

SZÁZADOK.

A

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

THALY KÁLMÁN,
TITKÁR.

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM: 1871.

PEST, 1871.

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

50045

TARTALOM.

	Lap
<i>Botka Tivadar</i> : A vármegyék első alakulásáról és őskori szerveze- téről	297 és 388
<i>Bujdosó Valentinus</i> : Szólnoki rabság levele Koháry Istvánhoz	214
" " " " Adalék az 1632-iki pórlázadás történetéhez	436
" " " " <u>Adalék az első oláh biblia történetéhez</u>	(718) 728
<i>Chernel Kálmán</i> : Adalékok Széchy Mária végnapjaihoz	211
<i>Csepplő Péter</i> : Jelentés a leleszi levéltár némely okmányairól	(608) 618
<i>Dudás Ödön</i> : Három eltűnt Bodrog vármegyei hely	216
" " " " Bács és Bodrog vármegyei főispánok	439
<i>Eőr-Darmay Zsolt</i> : XVI-dik századi leltár a Szelestey-család levéltá- rából	62 —
" " " " Ingóságok leltárai 1615- és 1635-ből	150 —
<i>Eötvös Lajos</i> : Adalék a Ságfai Sándor-család nemzékrendéhez	140
" " " " Magyar volt-e Horky Márton?	285
" " " " Dürer Albert eredetéről	352
" " " " Adalék a Klement-ügy könyvészetéhez	587
" " " " <u>Adalékok a Dürer-család történetéhez</u>	(644) 654
<i>Foltynyi János</i> : A <u>záztyi</u> -apátság alapító leveléről s Anonymus kora és kiléte	546
" " " " Jelentés a leleszi levéltár némely okmányairól	(609) 619
<i>Frankl Vilmos</i> : Az eperjesi béke 1633-ban	188 és 248
" " " " Lányi Károly Knauz Nándor által átdolgozott „Magyar egyház-történelmé“ ⁴ -nek ismertetése	338 —
<i>Garády</i> : Türk Dániel naplója 1548—1559	12 —
" " " " Vitlmyédy István leveleiből	153 és 518 —
" " " " Thaly Kálmán: „Thököly Imre és főbb híveinek naplói és em- lékezetes írásai“ című kiadványának ismertetése	418 és 492 —
" " " " A Zichy-codex I. kötetének ismertetése	562
<i>Gyárfás István</i> : Egy nagy-kúnsági pecsét	63
<i>Györöki Antal</i> : <u>Ibn-Daszta tudósítása a magyarokról, a X-dik század</u> <u>elejéről</u>	465
<i>Horváth Mihály</i> : Elnöki beszéd a Leleszen tartott zárulésen	(585) 595 *)
<i>Ipolyi Arnold</i> : Dankó József „Joannes Sylvester Pannonius“-ának ismertetése	44
<i>Iffy Kubinyi Miklós</i> : Közlemények a Thurzó-levéltárból	287 és (692) 702 —
<i>Lehoczky Tivadar</i> : Jelentés a leleszi levéltár némely okmányairól	(614) 624
" " " " Bereg vármegyei főispánok	(649) 659
<i>Márki Sándor</i> : Eytas	518
" " " " Történeti naptárak	(722) 732 —

*) 585 helyett, mely szám ama lapon hibásan áll. Így a még követ-
kező lapok is mind tíz-tíz lappal hátrább számítandók. E tartalomjegyzékben
a már kijavított lapszámok szolgáltak irányadónul.

	Lap
<i>Nagy Gyula</i> : Régi magyar községi pecséteink statiszticája	513
<i>Nagy Imre</i> : Gr. Nádasdy Ferencz két utasítása (1646 és 1651).	52
· " " A Lajta mint határfolyam	369 és 449
· " " Adalék a Bács és Bodrog vármegyei főispánokhoz	510
· " " Jelentés az ungi kisebb levéltárakról	(667) 677
· " " Észrevételek a Bereg vármegyei főispánok névsorára (719)	729
<i>Nátafalussy Kornél</i> : A leleszi bizottság jelentése	(592) 602
<i>b. Nyáry Albert</i> : Olasz levél- és könyvtárakról	330
<i>Palotás Miklós</i> : (Eőr-Darmai) Boldogünnepnek kívánása régi magya- roknál	357
<i>Pauler Gyula</i> : Kemény Zsigmond történeti tanulmányainak ismertetése	131
· " " Szilágyi Ferencz „Hóravilág Erdélyben“ czimű műve ismertetése	272
· " " Jelentés a Szlavniczai Sándor-féle okmányokról	509
· " " Hunyady János egy fegyvertársa	519
· " " A positivismus hatásáról a történetírásra	527 és (624) 634
<i>Pesty Frigyes</i> : Böhmi Lénárt Fehértemplom monographiájának ismer- tetése	(702) 712
· " " A „Történelmi Adattár Csanád egyházmegye hajdانا (-hoz) és jelenéhez“ czimű havi közlöny ismertetése (706)	716
· <i>Szabó Károly</i> : „Az János király fiáról való szép cronica“ szerzőjéről	180
· " " A homonna-sztárai bizottság jelentése	(672) 682
· " " Jelentése könyvtárbúvárlatairól	(685) 695
<i>Szalay Ágoston</i> : 1673-diki magyar köriratú pecsét	435
<u><i>Thaly Kálmán</i></u> : Ismeretlen historiás-énekek a XVI. és XVII-ik századból 31, 94, 256, 310, 399, 497, és (712)	722
· " " Koháry-műcmlékek a szent-antali kastélyban	56
· " " Adalék a Sághefai Sándor-család nemzékrendéhez	145 és 355
· " " Hernád-németii pecsét	153
· " " Gyöngyösi István levele Széchy Máriához, 1669	281
· " " Régi magyar községi pecsétek a Koháry-levéltárban	585
· " " Jelentés a gr. Barkóczy-levéltár Thököly- és Rákóczi- kori okmányairól	(664) 674
· " " Értesítések a Magyar Történelmi Társulat és a M. Tud. Akadémia üléseiről; kisebb könyvismertetések s egyéb tárca-közlemények minden füzetben.	
· <i>Toldy Ferencz</i> : Egy XIV-dik századbeli magyar vezeklő Irlandban	229
<i>Véghely Dezső</i> : A pálócezi bizottság jelentése	(657) 667
· " " <u>Zemplin-Zemlín, s a néhai helytartótanács földirati jártassága . . . . .</u>	(724) 734
· <i>Wenzel Gusztáv</i> : Marino-Sanuto Magyarországról 1496—1501-ben	1, 73 és 165
<i>Wlassics Gyula</i> : „Dr. Kronos „Ungarn unter Maria-Theresia u. Josef II.“ czimű műve ismertetése	202

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Első füzet.

1871.

Január hó.

Marino Sanuto Magyarországról 1496—1501-ben.

Közli WENZEL GUSZTÁV.

E l s ő k ö z l e m é n y .

Valamely történelmi közlemény több oknál fogva bírhat nagyobb érdekkal. Ilyen mindenek előtt az anyagául szolgáló eseménynek fontossága vagy fejlődésnek nagyszerűsége. Az elbeszélés formai tükélye is nagyobb érdeket szokott ébreszteni. Úgy szintén ha a múltnak jelenségei oly historiai tényezőknek működését vagy hatását tüntetik fel, melyeknek megfelelő iránylataival a jelenben is találkozunk. De különösen rendkívüli érdekük van oly közleményeknek, melyek — föltéve hogy történeti hitelességek kérdésen kívül áll — az élő nemzedék nemesebb érzéseire és magasbra törekvő igyekezeteire támogatólag és buzdítólag hatnak, s melyek a jelenkor anyagi vagy szellemi életében felvilágosítást, tájékozást és irányadást nyújtanak.

Ehhez képest úgy hiszem, hogy Marino Sanuto nak, a végződő XV. és kezdődő XVI. századi jeles velencei történetírónak híres, de csak kéziratban meglévő világkronikájából vett azon Magyarországot illető egykorú tudósításai -- melyeket a „Magyar Történelmi Tár“-nak XIV. kötetében összeállítani és közzétenni kezdtem — nemcsak nevezetesek, hanem valóban rendkívüli érdekekkel is bírnak.

Az említett világkronika, vagyis — mint a szerző által czimeztetik: — „De successu rerum Italiae et totius mundi libri LVI. quasi ephymerida opus-

cula“ t. i. az 1496—1533. éveket tartalmazván, időrendben, évről évre, a hónapokat és napokat követve, Marino Sanuto által sajátkezűleg összeírva mindazt foglalja magában, mi azon időben Velenczében érdekes történet, s miről azon napon hivatalos vagy magánúton jelentést vagy tudósítást vettek. Nem tudatik ugyan határozottan, ha valjon a köztársaság által bízott meg ezen munka készítésével; de az egésznek szerkezete világosan azt bizonyítja, hogy neki hivatalos segítség nyújtatott. Itt a tanácsülések tárgyalásairól és végzéseiről, s az államhatalom intézkedéseiről; idegen fejedelmek, követek, vagy más tekintetben előkelő egyéneknek, kik Velenczében megfordultak, fogadtatásáról, tartózkodásáról, és netalán megiszteltetéséről, vagy a „Pregadi-“tanács ülésében személyes megjelenéséről; Velenczének más hatalmasságokkali viszonyáról, államszerződéseiről, békekötéseiről stb.; a velencei dignitariusok, követek, vezérek, köztisztek, úgy szintén a köztársasággal szövetségben, vagy annak zsoldjában lévő idegenek választásáról, felfogadásáról, megbízásáról és utasításáról; a közfunctionariusok eljárásáról és működéséről; a követek írásbeli tudósításairól és a „Pregadi-“tanács előtt tett jelentéseiről, igazolásairól és számadásairól; a köztársaság felsőége alatt álló vidékek kormányzóinak hivatalos levelezéseiről; végre mindenféle köz- és magán-levelezésekről; s azon iratokról, melyek mindezekhez mellékeltek, oly körülményes és részletes tudósításra találunk, milyent csak az nyújthatott, ki a legfontosabb közügyek tárgyalásában személyesen részt vett, a titkos levelezéseket és hivatalos iratokat közvetlenül ismerte, s azon személyekkel, kik a legfontosabb teendőket végezték, folytonos összeköttetésben állt. S ehhez képest állíthatni, hogy az összes historiai irodalom nem képes munkát felmutatni, mely akár egészen conceptiójának nagyszerűsége, akár részletei hitelességére és érdekére nézve Marino Sanuto Világkronikájával párhuzamba volna helyezhető.

A magyar történelem szempontjából a munka azért is fontos, mivel oly korszakra vonatkozik, mely Magyarország önálló európai hatalmassági állásának utolsó kora volt. S noha itt hazánkat a politikai és nemzetközi hatalomnak azon kifejtett magas polczán már nem találjuk, melyen Mátyás király alatt állott:

azért mégis ezen fénykor utóhatásának következtében, Magyarország még mindig oly tekintélyes állam volt, mely minden fontosabb európai kérdésekre hatályos befolyással bírt.

Tekintetbe véve tehát, hogy a hazánkat illető tudósítások számosak és igen részletesek; s hogy névszerint a velencei követeleknek jelentései a budai udvartartásról és az országnak bel-állapotáról nem kevesebbé érdekesek, mint azon adatok, melyek az ország akkor még Belgrádig, Jajezáig és Raguzáig terjedő területének jelentőségéről, a magyar koronának külső tekintélyéről s általában a magyar király és magyar nemzet akkori európai szerepléséről hiteles ismeretet nyújtanak: e munkából nemesak a magyar történet nyer rendkívül fontos felvilágosításokat, hanem közéletünk jelen állásában főleg a magyar államférfiak, sőt az egész nemzet is igen sokat tanulhat abból. Mert ki tagadhatja, hogy hazánk három évszázadnál tovább oly mostoha viszonyok közé volt helyezve, melyeknek egy magasbra törekvő ország nemzeti öntudatára kedvezőtlenül kellett hatni; s hogy — habár a fonal, melylyel nemzedékünknek közöntudata a XV. és kezdő XVI. századi Magyarországgal összefügg, ezen idő alatt meg nem szakadt is — azért mégis annak nevezetes ellankadását, s a nemzet nagy részének a folyton folyva fejlődő és átalakuló magasrendű korkérdések iránt igen érezhető tájékozatlanságát nem igen kerülhettük ki. Annál tanulságosabb tehát, hogy Marino Sanuto munkája által közvetlenül oly nemzetközi és politikai conjuncturákkal találjuk magunkat szemközt, melyekben egy önálló magyar politikának még helye volt, s hogy nemzetünk akkori államferfiainak példájában láthatjuk, melyek voltak az egykori Magyarország ezen politikájának traditionalis irányatai.

Ezeket előrebocsátva a „Történelmi Tár” XIV. kötetében foglalt közleményeket talán legezészerűbben úgy ismertethetjük meg, ha azoknak Magyarországot illető kiindulási pontjait szemügyre vévén, az eseményeknek megfelelő menetét és fordulatait, s különösen azokban szereplő nevezetesebb személyek jellemét, magatartását és működését kísértjük meg tanulmányozni.

* * *

Marino Sanuto közleményei 1496-tal, tehát hat esztendővel Mátyás királynak halála után kezdődnek. Ezen idő alatt hazánkat nemcsak a súlyos belső és külső csapásoknak egész sorozata érte volt, hanem — mi mindezeknél még sokkal hátrányosabban hatott — a nagy király erős akarata és mindent hódító személyisége által kellő alárendeltségben tartott főurak is fejüket emelvén, az ország közügyeinek kezelésében és eldöntésében oly positiót foglaltak már el, melyre ők sem egyéni képesítettségek- sem politikai előzményeiknél fogva hivatva nem voltak. Mivel Mátyás dicsőségében egykor a király környezetét képezték s egyenként jeles tetteket vittek véghez: azon hiedelemben voltak, hogy ama dicsőség őket illeti, s hogy a lelkesítő nagy szellemnek eltűnése után ők, kik egykor uruk és vezérük segédei voltak, most egy gyöngébb király alatt magukban is elégségesek lesznek, a haza belső virágzását és a korona tekintélyét fentarthatni és emelhetni.

Történelmünk évlapjai szomorú bizonyosságát adják azon csalódás káros következményeinek, melybe az ország főemberei elbizakodásukban magukat ringatták. De daczára az 1490-ki szerencsétlen királyválasztásnak; daczára azon baleseteknek, melyek 1490-től 1496-ig érték hazánkat: Magyarország egészben véve mégis önálló európai nagyhatalmasság volt, mégis a szent korona külső tekintélye, noha megingatva, de megdöntve még nem volt.

Ehhez képest Marino Sanuto, midőn világkronikáját írni kezdte, Magyarország területét, Alsó Ausztria, Styria, Morvaország, Slézia és a két Luzsiczának elvesztése után, nyugat felé ugyan nevezetesen megcsorbitva, de egyébként, s névszerint a törökök irányában még csaknem azon határok közt találta, mint a melyek közt Mátyás király halálakor volt. A mennyiben pedig tudósításai 1533-ig terjednek, a munka különösen annál fogva is érdekes, mert hazánk ezen oldalról folytonos veszteségeiről hiteles adatokat tartalmaz.

Különben főjelentősége nem annyira ezen geográfiai változtatások, mint inkább a nemzetközi és közjogi tárgyalások és fordulatok, s a Magyarországot illető koresemények hiteles és részletes közlésében áll. S noha tagadhatlan, hogy Marino Sanuto úgy ebben, mint bármi másban is leginkább a velencei köztársas-

ságnak ügyeit és érdekeit tartotta szem előtt: mégis sajátosságos, talán inkább szerkesztői mint írói modora úgy hozta magával, hogy tudósításai más országoknak történetére nézve is, kiválólag oly viszonyok és események tekintetében igen tanulságosak, melyek akkor Velenczével közelebbi érintkezésben voltak. Név szerint Magyarország a köztársaság irányában kettős szempontból volt fontos; egyrészt a mennyiben a magyar politika Európa nemzetközi conjuncturaiban reánézve veszedelmes többé nem lévén, a magyar király és befolyásosabb államférfiainak barátságát kereste, s általában Magyarország sorsához őszinte rokonszenvvel viseltetett; másrészt a mennyiben Törökország mindkettőnek természetes közös ellensége volt, s ennek folytán Velenczének igyekezetei oda voltak irányozva, hogy a magyar koronával szövetségben, vagy legalább folytonos jó egyetértésben legyen.

Tudva van, hogy Mátyás király korában Magyarország és a velencei köztársaság közt határozott ellenségeskedés volt, olyannyira, hogy az 1486: 32. törvényezikk a velenceieket még a magyarországi ügyek- és jogokban minden résztvehetőségből is teljesen kizárta. „Item — mond ezen törvény — quia Veneti omni arte, omnique via et technis conati sunt, et semper conantur ad terras et dominia ad Sacram Coronam pertinentia pedem inferre, et illa usurpare, prout etiam aliquam partem de facto usurparunt: proinde statutum et sancitum est sub nota perpetuae infidelitatis, ut nemo regnicolarum audeat illis, aut eorum alieni, castra, fortalicia, civitates, oppida, possessiones, aut alia bona immobilia vendere, inscribere, impignorare, commendare, donare, vel aliter qualiterunque dare, vel assignare.“ S e szerint könnyen érthetjük, ha Laki Thuz János bán, ki Mátyás által elítéltetett, Velenczében menhelyet talált, sőt kitűnő állást is nyert, s Marino Sanuto szerint 1496. november 21-kén a mantuai marquis fogadtatásánál mint „baron Hungaro“ volt jelen, 1498. októberben itt halt meg, és temettetett el ugyanazon hó 15-kén („honorifice sepelito“).

A dolog természetében feküdt tehát, hogy, mikor Ulászló lett király, ezen feszültség is megszűnt, s hogy egyrészt az említett 1486-ki törvény, ezen végzemény revisio alkalmával nem

újíttatott meg; másrésről pedig hogy Marino Sanuto szerint midőn Corvinus János, a köztársaságnak akkor már szívélyes barátja, és István erdélyi gróf közt („el conte Stephano de Transilvana“) egyenetlenségek támadtak, Mech Gáspár 1496. mártius 26-kán küldetett követnek Ulászló magyar királyhoz, a nélkül azonban, hogy ezen követküldésnek maradandó következtéseket lehetne tulajdonítani.

A teljes kiegyezkedéshez Beatrix királyné, Mátyás király özvegyének ügyei vezettek.

Tudva van, hogy Beatrixnak egyik főkívánata az volt, hogy Ulászló királylyal házasságra lépjen, s hogy Ulászló főleg Beatrix és pártjának segedelmével nyerte a magyar koronát is. De különben Ulászlónak egész magatartása is biztatta a királynét, hogy kívánatának teljesedését már-már várhatta. Ulászló azonban később Beatrixtól idegenkedni kezdett, s ez őt ezért VI. Sándor pápánál bepanaszolván, a pápa ~~1496.~~ ^{1496.} szeptember 12-ki brévéjével a királyt, ki akkor Brandenburgi Borbálát készült elvenni, arra intette, hogy Beatrixnak tett ígéreteit teljesítse; midőn pedig ez mit sem használt, Beatrix testvérének Frigyes nápolyi királynak sürgetéseire ezen intéseit ismételte, úgy hogy Ulászló Borbálától elvégre elállt ugyan, de Beatrixhoz sem közeledett; hogy pedig ezen terhes viszonyból menekülhessen, a velencei köztársaság közbenjárását kereste a pápánál, s ezen közbenjárásra és annak eredményére nézve Marino Sanuto munkája felette érdekes tudósításokat tartalmaz.

Ulászló király 1499. május 8-kán a Signoriához levelet irt, mely augusztus 12-kén különös küldött által adatott át, s melyben bizonyos Sebenicoban őrzött okmányoknak kiszolgáltatását kérte; mi némi biztosítás mellett meg is engedtetett. Úgy látszik azonban, hogy ez csak ürügy volt, mely alatt Ulászló eleve a velencei kormánylyal csak közelebbi érintkezésbe igyekezett jutni. Szeptember 27-kén Frater Antal, egy horvát, de előbb 12 évig Velenczében tartózkodott, s ehhez képest ott közelebből ismeretes ferenczrendi jelent meg a nagy tanács előtt, mindennemű a török dolgokat, Jaycza vára állapotát stb. tárgyazó érdekes közléseket, s egyszersmint a jayczai bán, Beriszló Ferencz különös megbízásának folytán Ulászló király abbéli kívánatát is kifejezván, hogy a

köztársaság hozzá egy titkárt vagy követet küldjön, kit ő odavezetni kész („el ban di Jajza, qual e chiamato il conte Francesco di Dobor, voleva mandar uno suo ala Signoria nostra, acio mandasse uno secretario over ambasador al re di Hungaria, qual si offerisce menarlo lui a questo“). Ezen kívánat akkor a keresztyénség általános érdeke által indokoltatott („feva per ben della Cristianita“). Ugyanazon nap délután azonban Frater Antal a titkos tanács előtt már azzal is állt elő, hogy reggel néhány fontos tárgyat elfelejtett elmondani: névszerint, hogy a magyar király Dalmatia birtoka után már nem vágyódik; hogy se Mátyás király özvegyét, se mást nőül venni nem akar, hanem kész olyannal házasságra lépni, kibe a velencei Signoria is beleegyez stb. („dito frate Antonio vene a dir in colegio ali savii, si havia dimenticha di dir 4 cose: la prima, il re di Hungaria non fara alcun pensier dila Dalmatia; secondo zereha il suo maridar, non vol la raina fo moglie di re Mathias, licet sia intervenuto etc. ni altra donna; ma tora quella conseiera la Signoria nostra“ stb.). Úgy látszik, hogy a Marino Sanuto által ide tett „etc.“ kiválólag érdekes, s ugyanazt akarja jelenteni, mint VI. Sándor pápának Ulászló királyhoz intézett fentemlített brevéjének azon kitétele: „Beatricem de Aragonia, clarae memoriae Mathiae Hungariae Regis relictam, cum qua, ut ipsa asserit, per verba de praesenti matrimonium legitime contraxisti, ac carnali copula consummasti;“ mit a finom tapintatú államférfiú kiírni jónak nem talált. Minden esetre feltűnő, hogy Frater Antal épen a legfontosabb tárgyakról felejtkezett meg reggel a nagy tanács előtt, melyeket délután a kis tanács előtt elmondott, s melyek reggeli közleményeit oly nevezetesen kiegészítették. Dalmatia megemlítésének nyilván más czélja nem volt, mint captatio benevolentiae. A dolognak eredménye pedig akkor az lett, hogy a király kívánata a nagy tanácsnak bejelentetett, mely azt határozta, hogy a magyar királynak levél irassék, s hozzá De la Zuecha Ferenez titkár küldessék, ki Frater Antallal menjen oda („fu posto per li savii di conseio di terra ferma et ordeni, scriver al Serennissimo re di Hungaria una lettera, et mandari Francesco de la Zuecha secretario, qual vadi con ditto frate Antonio“ stb.). Megjegyzésre méltó még, hogy a levélben a király házasságáról egyetlenegy árva szó sem foglaltatik, s hogy

az egész ügynek oly szín adatott, mintha a köztársaság Ulászlót egyedül a török háborúra akarná buzdítani.

A dolog természetében feküdt, hogy a velencei köztársaság De la Zuecha Ferencz által mindenek előtt a budai udvar hangulatát és szándokait akarta határozottabban megtudni. S csakugyan azon levelekben, melyek ettől 1499. december 19-kén s 1500. február 17-kén és martius 4-kén érkeztek, a király házassági conjuncturáiról egyéb nem is találtatik, mint hogy Miksa császár leányát Margitot, János spanyol infans özvegyét, ajánlotta nőül Ulászlónak, ki azonban erre nem állott rá. De Romából Capelo Pál az ottani velencei követ is mártiusban jelentette, hogy a pápa egyik audientia alkalmával a magyar követekkel e tárgyról értekezett („poi il papa parlo ali oratori di Hungaria, vol al dirli in materia dil matrimonio“). Ulászló t. i. a pápa által azon házassági ígélet alól kérte magát felmentetni, melyet Beatrixnak tett, ennek fejében 25,000 aranyt ajánlván fel. A menyiben pedig a velencei köztársaság ebben őt segítette („et la Signoria nostra coadjuva ditta dispensationem, per far piacere a esso re“), kétségtelen, hogy a magyar királylyal már barátságos viszonyban volt.

Az eredmény az lett, hogy a pápa, noha a spanyol és a nápolyi királyok, a milanoi herczeg, sőt maga Miksa császár is, Beatrix ügyét támogatták; Ulászlónak a velencei köztársaság és a francia király által ajánlott kérését teljesítette, s 1500. april 3-kán a felmentést ítéletileg kimondta („Tandem in Consistorio post multa adi 3. april a hore 22. el Papa dite la sententia, e disciolse il matrimonio. Et e questo in ditta sententia, che il re Vladislao moderno non contraxe in la raina Beatrice de Aragonia, relicta de Serenissimo re Mathias“). Másrészt pedig Justiniani Sebestyén és Soranzo Victor, kik Velenczében még azon év január 14-kén Magyarországba rendes követeknek választattak, ámbár De la Zuecha Ferencz már február 5-kén Budáról azt írta, hogy a király érkezésüket nagyon várja („il re aspectava con desiderio la venita di do oratori“): mégis csak február 18-kán búcsúzván el a nagytanácstól, Segniába, és innen Modrusba indultak, hol Frangepán Bernáttal sokáig értekeztek, utasításukat, mely a nagy tanácsban még martius 10-kén volt heves

vitatkozások tárgya, nem előbb mint Székesfehérvárott vették, és végre april 2-kán Budára érkeztek; tehát csak egy nappal a pápa ítéletének hozatala előtt.

Látjuk ezekből, hogy daczára a Velenczét nem kevesebbé mint Magyarországot fenyegető török veszélynek, mi sajátságos módon jött ismét létre a kettő közti szívélyesebb viszony. De még sajátságosabb az, hogy épen ezen conjuncturák kezdetét képezik az europai diplomatia azon kísérleteinek és törekvéseinek, melyek által egyesített erővel a törököket Európából kiűzni igyekeztek, s melyek 1503. az első nevezetes török békekötéshez, és azóta folyton-folyva csak ehhez hasonló sikertelen intézkedésekhez vezettek. Mindamellett ezen diplomatiái tárgyalások Magyarországra nézve érdekesek voltak, melyekről csak alább, ha majd hazánk akkori területének változásait kellő figyelembe vettük, alaposan szólhatunk. Elég legyen tehát eleve itt csak röviden felemlítenem, hogy Magyarország ez alkalommal valamennyi europai önálló országokkal részint közvetlen, részint a római szék által közvetített diplomatiái összeköttetésben állt, s hogy különösen a velencei tudósítások, melyek Marino Sanuto munkájában összpontosítva találhatnánk, erre nézve felette fontos adatokat nyújtanak.

Beatrix királynénak ezentűli sorsát illetőleg is érdekes adatokra találunk Marino Sanutónál.

A királyné a Corvinus János által irányában mutatott idegenkedés, és pártja számos sértegetéseinek folytán, mindjárt Mátyás királynak halála után Budán a királyi várt odahagyta, s előbb Dóczy Orbán kincstárnok budai házába szállt, később pedig Esztergomba telepedett által. Itt vette híré a pápának reá nézve kedvezőtlen ítéletének. Csakhamar átlátta, hogy ezentűl neki Magyarországbán nem lesz többé hajlamainak megfelelő helye; s daczára Ulászló kéréseinek („il re la fece exortar a restar, prometendoli stado e intrada“), sőt ígéretének, hogy őt császárné módjára fogja tartani („saria tradata a módo imperatrice“), magát elhatározta, hogy Nápolyba térend vissza, testvérének udvarában további életét folytatandó. Ügyeinek rendezésében a nápolyi és a spanyol követek voltak segítségére. 1500-ki majusban ezek Budán Ulászló királynál és a magyar

országgyűlésnél Beatrix gazdag hozományának kiadatását sürgették, mint látszik, nem igen kedvező sikerrel. („Item che li oratori Yspano e Neapolitano erano li a Buda, dimandavano la dota di la rayna Beatrice sorella di re Fedrico, che son duchati 170 milia et 30 milia di zoie; et fono etiam ala dieta; ali qual fonno risposto di mandasseno al re“). Ugyanazon évi november végén, midőn Ulászló a Bácsba hirdetett országgyűlésen távol volt, Beatrix szökve Esztergomból Bécsbe ment; s ámbár a király és az országgyűlés két-két követet küldtek utána, kik őt a visszatérésre indítsák, ezeknek levelére mégis tagadó választ adott. („Hessendo Soa Maesta a Bacia, si e partita de Ystrigonia e andata a Viena quasi fugendo etc.; li mando 4 oratori driedo, do per nome di Soa Maesta et do per il Regno, a exortar tornasse. Laqual essendo za in Austria, fo forse a ditti oratori scriverli; et lei rispose, non voler tornar“). A velencei két Magyarországon lévő követeket pedig levélben kérte, hogy a Signoriát arra bírják, miszerint Rómába, Francia-, Spanyol- és más országokba az ő becsületének Ulászló netaláni rágalmozásai elleni biztosítása végett követeit instruálja („prega la Signoria, voglii scriver a soi oratori a Roma, in Franza, in Spagna, e altrove, accio si Soa Maesta calomniado, potesseno justificar etc., perche possi atender con bon animo ala impresa“). A velencei követek t. i. már október 8-kán jelentvén, hogy a spanyol és a nápolyi követek a magyar királytól elbocsáttattak („la rezina Beatrice si parte per Napoli, et il re a dato licentia a lorator Yspano e Neapolitano“), Beatrix legtöbb bizalmat még a velencei köztársaságba helyezett.

Már 1500. december 11-kén a nápolyi követ a velencei nagytanács előtt megjelenvén, királya nevében azt adta tudtúl, hogy Beatrix Vilacliba érkezett, s hogy a köztársaság birtokán át Aquilejába, és onnan tengeren velencei gályán Apuliába szeretne utazni; miért is kérte a köztársaságot, hogy ebben intézkedjék. De mi egészen másképp bánt most a Signoria az özvegy királynéval, mint huszonnégy évvel előbb Mátyás királynak férjéhez siető menyasszonyával. Beatrixnak 1476-ki utazása velencei hajókon valódi diadalmenet volt: most a nagytanács csaknem udvariatlan módon azt határozta, hogy ahhoz képest,

a mint saját költségén rendeli, legyen utazása („si mandi uno segno contra, che per li soi danari sia provisto“). S midőn december 19-kén a nápolyi követ titkára a királyné számára néhány diszesebb hajót kért, a doge igen kétszínű mentegetés mellett ezt is tőle megtagadta. („Vene il secretario di lorator di Napoli, dimandando alcuni arsillii, per condur la raina di Hon-garia di Aquileia in Perugia; et li fo risposto per el Principe, non vi esser, se non quelli doveva condur Schanderbecho in Albania; e tolesse altri navillii over gripi“). Nem kedves visszaemlékezése ez a magyar történetírónak, hogy Magyarország legnagyobb királyának özvegye ily tekintély nélküli módon tért vissza szülőföldjére; hol azután 1508. történt haláláig elfelejtve azon nemzetől, mely őt egykor az imádásig tisztelte,²s alig figyelembe véve az európai uralkodó családoktól, előbbi fényéből már alig birt egyebet, mint a magyar királyné pusztá czímét.

A második közlésben röviden egybeállítandom Marino Sannuto adatait Magyarország területének akkori terjedelméről, a harmadikban pedig azon diplomáciai összeköttetésekről, melyek által hazánk akkor Europa nemzetközi rendszerében még önálló előkelő helyt foglalt el. Magától értetvén, hogy folyton-folytatva hazánk belviszonyainak ezen időben fölötte érdekes fejlődését is, továbbá a török megtámadásokat, melyek akkor legnagyobb fontossággal bírtak, s végre azon férfiakat, kik az ország ügyeinek kezelésében nevezetessékké lettek, a velencei követek tudósításai szerint méltatnom szükséges.

Türk Dániel naplója.

1548—1559.

Nemzeti muzeumunk ivrétü latin kéziratai közt 3117. sz. a. „Danielis Turci Diarium“ czimű s 600 lapnyi napló őriztetik, melynek írója az akkori latinkodó szokás szerint „Turcus“-nak írja magát, Schmal is annak nevezi¹⁾, de az irodalomban jobbadán „Türk“ néven találkozzunk vele. Így nevezi őt a „Löcsei krónika“²⁾, így Hornyánszky Victor³⁾, így Wallaszky⁴⁾.

Személyéről keveset mondhatok, de azon gyér adatokból, melyeket összeböngészhettem, kiderül, hogy Kassán született. Ő maga is kassainak vallja magát, a „Löcsei krónika“ is Caschoviensis“-nek nevezi⁵⁾. Hol kezdte, folytatta s végezte tanulmányait, nem tudom; az bizonyos, hogy Goldbergen Sziléziában tanult, Löcsének ugyanis Thurzó Elek városi közszélokra, különösen pedig arra is, hogy évenként két tehetséges ifjút a hasznos ismeretekben, főleg a szent tudományokban a végett taníttasson, hogy ők azután másokat tanítsanak, bizonyos összeget hagyományozván, a város, akkori dícséretes szokás, de a hagyományozó akarata szerint is, két ifjút, Platner Antalt és Kromer

---

¹⁾ Monumenta evang. aug. conf. in Hung. hist. II. köt. Pest, 1863. 20. l.

²⁾ Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie. I. köt. Göttinga, 1806. 216. l.

³⁾ Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn. Pest, 1863. 114. l.

⁴⁾ Conspectus reipublicae litterariae in Hung. Buda, 1808., 151., 177. l.

⁵⁾ Magazin für Geschichte stb. II. köt. 369. l.

Pált, Goldbergbe Trozendorf Bálint tanárhoz oktatás végett küldött s az öket ajánló, év nélküli levél végén világosan írja: „Salutat H(umanitatem) V(estram Daniel Turcus Cassoviensis, H(umanitatis) V(estrae) discipulus fidelissimus, qui et ipse occupatus negotiosissimae D(ominationi) V(estrae) impedimento esse no:uit.“ Mikor lépett nyilvános pályára? bizonytalan, de 1542-ben löcesei tanárnak találjuk⁶⁾ s Wallaszky állítása szerint⁷⁾ az ottani iskolát nagyon virágzóvá tette s ő volt volna az első, a ki Lőcsén a reformációhoz csatlakozott⁸⁾. Azonban az egyházi, illetőleg tanári pályát ő is, mint korában s utóbb annyian, világival cserélte föl s 1552-ben Lőcsén jegyzőnek választatott⁹⁾ s e hivatalban annyira kitüntette és megkedveltette magát, hogy, naplója szerint, 1555-ben fiatal kora daczára¹⁰⁾ bírónak választatott, e hivatalban a következő két évben is megerősítettet. Ily minőségben szorgalommal hivatalkodott, de a háborús idők miatt terhes tisztétől szabadulni óhajtott s 1557-ik évi jun. 18-ka alatt azt jegyzé föl naplójában, hogy Thurzó Jánoshoz egyéb járadékokon kívül 100 f. évi fizetésre titkárnak ígérkezett, de a miből mi sem lön, mert 1558-ki jun. 1-je alatt azt említi, hogy Thurzó Szaniszló szolgálatába kívánt lépni. Ez is abban maradt és ő azontúl is Lőcsén egyéb járadékokon kívül hetenkénti 125 denárért jegyzősködött. Ugy jegyzői, mint tanácsosi és birói hivatalakor alig volt a városnak fontosabb küllügye, melyben eljárni nem Türk bizatott volna meg. Ő járt, mert magyarul is tudott, a megye és az öt szabad kir. város gyűléseire; az 1550., 1552., 1553., 1555., 1559-ki országgyűléseken ő képviselte Lőcse városát; az 1550-ki nagy tűzvész után, mely majdnem az egész várost elhamvasztá, a megrongált s így védelemre elégtelen városfalak megtatarozása végett kieszközlendő segély, az elégett kiváltság-

⁶⁾ Hornyánszky i. m. 114. l.; 1544-ben is. L. Magazin für Geschichte st. II. k. 361. l., de 1548-ban már városi tanácsosnak választatott.

⁷⁾ I. m. 177. l.

⁸⁾ Magazin für Geschichte st. II. k. 361. l.

⁹⁾ U. o. 369. l.

¹⁰⁾ „Ego indignus, imperitus juvenis,“ mondja magáról a napló 259. l.

levelek megújítása, az árümegállítási jognak Késmárk ellen kivivása tárgyában ő járt majd évenként Bécsbe. Mikor halt meg? sehol nem találtam, de a „Lőcsei króniká“-ban¹¹⁾ van még nyoma, hogy 1568-ban is löcsei jegyző volt.

A mi naplóját illeti, ez sokkal bővebb, részletesebb a már többször említettem „Lőcsei króniká“-nál. Kívülre hagyott még Türek egy jegyzőkönyvet, melyet számtalanszor „Majus rapsodiu“-nak nevez s ebbe a város folyamodványait, hivatalos leveleit, bizonyítványait vezette be. Megvan-e és hol? nem tudom. Maga a napló 1548-tól 1559-ki sept. 24-keig terjed s érdekesb adatai a következők:

Tudva van történetiróinkból, hogy a XVI. század első felében Basó Mátyás Murány várából nagyon sanyargatta rablásai-
val a felvidéket. Megfékezése végett a várral átellenben fekvő hegyen váraes építése terveztetett, mit Salm Miklós, a rabló megfenyítésével megbízott pozsonyi gróf foganatosítandó, Bebek Ferencz biztossal 1541-ben királyi parancsot küldött Szepes vármegyére, hogy az Liptóval száz szekeret küldjön az építéshez szükséges szolgálatokra. A megye husvét előtt Váralján tartott gyűlésen vette a parancsot tárgyalás alá s úgy saját, mint a káptalan követi kérése folytán Salm és Bebek ötvenre szállították le a szekerek számát, melyből a megye tizenhatot s minden hetedik jobbagyot határozott küldeni. Lőcse 12 gyalogot és 3 szekeret, velök pedig 12 kantárt (?), 12 kapát, 12 fűröt, 12 fejszét és lánczot adott. Mindezt alig indította május 2-kán útnak a város, azon nap jött Puchheim tábornok s addig is, míg Salmnak más várak ostrománál használt ágyúi megérkeznek, két-vagy három ágyút kért Lőcsétől, de mivel ennek ágyúkra saját védelme végett is szüksége vala, megkéré Puchheimot, használná inkább a Sárosban levő királyi ágyúkat, a mibe ő bele is egyezett.

A váraes építése abban maradt, mit onnan következtethetni, hogy a kellő előkészületek s Csábrág bevétele után Salm jun. 28-kán már Murány alatt volt s Lőcse 100 kila zabot, egy ökröt s más egyebet küldött neki ajándékba, a többi város is 200 kila zabbal és 2 ökörrrel kedveskedett neki, de azért élelmisze-

¹¹⁾ Magazin für Geschichte st. II. k. 388. l.

reket úgy a városoktól, mint a megyétől még gyakran kért. Jul. 15-kén tartott megyei gyűlésen azon kívánatát nyilvánította, hogy 260 lovat, minden két lóhoz egy embert és 20 szekeret rendeljen ki a megye, mit akként osztott ki a gyűlés, hogy a papok közösen a szekereket s mindegyikbe 6, összesen 120 lovat állítsanak ki, Szepesvár tiszttartója pedig Báthory birtokaiból 50, a megye szintén 50, Lőcse 26, Késmárk 16 lovat s minden két lóhoz egy embert adjon. Ezeknek azon feladata volt, hogy a négy nagy ágyút, melyeket Sárosmegye az alsóbb három várossal Iglóig volt köteles szállíttatni, innen a szepesiek szállítsák Murány alá. E vár bevétele nem könnyű feladat volt, s mivel Salm aligha volt az ostromhoz megkívántató kellékekkel ellátva elegendően, aug. 9-kén Lőcsétől 60 mázsa lőport kért, melyet ha el nem fogyaszt, ugyanazt, ellenesetben hasonló minőségűt vagy jobbat ígért visszaadni; de a város csak 30 mázsát adhatott Erre azonban Salmnak szüksége nem lön, aug. 13-kán vissza is szállíttatta, mert Murány be volt már véve. Az első rohamot spanyol gyalogok tették, de visszaverettek, sokan közülök elhulitak, sokan megsebesítettek. Basó a várból titkon leboesátkozott s megugrott, de saját jobbágyai elfogták őt és Salm kezébe szolgáltatták. A várban tömérdek ezüst, arany, drága edény, bor és gabona találtatott.

Az országgyűlésekről Türk kevés közérdekűt, de annál több olyat jegyzett föl, a mi Lőcse ügyeire vonatkozott. Az 1550-kiről azt írja, hogy a király jan. 15-kén adta át előterjesztvényeit, melyeket a rendek más nap tárgyalás alá vettek, 17-kén pedig már a vallásügyben megállapodásukat tudatták a főrendekkel. Türk sovány följegyzései is sejttenünk engedik, hogy a vallásügy ekkor is, mint azelőtt és azután még sokszor, heves viták tárgya lehetett, mert a rendek vádakkal halmozták el a papságot, ez pedig a pécsi püspök és Losonezy által mentegette magát, de nagyon gyerekesen (satis pueriliter). A főrendek válaszáat jan. 21. és 22-kén olvasták a rendek s majd valamennyi törvényezikket megállapítottak, utóbb pedig némileg módosították azokat. Ilyen ülések tartattak még febr. 1-jén, a midőn Salm megígérte, hogy a Kacziánertől vett s a pozsonyi várban őrzött okmányokat ingyen adja a nemeseknek vissza, a miért neki

minden adóforint után 5 denár rendeltetett a királyi segélypénz-
zel beszedetni. — A febr. 6-ki ülésben a Loboczky és ifj. Laszky
honfűsítéséről szerkesztett törvénycikkek rútul visszavettet-
tek¹²⁾. Febr. 8-kán Ferdinánd sokat, közben haraggal, beszélt
a rendeknek, a miért ezek más nap megengesztelése fölött ta-
nácskoztak; 11-kén rendbe volt minden a királylyal hozva s
délután hozzáfogtak a törvénycikkek leírásához, mit 12. s 13-kán
folytattak, de különös, a mit Türk említ, hogy a leiróktól a pél-
dányokat mind elszedték, ő azonban a magáét fortélyosan haza
vitte (omnium scripta sunt ablata, ego tamen meum arte abstuli).
Ezen országgyűlés alkalmával Lőcse Ferdinándnak egy, 3 fton
s 50 denáron vett zergével kedveskedett.

Az 1552-ki országgyűlésen Türk szállást csak nagy nehe-
zen kaphatott! Deák Bernát szállásrendezőt mint valami nagy-
ságos urat vagy királyt kérte, két vagy három tallér ajándékot is
kinált neki, mind eredménytelenül, így Partinger Kristófnál ma-
radt, minden órában várva elutasíttatását. Ferdinánd febr. 27-kén
érkezett Pozsonyba; 29-kén reggel a várban összegyűlt rendek
előtt felolvastattak az előterjesztvények s a király fölkelésre és
a két év előtt megajánlottnál nagyobb adóajánlásra buzdítá a
rendeket, mert ő sem fogja úgy pénzét, mint saját s gyermekei
életét kímélni, hanem jelen lesz a hadseregnél személyesen, a
rendek tehát ne késedelmezzenek, mert az ellenség nem alszik s
most egy óra egy évvel ér föl. — Délután a rendek ismét össze-
gyűltek, hogy a királyi előterjesztvényeket magyarul kihirdessék,
ez azonban más napra halasztatott, mert a tiszántúliak és erdélyiek,
nem lévén tudomásuk a dologról, nem jelentek volt meg.
Így az előterjesztvények hazai nyelven márt. 1-jén lőnek kihir-
detve. 2-kán már azt végezték a rendek, hogy mindenki szemé-
lyesen keljen föl s e hadjáratban fizetést sem a külnemzetek-, sem
a királytól ne fogadjanak el, hanem önköltségén táborozzon min-
denki, mert csak így lehet bedugni a külföldiek száját, kik szemére
lobbantgatják a magyarnak, hogy mások pénzén tartotta meg az
országot; továbbá, úgy fogják visszaszerezhetni szabadságukat,

¹²⁾ A Laszky-család később, 1576-ben honfűsített. Nagy
Iván Magyarország családai VII. k. 30. l.

ha saját erejükkel s költségükön viják azt ki, melyet azután sem a király, sem a külnemzetek nem esorbíthatnak meg; végre így buzdítják fel segélynyújtásra a külnemzeteket. E határozatot elfogadták a főrendek is. — 3-kán a jobbágyok szabad költözködhetéséről tanácskoztak a rendek, sok zajongással (*confuse multa clamata*) és eredmény nélkül. A szabad költözködést Mérey Mihály¹³⁾ is ellenezte¹⁴⁾. 5-kén a nemesek fölkelése tczikkbe foglaltatott, azonkívül végeztetett, hogy minden tizedik jobbágy fegyvert fogjon, minden jobbágy kétszerre beszolgáltatandó 2 ftot fizessen, ha pedig sürgetendi a király, mindnyája jobbágyostul keljen föl, mi azonban meg lön változtatva. 7-kén a kassai bíró indítványa volt szőnyegen, hogy a szabad kir. városokban egy évben magyar, más évben német bíró választassék, a tanács is nemzetiségek szerint egyenlő arányban alakíttassék meg. Az indítvány elleneztetett,⁵ valószínűleg a többi városi követ által leginkább. Türk legalább emlékezetben hagyta, hogy ő márt. 9-kén folyamodványt adott át a fölségnek, ilyen változtatást ne engedjen meg, mivel az úgy magára a királyra, mint a többi városra nézve veszélyes volna, hiszen Budát és Kassát magyarok árulták el s a kassai polgárok és bíró annyira részökre hódíták a nemeseket és főurakat, hogy a királyt is mintegy kényszeríteni akarnák, ne hanyagolná el s ne vetné meg, a magyarokat. Ferdinánd azonban az így fogalmazott folyamodványt elfogadni vonakodott, Türknek azonban és társainak azon tanácsot adta fogalmazzák kérvényöket úgy, hogy azon újítás megengedésével esküjét szegné meg a fölség. Az így módosított folyamodványt más nap csakugyan felvitték a várba.

Térjünk vissza az országgyűléshez. Márt. 8-kán magánpanaszok s ezek folytán a fölség elé terjesztendő folyamodványok tárgyalattak. 9-kén vallásügy foglalkodtatta a törvényhozókat. 12-én reggel a tczikkek voltak szőnyegen, melyeket este gyertyavilágnál nagy részben a fölség olvasott fel s hozzáveti Türk, ezentül is ő irandja és állapítandja azokat meg (*qui eos et in posterum sribet et constituet*). 13-kán tagok választattak, kik a

¹³⁾ Ekkor királyi személynök volt.

¹⁴⁾ Ezen költözködhetést háború ürügye alatt a 8-ik tczkk a következő országgyűlésre halasztotta.

tezikkeket a főrendekkel együtt valószínűleg véglegesen megállapítsák, mi meg is történt, mert 14-kén a tezikkek újból olvastattak, 17-kén pedig a várban a királynál rostáltattak. 18-kán a főség észrevételei (retractationes) vétettek föl s ugyanakkor fölkelvén — írja Türk — egy jeles és izmos katona, Bethlen Gábor, arra kérte, kétségkívül a kassaiak ösztönzéséből, a nemeseket, hogy kezet fogva a főrendekkel, kérnék meg ő kir. főségét, engedné meg nekik, a városoknak pedig parancsolná meg, hogy ezekben mint az ország véghelyein katonáskodók, kiknek nincs bizonyos helyük, házakat vehessenek s holmiokat biztos helyeken tarthassák. Az indítványt a főrendek szintén elfogadták. „E nagy és veszélyes dolog által indítatva“ — folytatja Türk — „azonnal a várba mentünk s ő kir. főségét kértük, hogy ilyen rossz újításokat, melyekre figyelmeztetjük, gátoljon meg s ilyen kivánalmakba ne egyezzen bele, mert azonkívül, hogy a nemesek nehezen hagyandják magokat városi törvényekkel korlátoztatni, hanem nemesi szabadságukkal élni akarandnak, magok a városok sem fognak békében s egyetértő nyugalomban megtartatni, de eléggé biztosak sem leendnek, mert a nemesek újításokon örömet kapnak. Vegye továbbá fontolóra ő fősége, hogy a megdicsőült királyok kivált a városok szabadságait és az apáktól örökölt szokásokat áptolták, mert a városok tették őket erősbeeké, sőt néhány elkergetett királyt is városok tiltettek a trónra vissza.“ Erre Ferdinánd nagyon röviden válaszolt s ez ügyben folyamodványt akart magának adatni, ezt azonban Türk és társai nem látták tanácsosnak, mert ha a korlátnok kezébe jutna, napfényre kerülne kívánatuk. Azon nap a rendek elkészültek válaszukkal a főségnek a törvényjavaslatokra tett észrevételeire, melyek jobbadán abból álltak, hogy több peres ügy a jövő országgyűlésig függőben hagyassék.

Márt. 20-kán megint napi rendre került a nemeseknek városokban letelepedhetése, melyet a városi követek annyira elleneztek, miszerint abban állapodtak meg, hogy a király belcegyeztének esetében a pozsonyi és szepesi káptalanok előtt tiltakozni fognak a törvény ellen s tiltakozásukat utódaik használataira pecsétük alatt írásban veszik ki. Erőködésük, köztudomás szerint eredménytelen maradt, mert a letelepedhetést a 45-ik tezikk csakugyan meg-

engedte. 24-kén a fölség válasza, valószínűleg az észrevételeire tett felírássra, olvastatott s a rendek megelégedtek vele. 26-kán a várban összegyűlt rendeknek Ferdinánd megköszönte az engedelmességet, a tezikkek alkotásában tanúsított egyetértést, a megajánlott adót stb.; de a hadsereg egybegyűjtésének idejét és helyét azért nem akarta egyéb okokon kívül megmondani, hogy azt ne tudja meg az ellenség. A nádorról még nem határozott, de értekezni fog tanácsosaival s két nap múlva válaszol. Válaszolt is a tezikkek szentesítésekor, 28-kán, hogy a nádorválasztást sok oknál fogva a következő országgyűlésre halasztandónak véli, s mintán úgy a köz-, mint magánpanaszokon átesett, a hátralevőkkel pedig az éjjel s más nap fog foglalkozni, azok, a kiknek többé dolguk nincs, haza mehetnek.

Márt. 30-kán Báthory András erdélyi vajdának, Losonczy István pedig temesi bánnak lönek kinevezve. Amaz következő esküt tön: „Én, Báthory András, Ferdinánd, Isten kegyelméből római, magyar és cseh király, fölséges fejedelem és úr által mostan kinevezett erdélyi vajda és székelyek grófja, esküszöm az Istenre és boldogságos szűz Máriára, hogy ő kir. fölségéhez hű lenni, gyűlöletet, haragot, kedvezést, ajándékot félretevén, mindenkinek igazságos ítéletet hozni, ő fölsége ellenségeinek ellensége, barátjainak barátja lenni, ő fölségének hűségemre bizott várait ő fölségének javaival legfőbb jog fejében védeni és megtartani s ugyanazon javakat, midőn ő kir. fölsége tőlem visszakövetelendi, visszaadni, vagy a kinek parancsolandja, átadni akarom. Isten, a boldogságos szűz és minden szentek engem úgy segíljenek.“ Ennek végével Ferdinánd nyomban lejött a várból, hajóra szállt s átkelt a Dunán.

Az 1553-ki sopronyi országgyűlésről Türk ezeket jegyezte föl: Ferdinánd trónon ülve, balján Miksa és Károly fiai állva, előterjesztvényeit átadta a rendeknek, sok szót nem szaporított és kezet vele nagyon kevesen fogtak (perpauci manum ipsi porrexerunt). Ezután a szomszéd monostorban a kir. előterjesztvényeket, melyeket Mérey Mihály fordított magyarra, a rendeknek újból kihirdették. Az előterjesztvények különös valamit nem tartalmaztak. A király mentegetőzött, hogy a múlt évben elhatározott hadjárat bizonyos okoknál fogva abban maradt, azután a haza védel-

mére intette a rendeket s e végre legalább 3 ftnyi segélyt kért a vallásügyet ajánlotta, stb. Más nap a rendek azon részét vették elő az előterjesztvényeknek, mely a mult év baleseteiért mintegy a magyar hanyagságát és gondatlanságát okolta. Felzajdult erre valamennyi megye s hosszas vita után Mérey Mihály küldetett a főrendekhez, nyilatkozatná ki, mit egyébiránt ő indítványozott is, hogy a mult évi veszteségeket nem a magyarok, hanem ő fölsége és az idegen hadvezérek okozták¹⁵⁾, mert a magyarok sok rokonuk elestével tanusították a haza megvédése iránti hűségüket és serénységüket, s itt elősorolta az elvesztett várakat. Annak indítványozásával is megbízták őt a rendek, hogy a főrendek is egy szívvvel lélekkel írjanak fel; tudassa ő fölsége hű alattvalóival akaratát és szándékát, hogyan, békével-e vagy háborúval véli megtarthatni Magyarországnak még megmaradt csekély részét, hogy ők is a szerint tudhassák magokat a kívánt adó, fölkelés és a végvárak munkásokkal segélyezése tárgyában mihez tartani. Ez ügy 27-kén is napi renden volt s felolvastatott a rendek hosszú önvédelme, hogy a mult évi veszteségekért nem ők, hanem az országlakosok bünei, a király és hadvezérei okolandók. Együttal a vallás-, tized- és ennek szabad bérbeadhatásáról tanakodtak a rendek. Ferdinánd az ellene s hadvezérei ellen emelt panaszokra maj. 1-jén felelt; 6-kán és 10-kén a rendek valamennyi tezikkel készen voltak s azokat a fölséghez fölterjesztették, honnan visszakerülvén, 13-kán a korona tette változtatások, különösen a 3 ftra emelt segélypénz és a felett tanácskoztak, hogy a könyvnyomdászok és könyvárusok a püspökök által helyben nem hagyott könyvek árulásától tiltassanak el. Erre a rendek rá nem álltak, így a tezikkeket a főrendekhez visszaküldötték. Ezek, úgy látszik, eltérő nézetben valának, mert Türek maj. 15-kére azt jegyzé föl, hogy a korlátnoknál felolvastattak a király által helybenhagyott tezikkek s ezek közt említi azt is, mely az eretnek könyveknek a szabad városokban árulását eltiltotta: de maj. 16-ka alatt ismét azt írja, hogy a tezikkek ekkor lőnek véglegesen megállapítva s némelyek, mint a könyvnyomdászok- és könyvárusokról, megváltoztatva. Az ezen évi 24-ik tezikkből tudjuk, hogy e sajtóügyet maga a fölség indítványozta,

¹⁵⁾ Győr, Veszprém, Drégely, Temesvár, Szőlnek elését stb.

a rendek pedig azzal mellőzték, hogy birtokaikban tudtokra semmi olyos nem történik.

Ezen országgyűlésre a városok nem hivattak meg külön levelekkel. Ezt Türk bepanaszlá Ferdinándnak, a ki azt felelé: ő nem tudja, kin múlt a meghívás, de a követek jól tették, hogy mégis eljöttek.

Az 1554-ki pozsonyi országgyűlést, mert akkor nem volt követ, Türk egyszerűen csak említi, de a Miksa főherczeg s cseh király elnöklete alatt tartatott 1555-kire képviselőnek megválasztatván, följegyzé, hogy jul. 6-kán házról házra kértek az udvarnép számára párnákat, melyeket azután a várba szállítottak föl. Miksa 9-kén tartá a várban megnyitó beszédét. Mondá, hogy latinul nem igen tud, e miatt azon nyelven, melyet jobban bír, t. i. németül szólend. Mindenekelőtt tisztelt ura és atyja, ő fölsége, nevében megköszönve a rendeknek, hogy meghívására megjelentek. Hogy pedig Ferdinánd nem jöhetett, nagyobb haszon várása s az ország ügye és fenntartása okozta. S mivel nem jöhetett, levelet küldött Miksának, melyben azon terhet róttá rá, hogy atyja helyett ő jöjön s azon levelet Liszti János által¹⁶⁾ Oláh Miklósnak adatta. Jelenté továbbá, hogy atyja utasítást küldött, melyet azonkép adott át s Ferdinánd nevében inté a rendeket, hogy a segélypénzt készséggel és hiven ajánlják meg, így fogván idegen nemzetek is hasonló készségre felbuzdulni. E beszédet azután a nádor — magyarul-e vagy latinul? Türk nem említi — tolmácsolta. A rendek még azon nap ebéd után összegyűlvén, az érintettem levél és utasítás olvastattak föl. A levélben csak az állt, hogy Ferdinánd a még be nem fejezett német birodalmi országgyűlésen több jót reményl a haza érdekében kieszközölhetni, maga helyett tehát Miksát küldi, ez pedig, ha betegség gátolná, más biztosokat rendelend. Az utasításban pedig inté a rendeket, hogy egyetértsenek s ne hallgassanak azokra, a kik vagy levél vagy rábeszélés által pártokra vagy ellenségeskedésre akarnák őket csábitani, mert ez volt az ország végveszélyének legnagyobb oka, de a mit ő Isten segélyével némileg már lecsillapított. Védjék tehát becsületöket is állhata-

¹⁶⁾ Ez akkor udvari kancelláriai titkár volt.

tosan, mert a törvényszékek elmulasztása által a hatalmasbak sok roszat és erőszakoskodást vittek véghez, e szerint legyenek a rendek rajta, hogy az idézések, fölebbezések stb. rendeztesse- nek, emígy pedig az erőszakoskodások jövőre meggátoltassanak. S mivel az országokat leginkább törvény és fegyver tartja fenn, ennek eszköze pedig pénz, gondoskodjanak némi adóról, hogy a katonák a véghelyeken s táborban élelmezthessenek. S mivel látják, hogy béke ürügye alatt sokban töri fejét és sokat pusztít az ellenség, arról is tanácskozzanak, miként lehetne ilyen por- tyázásoknak elejét venni.

Jul. 10-kén a rendek a válaszfeliratról -- miként Türk megjegyzi: szokás szerint — sokat beszéltek, mit sem határo- ztak, hanem a főrendekre bízták, ezek döntsék el, mit vélnek e tárgyban legtanácsosabbnak. 12-kén kész volt a munkálat, melynek tartalma: Az ország rendei hálát adnak ő fölségének, hogy az országnak megmaradásáról most is, mint annakelőtte, atyailag gondoskodik: de valamint több ízben, úgy most is for- róan ohajtják, hogy ő fölsége személyesen tartózkodjék az or- szágbán, mit ha az egész kereszttyén világ ügyei miatt nem te- hetne, Miksa volna királynak választandó és megkoronázandó, a ki köztök, hadseregestül az országban, alkalmas helyen lakuék, a ki mellett, szükség esetében, készek fejenként fölkelni. Mert gonoszságok, hatalmaskodások, versenygések, lázadások azért keletkeznek az országokban, mivel a királyok, hon nem tartóz- kodnak s az ország megmaradásával nem gondolnak, emígy pedig némelyek saját fejök szerint kénytelenek magokról gon- doskodni. A rendek akarják, hogy törvényszékek Kassán és Pozsonyban tartassanak¹⁷⁾; 1 frt 50 dénár segélypénzt, kétszerre fizetendőt, ajánlanak, melyekhez a megszorodott harminczadi és bányajüvedelmeket csatolja ő fölsége. Hogy pedig ők se ma- radjanak hátra, elhatározzák, hogy a főurak és főpapok száz jobbágy után három jól fölfegyverzett könnyű lovast állítsanak; a tiszántúliak e folyamon túl, a tiszáninneniek pedig a nádor mellett mindenkor, mezei sátrakban, nem várakban, készen áll- janak.

¹⁷⁾ Ezt, t. i. hogy két helyen tartassanak törvényszékek, a ná- dor, mivel a perek csak az ő jelenlétében dönthetők el, ellenezte.

Ezek fölött jul. 13-kán nagy nehezen megállapodtak a rendek s javaslataikat a főrendekhez küldötték. 16-kán annyira túlestek teendőiken a törvényhozók, hogy sokan már haza készültek, de 19-kén Miksa, a nádor és saját nevében kérte őket Mérey, maradjanak még más napig, mert Miksa mindent elolvasni nem volt még képes. 20-kán az országgyűlés eloszlott.

Az 1559-ki pozsonyi országgyűlést jan. 19-én megint Miksa nyitotta meg, előadván beszédében, hogy kedves atyját, ő es. főlségét, azon gond, melynél fogva a legádázabb ellenség ellen minden módon megvédeni törekvék ez országot, a német birodalom s más országai meglátogatására kényszerítette, hogy ott Magyarország javára s megmaradására segílyt szerezzen, mert úgy hallja, hogy a keresztyén név ellensége roppant erővel készül, melynek az ország erejével elegendően ellenállni semmikép sem lehetne, különben ő es. főlsége maga személyében jelent volna meg az országgyűlésen. Óhajtja ugyan azt az időt, a midőn könnyíthessen híveinek terhein, de olyan gyors az ellenség készülése, hogy az ellenkészületek halaszthatlanokká válnak: reményli e szerint ő főlsége, hogy akaratát nem fogják ellenezni Magyarország hü lakosai, ő főlsége akaratát pedig megtudják az átadott előterjesztvényekből. — Ezekre az ország rendjeinek nevében a korlátnok akként felelt, hogy ismerik ő főlsége gondoskodását, melyet ez ország megtartásában uralkodása óta tanúsított, s reménylik, hogy külföldön is az ország javán fog munkálkodni, s ezért távollétét békével és nyugodtabban türik; Miksának pedig köszönik személyes megjelenését, mit mindenkép megszolgálni törekvendnek, s mivel az előterjesztvényekből megértették ő főlsége akaratát, erről haladéktalanul tanácskozni fognak, s a magokét isten segílyével tehetségük szerint híven kinyilatkoztatják.

A más nap Mérey által fölolvastott kir. előterjesztvényeknek tartalma volt: Tapasztalásból tudhatják a rendek, ő es. főlsége, uralkodásának kezdete óta, minő gondot fordított untalan arra, hogy Magyarországot megvédhesse az ellenség zsarnoksága ellen, mely atyai gondját megörzi élte végeiglen. Azt is tudják, hogy az ország megtartása s java végett más országainak sem kedvezett, gyakori és nagy segílyt szedvén tőlök, melyet azok, ámbár

az ellenségtől távolabbak, kivált pedig Ausztria és a vele szomszédos országok, készséggel és olyan bőségben szolgáltatottak, hogy e kiszolgáltathatáson mindenki csudálkozhatik. Ő fölsége most is csupán ez okból ment Csehországba, egyéb dolga ott nem levén, hanem hogy hasonló segílyt szerezzon, mit isten segílyével nagy mennyiségben kapott is, onnan pedig Ágostába ment, hogy e nagy veszélyben onnan is némi segílyt nyerhessen. Ez oka, hogy nem jelent meg személyesen, hanem fiát Miksát küldötte, hogy az adandó segílyről teljhatalommal, mintha ő maga volna jelen, végezhesen. Mivel pedig látják és hallják a rendek, hogy minél távolabb fekszenek az ellenségtől ő fölsége országai, ezek évek óta annál nagyobb segílyvel készségesen járulnak Magyarország föntartásához: annál illőbb, hogy a rendek is, kiknek javáért amazok áldoznak, személyeik, nejeik s gyermekeik megmaradásaért hasonlót annál inkább tegyenek, minél bizonyosabb, hogy nyári hadjáratra nagy sereggel készül az ellenség. Kívánja tehát ő fölsége, hogy olyan segílyt, minőt 1552-ben, egy telektől két részletben fizetendő 3 ftot adjanak, 100 f. jövedelmük után 3 lovast és 100 porta után 10 lovast élélmezzenek, a püspökök, régi szokás szerint, jövedelmeikhez arányos hadakat tartsanak, az apátok pedig 100 f. jövedelem után szintén 3 lovast élélmezzenek, végre mind ez 6 évre ajánltassék meg. Ha pedig úgy történék, hogy ő fölsége vagy fia személyesen venne a hadjáratban részt, mindnyájan fejenként keljenek föl. Jól gondoskodjanak továbbá az élélmezésről, mert ennek elfogytával háborút viselni nem lehet; midőn tehát ki lesz állítva a had, valamennyi jobbágy tartozzék egész erejével szállítani az élélmiszereket, melyek az 1557-ki becsár szerint szerzendők be. Végre bizonyos levén, hogy sok iszonyú hatalmaskodás azért történik, mivel a törvényszékek szünetelnek, akarja ő fölsége, hogy törvényszékek tartassanak és a hozott ítéletek végrehajttassanak.

Ezeokról jan. 21-kén nyílt meg a tanácskozás, melynek folyama alatt csaknem számtalan magánpanasz lön előhozva, köztük Drugeth György özvegye, Tárczay Annáé és anyjáé, és Perényi Ferenczé, a ki mint Izabella hive Sárosban foglyúl tartatott és az országgyűlést, hogy szabadon bocsáttatása végett

Ferdinándnál közbenjárjon, kérte. A 23. és 24-iki ülésekben ha tároztatott :

1) 2 f. segély két részletben lesz fizetendő.

2) Száz jobbágy után 5 lovas és 5 gyalog állíttassék.

3) A végvárok föntartásához a rendek semmivel sem járulhatnak, hanem vizsgáltsassa meg azokat ő fölsége és a szükségeseket tartassa fenn, a szükségteleneket rontassa le.

4) A munkaszolgálmányok megyékként lőnek felosztva s 4 nap ígérve.

5) A felső megyék azt kérték, hogy a törvényszékek Báthory András vagy ítélőmestere által Lőcsén tartassanak, a többi megye tudja, jogát hol keresse. — Mind ez 25-kén hitelesítettett s a főrendekhez küldetett.

Jan. 27-kén a tezikkekhez, mint Tütrk írja, súlyos és borzasztó tezikk esatoltatott. A főpapok t. i. panaszt emeltek, hogy idézéseik- és itéleteiknek az alsóbb hivatalok, különösen a szabad királyi és bányavárosok nem engedelmesskednek. Mivel pedig a főpapok kötelesek a lelkipásztorok tudományát megvizsgálni, a városok kötelesek legyének papjaikat vagy predikátorait az érsek fölhívására ő hozzá elküldeni, s a mely város azt tenni nem akarná, fosztassék meg minden szabadságától. — Erre fölzúdult a városi követség és mondá, hogy az, a mit most a városok ellen határoznak, majdan a nemesekre is ki fog terjesztetni; méltánytalanság a városokat, az ország virágát, melyek nélkül az ország jobbadán elveszett volna már, oly súlyosan büntetni; vagy hozassék általános törvény, mely a nemesekre is terjedjen ki, s jogaikat és kiváltságaikat ők is veszítsék el; vallásügyet ő fölsége szóba sem hozott, tanácskozzanak tehát a kir. előterjesztvényekről; ezzel pedig hagyjanak fel. — Azon nap délután a városi követek a pozsonyi városlházban gyűltek össze, s abban állapodtak meg, hogy e tezikk ellen Mérey előtt tiltakozzanak, s Miksához, ettől pedig Ferdinándhoz fölebbezzenek.

Más nap a városi követek Méreynél csakugyan megjelentek, s tiltakozva az említett tezikk ellen kérték őt, eszközölje ki, hogy a törvényjavaslat ejtessék el vagy módosíttassék. Mérey megígérte, megtesz, a mit tehet, mert a törvényjavaslatot ő is törhetlennek látja, azonban nem ártana, ha a követek a nádornál

is kopogtatnának, mit azok meg is tettek, s ő is megígérte közbenjárását, mert a javaslatot azért is igazságtalannak találja, mivel a főpapságnak más büntető módja van, használja ezt. Azon napi ülésben a városi követek Czikóházy Miklós által újból felszóltak, s ekkor a büntetést a megyei követek is lehetetlennek állították. E közben megérkezvén Liszti János, fölolvasta a múlt napi törvényjavaslatokon tett módosításokat. A szóban forgó ekként lón megváltoztatva: „Ha valamelyik nemes vagy város papját a zsinatra elbocsátani kész, de a pap ura vagy a tanács intése daczára elmenni nem akar: ekkor egyházi fenyítéssel ő büntetessék, mit ha — miként sokan teszik — föl sem venne, ne az úr vagy polgárok büntetessenek; de ha urak vagy polgárok erővel tartják vissza a papot: ekkor az érsek világi karhatalmat kérjen, hogy az olyanokat ő fölsege fenyítse meg.“

A városi követeket az így módosított javaslat sem nyugtatta meg; Miksához fordultak tehát, s előadák neki, hogy szándék van a városok nagy sérelmeit még egy nagyobbabbal tetézni, még pedig a főpapok ösztönzésére, kik a vallás kedvéért a városok kiváltságait veszélyeztetni törekednek. Mivel pedig a kir. előterjesztvényekben említve sines a vallásügy, kérték Miksát, legyen rajta, hogy a javaslat törvénynyé ne váljék. Miksa, Türk szerint, mosolyogva úgy felelt, hogy válasza igazolja a történelem állítását, miszerint ő ellenséges indulattal a reformáció iránt nem viseltetett. Az ügyet azonban nem akaszhatta meg egészen, mert az 1559-ki 41-ik czikk kötelességül tevő a püspököknek, hogy espereseiket egyházlátogatásokra gyakrabban küldjék és zsinatokat tartsanak, s azokra minden lelkész és misés pap megjelenni tartozzék; továbbá a földesurak- és városoknak meghagyta, hogy papjaikat a zsinatra menéstől vissza ne tartóztassák, máskép ő fölsege mint keresztyén fejedelem által arra kényszerítendők.

Több nap azután a törvényjavaslatoknak föl- s ettől leküldésével múlt el, míg febr. 16-án megtörtént a közmegállapodás.

Ezek Türk följegyzései azon országgyűlésekről, melyeken ő Löcsét képviselte. A „Corpus juris“-ban levő törvényezikkek mutatják, hogy Türk jobbadán a tanácskozások változó hullá-

mait jegyezte föl; följegyzései azonban néhány egyes tezik ke-
letkezésének történelméhez érdekes adatokat szolgáltatnak.

Korjellemezésül pár b ü n t e t é s t szemelek ki a naplóból.
1556-ki aug. 18-ka alatt azt jegyzi föl Türk, hogy Molitor
András, a ki saját leányát teherbe ejtette, az egész tanács egy-
hangú szavazata folytán megégettetett; leánya hasonlóan lett
volna megbüntetendő, de a büntetés az ártatlan magzat iránti
tekintetből lebetegedés utánra halasztatott, s oct. 23-kán azon
enyhítéssel történt meg, hogy a szerencsétlen anya nyilvánosan
megkorbácsoltatott, a városból kicsapatott, meghagyatván neki,
hogy Lőcse vidékén 10 mföldnyire ne is láttassa magát, külön-
ben atyjaként lakoland.

Ugyanazon évi dec. 12-ke alatt olvassuk, hogy Teplicska
faluban dec. 11-kén horvát katonák, „gonosz nép“, háltak, a
lakosokat házaikból kiűzték, ezekbe lovaikat állíták be, s ki-
mondhatlan károkat tettek, még a méhesekben is. A felzúdult
nép dühétől megszeppent kapitány néhány nemes társaságában
egy ellopott köpüt kezdett nyomozni, s azt egy ház padlásán
meg is találta. További nyomozás folytán előkerült a tolvaj is,
kit azután esipőig meztelenre vetköztettek, nyakába láncot
vetettek, s az utczán egy oszlophoz kötötték. Azután elébe tették
a kaptárt, s ezt füstölték, döngették azon reményben, hogy a
méhek kizúdulnak, a tolvaj meztelen testét belepik és összece-
szipik. Ámde a méhek a hideg miatt nem jöttek ki; a kaptár tehát
slüveg gyanánt a tolvaj fejére tétetett, ekkor a méhek is dühösen
neki estek, irgalmatlanul, csaknem halálosan összececsipték el-
annyira, hogy alig birt szállására elvándorogni.

Főntebb, az 1552-ki országgyűlésről szóltomban kiemeltem
már, minő hangulat uralkodott a szabad kir. városokban a ne-
mesek iránt, kik azon háborús időkben az ellenség dühe elől,
legalább személyeikre nézve, biztosabb menhelyet a kerített sza-
bad kir. városokban óhajtottak találni, s azokban letelepedni. E
hangulat bizonyítéka Figedy Péter esete is, melyet Türk 1550-ki
nov. 19-ke alatt írt le. Figedy Péter t. i. Lőcsén végrendeletileg
házat örökölt, mely a városnál volt elzalogosítva. Figedy kir.
parancsot hozott, hogy e házat a város Ferdinánd neheztelésének
büntetése alatt ő neki adja át, s netaláni követelését perüton ke-

resse. A tanács és az egész község, a házat zálog'ogon bírva, csudálatosnak (mirabile) találta e parancsot; az volt tehát a kérdés: mi itt a teendő? Türk egész őszinteséggel bevallja, hogy a löcseiek „nemes nélkül szívesen el lettek volna“, de elhatározták, hogy a kir. parancsnak engedelmeskednek, ha Figedy megtartja a következő föltételeket: leteszi a polgári esküt, hogy Istennek, királynak és a bírónak engedelmeskedik; a bírónak, tanácsnak és községnek magát alárendeli; ha valamit akár maga, akár háznépe által hall, a mi a tanács és város becsületét sérti, azt híven följelenti, s mindenkép azon lesz, hogy közbajok, minők az árúlkodások, s a kárvallások bármi neme, az egész várostól eltávolíttassanak; a város szokásai és régi szabadságai ellen mitsem teend; valahányszor akár ő, akár családja meg fog idéztetni, a törvényszék előtt megjelenik, s a tanács ítéletét érvényesnek elismeri, más törvényszékre nem viszi; rendes vagy rendkívüli taksáknak s más köz- vagy magánterheknek magát úgy, mint a legkisebb vagy legnagyobb polgár, aláveti; egy szóval, magát úgy viseli, miként a többi polgár, s általában mindenki felsősége iránt polgári kötelessége szerint viseltetik. Mind ezt pedig köteles lesz a káptalan előtt kinyilatkoztatni s megígérni, hogy azokat mind ő, mind utódai, bárkik legyenek ezek, meg fogják tartani. Örök bizonyítványul pedig mind ez a káptalan pecsége alatt jegyzőkönyvbe irassék.

— Figedy a föltételeket elfogadta, s az ügy nov. 21-kén a káptalan előtt azok értelmében intéztetett el. A városoknak a nemesség iránti ezen hangulatában Türk is osztozott, de azért 1557-ki febr. 11-ke alatt följegyzé, miként lépéseket tett, hogy nemességet kapjon, s utána veti: „Te tudod, óh Isten! ezt nem a végett teszem, hogy jobbnak akarnám magamat tenni, mint a minőnek alkotál, de mivel szokás, hogy magasbra törjünk, mert az erénynek te tüztel ki a czélt.“

1557-ki dec. 21-kén Türk mint bíró következő rendőri szabályokat hirdettetett ki:

1) Gyermeknek, mesterlegénynek és parasztszolgák társulati sert igyanak (bibant cerevisiam socialem) ¹⁸⁾.

¹⁸⁾ Talán valami részvényes társaság főzette a sert.

2) A táncz tilos, kivéve a lakadalmakat, de a hol 5 óraker vége szakadjon, a hajnallal is csendesesen kell járni.

3) Trágár, vagy irigységre és haragra ingerlő dalokat énekelni nem szabad.

4) Idegen vagy szokatlan öltözetben vagy álarcczal senki ne alakoskodjék.

5) Pénzben bármiként játszani nem szabad.

6) Kilencz órán túl fönnlenni nem szabad.

7) Fonóházak tilosak.

8) Mindennemű zene vagy tánczra, avagy vigadozásra esábitó játékok szűnjenek meg.

9) Hetes szolgát fogadni nem szabad, hanem szegődtsékek be szokás szerint egy évre.

Naplónknak még egy adata kapta meg figyelmenret. Erdősi János XVI. századi tudósunknak 1552-ön túl eddig semmi nyomára sem akadhattunk. Toldy Ferencz úgy sejtí, hogy 1554-ben már nem élt ¹⁹⁾. Révész Imre hasonlóan állítja, hogy Erdősi 1554-ben letűnt a közhivatal, az irodalom, s talán nem sokára az élet mezejéről is nyomtalanul ²⁰⁾. Naplónkban az 1557-ki dec 30-ka alatt adatot találtam, melyet eredetiben írok ki: „Ego (t. i. Türk), Martinus Laníus et Paulus Horler cum domino Silvestro, quem ex Dobreon (Döbröczön? Dobrony?) vocavit plebanus ²¹⁾, egimus, ut apud nos esset sub-prae-dicator, ubi ei parvum stipendium videbatur flor. 24. cum liberis et conjuge familiaque, quod et verum. Addidi flor. 5, ut servatus primum juxerat. Verum neque id satis erat; deinde 3 flor. addidi, ut fierent 8. Compromisi et hortulum unum in clau-stro loco ejus, qui ad domunculam pertinet. Verum rustica et improba reluctatione restitit Melas aliquandiu vera niger. Tandem conclusum, eo etiam invito debet advenire ad purificationes.“ 1558-ki mart. 10-ke alatt pedig az áll, hogy két elitelt tolvaj

¹⁹⁾ A magyar nyelv és irodalom kézi könyve. 1. köt. Pest, 1855. 42. l.

²⁰⁾ Erdősi János magyar protestáns reformátor, Debreczen, 1859. 18. l.

²¹⁾ Naplónk több helyéből világosan kivehető, hogy azon időben a plebánusok befolytak még a protestáns papválasztásba.

„*confessionem exauditi et communicati sunt domino Silvestro ministrante*“, miből világos, hogy Sylvester a meghívást elfogadta volt. E Sylvester ugyanaz-e irodalmunk Sylvesterével? bővebb adatok hiányában eldönteni nem tudom. Ugyanazonsága ellen bizonyítani látszik magyar „*Grammatica*“-jának előszava, melyre és Reisacher munkájára ²²⁾ támaszkodva Toldy Ferencz azt következteti ²³⁾, hogy Erdősink németül nem tudott, e szerint Szepesben papi hivatalt nem viselhetett volna. Ámde nyelvtana 1539-ben, Reisacher munkája 1551-ben jelenvén meg, nem tartom lehetetlennek, hogy bécsi tanárkodásának lefolytáig, s azután a szükség kényszerítéséből annyira elsajátította a német nyelvet, hogy 1558-ban Lőcsén papi hivatalt viselhetett, s ekkép nem volna lehetetlen, a mit Wallaszky állít, Toldy pedig tagad, hogy Luther néhány énekét magyarra fordította. Türk följegyzése mindenesetre megérdemli, hogy Fessler átdolgozója, Klein Ernő, Hanthó s más szepesi hazánkfiak szíves figyelemre, s további kutatásra méltassák. ²⁴⁾

GARÁDY.

---

²²⁾ Doctorum in viennensi academia brevis descriptio. 1551.

²³⁾ I. m. 42. l.

²⁴⁾ Azon Sylvester János, a kiről Klein (*Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn. I. r. 1789. 68. l.*) mint 1603-ban izsákfalvi papról emlékezik, a szóban forgó Sylvesternek fia vagy unokája lehetett.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

I.

Ismeretes tény a XVI, sőt részben még a XVII-ik század magyar historiás-énekszerzőiről is, hogy ők — Tinóditól egész b. Liszti Lászlóig — műveiknek csupán külső, versezeti alakjában s illetőleg a hegedősök még azok dallamaiban keresték, koruk izléséhez képest, a poézist, — nem pedig a költői alakításban, berendezésben és előadásban. Főtörekvésük azon elv alkalmazásában összpontosult, „hogy a történeti énekeknek mindenek fölött történetileg hűnek és valóznak kell lennie.*)

Ehhez képest műveiknek költői bece hasonlíthatlanul kevesebb, mint a történelmi. Munkáik, melyek egykorú, magok a szerzők által átélt, vagy tényező és szemtanú egyéniségek elbeszélései nyomán előadott eseményeket a legapróbb részletekbe ereszkedve tárgyalnak: gyakran első rendű, mindenesetre közvetlen történelmi kótfőkül tekinthetők; — s mivel majdnem mindig a leggondosabb utánjárással és lelkiismeretes fűrkészések, tudakozódások alapján készültek, a legmegbízhatóbban használhatók. Mert bár alakjuk vers — és csakis ez bennök a mi vers — tartalmuk tisztán történelmi.

Ekkép van az, hogy pl. Tinódi historiás énekeit már az egykorú legtekintélyesebb historiai-írók, mint Forgách, Sambucus, Sehesacus, Istvánfi forrásul széltére használták, — nemkülönben az újabbkoriak is, pl. Katona, Buday Ferencz stb. Sőt

---

*) Toldy F. Tinódi Sebestyén életrajzában. (Magyar Költők Élete, I. 41. Pest, 1870. Ráth Móránál).

Ipolyi Arnoldunk az egri várbeli régi székesegyházról irt jeles értekezésében megmutatta, hogy Lantos Sebestyén Deák historiás énekei még a r e c h a e o l o g i a i kútfőkül is haszonnal érvényesíthetők.

Így fogva föl, s így méltányolva — kellőképen — a régi verses elbeszéléseket: tán nem teszek a hazai történetirodalomnak egészen haszontalan szolgálatot, midőn t. társulatunk választmányja fölszólításának teljes készséggel engedve, e folyóiratban néhány, eddigelé nem ismert historiás éneket teendők közé gyűjteményemből, történelmünk írói és barátai számára.

Történelmi tanulmányaimmal s az ezek által igényelt folytonos levéltárbúvárlatokkal kapcsolatban, már egy évtizede, hogy régi magyar, különösen vitézi és történeti énekek gyűjtésével foglalkozom. Ebbeli két kötet kiadványom („Régi magyar Vitézi Énekek és Elegyes Dalok“, Pest, 1864. Lauffer Vilmosnál) úgy a m. tud. Akadémia, mint úgy szólván az egész hirlapirodalom által oly buzdító méltánylással fogadtatott, melyet szerény törekvéseimnek legszebb jutalmául tekintek. A Thököly Imre és II. Rákóczi Ferencz korára, vagyis a „kuruczvilág“-ra vonatkozó, már mintegy 100—120 darabból — közben terjedelmes historiás énekekből — álló gyűjteményem kiadásával mind mostanáig vártam, hogy lehetőleg teljessé tehessem. Úgy hiszem azonban, hogy immár elérkezett az idő, hogy a jelen év folytában e gyűjteményt is sajtó alá rendezzem.

E korszak 1670-nel kezdődik s 1711-el végződván, remniscentiáiban, melyek a nép ajkain még sokáig hangzottak, egész 1790-ig, sőt a mennyiben egyes Rákóczi-féle énekek némely öregeink ajkain itt-ott még ma is élnek, — korunkig átnyúlik.

Gyűjtéscimet, főként e korszak érdekében, Vitézi Énekeim kiadása óta is folytattam, — és így közben nevezetes maradványokra lertem a régibb korszakra nézve is. Szándékom volt ezekből, a kuruczvilágiaktól különállóan, a Vitézi Énekeknek h a r m a d i k kötetét összeállítani; de vajjon valósuland-e ez, és mikor? amaz a t. közönség részvététől, emez számos és sokféle teendőim beosztási rendétől függ.

Míg tehát ez bekövetkezhetnék — s ha ugyan bekövetkezik-é? — hadd legyenek ez énekek közül a Századok hasábjai által ismeretesebbé azok, melyek első rendben és kiválólag történelmi érdekekkel, nem akarom mondani: fontossággal bírnak.

Ezek elseje 1552-ből, utolsója — mely a kuruczvilágot még előzi — 1666-ból való.

Az itt közlendő historiás-énekekről nézve legnevezetesebb forrásom a *Decsy-codex*. Ezen 16-odréti alakú, ma már elől. hátul csonka codexet 1609-től 1613-ig Tolna vármegyében Decsen írta össze, az oda való születésű *Decsy István*, ki ugyanott alkalmasint iskolamesterséget viselt, a reformált egyházközségnél. A codex nagy gonddal van írva; kezdőbetűi virágokkal, lombokkal, phantasticus alakokkal díszítvék. A leíró orthographiája, korához képest türethető, és némi megállapodást tanúsít; dialectusa határozottan Tolna megyei. Diákos ember is volt, magyarul pedig maga is számos éneket, leginkább protestáns vallásos tartalommal bírókat és egyházi vagy iskolai használatra szántakat szerzett. Általában az egész gyűjtemény protestáns jellegű, mint a XVI-ik századi és a XVII-ik század elejének irodalma hazánkban uralkodólag.

E codexet a Vas vármegyéből a jelen nemzedékkel Somogyba szakadt *Andorka-család* gondossága őrizé meg, melynek egyik derék tagja t. *Andorka Gyula* úr által értesültem léteztéről 1864-ben. A Gy. úr azt kérésemre kezemhez szolgáltatatta, s miután lemásoltam, azt a mondott év december 5-kén a m. tud. Akadémiának nemcsak bemutatnom s értekezésben ismertetnem engedé, — sőt a becses kéziratot fölszólításomra nagylelkűleg az Akadémia könyvtárának ajándékozta.

A *Decsy-codex*, mai csonka mivoltában összesen 45 éneket — jobbára vallásos tartalmúakat — foglal magában, melyek közül a megnevezés szerint legrégibb 1546-ból, a legújabb 1611-ből való. Vannak azonban az évszámmal nem jelölt vallási énekek, zsoltár-átdolgozatok között még 1546-nál régiebbek is, egész 1530 tájáig visszavihetők, pl. az első reformátorok egyikének *Batizi András*-nak énekei.

Batizin kívül codexünkben a következő énekszerzőkkel találkozunk: Sztáray Mihály, Baranya híres reformatora; Szkárosi Horváth András, a XVI-ik század közepéről kelt erőteljes „feddő ének“ ismert szerzője; Aszabai Sebestyén, új név; István Deák (Temesvári?); Barát István; Palatics György; Tardy György, új név: a jelentékeny „Historia Szikszoiensis“ szerzője, melyről alább; Balassa Bálint a nagynevű költő; Péczeli Imre; Harsányi Imre; Szerdahelyi Mihály, ez is új név, jelentékeny író, kiről szintén alább; Daróczy Imre, Bakos János, Budai Péter Deák, mind kevésbé ismert nevek; Homonnai Druegeth Bálint Boeckay híres hadvezére, és maga Deesy István a codex-író.

Vegyük az énekeket sorban, s a minket közelebbről érdeklőknél állapodjunk meg.

Az első csonka ének a 137-ik zsoltár átdolgozata; a második az 56-ik zsoltáré, István Deáktól; a harmadik („Siess nagy Úr-Isten...“) s a negyedik („Nagy bánatban Dávid király...“) vallásos énekek Baráth Istvántól és Decsytől; az ötödik: Sz. Dávid 103-ik zsoltárának 1548-iki átdolgozata; a 6-ik ismét Decsyé, az 117-ik zsoltár nyomán; a 7-ik az 51-ik zsoltárnak igen sikerült átdolgozata Harsányi Imrétől; a 8-ik és 9-ik Sztáray Mihályéi: a 23. és 65-ik zsoltárok változatai. („Sztárai Mihál“ és „Starinus fecit,“ a versfőkben.) A 10-ik „Alia, optima“ cím alatt rab Palatics Györgynek 1570-ben a budai csonkatoronyban írt áhítatos szép éneke, melynek végstróphája:

„Ezör ötszáz és hetven esztendőben
Csonkatoronynak erős tömlőczében
Az ki szörzé, igön bízik Istenben,
Hogy nem tartja sokáig büntetésben.“

A versfők értelme: „Palatith Gyergy szerszette.“

A 11. és 12-ik énekek megint zsoltár átdolgozatok; amaz névtelen szerzőtől, emez Decsytől, a 124-ik zsoltár.

A 13-ik, egy Péch-Újfalván 1595-ben kőpadra hurezolt s halálra ítélt szebeni polgár gyászos végét írja le, — kár, hogy eleje hiányzik. Vég szaka:

„Sáros vármegye nagy Újfaluájában
 Az kínzó-házban, plengér alatt, kinban
 Ezképpen ír á kínvallásában
 Ezerötszázban és kilenczvenötben
 Szent-Mihály havának legelső hetében, —
 Szebeni polgár, neve versejekben.“

Mindazáltal a codexből itt, egy levél kiszakadván, a szerencsétlen polgár neve is hiányzik. Tán a Szeben városi levéltárból vagy valamelyik lőrcsei vagy eperjesi krónikából megtudható lenne. A csonka-ének versfőiből ma csak ennyi vehető ki: „...H a lálra vitetvén...“

A 14-ik ének Dávid király 10-ik zsoltárának átdolgozata, és pedig „Michael Starinus fecit.“

A 15-ik, Batizi Andrásnak ismert, hosszabb éneke „A házasságról“ (De Matrimonio, 1546.). A 16-ik a 122-, s a 17-ik: a 86-ik zsoltárnak változatai. Ez utóbbi megvan Rimay versei kiadásában is, de számos eltéréssel.

A 18-ik egy hosszú, feddő költemény, melyben „országunkban városok, faluk nagy sok pusztulása, sok szent templomok földig rontatása emlegettetik. A versfőkből a szerző neve „Stephanus Detsi“ derül ki, s a végszak:

„Ezör hatszáz és kilencz esztendőben,
 Karácson havában
 Egy ifjú szörzé egy jó kedvében,
 Az nyomorúlt Decsben
 Nevét meglelöd, — ha te kívánod,
 Az versök fejében.“

A 19-ik úgy látszik ismét Decsyé, és pedig esőért könnyörgő ének (Praecatio piorum pro pluvia“) az igen inségesnek, aszályosnak festett 1610-ik évből.

A 20-ik: a codex legbecesebb darabja, egy nagy terjedelmű historiás ének 1588-ból, Tardy György től, Rákóczi Zsigmond és Homonnai István szikszai győzelméről. Egészen közőlhi fogjuk, történeti tájékozással.

A 21. és 22-ik vallásos énekek; amaz a 143-ik zsoltárból indul ki, emez estvéli hálaadás.

A 23-ik — melynek czíme itt: „Cantio, ad notam: Izraelnek szent...” — nem egyéb mint Balassa Bálintnak „Óh én kegyelmes Istenem...” kezdetű éneke. Azonban itt figyelemre méltó körülmény forog fenn. Míg ugyanis Balassának korunkig fennmaradt kiadásában — melyek között a pozsonyi 1676-iki, Fáber-féle a legrégebb — ezen ének csak tíz versszakból: codexünkben húszból áll; t. i. az első 9 stropha némi csekély eltérések mellett megegyez, valamint a zár-versszak is: azonban közben, a 9-ik után tíz új versszak következik. Kérdés most már: Balassa írta-e e tíz versszakot, vagy más toldotta közbe? Részemről magát Balassát hiszem a szerzőnek, ezekre nézve is, — és pedig először azon belső okból, minthogy a hangulat, a gondolatok, a modor, a verselés egészen azonosok, — minden az övé; másodsor azon külső okból, mert Balassának jelen költeménye 1611-ben iratott be codexünkbe, — tehát 65 évvel korábban az ismert legrégebb Balassa-féle kiadásnál, — és így mint a szerző korához jóval közelebb álló, hitelesebb. Igaz, hogy az 1676-iki kiadás az elveszett váradi edíciók után készült: de nem maradhatott-e ki belőle vétségből az említett tíz stropha, melyek talán Nadányi János, Balassa verseinek egybegyűjtője, figyelmét is kikerülték.

Mindenesetre érdekes körülmény, melyre irodalomtörténetbúváraink, s közöttük első sorban érdemdús Toldynk figyelmét ezennel fölhívjuk.

A 24-ik, hosszú historiás ének 1594-ből, Szerdahelyi Mihálytól, a Báthory Zsigmond ellen szőtt, véres végű Kendy-féle összeesküvésről. Becses adalék ennek történetéhez, — ugyan azért egészen fogjuk közleni.

A 25-ik: Sztáray Mihálynak Akháb királyról írt ismeretes hosszú bibliai éposza. 1549-ből.

A 26. és 27-ik énekek fölötté becses maradványai a Bocskay-kornak, 1607-ből. Mindkettőt megismerendik olvasóink.

De térjünk át a 28-ikra. Ez egy hosszabb historiás ének — mint ilyen, kor szerint a codexben legrégebb — az ifjú II. János királyfi viszontagságairól. Szerzője, a versfők szerint Aszabai Sebestyén („Söböstien de Assaba“), ki bár

nyilván nem írja, de mint magából az énekből következtethető, 1552-ben szerzé művét. A királyfinak és Izabellának Erdélyből a mondott évben történt megváltását ugyanis az író mint jelen eseményt említi, a „gyermek“ távozását fájlalja, s kéri az Istent, hogy a féltett királyfiút az ország épülésére fölnevelje.

Szerző határozott hive a Szapolyay-háznak és németellenes:

„Vajh! magyarok möly igön ti lám bolondok vattok,
Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok, —
Mikor magyar királytok volt, ti jobban voltatok!“

És e szempont, ez irány az, mi őt a már ekkor Ferdinánd-párti Tinóditól elválasztja. Szerzőnkre különben híres kortársának, mint költőre, tagdíhatlan befolyása volt, a mi nyilván kitűnik pl. abból, ha Tinódinak Enyingi Török János vitézségéről írt éneke első stropháját Aszabaink énekének első strophájával összehasonlítjuk. Sőt a verselésben s előadási modorban is iparkodott Aszabai Tinódit, mint az országnak akkoriban leghíresebb lantosát, követni.

De lássuk immár magát e három részből álló s meglehetősen kezdetleges verselésű tercinnákban írt éneket.

II. János királyról.

(„Az János király fiáról való szép cronica.“)

— 1552. —

Prima Pars.

1. Szerencsének forgásáról nektök emléközöm,
Az jó János király fiát, herceget beszélöm —
Szerencsését ha gondolom: szivemben kesergöm.

2. Ő éltében édös atyját soha nem láthatta;
Ezör ötszáz negyven esztendőnek forgásában
János király hogy születék az az kénésös Budában.

3. Benn Erdélyben hallá király, lón nagy örömében, —
Nem sok idő mulva esék oly nagy betegségben:
Ez velágból el kimulék azon esztendőben.

4. Ő éltében fiát hagyá testamentomában
Fráter Györnek, Petruidnak¹⁾ nőmös oltalmában:
Fölnevelnék — oltalmaznák hívön ez országban.
5. Sok szép szóval kéré, inté ez két hü szolgáját:
Hogy nagy szépön oltalmaznák hiven az országban
Lengyel Zsidmond király leányát: szép Izabellát.
6. Temetteték János király Székös-Fejérvárban;
Izabella megmarada sirván jó Budában
Kis fiával az herezeggel az nagy árvaságban.
7. Imé első szerencséje herczegnek lett vala:
Eszkendőre némöt királ nagy hadat indíta,
Kéncsös Budát királ fiára hamar reászállja.
8. Ebben hir lén gyorsasággal Szulimán császárnak:
Parancsolá ú képenek az Memhet passának —
Hogy sietne oltalmára az királ fiának.
9. Nagy erővel Memhet passa Budára siete,
Nom türhete ezt az császár, utánna siete:
Az némötök röttenének — sok bennök elvesze.
10. De az császár Scambriában²⁾ hogy megszállott vala;
Jó Budában királné asszonnak izent vala:
Mintegy fiát kis herczegöt látnia kevánja.
11. Ezt hogy hallá tisztös asszony: könnyet hullat vala,
Ölelgeti nagy sirtában, igön apolgatja,³⁾
Véli vala: szép kis fiát többé nem látnája.
12. Az gyermeknek fogadást tön császár ő székiben:
Hogy halálíg oltalmazza ötet ő igyében —
Ha élhetne: — öt ültetné királyi székében.
13. Söt az császár az urakkal ötet megmarasztá,
Az asszonnak az gyermeköt fölkülde Budára —
Az asszonnak szép választot⁴⁾ az császár irata.

---

¹⁾ Petrovics Péter, temesi gróf. Amaz a híres Utiessenics, Martinuzzi, vagy Fráter György váradi püspök és kir. kincstartó.

²⁾ Scambria = Ó-Buda.

³⁾ Apolni, apolgatni = csókolni, csókolgatni; elavult.szó.

⁴⁾ Választ, értelemben; ószerü.

14. Sirlalmas asszon ragadá hogy fiát meglátá ;
Tanácsából nagy urakat császár fölbocsátá —
És az jó Török Bálintot fogva ő tartatá.

15. Az királné asszont császár mind el fölrakatá,
Lippa felé kísérteté, békével bocsátá :
Az Tiszán túl mindönöket birni parancsolá.

16. Buda várát sirva nézi az keserves asszony :
Mört az császár elfoglalta török erejével —
Azon az Istennek csak hálát ad az keserves asszony.

17. Az urakkal ő beszálla az nőmös Lippában,
Onnét mene bé Erdélben Gyula-Fejérvárban —
Kis fiával ott lakozék gyakor sirlmában.

18. Lón lakása ő nekie szép, jelös tisztivel :
Fráter Györnek az Tiszántúl az két püspökségében
Kincstartásomban, vajdaságomban az kincsös Erdélyben.

19. Az Petruit Petör mene bé az Tömösvárban :
Az alföldet szépen birja ő az ispánságban —
Az király fiának hívön szolgál ő mindön ígyében.

20. Török császárt az lött lator⁵⁾ annyira enyhétik,
Sok szép szóval, ajándékkal ötet engesztelék :
Király fia hogy Erdélyben békével lakhaték.

Secunda Pars Cancionis.

21. Az herzegnek hallgassátok másik szerencsáját,
Kincsös — Erdélyben házában neki bejüvését —
Az két urnak csudaképpen öszvezöndülését.

22. Hogy irnak vala másfélezör ötven esztendőben
János herzeg tiz esztendős vala, beun Erdélben :
Szerencséje ismét visszafordula ígyében.

23. Elméjében az Fráter György kezd gondolkodni :
Király fiát török kézben kezdené ejteni —
Tiszta sziből az császárnak nem kezdé hihetni.

---

⁵⁾ Így ; tán e helyett : „az lött latort,“ azaz : latorrá löttet.

24. Reá vala oly nagy gondja: miként kihozhatná,
 Ő atyjának országában ötöt oktatóná,
 Kincsös Erdélyben némöt királyt kezében adnája.⁶⁾

25. Csudaképpen Ferdinandnak követével szólla :
 Hü voltával, szolgálattal ő magát állítja —
 Király fiát ha fogadná, tartani adnája.

26. Szürzésüket?) Tömösvárban hogy meghallotta volt
 Jó Petruid Pétör, ezön igön szomorkodék —
 Ebből ő egy veszödelmet oly nagyon gondola.

27. Elgondolá: mi hatalna Ferdinand királynak,
 És hatalmát elgondolá az török császárnak :
 Ő ellene föltámadni véle bolondságnak.

28. Gyorsan hírré tevé ezt mind királyné asszonnak, —
 Óh möly nagy lön ő siralma királyné asszonnak!
 Hírré tevé ezt mindjárást Szulimán császárnak.

29. El hémene jó Petruid jó hadával Erdélyben,
 Hivön szolgál király fiának ő mindön igyében . . .
 Azt Fráter György ezt meghallá — lének gyűlölségben.

30. Tanácsából az Fráter György izene királynak :
 Oltalmára népet küldjön az Erdélyországnak,
 És hogy ki ellene lönne, az török császárnak.

31. Behocsátá szép erejét azon esztendőben
 Hogy ki miatt Izabella lön keserűségben —
 Az had miatt Fejérvárból lön kiköltözethen.

32. Az Maroson nagy kárával el általszalada,
 Szász-Sebösben nagy sirással beszälla az várba. —
 — Fejérváratt nagy örömmel Fráter György megszálla.

33. Nem sok idő mulván megszörzödék királyné asszonynyal :
 Hogy Erdélyben⁶⁾ el kijőne az király fiával —
 Az Ferdinand hozzá lenne jó atyafisággal.

---

⁶⁾ Bizonyosan tollhibából e helyett: „Kincsös Erdélyt némöt király kezében adnája.“

⁷⁾ Szerződés; ószerü.

⁸⁾ Erdélyből helyett, régies.

34. Király fia fohászokodván Sebösben azt mondja:
 Én Istenöm hála neköd, hogy atyám szolgálja
 Szegénységből kit urrá tett, fiát háborgatja.⁹⁾

35. Óh átkozott vakszerencse, engőm te megfosztál
 Én atyámtól János királytól engőm elválasztál —
 Te belőled¹⁰⁾ kell indulnom most nagy búdosásban!

36. De nagy hálát adok erről mönybéli Istennek:
 Mört ő adta — ő elvötte . . . így köllött kedvének!
 — Ez beszédöt kik meghallák, megkeserödének.

37. Utra ám el kiindula az keserves asszony¹¹⁾
 Az koronát kezében adá az keserves asszony¹²⁾
 Az királyné betegödék bánatjában, az asszony.

38. Mikoron ő fekvésében lön az Kolosvárbán:
 Ferdinánd kisebb leányát ott főmonostromban
 Király fiának kitelelését főmonostromában.¹³⁾

De tertia parte.

39. Ezt bévebben megértsétek derék krónikában¹⁴⁾,
 De ezt nektök én jelöntöm csak egy summájában:
 Az király fia beszälla az kincsös Kassában.

40. Bánatja lön Erdélységnek herczeg kijüvésén,
 És nagy sokan sirva nézik az ő kijüvését:
 Mört jüvendő veszödelöm kezd fejnökön esni!

⁹⁾ Vagy: „Szegénységből kit kivöttél, mastan az háborgat.“
 Így, kétféleképen van meg ez a sor.

¹⁰⁾ Temiattad, értelemben; belőle származtatja bujdosása okát.

¹¹⁾ Kesergő, bánatos asszony; hajdan a gyászoló feleket nevezték „keserves“-eknek.

¹²⁾ Ferdinánd biztosainak, Kolozsvártt.

¹³⁾ Zavart.

¹⁴⁾ Tinódi erdélyi verses nagy krónikája értetik.

41. Vajh magyarok, mely igön ti lám bolondok vattok!
 Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok:
 Mikor magyar királtok volt — ti jobban voltatok!

42. Sőt mindönkor vendég-királynak ti örültetök,
 Hogy ki niatt csak romlátok és kevesödétök —
 Ingyen majdan mind elfogytok és semmivé lesztek.

43. Kár lón nektök az gyermöktül messza távoznatok
 Felelök azon: sok közzöletek megajgatja —
 Ha löhetne: az föld alól el kivakarnátok!

44. Óh átkozott vakszerencse, lám mely csalárd levél!
 Ily ártatlan özvegységből¹⁵⁾ mely alá taszítál!
 Mind anyánmal országomból el kibucsuztatál.

45. Óh én tégöd átkoználak ha te embör volnál:
 Nyelved, füled, kezed, lábad mind megbénulnának,
 Többé senkit ily hörtelen el nem taszítanál.

46. Óh magyarok, már Istennek ti könyörögjetök:
 Az gyermököt fölnevelje, legyön előttetök —
 Országtoknak épülését véle nyerhessétök!

47. Az ki szörzé: megtaláljátok nevét vers fejében,
 Az herczegnek szerencsáját ír á ez énökben —
 Egyben gyülvén az nagy urak az kincsös Budában.

FINIS.

Decsy István ez éneket — mely ha új események följegyzésére nézve nem valami nevezetes is, mindazáltal egy nagy párt által táplált közérzületnek s hangulatnak hü kifejezője — 1611-ben ír be codexébe, hihetően valami régibb gyűjteményből másolva le. Ily kegyeletben állt a hazai protestánsoknál még ekkor is a Zápolya-láz s különösen János-Zsigmond emlékezete!

Codex-írónk mindenesetre jó szolgálatot tön, hogy e nélküle tán végkép elveszett éneket az utókornak megmentette; ámbár talán nem is egész szövege szerint másoló le.

¹⁵⁾ Árvasághból; hajdan az özvegy árva szó gyakran összecseréltetett, sőt vegyest használtatott.

Ugyanis a harmadik rész czime „De tertia parte“ ilyesmit gyanított. Légyen bármiként, — így is köszönetünket érdemli.

Jövőre befejezendjék Decsy codexének ismertetését s folytatandjuk közléseinket, és pedig mindenekelőtt a Rákóczi Zsigmondról szóló nagy historiás-énekekkel.

THALY KÁLMÁN.

Könyvismertetések és bírálatok.

I.

Joannes Sylvester Pannonius (Erdösi) Professor der hebräischen Sprache an der Wiener Universität Leben, Schriften und Bekenntniss von Josef Dankó Canonicus Theologus der Graner Metropolitankirche, ehemals Professor der hebräischen Sprache an der Wiener Universität. Wien, 1871. Wilhelm Braumüller, k. k. Hof- und Universitäts Buchhändler.

Jelen mű a magyar irodalom-történetnek nem épen sűrűn művelt terén, méltón ritka kiváló jelenségnek mondható.

Szerzője, közbevetve legyen mondva, magy. történelmi társulatunknak is tagja, a tudományos irodalomban kiadott hittani szakmunkáiról kitűnően ismeretes tehetség, — széles és beható tudományos ismereteivel eddig már a magyar történelem más terén is érvényesíté magát, nevezetesen magyar nyelven is kiadott hazai egyháztörténelmi tanulmányaival.

Most bibliai szaktanulmányainak némileg mintegy kezéügyében érdekesen lép meg a fentebbi címében kijelelt, máris sűrűbben vitatott ugyan, de eddig még részben eldöntetlenül maradt magyar irodalomtörténeti kérdésnek tisztázásával. Melyre a szerző nyilván szakmájánál fogva is méltán hivatottnak mondható.

Ismeretes, hogy midőn újabban e tárgyban két első rendű tekintély a magyar irodalom terén: Toldy és Gr. Kemény József hallatták volt szavukat, egy jeles bűvár Révész Imre eltérő külön véleményyt érvényesítve váltott szót.

Dankó ezen iratával újra közbe lép. De e mellett még ma-

gasabb: a magyar biblia irodalmat a bibliai világirodalomnak mintegy színvonalára emelő szempontból — mi egyik oka nyilván, hogy e mű német nyelven jelent meg — érvényesíti tárgyát.

Mert ámbár, ugymond, Sylvester a bécsi egyetemen a héber nyelvnek tanára¹⁾, s az első nyomtatott magyar katolikus bibliafordítás új szövetségi részének szerzője a magyar írók által ismételve tárgyalatott, a német bibliographok előtt, ezek gondatlansága s a nyelv és kútfők hozzáférhetlenségében fekvő nehézségek miatt, majdnem egészen ismeretlen maradt. Úgy hogy, a magyar bibliairodalomra nézve a külföldi szakirodalomban maig a legferdőbb nézetek foglaltak helyt.

A szerző azért jelen iratában feladatává tette a tárgyról szóló összes kútfők kritikai revisiójával Erdösi életét egy körképben előállítani, s munkái újabb átvizsgálásával ezek irodalmi s történeti jelentősége mellett, tárgyát az általános philologiai és bibliai tanulmányok számára is értékesíteni.

Ezen magasb tudományos és irodalmi szempontból kiindulva, mindjárt bevezetőleg, tájékozásul röviden tárgyalja a régibb magyar bibliai fordítások sorát. Érvényesíti ezek korát és szerzőit; nevezetesen czáfolja a külföldi irodalom téves állításit, visszautasítja például Reuss nevezetes protestáns bibliai tantekintély azon véleményét, hogy egy régibb XV-ik századi magyar biblia fordításról szóló tudósítások csupán a mondák és regék országába tartoznak; és Gesseniuust, ki ismét Káldi XVII. századi fordításánál elébbi magyar fordítást épen nem ismer.

Erre következnak: I. Erdösi életéről szóló adatok. II. Irodalmi munkái: nyelvtana; biblia fordítása, ennek kiadásai; költeményei: latin alkalmi versei s magyar egyházi énekei ismeretése s ezek összehasonlító méltatása. A III. fejezet végre Sylvester vitás hitvallási állását tárgyalja. A melléklet még a magyar régibb kath. és protest. biblia fordítások idevágó praegnansabb helyei szövegének hasábos összehasonlító közlését, és

¹⁾ Érdekes, hogy valamint a magyar Sylvester 3 század előtt a bécsi egyetemen a héber nyelvet tanította, úgy ezen életirata szerzője Dankó is magyar létére, hasonlóan a bécsi egyetemen a héber nyelv tanára lévén, méltán megillette őt, hogy híres honfi elődje emlékét feléleszsze.

Sylvester görög, latin és magyar költői műveinek egyes mutatóványait tartalmazza.

Érdekesek a szerzőnek e közben szőtt egyes megjegyzései, például a 14. lapon az azonkori iskoláztatásról. Erdösi nyelvtana irodalmi jelentőségéről; melyből látjuk, hogy az európai más nyelvtanok első kiadásaival összehasonlítva, az első magyar nyelvtan nem épen elkésve jelent meg. Egy ilyenek szerzője volt már a híres Janus Pannonius: Cesinge János pécsi püspök a XV. század vége előtt. Míg az első német nyelvtan 1499-ben, az olasz pedig 1509-ben látott világot. Mire Sylvester újabb magyar nyelvtana 1539-ben jelent meg nyomtatásban. S ez már a magyar nyelv alaktani tárgyalásában oly emelkedettséget tanúsít, hogy újabban is Kazinczy által való felélesztésével, azt érvényesíté. Sőt az összehasonlító nyelvtudománynak is hazánkban első elég korai jelenségeül szolgálhat, a mennyire benne a magyar, héber nyelvhasonlaltal tárgyalatik.

Érdekes világot derít a szerző Sylvester latin költeményeiből azoknak kortörténelmi becsére; nemesak amennyire az akkori eseményekre vonatkoznak; de különösen amennyire az azonkori philologiai és humanisticus ismeretek s tanulmányok álláspontjairól is tanuskodnak.

A mű súlypontját e közt Erdösi vallásának meghatározása képezi. Az e kérdésben eddig felhozott érvek teljes revisiójával a szerző Sylvester katolikus álláspontját törekszik kimutatni.

Az elfogulatlan olvasó kétségtelenül osztani fogja legalább is a szerző azon nézetét, hogy Sylvester is, valamint véleményünk szerint azon időtájt annyi más tudományosabb és nevezetesebb férfi, a reformáció mozgalom kezdetén inkább csupán az Erasmusi szabadabb álláspontot oszták, mintsem hogy akár határozottan átléptek volna a protestantismus vallására, akár pedig határozottan szakítottak volna a katolikus vallással. Sőt ellenkezőleg, míg ezek közül többen pályájuk s a protestantismus kezdetén, a reformáció szabadabb nézetei felé hajolni látszanak, később pályájok vége felé, s a protestantismus határozottabb kifejlődése után, a katolikus pozitív hitelvek mellett nyilatkoznak; hasonló például Rotterdami Erasmus- s másokhoz. Az átmeneti korszakokban, az irodalomban, politikában, művészetben egy-

íránt rendszeren találkozunk ezen jelenséggel, mely a természeti fejlődések sajátja. Az ily esetekben azután, ott, hol határozott nyilatkozatok s adatok nem állnak belátásunkra, mindig nehézséggel jár az elválasztó vonalok szigorú kijelölése és meghatározása. Erre minden esetre mély s alapos theologiai szakismeret s ezen tanulmányokban kifejlett erős érzék kívántatik.

Régibb irodalomtörténetünk hasonló kérdéseiben: a régibb vallásos költőknél, bibliafordítóknál, sőt egyes buzgalmi, és inkább erköles- mint vallástani iratoknál egyre éreztük annak szükségét, hogy azok megoldásához theologiai szakképzettséggel bíró, s annak azon korboni tanulmányában avatott férfiak hozzájáruljanak. Ime a tér, melyen theologusaink is, kik közül a legtöbben foglalkozhatnak e nemű tanulmányokkal, döntő szózatukkal járulhatnak a nemzeti tudomány ezen fejezetei megfejtéséhez.

S épen ez, úgy hiszszük, a jelen iratnak is egyik fő és kitűnő érdeme, hogy e kérdésnek megvilágítása- s elhatározásához döntő szavazatával járulhat.

Más, és pedig tagadhatlan előnye az, hogy a szerző tárgyat a külföldi egykorú szakirodalom szempontjából is tekinti és vizsgálja, s ez által általános irodalomtörténeti jelentőségre emeli e téreni tájékozottsága, tanulmányai és összehasonlításai által. S ezzel természetesen ismét specíficus magyar irodalomtörténeti kérdéstünk épen úgy külső jelentőségében tágul, valamint bensőleg intensitási becsében nyer.

A munkában felmerülő kevés s apróbb fogyatkozások, mint péld. a 13. lapon Telegdi helyett Teleki, — inkább írás- vagy sajtóhibáknak, melyek közt kijelelve nem találjuk, — tekintethetők. Nem osztjuk szintén szerzőnek az idézett hazai latin helynevekre nézve kifejezett állítását. Mert közülök nem egy inkább talán egy régibb celta, mintsem latin eredetre vihető vissza.

De csak ennyit röviden, ne hogy a füzeteikben könyvismertetésekre szánt szűk tért túlhaladjuk.

I—LYI.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat 1871-ik évi első választmányi ülését január hó 5-k én tartotta. Ez ülésen, mely Ipolyi Arnold elnöklete alatt igen élénken folyt le, húsznál több választmányi tag s nagyszámú szakkedvelő közönség jelent meg.

A decemberi választmányi ülés jegyzőkönyvének fölolvassása és hitelesítése után titkár figyelmezteté az ülést, hogy mivel a legutóbbi választmány-újítás 1870-ik évi február havában volt: vagy az ennek szorosán megfelelő egy évre, t. i. ez idei febr. havára kellene választmány-újító közgyűlést összehívni, — avagy e teendőt az alapszabályilag elrendelt május havi közgyűlésre halasztani, a mikor egyszersmind az elnökség újra választása is meg fogna történni, minthogy már ennek három éve is lejárt. — A választmány abban állapodott meg, hogy a két időhatár közti két-három havi időközt nem tartja oly lényeges oknak, hogy csupán e végre februárban külön közgyűlés lenne tartandó; ugyanazért a közgyűlést, az alapszabályokhoz híven, május hóban határozá megtartatni, — annyivalinkább, minthogy Pesty Frigyes úr is késznek nyilatkozott addig a pénztárnokságot még viselni.

Ipolyi Arnold bemutatja Krsztics Miklós szerb írónak s a szerb tudományos Akadémia elnökének magyar nyelven írott levelét, melyben író hangsúlyozva a magyar és szerb történelemnek oly gyakori érintkezését, élénk óhajtását fejezi ki, hogy a Magyar Történelmi Társulat lépne csereviszonyba a landor-fejérvári szerb tud. Akadémiával. — A megtisztelő fölszólítás általános örömmel fogadtott, s határozattá lön, hogy a társulat eddigi összes kiadványai — a mennyiben még rendelkezés alatt vannak — megküldessenek Belgrádba, s jövőre nézve a csereviszony rendszeren folytattassék.

Ugyan Ipolyi bemutat az esztergomi székes-káptalan esztergomi területén, a Duna partján, közelebről lelt több rendbeli római, magyar és lengyel érmekeket, melyeket a ft. káptalan azon hazafias ajánlattal küldött be, hogy a melyeket közülök a társulat érdemeseknek talál: tartsa meg saját és a nemzeti muzeum gyűjteménye számára. — A lelkes ajánlat köszönettel fogadtott, minthogy azonban a társulat saját éremgyűjteményt nem rendez: kiszemelés végett az egész küldemény a nemzeti muzeum részére engedtetett át, — a bemutatott

darabok azonnal átadtván a muzeum épen jelenlevő régiség- és éremtárnoka: ft. Rómer Flóris úrnak.

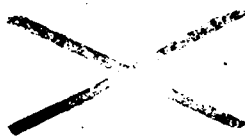
Pesty Frigyes pénztárnok beadja zárszámadásait az 1870-ik évről, s azok átvizsgáltatását kéri. Fischer Kálmán társulati ügyész és Horváth Árpád v. tag urak bizatnak meg, kik is jelentésüket a februári ülésen nyújtandják be; — ugyanekkorra pénztárnok úrnak is kötelességévé tétetett mindazon tagok névsorát további intézkedés végett benyújtani, kik f. január hó 31-kéig, lefolyt évi tagdíjaikkal még hátrálékban lenni találatnak.

Ugyancsak pénztárnok úr a következő új évdíjas tagokat jelenti be: Major Pál ministeri tanácsos úr Pesten, ki a társulat kiadványait eleitől fogva bírní óhajtja; Bula Theophil zirez-cisterci rendi perjel, áldozár és bölesészettudor úr Zirezen; Gruber György, Prusinszky Henrik, Rajnis Gyula és Miskovics Elek mindnyájan zirez-cisterci r. áldozárok Zirezen; Szluha Ágost h. ügyvéd és aljegyző Szegeden; Fábíán Károly igazgató tanár Csongrádon; Karsu Antal Arzén sz. Ferencz rendű házfőnök Váczon; Cserei József k. r. tanár Máramaroszigeten; Kövessy Kálmán k. r. tag Pozsony-Szent-Györgyön; Wlasics Gyula Bécsben, és Bánvárt Mór Veszprém-Palotán. — Mindnyájan egyhangúlag elfogadtattak.

Szalay Ágoston v. tag jelentést tesz a Cséplő Péter úr által a múlt ülésre beküldött pecsétrajzokról. Ezek egyike, a jászai convent pecsétje, már ki van adva, nevezetesen Péterffy „De Conciliis“ munkájában; újra kiadása tehát, miután a régi elég pontos, nem szükséges. A másik pecsétre nézve, melynek évszáma 1673. tisztán olvasható, kívánatos lenne, a beküldő úr szerint ma is meglévő eredeti pecsétnyomó beküldése, — máskülönbén valódiságát bajos meghatározni. Egyébiránt jelentést tevő e pecsétet valamely faluénak tartja, melynek neve a három utolsó betűben K. F. P. rejlik. — Cséplő Péter úr föl fog szözlíttatni a pecsétnyomó beküldésére.

Rómer Flóris megújítja a megyei és városi muzeumok állítása érdekében a társulat részéről közzé teendő fölhívások iránti indítványát, bemutaván a bizottsági munkálatot. — Elfogadtatik; a helyhatóságok nyomtatott körlevelek által fognak figyelmessé tétetni. A határozat fogamatosságával Pesty Frigyes, Rómer Flóris és Szalay Ágoston urak bizatnak meg.

Századok.

Titkár fölolvassa Gy á r f á s I s t v á n v. tag írásbeli indítványát a keleti őstörténelmi kútfőknek — a mennyiben azok nemzetünk múltjára vonatkoznak — magyar nyelven leendő kiadása iránt. — Áttétetik a m. tud. Akadémia történelmi bizottságához.

B. Ny á r y A l b e r t interpellálja H e n s z l m a n n Imrét, mint az országgyűlés által, társulatunk kezdeményezése folytán kinevezett ezímerészeti bizottság jelen levő tagját: történt-e már valami az ország ezímerének helyes használata érdekében? Henszlmann válaszolja, hogy a bizottságban a megalakuláson kívül még eddig egyéb nem történt; egyébiránt ő sürgetni fogja az elnököt újabb ülés összehívására, a mikor is ha mi ő reá bízatik, — ő örömmel meg fog mindent tenni az indítvány érdekében. Megnyugtató tudomásul szolgál.

B. Ny á r y J e n ő közérdekeltség közepette mutatta be legújabb ásatásai eredményének szebb darabjait, úgymint Magyaradról kő- és agyag-, s Pilinyből bronz-, vas-, arany-, csont- és üvegyöngy-régiségeket, melyek közt néhány darab valóban ritka nevezetességű. — Jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott a lankadatlan buzgalmű és szerencsés régésznek, ki e jeles leletét, fölkérésre, a „Századok“-ban le fogja írni.

Ezután Pesty Frigyes olvasá föl I v á n f i E d e tagtársnak a régi Keve vármegyéről s a „kevei káptalanról“ írt értekezését, — melyre nézve maga a fölolvadó, továbbá Nagy Imre és Véghely tettek észrevételeket; pl. hogy a Szerémben feküdt kő-i káptalan össze nem zavarandó Keve vármegyével stb. Szerzőnek ajánlatni fog, hogy művét a Hazai Okmánytár és kivált a nem sokára megjelenő Zichy-codex e tárgyú adataival teljeshítvén, — úgy adja be a Századok számára.

Rómer Flóris mutatta be V a r s á n y i J á n o s tagtárs úr rajzait, az általa az ó év végnapjaiban Vác-Szent-Lászlón, közel a Csörszárkához, ásatások közben talált barbárkori fejedelmi fejdísz- és a mellé leszúrt négy törféle fegyverről. — Mind Ipolyi, mind Rómer igen becses leletnek tartják.

Vége T h a l y K á l m á n tőn szót a régi verses krónikák, u. n. „historiás énekek“ történelmi fontosságáról, különösen Tinódyra hivatkozával. Egyszermind fölajánlá, hogy ő, a gyűjteményében bírt azon még ismeretlen historiás énekeket, melyek az általa önálló kötetben kiadandó kuruczvilágiakat korban túlhaladják, nevezetesen 1552-től 1666-ig terjednek, — ha a választmány helyesli, történeti bevezetéssel

ellátva kész a Századokban koronként közleni; ez énekek különben is mind magyar nyelvűek s történeti becsesel bírnak. — A választmány, élén Ipolyival és Toldy Ferenczcel, egyhangúlag fölhívta Thalyt e historiás énekeknek a társulat folyóiratában leendő közzé tételére.

Ezzel az ülés befejeztetett.

— **A magyar tudományos Akadémia.** A II-ik osztály ez idei első ülését január 9-kén tartá, mely alkalommal Henszlmann Imre — ki közelebbről a cultusministertől megbizatva, a löcsei székes-egyház restauratiója végett Löcsére utazott volt — az ott keze ügyébe akadt löcsei krónikáról értekezett, mely nevezetes forrása a XVI. XVII. és XVIII-ik századi városi életnek, különösen pedig a Thököly-korbéli egyháztörténelemre nézve kiváló becsű, nemkülönb a löcsei erődítések, a régi székes-egyház úgy a város ipartörténetére nézve. Wagner 1777-ben közölt ugyan belőle rövid kivonatokat, de ezek csakis rövid kivonatok, s Wagner atya jesuita lévén, épen a legérdekesebb részeket: a protestans vallásüldözéseket s templom-elvételeket kihagyta. A Göttingában 1808-ban megkezdett kiadás pedig csak az első 124 lapig terjed, holott az egész krónika 684 lapból áll, 4-ed rétbén.

Henszlmann egyszersmind a Wagner által latinúl kiadott Spervogel-féle löcsei és késmárki annaleseket is ismertette, — s mindezeknek úgy a Leibitzer-krónikának, Türk Dánielével együtt kiadását ajánlotta.

A történelmi bizottság január 7-iki ülésén az 1871-ik évi költségvetés tárgyalatott. Mindenek előtt megjelenendő munkák lesznek: Krytoboulos magyarúl, francziáúl és ó-görögül; a Történelmi Tárból ez év folytán két, az Árpádkori Új Okmánytárból egy, Verancsics munkáiból szintén egy kötet. Továbbá sajtó alá adatnak: Simonyi Ernő „Londoni Magyar Okmánytára“, Fabó Vittnyédy levelei, Nagy Iván Rédey-levelezései, Thaly újabban fölfedezett Thököly naplói, pótfüzet Rozsnyayhoz, Rupp egyháztörténelmi kútfőtárának II-ik kötete, és egy újabb kötet a Török-magyarkori Okmánytárból. Azonkívül Horváth Mihály folkéretett: tegyen indítványt a képviselőházban külön dotatio iránt az országgyűlési irományok és végzések tárának összegyűjtésére és kiadásának megkezdésére, továbbá a Rákóczi Tár megindítására kívántató külön dotatio megszavazása iránt; a mi ha meg-

történi: hazai történetirodalmunk két igen nevezetes forrásgyűjteménnyel fog gazdagodni.

Óváry Lipót is folytatandja, e bizottság megbízásából és utasításai szerint Dél-Olaszországban s tán Rómában is Anjou-kori okmány-kutatásait. Az általa koronként beküldött okmánymásolatok Wenzelnek adatnak ki, a majdan kiadandó olaszföldi Magyar Okmánytárhoz.

Végre Fabónak a Történelmi Társulat decemberi ülésében föl-olvasott ismertető cikke Türk Dániel XVI-ik századi Naplójáról*) annyira felkelté a bizottság érdekeltségét e becses kútfő iránt, hogy elhatározá azon naplónak egész terjedelemben való kiadását, s előadóját utasítá e tekintetben Garádyval (Fabó András akad. tag) érintkezésbe lépni. Nem koronázta ily siker Gyárfás indítványát, mely több oknál fogva egyszerűen csak tudomásul vétetett.

— **Gróf Nádasdy Ferencz két utasítása.** A vármegyei tisztújításokon, a XVII-ik században főuraink minő befolyást gyakoroltak, tanúsítsa az alább közlött két okmány.

I. Gróf Nádasdy Ferencz, Sárvár és az ugynevezett felsővidék ura, ki Soprony vármegyében a csepregi, német-keresztúri, ezenki s lövői, siittóri, kapuvári, borsmonostori és lékai urodalmakat bírta, — követét Vittnyédy Jánost a Soprony vármegyében 1646-ban tartandó tisztújításra a következő utasítással küldötte:

Az mostani Soprony vármegyei gyűlésre Vittnyédy János uramnak adatott instructio:

1. Cziráky uramat kellett marasztani, hogy ő kegyelme megmaradjon az vice-ispanságban, ha tovább nem is, csak míg az országgyűlése végben megyen is; ha pedig ugyan ő kegyelme semmi okon megmaradni nem akarna, kegyelmed Szalay Gábor uramra adjon voksot.

2. Az rábaközi szolgabíróságra kiket candidáltak, minket arról senki nem tudósított; s minthogy nem tudjuk, kik legyenek a candidatusok? abban kegyelmed senkire voksot ne is adjon.

3. Szántóházy József uram maga maradjon meg ismét az szolgabírószágban; Beleznay uram helyett pedig kegyelmed Fenyéry Mihályra

---

*) L. ez ismertetést jelen füzetünkben közölve.

adjon voksot, s ha Beleznayt meg akarnák marasztani, minden módon azon legyen kegyelmed, hogy fölszabadúljon, mivel eddig is igen káros volt nekünk ez az tiszt.

4. Ha történetből, vagy a főispány, vagy a vármegye rajta erősödnek, hogy Eörsy Zsigmondot választanák az vice-ispánságra: kegyelmed se voksot, se consensust reá ne adjon, hanem contradicáljon és protestáljon ellene, az mi nevünkkel, hogy egy általában vice-ispánynak nem akarjuk ismerni; s a protestatiót pedig notarius urammal be is irassa mindjárt az protocollumba, ilyen formán, mint ide alább meg vagyon írva:

Forma protestationis:

Érti gróf Nádasdy Ferencz ő nagysága, hogy főispány uram ő nagysága és az nemes vármegye Eörsy Zsigmondot vice-ispányá akarja tenni; ő nagysága azért, mint az kinek több vagyon ebben a vármegyében, és jobban is érzi a dolgot, ha mi nehézségek az vármegyében esnek, egyáltalában ő nagysága contradicál, és reclamál, s notarius uramat solenniter inbibeálja, hogy meg ne esküdtesse; annectálván cum solenni prot statione azt is, hogy ha ezen ő nagysága protestatiója ellen mégis az nemes vármegye acceptálná: sohol ő nagysága az maga jószágában nem admittálja, se törvényét semmiben nem veszi; sőt ha miben procedálni kezdene, ha mi rajta történik, ő nagyságának ne tulajdoníttassék, mivel juris et justitiae administrationem, infamis, leveles*), hóhér és gyilkos embertől nem akar venni.

5. Kegyelmed az vármegye instructiojába beirassa. 1) Hogy bona ad Austriam possessa, melyet ő Felsége már megigért, s articulus is vagyon róla, Magyarországhoz visszafoglaltassék, s hasonlóképen Szarvkő is az Kanizsay familiának megadassék, az ő Felsége kegyelmes resolutiója szerint az utóbbani országgyűlésben lett articulusnak continentiája szerint, s hogy pedig még sub diacta effectualtassék, ő felségénél követ uraim azon instáljanak. 2) Tudja jól a vármegye, hogy szegény asszony, mikor Forgách uramhoz ment, minden javaimból kit vitt el, az szegény asszony pedig haeres nélkül halt meg, nem maradván Forgách uramtól semmi maradékja, s ha szintén maradott volna is, ugy is semmi Forgách uramat nem illetné, mivel akkor is házasságoknak ellene mondottunk, most pedig praetendálván valami testamentumot,

*) Erdőkön, berkeken bujkáló.

úgy akarja, hogy longus processussal keressem az magam sajátját. Azért az vármegye adja azt is instructióban a követeknek, hogy tegyenek instantiát felőle, tetessék valamely végezés ugyan most in diæta, miképen köllessék in similibus casibus contra tales procedálni, s ne menjen hosszú processusra, mert ha ez most mi rajtunk megtörtént, ennek-utánna hasonlóképen más árva urfiakon is könnyen megtörténhetik. 3) Mivel sok és véghetetlen alkalmatlanságokat cselekesznek az határok dolgában a községi város, s hozzátartozandó némely jószágbeliek az én kalastromi jószágimbeliek ellen, instáljanak ő Felségénél, méltóztassék kegyelmesen azon privilegiumimat revidealtatni s igazítást tetetni. Ex castro nostro Keresztúr 3. Aprilis 1646. Comes Franciscus de Nádasd s k. (P. H.)

Az utasítás egyes pontjaira, fölvilágosításul megjegyezni szükségesnek vélem, hogy az 1-ső pontban említett Cziráky Ádám még 1643-ban választatott meg alispánná, és hogy az utasításnak csakugyan azon eredménye lett, hogy a három év elteltével 1646-ban Cziráky ismét megválasztatott, és alispán maradt az 1650-ik évig.

A 4-ik pontban említett Eörsy Zsigmond, ki ellen Nádasdy anynyira kifakad: 1638-tól 1643-ig volt alispán, s bizonyosan ezen hivataloskodása alatt vonta magára a Nádasdyak haragját.

Nádasdy Ferencznek föntebbi utasítása, a tisztviselők szabadválaszthatására nézve minden esetre igen jellemző; mely szerint a hatalmas főúr fölhatalmazva érezte magát annak kijelentésére, hogy ha a vármegye közönsége Eörsyt alispánnak megválasztandja is, őt Nádasdy az igazság kiszolgáltatása végett birtokaira nem fogja beereszteni.

A mint az 5-ik pontból látjuk, a tisztújító gyűlésnek egyszersmind a bekövetkező országgyűlésre küldött követeknek adandó utasítás is tárgyát képezte. Elsőben is említi Nádasdy az Alsó-Austriához birt jószágok visszafoglalását. Hazánkból 1646-ban a községi, szarvkői és sárfenéki urodalmak voltak még Austriába bekebelezve.

Szarvkőhöz, a Kanizsay család egyik ősi birtokához, Nádasdy Ferencz, dédanyja Kanizsay Orsolya után tartott jogot. Szarvkő még IV. Fridrik császár alatt jutott a németek kezére; okmányunk keltekor azt a báró Stoezing német család bírta, ettől utóbb 1650-ben Nádasdy Szarvkőt csakugyan megvette, kinek kivégeztetése után mint kamarái birtokot hg Eszterházy Pál bírta zálogban, míg végre Eszterházy 1703-

ban I. Lipót királytól 65,000 frt felülfizetés mellett adományba nyerte. De mind erről máskor és máshol bővebben.

A Nádasdy által említett „szegény asszony“ alatt, anyja: Révay Judit értendő, ki másodszor Forgács Ádámhoz ment férjhez; az ehhez vitt vagyon visszanyerhetése végett kívánja tehát Nádasdy a követeket utasíttatni, miszerint oly törvény hozassék, hogy azért ne kelljen neki hosszú úton pörlekedni. A klastromi jószág alatt pedig Nádasdy a borsmonostori apátság urodalmát érti, melyet a Nádasdyak a XVI. században foglaltak el.

II. Következzék már most a Nádasdy Ferencz által Szala vármege közgyűlésére küldött követeinek adott utasítás.

Instructio pro generosis dominis Georgio Bezeredj et altero Georgio Körbey, pro affutura generali congregatione comitatus Szaladiensis in oppido Körmend celebranda, expeditis, data:

1. A gyűlés hirdetésében való rendetlenséget, mi képünkben proponáljon kegyelmelek, hogy mennyi fogyatkozások estenek ekoráig azért, hogy az gyűléseket miről akarják szolgáltatni, azoknak meritumját nem publicálják.

2. Hasonlóképen az székek szolgáltatásának ritka volta felől is instáljon kegyelmelek, hogy ezután gyakortább szolgáltatassanak, és ugyan most valami bizonyosat végezzenek felölök.

3. Az tisztviselők hogy megmaradjanak, szorgalmatosan munkálkodják kegyelmelek.

4. Holott pedig kegyelmelek az mostani tisztviselőket meg nem maraszthatná, tehát in eo casu Lipics Márton és Hagymásy István urainra az mi voksunkat adja kegyelmelek.

5. Ha valahogy Balogh Ferenczet akarnák viceispánjá tenni: kegyelmelek protestáljon ellene, mint hamis levelek-csináló ellen, és profugus ura eláruló szolga ellen.

6. Ez iránt mindazonáltal oly módot találjon kegyelmelek, hogy inkább az Úrnál *) praeveniálja az dolgot, és csak in tali casu cselekedje ezen protestatiót, ha más mód nem lehet rajta való kiadásban.

7. Az leudvai jószágon tett sok inséget repraesentálni kell szorgalmasan kegyelmeleknek, melyeket az sok lator cselekszik, és instáljon

*) Gróf Zrínyi Miklóst az akkori főispányt érti.

diligenter, hogy inquisitiót tetessen az főispán, s fogassa és büntesse meg az latrokat.

8. Ha mi több occurral, arról instructiót nem adhatunk, nem tudván Meritumját az gyűlésnek; hanem, ha mi oly derekas lenne, más gyűlésre kell halasztani.

9. De coetero tudván az kegyelmetek dexteritását, mindeneket bizzuk az kegyelmetek discretiójára, hogy mennél jobban tudja, mindenekben mint az mi auctoritásunkra, és dolgainkra is szorgalmatosan vigyázzon kegyelmetek. Actum in castro nostro Keresztúr. Die 30-a Januarij. Anno 1651. Comes Franciscus de Nadasd. s. k. (P. H.)

Szala vármegye nagyobb részét ez idétt, mint tudjuk, a török dúlta, a vármegye közönsége tehát Vas vármegyében Körmenten kényszerítettett közgyűlését megtartani.

Bezerédj György Nádasdy Ferencznek igen kedves embere volt; ő Nádasdy udvarában „primarius aulae familiaris,” vagy mint Nádasdy egyik hozzá intézett levelében nevezi, főember-szolgai tisztet viselt. Utóbb ezen Bezerédj György 1656-tól 1662-ig Soprony vármegye első alispáni székén ült. Ő emelte föl most is virágzó családját, melynek egyik kitűnő tagja néhai Bezerédj György, a dunántúli kerületi tábla volt elnöke, közölte velem a fentebbi okmányokat, több számos, a XVII. század történelmét is felvilágosító levelekkel együtt, melyeket nevezett ősehez gr. Nádasdy Ferencz, Wesselényi gróf a nádor, és Battyhányi Ádám intéztek. Ezek között van Bezerédj Zsigmondnak igen érdekes naplója, melyet, Nádasdy Ferenczet Rómába elkisérve, az ezen útjában tett tapasztalatairól irt. Ezen napló másolatát a Győri Történelmi és Régészeti füzetekben leendő kiadás végett közöltem volt boldogult Ráth Károly barátommal, kinek hagyományaival azonban kiadatlanul a tud. Akademia kéziratrába került; azt azonban mint tulajdonomat innét kivenni, s közzétenni föltett szándékom. NAGY IMRE.

— **Koháry-müemlékek a szent-antali kastélyban.** Az erdős hegyoldalban, gyönyörű helyen fekvő, francia stylban: magas mansardtetőkkel, óra-toronynyal, négyszögben épült szent-antali kastély, mely építési modoráról, francia kertjéről s ennek vizműveiről Kis-Versailles-nek is neveztetik a hontiak által, — nevezetes müemlékekkel bír építője, a Koháry István idejéből. Nehány mozaik-művű

ezüsttel és drágakövekkel kirakott régi bútordarab, más festményekkel s faragványokkal ékes XVII-ik századi bútorok, — de legkivált a családi képtár s a nemzetség főbüszkesége: gróf Koháry Istvánra vonatkozó ereklyék különös figyelmet érdemelnek. Ez utóbbiak közül, mint a melyek nemcsak régészeti s műtörténeti, de Koháry sokoldalú szereplésénél fogva némi hontörténeti érdekekkel is bírnak, szándékozom e helyütt a nevezeteseket rövideden ismertetni.

Mindenekelőtt föltűnnek Koháry István és János testvéreknek egy kerethez foglalt, egy vászonra festett arcképei, mindjárt Thököly Imre rabságából való kiszabadulásukkor, raboskodásuk emlékezetére, úgy látszik, természet után, meglehetősen művészi gyakorlottsággal készítve. Mind a két mellkép életnagyságú. Jobbról, az idősebb testvér: István gróf látható, — hajadon fővel, rövidre nyírt szőke hajjal, nagy, teljes szőke szakállal. Magas homloka kiváló értelemre mutat, sötét szemeknek nézése bús; tojásdad arca a hosszas börtönben lételtől még halvány-sápadt, bánatos; magyar, zsinóros öltözete egyszerű és gyászfekete. A kép háttere tömlőczfalat ábrázol, melyen egy szögrenagy, kettős láncczú vashilincs van függesztve, — de a kiszabadulás jeléül nyitott závarokkal. A kép alatt e bizonyára maga Koháry István készítette jellemző chronosticon olvasható:

INFOELICI SORTE CAPTIVITATIS IN PANE ET AQUAE PERPESSAE
IN ARCIBVS REGÉCZ, MVNKÁCS, TOKAI, PATAK, VNGVÁR
TRIENNIO VLTERIVS GRAVITER PRESSVS, NON VERO SVPPRESSVS
STEPHANVS KOHÁRI.

A befoglalt évszám 1685, tehát István kiszabadulásának éve.

Balról az ifjabb fivér: János gróf képe; villogó fekete szemű, nagy fekete hajú és szakállú, vad, marczona tekintetű férfi, — ellentétben bátyja szellemdús, szép arczával. Ő is gyászuhában van, s mellette is ott függ a nyílt závarú rabhilincs.

Alatta e chronosticon:

IN ARCE MAKOVICZA ET IN LIBERA REGIA VRBE CASSOVIENSI
VIX NON TRIENNIO CAPTIVITATIS SVAE ELABENTE VOLENTIBUS
SVPERIS LIBERTATI RESTITVTVS
IOANNES KOHÁRI.

Az évszám itt is 1685.

Mindkét testvér egyszabású fekete dolmányban, szürke prémes fekete mentében — panyókára vetve — s fekete övvel van lefestve. István csak e rabsága idejébeli képén ábrázoltatik szakálalan, jele, hogy ő is, mint a Thököly és Rákóczi-korbéli magyarok általában, csak bujdosásban vagy rabságban eresztették meg szakálukat.

A szent-antali levéltárban, hol a Koháryak s Bosnyák-örökösök leszármazási fája olajfestményben látható, számos apró olajfestményű kép is vagyon, egyik szekrény tetejére fölhányva, XVI- és XVII-ik századbéli magyar vitézeket ábrázolók. Ugyanezek a nemzeti muzeumban is megvannak, Ortelius is ezek másolatait adta ki; nem sok műbecsesel bírók. Nevezetesebbek ezeknél Koháry Istvánnak ugyanitt örözt vallási, költészeti, törvénytudományi és hadtani némely könyvei — köztük saját latin versei is piros selyembe kötve, több példányban, — de főként amaz általa szerzett s díszesen leiratott, legtöbbszörre latin versezetek, melyeket az öreg költő, csinosan faragott keretekbe foglaltatván, családi levéltára — egykor tán saját lakszobái — falaira képek módjára fölfüggesztetett. Közöttük ez, régi aranyos keretben, ma már szakadozott papiroson:

„X. nisi sis gratus, bis pulcher, ter neque fortis,
 Quat sapiens, quin dis, sex sanctus: postea nil fis.
 Tíz esztendő's korban hogyha kedves nem vagy,
 Húsz esztendő's korban ha pedig szép nem vagy,
 Harmincz esztendő'kor fris, erő's ha nem vagy,
 Negyven esztendő'ben elmédben bölcs nem vagy,
 Ötven esztendő'kor ha értékes nem vagy,
 Hatvan esztendő'ben istenes ha nem vagy:
 Világnak búcsút adj, — mindennek békét hagyj,
 Számadásod lesz nagy, — noha por s hamu vagy!“

Másik, kis hosszukás képen, egyszerű tölgyfa-rámában:

DE VS VB IQ VE
 CONSERVATOR, PROTECTOR MEVS. *

Szent-Péter vaslánczon sínlett tömlöczében,
 Vettetett Dániel oroszlány vermében,
 Az három ifjú égő kemenczében,
 És Jónás próféta tenger örvényében.

Megszabadult Péter maga tömlőczébül,
 Dániel próféta orosz lány vermébül,
 Az három ifjú égő kemenezébül,
 Jónás próféta is tenger örvényébül. . . . .

Engemet is Isten Munkács kövarából,
 Lábai mnak nehéz, felvert nagy vasából,
 Hosszú rabságonnak nyomorúságából,
 Szabadított, mintegy ezethalnak gyomrából.

Mellyért adok hálát az élő Istennek
 Igaz, tiszta szívbül, ő szent Felségének
 Hozzám megmutatott ingyen kegyelmének —
 Áldás és dicsőség legyen szent nevének!

Volt, van is reményem Isten irgalmában:
 Mindenütt s mindenkor mostoha sorsomban
 Lészen gondviselőm, minden nyavalyámban,
 Megtart halálomig kegyes oltalmában.

Életemnek pedig elfolyván órája,
 Engemet emésztő testem nyavalyája,
 Hogy megszűnjék tovább fejem galibája —
 Irgalma Istennek léssen nyugtatója!"

A főntebbi chronosticon szcrint e verset 1721-ben készítette az ekkor már 70 éven fölül járó Koháry.

A szent-antali várkapolnának is meg vannak a maga, szintén Koháry Istvánra emlékeztető nevezetességei. Az egyik egy valódi műbecsrel bíró tus-rajzolat, sárga selyemre, az ősz országbírónak mint bőkezű jöltévőnek ajánlva, hála jeléül, valamelyik pártoltja által. E mű oly finom s oly ügyes kézre mutat, hogy a maga nemében remeknek mondható, kár ismeretlenségben síulenie, mint pl. a radványi műkinceseknek, s a hajniki Bezegh-féle képeknek is. — A másik nagyérdékű műemlék a kápolna karzatán függ, fekete rámban, üveg alatt. Ez egy

szintén szépen festett kép, Koháry István végső éveiből; symbolicus ábrázolatait, valamint az egész képet bizonyára maga az ősz költő tervezte, fölíratait ő készíté, illetőleg választa meg, — csupán a festés a képíróé. Megkísértjük e számos alakkal bíró, több csoportozatra oszló kép leírását.

Felső részén, kék ég s felhők között a Szent-Háromság képe, fölötté három angyaltól tartott fehér szalag, e fölírattal:

Passio Christi reficit. Gratia Spiritus Sancti respicit. Misericordia Dei recipit.

Alól a Szent-Háromság képen ismét szalag lebeg, e chronosticonnal:

ADEOQVE VOLO LIBENTER PIE MORI SALVARI VOLO. (=1724.)

Ezen alól két angyal által tartott hosszabb szalagon ismét e chronosticon olvasható:

EXPLETIS QVINDECIM LVSTRIS EXPENSA RETIA MORTIS ACCEDERE PARATVS SVBITO FESTINO.

Mely fölírat az 1724. évszámot — kétségtelenül a kép készítése idejét — kétszer foglalja magában, (először az „expensa“ szóig.)

Az ezen fölíratos szalag képezte holtív alatt a középteret, a következő, gondal festett allegoricus kép tölti be. Balfelől, egy kis partos emelkedésen csontváz alakban ül a kaszáshalál, csontkarjaival kéréltetlen ridegséggel húzva maga felé és össze egy kivetett háló köteleit; a hálóban az öreg Koháry István térdel halovány arczezal, Istenhez emelt szemekkel mintegy még további földi életért könyörögve, míg szétfeszített karjaival a háló összevonódását törekszik gátolni. A halállal küzdő aggnak magas, kopasz homloka van, halántékain őszös hajfürtökkel; borotvált, szakáltalan arca meglehetősen telt, de sápadt; kis nyírott bajuszt hord. Testét szederjes magyar dolmány, magyar nadrág és sárga eszima fűdi, derekához piros öv szorulván. Úgy látszik, hű képe az öreg országbirónak, csábrági magánya háziasságában. A halál mögött hátul, egészen balról, egy hegyen, fekete ördög ül, tárogató forma sípot fúva, — alatta szalagon e pár szó:

„In malignitate Daemon decipit.“

Koháry imént leírt képe alatt pedig, szintén szalagon, e bibliai mondat:

„Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero. Psal. 18.

A kép jobbik szélén, az ördöggel átellenben mosolygó női alak : az ifjúság, szépség, élvezek, gazdagság bőség istennője ül, jobbjobban pálmagajjal és aranykulcsossal, fején koronával. Előtte a vígság eszközei : hegedű, koboz és tárogató-síp, mellette bőségszarú, arannyal telt zsacsok, kincsek, virágok, aranyselegek. Alatta futó szalagon ez emlékmondat :

„In vanitate mundus deficit.“

Középütt, Koháry képén alól, zöld pázsitra terített piros paláston egy gyönyörű, szókelező, mezítelen nő, a szerelem istennője ül, — művészileg festett alak — kezében lantot tartva; előtte a pajzán gyermek Ámor, kezében férfiúi álarcezzel; alatta szalagon :

„In voluptate caro inficit.“

Legalól, az egész kép alatt végig huzódó hullámos fehér szalagon e vers, három sorban :

„Midőn közelgetnék
S csúszva-mászva mennék
Az én halálomhoz,
S midőn sorsom vonná
S igen-igen húzná
Az halált magamhoz :
Kezdtém vénségemben
S unalmas éltében
Ez kép-iratáshoz.“

A kép háttérét tájkép : fák, bokrok, halmok, kék hegyek s kék ég képezik ; a halál és az ördög, úgy a két női alak dombokon ülnek.

Az egész kép igen csinosan rajzolt és szépen színezett olajfestmény, üveg alatt, fekete farámban, melylyel együtt mintegy két láb magas, két láb és három hüvelyk széles. Mint említők, jelenleg a kastélykápolna chorusának falán függ.

Ezek, íme, a szent-antali kastélynak a történelmi jelentőségű szerepet vitt Koháry Istvánra emlékeztető nevezetesebb régiségei. Szolgálnak a változatos életű, de változatlan jellemű férfiú és nemes gondolkodású költő élettörténetéhez némi illusztrációként.

TIHÁLY KÁLMÁN.

-- XVI-ik századi leltár a Szelestey-család levéltárából.

Társulatunk vasi kirándulása alkalmával a Ják nemzetségből eredő Szelestey család beküldött levelei között néhány XVI. s XVII-ik századi magyar nyelven szerkesztett ingósági leltárt találtunk, melyeket — úgy műveltségtörténetileg, mint nyelvészetileg becsesek lévén — közölni fogunk. Íme az egyik.

„Mý Zele Thamas, es Zele Ferencz. Aggywk emlekezetöl mýndeknek az kýknek illýk, hog, mý Walý Andras wran előth wettök ký az mý zeghen megholt, attyáknak Zele Janosnak morhaýat, kýt az elmúlt ezendöben, Zelesteý Georg wram hazaba tartaný adot volt, w kegelmetöl Georg wramtol, az morhanak penigh zamý (számi, számai) eze, a' mýnt halala utan En Zele Ferencz Pozman Boldisar wrammal talaltam. kýket fel ýs laistraltam es w keglminel Georg wramnal, kezem ýrasa es pötsetem alat, hattam.

Eg sarga tafota paplon, kýnek az közepý zöld atlacz, mas viselt tafota paplan. Eg granat maalsuba, wiselt. Eg saýa wörös wiselt felsew rwha, wörös baran' börrrel belleth. Eg zablýa ezwtös, az zýa (szíja) boglaros. Hatt sahos (sáhos, sávolyos) abroz. Öt len wazon lepedö, hatodýk öregh wazon lepedö. Eg kamoka abroz. Eg öregh wazon abroz. Eg kýs ladaba ezwt mýw.

Eg aranýas futa, (igy) reghý modra.

Eg zerechendio heý. ezwtös aranyazot fedelestöl.

Eg ezwt kanna. Négy ezwt pohar, öregh zabaso. (szabású)

Eg kýs ezwt pohar. Keth partha öw öreghek aranýasok, maýczra chýnalwa boghlarosok. Eggýknek lanceza waýon, az masiknak nýncsen.

Ittem. Eg öregh ezwt partha w darabonkent, kýt most keztenek wolt chýnalný.

Ittem. Eg ezwtös hansar. (handzsár) kýnek az hýwele tiszta ezwt.

Ittem. Eg bors nýcl, tiszta ezwth.

Ittem. Heth ezwt kalan.

Ittem. Eg fekre walo tol thok, ezwt.

Ittem. Eg kýs aran' nasfa (nása = nyakék, karék) kýben három rubint waýon es három zem Georg.

Ittem. Ket thöröth aran' Gywru. Eggik pöchetes. az masýkbol kýeset az kw.

Ittem. Két darab ezwt öntöth.

Eg patina, aranýas.

Arañ forýnth eg Erzenbe, nyoleczwanhat, 86.

Mýnd ezekről ez megh newezet morhakrol w kglmenek Zelestheý
Georg wrannak menedeket attonk kezünk ýrasah es pechetnk alat.
Klt Zelesten 6 Juný Anno 1578.

Zeke Thamas m. p.

Zeke Ferencz manu propria.

P. H. P. H.

Zöld viaszba nyomott papírflzetes két kis gyrpecst, úg
látszik egy gyűrűről lenyomva mindkettő.

Az ekmány félív papírra van írva, eredeti s egészen ép.

Közli: ER-DARMAJ ZSOLT.

— **Ismét egy nagyknsági pecsét.** A Magyar Történelmi
Társulat titkára, Thaly Kálmán tisztelt barátom, egy külsőleg csekély
rtk, de történelmi szempontból érdekes tárgyacskával: egy négyyszög
hüvelyknyi papír-darabkával lepet meg új évi szíves ajándékul. E
papírdarabka — tisztelt barátom előadása szerint — a II. Rákóczi
Ferencz által, a ráczok flesapdosásai ellen Szabolcs vármegyébe, saját
rakomazi pusztájára letelepített nagy-kn gyarmatnak egy eredeti leve-
lrl hullott le, s az akkori nagy-kúnsági pecsétnek papírral borított
zöld viaszba való lenyomatát tartalmazza. Maga a levél, melyről e
pecsét lemállott, Kruesay Mártonhoz, Rákóczi örökös jószágai praefec-
tusához szlt, s 1709-ben kelt Rakomazon, az iránt, hogy az itt letele-
pített nagy-knok a fejedelem privilegiuma szerint itt is semmiféle dicát
és censust nem tartozván fizetni, mivel a vármegye mégis vetett ki
reájok, — k ez ellen opponálnak.

E pecsét-lenyomat egy része az idő viszontagságai alatt elmosó-
dott, mindazáltal sikerült annak általam megfejtése.

A pecsét alakja egészen kerek, átmérője egy hüvelyk, rajta szlrl
apró szemcsés kr van, közepében a paizsnak alig látszó nyomaival,
úg hogy alakja ki nem vehető; a paizs közepén bárány látható, álló
helyzetben; a bárányt — háta felett kezdődve — a következő körirat
veszi körül, (olvasásom szerint a nagy betűk a pecséten kivehető ha-
sonló nagybetűket, az aprók pedig az általam pótoltaakat jelezik) úgy-
mint:

kartZAGY SZALLASI; — e felira és a szemesés kör közötti sorban pedig e körirat olvasható :

NAGI Nemes kVNSAGI Pecsét.

A „Századok“ 1868-ik évi folyama 489. lapján ösmertetve volt általam egy Karczagon most is használatban lévő pecsét, ily körirattal : „Nemes Nagy-Kúnság pecsétí“, évszám nélkül, bárány czímerrel; alakja ennek is kerek, átmérője szintén egy hüvelyk, mint a fentebbié.

Az lehet itt most már a kérdés, hogy a rakomazi pecsét melyik évből való, s miután egyik pecséten sincsen évszám*), a kettő közül melyik a régibb?

A „Századok“ 1870-ik évi folyamának 309—314. lapjain a régi kún székek, különösen Kolbászszek pecsétjét ösmertetvén, történelmi valószínűséggel megállapítani igyekeztem, hogy a mai Nagy-Kúnságot magában foglalt Kolbászszeknek székhelye Kolbász város 1683-ban pusztult el, s hogy midőn a Nagy-Kúnság lakosai haza szalíngóztak, Kolbász városnak soha többé fel nem épült romjai helyett a Nagy-Kúnság székhelyéül, a török-tatár pusztítás ellen a természettől inkább védett Karczagszállást választották, s ez 1686-ban már mint székhely említettik; továbbá, hogy valamint míg a Nagy-Kúnság a Kolbász város elpusztulását megelőzőtt legrégebbi időkben leginkább Kolbászi kúnszek nevét, s pecsétjén a Kolbász városi kecskebak czímet viselte: úgy a székhely Karczagra tétetvén át, mivel a „szék“ nevezet a szokásból lassanként ki kezdte memni, a székhelyül választott Karczag megnevezése mellett csak a „Nagy-Kúnság“ név, s ennek pecsétjére Karczag városának bárány-czímere vétetett föl.

Azt állítom tehát, hogy a még Rakomazon is használt pecsét volt az, melyet a Nagy-Kúnság mindjárt akkor, midőn 1683 után Karczagon választá székhelyül, készítettett, és így ennek készítése az 1684—5-ik év körül lehetett; mert a kolbászszeki pecséten még a „sedes-szek“ szó áll, s a székhely neve Kolbász, és a „kún“ név egyszerűen említettik; a rakomazi pecséten pedig az elavúlt „szék“ szó helyett már a

---

*) Mi a rakomazin, az ugró kecske vagy bárány háta és a belső körirat között évszám nyomait látjuk, melyből csak a harmadik szám: 9 vehető ki, az utána való 3-nak látszik, és így tán 1693. lenne. Sajnos, hogy a lenyomat oly kopott, hogy hű rajzát nem lehet vetetni.

„Nagy-Kúnság“, az ősi kiváltságos köz-tehermentesség nyilvános biztosításául a „nemes“ előszóval megtoldva, és a székhely Karczagszállás megnevezésével fordít el. A rakomazi pecsét azonban, bár még 1709-ben meg volt, hihetően a nagy-kúnoknak Rakomazról mai lakhelyeikre való visszazállását, tehát az 1711-ik évet megelőző zavaros időkben *) elveszván : e visszatelepüléskor készítettett a Karczagon ma is meglévő régi nagy-kúnsági pecsét, melynek átmérője, alakja, czímere teljesen hasonló a még Rakomazon használtéhoz, felirata is ugyanaz, csak a székhely Karczagszállás megnevezése hagyatott el.

Mielőtt soraimat bezárnám, kötelességemnek tartom Thaly Kálmán tisztelt barátomnak gondosságáért, s a fentebbi pecsét lenyomatának velem közléscért köszönetemet nyilvánosan is kifejezni. **)

GYÁRFÁS ISTVÁN.

— **Horváth Mihály** másodszer is megfordult már Bécsben, hol a cs. titkos levéltár és a m. udv. cancellária III. Károly és Mária Terézia korabeli okmányait tanulmányozta, „Magyarország Története“ harmadik kiadásában eszközlendő bővítései érdekében. Károly és Terézia korán kívül még Szent-István korát bővíté a koszorús szerző nagy művének e legújabb kiadásában. A kötetek nyomtatása oly gyorsan halad, hogy már I. János király és I. Ferdinánd idejéig elérték ; azonban az egész mű egyszerre látandó világot.

— **Toldy Ferencz** „Magyar Költők Életé“-nek első kötete megjelent. E 327 lapnyi könyv Toldyok Ráth Mór kiadásában közzétett „Összegyűjtött Munkái“-nak harmadik kötetét képezi, s a régiebb magyar költők kisebb-nagyobb életrajzait tartalmazza, úgymint Farkas Andrástól (1538) Kisfaludy Sándorig († 1844). Némelyike a rajzoknak inkább csak vázlatos, vannak azonban részletesebben kidolgozottak is, pl. a gr. Balassa Bálinté, Faludyé, Révayé. El nem hallgat-

*) 1710 vége felé? mert csak ekkor háborodott meg a táján az idő. Szerk.

**) Köszönjük a szíves elismerést, — de mi csak tagtársi kötelességünkkel teljesítők ; azért szervezkedtünk ugyanis társulattá, hogy karöltve járjunk, s egyikünk a másikának, speciális tanulmányaira nézve, ha mi keze ügyébe akad, kezére igyekezzék járni. Szerk.

ható egyszersmind a tudós szerző azon gondossága, hogy ezen életrajzokat — melyek szétszórva már mind megjelentek volt — itt az azóta napfényre jött adatokkal megbővitve, kiigazítva közli, pl. Gyöngyösi Istvánét, Koháryét, hol már a Századok múlt évi e tárgyú közleményei is föl vannak használva. Szóval mindenütt ráismerünk Toldy gondos kezé:e.

— **Gr. Gyulay-okmányok.** Erdélyi hírlapokban olvassuk, hogy a nem rég elhalt gr. Gyulay Lajos tábornagyszernagy örökösei, az elhunyt főúr hagyományaiból az erdélyi muzeumnak 200 kötet válogatott — sőt közte néhány igen ritka — könyvön kívül, hat kötet eredeti okmányt is ajándékoztak. Ezeket maga a bold. gróf válogatta ki családi levéltárából, s köttette külön kötetekbe, mint egy vagy más tekintetben érdekesebb darabokat. E kötetek tartalma: I. 30 darab oklevél a XIV. és XV. századból; válogatott szép darabok, néhány teljesen ép függő pecséttel. II. A XV—XVII. századból 81 db. III., II. Rákóczi György fejedelem levelei, Gyulay Ferencz váradi alkapitányhoz 1657—1660. 65 db. Ugyane kötetben Apaffi fejedelem 13 megbízó levele Bécsbe küldött követe III-dik Gyulay Ferencz részére 1686-ból és Teleki Mihály 8 levele ugyanahhoz. IV. 11 oklevél a XVIII. századból, ezek közt Károlyi Sándor tábornagy hadi parancsa gr. Gyulay István kurucz obester részére 1708. szeptember 10-kéről, tehát az erdélyi hadjáratból.

Óhajtánók, ha kolozsvári bizottságunk buzgó tagjainak egyike tüzetesen ismertetné közlönyünkben ez okmánytár történelmi értékét, a nevezetesb oklevelek regestáit cikkébe szövéen. Társulatunk minden tagja bizonyára elismeréssel venné e nemes fáradozást.

— **„Debreczen város története.”** Ismét egy nevezetes lépés monographiai-irodalmunk terén. Debreczennek „az alföldi városok anyjának“, ezen különösen Enyingi Török Bálint óta nevezetes történeti szereppel díszekvő nagy magyar városnak, Szücs István volt debreczeni ref. collegiumi tanár és m. tud. akad. tag által irt történelméből az első kötet a fent idézett czím alatt megjelent. Már jeleztük volt e művet, s mivel bővebben óhajtjuk ismertetni, egyelőre csak annyit jegyzünk meg róla, hogy az első kötet a város keletkezési korától I. Rákóczi György fejedelemnek, Debreczen e kegyes védurának haláláig (1648) terjed. Még két kötet fog következni, s együtt az egész mű ára 6 frt.

— **B. Orbán Balázs** értesíti a t. közönséget, hogy a „Székelyföld Leírása“-nak ötödik kötete, újabban gyűjtött adalékok folytán oly terjedelmet öltött, hogy az eredetileg tervezettnél jóval terjedelmesebb és mintegy 40 finom metszvénynyel illusztrált mű csak február hó végére kerülhet ki sajtó alól. Azon ideig újabb előfizetések is elfogadtnak.

— **Akadémiai fölhívás.** Alólírott akadémiai bizottság a Tököly Imre-fele naplók és levelezési könyvek kiadását folytatni szándékozván: miután újabban ismét több darab ily eredeti kéziratot sikerült fölfedezni, melyek közelebről sajtó alá rendeztetnek, a gyűjtemény lehetőleg teljes kiegészíthetése végett tisztelettel fölkéri mindazon t. cz. hazafiakat, kik Tököly Imre vagy föbb híveinek még kiadatlan naplóiratairól, vagy levelezési könyveiről tudomással bírnának: sziveskedjenek ez iránt Thaly Kálmán ur. t alólírt bizottság tagját (Budavár, iskolatér 162. szám alatt) tudósítani. Pesten. 1870. dec. 20-án. A magy. tud. akadémia történelmi bizottsága. *)

— **Bartalus István** jeles zenetudósunk, kit a cultusminister a régi magyar egyházi zene tanulmányozása végett a múlt év folytán Felső-Austriába, az ottani kolostori könyvtárak átkutatására utaztatott volt, — e mű-útja által a hazai történettudománynak is igen hasznos szolgálatot tön. A könyvtárvizsgálat közben ugyanis nem maradt csupán saját czéljánál, hanem egyszersmind a keze ügyébe akadt magyar érdekű kéziratokat és ritkább nyomtatványokat is följegyeztette, s azokról mintegy regestákat készítve, fölhívja reájok a hazai illető szaktudósok figyelmét, amaz akadémiai értekezésében, mely „Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól“ czím alatt legközelebb adatott ki. Szerző a lilienfeldi, herzogenburgi, mölki, seitensteini, szent-flóriáni, kremsmünsteri és göttweigi kolostorok könyv- és kézírattárait kutatta át. Legtöbbet talált a göttweigi és mölki pátságok könyvtáraiban, — és pedig nagyobb részben historiai-kütfőkül használható kéziratokat és incunabulákat, avagy ritka

---

*) Örömmel jelezhetjük, hogy a hírlapokban előbb megjelent föntebbi fölhívás folytán már küldetett kezünkhöz egy, Tököly fejedelm udvartartását ismertető 1683-iki napló, nevezetesen Szilágyi István t. tagtársunktól Máramaros-Szigetről.

editiókat. Ugyanazért, midőn idézett művére olvasóinkat figyelmeztetnénk, sietünk elismerést nyilvánítani a derék szerzőnek a hazai történet-tudományi irodalom nevében is.

— **Krones** grécei tanár, kinek II. Rákóczi Ferencz koráról írt „tanulmányát“ a múltkor ismertettük volt, ismét írt egy „geschichtliche Studie“-t hazánkról, ezúttal Mária-Terézia és II. József korát illetőleg. Ebben is az ismert gesamuntoesterreichisch és nemcsak magyar, — de egyszersmind alkotmány- és jogellenes szellem uralkodik, mely Mária-Terézia németesítő s a nemesség jogain és rendi alkotmányon csorbákat ütni meg-megkísérlő törekvéseit helyesli, dicséri, — ellenben a magyar rendek kitartó ellenállását, alkotmányhü viseletét reactionarius színben iparkodik feltüntetni. Józsefet mint genialis, merész reformator s germanisator magasztalja, s keserűen esik látnia: mint lázad föl ellene végre minden, s mint dönti porba ephemer-intézményeit, a mélyen megsértett, de magát újra hatalmasan fölemelt nemzeti érzület. Szerző az 1790-iki nagy eseményeket, a diadalt ült alkotmányosság legmagasztosabb ünnepélyeit „dühödttség“-nek, „örültség“-nek (Raserei), a várnegyék fölbuzdult nemzeti érzületét „wüstes Treiben“-nak, a „legnyersebb nyilvánulások“-nak (schroffsten Ausserungen kernmagyarischen Autonomie-Gefühls) nevezi stb. Mindazáltal művének kétségkívül legbecesebb része az, melyet a gyülölt kernmagyarok egyik korirójától: Keresztési József, Ráth Mórnál 1868-ban megjelent naplójából fordít le vagy von ki. (46—70 l.). Ez a német olvasókra nézve kétségkívül igen érdekes lehet, de mi magyarokul azon szerenésés helyzetben vagyunk, hogy az eredetit olvashatjuk, és így Krones úr kivonataira nem szorúltunk.

— **Karesu Antal Arzén** sz. Ferencz rendű váci házfőnök úr, kit legközelebbi ülésünk óta tagtársaink között üdvözölhetünk, s kitől eddigis számos egyháztörténelmi munka látott világot, — mint értesülünk, egy nagy művön dolgozik, melyhez több mint húsz év óta gyűjti immár egész kis könyvtárat képező adatait. E mű a „Magyar s erdélyországi kolostorok történelmi szótára,“ melyben a két haza valamennyi létezett és még létező apátságai, prépostságai, monostorai és kolostorai, zárdái, rend- és székházainak történelme s az azokban élt tudósok és írók élettrajza és irodalmi működése elő fog adatni. A betű endben szerkesztendő munka körülbelöl 12 kötetre ter-

jedend, mivel a nevezeteseb apátságok különörténelme 10—15 ívet tölt be.

— **A Szeged város történetét** tárgyaló pályamű fölött, írja a „Sz. H.“, az adakozók múlt december hó 26-án tartott értekezletükben végleg a következőkben állapodtak meg: „Mínthogy a bírálók egyhangú véleménye szerint a pályamű kijavítása s némi részben újra átdolgozása múlhatlanul szükséges, annálfogva egy szűkebb körű bizottság alakítottatott, melynek föladata lesz a mű szerzőjével érintkezésbe lépni, s számára Szeged város múltját lehetőleg minden oldalról földerítő, főkép az utóbbi másfél-századra vonatkozó adatokat szolgáltatni. A pályadíjra nézve egyhangúlag akkép határozott az értekezet, hogy az 1000 frt tőkének kamatja, mely eddig 3—400 frtra rug, a további munka könnyítése végett szerzőnek azonnal kiadatik, az 1000 frt pedig akkor, ha a mű újra át lesz dolgozva.“ A kinevezett kisebb bizottságra, mely a további lépések iránt haladéktalanul érintkezésbe lép a szerzővel, bizottat a jeligés levél fölbontása is. E szűkebb bizottság tagjai: Lów Lipót, Bolgár Mihály, Dáni Ferencz, Reizner János, Magyar Gábor és Kovács Albert.

— **Helyes értelmezés, Székely István krónikájára alkalmazva:** A XVI-ik század egyik érdeemes hazai írójának Székely István-nak magyar krónikáját, világkrónikájából kivonva, az „Újabb Nemzeti Könyvtár“-ban (harmadik folyam:) 1854-ben adta volt ki irodalomtörténetünk érdemkoszorúsa Toldy Ferencz. Köszönet a gondos és lehetőleg pontos kiadásér, — de megbocsát a t. közlő, ha egy tévedését — épen a kiadás pontossága kedveért — bár későn, de e helyütt, a történelem közlönyében, tehát a legilletékesebb helyen helyreigazítjuk, hogy a kik az említett kiadást bírják, példányaikat e szerint igazíthassák ki. Székely, krónikája szövegében (8-ik lap) a magyarok másodszori kijöveteléről szólván, reflectál Attila idejére, s írja: a németek azt hitték, hogy a magyarok „... immár mind elvesztek vala, — de feltámadának és magokat ismét megismertették a németekkel, kikbe Attila idejébe, ha hihető dolog, hetet adtak egy abrak zabon, mint most (1557) a törököknél egy icze meczser diók.“

Ez utolsó szóra Toldy a következő megjegyzést teszi:

„Így kell kétségkívül olvasni (t. i. szerinte diók) a Székelynél így írt szót „eg' icze meczser dyoc;“ de ha azt netán így

nem javítjuk: méz-seren s dión vagy diókon, — én ugyan helyes értelmét ki nem vehetem.“

Csodáljuk e nyilatkozatot Toldytól, s csodáljuk, hogy zavarhatta ide a „diók“ szót; holott itt díj-ról van szó: — ugyanis, ha a mondatot úgy olvassuk, a hogy a legtermészetesebben olvasnunk kell, az értelem tiszta úgymint: a németekről „Attila idejébe hetet adtak egy abrak zabon mint most a törököknél“ „eg' icze mezser dyoc“ = egy it cze méz-ser díjok, azaz: bérök, árúk. Ezen olvasás mellett aztán nem kell semmi önkényes javítgatás, az értelem világos.

Magára a tartalomra vonatkozva: a rabnémeteknek ily hallatlan ölcóságáról Mikes Kelemen is tesz emlékezetet, midőn 1730. april 11-kén Vidinben kelt levelében írja, hogy ott egy szegény török egy hitván rab-németet utóljára egy findzsa kávéért adott el. „Ilyen ölcős itt a császár-madár!“ tréfálódzik a jó humorú Mikes. Bezzeg, ma a német adhatná ilyen ölcösön a franczia rabokat! Tempora mutantur.

— **Vegyes közlések.** Komárom városában — mint az akad. archaeologiai bizottság jegyzőkönyvében olvassuk — Thaly Zsigmond 1848—49-iki honvédeztredes úr s jelenleg a római régiségekben oly roppant gazdag ó-szőnyi urodalom, mint árvás jószág, gyámi igazgatója indítványára vármegyei múzeumot akarnak alakítani, az Ó-Szőnyben talált római, egyszersmind a megyebeli egyéb régiségek számára. Az akadémia szintén fölkarolta ezen, Thaly Zs. által Rómerrel közlött eszmét, s át is írt már ez értelemben Komárom vármegyéhez. — Vas vármegye azon 6 db régi kardot, melyet múlt vidéki kivándulásunkon még Szombathelyt a megyei levéltárban szemléltünk, Takács Lajos első alispán úr még akkor nyilvánított szíves eszközlése folytán már beküldé a nemzeti muzeum régiség-tárába. — Múlt évi folyamunk 579-ik lapján kiemeltük egy derék ifjú: Varró Sándornak egy akkor megjelent történeti tanulmányát. Most e komoly törekvésű s szép képzettségű, még csak 23 éves ifjú írónak, kiben jövőnk egyik történészét sejtettük, — fájdalom, — oly korai halálát kell jelentenünk. Varró Sándor, ügyvédjelölt, Pesten december 31-kén elhunyt. A boldogult irodalomtörténeti tanulmányokkal is foglalkozott, még pedig önálló, és igen helyes fölfogással, — így Bacsányiról, Horváth Ádámról. Annál inkább sajnálnunk kell halálát, minthogy ifjaink közt az ily komoly irodalmi törekvésű s biggadt itéletű jelenségek vajmi

ritkák! — A bécsi Theresianumban, hol eddig annyi magyar nemes ifjat németesítettek el Schmerling lovag ápoló gondjai: új évtől kezdve a magyar történelem köteles tantárgyúl jelentetett ki, magyarországi növendékek számára. — Ligeti Antal jeles tájfestőnk, s a nemzeti muzeum képtári öre egy csinos kötetben kiadta a muzeumi képesarnok ismertető lajstromát, melyet különösen azért említünk meg, mert az illető képírók rövid életrajzait is tartalmazza, tehát némi történelmi érdeklél bír. — Nagy-Váradon indítvány tétetett a város monographiájának megiratása érdekében. Valóban ideje is, mivel a szomszéd nagy városok: Debreczen és Kolozsvár már ügyis megelőzték e tekintetben a különben irodalompartoló és művelt közönségű Váradot.

Történelmi könyvtár. *)

— **Magyar Költők Élete.** Toldy Ferencztől. Első kötet (Toldy F. Összegyűjtött Munkáinak III-ik kötete.) Pesten, 1870. Kiadja Ráth Mór. 16-odr. 327 l.

— **Debreczen város története.** Irta Szűcs István, a m. tud. Akadémia l. tagja. Első kötet, a legrégibb kortól 1648-ig. 312 l. Debreczenben, 1870. Ára a három kötetből álló egész műnek 6 frt.

— **Ungarn unter Maria-Theresia und Joseph II. 1740—1790.** Geschichtliche Studien im Bereiche des inneren Staatslebens, von Dr. Franz Krones, Professor an der Universität in Graz. — Graz, 1871. Leuschner und Lubensky's k. k. Universitäts-Buchhandlung. N. 8-ad r. 124 l. Ára 1 frt. 20 kr.

— **Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól.** A m. tud. Akadémia elibe (elé) terjesztette Bartalus István. (Értekezések a nyelv- és szép-

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehessük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162 sz.) beküldeni ne terheltessenek.

tudom. osztály köréből XI. sz.) Pest, 1870. Eggenberger F. akad. könyvkereskedésében. N. 8-ad r. 43 l. Ára 30 kr.

— **A római pápák történelme** Sz. Pétertől korunkig. Müller, Hoffmann, Smets, Sundini, Horváth Mihály stb. kútfők után írta Karcsu Antal Arzón sz. Ferencz rendü áldozár. Öt kötet. Pesten, 1870. Bartalits Imrénél.

— **A nemzeti muzeum képesarnokának** ismertető lajstroma, a festészek rövid életrajzaival. Szerkeszté Ligeti Antal, a nemz. muzeum képtárhoz. Budán, a magy. kir. egyetemi nyomdában. 1870. — 16-od r. 158 l. Ára ?

A Magyar Történelmi Társulat t. cz. tagjai tisztelettel figyelmeztetnek, hogy az alapítványok és tagdíjak d. e. 9-től délután 1 óráig naponként befizethetők társulati pénztárnok Pesty Frigyes úrnál, Pest, váci-útcza 20. sz. I. emelet, az „Első Magyar Iparbank“ helyiségében.

— A „Századok“-ba szánt mindennemű közlemények a társulati szerkesztő-titkárhoz (Budavár, egyetemnyomda-tér 162. sz.), az újon jelenkező tagok nevei és a „Századok“-at illető reclamációk pedig Pesty Frigyes társ. pénztárnok úrhoz (váci-útcza 20. sz.) intézendők.

A „Századok“-ra külön előfizetés is áll nyitva, nem tagok számára, és pedig egész évre 6, félévre 3 frtjával. Egyes füzetek külön nem kaphatók. Az előfizetések Ráth Mór váci-utczai könyvkereskedésébe küldendők, a honnan a példányok is expedíaltatnak. Ugyanott megrendelhető még az 1868—69—70-diki évfolyam is, tagok által 5, nem tagok által 6 frtjával.

Felelős szerkesztő : THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Második füzet.

1871.

Február hó.

Marino Sanuto Magyarországról 1496—1501-ben.

Közi WENZEL GUSZTÁV.

M á s o d i k k ö z l e m é n y.

Mátyás király történeti nagyságának legfélreismerhetlenebb jelensége az, hogy halála után hatalmának és dicsőségének emléke Magyarországot, II. Ulászló uralkodási képtelensége és a magyar főurak vésteteljes pártoskodása daczára is, egészen 1514-ig oly nimbussal vette körül, hogy mintegy a nagy királynak pusztá neve volt hazánk hatalmi állásának egyik fölalapja. A kedvezőtlen fordulat hazánk sorsában csak az 1514-ki pórháborúval állt be. Mindaddig az ország elgyöngülése és fokkonkénti belső süllyedése az európai diplomatia előtt még titok volt. A beállt hanyatlásra azonban legtisztábban akkor ismerhetünk rá, ha azon változásokat tekintjük, melyeket az ország területében és határaiban mindjárt Mátyás halálától kezdve szenvedett.

S ez négyfelől mutatkozott. Mert a német birodalom, Lengyelország, a velenczei köztársaság, és a török porta, mint Magyarországnak akkor közvetlen szomszédai, már az 1490. és 1514. közti veszteségekre nézve itt egyaránt szemügyre veendőek.

A veszteségek legszembetűnőbbek a német birodalom irányában. Mátyás ugyanis 1479. Olmüczben Csehországgal békét kötven, ezen alkalommal Morvaországot, Szileziát és a két

Luzsiczát akkép anneetálta Magyarországhoz, hogy azok a magyar szent koronánál zálogképen mindaddig maradjanak, míg a csehek által 400,000 aranyforinton és a meghatározott járulékokon ki nem váltatnak („Regnum Hungariae plenum in eis, utile et directum dominium habere debet, donec stb.“). S hasonló szerencsével terjesztette ki Mátyás az ország határait III. Frigyes császár irányában is; úgy, hogy midőn 1490. ápril hó 6-kán meghalt, Bécs város Alsó-Ausztriával, és Styria is hatalma alatt álltak, melyet a rendek és a nép hódolata folytán nemcsak birt, hanem erős kézzel gyakorolt is. Halálával azonban általános változás állt be. S míg a főurak pártokra szakadva arról tanakodtak, vitatkoztak és fondorkodtak, hogy ki legyen most ezen hatalmas országnak királya; Zápolyai István pedig, kire Bécsnek őrizete volt bízva, azt egyéni és pártérdekeinek tekintetéből még julius hóban önhatalmilag hagyta oda: addig Miksa római király augustus 22-kén Bécs városát minden akadály nélkül foglalta el, s tiz napi erős ostrom után Upor Lászlót, kit Zápolyai István 400 fegyveressel őrségül ott hagyott volt, arra kényszerítette, hogy szeptember 9. a várat is átadta. Azután pedig, pártja által a magyar trónra jutni remélvén, sebes rohammal Magyarországnak nyugati részeit is nemcsak elárasztotta, hanem november 17. Székesfehérvárat is elfoglalta és fosztogatta, mely csak 1491. julius 29. foglaltatott ismét vissza. Budát hasonló sorstól a német zsoldosoknak lázadása megóvta ugyan; Miksa is pénz szüke miatt új hadi vállalatra képtelen volt: de mindamellert az 1491. november 7-ki békekötés Magyarországra oly kedvezőtlen határozatokat foglalt magában, hogy III. Frigyes még 1493. augustus hó 19-kén bekövetkezett halála előtt nemcsak elvesztett országainak birtokát nyerte ismét, hanem házi hatalmát is újulva emelkedni látta. S míg ehhez képest az országnak határai Ausztria irányában nevezetes megszorítást tapasztaltak: másrésről a magyar koronának Morvaország, Szilézia és a két Luzsiczára vonatkozó joga is annyival inkább volt veszélyeztetve, minthogy Ulászló választatván meg magyar királynak, tőle, mint egyúttal cseh királytól, ezen országoknak rendei kezdettől fogva azt kívánták és várták, hogy őket váltság nélkül is vissza fogja ismét vezetni a cseh koronához; a mint hogy később csak-

ugyan meg is történt; — anélkül azonban, hogy Magyarország ezen jogáról bármikor lemondott volna. *szűk öfön; kátha; ...*

Magyarország határainak kérdése Lengyelország és a velencei köztársaság irányában csekélyebb érdekű. Galiczia, Lodoméria és Dalmátia nagyobb része ugyanis, az előbbi kettő Lengyelország, az utóbbi pedig Velence irányában, már Zsigmond király korában a XV. századnak kezdetén veszvén el, ezen veszteségnek itt sem tényleges jelentőség, sem jogi hatás kiváólóg már nem tulajdonítható; mert Velence irányában a határok részletes kérdésére nézve ez idő óta új megállapodás nem történt; az 1491. február 20-ki lengyel békekötés pedig ezen kérdéseket szintén tekinteten kívül hagyta.

Máskép áll azonban a dolog a török porta irányában, hol is a törökök fellépése óta sem a magyar korona birtoka, sem Magyarország határait nézve szabályozó nemzetközi megállapodás nem törtévn; azon változatos eredmények, melyekre nagy Lajosnak török háborújától (1377.) Mátyás haláláig Magyarország és a törökök összettközéseiben találunk, csak annyiban nevezeteseek, a mennyiben azon tényleges rendezésnek egyes támpontjait nyújtják, mely Belgrádnak 1521. augusztus 29-én történt megbukásáig általános zsinórmértékül szolgált. S ennek felett meg az 1503. augusztus 20-iki II. Ulászló magyar király és II. Bajazet török szultán közt létrejött békekötés is, melyről azonban Marino Sanutonak eddig megjelent közleményei még nem szólnak. Itt tehát egészben véve még a Hunyadi Jánosnak 1456-ki nagy belgrádi győzelme következtében beállt conjuncturákat kell a fennálló birtokrendezés alapjának tekinteni. S noha a szent korona Szerbiát és Bulgáriát tárgyazó jogainak érvényesítéséről már Mátyás alatt sem lehetett többé szó: azért mégis Ulászló az 1503-ki békekötés alkalmával még mint egész Szlavónia és Horvátország, Bosznia nagyobb része, sőt Dalmátia, Szerbia és Bulgária egyes részeinek (ide értve különösen Raguzát is) birtokosa, s Havasalföld és Moldva főura is lépett fel. S ehhez képest kell értelmeznünk az akkori magyar-török határvonalat is.

Legzélszerűbbnek látszik, ha ezen általános megjegyzés után, az itt szóban lévő főérdekű kérdés részleteit akkép fejte-

getjük, hogy kezdve Raguzától és Montenegrótól Havasalföldig és Moldvaig, a kijelölt országokhoz képest azon tudósításokat röviden egybefoglaljuk, melyeket Marino Sanuto munkája a magyar korona akkori birtokállapotára és az uralmához tartozó vidékek határviszonyaira nézve tartalmaz.

1) Raguz a. Tudva lévén, hogy Raguz a város követei Di Zamagna Marino István, Di Sorgo János és Di Gozze István János 1491. Ulászló koronázásánál jelen voltak; hogy a királynak ekkor a szokott adón kívül, 800 arany értékű ajándékokat is felajánlottak; hogy II. Ulászló a város jogait és szabadságait (a király azt mondja: „quod fideles nostri dilecti nobiles et Egregii viri Franchus de Sorgo, Stephanus de Zamagno, et Johannes de Goze, cives et oratores Civitatis nostrae Ragusii“, s Mátyás király 1459. mártius 12-ki, a város régibb privilegiumait tartalmazó privilegiumát ugyanazon módon ismétli, mint az általában Magyarország városainál szokás volt) 1493. Budán szeptember 7-kén tinnepélyes privilegium által mint magyar király erősítette meg; hogy ugyan Ulászló 1502. november 25-kén Raguzának egy önálló nevezetes kereskedelmi privilegiumot is adott, melyben a városnak a szent korona iránt minden időben tanúsított különös hűségét méltatja*) stb.; kétségtelen, hogy Raguz a ekkor még Magyarországhoz tartozott. Hogy pedig a magyar uralom Raguz a felvirágzására mennyiben hatott, azt Alexandriáig és a keletnek távolabb vidékei-ig terjedett kereskedelmi összeköttetései, számos tengeri hajói s azon kedvezmények bizonyítják, melyekben kereskedése több külső hatalmassá-

---

*) „Nos Wladislaus stb. Singularis illa fides, integritas, ea denique constantia fidelium nostrorum nobilium et prudentum Rectoris ac Consilii, ceterorumque civium, et totius Communitatis Civitatis nostrae Ragusii, quas semper Divis condam Hungariae Regibus praedecessoribus nostris, Sacrae Coronae, nobisque a primordio felicis nostri regiminis in omnibus rebus tam secundis quam etiam adversis praestitere“ stb. — — „cum iidem fideles nostri nobis medio fidelium nostrorum nobilium et prudentum Viti Gotii et Marini Aranei, oratorum videlicet ipsorum, supplicassent, ut eisdem, ex quo non sunt forenses, sed subditi nostri et Sacrae Coronae“ stb. — — „Datum Budae in die Sanctae Chatarinae Virginis 1502.“ Az eredeti privilegium őriztetik Bécsben a császári titkos levéltárban.

gok, s különösen a spanyol és a sicíliai kormányok által részesített; s a miről számos eredeti okmány is tanúskodik. A város tekintélyes tengeri állásáról azonban különösen Marino Sanuto is értesít, a mennyiben 1499. augusztus 28-a alatt a raguzai hajóraj tengernagyját említi („Zuam grande admirato dila comunità di Ragusi“); s azon ellenszenvet is félreismerhetlenül tolmácsolja, melylyel Raguzának emelkedése ellen névszerint Velenceze viseltetett; mely miután 1420. óta minden egyéb dalmátiai tengeri várost hatalmába kerített volt, csak az egy Raguzában látta még vetélytársát az adriai tengeren. A Sanuto által említett raguzai levelezések azt is kétségtelenné teszik, hogy Velenceze ezen városnak bukására törekedett, s e czélból ott egy erős pártnak megnyerésén dolgozott. Gondola Bernát meledai apát, Gondola Miklós, Furlan Péter, Zorzi Jeromos, csak ily értelemben működtek Raguzában; s a mennyiben velencei hajók a raguzai kikötőt folyvást látogatták, az összeköttetés ezekkel nemcsak levelezés, hanem személyes küldöttek által is közvetített. Így 1499. június 27-én Bon Alajos Raguzában lévén, visszajövet július 6-kán ottani tapasztalatairól jelentést tett a Pregadi tanács előtt. De ezen jelentésnél nem kevésbé érdekesek azon levelek, melyeket Velenceze barátjai részint titokban (p. o. július 6.), részint titkos betűkkel, vagyis u. n. ziffrákkal (p. o. jun. 4. 13. stb.) írtak. S ilynemű pártoskodásra látszik mutatni Gondola Miklós 1499. június 21-ki levele is, mely szerint ez pénzt kíván („dimando mandato qualche dinare per le spese li convien far“). Tény azonban, hogy Velenczének mind e fondorlatai a kívánt czélra nem igen vezettek; mert a raguzaiak a török ellenségeskedéstől tartván, de magukban ellentállásra elegendő erőt nem bírván („Nicolo Gondola dil 23. zugno in zifra scrive, che quelli di Ragusi avia paura, tamen nulla provisiom fano“); miután a magyar királytól hatályos segítséget már nem remélhettek; inkább a török szultán felsőbbségének hódoltak, hogysem Velenczének adták volna meg magukat („Ragusei sonno ribaldi, tien con Turchi“; ír 1500. május 17-ke alatt Furlan Péter). S ezen conjuncturák szolgáltattak alkalmat ezután arra, hogy Raguz a XVI. században török főuralom alatt alakult szabad köztársasággá.

2) Különös figyelmet érdemel a dinari alp havasok azon érdekes hegyes vidéke, mely Raguzától dél felé, az askriviumi tengeröböl, vagyis u. n. „*bocca di Cattaro*“ és a skodrai (Skuttari) tó közt a 7500 láb magasságra emelkedő Sella, vagyis Lovcsen hegy körül, a mai Montenegro, Dalmatia, Hercegovina és Albániában terülve, történeti nem kevésbé, mint orographicus és természettudományi tekintetben az adriai tenger keleti partjának nevezetesebb részei közé mindig számított. Gentius király és Theuta királyné óta, kiknek dicsőségét ezen vidékek régibb története már a római köztársaság korában hangoztatja, a XIX. századig gyakran főfontosságú eseményeknek színhelye volt. Hazánkat illetőleg pedig különösen a rozoni (risanoi), tribuniei (trebinyei), skodrai (scutari-i) és cattarói, egykor itt létezett római katolikus püspökségek emelendők ki, melyek közt a három elsőnek címjeit a magyar király jelenleg is adományozza, s az utolsót még a múlt században adományozta. De van számos más történelmi reminiscencia is, mely azon függési viszonyt hirdeti, melyben ezen vidékek egykor a magyar koronához álltak. Így, habár a régibb velencei-bizanci vetélkedések, s a magyar királyok XII. és XIII. századig terjedő birtokszerzeményei után, a Kun László király zavarteljes uralkodása következtében a Duna és Száva déli vidékein beállt szerencsétlen fluctuatiók, a híres Dusan István szerb czárnak (az u. n. szilny, vagyis erősnek, 1336—1356.) alkalmat adtak, itt egy hatalmas birodalmat alkotni, melyhez a Sella hegy környéke is tartozott; miután azonban halála után ezen birodalom ismét bomlásnak indult, nagy Lajos magyar királynak csakhamar sikerült, a magyar korona tekintélyét Szerbia irányában újból helyreállítani. S ugyanily függési viszony mutatkozik névszerint Zenta vidékén is, melyet a Balza család itt birtokolt, s mely a magyar királyokhoz — mint látszik — hű ragaszkodással viseltetett. Mert határozott kütfői tudósításaink vannak, melyekhez képest, III. Balza 1406. és 1407. itt a magyar királynak nevében harczolt Velence ellen*).

---

*) Muratori *Scriptores Rerum Italicorum* XXII. köt. 834. és 837. II.

Nem lehetvén feladatomban, mindazon változásoknak részletes fejtegetésébe bocsátkozni, melyek Zentán és annak szomszéd vidékein a XV. században történtek: röviden csak azt jegyzem meg, hogy Montenegro, Albania, a Hercegovina s a többi kisebb részeknek definitív külön alakulása azon időbe esik; hogy a törökök elönyomulása itt sok zavaroknak volt alkalmat adó oka; hogy Castriota György, a híres Skanderbeg, a törökök elleni hős tetteit Albániában vitte véghez; hogy Velence 1420. óta Cattarónak folytonos birtokában maradt; hogy Montenegróban a főhatalmat a Csernovics család nyerte; s hogy ezen, és Albánián kívül itt más vidékek is, s névszerint Zupa, Chazi, Piperi, Pasztrovics stb. vidékei, és Budua, Antivari, Valona, Skodra (Skutari) stb. városok is birtak bizonyos önállósággal. S ezekhez képest tekintve Sanuto tudósításait, nincs adatunk, melynek alapján állíthatnók, hogy akár Mátyás király is gyakorolt volna már bármi uralkodási jogosítványokat ezen vidékeken. Mindezzel csupán a velencei köztársaság és a törökök közt folyt küzdelemre találunk; úgy hogy ezen vidékek és városok vagy Velencének, vagy a töröknek voltak hatalmában, vagy a kettő közti küzdelemnek képezték tárgyát. Velence hatalma alatt nagyobbára csak a part-városok és azok környéke álltak; míg a vidék belső részeit a törökök foglalták el, vagy birták már foglalás után. A foglalás pedig vagy közvetlenül fegyveres erővel történt, vagy akkép, hogy az egyes vidékeknek főnökei hódolatra kényszerítették, vagy erre más módon indították.

Ezen küzdelemnek nevezetes példái névszerint Montenegro, a Zupa és Skutari.

a) Montenegróban Csernovics Iván három fiára találunk, Györgyre, Istvánra és a török hitre áttért Skanderbegre. Györgynek, ki Erizzo Antal velencei nemesnek leányát bírta nőül, kívánata az volt, hogy Montenegróban a nyugati keresztények segítségével uralkodjék. Ellenben öcsese István Konstantinápolyba rándult, s onnan 1496. november hóban térvén vissza, bátyjának a török szultán azon parancsát hozta tudtúl, hogy vagy induljon Konstantinápolyba, vagy hagyja el földjét három nap alatt („fece intender a Zorzi Zernovich suo fratello per nome del Signor, che andasse alla Porta, over in tre di levasse dil

paese.“) Erre György, tartva a töröktől, nejével Velenczébe menekült; távozta után pedig István foglalta el Montenegrót, s kivánta birni török oltalom alatt („Zorzi Zernovich privato dila signoria col favor dil Turcho, videlicet Stefano che regna a Montenegro, et Scanderbech terzo fratello sta in praexe dil Turcho.“ 1496. dec. 15.). Györgynek Velenczébe érkezéséről ekkép tudósítottunk: „Vene in questa terra adi . . . decembrio. Et da Zara, dove lassoe 100 optimi cavalli, vene in questa terra con la moglie nostra zentildona fo fiola di Antonio Erizzo, arivo a Santa Maria Zuberigo in cha Pasqualin, et la moglie con gran zoie vestita doro etc. Et etiam lui che un bellissimo homo et grande, vestito doro ala Greca; andoe ala Signoria piu volte.“ A velencezi signoria érdekében közbenjáró akarván lenni, Sagudin Alajos által a szultánt arra kérte, hogy engedje őt birtokába visszatérhetni. A szultán azonban neheztelt azon, hogy Velenczében befogadást nyert („el Signor pareva, quasi si dolesse, che Zorzi Zernovich suo schiavo era sta accepto a Veniexia“ 1497. jun. 5. alatt), s e kívánságnak eleget nem tett. Erre a velencezi kormány, melynek nem igen tetszett, hogy így nemcsak Montenegro került a törökök hatalma alá, hanem hogy Catarónak környéke is veszedelemnek van kitéve (p. o. „adi 13. zugno 1497. si intese, come do grande caxali dil distreto di Cataro chiamato Montenegro, quali erano sotto il governo del signor Zorzi Zernovich, si havia dato al Turco“); miután György sem elég ovatosan viselte magát, ezt is elvégre elzáratta („Adi primo luio 1498. di domenega, essendo in questa terra el conte Zorzi Zernovich, et havendo usato a Ravena parol bestial; etiam non essendo im piacer al Signor Turcho, che questui dalla Signoria nostra, che era suo schiavo e rebelo, fusse tanto honorato e datali condotta, over per altra causa, che fu secreta: di ordine di capi di X in questo zorno, hessendo im palazzo, fue per li capitani nostri retenuto, et posto in la prexon dil armamento.“) Ezzel azonban a kormánynak bajai még inkább meggyültek, főleg Györgynek egy meghiusult szükési kísérlete után; miután pedig ismét szabad lábra tétetett, és a köztársaságnak hosszabb tartása is terhére kezdett lenni: maga a kormány sem látta őt többé szívesen Velenczében; és sok kellemetlenség után, melyekről Sanuto részletesen tudósít,

1499. októberben, Montenegro és a Zupa több Velenczének hódolt helységének kívánatára, őt oda proveditornak akarta küldeni. De ez ellen a törökök felszólalván („Nel mexe di octubrio 1499. acadete, che Zupani et quelli di Montenegro si deteno ala Signoria nostra; et lhoro desideravano uno proveditor, et il conte Zorzi Zernovich: tamen poi vene alcuni Turchi, adeo non fo niente.“), György végre baráti álrühában Velenczéből megszökött, s Anconán keresztül, és onnan tengeren Cattaro és Budua közt 1500. mártius hóban partra szállva, Montenegróba maga tért vissza, a törökök hatalmának hódolt, és Konstantinápolyba parancsoltatván, május 17-kén a szultán által kegyelmesen fogadtatott. Atyja birtokát ugyan nem nyerte vissza, hanem Anatóliában 25,000 aspernyi évi jövedelemmel kapott más birtokat („Il conte Zorzi Zernovich adi 17. mazo zonse ala Porta; fo honorato dal Signor, e lui dimando il suo stafo. Il Signor li dise, mena to moier e fioli qui prima, e li ha da un stado in Natalia di intra di aspri 25 milia“). Ezek folytán Csernovics György Rhodus szigete felé indulván („il conte Zorzi Zernovich era andato verso Rodi, ait: Dio perdona a chi e caxon“; 1500. junius 21-ke alatt); Montenegrónak kormánya egy török szandcsákra bízott.

b) A Zupának birtoka, mely Montenegro után szintén került a törökök hatalmába, Velenczére nézve leginkább az ottani sókésztésnél fogva lett volna kívánatos. Csak midőn azonban 1499. september 15-kén Cattaróból a tudósítás érkezett, hogy a zupaiak magukat Velenczének akarják alávetni („Da Cataro di ser Francesco Querini rector e proveditor di do septembrio: come quelli di Zupa vol venir sotto la Signoria nostra; voriano haver un salvo condotto per il conseio di X.“); s itt — mint látszik — a várt fogadtatásra nem találtak: nem csodálhatni, hogy a montenegrói szandzsáknak egy új felszólítására a szomszéd pasztrovichiakkal együtt ismét a törököknek hódoltak („quelli di Zupa aspetta a far quello, faranno essi Pastrovichii.“); annál inkább, mert sokan közülök cattarói és buduai polgároknak adósai lévén, méltán tartottak attól, hogy ezek mint régiebb velencei alattvalók, irányukban kedvezőbb állást nyerendnek.

c) Skodra város csaknem egész Albániával együtt már 1496. a török szultán felsőbbségének hódolt. Azonban 1499.

Velence részéről kísérlet történt a város és környékének visszafoglalására. Miután t. i. ezen év szeptember 27-kén Ferencz barát crojai ferenczrendi („uno frate predichator dil hordine di San Francesco dala Vigna chiamato Francesco di Croia“) Velenczében azt jelentette fel, hogy az albániaiak készek a törökök ellen felkelni, és csak Castriota Györgynek Otrantóban tartózkodó, akkor 43 éves unokáját várják, hogy vezérök legyen („ha predicato questo anno in Albania; dice come Albanesi sono reduti a un gran numero piu di 20 milia, vorian per capo il fiol dil fiol di Schanderbech“ stb.); s hogy ez anyja, a szerb dezpota leányának beleegyezésével kész a nép élére állni (1500. febr. 25.); s miután továbbá 1500. július 2-kán Albániából az ottani proveditore Michiel Endre ugyanazt írta: az így ismételve előterjesztett kéréseknek folytán a velencei kormány 1500. szeptember 10-ke alatt elvégre ezen vállalathoz némi segítséggel járult. S ekkép támogatva Castriota unokája, 1501. februárban hajón Velenczéből csakugyan elindult, s martius 1-jén szállván Alessio-ban partra, itt a nép által a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Ennek ellenében a törökök tudván, hogy a nép általános véleménye szerint az egész vállalatnak kedvező sikere csak akkor várható, ha a magyarok is hadat indítanak ellenök („tuta l' Albania sta in motu e in gran voce di Schanderbecho; con opiniom perho, che Ongari rompani di sopra, che senza questo niente vale“ stb. 1501. február 7-ke alatt); minden Magyarországhoz határos török parancsnoknak szigorúan meghagyatott, hogy a magyarokat bántani ne merjék („tuti i sanzachi confinano col re di Hungaria a fato le sue cride: niun fazi danno su quel dil Ongaro soto pena dila vita.“ 1501. febr. 24. alatt). Mire azután magyar részről a törökök ellen megtámadás csakugyan nem történvén, habár Skanderbeg még aprilhóban is küzdött a törökökkel: azért erőlködésének szerencsés eredményét kivívni még sem volt képes.

Egyébiránt Sanutónak a Sellavidékek ezen idei viszonyait és eseményeit tárgyzó tudósításai, noha későbbiek, semmint hogy azok által a magyar korona birodalmának egykor eddig terjedő határai kérdése iránt közvetlen felvilágosítást nyújthatnának; hazai történelmünk szempontjából annyiban mégis érde-

kések, hogy bizonyosságát adják azon pietásnak és hű ragaszkodásnak, melylyel a török foglalás által leigázott ezen népek az egykori magyar uralom emlékéhez kezdettől fogva még I. Lipót király koráig viseltettek. S a magyar történet Anjou és Hunyadi korszakának szebb emléke valóban nem is maradhatott! De csak így érthetjük meg azon nevezetes eseményt is, hogy midőn I. Lipót magyar király, Budának szerencsés visszafoglalása után a törökök ellen a hadat folytatandó, 1690. april 6-ka alatt híres manifestumával „omnes populos per universam Albaniam, Serviam, Mysiam, Bulgariam, Silitriam, Illyriam, Macedoniam, Rasciam constitutos, aliasque provincias a Regno nostro Hungariae dependentes, et omnes alios populos sub jugo Turcico gementes“ felszólított: „ut pro sua salute et liberatione, religioneque Christiana promovenda omnes ad partes nostras accedant, contra Turcas arma sumant“ stb. — épen ezen vidékeknek lakosai ragadtak fegyvert a legnagyobb lelkesedéssel és harezoltak példás vitézséggel a törökök ellen. Más részről pedig ezen eseménynek előzményét is nem a velencei köztársaság szűkkeblű politikájának önző intézkedéseiben, se nem afféle Csernovics, Skanderbeg stb. uraknak és főnököknek önhasznukat leső magatartásában, hanem egyedül a népnek tettejében és nemes érzések iránti fogékonyságában kell keresnünk. S ehhez képest méltánylandó a Pastrovichiáknak azon ellentállása is, melyet a törökök jogtalan nyomása ellen kifejtettek.

3) A H e r c e z e g o v i n a. Ezen vidék nevét közönséges vélemény szerint azon privilegium után nyerte, melylyel állítólag III. Frigyes császár, főnökének Istvánnak 1440. a hercegi címet adományozta*); mely privilegiumról mindazáltal biztos kütői adatot feltalálnom eddig még nem sikerült. S ezért hajlandóbb vagyok azt hinni, hogy valamint több más magyar főúr, úgy István is ezen címet már Zsigmond korában nyerte. De Sanutónak elnevezése is „il paexe fo dil duca Stephano“ (1499. april 23-ka alatt) azt bizonyítja, hogy a vidéknek ezen neve István herceg korában keletkezett. Különböen minden Sellavidékek közt első volt, mely török hatalom alá került, és önálló kerületet

*) Engel J. K. Geschichte von Serwien und Bosnien. Hała 1801. 172. l.

képezve („in territorio dil Turcho nel destreto de Chercegovina, in loco fra certi monti chiamati Rachitino“ stb.), saját szandzsakjai alatt állt („il sanzacho dil Duchado“ 1499. augusztus 26-ika alatt; „il sanzacho dil duchato di Charzego“ 1500. június 6-ika alatt.). Különös mostari vajda is említetik („Synam vayvoda del Mostar“ 1499. aug. 24.). Magyarországgal ezen időben már nem volt összefüggésben.

4) **Bosznia.** Boszniának három részét kell megkülönböztetni; azt, mely még Magyarországhoz tartozott, s két más részét („Bosina“ és „Verbossana“), melyek már a török által el voltak foglalva. Az utóbbi kettő minket kevésbé érdekel, és Sanuto tudósításai szerint is csak annyiban nevezetes, a mennyiben a törökök, valahányszor Dalmátiába, Horvátországba vagy Istriába akartak törni, rendszerint itt gyűjtötték össze és szervezték csapataikat.

Annál érdekesebb azonban reánk nézve Boszniának azon része, mely Magyarországhoz tartozott. Ennek fővárosa Jayeza volt, egyszersmind erős vár, mely csak 1528. bukott meg; s melyen kívül itt még négy nevezetes vár létezett, t. i.: Banja-Luka, Szudicska (Sueza), Garevo (Greber) és Buzovacs (Bozaz). Maga a tartomány a jayezai bán alatt állt, ki ezen időben Beriszló Ferencz volt. Sanuto a jayezai bánnak két, a spalatoí contehez intézett levelét közli. Az egyik „ex castro Jayze in festo Sancti Helie Profecte anno 1499.“; a másik, kelet nélkül, de a spalatóí conte által alájegyezve: „Recevuta Spalato 16. Augusti 1499.“ Tartalmuk a közelgő török veszélyre vonatkozik, s arról tudósít, hogy a törökök Jayeza közelében Szokol várának birtokába jutottak (1496. júniusban); hogy Thaut pasa 1497. december hóban, Szkander pasa 1499. szeptember hóban stb. Jayeza ellen készülnek. Egyébiránt Sanuto szerint a velencei főtisztek is folytonosan újságokat igyekeztek Jayeza körül megtudni. Sőt Beriszló a velencei kormányhoz a már felemitett frater Antal, ferenczrendi barátot, „1499. data die lunae post festum S. Crucis“ alatt kelt meghatalmazvánnyal küldte. Általán véve azt tapasztaljuk, hogy Jayeza birtoka Magyarországra nézve különös fontosságúnak tartatott. („Turchi voler tuor uno loco di Hungari chiamato Jayza, che saria gran danno a Hungari“ 1499. július

stb.); s hogy ezért a jayczai bánnak betöréseit a török birtokra (p. o. 1500. áprilban) is nevezetes eseménynek vették. Sajátságos világot vet azonban másrésről Jayczának védelmezésére ezen város községének azon panaszlevele Ulászló királyhoz, mely szerint ott egy török kém három évig tartózkodott, a nélkül, hogy kémkedéseit észrevették volna („Unus explorator Turcorum per tres annos hic in Jaycza mansit nobiscum; de quo nulla fuit suspicio; nuper autem salivit, et bassa confestim eum misit ad Caesarem“ 1501. február 13-diki levél).

Különben ezen levélnek aláírásából „Judex et Vayvoda, Jurati et tota Communitas Civitatis Jayzae“ azt is lehet következtetni, hogy szabad város módjára volt szervezve. Azonkívül két jayczai ferenczrendi is említettik, kik azt beszélték, hogy jayczai kolostorukban egy velencei kém sokáig tartózkodott („do frati partiti di Jayza dice, che nel monasterio lhoro a Jayza stava uno Italiam explorator, notificava il tutto alla Signoria nostra“ 1500. október 16-dika alatt).

5) D a l m á t i a. Dalmátiában a tengeri városokat, a szigeteket, a várakat, a belső városokat, a szabad kerületeket, a főurakat és a köznépet kell megkülönböztetnünk.

A tengeri városok (Jadra, Sebenico, Trau, Spalato, Nona) és a szigetek már 1420 óta mind Velenczének voltak birtokában; s ezek egyszersmind néhány nevezetes várról (Aurana, Novigrad, Nona, Narenta) is tartoztak gondoskodni. Mint szabad kerületek említendők Poglitz, Almissa és a Craina. A két első Velenceze felsőbbségének hódolt, a Craina pedig a török által volt már elfoglalva.

A főurak ezen időben fontos szerepet már nem játszottak; mert mióta Boszniának nagy része a törökök hatalmába esett, azok, kik a török foglalás alatt el nem pusztultak, ha még Horvátországban birtokuk maradt, oda menekültek, különben a biztosabb és erősebb tengeri városokba telepedtek.

Fontosabbak a tartomány belsejében fekvő várak és városok, melyek akkor még mind magyar kézben voltak. Mint ilyen, első helyen Clissa említendő („uno loco di Ungaro chiamato Clizeua“ 1499. július 10-ke alatt; azonkiül mint igen fontos hely, 1501. január 27. február 2. és mártius 15.). A conte di

Clissa, kiről szó van, talán inkább a várnak parancsnoka volt, mint önálló főúr. Azonkívül nevezetesek Scardona és Sign („Sfigna loco dil Ongaro“ 1499. szeptember 17-dike alatt).

Végre figyelmet érdemel, hogy a Dalmátia belsejében lakó köznépről, vagyis az u. n. morlachokról az mondatik, hogy: „Morlachi zente del Ungaro“ (1499. január 29-dike alatt).

Kétségtelen tehát, hogy a magyar király akkor Dalmátiának még nagyobb részét bírta, s hogy így nem csak czimszerinti, de tetteles dalmátiai királynak is nevezhette magát. Ha tehát fra Antonio 1499. szeptember 27-dikén II. Ulászló királynak nevében a velencei kormányznak azt mondta: „Il re di Hungaria non fara alenna pensier dila Dalmatia“; — ezt csak (Raguza kivételével) a dalmátiai tengeri városokra és szigetekre lehet értelmezni, melyeket a velencei köztársaság bírt, s tengerészeti érdekeinek fentartása tekintetéből semmi áron a magyar királynak átengedni nem akart.

6) **H o r v á t o r s z á g.** Sanuto-nak Horvátországot tárgyzó tudósításai egybefoglalva, ezen ország akkori állapotának oly teljes, s a szereplő személyekre és uralkodó társadalmi iránylatokra nézve részletes felvilágosításokban és jellemző vonásokban oly gazdag képét nyújtják: hogy ez már magában véve is elég bőven jutalmazná szerzőnk világkrónikájának tanulmányozását.

Horvátország ez időben még magában egy királyság volt, s csak később álltak be azon események, melyek elvégre ezen érdekes, lakosaitól méltán szép hazájuknak („nasa ljepa domovina“) ünnepezt országának három részre (polgári, végvidéki-és török Horvátországra) szakítását, s az összes szellemi, társadalmi és anyagi élet érdekeinek Zágrábba, és az akkori Szlavóniába áttételét eredményezte. A XV. és XVI. századok fordulatan még régi határai közt állt fenn. Főhelye Tenina (a mai Knin) volt; Bihács pedig még nem állt török uralom alatt, hanem oly tekintélyes helység volt, hogy Corvinus János herczeg és bán fiát különösen itt kereszteltette („a Bichach, dove voleva far batizar il suo primogenito, e li soi baroni erano reduiti.“ 1499. augusztus 12-ke és 26-ka alatt). Azonkívül Cettina, Osztrovicza, Kostaniceza, Corbavia, Modrusa, Vinodol stb. az ország belső vidékein;

Segna, Buccari, Jablanacz stb. a tenger partján előkelő városok és várak voltak. Vármegyéket Sanuto külön nem emleget, a minthogy Horvátország soha sem is dicselkedhetett szabadabb megyei étellel, s vármegyéi sem képeztek autonom törvényhatóságokat, hanem mint a főurak várainak környezete, inkább terjedelmes jószágoknak voltak alkotó territoriuma. Corbavia és Licca is nem mint megyék, hanem csak mint magukban álló vidékek említetnek („in la Corbavia et in la Lycha se nium hoste de Turchi passasse,“ 1499. augustus 2-dika alatt). Általában pedig épen az volt Horvátország akkori alkotmányának egyik saját-sága is, hogy történetének és közszellemének főtényezői nem annyira az egyes vidékeknek népsége volt, mint inkább az előkelőbb főúri családok.

Ezen családookról Sanuto tudósításai körülményesen szólnak.

Az országnak élén Corvinus János, Mátyás király természetes fia állt („olim fiol dil re Mathias re di Hungaria“ 1497. május 7-dike stb.), ki még atyja által neveztetett ki Troppani és Liptói herczegnek, s itt mint bán vezette a köztgyeket („el qual e perpetuo ban dila Croatia e Schiavonia“ 1500. május 30-ka). Bánságáról Corbaviai Dorottyia a következőket írja Velenczébe: „Dux debet per Regiam Maicstatem in Banatu confirmari; et quod Dux Regi pro Segna, ac aliis castris et castellis ad Segnam spectantibus dedit in cambium perpetuum Oppaviae et Liptoviae Ducatus; et pro praesenti constituitur personaliter in Regno Slavoniae stb. (1499. február 13.); Szkander pasa, egyik előkelő török hadparancsnok, őt ekkép czimezi: „Da Scander bassa patron de Bossina al Magnifico et de ogni gratia di Dio data, al Signor del paese di Croatia, et de molti altri paesi; al signor ducha fiol dil quondam re Mathias“ stb. (1499. aug. 3.); a velencei köztársaság pedig nemesei közé vette fel 1497. mártius 7-kén, Sanuto szerint t. i.: „che haviendo rechiesto el duca Zuan Corvino, ducha di Corvatia, olim fiol dil re Mathias re di Hungaria, per il suo orator era venuto in questa terra, come haveria a caro di esser azonto ala dignita dil Mazor Consejo, et agregado nel numero di zentilhomeni nostri. Et atento, che sempre esso signor era stato amico dila Signoria nostra,“ indítványoztatott a Pregadi tanácsban „che dicto ducha, lui e soi descendenti,

e fioli nati e da dover naser legiptimi, se intender esser nel numero de nostri zentilhomeni, potendo usar ogni privilegio etc.“ Választása „dicta parte have de si ballotte 1524, de no 35, et non sincere 10.“ módján történt; s a köztársaság őt anynyira tisztelte, hogy 1500. május hóban, midőn Budán a királyi udvarnál megjelent, a velencei követek nála különösen tiszteltek (,,dil visitar hanno fato al duca Zuan Corvino“ stb. 1500. junius 9-dikén).

Különben neje Frangepán Beatrix, Frangepán Bernátnak leánya lévén, kivel 1496. kezdetén lépett házasságra („interveniando el matrimonio dela fia del conte Bernardin de Frangepanibus contrato novamente con ditto duca Zuane.“ 1496. mártius 26.), ezen úton a Frangepán családdal is szorosabb összeköttetésbe jött, s ennek ügyeiben is vett részt, a minek folytán p. o. a velencei kormánynak 1499. april 12. mint fontos újság jelentetett, hogy Corvinus János Veglia szigetbe, melyet ekkor Velencezéké birt, készül indulni. Noha pedig, ha pusztán utazásról vagy kirándulásról lett volna szó, ezt valami rendkívüliségnek tartani alig lett volna elégséges ok; mert Veglia szigeten fekszik Castel Muschio, a Frangepán családnak ősi fészke, és sok más helység is, mely birtokához tartozott. Úgy látszik mindazáltal, hogy itt más titkos terv is lappanghatott: különben nem volna érthető, hogy miért tartózkodott Frangepán Bernát a velenceiek iránti aggályból, ezen utazásban szintén részt venni („Il conte Bernardin di Frangepani, che suo suocero, non vol venir in persona, accio la Signoria non li tolesse el Vinadal, che uno castello su ditta isola; et che ha dato in dote al signor Cherzi preditto — értetik a herczeg, vagyis Corvinus János — el castello de Novi, che sul isola.“ Úgy látszik, hogy azt gyanították: „che vol robar in ditta ixola di Veglia.“ 1499. april 26).

Az egyes családokra nézve Sanutónak feljegyzései főleg azon sokféle összeköttetésről tudósítanak, melyben Frangepán Angelo, Bernát, Mihály, sőt az összes Frangepán család; Corbaviai Dorottya és János, néhai Károlynak özvegye és fia, Charbego (?) Péter stb.; Cetini Miklós; Blagay István; és csaknem valamennyi horvátországi előkelő birtokos család Velencezéval állott. Bármennyire érdekes azonban ezen tudósítások részletes

tartalma: itt elég csak azon tényt constatiroznunk, hogy mind-ezen családok tulajdonkép a magyar koronának voltak alattvalói, s hogy ezen összefüggésök Velencezéval csak állásuk függetlenségéről tanuskodik, a mennyiben t. i. a magyar államhatalom hatása a főurak rendben tartására ezen időben már igen gyöngye volt. A Frangepánok történetéből egyébiránt Segna városra vonatkozólag, még a következő epizod sem érdeknélküli.

Dalmátiának elvesztése óta ugyanis Segna volt Magyarországnak legnevezetesebb tengeri városa és kikötője; s ilyenek találjuk azt Sanuto tudósításai szerint a XV. századnak végén és a XVI-nak kezdetén is. Sanuto több helyen Fiumét is említi (1499. július 13. augusztus 13.; 1500. aug. 10., 30. stb.); ez azonban akkor még nem tartozott a magyar szent koronához; s Segna, se uszkok őrség, se katonai végvidék itt még nem léteztván, különben is nevezetesebb város lehetett, mint jelenleg. Segna a XII. században a Frangepánok birtoka volt; és csak később jutott királyi kézre. S így; midőn a Frangepán család több tagjában ismét a vágy támadt, Segna város birtokát visszaszerezni; érdekes Malipiero Péter velencei proveditore Vegliában 1499. január 26-kán fra Nicolo az üdvezítő segnai temploma perjelének közleménye szerinti azon jelentése Velencezébe: „Come in queste feste di Nadal (karácsonkor) tutti questi signori di Frangipani si hano congregato in Bruxane, per far deliberation di tuor Segna. Al qual parlamento li he stato il conte Bernardin, il conte Anzolo, il conte Zuan fiol dil quondam conte Carlo; il conte Michiel, il conte Nicolo di Cetim. Et fata assa conclusione tra lhoró, tandem il conte Bernardin mai non ha voluto assentir, se non con condition, che togliandosi Segna, lo la vol per lui solo; et che del resto di sui loghi, che se tolseno in Crouatia, tra lhoró fosse divisi. E perho non rimaseno d'acordo. E dixé, che dicto conte Bernardin ha auto licentia dal re di Ongaria, et de parte dei baroni, che sel puol tuor e acquistar Segna, che el se la toia; ma li altri Frangipani non voleno assentir“ (1499. febr. 1.). Ehhez képest tehát a Frangepán család részéről határozott megállapodás nem történhetvén; más részről innen mégis új bajok gyűltek meg. Mert mihelyt a segnai polgárságnak tudomására jutott,

hogy a Frangepánok a község önállósága ellen fondorkodnak: azonnal lépéseket tettek, hogy ezt megakadályoztassák. „Quelli di Segna — mould ugyanazon tudósító — per niente non volono assentir di regnir piu sotto el dominio di questi signori Frangipani; et che piu presto voriano brusarla et abandonarla, e darse a Turchi. Et hano mandato uno di soi capi ala maesta dil re stb.“ (u. o.). Frangepán Angelo pedig, a velencezieknek meghitt barátja, arra törekedett, hogy Segnát a köztársaságnak hatalmába kerítse („el conte Anzolo di Frangipani havia mandato uno secretario a Piero Boldu conte di Arbe; et vol dar Segna ala Signoria“ 1499. febr. 9., május 4.). S ezen veszélyes conjuncturák eredményezték leginkább azt, hogy Segna város még 1499. Corvinus Jánosnak adatott birtokába. Mikor pedig 1500. szeptember havában Frangepán Bernát és Angelo kibékülvén egymással, ennek folytán Bernát a várost tetteleg el akarta foglalni („per mezenita dil conte Michiel sco nepote fero paxe tra il conte Bernardin e lui conte Anzolo di Frangipani; et veneno con cavali 10 per uno ad abocharsi insieme; si dice, el conte Bernardin vol tuor Segna, perho si abochato; tamen a Segna si sta con gran guardie“ stb. 1500. sept. 17.); úgy látszik, egyedül Lónyay Albertnek („domino Alberto Deloya), ki ekkor mint segnai kapitány említettik (1500. okt. 7.), eszélye, bátorsága és erélye hiúsította meg a Frangepánoknak Segna elleni törekvéseit.

7) A Horvátországtól kelet felé fekvő vidékekről Sanuto munkája csak töredékes és igen hiányos tudósításokat tartalmaz. Legezészerűbbnek látszik tehát, ezekre itt szintén csak röviden hivatkoznom. Névszerint:

a) S z e r b i a állására nézve nemcsak az első 1389-ki rigómezei ütközet, hanem azon intézkedések is fontosak, melyek ennek folytán az országnak a törökök elleni biztosítása végett tétettek. Ezek közt talán a legnevezetesebb azon birtokesere, melylyel Brankovics György 1426. Belgrádot és Szerbiának néhány más vidékét igen terjedelmes magyarországi javak fejében Zsigmond királynak átengedte; s minek következtében egyrésről Belgrád és több más szerbiai város és vár a magyarok közvetlen birtokába jutott, másrésről pedig a szerb dezpota

a magyarországi főurak közt is előkelő helyet nyert. S így volt ez Sanuto tudósításai szerint is. Mert valahányszor Szerbia egészben véve említették, azt mindig a törökök birtokában látjuk; holott a szerb dezpotáról ismételve az mondatik, hogy Magyarországon van (p. o. „Vene meser Zuan Foieta di Arbe, doctor, auochato per nome del despota di Servia, qual e in Hungaria“ 1500. jun. 14. stb.). Ettől egészen független a belgrádi bán, ki a magyarországi dignitariusként egyike („1501. adi 12. marzo vene in Colegio el ban di Belgrádo, stato a Roma, e torna in Hungaria“ stb.); s míg Belgrád mindig mint Magyarország egyik fontos végvára említették; Szemendria már a törökök hatalmában van („Smedro locho di Turchi.“ 1501. mart. 12.), s környékén a magyarok a törökökkel gyakran csatáznak. (p. o. „Turchi fono rotti verso Smedro da Ongari“ 1500. okt. 30. stb.).

b) Még hiányosabbak a Bolgárországot illető tudósítások, mely szintén csak mint a magyarok és törökök közötti csaták nevezetes (p. o. 1500. aug. 24.); s ha nem ismernők az 1503. augusztus 20-ki békekötést, azt vélhetnők, hogy egész Bulgária akkor már a török hatalmában volt. Mindamellett vannak adataink, hogy ezen országnak több helysége akkor még magyar uralom alatt állt*).

c) Végre Havasalföldet (Valachia, vagyis az u. n. Ugrovlachia) és Moldovát (Maurovlachia) illetőleg, félreismeretlen azon folytonos határozatlanság, melyben ezen két ország ekkor a török porta, Magyarország és Lengyelország között ingadozott. Havasalföldet, hol ez időben Kalugeres (a Kaluger, vagyis barát fia) Radul volt vajda (1493—1508.), az 1393-ki I. Bajazed szultán és Miresa vajda közötti ismeretes capitulatio, és az 1460-ki II. Mohamed szultán és Vlad vajda közötti szerződés alapján, a törökök a Porta tartományának állítják. Ellenben Moldva 1529. előtt a törökkel még nem szövetkezett, s így az itt szóban lévő idő alatt a török igényeknek sem volt még tárgya; sőt Sanutónak Moldvát tárgyzó, noha csak töredékes és igen rövid adatai annál érdekesebbek, mert Istrán vajda, kinek kormányzását és háborúit mold-

---

*) Hammer József, Geschichte des Osmanischen Reichs, I. köt. Pest 1834. 659. l.

vai írók dicsőítik, s kit a „nagy“ melléknévvél is magasztalnak, éppen ekkor volt Molvának vajdája. 1458—1504.)

Feladatunk itt arra szorítkozván, hogy ezen országoknak a magyar szent korona irányábani állását Sanuto felvilágosító adataihoz képest ismertessük: röviden csak arra figyelmeztettünk, hogy a kettő mindig Magyarország tartozékának említetik. P. o. De la Zuecha Ferencz velencei volt követtségi titkár 1500. november 11-én a Pregadi tanács előtt jelentést tevén, s a magyar királynak a törökök elleni hadi erejéről szólván, miután Magyarország, Erdély, Csehország, Moravia és Szilézia fegyveres erejét felemlítette, jelentését így folytatja: „Item li Vlachi non e computadi; et tutti desideranno guerra con Turchi; sonno populi molto ferozi, et maxime quel Stefano vajvoda uno de Vlachi etc. Conclude, quel Regno (azaz Magyarország) metterà contra Turchi da cavalli 40 milia“ stb. — Úgy szintén Zustinian Sebestyén velencei követ Budán 1501. január 24-ke alatti jelentésében azt írja: „Item sono venuti li oratori di Vlachi, zoe do di Stefano Carabodan di Moldavia con cavali 70 con presenti al re, et uno dal Transalpino. E par siano venuti per saper la volunta del re“ stb. (1501. márt. 1.) — A caliai püspök is, ki mint pápai követ működött Magyarországbán, onnan visszajövet 1501. mártius 13-kán a Pregadi tanács előtt a magyar király hadi erejéről szólván, a két vajdaság embereit szintén a magyar sereghez számítja, („il re di Hungaria pol far cavalli stb. e li Valachi 30 milia; in summa in tutto da 100 milia cavalli“) stb. stb.

* * *

Az itt egybeállított adatok nem csekély felvilágosítást nyerhetnének az által, ha azon fegyveres összeütközéseket, egyes csatákat, ellenséges betöréseket, fegyverszüneteket stb. részletesen felemlíteném, melyek 1496—1501. a magyarok és törökök közt végbe mentek, s melyekből a két birodalom közt akkor fennállt határvonalban történt változásokat kivethetnők. S nem tagadható, hogy Sanuto tudósításai e tárgyra nézve felette érdekes adatokat tartalmaznak.

Mindamellettsz ily részletes fejtegetések közleményeimnek

feladatához nem tartozván, elég lesz talán az 1503. augusztus 20. békekességi okmányból azon helységeket elősorolni, melyek ott, mint a magyar király régibb és újabb birtoka felemlítettnek, s így egybeállításuk által a régibb és az újabb határvonalat tüntetvén föl, világosan bizonyítják, az ország terjedelmének II-dik Ulászló alatt akkor már bekövetkezett nevezetes megesőkkenését. Ezek a következők: Mint Magyarország azonkori határvárai és határvárosai Jajeza, Belgrád, Szörény, Zrebernik, Sabác stb. Ellenben Magyarországhoz egykor tartozott, de már török hatalom alatt álló várak és városok voltak: Boszniában Kamengrad, Klyuch, Hlevna, Belgrad, Wenchacz, Komotyn, Wratnik, Jerbelicza, Trawnik, Dobowy, Maglay, másik Belgrad, Zuled, Thorychan, Fewarлак, Prozor, Bobovác és Dubrovnik; Szerbiában Zmederew (Szendria, Szendrő), Haval, Kvilich, Hram és Golumbác; Herzegovinában Prolosacz, Ymoczky, Bog, Jerogutza, Lyubeszna, Mosztar, Pochiczel; a hova számított Blagay, Novi, Ryzna, Klyuch, Zamobor és Milerezova is; Bulgáriában (Branicsevában) Florenthynet és Vidin; s a „Terra Caesaris Sysman hoc est Bolgarország“-ban Orahonor, Nikápoly, Gyurgyevo és Ruz; a rumän vajdaságokban „Akierman hoc est Neztherbelgrad“ és Kyliá.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

II.

Múltkori közleményünkkel a Decsy-codex ismertetésében a 28-dik számú énekig haladtunk. Folytassuk tovább.

A 29-dik ének Boeskay fejedelem cancellárja, Kátay Mihály nemes haláláról szól. Egészen közlendjük és ugyanakkor tüzetesebben tárgyalás alá fogjuk venni.

A 30-dik vallásos ének, mely a világ és haza akkori állapotára is pillantást vetvén, az „utolsó idők“-nek immár elközelgését emlegeti, mint a XVI-dik század közepének s második felének itéletnap-váró jósköltői általában. Pedig ezen ének már a XVII-dik század elején, 1611-ben íratott, — tanúsága tehát, hogy ama bibliai jóslaton alapuló rajongó hiedelem Bethlen Gábor és a Rákócziak századába is át tért. Az utolsó stropha :

„Ez kiseded éneköt ki versökben írá
Nevét versfejekben ő el- befoglalá,
Szegény hazájának jó kedvvel ajánlá :
Az ez ör hatszáz és tiz önegyben ír á.“

A versfökből ez jő ki : „Stephanus Isted fecit in Patriam ;“ tehát ismét maga a codexíró a szerző, nem lévén „Isted“ név egyéb, mint Detsi, csakhogy hátulról olvasva, rejtezkedő szélyből, a hogy akkoriban nem ritkán találjuk más költőknél is. Kezdősora különben : „Fölséges Istennek áldott szent se-rege...“

A 31-dik ének — melynek szerzője : B e c s e I m r e nevét, az alább következő T ó t h D e m e t e r-ével együtt még a 34-dik lapon elősorolt énekszerzők közé iktattatni kérjük — Dávid ki-

rály 100-dik zsoltárát véve alapúl, oktató, intő versezetté szélesül. Serkenti a népet a templomba járásra és az újított hit apostolainak hallgatására. Végszaka :

„Az ezörhatszázban és hét esztendőben
Az ki az énököt rendölé versekben,
Igön szomorkodik ezön életében :
Az egyházi népek hogy élnek röstségben,
Az Isten giráját hogy így tartják rejtökben.“

A versfők foglalatlja : „Emericus Beese.“

A 32-dik ének, bár szintén vallási tartalmú, több tekintetben érdekes. E meglehetősen hosszú, de helylyel-közzel meleg és bensőséggel biró éneket ugyanis egy, Orosziban, Valkó vármegegyében török rabságban sinlődő magyar: Daróczy Imre írta 1604-ben s ha a halál rabságában érné el, hagyományúl küldi — kinek ajánlja — barátjának : Csapán (Csépán?) Ferencz Deáknak.

„Írta ezt egy barátunk Orosziban
Ezörhatszázban és négyesztendőben ;
Igön bús szívvel vala életében :
Mert régülta forog török kezében.
Tudja Isten, ha az én életömet
Valkóságban elkívánja lelkömet :
Ez énököt Csapán Ferencz Deáknak
Holtom után hagyom testamentomban.“

A versfők is ide vonatkoznak : „Emericus Daroci Francisco Literato in Oroszi fecit.“

Jellemző szokása őseinknek, hogy rabságban, börtönben gyakran irtak verseket, még ha különben poéták nem voltak is.

Daróczy föntebbi éneke példázgatásúl a Nabugodonozor ó-testamentomi historiáját is tartalmazza, s intéseket a hitbéli állhatatosságra. A világ végének közelségéről való hiedelem nála is nyilatkozik ; mindjárt az első versszak ez :

„Ez világnak utolsó vége felé
Sok pusztulások vannak mindönfelé.“

A 33-dik ének ily czímű: „Psalmus, ad notam: „Jámbor házások...“ Azonban eredeti czime ezen igen régi s igen érdekes, de a Csoma-codex után általam már (Vitézi Énekek és Elegyes Dalok I. k. 34. l.) kiadott hosszabb verszetnek: „Panasz a Christusnak.“ Szerzője minden valószínűség szerint a nemes és bátorlelkű feddő-énekköltő: Székárosi Horváth András, ki ez éneket, melyre nézve idézett kiadásomra utalom a szíves olvasót, — Tállyán, 1549-ben írta. Anynyira korjellemző, hogy valójában méltó és tanulságos elolvasni, természetesen, egyes túlcsapongásait a kellő mérvre leszállító higgadt bírálati szemmel. Kortörténet-íróink az ilyes költészeti ereklyéket az idők, a hangulat, társadalom és belső élet megítéléséül haszonnal olvasgathatják. Kár, hogy eddig az effélék — mint általában társadalmi s erkölcsötörténetünk — annyira elhanyagoltattak.

A 34-dik: „Paizsa szegény fejemnek“ kezdő sorral, buzgó ének Péczeli Király Imrétől, a XVIII-dik század három első tizedének egyik legtermékenyebb vallási költőjétől. Megvan a Balassa és Rimay költeményei mellett toldalékképpen kiadott „Istenes énekek“ között is, csak hogy nem ily teljesen s több eltéréssel. A versfők értelme: „Peceli Imre h ir á.“

A 35-dik: „Cantio optima, ad notam: „Indúlj föl lelkem...“ Szintén vallásos tartalmú. Kezdősora: „Bánatos szívem, tekints az égre...“ Szerzője a versfők szerint: „Demetrius T o t h.“ Míg a 36-dik („Csillagos égnek, széles földnek...“) hasonlóképen vallási, és pedig valódi költői lélekkel írott szép áhitatos ének: addig a 37. és 38. számúak világi dalok. Mind a kettő becses mű; nevezetesen a 37-dik: „Próbára vetött fejem...“ kezdő sorral, csinos, folyékony, valódi lyrai hangulatú dal; végszaka keletkezési évét is mutatja:

„Szárnyon járó idő
Hatszázegy esztendő
Írta meg böjt-elő,
Kemény hideg idő —
Írta meg böjt-elő.“

A 38-dik: „Möly család e világ...“ kezdősorú szép, érzelmes ének, a világ örömei hívságáról, mulandóságáról szól:

„Az szép folyóvizek meg nem állnak, folynak,
Az szép ifjúságok mind elmúldogálnak,
Az gyors esztendők is, az napok elmúlnak.

Csak az zöld erdőről vödd eszödben magad:

Az levele elhull, ő ottan elhervad...

Ez árnyékvilághoz nem köll ragaszkodni!“

Egyes igen sikertült strophái vannak. Ki szerző? őt első versszaka fejeiből Marai név jő ki.

A 39-dik Báthory Gábor hajduiról, a 40-dik Bocskay Istvánról és Bástáról szóló jēles korfestő énekek. Mind a kettőről bővebben fogunk szólni a midőn közlendjük.

A 41-dik ének nemcsak tartalmi szépségéért, hanem híres szerzőjéért is nevezetes, a ki nem más, mint a Bocskay hadjárataiból s végrendeletéből dicsőségesen ismert Homonnai Drugeth Bálint. Ép oly hazafi és művelt, emberséges ember, a mily vitéz. „Gróf vala Homonnai Bálint: de felmér vala tenni hadakozásra az erdélyi fejedelemmel,“ írja dúsgazdagságáról Apor Péter; és ő még sem harczolt meg Rákóczi Zsigmonddal, a kit a szabad választási jogukra féltékeny erdélyiek a Bocskay által utódjául végrendeletileg melegen ajánlott Homonnai helyett fejedelmökké választottak; — győzött benne a hazafi, tisztelte a békét és jogot, visszavonult huszti várába. Mint nádorjelölt, Illyésházyval sem sokat versengvén, megelégedett az országbíróssággal. De már 1608-ban kioltá alig 32 éves életét a halál, mint sejtik: a reá folyton gyanakvó bécsi udvar által küldött mérgeg alakjában.

Homonnai Bálintról, hogy író és pedig történetirő volt, — tudtuk*); de hogy költő is volt: azt, legalább tudtomra, csak a jelen költeményből látjuk. Ez éneket, mint tartal-

*) L. őt a XVI—XVII-ik század történészei közé sorolva Tol-dy-nál: „A magy. nemz. Irodalom Története, Pest, 1864—65. 50. l. s lásd érdekes naplóját kiadva: Tudománytár, új folyam V. köt. 1839.

mából sejthető, a korán szerepelni kezdett híres férfiú első ifjúságában szerzé. Mind irojaért — a történelmi hős és egyszersmind történészért — mind pedig tartalmi és alaki szépségeért méltó néhány stróphát látnunk belőle.

„Holdnak, az szép napnak, az szép csillagnak
Istenc! vezére jó szerencsémnek!

Ura, előmente állapotomnak,
Világa — virága ifjúságomnak, —
Világa — virága ifjúságomnak!

Óh! ki szép arannyal, göngygyel, gyémánttal
Megáldottál engöm borral, búzával,
Tekintél meg engöm drága marhával*)
Én hozzám fordúltál vídám orozával —
Én hozzám fordúltál vídám orozával.

Mint szép hajnalt szárnyúl napon fölhozod:
Én csillagomat is úgy föltámasztod,
És sok bánatimat eltávoztatod,
Szívemet, lelkömet megvigasztalod —
Szívemet, lelkömet megvigasztalod.

. . . . .
Ily jó hirrel-névvél, sok jó vitézzel
Mint édös atyámat**) szép tisztóséggel
Építs föl Úr-Isten észszel, erővel,
Elömenetellel, jó szerencsével —
Elömenetellel, jó szerencsével!

Ki ily gyöngéden ír: gyöngéd léleknek kell lenni; s kinek néhány stróphájában ily költői hangulat, ennyi bensőség van: az egy énekéért is jobban megérdemli a költő nevet, mint sok mai rimpengető. — Fölötte kár, hogy a tetőtől talpig lovag és dalia Homonnai Bálint e szép énekének végrésze hiányzik; ugyanis itt a codexből több levél kiszakadván, e vers vége is

*) Marha = i n g ó j ó s z á g. Régics.

**) Homonna Bálintnak atyja I s t v á n, zempléni és ungi főispán volt, kinek hősiességét az 1588-iki szikszai győzelemről alább közlendő ének is dicsőíti.

elveszett vele ; jelenleg csak 13 stróphából áll. Még legalább két vers szaknak kellett lenni, mivel, a mint a versfők a nevet mutatják, ez csak eddig van meg: „Homonnai Báli. . .“; a következő n betűs strópha „Nagy tengőrt. . .“ szókkal kezdődött, mint az utolsó lapon ez, — a következő levélkezdő szavaival — elő van jegyezve.

Mindazáltal a fennmaradt töredék is elégséges Homonnai költői természetének megállapítására. Tehát a nevezetes férfi jellemrajzához is új adat. Egykori életirója, vagy a kihalt Drugeth-család leendő történésze hasznát veheti.

De váljunk meg immár e nemes, e rokonszenves alaktól, — s lássuk codextünk még hátra levő néhány énekét.

A 42-ik csak töredékben van meg ; mint kivehető, valamely török-sanyargatta bús magyar keserve. Ily részletek vannak benne :

„Most én adattam ocsmány nemzetnek,
Gyermököm förtöztető emböröknek,
Boeskoros, daróczos, fakó kölykeknek —
Ezök most is sajátomban kergetnek.

. . . . .
Atya, Fiúnak és Szent-Lélöknek
Dicséret, dicsőség Szent-Háromságnak !
Engedd meg ezöket szegény árvádnak :
Szabadulását láthassam hazámnak !“

A következő (43-ik) ének is igen ronesolt állapotban maradt fenn. Kezdeté: „Bizodalمام Úr-Isten . . . .“ ; Dallama: „Nagy bánatban Dávid király mikoron vala . . . .“ Tartalma: könyörgés Istenhez, szánja meg a szegény magyar nemzet romlását, s távoztassa róla a pogányokat. Szerzője a versek fejei szerint: „Budai Péter Deák“, ki 1611-ben Fejér-Gyarmaton írta versét:

„Az ezörhatszázban és tizönegyben,
Mikor írának ennyi esztendőben,
Boldogasszonnak utolsó hetében,
Gyarmaton rendölé, Szamos mentében.“

A 44-ik: esdő ének, szintén a magyar nemzet jobb sorsáért. Kezdő sorsa: „Izráel igazgatója...“ nótája: „Óh én kegyelmes Istenem...“ (Balassa Bálinttól.) A versfők fenntarták a szerző nevét, ki is: „Joannes Bakosius.“

A 45-ik, „Szelős tengör habja...“ kezdettel, fohász Istenhez. Csak kilencz stróphája van meg, melyeknek fejeiből „Stephanus“ név derül ki; — a szerző vezetéknévét rejtő többi stróphák az itt megesonkült codex hátra levő részével együtt leszkadtak s elvesztek.

És ezzel a Decsy-codexnek — mai csonka állapotában — végéhez értünk. Csak e futólagos vázlat is megfogta győzhetni az olvasót: mennyi érdekes költői és történelmi ereklye maradt fenn benne, az 1530-tól, 1540-től, 1611-ig terjedő 80—90 évi időszakból.

A mi föladatunk most már a közlésre kijelölt historiás és korjellenző énekek megismertetése lévén, lássunk ehhez, és pedig idő szerinti rendben.

Korrend szerint, a már múlt füzettünkben közölt 1552-iki Zápolya-ének után a „Historia Szikszoiensis“ következik, 1588-búl. Legterjedelmes s egyszersmind — történelmi szempontból — legnevezetesebb darabja a Decsy-codexnek. Két részben 227 négysoros versszakot számlál, pedig egy helyütt a második énekben egy vagy több levél kiszakadván, számos stróphája hiányzik. A tartalomra nézve azonban, szerencsére, e csonkaság nem mutat lényeges hiányt s az egésznek összefüggését nem zavarja.

Szerzője e historiás éneknek, a XVI¹/2-dik század egy eleddig ismeretlen, elkésett dalnoka: Tardy György — (Georgios Tardy,“ az első 13 strópha versfejeiben), ki az utolsó versszak szerint Zemplén vármegyében Liskán 1588. december hava első hetében szerzé művét:

Ezör ötszáz nyolczvannyolcz esztendőben
 Karácson havának első hetében
 Liskán szörzék ezöket bé versökben,
 Fönn az partou, az Bodrognak möntében.

A historiás énekszerzésnek Tinódi halála óta meglehetősen pusztán maradt terére lépni Tardit a magyar fegyvereknek egy

meglepő diadala fölötté általános örömjongás ösztönzé és a hála e diadal vezére: Rákóczi Zsigmond iránt, énekszerző szülőföldre vidékének a török dúlás borzalmai alóli megmen-téseért.

E győzelem, melynek örömét szerzőnk oly élénken, az első benyomás melegségével festi, — a s z i k s z a i h a r c z. Vivatott az 1588-ik év october 8-kán, a Hernád völgyében, Szikszó városánál elterülő mezőn.

Főtényezője volt a Dobó István óta méltán elhíresült egri vitézek másfél ezernyi hős csapatja, élükön Dobónak az egri főkapitányságban méltó utódja: Rákóczi Zsigmond tornai főispánnal, ki az egész ütöközetet vezette, és végre az egriek egy ellenálhatlan rohamával el is dönté. Mellette harcztak, szintén nagy hősiséggel, vitézi bajtársa: Homonnai Druegth István zempléni és ungi főispán a maga dandarával, s a vitéz Balassa Ferencz-czel, Bálint testvéröccsével; Serényi Mihály kassai, Széchy Tamás szendrei kapitányok az ottani lovas hadakkal, Balázs Deák István az ónodi, geszthelyi és üös-györi végbeliekkal s Rüssel Kolozs császári főhadi tiszt 500 német gyaloggal a kassai helyőrségből. Mindezeket — mintegy harmadfél ezer, de mind jó edzett harcztot — a serény, vigyázó Rákóczi költé föl és gyűjté a maga dandarához, melylyel azonnal kiszállott Egerből, és sietett a Sajó mellé, mihelyt hírért vette, hogy a török végekből mindenfelől nagy had verődött össze és Szikszót s a Hegyallyát készül megrabolni.

Valóban, az egybesereglett törökség 12—13,000 főből állott, és pedig mind csupa végbeli, próbált harcztosokból. Még a dunántúli s alföldi végekből is feljövének e dús prédával kecsegtető vállalatra a kines- és kalandvágyó török hadak Budára s ott egyesültek fejeváriak, palotaiak, a szabadkaiak, szolnokiak, hatvaniakkal, s fejevári Ali békkel fölmenvén Nógrádba: Szécsényben esatlakozott hozzájuk a szécsényi, nógrádi, gyarmati, hollókői, bujáci törökség és Füleken az ottani híres várparancsnok: Kurkutbék, ki aztán az egész sereg vezérévé lön. A tekintélyes hadosztály vezetőit a kínálkozó gazdag nyereségen fölül — a Sajó és Hernád mente s a Hegyallya még rabolatlan, szűz tájék vala — a hírnév és előmeneteli vágy is nem kissé buz-

dítá magok kitüntetésére: velök lévén a táborban személyesen a császár csauza, győzelmök hírét a nagy úr-nak Konstantinápolyba megviendő.

Azonban a hadi szerencse fordulása s Rákóczi és az egriek vitézsége úgy akarta, hogy ezúttal halálukat és csúfos veszedelmüket vigye meg.

A magyarok győzelme, a küzdő felek roppant aránytalansága daczára, a mily váratlan, ép oly ecclatáns volt. Ezért tartá azt méltónak Rudolf császár még egy évtized múlva is mint igen jeles és nevezetes hadi tényt, név szerint és különösen kiemelni Rákóczi Zsigmond hősi tettei közt, a Rákóczi-láz régi nemességét megújító s czimerét megbővítő azon legünnepélyesebb alakban kiállított fényes diplomájában, melynek eredetijét Vörösvártt volt alkalmam szemlélni legközelebb múlt, vasi kirándulásunkkor, a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltárban. Kelt ezen pazarfényű czimmerrel és arany diszítésekkel, arany-zsinóron, roppant aranyozott ezüsttokban függő pecséttel ékeskedő diploma, a prágai várban, 1597. május 27-kén. Rákóczi Zsigmond mint böles, kitünő hadi érdemekkel, jeles vezéri talentommal, heroicus vitézséggel, állhatatossággal ékes férfiú, nagy dicséretekkel halmoztatik el benne, s ezen második szikszai győzödmén kívül, névszerint még szendrei főkapitány korában vívott kazai és szikszai első diadalai említettnek. Jelen, 1588-ki szikszai harcáról az mondatik, hogy ott vitézeivel, az egriekkel serényen forgódván, „mint bátor oroszlán“ rohant és küzdött a roppant túlerejű ellenség ellen, mig csak azt teljesen le nem verte.

A diploma szavait egészen igazolja historiás énekünk, — csakhogy ez a részletekre nézve végtelenül bővebb, bővebb minden eddig ismert forrásnál. Ha ugyanis a régibb történezszeket vesszük: ezek közül tüzetesebben Istvánffy és Wagner tárgyalják a szikszai harcot. Utánuk írja Szalay László:

„Szinán basa, midőn Abatjban is behajtaná az adót: ellenszegülésre talált; hadnagyai tizenkét czered magokkal 1589*) october 8-kán Rákóczi Zsigmond egri, Serényi Mihály kassai, Széchy Tamás szendrei kapitányok s Homonnai István zempléni

*) Toll- vagy sajtóhiba 1588. helyett.

főispán és Rüssel Claudius császári hadnagy két ezer magyar és ötszáz német fegyvereseik által Szikszónál rútul megverettenek. Valamennyi ágyúik és zászlaik elszedettek, két ezer török halott*) s majdnem négyszáz hirdette a véres diadalt, de hirdette négyszáz magyar és kétszáz német halála is (**).

Imé, legjelesebb történésziünket idéztük. Lássuk most már mennyire igazolja, vagy igazítja helyre, mennyire szélesbíti ki és mennyi gazdag részlettel ékesíti föl ezen előadást Tardi György verses krónikája, mely a leírt nevezetes eseménynek egész monographiáját képezi, és pedig annál becesesebb monographiáját: mert még ugyanazon évben, a hely színén tett kutatások után s oly őszinteséggel íratott, hogy szerző — távol minden nagyhatnáságtól — oly dolgokról, melyekre nézve elégségesen nem értesülhetett, egyenesen bevallja, hogy azokat nem tudja. Annál biztosabban támaszkodhatunk többi adataira.

Figyelmeztetjük olvasóinkat a törökök táborozásának s magának a harc fejleményének élénk leírásán kívül az egri vitézek megjelenése hatásának vázolására, továbbá a Homonnai István, Balassa Ferencz és hatvani főtörök: Tepegyüz érdekes epizódjaira, mely részletek az itt-ott kissé laza s a kor szokásaként bőbeszédű előadást nem kissé élénkitik. A verselés is gyakran sikerült, de ha még oly gyarló volna is: mi itt tárgyunkat nem poétai, hanem történelmi szempontból vizsgáljuk. Nekünk nem mint műdarabbal, de mint történelmi forrással van vele dolgunk, s mint ilyen: b e c e s e s !

---

*) Énekszerzőnk szerint török testet csak a viadal helyén 1100-at olvastanak meg, azonkívül a Sajóba, azon túl és környékén az úzás közben annyit hullattak el, hogy magok a törökök egészbe véve ötezernek mondják vesztességüket. Főbb vezéreik kik estek el, s kik se sültek, szerzőnk azt is elsorolja. T. K.

**) Magyarorsz. Tört. 2. kiad. II. köt. 409—410 l. Tardi szerint azonban a magyarok és németek vesztesége együtt nem 600, hanem csak 450, kiket két, sövénykerítéssel körülfont halom alá temettek el. Tardi azt is leírja: magyar részről mely jelesebb vitézek estek el, vagy sebesedtek, s mint közvetlen kútfő, természetesen, teljes hitelt érdemel. T. K.

Rákóczi Zsigmond győzödelme Szikszónál.

(„Historia Szikszoiensis.“)

— Liszkán, 1588-ban szerzé Tardi György. —

Első ének.

1. Gyakran halljuk az mönnyei Fölségnek
Sok jótéteményit az Ur Istennek,
És nem tudunk hálát adni Istennek —
Csak csudáljuk jó tettét Fölségének.

2. Ez világnak terömtésétül fogva
Szent patriárkák idejétül fogva
Sokszor tetszött Istennek meg hatalma :
Mégsem indul senki hálaadlásra !

3. Országunkban kiváltképpen jóvolta
Az Istennek megtetszék nagy hatalma :
Pogánságbúl Sczitiából kihoza
Téjjel mézzel folyó földre szállíta.

4. Röttenetös homálnak sötétségét :
Pogánságnak bennök rögzött gyökerét
Meglágyíta szívönknek kemenségét —
Végezetre nekünk adá Szent Lelkét.

5. Győzödelmes és nagy fejedelmeket
Mind leveré elöttök ezféléket,
És neveze szöme fényének minket,
Békességben helyhöztette földönket.

6. Illyen drága ajándékát Istennek
Meg nem tudók köszönni Fölségének
Nagyobb része régi mi szüléinknek
Bálvány-isten után mönni kezdenék.

7. Vigasságunk siralomra fordula
Békességünk más országban elfuta,
Téjjel mézzel folyó földünknek zsírja
Az Istentül vitették más országra.

8. Zsidó nép is régönten, ó törvényben
Háladatlanságért lón megvetésben,
És hogy bálványozék az ő szívében :
Boldogsága öltözék nagy inségben.

9. Teneköd is óh kedves Magyarország !
Így lón dolgod, hogy az hálaadatlanság
Elárada benned mindön gonoszság —
Ezért regnál rajtad az sok pogánság.

10. Az Ur Isten mindön ékösségödet
Pogány kézben ereszté te földedet,
Pogányoknak hizlalja ő testüket —
Csak méröggel eszöd te kenyeredet.

11. Röttenetös Istennek nagy haragja,
Mindazáltal olyan mint kegyös atya :
Jobbulását az hiveknek ha látja —
Nagy haragját kegyelökre fordítja.

12. Drága dolog az Ur Istent dicsérni,
Sok jótéteményit meg köll böcsülni,
Igaz tisztölettel öt köll tisztölni,
Békességgel, sok jóval köll meglátni.

13. Igön kevélködik mi ellenségünk,
Igön igyeközik benyelni minket :
De csak az Ur Isten legyön mivelünk —
Mondhassa meg, ki támad föl ellenünk.

14. Nosza tehát körösztýének, Istennek
Esedözzünk mi édös terömtöneknek :
Adjon gyözödelmet fejedelminknek,
Legyen erős kövára mi földönknek.

15. Mört az pogány ellenség nagy kevélyön
Gyakran támad ellenöd nagy hörtelen,
Szándéka ez : hogy az magyar nemzetben
Ő elhordjon, az Istennek népében.

16. Kiváltképpen ezör ötszáz nyolczvan nyolczban
Nagy sok török titkon gyült föl Budában,
Azt végezte álnoksággal magában :
Az fölföldet hogy elvigye rabságban.

INNEN.

17. Megindula az pogány az végekből,
Túl az Dunán, egész ozman az földről,
Füljüvének hírös nevös alföldről,
Indulának innét reánk Filekből.

18. Bátorsággal vagyon az fileki bék :
Mört mellette vagyon fejevári bék,
Számláltatja népét az szöcséni bék —
Nem fél semmit, mört ott vagyon több sok bék.

19. Megfuvatá vig kedvvel trombitáját,
Erősképpen megvereté ő dobját,
Válogatva előhozák taráczkját —
Meginditá Szikszó felé táborát.

20. Nincs utukban nekik semmi félelmük,
Azt állítják, hogy az egri vitézők
Csak alusznak az több magyar vitézők,
Azért nincsen nekik semmi félelmük.

21. Sokaságban vala nagy bizodalma ;
Kocsi-csatlón kétfelől két inassa,
Nagy fűlszóval az éneköt mondatja :
Vigad, mintha jól volna az ő dolga.

22. Nagy vig kedve vagyon béknek utában ;
Ily kevélség szorula bé szivében :
Hogy Putnokot megkeresse jüttében —
Véli vala, hogy megadnák féltükben.

23. Régi vitéz magyar módra Putnokból
Felelének az vitézők az várból :
„Ebek vattok ! Nem félünk Kurkut-béktül,
Nem ijedünk, higyjétök, meg árnyéktül !“

24. Mondják, erre béknek ő feleleti
Hogy ilyen volt, mosolyogván beszédi :
„Az ebeknek bözzög bátor ő szivök,
Látják sok népemet, mégsem engednek !“

25. Szikszó fele küllyebb küllyebb jutának
Az törökök, ott egy embört kapának,
Tüle külömb külömb hírt tudakozának,
Egri vitézőkről tudakozának.

26. Monda nekik az embör mind ezökre :
 Kegyelmetök úgy gondoljon népére —
 Az egriek másféleözör embörrel,
 Elötökben kiindultak szép néppel.

27. Ezt az új hirt hogy megvívék az béknek,
 Kevély szóval fölkiálta népének :
 Ne féljetök, mört e g y r é s z e népemnek
 Majd megállja utukat egrieknek !

28. Azt is tudom, hogy egy kis nyereségöt
 Tegnap kaptak valami törököket :
 Ma immáron csak vendéglik azokat,
 Csak tréfának állítják jüvésönket.

29. Innét penig az szöndöröi utat
 Ballábommal bezárlom itt az utat,
 Az fegyverös népeket lecsapkoöm
 Mind fejenként öket itt megfogdosom.

30. Ez szöt mondá, Szikszó felé mozdula ;
 Szent-Pétörre, Sajó felé hogy juta,
 Ilyenképpen az szöcséni bék szölla :
 Mintha szivem engöm már nem biztatna !

31. Megrémüle fileki bék magában,
 Hogy ez szöt hallja ott az ő hadában,
 Nem tud vala mit tönni busultában :
 Kéttös kezde lönni az ő dolgában.

32. Hamar hozzá hivatá az béköket,
 Ezek közzöl több sok fötörököket,
 Megbeszélé az tanácsban ezöket,
 Monda : immár lássátok igyetöket !

33. Lás(d), mintegy verömben esött farkasok,
 Ordítanak mint fene orozlányok,
 Jut eszökben möly nagy szégyönvallásuk
 Szikszó miatt kétször volt már fogságjuk.

34. Tanácsukban lön ilyen végezésük :
 Szégyön leszön nekiük megtérésük,
 Kiváltképpen császár csauzza köztük, —
 És nem leszön császártúl tisztösségjük.

35. Biztatnia kezdék az seregöket,
 Iás(d), az békek megengesztelék öket,
 Előljáró kétszáz főtörököket
 Sajón által költözteték azokat.

36. Ezök után az dandár megindula,
 Az több nép is az Sajón általjuta,
 Szikszót látá: pogány igön vigada
 Ezör lovag hamar odá száguda.

37. Égetést tön az Szikszónak várasán
 Az Szent-Mihály havának ennyi napján,
 Tudniillik huszonkilenczed napján,
 Úgymint kilencz órakor, szombat napján.

38. Szánja Isten várasának romlását,
 Ebben lakó fiainak rablását,
 Gyöngö szüzek mönyecskéknek fogságát,
 Vén népeknek, ifjaknak levágását.

39. Óh möly nagy kárt az pogányok tevének,
 Gazdagságos gyűjtemént égetének,
 Szép házaknak csak az helyük tetszének —
 Sok asztagok túllük porrá levének.

40. Kedves váras Szikszó vala fölföldön,
 Mint szép virág fénlük vala az völgyön,
 Hirös vala messze földre: sok helyön
 Sirnak vala mint egy Jerusálemön!

41. Mört ő benne sok ifjak támadtanak,
 Kik Istennek apostoli voltanak,
 Az juhoknak jó vezéri voltanak,
 Az nagy Urnak hűséggel szolgáltanak.

42. Sok jó vitéz ő belőle támadott:
 Az juhokért erősképpen megharczott;
 Ezök által az ő hire kihatott —
 Drágalátos szép néppel úgy virágzott.

43. Téjjel mézzel folyó föld bizony vala,
 És ez földön ezökért hirös vala,
 Pogánságnak bosszuságára vala:
 Hogy ezökkel pogánnak nem szolgálta.

44. Méltó bizony sirnonk veszőclmedön
 Külömb-külömbféle ékösségödön,
 Kiváltképpen bánkódnok köll most ezön —
 Hogy csak hire sincs nevednek a helyön.

45. Mint ártatlan méheknek hogy hasznokért
 Szokott lönni veszőclmük az mézért :
 Így teneköd óh szép Szikszó, hirödért
 Nagy szokszor lön romlásod te hasznodért.

46. Hogy ha ezök tobenned történtenek :
 Sokkal inkább nekönk ök nem kedveznek,
 Az hálóban hogy ha békeríthetnek,
 Csudalátosképpen rontani kezdenek.

47. De Istennek csuda cseleködeti
 Sokszor az atyákat mikor megveri :
 Fiaikat is akkoron megijeszti,
 Teljességgel de azért el nem veti.

48. Így lön dolga akkor az fölföldségnek
 Hogy meghallá Szikszó veszőclmének
 Röttenetös nagy romlását népének :
 Megfutamék népe az fölföldségnek.

49. Mint valamöly nagy tábornak vezései,
 Ha elesnek hadnagyi és zászlói :
 Ott mindgyárást megfutamuak az többi —
 Az jobb legyön ki az népöt szödheti !

50. Így Szikszónak hogy megége várása :
 Az fölföldnek elesék atyja, anyja,
 Megfutamék kívül való több fija,
 Váras, falu mindön ő tartományá.

51. Nagy rémulés, hörtelen nagy revadás ¹⁾
 Az föld népe között lön nagy futamás,
 Szekér-háton messze földre búdosás,
 Lön nagy sivás-révás, és nagy jajgatás.

---

¹⁾ Riadás.

52. Megütközék az jajszózat az égben,
Sivalkodás hallaték az völgyekben :
Hernád, Sajó, Bódva között sok helyön,
Takta között, Bodrog felé högyekön.

53. Nincsen senki, ki ellenük állhasson !
Bátorsággal nincsen ki kardot vonjon !
Ily ítélet az föld népén most vagyon :
Azt is mondja : nincs, ki értünk harczoljon !

54. Ime mindön felé az városokban
Sivást, revást, jajgatást az falukon
Szörte-szörént jajt hallunk az utczákon ;
Nincs — azt mondják — már, ki megoltalmazzon !

55. Mondták azt is — hallottam füleimmel —
Hogy az fölföld egész mindön népével
Mostan vesz el mindön ékösségével,
Nem marad meg egy embör is ezönnel.

56. Ugyan futott az nép között az mondás,
Szekehráton volt keserves nagy sirás,
Szekerek közt volt sok embörtopodás,
Sivalkodás, volt nagy crös ropogás.

57. Kiválképpen hogy ilyen hir futamék :
Igön vesztek egriek, azt beszéllék.
Élő Isten ! az nép úgy megfélemlék :
Hogy sok embör csak kétségben nem esék.

58. Nagyobb sivás-revás köztük támada,
Szép biztatást senki csak meg sem hallá,
Magzatjához mindön embör szalada, —
Karon fogva az mint löhet elfuta.

59. Mindönféle drága szép takarmányok
Csürben, kertben begyűjtött szép asztagok,
Elmaradott túlönk mindön jószágunk :
És azok is csaknem sirtak utánnonk.

60. Nagy keserves bucsuvétlen elváltunk
Keves jókkal házonkból kifutottunk,
Nagy jajszóval mindönöket elhattunk —
Az volt gondunk : — miképpen szaladhassunk !

61. Jézus Christus, az te áldott nevedben
 Sokan kezdénk könyörgeni czképpen :
 Ne hagyj Uram, esnünk az pogány kézben !
 Oltalmaz meg, mört te vagy erős Isten !

62. Ezt is sokszor mondtuk könyörgésünkben :
 Hogy mi hasznod lészön veszödelmünkben ? ! —
 Inkább fordulj hozzánk nagy kegyelmessen,
 Védellezz meg, ne vígy az késértetben !

63. Ne nézd Uram, rútságát böneinknek,
 Ne nézd régi vétkeiket népeidnek :
 Inkább légy kögyelmes te híveidnek,
 Kiket nevezsz az te szömödfényének.

64. Illyenképpen hogy teneköd könyörgénk :
 Noha fölföld anyja : Szikszó elcsék,
 Mi fiai lévén, megmeneködénk,
 Jézus Christus, örömet benned lelünk.

65. Mört minckönk gyámolyokat támasztál,
 Mint megrothadt sövént megtámogattál,
 Erős oszlopiddal meggyámolítál,
 Mint a zsidóknak : egy Jósuét támasztál.

66. Kiindítád pogányok háta megöl
 Tudniillik híres nevös Egerből
 Ez Jósuét, ki tégöd tiszta szíből
 Mindenkoron szolgált nagy szeretetből.

67. Igaz vagy te Isten, itéletödben,
 Hol azt mondod, az te esküvésödben,
 Ki tégödet tisztöl igaz hitiben :
 Megáldod azt mind testében lelkében.

68. Ninesen bizony hiba te mondásodban :
 Mört megvayon áldásod Jósuéban ;
 Hizölködés ne legyön irásomban —
 Így vayon az jámboroknak szájukban.

69. Mint Izraelt Pharahónak torkából
 El-kihozád zsidókat Aegyptusból
 Hü szolgáltnak jó tanácsadásából,
 Az Moisesnek had előtt forgásából :

70. Így lön hazajüvésünk az futásból
Csöndességünk így lön az búdosásból:
R á k ó c z i nak hirös vigyázásából,
Több sok vitéz férfiaknak harezokból.

71. Bizon méltó volna dicséretökkel
Magasztalni énöklő szép versökkel
Ez Jósuét, fő jámbor vitézivel —
Ha országunk élne jó szeretettel!

72. Én nem hallok már oly énökszerzőket,
Kik ezféle hadviselt emböröket
És egynihány hallott vitézségöket
Megírnának ily emléközetöket.

73. Országunkban tart csak egy esztendeig
Az jó hirnév, avvagy csak egy holnapig,
És azután igön hamar elmulik:
Mört nem bölesek kik historiát szörzik.

74. Ez oka, hogy jámbor böles emböröket
Hamar elfelejtünk mindön rëndöket,
Vitézőket, jámbor böles emböröket,
Tanácsbeli jámbor főemböröket.

75. Én elhittem: énekömet ha látják
Finnvás orru jó barátim vizsgálják,
Miben törte fejt! tudom megmondják —
Én munkámat tudom, ezzel hálállják.

76. De ha Magyarország sok vesződelmét
Hirös neves váraknak megvétélét
Ha beirtak énökökben ezfélét:
Jobb megírnunk országunknak örömét!

Második ének. („Secunda pars.“)

77. Halljátok meg azért, kérlek, romlását
Törököknek Szikszó miatt fogságát,
Magyar, némöt vitézőknek vívását
Törökökkel erős nagy harezolását.

78. Ime pogány törököknek szándékát
 Mi nem tudtuk ilyen dühös tanácsát,
 Hogy roánk hozza ilyen hamar táborát,
 És meggyújtsa az Szikszónak városát.

79. Mikor azért igön nagy rémulésben
 Estönk volna iszonyu félelőmben :
 Az Ur Isten megszűna jó kedvében —
 Angyalinak parancsola ezképpen :

80. Mönjjetök el Egörben, Rákóczinak
 Mondjátok meg, mint az én hü szolgámnak :
 Üljön hamar hátára fölövanak,
 És viselje gondjukat juhaimnak.

81. Bátorsággal bizzék, semmit ne féljön,
 Jámbor vitéz szolgáláiban fölvegyön,
 Népem ellensége után elmönjön —
 Vele leszök, hátor semmit ne féljön.

82. Én vagyok nagy erős Jehova-Isten,
 Ki népemet egyébkor is régönten
 Általhoztam im az Vöröstengörön,
 És megvertem népemnek ellenségét.

83. Gedeonnak eröt és hátorságot
 Én adtam volt olyan világosságot :
 Lámpásokkal üzé madianokat,
 Én általom ellensége elfutott.

84. Ez hir szálla Rákóczinak szivében,
 Bizék mindgyárt az hatalmas Istenben,
 Ögyébkor is az ő áldott nevében
 Gyözödelmet vött az Jézus nevében.

85. Mint jó vitéz örül az nyert prédának :
 Illyenképpen örül vala magában ;
 Hogy ez új hir juta az ő házában
 Nem forgatá ezt az fogást magában :

86. Im csak tegnap jutottam még házamban,
 Hadd nyugodjam immár az én hadammal !
 Hancem mindgyárt vitéz főszolgáival
 Fölkészüle vitézmódra hadával.

87. Zöng az rézdob, harsog az sok trombita,
 Vitézmódra az seregöt biztatja :
 Jertök jobban az hitetlen pogánra —
 Velünk lészön az Istennek jobb karja !

88. Indulának, és egy högyre jutának,
 Az törökök után igön vigyáznak ;
 Sokaságát meglátták az töröknek :
 Az végekből több társokat várának.

89. Elizenc mindönfelé végekben,
 Legelőször régi lakóhelyében
 Tudniüllik az hirös Szöndöröben,
 Diós-Györben, Ónadbán és Gesztösben.

90. Izenést tön fegyverös vitézőknek
 Országokban levő több vitézeknek,
 És az mellett az fölföldi hőseknek —
 Hamarsággal mind melléje gyülenek.

91. Ezök között kiválképpen hogy látá
 Vitéz Homonnay Istvánt hogy látá :
 Legyön hála az Istennek ! — azt mondá
 És mindgyárást az népöt megbiztatá !

92. Látjok — ugymond — az töröknek sokságát,
 Nem tudhatjuk jóllöhet ennek számát :
 De az Isten megjelönti ma magát,
 És megállja értök rajtuk bosszuját !

93. Vitézmódra nagy fölszóval szól vala,
 Hadnagyokat szép módjával int vala,
 Seregöket nagy szép röndben állatá,
 Puskást, dárdást, lovagokat oszlatá.

94. Az urakkal és főföembörökkel
 Egyet értvén jámbor fővitézőkkel
 Végezék azt, hogy az pogány ebekkel
 Megvinának úgy az jüvendő éjjel.

95. Végezetre az helyről mozdulának ;
 Csak kevelessön : két ezörön valának,
 És az fölött kétszáz lóval valának —
 Az pogányok után igön vigyáznak.

96. Mint az juhok az jó vezér-pásztortúl :
 Ugy függének az Rákóczy Zsidomdtúl¹⁾,
 És az vitéz Homonnai Istvántúl,
 Vitéz hadnagy Balázs-Deák Istvántúl.

97. Közéltvén az törököt megláták,
 Zászlójukat szépön ök megbocsáták ;
 Viszont őket az törökök megláták :
 Mind benyeljök ! törökök azt állíták.

98. Ládd az pogány kevélködik magában,
 Igön bizik az népnek eokságában :
 Tizenhárom ezör nép táboromban
 Az bék mondja, velem vagyok hadamban.

99. Vigyáztatni kezdte az bék táborból
 Száguldókat bocsáta az dandárból,
 Megszömlélék magyarokat lóhátról —
 Kiismerék egri rászlót az hadból.

100. Nagy száguldva megvívék az béköknek :
 Hogy ott volna zászlójok egrieknek ;
 Vagy két béknek mindgyárt az felsz-szeplőnek
 Megismerék jele nagy félelőmnék.

101. Fileki bék erreképöst magában
 Megváltozék ő is az ő szivében,
 Rémtülés lén azontúl az békökben . . . .
 Magyar sereg érközék azonközben.

102. Sokasággal csak biztatják magokat,
 És semminek vélik az magyarokat ;
 Mondják vala : csak lóval is azokat
 Letopodtatják ök az kavorokat.²⁾

103. Rőndben taraczkokat reájok vonyanak,
 Az dandárból két szárnyat bocsátának,
 Sok zászlókat igön lobogatának —
 Jancsár, gyalog, mind egy rőndben állának.

¹⁾ Rákóczy Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem, ekkor egri főkapitány.

T. K.

²⁾ Gyaur = hitetlen.

104. Az két fél közt röttenetös kiáltás :
 „Jézus!“ „Alla!“ „Jézus!“ „Alla!“ az mondás,
 Erősképpen háromszor sivalkodás —
 Lön azután dob-, trombitaharsogás.

105. Űtközének és kópiát törének,
 Az magyarok igön megszállédének ;
 Mind két félben hamar sokan veszének —
 Törököket táborból kiverének.

106. Az némötök igön embörködének
 Törökökben sokat lüvöldözének ;
 Némötöket mind egy kertben verének —
 Erős harczot törökökkel tevének.

107. Sok törököt hamar elhullatának,
 Az szép festött lovakról lehullának,
 Magyarokban sokan arra ugranak —
 Vitézmódra annálinkább forgódnak.

108. Magyar hajduk egyet kettőt ugranak,
 Hozzá! hozzá! erősen kiáltanak,
 Az puskákkal törököket hullatják,
 Fut az török, egymást azzal biztatják.

109. Táborhelyre ismég török szorula,
 Viadálnak annálinkább busula¹⁾
 Az trombitát erősképpen fútatja —
 Magyarokat, némötöket hullatja.

110. Az katonák²⁾ egy kis csoportcskában
 Kik el nem hullának az első harezban
 Nyolczszáz lóval gyülének egy csoportban :
 Az dandárnak rohanának újonnan.

111. Vitéz Balázs-Deák István fölszóval:
 Hozzá! hozzá! — kiáltja nagy torokkal,
 És ő maga az két élü palossal
 Vitézmódon forgódik katonákkal.

¹⁾ Azaz: annálinkább neki busulá magát a viadálnak.

²⁾ Katona mindig magyar lovast, valamint hajdú
 mindig magyar gyalogot jelent.

112. Táborhelyről ismét az törököket
 Kikergeték ottan hamar mind őket :
 De sok magyar jámbor fővitézőket
 Fogdosának akkor főemböröket.

113. Örök Isten! esuda lám az te dolgod —
 Az kit akarsz, csakhamar kézben adod,
 (Hamarsággal ismét, ha te akarod,
 Az halálból életre fordíthatod.

114. Így lön dolga az nagy veszödelömben :
 Homonnai István esék ott kézben,
 És élete immár vala kétségben —
 De megtartád áldott Isten, kezedben !

115. Méltó volna illyen urnak fogságát
 (Körösztýénség mellett nagy harezolását,
 Az halálból életre fordulását
 Méltó volna énökölni jóvoltát !

116. Nem kiméllé testét megszagattatni,
 Körösztýénség mellett kész lön megvíni,
 Jó hírnévért kész lön inkább meghalni —
 Hogynem itthon békességben jól lakni.

117. Vitézmódra termött két szép fíjait,
 Jámbor házastársát, édes szülejét
 Ő nem száná pénzét és örökségét :
 Bátorsággal harezra vivé ő fejét !

118. Sokan láták : vitézségöt nagyot tön,
 Két fő-törökfejet igön hamar vön,
 Vitéz szolgálival ott nagy harezot tön —
 Nagy sok török igön hamar rajta lön.

119. Nyolez töröknek esék harezon kezében :
 Uri módon szépen vagyon öltözve
 Varrrott gyolcsing fölljül rajta fölvevén
 Pánczél-keztü vagyon mindkét kezében.

120. Mondják az keztüben, hogy nagy szép kövek
 Az sötétben esuda szépen fénlöttek.
 Ő nevéül erőssen értéköttek —
 Homonnai így felele azoknak.

121. Vitéz rőndön való beslia vagyok
 Az esatázó katona is én vagyok,
 Homonnai István szolgálja vagyok,
 Szolgái közt én is főember vagyok.

122. Nyert prédának igőn örülnek vala,
 Filek fele az urral tartnak vala,
 Szőlőgyepűn ha elmőhetnek vala :
 Homonnait rabságra viszik vala.

123. De Istennek tetszék itt meg jóvolta :
 Törököknek gypűn utat nem nyita,
 Gypűi mellett Homonnait hordozza —
 Azonközben az török nagy zajt halla . . . .

124. Megállapék az nyolez török suttogva,
 Homonnait kérdőzik nagy suttogva :
 Illyen nagy kiáltás mi dolog volna ?
 Így felele törököknek ez szóra :

125. Lám, halljátok vitézők : magyarokat
 Hogy erőssen hullatják kavurokat
 Az török vitézők mind az urakat
 Most vágják le mind egy lábíg azokat !

126. De mint róka okos, ravasz magában,
 — Így olvassuk Aesopus irásában —
 Lopott kakas mikor volna szájában,
 Nem hagyhatja vala kakast futtában :

127. Így az pogánt noha igőn biztatja
 Homonnai noha ily szóval tartja,
 Magát mégis az török nem biztatja —
 Egyik török az urnak igyen szólla :

128. Bre ! mit mondasz ? ha az török táborra
 Újabb kavor érkezött az dandárra,
 Ezt is mondja, hogy Rákóczy több haddal
 Homonnai István is jött több haddal.

129. Mind ezükre Homonnai azt mondá :
 Már levágták Homonnait, azt mondá,
 Rákóczy is oda vagyou, azt mondá,
 Most vágják le az többit is, azt mondá.

130. Homonnai ezt azért mondja vala :

Hogy az török véle visszafordulna,
Ezenközben ha katonát láthatna —
Pogány kézből talám szabadulhatna !

131. Isten, bizony csuda te ítéletöd,
Csudaképpen magad megismertetöd,
Szolgádat hamar kézben adhatod :
Ha akarod, életre téríthetöd.

132. Savul előtt Dávid is hogy fut vala
Achis királyhoz beszaladott vala,
Élet-halál immár előtte vala —
Csudaképpen haláltól megmarada.

133. Gyermekmódra bolondoskodik vala :
Achis király ezön igön ijede,
Parancsolá : igön hamar kimönne —
Az bolondság ott lön néki életre.

134. Itt peniglen Homonnai Istvánnak
Jó vitéztlő erőssége magának
Az halálból való szabadulásnak
Lön ez oka Isten után, az urnak.

— 135. Élet-halál jóllehet csak Istenben
Szabadulás vagy on csak ő kezében :
De eszközzel sáfarkodik éltönkben,
Mint megtetszik az két főembörökben.

136. Ezönközben három magyar érközék,
Törököket nagy fűlszóval kérdözék :
Ti kik vattok ? vitézmódra megkérdek —
És az török mindgyárt megesöndesödék.

137. Homonnai csak hallgat alattomban,
És megerölteté magát karjában :
Löhethne-e valamint eloldásban,
Megpróbálá, és megoldék ; — azonban

138. Bolondsággal fegyverét az oldalán
Hatták vala Homonnai tomporán,
Alattomban kardját rántá nagy bizván,
Fölkiálta, bátorsággal ezt mondván :

139. Nosza, hozzá vitézők! mőrt ím ezők
Mind törökök kiket ti most kérdőztök.
— És nagy vitézmódra az négy vitézők
Nyolez törököt csapkodának mint embörök.

140. Egymás között fölötte örülének:
Ily főrabot haláltul megmentének,
Viadalnak közepiben menének —
Vitézségöt ott is nagyot tevének.

141. Gyalog esék Homonnai seregben,
Futván, igön botlik az sok holttestben,
Mégfáradott vala már erejében:
Paripára ragada, ott möntében.

142. Viadalhoz ismétlen hozzá kezde
Az mennyire mégis tüle löhete,
Vitézmódra törökökben elveszte,
Szolgáiban es nagy késén meglele. ¹⁾

143. Szabadula csudaképpen fogságból
Az Istennek nagy irgalmasságából
Meneködék az halál árnyékából,
Pogány török ellenségnek markából.

144. Áldott Isten, az te nagy jóvoltodból
Ha életre hozád ötet halálból:
Ezt az urat tart(s)d meg te irgalmadból —
Szolgálhasson tégöd hálaadásból!

145. Ugyanakkor amaz hirös ur fijú
Az Balassi-nemzetből való ifjú
Jó Balassi Ferencz ²⁾ vitéz ur fijú
Török közzé elegyödék az ifjú.

146. Embörségét vitézmódra mutatá:
Törököket mellette lecsapkodá,
Sarkantyúval lovát ú megfogdosá —
Az sok török közzül magát kirugá.

¹⁾ Azaz: Szolgáiból is nagy későn meglelt (némelyeket).

²⁾ A halhatatlan költő és hős Balassa Bálint testvéröcsese, a`ki
később a tatárok ellen harcolván, esett el. T. K.

147. Azen közben több vitéz katonákhoz
 Találkozzék jámbor fősoldgáihoz,
 És ezüket biztatja viadalhoz :
 Szava hasonlatos az trombitához.

148. Juta vitéz Bárczai Basó Farkas
 Ezök között vala Vallay Farkas,
 Nagy sok harezon forgott több vitéz Farkas —
 Forgódnak (oly) erőssen mint egy farkas.

149. Egyetömben ezökkal Széki Pétör,
 És az hirös vitéz Arzsai Pétör,
 Vitéz Fodróczki György, Zsámboki Pétör,
 Harczolának Büles Miklós és Nagy Pétör.

150. Jóllehet hogy itt is sokan hullának,
 Szegény magyar vitézekben hullának :
 Mört törökök sokan rajtok valának —
 Törökök is ugyan el leomlának.

151. Szöndörői magyar, némöt vitézők :
 Ők is forgódnának mint jó vitézők,
 Kapitányuk Sörényi Gábor nekiük —
 Fileki bék rohana mindgyárt nekik.

152. Vitéz Zsoldos Ferencz váltá az béknek :
 Igön megcsapkodá kezét az béknek,
 Fő-besliák rohanának Ferencznek,
 És elfogák, — mastan rabja az béknek.

153. Sóri Pállal esék ott el az harezon,
 Megszorultak vala ott egy vizparton
 Vadász ¹⁾ felé amott egy vizmosáson —
 Foglylyá esék az két vitéz az harezon.

154. Azonközben Szikszó felöl az dandárt
 Oldallaslag az törökök táborát
 Az egrick ám megüték állását :
 Kikergeték táborból törököket.

155. Egyetömben szöndörői vitézők,
 Mind egyszerösmind az több magyar vitézők,

¹⁾ Alsó-Vadász, falu Szikszó mellett.

Fegyverösök és az gyalog vitézők
Rajtuk lönek ismét magyar vitézők.

156. Jóllehet hogy igön megfáradtanak,
Az körösztýén vitézek elbádgyadtak,
Törököktül csak kevessen maradtak :
Mindazáltal törökökre rohannak.

157. Szép biztatást tőnek az főhadnagyok,
Örülének magokban az magyarok,
Nagy szép könnyén ugrálnak az gyalogok,
Az törököt hullatják az lovagok.

158. Megrémüle az török seregében :
Meg futamék sok harez után, féltében.
Három százan az Sajónak möntében
Hazafelé indulának Birinben.

159. Hamar által-utat ök találának,
Noha basa fíjainak mondatnak :
Bizony ök sem sokáig harezolának
Hamar az egészség¹⁾ felé tartának.

160. Egyik része Sajón által költözék,
Filek felé mint löhetett, ellépék,
Szikszót látni császár csauszsza sem késék :
Legelsőben futni ő igyeközék.

161. Számtalan törökök ott elhullának,
Táborhelyön sokan ott maradtanak,
Főtörökök : agák, vajdák halának —
Nagy sok pogány törökök maradának.

162. Megszéllyüdék ott az török futtában :
Annálinkább megijede magában,
És nem tetszék²⁾ fáradtság magyarokban ;
Mört örülnek nyereségnek magukban.

163. Míg érheték törököket : hullaták,
Az futásban melyikét megkaphaták :
Elevenen ök azokat elhozák —
Hajnalkorban mind egy seregben hordák.

¹⁾ Egész-ség, az egész ; azaz itt : az egész szeg.

²⁾ Látszék.

164. Főtörökök és szép ifjak valának;
 Piros vérrel az mezők virágzának,
 Az holttestről ruhákat levonyának,
 Nagy sok fegyvert, négy taraczkot hozának.

165. Sok fejeket szekerekre osztának,
 Szép nyert tizönhárom zászlót hozának,
 És ezekkel verradva osztozának —
 Ezök után vigan haza oszlának.

166. Az kassai hadnak főkapitánya
 Jó Sörényi Mihály, császár hadnagya,
 Megmarada Szikszón ott az templomban:
 Sebök miatt fáradt vala karjában.

167. Ott létében gondolkodék magában,
 Jelős dolgot azt végezé magában,
 Hogy kik veszték ott az nagy viadalban:
 Megszámlálván egyben hordják rakásban.

168. Magyar, némöt vitézök kik hullának
 Csak négyszázan és ötvenön valának,
 Török testök közzől kit kitaláltak,
 Parancsolat alatt kiszámláltattak:

169. Az törökök kik Szikszónak mezején
 Elveszének az török tábor helyén,
 És Sajón túl az Sajónak környékén
 Ezör és száz veszőtt viadal helyén.

170. Mindezőket két halomban rakaták:
 Magyar, némöt testöt egyben hordaták,
 Sövénykerítéssel környül fonaták —
 Pogányoknak testüket kívül hordák.

171. Magyar, némöt közöl kinek oly társuk
 Találkozék vitézök közt barátjuk
 Avvagy penig kinek volt házas társuk....

.....
 (Itt egy, vagy tán több levél ki van szakadva.)

172. Többeket is vesztének ott az harezon
 Az hitetlen pogányok, ott akkoron

Tasi János, Böke Miklós is az harczon,
Pernyeszi István is vesze akkoron.

173. Pernyeszinek mindön atya faji
És nagy jámbor ismerő jó baráti
Gyászban öltözének vitéz társai,
És halálát gyászolják nemzetségi.

174. Az vitézlő dolognak állapotja
Illyenképen vagyou annak ő sorsa,
Vitézőknek fejük tarisznyájokban
Mindönkoron vagyou az koporsóban.

175. Vitézőknek jámbor házastársai,
De mit sirtok Magyarország fiaji :
Lám az törököknek főfőcsillagi
Itt veszének császárnak sok fijai.

176. Az szécséni Mustafa béknek feje
Az janesár-agának is az ő feje,
Itt esék el egy fő-tihájának feje,
Basa tómácsának is itt esék feje.

177. Az fileki Kurkut béknek az keze
Zsoldos miá sebösödék az feje,
Megvereték erősképpen az teste —
Mindönnapon kétször kenik beléje.

178. Fejérvári Ali bék is nagy sebben,
Hogyha szintén meg nem holt is beléje :
Holtáiglan, hallom, megéri vele, —
Rajta vagyou az kavorok billege.

179. Szabadkában¹⁾ lakó fővitéz vajda
Ugyanakkor ő is kézben akada
Nagy sebökben Egré¹⁾ vivék fogságra
És ugyanott az sebökben meghala.

*1) Rimfumbat mellett
Szabadka*

180. Több sok fejet akkoron hullattanak :
Csak Egörben száztiz fejet hozának,
Szöndöröben, Ónadban is hozának,
Diós-Györben, Gesztösben is hozának.

¹⁾ Egerré, Egerbe.

181. Az kassai vitézöknek számára
 Negyven török fejek jutának oda,
 És mifelénk ide Sáros-Patakra,
 Mind hordának széllel az több várakban.

182. Száma mennyi legyön törökfejeknek
 Sem peniglen az eleven töröknek¹⁾,
 Mennyi legyön az kik most elvesztenek —
 Nem mondhatom bizonyosképpen ennek.

183. Három ezört némöly mondja hogy veszött,
 Némöly mondja, hogy négy ezör is veszött :
 De ü magok törökök azt beszéllik,
 Hogy ott ezör veszött, ük azt hirdetik.

184. Én is nyilván irhatom énökömben,
 Hogy az Kenyérmezején ott Erdélyben,
 Túl az Dunán az Rigómezejében
 Egyszer ennyi nem veszött az törökben.²⁾

185. Mört kik látták : erősképpen csudálták,
 Hogy az mezöt éppen elborították
 Holttestökkel ; az törököt levágták,
 Mint az folyóvizet, az vért boesátták.

186. Mindezöknek utánna nagy szép dolgot
 Mégis mondok vitézlő tanuságot,
 Kérlek azért, hogy reá hallgassatok,
 Jó vitézök, ebből lészön nasznotok.

187. Egy törököt Hatvanban Tepegyüznek
 Csudálatos nevezettel neveznek,
 Kik ismerik, mondják ezt főtöröknek —
 Törökök közt hallom igön hírosnek.

188. Mikort Szikszó, Vadász között tábornak
 Az török ott telepödék dandárnak :
 Nem volt akkor félelmök magyaroknak³⁾,
 Bátorsággal mint egy várban vigadtak.

¹⁾ Az elevenül elfogottakat érti.

²⁾ A jámbor énekszerző nem is képzelé, mily merész állításra ragadá őt itt lelkesedése. T. K.

³⁾ Azaz : hogy a magyarok t ó l akkor nem félének.

189. Csak Tepegyüz vitézmódra fölován
 Vagyon vigyázásban hegyek oldalán ;
 Niha táborhelyre nyomtat ¹⁾ jó lován —
 Csudálkozik törökök bátorságán.

190. Az jancsárok, és paizok (?) bátorsággal
 Szőlőhegyről szőlőt hordnak vígsággal,
 Lovag-török számtalan tarisznyákkal
 Zabot, árpát úgy hordnak hamarsággal.

191. Nincs félölmök, bátrak mindön dolgukban,
 Igön bíznak az népnek sokságában,
 Mind bor, kenyér vagyon velök táborban,
 Búség vagyon köztök, mint egy városban.

192. Komplárkodni foghagymát és inonarót ²⁾
 Tikot, ludat, tarisznyákkal sok díjót,
 Hoztanak volt sajtot és asszu-turót —
 Mint egy sokadalomban, úgy jüttek vólt.

193. Kufármódra törökök az vásárnak
 Letelepődének mintegy piacznak,
 Egymás között nagy erőssen vígadnak,
 Esznek, isznak, táborhelyön jóllaknak.

194. Az szikszói pinczéből jó borokat,
 Hamarsággal hozának szép czipókat,
 Kinek mi jut, mind elosztják azokat,
 Abrakkal is jól tartják ü lovokat.

195. Fötörökök Tepegyözt is kinállják,
 Nagy sok felöl törökök azt kiáltják :
 Szállj le vitéz, egyél velük, azt mondják,
 Mind bor, kenyér, abrak is (van), azt mondják.

196. Mond ezökre Tepegyöz törököknek :
 Talám nem tudjátok magyar vitéznek
 Természetit, mint öröl szép kenyérnek,
 Úgy örül ő is az boros pinczének.

¹⁾ Nyomul.

²⁾ Mogyorót? Az ny betüt gyakran y vagy i nélkül írja a gyűjtemény és írják általában a régiek.

197. Higyjétek meg, magyaroknak az lova
Nagy örömet az abrakot kívánja ;
Az katona halálát is nem szánja :
Az abrakért kardját hamar kirántja.

198. Itt Tepegyüzt árulónak itélek,
És nagy hamar az békőknek megvívék,
És az békők Tepegyüzt megkérdőzék,
Mondák békők, hogy ezt hozzá ¹⁾ nem hinnék.

199. Mindezőkre Tepegyüz azt felelé :
Én áruló nem vagyok, azt felelé ;
Végezetre azt be is teljesíté
És ű magát békők előtt megmenté.

200. Szóbeszéd közt magyarok érközének,
Meglönték azt hamar Tepegyüznek ;
Megszömlélé rőndit magyar seregnek,
Ugyan ottan ²⁾ így felele békőknek :

201. Ihon jünek immáron az abrakért,
Ihon jünek magyarok az czipóért,
Ihon jünek higyjétek meg, az borért —
Azt itélőm, hogy megvernek ma azért!

202. Mört az magyar seregben az kópiák
Igyenössen lobognak, mintegy gyertyák :
Mi közöttünk látjuk, hogy az kópiák
Hajladozva vannak, mint eltört pálczák.

203. Én ezökből nyilván azt itélhetöm :
Hogy az kevés kavor az törökökön
Gyözödelmet, higyjétek mostan veszön —
Nosza, hozzá ! mindönök készön legyön !

204. Tepegyüznek igaz lön itt beszéde,
Mört az kevés körösztýén ott megveri,
Pogány török sokaságát meggyözi,
Tepegyüznek betelék itéleti.

---

¹⁾ R ó l a értelemben.

²⁾ A z o n n a l értelemben, régies.

205. Az Tepegyüz peniglen ott az harczon
 Forgolódék erősképpen akkoron,
 Egy némötöt elfoga ott az harczon —
 Ezzel haza möntön mene akkoron.

206. Mostan hallom, hogy nagy tisztosságré
 Fordult neki nagy szép dicséretire
 Akkor való vigyázása nekie,
 Azt mondják, hogy fordult dicséretire.

207. Intlek magyar vitézők, az töröktül,
 Tanuljatok Makomet ¹⁾ szolgáljátül;
 Mört nem szégyön jót elvönnök azoktül,
 Hogyha szolgálatunk azzal hasznosül.

208. Az vitéző röndön lám dicséretös
 Józan élet, tudjátok, böcsületös,
 Az vigyázó vitéz is köllemetös —
 Ez két dolog kívántatik a röndhöz.

209. Mind a kettő Tepegyüzben megvala :
 Jó vigyázó, józan elméjü vala,
 Az több török mikor igön vigadna :
 Józansággal egyedül vigyáz vala.

210. Ily jó drága jószágos cseleködöt
 Kiváltképpen illetné az hiveket
 Hirös neves körösztýén vitézőket —
 De most ritkán találunk efféléket.

211. Mört mikoron ök csatára készülnek :
 Ök még otthon ily végezést végeznek ,
 Hogyha löhet mi az parasztembörnek
 Elemeljük eledelét szegénnek !

212. De ha győzödelmet ellenségtökön
 Ha akartok vönni török nemzetön :
 Közöttetök ily végezés ne legyön,
 Indulástok az Isten szörént legyön !

213. Ha csatára kimönni igyeköztök,
 Békességgel hogy haza jühessetök :

---

¹⁾ Malumet.

Az Istennek igön könyörögjétek,
Józenságban, vigyázásban lögyétek.

214. Illyenképpen nagy bizvást induljatok,
Ellenségré ugyan kirohanjatok ;
Szegénségöt, kérlek, ne pusztítsátok :
Mört az Isten haragja száll reátok !

215. Lám tudjátok, hogy az sok nyuzás, fosztás,
És az testi lélökkal ¹⁾ való morgás
Utálatos Isten előtt ez szokás,
Ragadomány, tolvajlás, és kóborlás.

216. Kérlek azért elhagyjátok ezöket :
Az Ur Isten bizony megáld titöket,
Főembörré emel föl bennetöket —
Kiterjeszti földön is hirötöket.

217. Mindazáltal kívánom az Istentül :
Oltalmazzon bennetöket tömlöcztül
Megtanító pálezák vereségétül —
Jer, mondjuk ezt miudnyájan tiszta szivből !

218. Tarts(d) meg Isten ezután is népedet,
Szent Fiadban gyűjtött kis seregödöt,
Isten tarts(d) meg az vitézlő népedet,
Az urakat, mindön körösztvényöket !

219. Messzeföldre futott békességönket
És az atyafüi szeretetöt
Hozd haza már élő Isten ezöket —
Zsirosítsd meg elparlagult földönket !

220. Fejedelmet, urakat, tisztartókat ²⁾,
Vitézöket, jámbor, böles tanítókat
Adj Ur Isten jámbor, eszös birákat,
Engüdelmes községöt, polgárokat. —

221. Kicsin hiba énökömben ha vagyon :
Kinek-kinck vitézsége az harezon
Mint lött, hogy lött ? valóban nem írhatom,
Mindönt azért én csak vitéznek mondok.

¹⁾ Bizonyosan tollhiba „b e s t e lélökkal“ helyett.

²⁾ Tisztviselők értelemben ; ödon.

222. Kérök azért bocsánatot mindöntül,
Kiválképpen az vitézlő népektül:
Hogyha szömély szörént vitézségökröl
Mindönt meg nem irhatok mindönökröl.

223. De bizonynyal azt mindön bár elhigyje:
Hogy fölföldön az Szikszónak mezeje
És Szikszón túl az Sajónak környéke
Rakva török testökkel Sajó völgye.

224. Pinczék, vermök, és mindön hasadékok,
Sok jégvermök, és az sok vizmosások,
Az högyekön való erős barlangok:
Ellenségnek testével rakva ezök.

225. Az fölföldi hősek és mindön népek
Török ellenségre mind kikeljenek,
Högyön, völgyön, törököket vessessék —
Az katonák az végekből mönnének.

226. Isten, legyön tied mindön tisztösség,
Földön, mönnyön adassék nagy dicsösség:
Te általad, mört az török nemzetség
Megvereték az Makomet nemzetség.

227. Ezörötszáz nyoleczvannyolez esztendőben
Karácsony havának első hetében
Liszván szörzék ezöket bé versökben
Fönn az parton az Bodrognak möntében.

FINIS.

Eddig a becses ének, melyet történeti kútfőül a XVI-ik század bűvarai bátran használhatnak.

Hagyott-e hátra T a r d i G y ö r g y ennél több művet is? Eddigelé semmi nyoma. Ez az egy is megérdemli, hogy nevét irodalomtörténetíróink a historiás énekek szerzői közé bejegyezzék. Szorgalmas kutatás az igazság után, őszinteség, szerénység és tiszta hazafiság jellemzik szerzőjét; mind tiszteletreméltó és oly vonások, melyek T i n ó d i b a n is megvannak s az utókor kegyeletét iránta igen alkalmasok valának felkölteni. Alkalmasok viszont szerzőnket, Tardit illetőleg arra, hogy ha hírben, névben, hatásban és termékenységben nem is, de legalább elvben és irányban hü követőjeként tüntessék föl — L a n t o s S e b e s t y é n n e k.

THALY KÁLMÁN.

Könyvismertetések és bírálatok.

II.

Kemény Zsigmond tanulmányai. Kiadja Gyulai Pál. Két kötet. Pest, 1870. Ráth Mór.

Midőn e helyütt Kemény Zsigmond tanulmányairól emlékezem, szinte felesleges mondanom, hogy azt csak történettudományi szempontból teszem, s azért széptani és dramaturgiai czikkeit: a Szász Károly és Vörösmarty felett mondott emlékbeszédeket, bármily jelesek legyenek is azok, teljesen mellőzöm, és csak azokról akarok pár észrevételt tenni, melyek vagy maguk történeti művek, mint: „A két Wesselényi,“ „Széchenyi István,“ „Erdély közléte 1791—1848,“ vagy történeti művekkel foglalkoznak, mint a Szalay és Macanlay műveiről írt dolgozatok.

Keménynek e művei, mint ezimük is mondja, az úgynevezett tanulmányok, essay-ek közé tartoznak. E műfaj — ha szabad ez elnevezéssel élni — felette szükséges az irodalom és tudomány minden ágában, különösen a történelemben. Nálunk eddig jóformán parlagon hevert, és annak tulajdoníthatjuk részben, hogy történetünk ismerete oly kevésbé van elterjedve közönségünkben. B. Eötvös József a történeti regényben vélte feltalálni az eszközt, melylyel a történelmet népszerűsíteni lehetne: de felfogását igen sokan, igen sok okból megtámadták, meg is döntötték. Az angolok és francziák szerencsésebb módszert találtak az essay-ben, mi nem más, mint népszerű történetírás. Nem oly értelemben veszem én itt a népszerű írást, mintha annak ellenkezője, a tudományos történelem, nélkülözhetné a forma tökélyeit; szükséges az minden történetíráshoz, ha nem akar

csupa adatgyűjtés, feldolgozatlan moles lenni. A különbség inkább abban rejlik, hogy a tudományos történetírásban a formai tökély még nagyobb mértékben megkívántatik, mint a népszerűben. Amabban egyedüli irányadó a tárgy: míg a népszerű modornak feladata megkönnyíteni, elősegíteni a helyes felfogást. A tudományos történetírás annyit mond el, a mennyi szükséges, hogy bizonyos eseménynek képe teljes legyen; a népszerű annyit, a mennyit szükségesnek lát, hogy bizonyos osztályú olvasók, kiket szeme előtt tart, megértsék. Amaz fest: ez magyaráz, felvet és megold kérdéseket, miket csak az olvasónak műveltségi foka tesz szükségessé. Az essay-ben sokkal tágabb tere van az okoskodásnak, subjectiv nézeteknek, mint a tulajdonképi történetírásban. A tudományos történetírásnak egyik mintaképe Gibbon, vagy teszem Thierry Ágostonnak „La lorgnette de l'Angleterre“-je: míg Macaulay itt-ott, de csakis itt-ott, az essay modorába esik.

Kemény fentemlített művei mind az essay-ek közé tartoznak, és csak az igazságnak teszek eleget, midőn ismétlem a kiadónak megjegyzését, hogy a két Wesselényi és Széchényiről írt tanulmány „bármely irodalom díszére válnának.“ Keményben meg vannak a nagy történetírásnak igen lényeges kellékei: élénk, mély felfogás. Stylusát majdnem Gyulay Pál, vagy Csengery Antaléhoz lehet hasonlítani, és ismerete a korról, az egyénekről, kiket vázol, olyan, hogy méltán bír már is kütfői tekintélyvel. Van azonban e műveknek egy nagy hibájuk is, mit nagyon figyelembe kell venni annak, ki egykor rájuk építeni fog: túlnyomó bennük a journalisticai felfogás a historiai felett. Nem értem én az alatt, hogy az eseményeket, jellemeket felületesen vagy épen helytelenül rajzolja: hanem hogy a napi szempontnak befolyása alatt áll, a napi hatást veszi kriteriumul, pedig a historiai felfogásnak épen az a sajátsága, hogy nem a közvetlen eredmény után ítél, hogy a mai hatást nem tekinti az utolsó szónak, hanem messze visszahatva az események összefüggésében és ott hason eseményeket, és jeleneteket ismételve szemlélvén, nem hiszi az események minden kanyarulásánál, mint a tótok Visegrádnál, hogy a Duna elfogyott.

Leginkább megvan e hiba Széchényi István jellemrajzában, melyen nagyon meglátszik, hogy Világos után iratott: legkevésbé ifjabb Wesselényi Miklós jellemrajzán, melyet különben is az egész gyűjtemény gyöngyének tartok. Kemény itt a férfit, kinek elveit nem osztá, igazán sine ira, de egyszersmind cum studio is festi, és míg politikai meggyőződése tisztán láttatja vele e Petur-báni alak botlásait: rokonszenve és barátsága megövjá őt, hogy igazságtalanul elítélje.

E kiténő tanulmánynak első része ellen, mely idősebb Wesselényi Miklós jellemrajzát tartalmazza, van azonban egy kifogásom. Kemény itt majdnem lépten-nyomon a regényíró stylusába esik, mi nagyon esökkenti elbeszélésének hitelét és ilykép hatását. Távol legyen tőlem azt állítani, hogy ő talán valótlant mond, azt megítélni nem is vagyok képes, mert nem vagyok eléggé járatos ama kornak kűtfőiben, de ha olvasom id. Wesselényi Miklós életének egyik leghatásosabb epizodját ekép leírva:

„E ezézés a kufsteini börtönre szertelen hatást tön Wesselényire, ki a ház távollevőbb padjairól a sebzett oroslány dühével felpattanván, kardjára csapott s félrehárítva kezével az előtte állókat, korlátlan haraggal sietett az elnöki szék felé.

A megdöbbsent országgyűlési tagok közül senki sem merte mersékletre figyelmeztetni.

Kiki lesüté fejt, várva a történendőket.

Síri csend volt.

A mint fokonként növekvő dühvel közelített, az elnök ösztönszerű tartózkodásánál fogva a szék másik oldalára kezd vonulni, úgy hogy midön Wesselényi hozzá érkezek, már csak az elnöki szék szélén ült, alig érintve azt.

Wesselényi megáll.

Küzd magával.

Kezét kinyújtja s az elnök vállára tevén: Értettem, mire ezélezott kegyelmességed, — mondá fojtott hangon — értettem. Azonban jegyezze meg: engemet József császár szenvedni megtanított, de félni nem!“ — önkéntelenül feltámad bennem a kérdés: mind való-e ez, nincs-e a dolog kissé kiczifrázva? s e kétely a gyönyörű leírás hatását nagyban képes esökkenteni. Gyerme-

kesnek látszó dolog, de való, és jele, hogy a történetnek és regénynek még ily esekélyiségekben is különböző a jellege, az, hogy ha Kemény egyhuzamban, összefüggésben írja le azt, mit nyolcz kikezdésben olvasunk: elbeszélése egyszerűbb, történetibb, hatásosabb lett volna.

A regényíróra emlékeztet e jellemrajzban az is, hogy Kemény Wesselényi jellemzésében a keményebb, hogy úgy szóljak durvább színeket — miket költői mű nem, de igenis a történetírás megtűr — nem használja, pedig e brutális alakot — és az volt id. Wesselényi Miklós minden jeles tulajdonai daczára — ezek nélkül kellőleg jellemezni nem lehet. Úgy ír róla, mint a német írók szoktak írni I. Frigyes Vilmos, porosz királyról, nem pedig mint Macaulay, ki ő királyi felségének „utálata” vétekeit említi, és mondja, hogy alattvalói úgy félték tőle, hogy ha sétálni ment, mint valamely tigristől, mely ketreczéből kiszabadult.

Széchenyi István jellemrajza, mint pszichológiai tanulmány remekmű. Azt hiszem, tekintve a külsőségeket, lehet Széchenyi alakját teljesebben rajzolni, de alapjaiban hívebben, találóbban bizonyosan nem. A tanulmány gyöngéje a journalisticai szempont, a felfogás, „hogy (Kossúth és Széchenyit érti) az egyik pályájának igazolása, a másik kárhoztatását vonja okvetlenül maga után.“ Ez eszme uralg az egész művön, és miután Kemény Széchenyi nézeteit osztja, implicite elkárhoztatja Kossúthot. Azonban — mint már említém, ez nem történelmi felfogás, maga a dilemma, melyet Kemény felállít sem áll.

Széchenyi és Kossúth pályájának ellentétes pontjai közt a legfontosabb volt kétségtelenül az állás a kormány-, illetőleg Ausztriával szemben. Hogy Kemény dilemmája megálljon, szükséges volna elfogadnunk azt is, hogy Kossúth pályája vezette az országot az 1849-ki katastrophára, Széchenyié pedig megmentette volna? Az utóbbi állításhoz sok szó fér, s nem hiszem, hogy azt minden lehetségen felül be lehetné bizonyítani, kivéven, ha valaki bebizonyíthatná, hogy a forradalom tisztán a magyarok hibájából keletkezett; de az előbbire határozottan tagadólag kell válaszolni. Mert ha végigtekintünk nemzetünk történetén azon időponttól kezdve, midőn az osztrák ház a trónra lépett — és ennyire kell visszamenntünk, valamint az orvos nem elégedhe-

tik még valamely életveszélyes betegségnél annak tudásával, mit csinált a beteg közvetlenül az előtt két-három nappal — találni fogjuk, hogy a mozgalom, mely Kossúthban csak vezetőre lelt, természetes fejlődése volt 300 év történetének, gyászos okoknak gyászos következménye. Ha Kossúth fel nem lép, a forradalom némi részletekben más lesz, de mégis bekövetkezett volna, és ha ő nincs, lett volna más vezér. Széchényi ellenben új iránynak volt kezdője, sok a mit ő kezdett, nála nélkül talán évtizedekkel később létesült volna. Kossúth alakját ott találjuk a XVI. XVII. század megyegyűlésein a köznemességben, ott Zrinyi Péter oldalánál a conspiratióban, ott a kuruczok közt Wesselényi Pál, Tökölyi alatt, Rákóczi Ferencz mellett: míg Széchényihez 300 év történetében talán csak Zrinyi Miklós a költő hasonló, mint reformer, mint a közarádattól külön váló, és ezért jóformán egyedül is álló jelenség. Azt lehet mondani, hogy Széchényi önállóbb, mélyebb elme Kossúthnál, de nem azt, hogy ő megmentette volna a hazát, Kossúth Lajos pedig, a zempléni köznemes, megrontotta. Nagy kérdés egyáltalában: a kurucz vagy a labancz politika használt-e többet a hazának? E kérdést csak akkor fogjuk megoldhatni kellőleg, ha az osztrák korszak történetét ismerni fogjuk, melynek most még alig vannak megvetve legáltalánosabb alapjai. A legfontosabb tényezőkről csak felette hiányos tudomásunk van. A török viszonyokat csak legújabbban kezdik kutatni. A hazai protestantismusnak története még nincs megírva úgy, mint a tudomány kívánná, az pedig egyik legfontosabb tényező alkotmányos küzdelmeinkben. Végre nem ismerjük még az uralom politikának, hogy úgy szóljak beléletét, nem méltattuk kellő figyelemre az örökös tartományok alakulását. Inkább gyanítások, mint alapos következtetések tehát, miket levonhatunk, s e gyanítások, elfogulatlanul tekintve a dolgot, inkább látszanak szólni, ha nem is a kurucz politika, de a k u r u c z s z e l l e m m e l l e t t. Minden békekötés, minden compromissum a a nemzet és kormány közt, a szathmári béke, 1681., 1790., 1867., — hosszas küzdelmeknek gyümölese volt, mely küzdelmekben igaz, hogy részben a kurucz szellem és politika vitte a nemzetet, de a becsületes békét is azon szívós erély és dacz vívta ki, mely békésebb időkben kisebb izgágában nyilatkozik, és hogy triviális kifejezéssel éljek, bőrében meg félni nem tud.

Az „Erdély közléte 1791—1848“ czímű tanulmányra csak két megjegyzésem van, és az is bevezetésére vonatkozik, mely Erdély- és Magyarországnak viszonyát egymáshoz vázolja a nemzeti fejedelmek korában. Kemény nem szabatosan, nem történet-hűen beszél, midőn különböző korszakok állapotait összehányva azt állítja, hogy Magyarországnak, ellentétben Erdélylyel, a katolicismus, a magas aristokratia „t ö b b s é g e n e k“ védelmére támaszkodott, és egy gazdag papság zászlaja alatt állott, mert voltak idők és pedig épen akkor, midőn Erdély Magyarhonra a legnyomósabb, legüdvösebb befolyást gyakorolta, Bocskay és Bethlen idejében, midőn a nagy aristokratia még túlnyomólag protestans volt, s a főpapságnak gazdagsága inkább csak az emlékezetben, mint valóságban létezett. Még hibásabb a felfogás — ámbár menthető, mert a legújabb időkig majdnem általános volt, — hogy Erdély magyarabb volt Magyarországnál, s ez volt oka az iránta való rokonszenynek. Ha meg is engedem azt a XVI., tagadnom kell a XVII. századra nézve. Nincs itt a hely kimutatni csak vázlatosan is, hogy mennyire nemzeti volt már akkor az országnak minden rétege, ép úgy, mint Erdély. Hogy a törvényhozás, a legfőbb kormányzések nyelve, német lévén a király, a latin volt, ép úgy nem bizonyít az ellen: mint nem bizonyítja Erdélyben a magyar nyelvnek használata azt, hogy a századok közt nem volt minden testestül-lelkestül német, s hogy a magyar nyelvet csak külső okok tarták távol, a törvénykönyvtár és főkormányzattól, nem pedig a magyarországi latinus szellem, legvilágosabban bizonyítja a Rákóczi-korszak, mely a magyar nyelvet már mindentűt uralkodóvá tette.

Szalay- és Macaulayról írt cikkek telvék a legtalálóbbr történeti megjegyzésekkel, melyekért könnyen megbocsáthatni egy pár felületes észrevételt. Igazi történetirői elmére mutat, hogy fogja fel Arany „Toldy“-járól írt tanulmányban — mely ugyan épen nem történeti dolgozat — a Toldy mondát, szemben azokkal, kik azt Heraklesi, pogánykori mondává akarták vékonyítani. Egy szóval, ha végig olvassuk e két kötetet, csak sajnálhatjuk, hogy a nemes báró, midőn a regényirői tollat letette, erejét nem a hazai történetnek szentelte. Szalay benne méltó és talán félelmes vetélytársra talált volna. PAULER GYULA.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat február 3-kán tartandott választmányi ülésén Ipolyi Arnold elnök fájdalomtól rezgő hangon indítványozá, az ülés megnyitása helyett, hogy e gyászos napon, melyre virradó éjjél előtt veszté el a magyar nemzet egyik legkitünőbb fiát, a hazai tudományosság fő-főbűszkeségét, az Akadémia elnökét és Társulatunk is választmányi és alapító tagját: báró Eötvös Józsefet, — a megdöbbenő veszteség fölötti mély gyászat és fájdalom részvétét a társulat jegyzőkönyvében fejezze ki, fejezze ki továbbá az által, hogy az Akadémia és Kisfaludy-társaság példájára, mára hirdetett ülését halaszssa el. Egyhangú bánatos részvéttel és mély megindulással fogadtatott ezen indítvány a választmány által, — minek folytán a közönség rögtön el is hagyá a termet. A választmány azonban néhány perczig zárt ülésben még együtt maradt, hogy a társulat ügykezelésére vonatkozó egy-két legsürgösb ügyet elintézzc.

Nevezetesen először is Fischer Kálmán és Horváth Árpád, a múlt ülésből kiküldött számvizsgáló tagok jelenték, hogy Pesty Frigyes pénztárnok úrnak az 1870-ik évről szóló számadásait átvizsgálván, a kiadásokat szabályszerű nyugtákkal igazoltaknak s a kimutatott pénztári álladékokat tényleg és hiány nélkül meglevőnek találták, mire a választmány Pesty úrnak a fölmmentvényt az 1870-ik évre megadta.

E számadások általános kimutatása a következő:

A Magyar Történelmi Társulat jövedelem- és költségkimutatása az 1870-ik évre.

a) Bevételek.	ft	kr.
Egyenlegi áthozatal az 1869. évről	5459	14
Az évüljás tagok évi járulékaiból	2205	—
Alapítvány	100	—
Alapítványi kamatok	25	—
Elhelyezett tőkék kamatai	162	78
Szelvényekért	398	53
A „Századok“ példányainak külön eladásából	69	40
Összesen:	8419	85
Századok.	10	

b) Kiadás.	frt	kr.
Nyomdai költségek (részben 1869-ről)	2239	38
Írói díjak	553	—
Postai és szállítási költségek	344	73
Tisztviselői és szolgai fizetések	944	—
A „Szekely Oklevéltár“ kiadására felajánlott adomány	180	—
Vegyes kiadások (irodai, gyűlési stb.)	26	30
Az alapítványül kezelendő értékpapírok vásárlására kiadott, befoglalva az esedékes kamatok megtérítését	2901	—
Egyenleg az 1871-ik évre	1231	44
Összesen:	8419	85

Pesten, 1871, január 2-kán.

Pesty Frigyes m. k.
mint a Magy. Tört. Társ. pénztárnoka.

Alólírottak, mint a Történelmi Társulat 1871. évi január 5-ikén tartott választmányi ülésében hozott határozat folytán kiküldött számvizsgálótagok, ezennel kijelentjük és bizonyítjuk, hogy a fönt előszámlált kiadási összegek részletenként, a társulat szabályai szerint utalványozták, és hogy a 2901 oszt. ért. frt összegért a társulat határozata folytán vásárolt „Kereskedelmi bank-záloglevelek“ a pénztárban hiány nélkül megvannak.

Kelt Pesten, 1871. január hó 28-kán.

Dr. Horváth Árpád, m. k.
számvizsgáló tag.

Dr. Fischer Kálmán, m. k.
számvizsgáló tag.

A fentebbiel kapcsolatban még azon pénztári intézkedés is történt, hogy Fischer Kálmán, Horváth Árpád, Pauler Gyula, Pesty Frigyes és Thaly Kálmán v. tagok küldettek ki bizottságképen a végre: állapítsák meg, mennyi követelése van a társulatnak és mely tagoktól a múlt évekről hátralékos évdíjakban és alapítványi kamatokban? s tegyenek javaslatot a választmánynak e követelés mily úton és módon eszközözendő érvényesítéséről.

Ezek után titkár a következő új tagokat jelenté be: 100 frtos alapítványt tőn a társulat részére s ennek folytán alapító tagúl kíván

megválasztatni gróf Erdődy István, sárosi főispán úr ömlga, — ugyanazon lelkes főúr, ki társulatunk kutató-bizottságát a vasi kiránduláskor oly kitüntető vendégszeretettel látá vörösvári kastélyában s Rákóczi-Aspremont-Erdődy ősei féle hármassal, dús levéltárában. Általános fölkiáltással megválasztatott alapító taggá, s határozattá lön, hogy a társulat kiadványai a nemes gróf számára, kiváló tisztelet jeléül, elejétől kezdve megküldessenek. — Évdíjas tagokúl ajánlottak és megválasztattak: gr. Szécsen Antal, Szluha László és Szeitel Antal urak Bécsben, Dr. Hegedűs János honvéd-törzsorvos és Domanczky István honvédelmi miniszteri titkár Budán, Szent-Kláray Jenő főgymn. tanár Temesvárt, a főgymn. ifjúság önképző köre Szegeden, Elek Salamon casinói könyvtárnok Szólnokon, Békefy Károly főgymn. igazgató Léván és Dillesz Sándor Zsitva-Vérebélyen.

Végre, miután a Cséplő Péter t. tagtárs úr által Nagy-Váradról beküldött 1673-iki rézpecsétnyomó további meghatározás végezt Szalay Ágoston v. tag úrnak adatott át, a választmányi tagok is szétszoltak a közönség után. A többi folyó ügyek tárgyalása és Thaly Kálmán bejelentett értekezése: „Bay Mihály és Pápay Gáspár 1705 — 1706-ki krimmi magyar naplójáról,“ a martiusi ülésre maradt.

— **Magyar Tudományos Akadémia.** Multkori tudósításunkban a január 9-ki ülésről már szólottunk. Azóta csak a jan. 23-ki ülésen fordult elő minket érdeklő tárgy. S ez Toldy Ferencz értekezése, az akadémiai eszme fejlődési történetéről hazánkban, a múlt században. Olvasóink emlékezni fognak, hogy e tárgyról füzeteinkben már többször volt szó, nevezetesen csak pár hó előtt is (decemberi füzet) Bod Péter 1756 — 1760-ik évi indítványáról. Irodalomtörténetünk koszorús bűvárának azonban sikerült a magyar tudományos társasági eszme történetét még följebb vinni. Ő ugyanis már III. Károly idejében 1730 körül akadé nyomára egy magyar nyelvjavító társulat tervezetének, de a mely lelkesülés hiánya miatt, nem létesült. Ezután jönnek Bod Péter indítványai, a melyek szintén elhangzottak. Ide sorolhatók Mária Terézia intézkedései (1770 körül) oly gazdasági intézetek fölállítása iránt, melyek tudományos alapra voltak fektetve, s melyek közül legsikeresebben és legtovább működött a Vas vármegyei. Ennek tulajdonítható jó részt, hogy e megye ma egy kis paradicsom, annyira előrevitte

a kulturát. Igen érdekes egy magyar főúr emlékirata szintén 1770-ből Mária Teréziához, egy „magyar királyi akadémia“ föllállítás tárgyában. A meg nem nevezett tervező az akkori tudományos irodalom színvonalán álló, rendszeres fő volt. Akadémia-tervezete igen jól gondolt mű, mely ha létre jő: hol volna azóta tudományos állapotunk! De a germánizáló törekvésű bécsi kormánynál a javaslat kedvezőtlenül fogadtatott s csirájában elfojtatott, mignem az eszme később Bessenyei agyában villant meg újra, s elvégre századunkban nagy Széchenyink által lőn tetté.

Toldynak e nagy érdekeltséggel fogadott becses értekezése nem sokára külön füzetben meg fog jelenni az Akadémia kiadásában.

A történelmi bizottságnak február 4-kén, a II-dik osztálynak 6-kán lett volna ülése, aztnban ezek, a közbejött országos, de első rendben az Akadémiát sújtó gyászeseemény: a szeretve tisztelt Elnök halála folytán, a febr. 3-kán, a gyászszertartás ügyében tartott rendkívüli ülés határozatából, elmaradtak.

A jövő hónapokban érdekes történelmi értekezésekre készülhetünk az Akadémiában, ekkor tartandják ugyanis székfoglalóikat Frankl Vilmos, Nagy Imre és Pauler Gyula, tavaly választott új tagok. Értekezéseiket mi leszünk szerencsések, ígéretük szerint, közzölhetni.

— Adalék a Sághefai Sándor-család nemzékrendéhez.

Nagy Ivánnak családtörténeti műve kétségkívül egyike a legbecsesebb magyar kiadványoknak, noha sok hibát és hiányt találunk is abban, de ha tekintetbe vesszük, hogy azt egyetlen egyén állította össze oly országban, a hol — daczára a nemesség sok és nagy kiváltságainak és a nemeslevél iránti nagy előszeretetnek — kevés előmunkálat volt található: akkor mégis megérdemli ama nagyterjedelmű mű minden méltánylatunkat.

Mi ezuttal némi kiegészítéssel járulunk e munkához, midőn alább Csúzi Cseh József pápai hirneves ref. lelkésznek 1713-ban kelt magánlevelét s a hozzácsatolt családtörténeti kimutatást közöljük. E táblázatban a főhelyet a Sághefai Sándor-család foglalja el, de ezen kívül még 22, vele rokonságban álló magyar nemesi család múltját érdeklő adatok vannak itt felsorolva.

Igaz ugyan, hogy a Sándor-család története olvasható Nagy Ivánnál (*Magyarország családai. Pest, 1864. X: 40—43. és 905—906. ll.*) és pedig Thaly Kálmánnak a családi okmányok alapján összeállított közleményéből; de miután Csúzi Cseh József levele a nemzékrendre nézve — legalább a XVII-dik század közepétől 1713-ig — teljesebb adatokat tartalmaz: méltónak tartottuk a közzétételre. Tagadhatatlan, hogy nem kitűnő írókról vagy magas rangú államférfiakról, hanem középrendű magyar nemesekről szól e közlemény, de ez — nemzetünk szerint — semmit sem von le történelmi értékéből.

Mielőtt azonban a levelet olvashatnók, meg kell érintenem, hogy Csúzi Cseh József ezt Gyürky Ferencz tudakozódó soraira írta, a ki Szeremley György eredetéről akart biztos tudomást szerezni, miután Szeremley a Gyürky-családból akart nőszülni. Célját el is érte, mert Nagy Ivánnál látom (X: 689. l.), hogy neje Losonczy Gyürky Zsuzsa volt, a kinek megnyerésére kétségkívül befolyással volt Csúzi Cseh Józsefnek azon levele, a mely im' itt következik:

„Szíves köteles szolgálatomnak köteles ajánlása után siralmas csztendőknek etc.

A Kegyelmed és Gyürky Pálné Asszonyom tudakozódó leveleire akarván replicálnom, ez iránt *ex certa scientia et pura conscientia* Kegyelmeteknek ezt írom, hogy említett Sz. G.¹⁾ Uram, mind Familiájára, mind egyéb állapotjára, és qualitásira nézve olyan subjectum, az ki meg nem vetendő. Familiája s Nemzetsége jó, szép, becsületes, és régi igaz Nemességü: mind az Atyai (ugyanis az ő kglme édes Atyja, Szeremley Mihály, értelmes, tudós, possessionatus, jó magabíró, tisztos öreg Ember, lakván Felső-Örben maga curialis házában), mind pedig főképen az Anyai, a mint az annectált Genealogiából világosan kitetszik. *Vide*²⁾.

Egyéb állapotját s qualitásit pedig ő kglmének az mi illeti: gyernekségitül fogva szép indulatú volt, jó szelid erkölcsü, és olyan elméjü, hogy scholabeli tanulásakor is *condiscipulusit* mindenkor excelleálta, magánál öregbeknél is mindenkor jobb és tudósabb volt, ezt én jól tudom, mert az én kezem alatt is Pápai Professorságomban az felsőbb disciplinában nagy dicsiretesen tanúlt. Az elmét ékesítő tudományokban nagy fundamentoma vagyok, jó *historicus*, jó *jurista*, jó *linguista*,

¹⁾ Szeremley György. E. L.

²⁾ Lásd alább. E. L.

jó deák, tud német, francia, olasz nyelveken, szép experienciája, melyre nézve is nagy dexteritással és kedvességgel viseli az Secretáriusságot Méltós. Bottyáni Ádám Bánné Asszony (gr. Strattunann-Kinsky Eleonora) udvarában, holott is az ellenkező vallású társaságában hitit s vallását állhatatosan megtartja, mely is kétségkívül indító oka mostani idegen s távul való földön való kereskedésének, hogy ott jó nemzetű s maga vallású személyt keressen, nem akarván itt vagy ellenkező vallásút, vagyis idegen nemzetűt = németet magának venni, melyben e mi földünkön s avagy csak az említett udvarban is elég módja s alkalmazossága volna, de nem tetszik lelkének. Állapotjához és hivataljához képest, melyben egynéhány esztendőktől fogva csendesen foglalatoskodik, abban is volt s vagyon módja, hogy pénzt szerezzen, és magát megtakarja (máskint is természeti szerint csendes, józan, mértékletes és takarékos lévén), meg szüleiről is fog Jóság reá maradni, és fellyebb említett Sándor Susánna, Horvát Miklósné Asszonyom magtalan lévén, javait atyafiai között testamentaliter elosztván, Szeremley György urannak (mint egy te-tvér atyafjának) itt Pápán levő úri házat hagyta, melynek itt csak három sincsen mássa, megérme három ezer R. Forintot, annyival is inkább, mivelhogy az háborúbeli elégeése s pusztulása után¹⁾ ezen esztendőben azt ő kegyelme szépen reparáltatta, költvén reá circiter ezer forintot, mely házban akármely úri ember s asszony is kedvére lakhatik. Ez Genuina Informatiónnak azért kglmek hitelt adván, én is kérem s tanácslom is, említett Sógor úramat kglmek ne repudiálja. Gyürky Pálné Asszonyomat nagy becsülettel köszöntöm, mivel ezt ő kglmének is főképen is írom, nem szükség külön írnom. Ha Isten az ő kglme Leányát közinkben hozná, örülnék rajta, és tisztem szerint ő kglmének szolgálék, a szent szolgálat által hitiben s vallásában való erősítésében. Kivánom ezzel Isten éltesse s áldásiban részesesse stb.

Datum Papae dje 21. Decemb. 1713.

Kglmed igaz Jóakaró kész szolgálja s komja

C. C. J.²⁾

¹⁾ Pápát, Szombathelylyel s Tatával együtt, mint a kuruczok főbb hadszállásait, 1707-ben égeték föl Rabutin és Pálffy es. tábornokok.

²⁾ Összefont C. C. J. betű, mely csakis Csúzi Cséh Józsefre vonatkozhatik, miután ekkor Pápán ő volt reform. lelkész. A mellékletben egyébiránt mind atyjára, mind magára hivatkozik. E. L.

A levélhez csatolt s közleményünknek voltaképeni anyagát képező család-történeti kimutatás szóról szóra — habár mai helyesírással — így hangzik :

„Volt s lakott itt Pápán az elmúlt seculumnak elein s holt meg Anno 1663. nagy tisztos vénségben egy Nemes és Nagykereskedő ember, Sándor György, kinek második felesége volt Nikos Anna¹⁾ (kiknek Testamentaria Dispositiója in paribus nálam van).²⁾ Ezeket Isten megáldotta volt tisztességgel, tekintettel, világi külső jókkal, hosszú étellel és im ez fiú és leány magzatokkal :

¹⁾ Nagy Iván bizonytalanságban van Sándor György keresztueve iránt, miután egyik helytt György, másik helytt Gergely néven fordúl elő. E levélből immár bizonyos, hogy György volt*), miután a Csúzi Cseh kezei közt levő végrendelezési okmány kétségtelenül pontosan tartalmazta a nevet. Új adat különben, hogy S. Györgynek két neje volt, holott Nagy Iván csak Nyikos Annát említi, és új adat, hogy 1663-ban halt el. — E. L.

²⁾ Megvan családi levéltárunkban is, 1697-iki másolatban ; kelt pedig e végrendelet Pápán 1663. május 29-kén, Botka Ferencz Szala vármegyei alispán, Toldy Márton, Sréter János, és Bodách Ferencz Veszprém vármegyei esküdtek s több más hites személyek előtt, s mindkét megöregedett hitestárs nevében szól. A gyermekeiknek hagyott gazdag ingó és ingatlan örökség mellett jelentékeny tételek vannak vallási és jótékony czélokra hagyományozva, s a végrendelet mindgyárt ezeken kezdődik. Így pl. a pápai helv. ecclesiának hagynak 400, a két praedicatornak 15—15, az iskolamesternek 10, a deákoknak 10 tallért, a deákgyermekeknek 5 frtot, „Az ispotált elvették tülünk (reformátusoktól), Groff Uram Eő Ngha (Eszterházy) provideálván felölök ; osszszanak mindazonáltal az szegényeknek tíz frtot.“ Másik, igen érdekes legatum :

„Budai Csonka-Toronybéli raboknak hagyunk 25 forintot.“

„Feirváratt lévő keresztyén raboknak tizenharmad fél forintot.“ Mindezek, természetesen, török rabjai, hadi foglyok voltak.

Anna leányuk férjéül végrendelezők is Szeli Györgyöt, Kata leányuk férjéül pedig Oroszi Ádámot emlegetik. Pannától már unokáik voltak. Horváth Miklós és Palotay Miklós is mint vök szerepelnek már, amaz mint Zszusa, emez, mint Erzsébet leányuk férje. Gergely fiok már

*) A családi okmányokban is mindig György néven említetik. 1616-ban mint „ifjú,“ külföldre utazott, honnét évek múlva térvén vissza, nősült meg.

1. Sándor Gergely, értelmes törvénytudó, Szala és Somogy vármegyéknek Vice Ispánja, kinek feleségétől Darás Erzsébettől im ez gyermeki löttének: István, kinek első felesége Festetics Pál leánya; László, kit kglmed is ismer, †) Domokos Ferencz néhai Kapitány és Brigadiros veje; Ferencz, kinek első felesége volt Horvát Péter leánya, a második, mostani, Pázmándi Gergely lánya; Judith, Csernel János felesége, az első.

2. Sándor György, nagy tudományú Procator, említett bátyjával Ecclesiánknak oszlópa; kinek csak egy leánya maradt, Mária, ki pápista férjhez: most is itt lakó Tallján (Tallián) Sándorhoz elocáltatott, kinek Rosina leányát minap itt való Vice Ispán Somogy Ádám vövé el.¹⁾

3. Sándor Anna, ki Nemes és Tisz(teletes) Szeli György pápai Praedicator és Püspök házastársa; ezeknek leánya Anna lett Pecsowics Ferencz felesége, kiknek fia ifjabbik Pecsowics Ferencz volt egyik veji Festetics Pálnak.²⁾

ekkor nős volt, György azonban, az ifjabb — kinek lakodalmára a gondos szülők osztályon kívül 600 frtot, egy aranylánczot, 3 aranygyűrűt s jövendő nejének is aranymíveket hagynak — még nőlen. Ki egyébiránt, mint Kőszeg város főbirája Szvetics Andrásához intézett lakodalmi meghívó leveléből látjuk, 1666. július 4-kén s 5-kén tartá nagy ünnepélylyel menyekzőjét, néhai Nádasdy Boldizsár hajadon leányával: Nádasdy Erzsével, napa „Tarródy Órsik Asszonyom“ molnári-i (na gr. Festetich György-féle) udvarházánál, holott is „Méltóságos Urak, ő Nagyságok és több jóakaró uraimék“ leendő megjelenését említi. Th.K.

†) Ismerte pedig a kuruczvilágból, mikor Sándor László ezereades főkapitány volt s mint ilyen többször a dunántúli hadserög követeképen járt a fejedelembhez és Bercsényihez a Duna más felére, hol viszont Gyürky Ferencz Nógrád vármegyének vala insurrectionalis kapitánya. Gyürky Pál pedig. kinek leányáról itt szó van, tábornoka vala Rákócziak.
Th. K.

¹⁾ Ezen Györgyöt illetőleg pontosabb Nagy Iván közleménye, a mennyiben nejét, Nádasdy Erzsét is főlemlíti. E. L.

²⁾ Annára nézve tévedésben van Nagy Iván, midőn őt Pecsowics Ferencz nejének mondja, holott Szeli Györgyné volt s csak leánya, Szeli Anna lön Pecsowicsné. — Érdekes pont ez különben magyar prof. egyháztörténetileg is, mert Szeli György dunántúli püspöksége kétség-telenül világos lesz e följegyzéstől s Tóth Ferencz tapogatózása is (Túl a dunai ref. püspökök élete. Győr, 1808. 113—116. ll.) valónak bizonyúl. E. L.

4. Sándor Kata ¹⁾, kinek férje volt Oroszi Ádám, nagy vitézlő Nemes ember itt Pápán; ez nagy kegyes adakozó Thabitha özvegy vala. Voltanak négy leányi, derék emberek feleségei: Anna, Gyallódj Istvánné; Erzsébet, először Ostffi Lászlóné, másodsor Ivános Andrásé, harmadszor Csúzi Jakab atyámuramé; Susánna, Csapó Jánosé: Cata, először Toldi Mártoné, kitül való az én feleségem, és volt egy fia: Pál, ki Szolgabírósgot s Viece Ispányságot is viselt vármegyénkben s ma is él.

5. Sándor Susánna, Horvát Miklós néhai itt való Vice Ispány felesége és özvegye, nagy kegyes gazdag úri aszszony, de magtalan; ezelőtt 6 esztendőkkel múlték ki ez világból.

6. Sándor Ersébeth, kinek férje volt Palotai Miklós ²⁾, derék fő ember, groff Bottyáni Christóph egyik udvari fő szolgája, kinek maradtak volt négy gyermekei:

a) Palotai István, Dicső (?) uramnak Bottyáni Christóph groff udvari kapitányjának veji.

b) Palotai Sámuel, Bottyáni Ádám gróff és Bán egyik udvari ember fő szolgája, praefectusa az aszszonynak most, ki azon udvarból vött elsőben feleségül egy német dámát, mostani felesége penig (Felső-Büki) Nagy István Itélő-Mester leánya.

c) Palotai Mária, Gombos István fő ember első felesége.

d) Palotai Juliána, Szeremleý Mihály felesége, kiktül született mostan praedicamentumban levő Szeremleý György uran, több atyjafiaival együtt.

Ilyen szép s szélesen kiterjedett az ő kglme familiája s atyafülsága, melynek több szép ágait most nem szükség kiterjesztem.

Álljon itt végül e korszakból az egész család nevezékrende, ezen okmány és a család, névszerint Sándor Ferencz kurucz ezredes és Pázmándy Éva déd-unokája: Thaly Kálmánnak Nagy Ivánnal olvasvasható közleménye alapján:

¹⁾ Kata és Zsuzsi Nagy Ivánnál nincs említve. E. L.

²⁾ Téved Nagy Iván Erzsére nézve is, miután férje nem Oroszi Ádám volt, miként nála látjuk, hanem Palotai Miklós. Oroszi Ádám Katát vette el s a négy Oroszi leány és Oroszi Pál nem Erzsétől, hanem Katától született. E. L.

Sándor György

Sándor György † 1663.
(1. N. N. 2. Nyikos Anna.)

Gergely. (Darás Erzsc.)		II. György. Anna. (Nádasdy (Szeli (Erzse.) György.)		Kata. (Oroszi Ádám.)		Zsuzsa. (Hor- vát Mik- lós †)	Erzse. (Palotai Miklós.)							
István (1. Feste- tics Krisz- tina. 2. N. N.)	László (Donokos Éva.)	Ferencz (1. Horvát Erzse. 2. Páz- mány Éva.)	Judit (Chernel János.)	S. Mária (Tallán Sándor)	Szeli Anna (Pecso- vics Fer.) Ifj. Pecso- vics Fer. (Festetich N. 1)	Oroszi Anna (Gyallódi István.)	Erzse. (1. Ostffi László. 2. Iványos András.) 3. Csúzi Cseh Ja- kab.)	Zsuzsa. (Csapó János.)	Kata. (Toldi Márton.) Toldi N. 2) (Csúzi Cseh József.)	Pál.	Palotai István (N. N.)	Sámuel (1. N. N. 2. Nagy N.)	Mária (Gom- bos Istv.)	Juliána (Szerem- ley Mi- hály.) Szeremley György (Gyürky Zsuzsi.)

Közli: EÖTVÖS LAJOS.

1) Magdolna, ki 1710-ben már özvegy. Th. K.

2) János. Th. K.

Midőn a fentebbi nemzékrendi adalékot közölném: egyúttal megérintem, hogy már régebben érlelem magamban a tervet, s adatokat gyűjtök is e célra, hogy a fiágban immár kiholt Ságfalvai Sándor-család történetét egy kis külön monographiában megírjam. Nemcsak unokai hálámat akarom ezzel leróni tisztos őseim iránt, hanem egyszerűen egy középrendű magyar nemes család életét vázolni; annál inkább, minthogy a Ságfalvai Sándorok, különösen Lászlóval és Ferenczcel, II. Rákóczi Ferencznek elejétől mind végig tevékeny és vitézül forgódott ezredeseivel, történelmünkben is szerepelnek, — s általában családéletük, a kiterjedett rokonságnál fogva, igen számos dunántúli nemes családdal elváhatlanul összeforrt.

E célra főforrássomúl szolgálанд családunknak szülőházamban őrzött levéltára, mely 2—3000 darab okmányt tartalmaz (köztük 17 Árpád s számos Anjou-korit) és egész 1228-ig fölér. Ezekon kívül nem kevés anyagot leltem már e tárgyra más családok archivumaiban, úgy közlevéltárakban is.

Mielőtt azonban föltett szándékomat fogantatosíthatnám: minthogy már Eötvös Lajos tagtársunk a fentebbi czikkel a Sándor-család nemzék-rendének teljesbitését megkezdette, — álljon itt annak bővítéséül, néhány adalék tölem is.

Mindenek előtt helyre kell igazítanom Nagy Ivánt, ki (XIV. k. 40. l.) a Vas vármegyei Ságfa helységet a gr. Erdődyekének írja. Ság- vagy Izsákfalvát (mert a régibb korban okmányaink a szomszéd Sághegyét Izsák-hegyének se falut Izsák-falvának nevezik), melytől a Sándor-család, mint ősi birtokától előnevét vette, ugyanis nem az Erdődyek: hanem ma is a Sándorok vér-utódai a gróf Somogyiak birják, ősi jusson. II. György egyetlen leányát Sándor „Marinkát“ ugyanis Vizeki Tallián Sándor vette el; az ő Róza nevű szintén egyetlen leányuk pedig Somogyi Ádám, 1705—9-ben volt kurucz ezredeshez, később Veszprém vármegyei alispánhoz ment férjhez: kiktől származnak a gróf Somogyiak. Így örökölték ők Ságfát, később a többi atyafiak ottani részjóságait is összevévén.

Most már néhány adatot a genealogiához. I. György (Nyikos Anna férje) atyját mind Nagy Iván, mind Eötvös Lajos hibásan írják szintén Györgynek; mert az 1622-ben armalist nyert György ugyanaz, ki Nyikos Annát bírta nőül, s 1663-ban húnyt el. Hanem az ő atyját Gergelynek, anyját pedig Zsófiának hitták. E Sándor

Gergelynek, ki jómódú pápai polgár vala, volt még egy Dén es nevű testvére is, ki 1616-ban, midőn unokaöcscse, I. György, mint „juvenis“ külföldi utazására indul, még élt.

Ilygy Sándor Györgynek Nyikos Anna előtt más neje lett volna: a családi levéltár adatai nem említik; hanem igenis, kétségtelenné teszik azt, hogy Nyikos Annának volt Sándor György előtt más férje, név szerint Szilvásy Imre, a kitől Annának egy leánya is született: Szilvásy Er z se. Erről — 1663-ban már férjezett és gyermekekkel bíró pápai lakos Arn old n é ről — az édes anya, főntemlített végrendeletében külön hagyományozás által emlékezik meg. Nyikos Annának volt egy Kata nevű nővére is, ki mint pápai K ó p j a j á r t ó F a r k a s n é, 1621-ben húnyt el, magtalanul.

II. Gergely, zalai és somogyi alispán 1675-ben még él. Idősb fia István, ki azelőtt a pápai várórségben, majd gr. Forgách Simon huszár ezredében mint kapitány szolgált, 1704-ben Beresényi által mint kurucz alezredes említettik. — A második fiú: László, a híres kurucz ezredes, Veszprém, Fehérvár, Simontornya, Pécs stb. megvívója, ki nejét Domonkos Évát 1708 őszén veszté el: Pázmándy Gábornak és Saúry Sámuelnek Pápán 1716. mart. 16-kán kelt levelében már né h a i n a k iratik. Mag nélkül halt ki. Őt messze túlélte öcscse F e r e n c z, a harmadik fiú, egykor szintén Rákóczinak huszár-ezredese, — ki 1675-ben Pápán született, s késő vénségében 1760. junius 20-kán húnyt el, Komárom vármegyében Csepen, azon ő építtette udvar-házban, melyben én, dédunokája, nevelődtem. Temetése másnap, ugyanott, ünnepélyes gyászszertartással ment végbe.

Istvánnak első neje, a dús Festetich Pál legidősb leánya: Krisztin á volt; az ifjabbat Juliánnát az 1711-ben lefejezett Béri Balogh Ádám híres kurucz dandártábornok birta volt nőül, kinck üldöztetése idejében e nő Pápán, Sándor Istvánéknál vonta meg magát. A harmadik Festetich-leányt, Pecsavich Ferencznét, kit Eötvös L. nem tud megnevezni; M a g d o l n á n a k hitták. 1710-ben már özvegy volt. Sándor István második neje Alsó-Büki Horváth Julianna volt. Festetich Krisztinától született gyermekei közül az idősb: Sándor Er z se vala, K á l d y J á n o s vasi alispán neje, 1716-ban már nem élt; II. György és II. István nevű fiai is korán elhalhattak; hanem II. László nevű fia fölnevelődvén, méltóan I. Lászlóhoz, nagybátyjához, a hadi pályán tüntette ki magát. Már mint ifjú részt vón az 1716,

1717, és 1718-iki török hadjáratokban, mint lovas tiszt; majd b. Andrassy Ádám altbgy gyalog ezredében szolgált mint kapitány. Mária-Terézia alatt pedig a saját költségén alakított szabad csapat élén harczolt. 1760-ban még élt, de gyermektelen vala. Testvérhúga: II. Zsuzsánna, Nádassi Sárközy Jánoshoz ment férjhez. 1760-ban már özvegy, de több gyermekkel bíró.

Ennyit I. István ágáról. Nővérének Judithnak, Chernel János vasi alispán nejének ága fiában: Chernel Gáborban virágzott tovább, mint Katáté a Veszprém vármegyei, ma még leányágban élő tót-vázsonyi Oroszokban.

Legjobban kiterjedt Ferencz ága. Ez első nejét: Mankó-Büki Horváth Péter Erzsébet nevű leányát 1701-ben vevé el, de már 1707. január 7-kén elveszté. Ettől két fia: névszerint Imre, II. Ferencz és egy leánya maradt, a Nagy Ivánnál meg nem nevezett Borbála: előbb Rempe-Hollósi Laky Zsigmond, majd Diszeli Saáry Péter neje.

Sándor Ferencz a kurucz-világ után másodsorú nősülvén, 1711-ben vette el Szomri és Somodori id. Pázmándy Gergelynek Mézess Katalintól született leányát Évát. Kivel majd 50 évig élvén boldog házasságban (Pázmándy Éva 1767. april 11-kén követte férjét a sírba), hét gyermeket nemzett: I. Dánielt, Józsefet, III. Gergelyt, II. Katalint, Zsófiát, II. Judithot és II. Juliánát.

Juliánna mint hajadon halt el; Katalin Baracska i Szües Péterhez, Zsófia Halass i Nagy Ferenczhez ment férjhez, Judith Ásvai Jókay Sámuelhez ¹⁾. A mi a fiukat illeti: Dániel egy fiút (II. Dániel) és egy leányt hagyott maga után: Rebekát, Kis-Mányai Micsky Sándornét. II. Dániel 1844-ben gyilkosmódra öletett meg, soha ki nem tudódott tettes által; fiában Károlyban, ki mint honvédtiszt esett el 1849-ben a szőregi csatában, halt ki a Ságfalvi Sándor család férfiága.

Mert I. Dániel testvéröcseinek Józsefnek és III. Gergelynek csak egy-egy leánya maradt. Az utóbbiét III. Zsuzsánnát Tuba Sándor, majd Szent-Mártoni Radó Sándor birta volt nőül; s Józsefnek Nagy-Györi Kutass Esztertől született egyetlen

---

¹⁾ Sándor Judithnak Jókay Sámuelről származott unokája Jókay Mór, másod-unokavérem. És így a kurucz obesternek két magyar író ivadéka van.

leányát, S á g h f a i S á n d o r E s z t e r t — kit tisztes öregségében, mint a régi magyar nemes asszonyok példányképét ismertem, és mint édes öreganyámat hamvaiban is áldom — mint Tali és Széchi-Szigeti Thaly I s t v á n özvegyét, 1849. január 11-kén ragadá ki szerető körünkből a halál.

E tisztes öreg asszony hordott öln, mint gyermeket, s ő, a k u r e z ezredes, Sándor Ferencz unokája, gerjeszté föl bennem először a történelmi érzéket és a tiszteletet II. Rákóczi Ferencz fejedelem iránt, kire mindig büszkén hivatkozott, hogy nagyatyja és nagybátyjai, mint főhaditisztei szolgálták.

Legyen áldott emlékezete! Nekem pedig bocsássa meg a szíves olvasó, ha egy kihalt család emlékezetéül, a más által adott impulsus folytán ezeket elmondottam, s ha e pár sorban szívemből áldozok ama hű nő előttem oly drága emlékezetének, ki hazát szeretni először tanított, és lelkembe, mint gyöngye gyermekébe, a történelmi nagyság ideáljának magvait elhinté, kiirthatatlanul!

THALY KÁLMÁN.

— **Ingóságok leltárai 1615 és 1635-ből.** A vasvármegyei S z e l e s t e y-család levéltárából már közöltünk volt két, XVI-ik századi magyar leltárt, — megemlítvén, miszerint ugyanott még két, a XVII-ik század első feléből való, tehát szintén a régiebbek közé számítható magyarul szerkesztett inventáriumot találtunk. A mennyiben minden ilyes közlemények a régi magyar nemesi háztartásra, őseink beléletének történetére nézve, továbbá műtörténeti és nyelvészeti érdekekkel is bírnak: itt közöljük, eredeti helyesírásuk szerint a két utóbbi lajstromot is, melyek közül az első a Széplaki B o t t k a, s a második a később bárói, majd grófi rangra emelkedett C z i r á k y családra vonatkozik.

I.

1615. 23 Martý

Bothka Istvánné Asszonõom

ladaiban valo Morhanak Inuentariumia.

Heth ezüst kalan, 7. Egý ezüst w Lanczostul 1. Egý ezüst Corda w 1. Egý ezüst aranýazott parta w 1. Egý selyem mayez ezüst bogláros w 1. Keth ezüst w aranýas 2. Ket cõregh (nagy) wý halo

Imögh 2. Hat aranñas Imeg wall 6. Egý varratlan lengýel patýolath Imegh vall 1. Negý Aranñas Elököthó 4. Egy vörös Tafotha előköthó araný csipkewel 1. Egý gýoleh paraszt vý előköthó 1. Egý reczes paraszt előköthó 1. Het vankos heý himes 7. Egý vörös selýemmel varott patýolath Elököthó 1. Eöt Török kezkenýö 5. Felvegh Török patýolat $\frac{1}{2}$. Felvegh Lengyel patiolath $\frac{1}{2}$. Ket Gyöngýös, aranñas feiköthó 2. Keth aranñas keze valo 2. Egý aranýzatlan keze valo 1. Egý par araný perecz 1. Egy gýenghe aranylancz 6 rettel 1. Egý Jaspis Araný Gyýrw 1. Egý saffir Araný Gyýrw 1. Egý saffir kýs araný gyýrw 1. Egy Rubint Araný Gyýrw 1. Egý kezfogas Rubint Arany gyýrw 1.

Ezek mind egý Ladaban vannak.

Masodik Ladaban :

Fodor 6. Egý Galler 1. Egý paraszt Imegh vall 1. Egý reczes lepedó 1. Egý reczes kendó kezkenýö 1. Egý patýolath Also oreza takaro 1. Egý hoszu Abrosz, két asztalra valo 1. Egy sarga atlancz nestell bellött, keztw Aszonnak valo 1. Egý ferfinak valo vöröss szór w 1. Egý eleköthó körnýwl valo Araný csipke 1. Fatýolka eleire valo, gýöngýös araný köthes, allyawal egýwt 1. Egý Iskatulaban egý kewes Apro Gyöngý.

Az harmadik ladaban :

Tizönhet lepedó 17. Tizönhárom Abrosz 13. Egý abrosz, ket asztalra valo 1. Nyölez vaszon kendó kezkenýö 8. Egý feketehe sima barson szoknya 1. Egý viragos kamuka, aran színw viragu szoknya 1. Egý test színw viragos kamuka szoknya 1. Egý sima sarga atlancz szoknya 1. Egý kek viragos barsoný nestel bellött kýs suba 1. Egý feketehe barsoný kýs künthös 1. Egý vös (vörös ?) atlancz kenighliwel (igy) bellött kýs suba 1. Egý nyomtatoth vörös Atlancz, Nestel bellött kýs suba 1. Egý Arany színó, Mallal bellött Tafota halo suba 1. Egý selýöm paplan 1. Egý Asztalra valo vörös szónýegh 1. Egy feier szónýegh 1. Egý falra valo vörös karpith 1. Egý Aranñas födeles kupa 1. Egý födeles ezwt sima labas pohar 1. Egý ezwt sima aranñas kiesin pohar 1. Egý öregh sima ezwt pohar 1. Harom kichin szerw sima ezwt pohar 3. Egý aranñas, ezwt kýs kanna 1. Egý fekete viragos barszon korezowag (igy) 1.

Inuentata praesentibus admodum Reverendis Joanne Papaý et Joanne Gamzýeh Canonicis Castriferr. per Notarium N. Bóýthe m. p.⁴

(Manupropriájának alja: magyar u. n. kisebb vitézskötést képez, úgy a mint az ma is használtatik.)

Eredeti, hosszában kettéhajtott félv papírra írva.)

II.

Cziraki Evau aladott Ingo Marhanak Teöreök Janos
Uramnal hagyott Laistroma.

Anno 1635. Die 26. Decembri. (így). Az mjnemeő keucs Ingo marhat Czjraj Laslo uram felesegesteől ide Szecczienben *) hozott, Egervarj Mihály uramual egyeöt. Melýnek Inuentalasaban Jelen voltanak ez neuczendő szemelick, ugj mint: az Nemzetes Tekintetes Thelekesi Teöreök Janos uram, Jambor szolgáj közzeől Elscő hütcös porkolab az Vitezleő Szeőlcősj Istuan, az nemes Vitezleő Bjrj Pal, Szabo Istuan, Molnar Janos, Ismegh az Tiztelendeo es Bezuilletes jt valo Egjhazj szolgr Martjnus Regjnus it valo predjicator.

1. Kiralj szjnű Barsonj szoknia virágos ket Rendel Aranj prem rajta mind vallan s mind allian, 1. — 2. Egj Tenger színű Atlacz szoknia het Rendel aranj prem rajta. 3. Egj Test színű Barsonj kis suba Tenger szjnű Gubos Barsonnial berlet az elej Aranj prem szeles ket Rendel keskenj Aranj prem három Rendel Rajta. 4. Egj Fekete viragos Barsonj kis suba, az eleinj Teglaszjnű Gubos Barsonj, alatta Tofota Aranj prem rajta Egj rendel szcles, ket Rendel keskenj prem. 5. Egj Fekete Barsonj vall Galon modgiara keskenj prem rajta aranj. 6. Egj viragos koronka. Abrosz Niolecz, 8. Kendeő kezkenő het, 7. Aztal kezkenő Tizenegj, 11. Lepedeő 4. Reczes eleőkcoteő Egj, 1. Ket Recze fejkeoteő, 2. Egj Gieöngicős fejkeoteő, 1. Egj Racz paplan, 1. Ket Reczes Galler, 2.

Ez megh neuczet marhat közéönséges akarathol hattuk az Tekintetes Nemzetes Telckesj Teöreök Janos uramnak szecczienj hazanál ugj mint hű keznel Teörwen napigh.

P. H.   P. H.   P. II.   P. H.   P. H.

(Eredeti, félv papíron. Az öt papírfölzetű kis gyűrűpecsét közül négy teljesen azonos. A paizsban pánczélós férfialak, derékig, a sisak tollát nyíl lövi keresztül; fölötte S. P. betűk.)

Közli: EÖR-DARMAY ZSOLT.

*) Vas vármegyei Szécsény, a Gyöngyös vize mellett.

— Vitnyédy Istvánnak növendéke : Ensel ügyében Godyhoz írt levele ; Soprony, jul. 3. 1661. *)

Az én Enselemet kívánta kgték hogy scholájában szolgáljon, kit én nagyobb örömmel adok kgteknek annál, az mint kívánja, esakhogy nem elég valamely dolgot jól elkezdni, ha jó végét ember nem remélheti. Ugy értem, antecessora nem igen dicsekodhetik, hogy ott conditiójába jól tractáltatott volna, ki inkább ex desperatione vagy taedio sublationis difficultatum suarum acceptálta az ecclesiastica functiót, esakhogy vége lehessen ott való nyavalyáinak. Bizony, ha ilyen kimenetelét gondolhatnám az én Enselemnek, kinek előtte levő szerencséje jövőben vagyon és az ő idejében el sem kerüli ötet, — még tovább is adnék asztalomon kenyeret neki, még ötet előltalálná az ő kívánt szerencséje. Hogy azért hasonló panasza ő neki is ne contingáljon, tudván azt, quod tela praevisa minus feriant, kgdet szeretettel kérem, oktassa, tanítsa mindenekben s fia gyanánt vegye maga szívében ; kiváltképen pedig ha antecessorának méltó difficultási voltak tam circa functionem docentis, quam vero bonum ordinem scholasticum et discentium, mely nélkül akármely társaságban is igen kevés jóra való remenség vagyon, úgy igyekezzék azokat megorvosolni, hogy sublatiójával azoknak lehessen hasznos az ő kgték között való létele ; kit ha kgd paterne fog tractálni, levén az praedicálásban szép gratiája, fogja kgdet néha, ha úgy tetszik, supportálhatni. Elhitem, én érettem minden jóval leszen hozzá és az közönséges jóért, az melyért én is mindenkori kgd köteles jóakarója és szolgáló condiscipulusa kívánok találtatni, azt várván kgdttül is.

Soprony, 3. jul. 1661,

(Fogalmazatból Vitnyédy István levelei közt a magyar tud. Akadémia könyvtárában.)

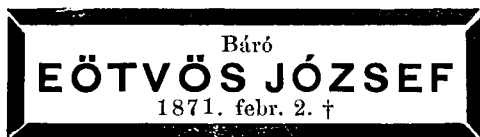
Közli : GARÁDY.

— **Hernád-németi pecsét.** Régi magyar községi pecséteink számát ismét szaporíthatjuk egygyel, a szatmári béke előtti időből. Ez a Rákóczi-nemzetség — ma is ennek leányági utódai : a gr. Erdődy-Aspremont örökösök — birtokát képező, s II. Rákóczi Ferencz fejedelem által hajdu-községi kiváltsággal ellátott Zemplén vármegyei **Hernád-Németi** helységé. Egy kis ovalis pecsét ez, melynek közepén, szaba-

*) V. ö. „Századok“ 1870. VI. f. 420., VIII. f. 568., IX. füz. 653., X. f. 731. II.

don, minden paizs vagy szegélyzet nélkül egy térdig érő dolmányú vitéz áll, jobbját övébe dugva, baljában egyenes pалlost tartva. Mellén három nagy kerek domb látható: feje mintha födetlen volna. Körülötte: HE NE P, azaz: HERNÁD NÉMETHI PECSÉT. Alul pedig, a vitéz lábainál, meglehetősen szétszórt számokkal a pecsét készítése éve: 1695. A metszet kezdetleges, és az alak körvonalai jóformán lekoptak.

Található különben teljesen ép, piros spanyolviasz-lenyomat, Béres Márton, Hernád-németi hadnagyok és tanácsának 1710. jun. 1-én Pászthor János községbeli táborozó hadnagyhoz a pusztaszegi táborra irt eredeti levelén, melyre a Rákóczi-levéltár romjai közt, a budai kir. kamara archívumában, mint Malonyay Ferencz, Rákóczi szerenesi praefectusa 1710. jun. 7-kén Szerenesről Ottlik György főudvarmesterhez Munkácsra szóló levelének mellékletére bukkantam. T. K.

Mire a jelen sorok t. olvasóink kezébe jutnak: már az egész országot régen végig rezgette a megdöbbenő nemzeti gyász híre, mely hazánkat egyik legnemesb fiának, tudományos világunk főbűszkeségének, a genialis író, a bölcs államférfiú, a lángelkű költő: b. E ö t v ö s J ó z s e f nek halála által érte. A nagy férfiú történetirodalmunknak is nevezetes szolgálatokat tőn, nemesak nagyhatású korrajzának: „M a g y a r o r s z á g 1 5 1 4 - b e n ” írása, de akadémiai s miniszteri működése által is, minden alkalmat megragadván a hazai történelem ügyének előmozdítására. Társulatunk is alapító s választmányi tagját gyászolja benne; méltán is fejezé ki legmélyebb részvétét és fájdalmát jegyző-könyvileg halála fölött, s méltán halasztá el jelen havi ülését az országos gyászban, mély szomorúságának jeléül.

Eötvös nemzetének s a tudománynak szentelé egész életét; az egész nemzet s az egész tudományos világ könyei áztatják sírját és áldják hamvait!

— Az állam levéltár ügye lassan bár, de valamennyire csak halad, — s koronként a képviselő házban is fölmerül, a mit mindenestre örvendetesnek tartunk, miután ez legalább arról nyújt garantiát,

hogy közöny miatt el nem fog aludni. Különösen két jeles férfiú az, ki ez eszme mellett buzgólkodik: Csengerly Antal, ki az országos pénzügyi bizottságban tőn e részben már két ízben is minden oldalról helyesléssel fogadott indítványt, és Várady Gábor, ki ez ügyben már egyszer interpellálta a kormányt, legközelebb pedig, az ő Főlsége személye körüli ministerium költségvetése tárgyalása alkalmából, a képviselőház január 26-iki ülésén, melegen szólalt fel. — Nagyobb részletesség s történeti hűség kedvéért, ímé, közöljük az ide vonatkozó országgyűlési tárgyalás mozzanatait, a hivatalos lap után.

Az Ő Főlsége személye körüli ministerium költségvetésének bizottsági előadója: Harkányi Frigyes, olvassa a pénzügyi bizottság jelentését, mely magában foglalja azon már tavaly is kifejezett óhajtást, hogy t. i. az országos (helyesebben állami) levéltárra nézve a ministerium utasíttassék, miként a budai várban a ministerium részére emelendő épületben, a levéltár számára kijelölt helyiségek elkészülte után, az eddig Bécsben elhelyezett levéltár, az ország jogos kívánalmának megfelelőleg, hazánk fővárosába szállíttassék át, és az itt levő levéltárral egyesítettvén, mint országos levéltár kellő gonddal állíttassék fel.

Várady Gábor: A levéltárt illetőleg ajánlja a minister figyelmébe, hogy a levéltárnak az ország fővárosába áttétele iránt a képv. ház már két ízben nagy nyomatékkal határozott. Most harmadízben fekszik e határozati javaslat a ház előtt. A pénzügyi bizottság mindannyiszor hangsúlyozta s ennek nyomán elfogadta a ház is, hogy az országos levéltárnak az ország fővárosába áttétele*) múlhatlanul szükséges. E határozat mostanáig sines foganatosítva; említettik, hogy országház építtetik Budán, de hogy mikor lesz kész, azt nem tudjuk. Elismeri a nehézségeket, melyek ily levéltár áttételénél, főleg ha kellő helyiség nincs, a ministerium elé gördülhetnek; mindamellet nem mulaszthatja el az igen t. minister urat ismételten felkérni, hogy a képv. háznak e tárgyban már ismételten hozott határozatát foganatosítani méltóztassék. (Helyeslés a baloldalon.)

Festetics György gróf, Ő Főlsége személye körüli minister: Tisztelt Ház! A mi az országos (cancelláriai) levéltár körül-

---

*) Itt tulajdonkép két országos levéltár értendő: t. i. a volt magyar és a volt erdélyi udvari cancellária Bécsben lévő levéltárai.

ményeit illeti, — meg lehet győződve a t. képviselő úr, hogy minden elkövetett részünkről, hogy az Budára szállíttassék. Én egyebet nem tehettem mint azt, hogy több ízben megpendítettem, miszerint annak átszállítása igen kívánatos, de még eddig mindig azon választ nyertem, hogy a kellő helyiségek nem léteznek még, igyekezni fogok továbbra is, hogy ez feledékenységre ne menjen; hanem ismételve szőnyegre fogom hozni.

Kerkapoly Károly pénzügyminister: Talán megnyugtatóra szolgálhat a t. képviselő úrnak, valamint azoknak is, kik a dolog iránt érdeklődnek, ha elmondom, hogy azon óhajlás, miszerint az országos levéltár ide áttéessék, nemcsak a t. képviselő úré, nemcsak a t. házé, hanem a kormányé is; épen azért a kormány azon épületnél, melynek építése a tavaszon már megkezdődött, figyelemmel volt azon helyiségre, melybe az országos levéltár is elhelyeztessék. Ezen épület nyersen, crudóban már fenn is áll, be is lesz tetőzve és nem sokára teljesen elkészül. Azt pedig megengedi a t. képviselő úr, hogy a levéltárat kétszer szállítani igen nagy luxus volna.

Ismétlem, hogy mindaz, a mit igényelni lehet, részünkről megtehető; nem csak hogy az Ő Felsége körüli ministerium szorgalmazta, hanem hogy az épülő félben lévő helyiségekben kellőleg gondoskodva van a levéltár helyiségéről.

Erre a Ház a pénzügyi bizottság indítványát elfogadja.

Ezen határozat után van tehát némi reményünk, hogy az államlevéltár elvégre, valamikor 1872-ben, hosszú vajadás után csakugyan létre jön. Azonban, ha csupán a két cancelláriai archivum Budára hozatala, s a Kovachich-féle u. n. országos levéltárral egyesítése, — nem pedig egy a nemzethez és a mai kor tudományi igényeihez méltó államlévél-tár föllállítása tervezetnék, — úgyesak szegénységi bizonyítványt állítanánk ki magunkról, mivel már nemcsak Európa nagy államai, de még a kis Styria, a csehek, sőt a törökök is bírnak rendezett államlevéltárral. Ha ezt mi is akarjuk: úgy a két cancelláriai levéltár Budára hozatalával nem szabad megelégednünk; hanem egyesíteni kell azokkal — az u. n. országos archivumon kívül mindenek fölött a budai kir. kamara roppant levéltárát, a volt erdélyi főkormányzszékét és kincstárnokságát, a hazai hiteles helyek és fölösztatott conventek, zárdák stb. levéltárait, sőt a bécsi hadi levéltárnak és az ottani udvari kamarának Magyarországot illető — úgyis már külön osztályozott — okmány-

csomagait is. Mindezeknek tudományos rendezése által aztán majd lehet létrehozunk egy oly intézetet, melyre Magyarország büszkén mutathat, s a mely méltó leendő névre: magyar államlevéltár! Reméljük ezt honatyáink bölcsességétől.

— **Óváry Lipót** hazánkfiának múlt évi olaszországi okmánybúvárlatairól a cultusminister — az akadémiai történelmi bizottság jelentése nyomán — a következő communique-t tette közzé:

Óváry úr idejét leginkább a (nápolyi) Grande Archivio vette igénybe, s ebben először is a „Registri Angioini“ osztályt vette vizsgálat alá, mely az Anjou-házból való sicíliai királyok actáit tartalmazza. E gyűjtemény eredetileg 579 kötetből állott, azonban most már csak 378 van meg közülök, melyek I. Károlytól II. Johannáig terjednek. Ezekből Óváry eddig az 1—185 és a 333—378-ik köteteket vizsgálta át, minden magyar érdekű tárgyat kijegyvezvén. Mindazáltal ilyes sokkal kevesebb fordul elő, mint aránylag várni lehetett. Most már legálább biztos és kimerítő tudomást szereztünk mindenről, a mi van.

Kilencz fontosabb okmányt teljes másolatban megküldött Óváry, a többiről regestákat közlött, az akadémiai bizottságtól várván további utasítást. Sőt, miután Carlo de Lellis XVII-ik századi tudós az elveszett Anjou-regestákról némi tudósításokat hagyott hátra: Óváry ezekből is kijegyvezte a hungaricákat. Végre a „Biblioteca Nazionale“ kézírataiból közölt kivonatokat; a múlt év utolsó két havában pedig a még october végén hátra volt 147 kötet átvizsgálását remélte befejezhetni.

Ezek után még megjegyezzük, hogy a folyó évben, nevezett hazánkfia a római (ha lehet főként a v a t i c á n i) és a monte-casinói levéltárakat fogja átbúvárolni, s úgy 1872-re visszatér. És ezzel Wenzel, Nagy Iván, Simonyi, Nyáry, Mirese és Óváry kutatásai folytán az olaszföldi nevezetes levéltárak magyar érdekű okmányait meglehetősen ismerendjük. Vajh, mikor mondhatjuk el ugyanezt pl. a szomszéd Lengyel-, vagy a távolabb Francia- és Spanyolországról?! . . .

— **Szirmay-okmányok.** Szirmay Ödön, országgyűlési képviselő közelebről Horváth Mihály által 150 db. eredeti okmányt nyújtott át az Akadémiának, kézírattára számára. Ezen okmányok a képviselő úr családi könyvtárában voltak eddig, s a Thököly és Rákóczi-korból valók. Miután még nem volt alkalmunk azokat átvizsgálni: tüzetesen nem szólhatunk róluk; mindazáltal, minthogy a Szirmay-családnak azon időben négy tagja is: Szirmay Endre, Péter, Miklós, de

különösen b. Szirmai István jelentékeny szerepet vitt, — ha ez odaajándékozott okmányok a nevezettek valamelyikének levelezéseiből állanak, úgy becsesek lehetnek. Mindenesetre átvizsgálandjuk s tájékozandjuk történelmi értékek iránt t. olvasóinkat. Addig is köszönet a nemes adományozónak, a tudomány nevében!

— **KRONES** gráci tanár II. Rákóczi Ferenc koráról írt művének első részét m. é. october havi füzetünkben (574—76 l.) alapvonalaira és irányára nézve, a szokott bemutatásnál kissé tüzetesebben ismertettük. A miket ott az első részről elmondottunk: tökéletesen állanak az azóta megjelent második részeiről is. Ezen füzet a szatmári békétől Rákóczi idősb fia József haláláig (1711—1738) terjed, tehát az emigráció történetét s más részt az azon közben itthon lezajlott állapotokat tárgyalná. E második rész is megerősít, még jobban megerősít bennünket azon meggyőződésünkben, hogy itt — a történelmi igazság rovására — irányzatos munkával van dolgunk, s hogy a minden ízében magyargyűlölő, germanisator Krones, e művének czéljául a magyar történelem egyik legnemesb alakjának: Rákóczinak kisebbitését, sőt a mennyiben lehet, bemoeskolását tűzte ki. E czéljának elérésében — valamint az első füzetnél — úgy itt is éppen nem válogatja eszközeit. Önkenyűleg, pozitív adatok ellenében állít, tisztátalan kútfőkből merít, az igazságot elesavarja, ferdíti, botrányokat hajhász, helytelenül következtet, gúnyolódik, tények és adatok valóságában — ha nem az ő malmára hajtják a vizet — kételkedik stb. Legyen elég jellemzésül csak néhány mozzanatot érintenünk. Mindjárt munkája elején (15. l.) ismétli azon már az első füzetben használt gyönyörű phrazist, hogy „a legromlottabb ember is lehet az igazságnak hatalmas apostola,“ — és ezzel, a mi botrányosat csak fölkuatathat az urát elárult Vetésy László koholmányos emlékirataiból Rákóczi személye és működése ellen, — mindazt föltalálja, és pedig olykor nem éppen aestheticai alakban, pl. ily kifejezésekkel: „XIV. Lajos nem volt hajlandó védenczének, Rákóczinak szennyes ruháit tisztára mosni;“ (16. l.) Valóban, csak egy német professorhoz méltó finom phrascologia! Rákóczit ő különben még büjdosásában is folyvást rajongónak, nagyratörő, hazája csendét minden áron fölháborítani akaró nyughatatlan embernek festi, ki kész mindent megbolygatni, fölládozni saját hatalmi szerepléseért. Groisboisi, rodos-

tói elvonultsága Krones úr szerint mind csak színlelés: mert ő folyvást forradalmat szőtt-font Bercesényivel és a Lengyel-, majd Törökországban időző többi bujdosókkal. S azonkívül terveit — úgymond — önhittentlen ügyetlenül, s megfoghatlan vaksággal szötte; mert Krones úr Rákócziban semmi államférfiúi tehetséget nem ismer el; s ha az összes történetírók, ha a Saint-Simoni hg, ha Gualterio bíbornok — Rákóczinak kortársai s közvetlen ismerői — ellenkezőt állítanak: tévednek vagy hizelegnek; ugyanis ő, a megbukott Bach-korszaki germanizator és tudós grácsi tanár, Rákócziban csak mint magánemberben méltóztatik némi elismerésreméltó tulajdonokat találni. Mint nyilvános személyiség: csupa kárhozat és romlás okozója, „nyugtalan agitator,“ ábrándozó, hiú, nagyravagyó, önző, hazafiatlan etc., — ő a magyar történelem legfeláldozóbb, leghonszeretőbb, és saját személyére nézve egyik legszerényebb alakja! Ám Krones úr szerint mind ez másként van. Nem is hisz el Rákóczy viseletének és vallomásainak semmit. Tagadja pl. azon följegyzéseinek igazságát, hogy őt a rácok Rodestóban követek által többször fölkeresték, fölajánlva jó szolgálataikat... Sőt inkább — úgymond — az ellenkező áll: Rákóczy kereste föl igazgatásaiival a rácokat! De micsoda alapja van ennek? nem idézi, sőt megvallja, hogy nincsen reá adata. Azonban mégis így kell lenni, mert Krones úr így akarja. Mulatságos olvasni, mily mohósággal kap szerző, kedvenceinek: a jezsuitáknak mindenütt bővségesen közbe vegyített történetkéi mellett, a felső megyékben ez idő tájt föl-föl merülő zsványosság („R ä u b e r w e s e n“) localis jelentkezésein, — mindenben — valóságos Prottmann-féle osztrák policzaj-gyanakodással rémséges political cseményt, az emigratió titkos működését látva. Ha az ungi, zempléni, sírosi Krajnán, vagy a máramarosi széleken néhány hitvány hegyi tolvaj összeverődött: az már az emigratió munkája, az már megkísérlett forradalom. Holmi bolond paraszthíre komolyan elhiszi, hogy a híres kurucz fővezér fia: az ekkor már francia tábornok gróf Bercesényi László 1735-ben áruhában Ungvár környékén járt volna stb. Sajnálkozik a „deutsche cultur“-t képviselő északi városok polgárságának a magyar nemesség terrorismusa (?) folytán bekövetkezett magyarosodásán, és különösen a fölött, hogy a kik németajkúaknak megmaradtak is — pl. a szepesiek — magokat magyaroknak vallják, csak „szűkebb hazájokat“ szeretik s nem lelkesülnek a nagy német eszméért. Legútálatosabb azonban az, a mint Krones úr

Rákóczy két fiának szerencsétlenségével gúnyt űz. Szolgai lélekkel hátlanságot hány szemökre, hogy az őket családi nevéktől és örökségüktől megfosztott bécsi udvarnak, az apjuk elrablott dús vagyona jövedelmének századrészből nyújtott kegyelem-morzsákért kezesókoló szolgálivá nem lettek, — hanem fölbuzgott bennük az idegen nevelés által is el nem fojthatott Rákóczy-vér, s menckültek Bécsből a mint lehetett. „Juncker“-eknek, kalandoroknak (Abenteurer) nevezi a fényes fejedelmi ház ez utolsó sarjait*). Egyébiránt mit is várhatnánk egyebet Kronos úrtól azok után, a miket atyjokról, az öreg Rákócziról nem áttallott összeírni?!.. Önműve-és modora itéli el legjobban a szerzőt. Azonban czélját el nem érte; sokkal szilárdabb piedestálra helyezte a magyar nemzet honfíúi kegyelele Rákóczy dicső alakját, hogysen azt Kronos úr idéetlen erőlködései megingathatják; sőt jól vigyázzon, mert márványszobráról visszapattannak tompa nyilai, és úgy jár Kronos úr Rákóczyval, mint jára a török Nagy-Vázsonyban Kinizsi szobrával!

— **Ráth Mór** kiadásában közelebről két mű jelent meg, mely bennünket közelebről érdekel; u. m. **Kemény Zsigmond** munkái, melyek közt néhány kitünő alkotású történelmi tanulmány is foglaltatik, — **Gyulai Pál** által sajtó alá rendezve. Azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy jelen füzetünk könyvismertetési rovata már tüzetesen szól e tanulmányokról, itt tehát fölösleges volna újra tárgyalnunk. A másik kiadvány **Laboulaye** amerikai Egyesült Államok Történetének harmadik füzeté. (Második korszak, 1763—1782. A függetlenségi harc.) Fordította **Huszár Imre** 192. l. — Nem sokára Toldy „Magyar Költők Életé“ nek második kötete is megjelenend.

---

*) Közben még történelmi s korszámítási feltünő baklövésekkel is találkozunk. Így pl. Kronos úr a Rákóczy-ház férfi-ágát Rákóczy Józseffel († 1738) mondja (84 l.) kihaltnak, holott mint történelmi adatok bizonyítják: öcsese György még 1742-ben élt („Századok“, 1868. évf. 586 l.) és szerepelt. Kronos úr őt már 1738. előtt letűntnek írja. Annál csodálatosabb pedig állítása Rákóczy Józsefről, mint a Rákóczyak utolsó sarjáról: mivel József elhunytának körülményeit illetőleg is használta **Mikesst**, a ki pedig épen a R. József temetését említő levelében (II. k. 113 l.) így kiált fel: „Már itt két Rákóczit temetünk el, — a harmadikát Isten éltesse! — a nem eszik török kenyere.“ Ez csak elég világos; láthatta volna Kronos úr belőle, hogy az ifjabb testvér 1738-ban még élt.

— **Tolna vármegye** közönsége a Magyar Történelmi Társulat múlt évi october hó 15-kén kelt átiratára még semmit sem válaszolt. Kihalt-e belőlök minden érzék a hazai történelem és tudományosság, s minden kegyelet öseik iránt? . . . Vagy méltóságuk alattinak tartják egy tudományos társulattal érintkezni? Bezzeg nem így gondolkoznak s járnak el társulatunkkal szemben a képviselőház, a ministeriumok a Koburg és Batthyányi hercegek, nem így, a lelkes Kolozsvár, Selmeecz, Korpona városai, Hont, Vas, és Zala vármegyék! Ha indítványunkat a tolnaiak határozat nélkül „ad acta” tették, — szégyen reájok az utókor előtt! Mindazáltal még jót remélünk és választ várunk.

— **Néhai Nagy István** hétszemélynök úr gazdag könyv- és kéziratárát, mint annak idejében irtuk volt, Franke és List lipcsei könyvtárosok vették meg. A könyvtárt azóta már nagyobb részben egyenként el is adták. A kéziratokra nézve egyszer az a hír szárnyalt, hogy Ő Főlsége vette meg az udv. gyűjtemény számára, — azonban nem valósult. Most Franke és List urak kinyomatták e mintegy 5—6000 dbra menő kézirat- és incunabula-gyűjtemény catalogusát, s egyelőre az egészet együttesen árulják, és csak, ha így el nem kelne, fognak a darabonkénti eladáshoz kezdeni. — Az egésznek visszaszerzéséhez mi, kivált most Eötvös halála után, kevés reményt csatolunk; azonban vannak e kéziratárnak egyes nevezetes darabjai, — (pl. Hunyady János 1444-iki levele Gallipoliból, Thököly Imre 1705-iki leveleskönyve, Beniczky Gáspár eredeti naplója, gr. Bercsényi László eredeti levelezése Leszczinszky Szaniszló lengyel királylyal, a gályarabságra ítélt protestans papok periratai stb.), melyeket minden áron vissza kell váltanunk. Van viszont e terjedelmes kéziratgyűjteményben igen számos oly, csekély érdekű anyag, melyért nem nagy kár, ha egyesek vagy külföldi intézetek birtokába megyen is át.

— **Veszprém vármegye monographiájáról** decemberi füzetünkben (733. l.) emlékeztünk. A városnak a vármegyéhez intézett fölszólítására ez utóbbi, mint értesülünk — f. é. január hó 9-kén tartott bizottmányi ülésében, az indítványt helyeselvén, a foganatosítás módozatainak megállapítására nézve külön bizottságot küldött ki. Ennek elnöke a történelmi s régészeti tanulmányokkal kedvvel foglalkozó **Bezerédy Miklós** cz. püspök és veszprémi kanonok úr, tagjai pedig: **Sárkány Miklós** bakonybéli apát úr, **Véghely Imre** első alis-
Századok.

pán, Késmárky József orsz. képviselő, Bocsor István pápai ref. főtanodai történet-tanár, Eötvös Károly és Csapó Kálmán t. főjegyző, ki Székes-Fejérvárról irt volt monographiát. Majdnem mindnyájan egyszersmind társulatunknak is tagjai, és kivétel nélkül oly férfiak, kik a történelem ügye iránt teljes méltánylattal viseltetnek s melegen érdeklődnek. Az ügy tehát eddig jó kezekbe volna letéve. Óhajtanók azonban, ha ez emelkedett szellemű férfiak közt, s általok a megye gyűlésén — mely majd ez ügyben határozni hivatva lesz, — győzne a kisszerű és ide nem tartozó személyi, vagy jobban mondva pártsurlódások fölött tisztán a tudományos ügy érdeke, mely semmi más tekinteteknek alá nem rendelendő. És azért bátorkodunk őket, múltkori indítványunkra emlékeztetni: ne hirdetessék Veszprémbe pályázat, hanem bizassék meg a megye által az, a ki már régóta nagy szorgalommal jegyez és gyűjt e czélra, — Véghely Dezső. Avatottabb monographust úgysem fognak találni. Miután pedig megfelelő tiszteletdíjat a gyűjtés aligha foghat eredményezhetni: kövesse Veszprém vármegye Zala példáját! Hisz a Veszprém megyei nemességnek is van — úgy tudjuk — nemesi remanentialis pénztára, melyből e tiszteletdíj bőven kitelik. És lehet-e, kérdjük, e pénztár maradványát megfelelőbb s tiszteletteljesebb czélra fordítani, mintha belőle a megye története megírásának s kiadásának költségeit fedezik s vele azon nemesi családok történeteét, melyek ama pénztárt egykor összeadták? De ha talán e pénzekről a megyei bizottmány máskép talált volna rendelkezni? Gondolkodjunk csak, — volt-e tulajdonképen joga és illetékessége reá? A nemesi remanentialis pénztárakról: csak nemesi gyűlés rendelkezhetik; híjjon össze ilyet a fő- vagy alispán: s megvagyunk győződve, hogy a vármegye történelmére kívántató összeg meg fog szavaztatni!

— „Magyar Történelmi Emlékek.“ Az akadémiai Monumenták első osztályának (Okmánytárak) XV-ik kötete megjelent. Ez, az Apaffi Mihály idejebeli Alvinczy Péter-féle okmánytár második részét (1686. aug. 27-kétől 1688-ig) tartalmazza. Az erdélyi muzeumban levő eredeti kézirat után közli Szilágyi Sándor, ki a szerző életrajzával, Alvinczy haláláig (1701.) terjedő „Függelék“-kel, s név-és tárgymutatóval is megtoldotta kiadványát.

— **Vegyes közlések.** Szeged városa monographiájának — melyről legközelebb is szólottunk — szerzője, mint a jeligés levelke fölbontásából kitűnt: Varga Ferencz gyoroki plébános, ki most, a

bírálok nyilatkozatához képest, hozzá kezdend az újabbkori rész átdolgozásához, a városi levéltár okmányai alapján. — Horváth Mihály Magyarország Történetének új kiadása a t. szerző és kiadó közt létrejött újabb megállapodás szerint nem egyszerre, hanem két ízben, négy-négy kötetenként fog megjelenni. Ráth Mórónál pedig a „Függetlenségi Harcz Történeté”-nek új kiadása kerül sajtó alá. — Magyarországi Szent-Erzsébet életéhez újabb adatokat közöl Rother János, a „Zeitschrift des Vereines für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde” VII-ik kötete 4-ik füzetében. — Majláth Béla t. tagtársunk f. é. január hó 25-én tartotta Liptó vármegye termében L. Sz.-Miklóson első régészeti felolvasását, szép számú hallgatóság buzdító részvéte mellett. Bár történelmi értekezésekről is hallanánk a vidéken, pl. az illető megyék, városok múltjából merítve. Nagyban elősegítené az ilyenek tartása a monographiák iránti érdeklődés terjedését a közönség között. — A b a u j vármegye közönsége a K o r p o n a y-féle monographia segélyezésére 200 frtot szavazott meg. Sovány részvét, — de mégis részvét!

Történelmi könyvtár.*)

— **Magyar Történelmi Emlékek.** Kiadja a m. t. Akadémia történelmi bizottsága. Első osztály: Okmánytárak. XV-ik kötet. E külön cím alatt is: Diplomatarium Alvinczianum. Alvinczi Péter okmánytára. Közzétette Szilágyi Sándor. Második kötet, 1686—1688. Pesten, 1870. Eggenberger Ferdinandnál. 338 és LVIII l. N.-8-adrét.

— **Magyarországi Régészeti Emlékek.** Kiadja a m. tud. Akadémia archaeologiai bizottsága. I. k. 2-ik rész. Pesten, 1870. Eggenberger Ferdinandnál. 106—372 l. Nagy 8-adret. Két kőmetszetű táblával.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehesük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Szerk.

12*

— **Kemény Zsigmond tanulmányai.** Közli Gyulai Pál. Pesten, 1870. Ráth Mórnál. K. 8-adr. Két kötetben.

— **Zur Geschichte Ungarns im Zeitalter Franz Rákoczi's.** II. Historische Studie von Dr. F. Krones. Zweite Abtheilung. Wien, Gerold Károly bizományában. 1870. N. 8-adr. 102. l.

— **Az Egyesült-Államok Története.** Irta Laboulay Eduard. A 3-ik kiadás után fordította Huszár Imre. Második korszak: A függetlenségi harc 1763—1782. Harmadik füzet. Pest, 1870. Ráth Mórnál. K. 8-adr. 192 l.

— **Caraffa és az eperjesi vértörvényszék.** Irta K. Papp Miklós. Kolozsvártt, 1870. Stein Jánosnál. II-ik javított kiadás. Két kötetben. 192. és 143. l. 8-adr. Ára 2 frt.

— **Világtörténet.** Középtanodái és magánhasználatra írta Ribáry Ferencz. II-ik rész: Középkor. Pest, 1870. Ráth Mórnál. 8-adr. V. és 207 l. Ára 1 frt.

A Magyar Történelmi Társulat t. cz. tagjai tisztelettel figyelemztetnek, hogy az alapítványok és tagdíjak d. e. 9-től délután 1 óráig naponként befizethetők társulati pénztárnok Pesty Frigyes úrnál, Pest, Deák-útcza 3. sz. I. emelet, az „Első Magyar Iparbank“ helyiségében.

— A „**Századok**“-ba szánt mindennemű közlemények a társulati szerkesztő-titkárhoz (Budavár, egyetemnyomda-tér 162. sz.), az újon jelenkező tagok nevei és a „Századok“-at illető reclamátiók pedig Pesty Frigyes társ. pénztárnok úrhoz (Deák-útcza 3. sz.) intézendők. Ugyanitt rendelhetők meg a Századok 1868., 1869. és 1870-iki évfolyamai is, tagoknak 5, nem tagoknak 6 frtjával. Nemkülönbben a jelen évfolyamra is előfizethetni ugyanitt, nem tagoknak 6 frtjával.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Harmadik füzet.

1871.

Martius hó.

Marino Sanuto Magyarországról 1496—1501-ben.

Közli WENZEL GUSZTÁV.

H a r m a d i k k ö z l e m é n y.

Történeti irodalmunknak jellemző egy jelensége, hogy történétíróink hazánk hajdani fénykora alatti nemzetközi állására és diplomatai összeköttetéseire figyelmet mindaddig még nem igen fordítottak. Alig egy-két évtizede, hogy csak János király, és újabban a XVII. századi erdélyi fejedelmeknek diplomatai története némi búvárkodásban részesítettett. Pedig János király nagy elődeinek külső tekintélyét fentartani már nem volt képes; s Erdély XVII. századi fejedelmei — noha a harminczéves háború alatt Európa általános történetében nevezetes szerepet játszottak, s a westfali békekötésre is ennek megfelelő befolyást gyakoroltak, — egészen véve mégis csak mulékony jelentőséghez jutottak s első rangú uralkodók soha sem voltak. Holott az, hogy a XIV. században az Anjou-ház Európában egy terjedelmes diplomatai hálózatnak alkotója lett, melyben ezen ház magyarországi ágának, névszerint Robert Károly és Nagy Lajos királyoknak is nevezetes része volt; — az, hogy Zsigmond király, főkép miután római-német császárnak választott, azon kor nevezetes nemzetközi combinatióinak központja lett; — az, hogy Mátyás királynak diplomatai összeköttetései Franciaországtól Persiáig, és Siciliától az orosz birodalomig terjedtek stb.

stb.; mind oly tények, melyek hazai történelmünkben részletes és tisztes önálló vizsgálódást már régen megérdemelték volna.

Ezzel nem szemrehányáskép akarok fellépni történetkutatásunk és történetírásunk eddigi notabilitásai ellen: hanem egyszerűen csak azt constatirozni, hogy mi fontos kérdések várják még megfajtásokat a jövő nemzedéktől. Az, mi eddig történt, hazánk előbbi közszellemének megfelelt; s annál többet történetíróink azon egyszerű oknál fogva sem nyújthattak, mert egyrészt a meglévő kútfői apparatus azt lehetségessé nem igen tette, de másrészt, mert annak szükségessége sem éreztetett, sőt többet nyújtani talán tanácsos sem volt, de talán meg sem is engedtetett volna.

Jelenleg másképp állnak a viszonyok, s az időközben beállt nevezetes fordultnál fogva, az, mi még harmincz vagy negyven évvel ez előtt mint irodalmilag szükségtelen és politikailag aggályos perhorrescáltatott, társadalmi életünk és közéletünk mostani viszonyai közt gyakran szükségesnek és kívánatosnak is ismertetik be. Történelmünknek jövőben anyagilag alaposabbnak és gazdagabbnak, alakilag pedig többoldalúlag kifejtettnek kell lenni.

Mindamellett esalódnánk, ha azt hinnők, hogy egykori diplomatiánk története a mai felfogás szerinti nemzetközi viszonyok álláspontjának megfelelné. Az, hogy ilyenmí történelmi fejtegetések historiai irodalmunkban igen fontosak, kétséget nem szenved. De a mennyiben a mai nemzetközi állampraxis a westfaliai békekötésnél (1648.) nem régibb; s másrészt azon századokban, melyekben Magyarország önálló nemzetközi szerepet vitt, egészen más irányeszmék bírtak az államok egymásközi viszonyaiban döntő befolyással, mint ma: magában világos, hogy az említett fejtegetésekben is más, a maiaktól különböző alaptényekből kell kiindulnunk, és más célpontok után minden combinatióinkat irányoznunk. A XI. századtól kezdve ugyanis a XIII-nak végeig a római szék világi tekintélye, s a két kardnak azon alapuló theoriája elvégre az egyházi és a világi hatalom, vagyis a pápák és a császárok közt azon küzdéshez vezetett, mely az avignoni egyházi szakadásnak folytán a XIV. században a császári tekintélynek oly nagyra emelkedé-

sét eredményezte, hogy a konstanciai egyházi zsinat alkalmával (1414—1418) csak Zsigmond császár és magyar király, mint az összes keresztyénségnek világi feje, volt képes isnét normalis állapotokat visszaállítani. Ezen egész idő alatt a magyar államhatalom csak függetlenségét a pápától és császároktól volt hivatva fentartani, midőn különben az európai államrendszerben nyert állásához képest mindkettőnek a nemzetközi viszonyokban közvetítő tekintélyét beismerte. A mennyiben pedig a magyar királyok túlnyomólag a guelf politikának vezéreszméit követték, s ezeknek irányában a XIV. században névszerint az anjou királyok emelkedtek igen előkelő nemzetközi állásra: Zsigmond királynak inkább ghibellin, s a császárság tekintélyének fentartására irányzott politikája Magyarország érdekeivel nem volt összhangzásban. Miért is a halála után beállt változás a magyar államhatalom traditionalis nemzetközi és közjogi politikájának következetes folytatásánál nem volt egyéb; s a dolog természetében feküdt, hogy a XV. század közepe táján, midőn az Olaszhon számos kis államai közt lábra kapott politikai egyensúly tana a többi Európára is áthatni kezdett, s a közelgő török veszély a pápákat arra indította, hogy a török háborút a keresztyénség közös ügyének hirdették, és a keresztyén fejedelmeket és államokat a törökök elleni általános coalitóra felszólították, melynek élén a pápa álljon; ezen új fordulat mindkét tekintetben a magyar államférfiaknál is lelkes elfogadásra talált, mert mindkettő Magyarország érdekeinek megfelelt. A nemzetközi viszonyoknak a politikai egyensúly elve szerinti rendezése ugyanis Magyarországnak nemzeti ereje kifejtésére szabad tért engedvén, egyszersmind Mátyás királynak módot nyújtott, hogy Európa akkori államai közt hazánk hatalmi állását nagyra emelhesse. A törökök előnyomulása Európában pedig kiválólag Magyarországra lévén veszélyes, a keresztyén hatalmasságoknak azok ellen a pápák által közvetített coalitója a magyar államférfiakra nézve annál örvendetesebb volt, mert ez akkor nem csak Európa egész nyugatát, hanem különösen hazánkat is legsikeresebben látszott ezen veszély ellen biztosítani.

Ís ez azon álláspont, melyből Marino Sanutonak Magyar-

ország akkori nemzetközi állására és diplomatai összeköttetéseire vonatkozó tudósításait méltatnunk kell.

Ezen tudósításoknak valódi érdeke csak azon időponttól kezdődik, midőn a velencei köztársaság Mátyás király halála után a budai udvarnál ismét rendes követek által képviseltetett; tehát 1500. ápril 2-kán, mikor Justiniani Sebestyén és Soranzo Victor, mint ilyen rendes követek Budára érkeztek, vagy legfeljebb 1499. november 23-án, mikor De la Zuecha Ferencz, diplomatai missióban Budára küldött velencei titkár Velenczébe első jelentését írta. A mennyiben mindazáltal Magyarországnak az idegen hatalmasságokkal való diplomatai összeköttetései, a mint Mátyás király halálakor voltak, azután sem lettek félbeszakítva, Sanuto tudósításait nem pusztán a velencei követjelentések, hanem ezen általánosabb és tágabb felfogás szerint kell szemügyre vennünk.

Azon hatalmasságok, melyeknek a magyar király udvaránál tartott vagy megfordult követeiről Sanuto szól, a következők:

A római pápa; kit azonban itt nem annyira fejedelemnek, mint inkább a keresztyén egyház fejének kell tekintennünk. 1500. május 1-jén a velencei követ Romából azt írja, hogy az ő felszólítására a pápa a török háború végett követet akar küldeni Magyarországba, de hogy nem találkozik bibornok, ki ezen követségben el akarna járni („l' orator li a ricordo dille cosse dil Turcho, et expedir legato in Hongaria; il papa disse fara provision; ma che non trovava niun cardinal, volesse andar in Hongaria“ stb. maj. 6.). Május 6-kán azt jelenti, hogy a pápa „propose di mandar uno legato cardinal in Hongaria; et concludere expedir lo episcopo di Chai pro nunc“ (máj. 10. alatt); s május 17-kén: „che doman Sua Santila expediria lo episcopo di Chai per Hongaria“ (május 24. alatt). Ennek folytán a Chai-i püspök június kezdetén Romából elindult, és június 16-kán magát Velenczében a Pregadi tanács előtt bemutatva, kiről Sanuto azt mondja: „era vestito di negro, zovene, a lengua molto expedita, e di natione . . . , et sentati lui parlo“ stb. Mire a velencei tanács által egy 25 dukatnyi értékű ajándékkal megtiszteltetvén, június 22-kén Velenczéből Segnába indult („fo ballotato far uno

presente di ducati 25 alo legato dil Papa va in Hongaria; qual si parte doman, va a Segna“; jun. 21.). Magyarországi működéséről alább lesz szó.

I. Miksa római-német császár. Ulászló királyhoz küldött követeiről több helyen van szó (p. o. Dela Zuecha Ferencznek 1500. februári levelében; a velencei követeknek ugyanazon évi april 7. sk. alatti jelentésében stb.). Úgy látszik azonban, hogy a velencei köztársaságra nézve ezen követküldések nem bírtak érdekekkel; a minnek folytán az azokra találtató vonatkozások csak igen rövidek, és egyszerű felemlítésnél alig tartalmaznak egyébét.

A török császár követeiről szóló adatok az előbbieknél részletesebbek és érdekesebbek. De a mennyiben ezeknek a magyar király udvaránál megjelenése és tartózkodása a török kérdés legközvetlenebb és leglényegesebb momentumaihoz tartozott, róluk alább fokok szólani.

A francia király követei. A francia királyhoz való viszony már Mátyás király történetének egyik érdekes jelensége, s ez II. Ulászló alatt is fennmaradt. A kölcsönös barátság a XV. századnak végén szorosabb nemzetközi szövetséggé akart válni, s 1500. május 19-kén a velencei követ azt jelenti, hogy Franciaország részéről ilyen szövetség a magyar királynak ajánlatott mindenki ellen, az egyház és az együtt lévő birodalom kivételével („il oratori Francesi propose far liga amici di amici, e inimici de inimici, salvo la chiesa e l' imperio rite congregato“ 1500. jun. 1. 16. stb.); a minnek ellenében Ulászló inkább a keresztényen hatalmasságoknak általános szövetségét kívánta, s e végett tanácsosabbnak tartotta, az ilyen particularis szövetségre vonatkozó tárgyalásoknak megkezdése előtt a pápa követének megérkezését bevárni („il re aspeterafino vengi il legato del Papa“, jun. 9.). Más tárgy, mely körül a francia követek Budán működtek, Ulászlónak összeházasítása volt egy francia hercegnővel („praticheano maridar il re in una Francese“ 1500. jun. 9.). Erre nézve azt tudjuk, hogy a francia követek működésének kedvező sikere volt; hogy a francia követek Magyarországra a velencei köztársaság birtokán keresztül utaztak, és hogy Velence várost is meglátogatták (Malipiero Péter végliai proveditor

1500. aug. 8-ki jelentése: „dil zouzer li di oratori di Franza vien di Hongaria, ai qual li ha presentadi vituarie; et sono mondati in gripo.“ aug. 10. stb.).

A spanyol és a nápolyi királyok követeiről, s ezeknek azon működéséről, melylyel Beatrix királyné érdekein igyekeztek segíteni, már első közleményemben szóltam.

Fellette érdekes jelenség a lengyel király követének állása Budán. Mert kettős momentum volt, melynél fogva Magyar- és Lengyelország közt kiválólag szivélyes viszony állt fenn; t. i. a dynasticus, a mennyiben Ulászló király a lengyel uralkodó Jagello-családhoz közeli rokonságban volt; és a politikai, mert nem volt állam Európában, melylyel Magyarországnak annyira azonos nemzetközi érdekei lettek volna, mint a lengyel. S innen kell megmagyaráznunk azt is, hogy — Sanuto szerint — a lengyel követnek Budán nemesak különösen tekintélyes állása volt, hanem hogy ott maga a lengyel király is gyakran megfordult; hogy a pápának, sőt más fejedelmeknek követei is gyakran mind a két országba egy missióban küldettek, s hogy a török portához való viszonyra nézve a diplomatai kérdésekben mindkettő nem ritkán egybefoglaltatott, (p. o. 1497. január 22., augusztus 26., október 6.; 1499. február 1., július 30.; 1500. augusztus 24., október 6., 27., december 21. stb.).

Különben a dolog természetében fekszik, hogy miukat itt leginkább a velencei követek érdekelnek, kiknek jelentéseik Marino Sanuto Magyarországot tárgyazó tudósításainak főforrása. Ezen jelentések nemcsak a követek naplóját képezik, hanem egyszersmind a magyarországi főszemélyek jelleméről és szerepléséről, az ország dolgainak állapotáról és a közügyek tárgyalásáról is a leghitelesebb közléseket tartalmazzák, miknek bővebb közlését, és illetőleg használatát más időre tartom fenn magamnak. S így e helyütt mint nem érdeknélküli adatot csak azt emelem ki, hogy 1500. novemberben Ulászló királyt a bácsi országgyűlésre a két velencei követ is kísérte; s habár az egyik, Soranzo Victor, még november 1-jén súlyosan betegnek jelentette be magát a velencei kormánynál, de azért mégis az utána való napon (nov. 2.) a Dunán Bácsba indult, s oda 8-kán el is ért. Még november 10-kén mindkét követ innen küldte Velencezébe

jelentését. Ugyanazon időből tudjuk meg azt is, hogy a már ismeretes horvát franciscanus barát, fra Antonio, Bácsban szintén megfordult. November 15-kén azonban ugyancsak Bácsból Justiniani Sebestyén azt jelenti, hogy az előtte való éjszakán követ-társa meghalt legyen.

Soranzo Victorról a követek ápril 7-ki jelentéséből azt tudjuk meg, hogy azon év ápril havában fia elhalt, kinek halála reá igen szomorítólag és leverőleg hatott. Justiniani Bácsban november 15-kén kelt levelében pedig azt olvassuk: „Come quella notte morite il suo collega ser Vctor Soranzo. Si duol assai; se men quasi e sta amalato, e piu poi la mörte dil fiol havia febre lenta da un mexe; in qua e prima assedato, e pochissimo manzava; e di Buda con mal contra il suo conseio e de altri volve venir a Baza per aqua; e poi volve venir in campagna con mal, e fo partito a casa. Et venuto volve far il suo testamento, confessato e communicato, vene che ne voleva veder niuno dal mal grande; et a meza note adì 14. morite. Fara li far exequie honorifice, a invidato el cardinal et molti altri signori, li a promesso venir etc.“ És 16-kán: Quel zorno esser sta fato honorifice exequie, vi fu el cardinal e altri; a lo fato poner in una cassa, e mandera a Buda iuxta il suo testamento, acio il fiol possi mandarlo a tuor.“

Egészben tehát azt látjuk mindezekből, hogy a budai udvarnál ez időben, rendezett követképviselés állt fenn; s hogy Sanutonak tudósításai szerint Ulászló királynak viszont a pápánál, a római császárnál és német birodalmi gyűlésnél, a francia királynál, szóval minden nevezetesebb hatalmasságnál szintén voltak követei. S így tény, hogy Magyarországnak az európai államrendszer más hatalmasságaival szabályozott nemzetközi összeköttetései is voltak.

De Sanuto még arról is tudósít, hogy Magyarország mely diplomatiái helyet foglalt el az európai hatalmasságok sorában: 1500. szeptember 5-kén t. i. a velencei köztársaság az európai hatalmasságoknak tudtúl adván Modon városának a törökök által lett elfoglalását; ezek közt az első a pápa, s ez után a többiek a következő sorban említettnek: a római császár, a francia király, a spanyol király, a magyar király, a lengyel király,

az angol-skóciai király, a portugalliai király, a nápolyi király, a burgundi herceg és a német birodalomnak egyes választó fejedelmei.

Midőn pedig a követek és diplomatai küldöttek csak közegek, melyek által az egyes államok közt felmerülő nemzetközi, politikai, dynasticus, kereskedelmi stb. kérdéseknek elintézése és rendezése könnyítették és helyesebb formába hozták, de a végleges elhatározás az illető fejedelmek vagy államfőknek van fenntartva; ehhez képest a fennforgó sokféle kérdések szerint a követeknek teendői is sokfélék lehetnek; a minthogy már első közleményekben is módunkban volt a diplomatai ügykedésnek több a XV. század végére nézve jellemző nyilatkozatával közelebb megismerkedni, melyek névszerint az Ulászló király és Velenceze közti diplomatai kiegyezkedést eredményezték; — t. i. Dalmatia birtoka, s a magyar király és Beatrix özvegy királyné közti házasság kérdésére vonatkoztak.

Nem lehet itt feladatomban, Europa akkori nemzetközi és diplomatai kérdéseiről, s Magyarország ezeknek megfejtésében való részvételéről tüzetesen szólni. A XV. és XVI. századok történetét tárgyzó historiai munkák ezekről elég részletesen értekeznek, s bizonyítják egyszersmind azt is, hogy a török veszélynek elhárítása volt a legfontosabb kérdés. A többiek közül, melyekben Magyarország is érdekelve volt, még csak egy-két példát akarok felhozni.

Ilyen mindenek előtt több hatalmasságnak igyekezete, a magyar király barátságát, és saját tervei iránti érdekelttségét kinyerni, mely terveknek czélpontjai ezen időben határozottan ugyan még nem mutatkoztak, de Olaszthonban való összpontosulásukat már világosan feltűntették. VI. Sándor pápának és a velencei köztársaságnak Magyarország irányában való tartása, s a francia királynak Ulászlóhoz való közeledése ez értelemben ítélendő meg; míg elvégre az 1508-ki cambray-i szövetség lett az első általánosabb nemzetközi combináció, mely ezen tervek eredményének tekinthető. Sanuto a cambray-i szövetségről csak későbbi kötetekben szól: azon diplomatai fonalok azonban, melyek elvégre ezen eseményekben összefolytak, már eddig közlött tudósításában is felismerhetők.

Ide kell számítani továbbá azon tárgyalásokat is, melyek 1502. Ulászló királynak Anna francia herezeznével való házasságát eredményezték. Ezen házasság azonban oly fontos, s a királyi házaspár (Anna 1506. történt haláláig) családi életéből oly számos és érdekes jellemvonásokat és momentumokat nyújt, hogy azokat egy önálló történelmi elbeszélés anyagának tartom fenn, s e helyütt Sanutonak csak azon tudósítására vonatkozom, mely szerint Ulászló 1500. augusztusban egy olasz festészt küldött Franciaországba, hogy Anna hű arczképét elkészítse. 1500. augusztus 14-ke alatt t. i.: „Viene Piero Pender, tien casa in questa terra a San Bartolomeo per alozar Todeschi; disse questa notte esser venuto li uno orator dil re di Hongaria va in Franza, e a lozato da lui. E fo ordinato per Colegio a Io Marin Sanudo e ser Antonio Venier savii ai ordeni, andassemo nomine Domini a visitarlo. E cussi andassemo; ne ringratio, e ala tornata faria l' oficio. E Italiano, et come intesi era pitor, andava a veder le donne per il maritar dil re.“

Sokkal fontosabb ezeknél történetünkre nézve a török birodalomhoz való viszony, melynek azonban itt két oldalát kell megkülönböztetnünk, ahhoz képest, a mint vagy a Magyarország és a török porta közti közvetlen eseményeket, vagy azon diplomatiái tárgyalásokat és combinatiókat tekintjük, melyek a keresztyén hatalmasságoknak egy általános, a törökök elleni szövetsége létesítésére vonatkoztak. Sanuto tudósításai mindkét tekintetben igen részletesek és egyaránt érdekesek.

Azon főhelyek, hol a Magyarország és a török birodalom közti viszonynak közvetlen szabályozása végett tárgyalások, alkudozások és értekezletek tartattak, egyrészt Buda, s másrészt Konstantinápoly voltak; s amott a török, itt pedig a magyar követek gyakran fordultak meg. A követek ezen kölcsönös küldéseiről Sanuto munkája számos tudósításokat tartalmaz: p. o. a Budán megfordult török követről 1497. október 6-ka; 1499. september 26-ka és 28-ka; 1500. január 14-ke, május 5-ke, június 1-je, július 30-ka, augusztus 9-ke, september 17-ke stb. alatt; a Konstantinápolyba küldött magyar követről 1497. martius 10-ke, 1499. augusztus 27-ke stb. alatt. Ezen adatok a magyar-török háborúk történetét tárgyzó kütfői apparatushoz

tartoznak, s ezen minőségben báró Hammer József által „Osmanische Geschichte“ czimű munkájában jó sikerrel már fel is használtattak. A magyar történetírók figyelmébe szintazon szempontból ajánlhatók. E helyen általános felfogás szerint csak az akkori magyar államférfiaknak azon sajátságos ingadozó modorát akarom felemlíteni, melyhez képest hol a török császár ajánlatainak elfogadására és kívánatainak teljesítésére, hol ismét a nyugati fejedelmekkel a törökök ellen kötendő szövetségre mutatkoztak hajlandóknak. Ezen ingadozásban rendszert talánom nem sikerült, ha csak azt nem akarjuk hinni, hogy a magyarok a törökökben előbb már gyakran csalódván, most csupa ovatoságból minden barátságosabb közeledéstől és szivélyesebb ösztönöségtől szántsándékosan tartózkodtak. Mert azon nézet, mintha a budai udvar csak azért színelte volna többször a törökökhöz nagyobb hajlamot, hogy a pápával és a nyugati hatalmasságokkal kötendő szövetség alkalmával kedvezőbb feltételeket nyerjen, a situatio komolyságának semmikép meg nem felel. Nem akarjuk tehát az akkori államférfiakat oly részteljes rövidlátással és menthetlen könnyelműséggel vádolni. Mindamellett úgy látszik, hogy a törökök hatalmának jelentőségét kellőleg fel nem fogták, s hogy azon segítséget túlbecsülték, melyet a nyugattól vártak. S ezt hazánk kárával a következmények is bizonyították. Tagadhatatlan, hogy ha szemközt a török veszéllyel a Magyarország részéről alkalmazandó politikában kezdettől fogva több körültekintéssel járnak el, határozottabb tervet követnek, kellő időben több erélyt fejtenek ki, s általában nagyobb erőnek előállításáról, szervezéséről, és a körülményekhez képest összpontosíthatásáról gondoskodnak; később az események oly kedvezőtlen fordulatot alig vettek, s talán a vészteljes katasztrófa is elmaradt volna.

Mindezeket azonban méltányosan csak úgy ítélhetjük meg, ha egyszersmind azon csalékony részvétet is kellőleg szemügyre vesszük, melyet ekkor az egész nyugati keresztényiség Magyarország irányában tanúsított, s ez által a magyar államférfiakat azon hiszembe ringatta, mintha oman csakugyan oly hatalmas segítséget fognának nyerni, melylyel a törököknek nemcsak sikeresen ellentállni, hanem talán a szent koronának már elvesztett

tartományait ismét visszafoglalni, sőt egyesülve a nyugat seregeivel a törököket Európából kiűzni képesek lesznek. Midőn pedig a következés azt mutatja, hogy ebben óriási módon csalakoztak; mert a nyugati keresztyének által felfűjt hatalmas füstnek semmi, még szalmatüze sem volt, s a veszély percén Magyarország egészen magára maradt hagyva; a történetírásnak tiszte kimutatni, hogy ezen csalódásnak hibája kevesebbé az akkori magyar államférfiakat, mint inkább azokat sújtja, kik túlságos ígéretek és alaptalan biztatásaikkal annak főokozói voltak. Külföldi írók, kik a keresztyéneknek a törökök ellen ezen időben való veszedelmével és készülteivel foglalkodtak, épen ezen reánk nézve legfontosabb kérdésnek fejtegetésébe nem igen szoktak bocsátkozni; s p. o. nemcsak Münch Ernő (*Die Heerzüge des christlichen Europas wider die Osmanen*, 4 kötet. Basel 1822. sk.), hanem Ranke („*Die Osmanen und die spanische Monarchie im XVI. u. XVII. Jahrhundert*“ 3. kiad. Berlin 1857) és a keleti kérdés újabb írói is azt általában csaknem egészen tekinteten kívül hagyják. De annál érdekesebbek Sanutonak ide vonatkozó részletes, egykorú, és teljes hitelt érdemlő tudósításai.

II. Mohamed szultánnak halála után (1481) úgy látszott, hogy a török kérdésben új fordulat fog beállni. Mert mindkét fia, Bajazed és Dsem az uralkodás után vágyódván, a török birodalom két pártra szakadt. Ez a keresztyén államoknak alkalmat nyújthatott volna, a törökök belső meghasonlását saját érdekeikre felhasználni. De ők teljes indolentiával vesztég nézői maradtak. a két testvér küzdésének és a jeniseri ütközetnek (1481. jun. 20.), melyben Dsem legyőzetett; sőt midőn ennek serege Angora mellett még egyszer szétveretett (1482. jun. 8.), s ő maga ennek folytán a Rhodusi szigetre a sz. János-lovagokhoz menekült, és onnan később Franciaországba vitetett: a keresztyén fejedelmek oly indolensek voltak, hogy ezen kedvező körülményt a törökök ellen ismét nemcsak elszalasztották, de sőt Bajazed követeit, kik Dsemet reclamálták, barátságosan fogadták, ennek kísérletét Mátyás magyar királynál menhelyt keresni, megghiúsították, s őt végre fogságba tették, melyben még 12 évig előbb Franciaországban, azután Rómában, s utól-

jára Nápolyban letartóztatva elvégre 1495. február 24-kén méreggel megöletett. VI. Sándor pápa és aragoniai Frigyes nápolyi király azt remélték, hogy Bajazed szultán így vetélytársától megszabadulván, irántuk ezért hálával fogna viseltetni. Midőn pedig a pápa később azt látta, hogy e reményben csalatkozott, ő maga lépett fel a szultán ellen, és a török veszélyt ismét a keresztyénség közös ügyének nyilatkoztatván, a keresztyén hatalmasságokat coalitióra szólította fel.

S ez a török kérdésnek azon stadiuma, mely Sanuto tudósításai által igen nevezetes felvilágósítást nyer.

VI. Sándor pápa ugyanis 1500. martius kezdetén consistoriumot tartván, a keresztyénség érdekében különös beszédet mondott („certa oratione facta per il Papa in consistorio in re Christiana 1500. mart. 16.). Jelen voltak a francia, spanyol, magyar, angol, portugalliai, nápolyi, velencei és florenzi követek. Ez alkalommal a pápa különösen a magyar követhez fordulván, II. Ulászló király kivánataról is szólt, miszerint a Beatrix királyné által sürgetett házasság alól felmentessék („il Papa parlo ali oratori di Hongaria vol al dirli in materia dil matrimonio etc.“ u. o.). Egyébiránt ezen időtől fogva a pápa a törökök ellen még többször is felszólalt (1500. május 1., 6., 17., június 6., július 14. stb.); s nincs kétség, hogy a magyar királyt az által kívánta megnyerni, hogy az említett házassági dispensatiót ki mondta, és neki a törökök elleni háborúra segédpénzt ígért.

Új lendületet ezen ügynek Modon a görögök földjén fekvő erős velencei vár és városnak a törökök által 1500. augusztus 10-kén történt elfoglalása adott; mert ez a keresztyénség egyik legnevezetesebb védvárának tekintetvén, elvesztése is közös veszteségnek éreztetett. A velencei köztársaság azon év szeptember 5. minden keresztyén uralkodót segítségre szólított fel; a pápa pedig négy apostoli követet küldött szét Spanyolországba, Magyarországba, Franciaországba és Németországba, hogy a keresztyéneket a törökök ellen buzdítsák (1500. sept. 17.); sőt oly nagy lelkesedést mutatott, hogy kinyilatkoztatta, mikép ha a spanyol vagy a francia király a török háborúban részt venne, ő maga is kész a keresztyén sereggel személyesen megindulni („il papa a firmo voler andar in persona contra il Turcho, si uno

di do re Franza o Spagna vi andara“ 1500. okt. 25. stb.); vagy akadályoztatás esetén magát, legatus által helyettesítetteti (1501. febr. 29.). Hogy pedig minél erősebb had indíthatassék, szerte szét a keresztyén országokban keresztháború hirdettetett, a páp-
ság tizedének egy része a szent célra rendeltetett, a harcosok-
nak bucsú adatott, sőt a pápa és a bibornokok tekintélyes hajó-
rajnak felszerelését is magukra vállalták stb. S így oly hatalmas
sereget reméltek kiállíthatni, hogy egyebet nem tekintve, csupán
a tizedből 147,000 fegyveres fogna kikerülni. A Santa Croce
bibornok ugyanis 1500. september 20. ezeket írja a velencei
dogehez: „a Catholicorum Rege et Regina Hispaniae cum sola
decima beneficiati in Christianorum subsidium missa sunt ad 16
millia militum; eadem ex decimis pecunia mittet Rex Romano-
rum 20 millia militum; totidemque Christianissimus Rex Fran-
corum; pariter et Hungariae sequentur; et ad id eos Poloniae
Rex cum 10 millibus; Daciae (Daniae) 6 millia; Angliae 12
millia, Portugalliae 8 millia; Excellentia Vestra (Velenceze) 20
millia, alii vero Italiae Potentatus 15 millia. Sanctissimus domi-
nus noster cum sacro collegio parandae classis non deerit aequae
suis viribus; et si magis usui fore videbitur eam pecuniam mili-
tibus unius aut duarum nationum pendere, illis erogabitur stb.
(sept. 27.)

Ezen nagyszerű készülétek irányában Magyarország kez-
detben nem igen mutatott különös lelkesedést, a mi Rómában
kedvezőtlen benyomást tett. („Di Roma stb. Item fo parlato di
Hongaria, ma fredamente“ 1500. jun. 17.) S ez onnan magya-
rázható meg, mert a török szultán ekkor a magyar királylyal
még jó barátságban volt, kinek Modon elfoglalását mindjárt
1500. megríván, így szól: „Haec amicitiae nostrae, quae inter
nos est, intuitu, ut mihi congratuleris congaudeasque, Maiestati
Tuae scripsi“ stb. Később azonban a magyar államférfiak az
általános lelkesedés által szintén elragadtattak, de egyelőre még
mindig biztosabbnak tartották, csak azokkal szövetkezni, kik
közvetlenül érdekelve voltak, névszerint a pápával, Velenczéval
és a francia királylyal („esser farra, Vngari e in acordo e haver
fato liga col Papa, re di Franza, e la Signoria contra Turchi“ stb.
1500. aug. 23.); sőt a Chai-i püspök, daczára azon tevékenység-

nek, melyet Magyar- és Lengyelországban kifejtett, szintén nem volt képes ezen két országot az általános coalitióban részvétre bírni, s 1501. februárban csak a pápa, a velencei köztársaság és a magyar király közt hozhatott létre szövetséget. Ezen szövetségnek egyes pontjai Sanuto munkájában 1501. martius 11-ke alatt közöltetnek; de a pápa által túlságosoknak tartattak, és nehézségekre találtak.

Ily előzmények után látható, hogy Magyarország magát a nyugati hatalmasságok irányában le nem kötötte; de viszont látható az is, hogy ezektől szép szavaknál egyéb segítséget nem is nyert. S így isolálva maradván, természetes, hogy a török ellen nevezetesebb eredményeket nem volt képes kivívni; s hogy elvégre a velencei köztársasággal egyesülve, az 1503. augusztus 20-ki ideiglenes békét kötötte.

Noha tehát a keresztyén hatalmasságoknak oly hangosan hirdetett általános coalitiója tulajdonkép csak terv maradt, sőt ezen terv is Magyarország állására indirecte hátrányosan hatott: érdekesek mégis Sanutonak arra vonatkozó tudósításai annyiban, a mennyiben Európának akkori, a török kérdést tárgyzó közvéleményét tolmácsolják, s egyszersmind azt is bizonyítják, mi roppant különbség volt akkor a magasztos terveknek hirdetése, és az azoknak kivitelére szükséges tetterőnek kifejtése közt.

A kezdő XVI. század szelleme ezen ellentétes nyilatkozása, sőt nevezetes dissonantiájának érdekes adalékát az egyes fejedelmek Sanuto által közölt levelei is nyújtják. Ide tartoznak nemesak VI. Sándor pápának több levelei; hanem a csaknem valamennyi uralkodó közt folyt levelezés is. — Névszerint a német birodalmi gyűlésnek (1500. május 2. a francia királyhoz), az angol királynak (1500. ápril 7. ugyanahhoz), a lengyel királynak (1500. november 12. a pápához), a portugalliai királynak (1501. febr. 22. a velencei köztársasághoz), I. Miksa császárnak (1500. végén a magyar és a lengyel királyokhoz), II. Ulászló királynak (1500. september 10. a pápához), de kiválszólag a francia királynak (1500. september 10. a pápához, september 28. a magyar királyhoz stb.) és több másoknak levelei. Mindezeknek tárgya a török kérdés; s bármennyire különböznek is kiindulási és célpontjukra nézve, egyben mégis megegyeznek, hogy t. i.

nagyszerű terveket indítványoznak a törökök ellen, vagy fogadásokat és ígéreteket tartalmaznak, melyek azonban soha sem lettek valósítva. S így elvégre Magyarország és Lengyelország a többiektől magukra hagyatva a törökök ellen az u. n. „antenu-rale Christianitatis“ maradtak. Hogy e miatt a két ország mi óriási csapásokat szenvedett a XVI. században és a XVII-nek első felében a töröktől, azt a magyar és lengyel történet évlapjai bizonyítják; hogy azonban a nyugattól mind e szenvedések meghálálva, vagy csak méltatva is lettek volna, annak még nyomára sem akadtam. Mikor pedig a többi keresztyén hatalmasság a XVII. századnak közepén szintén elkezdte a harcot a török ellen, ennek ereje már részben ki volt merülve, de részben meg is törve.

* * *

Három közleményben azokat foglaltam egybe, miket Sanuto világkrónikájának jellemzésére szükségeseknek tartottam. Azokhoz szóltam, kik a hazai történetnek nemesak barátjai, hanem annak művelését is tudományos úton szeretik előmozdítva látni. Midőn azonban ezúttal ezen munkából csak egyes töredékeket volt alkalmam egybeállítani: hátra van még, hogy a munkában foglalt összes adatai tüzetes és rendszeres használásának fontosságára figyelmeztessenek. Nincs kétség, hogy így használva történetünknek érdekelt korszakára nézve ritka bő forrásul szolgálанд még.

„Az János király fiáról való szép cronica“

sz e r z ő j é r ő l.

A „Századok“ f. é. januáriusi füzetében „Ismeretlen történelmi énekek a XVI. és XVII. századból“ cím alatt e folyóirat szerkesztőjétől, Thaly Kálmántól érdekes közlemény olvasható, a Decsy István által Deesen, Tolna vármegyében 1609-től 1613-ig összeírt Decsy-codexről, mely jelenleg a m. tud. Akadémia könyvtárában van.

Ezen codex — mint iratik — mai esonka állapotjában 45 darab, többnyire vallásos éneket foglal magában, melyek között a nagyobb rész a XVI-dik századból való, a legújabb pedig 1611-ben kelt.

Találkozik azonban ezen énekek közt néhány eddig ismeretlen történelmi ének is, melyeket Thaly egész terjedelmökben s történelmi tájékozással közzé tenni ígérkezik; mi által irodalmunknak minden esetre igen hasznos szolgálatot fog tenni.

Közleményének eddig megjelent első részében közli is ezen történelmi énekek legrégibbjét: „Az János király fiáról való szép cronica“-t, mely, mint tartalmából bizonyos, Izabella és fia Erdélyből kibujdosásával egy időben, azaz 1551-ben, volt írva.*)

---

*) Thaly ezen ének iratásának idejét 1552-re, Izabellának és a királyfinak Erdélyből történt kibujdosásának idejére, teszi: azonban Izabella és fia 1551. szeptember havában indult el Kolozsvárról Kassára, s így ez ének keletkezési éve 1551-re teendő. Sz. K. **)

**) Bocsánat, ha ez állítást észrevétel nélkül nem hagyhatjuk, de mi ismételve az 1552-ik évet valljuk az ének keletkezési idejének. Megmondjuk miért. Jól tudtuk azt mi is, hogy a királyfi és Izabella 1551. szeptember havában hagyák oda a szoros értelemben vett (mai)

Ezen ének szerzőjének nevét Thaly a versfejekből Aszabai Sebestyénnek olvassa ki, mely név eddig irodalomtörténetünkben ismeretlen volt. Megemlíti továbbá, hogy Aszabai, mint ez énekének idézett soraiból tisztán kitetszik, „határozott híve a Szapolyay-háznak és németellenes.“ S épen ez a szempont, ez az irány az, — úgy mond, — a mi Aszabait a már ekkor Ferdinánd-párti Tinódi Sebestyéntől elválasztja, bár Aszabaira mint költőre Tinódinak szerinte is tagadhatatlan befolyása volt, „sőt a verselésben s előadási modorban is iparko-

Erdélyt; azonban mi, midőn Erdélytől való megválásuk idejét 1552-re tettük: az akkori Erdélyt értettük, a hozzá tartozott magyarországi részekkel; már pedig kétségtelen tény, hogy az özvegy királyné és fia egész 1552. közepéig lakott saját birodalmában, nevezetesen Kassán, mely nemcsak ő alatta, de Bocskay, Bethlen és Rákóczi korában is tetteleg Erdélyhez tartozott. Kassát a királyné távozta után néhány napra, 1552. június 14 kén adták át Ferdinánd biztosainak. (Katona, XX. k. 147. l. Wagner Analect. Scepus. II. r. 56. l.) Az 1549-től fogva majd öt évig itt tartózkodott Tinódi tehát minden valószínűség szerint ekkor tájban, a királyfi távozása fölötti bánatában írhatta jelen énekét (és így 1552 közepén), — hisz János király özvegye és árvája ekkor váltak meg tulajdonkép a magyar földtől; tény pedig, hogy Tinódi lelkére, ki a kassai kivonulásnak szemtanúja volt, a bujdosásra induló királyfi búcsúzása mély benyomást tőn, úgy hogy ennek hangot adni még későbbben, Ferdinánd királynak ajánlott egyik énekében sem tudá elfojtani :

„Asszony szép Kassáról sírva kiindula,
Bánkódik királyfi, jó lovou ül vala,
Kassát nézi vala, szép szókat szól vala :
Vajjon mikor léssen Kassába szállása ?!

Az ő bujdosását keserülik vala,
Ő eszét, elméjét is csodálják vala ;
Lovon ülése, termete, nagy és szép vala.“

(Tinódi János király testamentomáról írt énekében, L. lapon).

Mi valószínűbb ezek után, mint az, hogy Tinódi ezen szomorú megválás első benyomása alatt, 1552. júniusban szerzék közlöttük énekét, mikor a gyermek apjának országától, — nem pedig 1551-ben, mikor annak csak egy részétől, a szoros értelemben vett Erdélytől vőn búcsút? — Fentartjuk tehát az 1552-ik évet. Szerk.

dott Aszabai Tinódit, mint az országnak akkoriban leghíresebb lantosát követni.“

Magát ez ismertetést olvasva is támadtak ugyan némi kétségeim az iránt: vajjon az *Aszabai* név valósággal új nyerevény-e irodalomtörténetünkre nézve, s nincs-e tévedés e név megfejtésében? de ez iránt teljes meggyőződésre csak akkor jutottam, midőn magát az éneket végig olvasván, tisztán állott előttem, hogy az *Aszabai Sebestyén* név soha nem létezett, s ezen ének szerzője nem más, mint Tinódi Sebestyén. *)

Kétkedésem s utóbb meggyőződésem alapokai következők :

1. A közlött ének versejeiből ez a név tűnik elő: „*Söböstien de Assaba*.“ Úgy, de arra példa nincs, én legalább XVI. és XVII-dik századi költőink munkáiban soha nem találtam, hogy a versejekben a szerző neve úgy legyen kitéve, hogy elől álljon a keresztnév magyarul, mint itt a *Söböstien*, s az után következzen a családi név latinul, mint itt „*de Assaba*.“ — Régi költőink nevei a versejekben vagy egészen magyarul, vagy egészen deákul vannak adva; így például Tinódi neve énekei versejeiben vagy „*Sebestién deák*“ és „*Tinódi Sebestién deák*“, vagy „*Sebastianus literatus de Tinod*.“ Itt zavarnak helye nem lehet és így a „*Söböstien de Assaba*“ név meg nem állhat.

2. *Assaba*, vagy mint Thaly hangoztatja, *Aszaba* nevű helység hazánkban sem most nem létezik, sem soha nem létezett. **) E nem létezett helységről magát senki nem nevezhette, és így az *Aszabai* nevet lehetetlen helyesnek elismernünk és elfogadnunk.

---

*) Forgott ez a mi agyunkban is, ezikkünk írásakor, — s igen kételkedve és csakis érintett megjegyzéseinkkel kapcsolatban pendítettük meg a versökben olvasható „*de Assaba*“ nevet; sokat kombinálni, s egybehasonlíthatni nem volt időnk, mivel, őszintén megvallva, közleményünket, kéziratok hiányában, hamarmódra, egy este kellett összeírjunk.
Szerk.

**) Ez magában nem volna argumentum; mert, hogy most nem létezik, elhiszszük; de hogy valaha nem létezett-e? bajos volna bebizonyítani.
Szerk.

3. A közlött énekben a versfejeket végig olvasván, úgy találtam, hogy a két első rész 38 versének kezdő betűi ezt az értelmes magyar mondatot adják: „Söböstien de Assaba látá herezeget bänkodv m (= a).“ A harmadik és utolsó rész versfejei nem adnak értelmet, mert ezt a részt a leíró Deecs István csak kivonatossan adja; de már a 2-dik ének legutolsó 38-dik verszaka is, hol a kezdő betűnek a -nak kellene lenni, s most m áll, el van változtatva, el van rontva annyira, hogy az nem csak zavart, mint Thaly maga is megjegyzi, hanem tökéletesen érthetetlen. — Már most, tapasztalásból tudván azt, hogy régi költőink nem csak neveiket szokták a versfejekben följegyezni, hanem gyakran munkájok tartalmát is több vagy kevesebb rimes versorokba foglalták; megkísértetem a versfejekből kijött szavakat rimes versekre osztani, minek eredménye ez lett:

„Söböstyén de Assaba
Látá herezegét bänkodva.“

E két sor verset megtekintve, rögtön észre vesszük, hogy az első sor 7, a második 8 szótagból áll, mely föltűnő szabálytalanságot nem tulajdoníthattam a szerzőnek, hanem azt tettem föl, hogy az első sorban egy szótag hiányzik, és így, hogy a helyes értelmet kikapjuk s az eredeti 8 szótagos verset visszaállítsuk, az első vers egy szótaggal pótolandó.

4. Megvizsgálván ennek következtében az ének első részét, a melybe kell az említett pótlásnak esni, úgy találtam, hogy a 11-dik és 12-dik versszak között az események előadásában könnyen észrevehető lézag van. A 10-dik versszak után ugyanis, melyben az áll, hogy Szolimán szultán Ó-Budában megszállván, izent Izabella királynénak, hogy kis fiát küldje el hozzá, mert látni kívánja, — a 11-dik vers helyesen így következik:

„Ezt hogy hallá tisztös asszony : könnyet hullat vala,
Ölelgeti nagy sirtában, igön apolgatja,
Véli vala, szép kis fiát többé nem látnája.“

De már az erre következő 12-dik versszak tartalma az események elbeszélésében oly ugrást tüntet föl, a melyet XVI-dik századi történelmi énekeink szerzőinél, kikenél nem a költői szer-

kezet művésziessége, hanem a történelmi elbeszélés hűsége volt a főczél, s kik az események egymás után következését nagyon is prózailag meg szokták tartani, hiában keresnénk.

A 12-ik vers ugyanis így hangzik :

„Az gyermeknek fogadást tön császár ő székiben,
Hogy halálig oltalmazza ötet ő igyében,
Ha élhetné, öt ültetné királyi székében.“

E két verset összeolvasva, világos lett előttem, hogy itt az ének eredeti szerkezete nem állhatott így, hanem a másolatból néhány versszak ki van hagyva; melyekben hihetően az mondatott el, hogy és mint küldte föl fiacskáját Izabella a szultánuhoz s ez a gyermeket hogy és mint fogadta.

5. Maga ezen ének szerkezete, előadási modora, nyelvének sajátsága, verselési technicája első pillanatra is azt a gyanítást keltette bennem, hogy annak szerzője nem lehet más mint Tinódi Sebestyén; fűntebb előadott okaim megfontolása után pedig e gyanításom helyett arra a teljes meggyőződésre jutottam, hogy a versfejekben is bizonyosan Tinódi Sebestyén nevének kellett állani. Megkísértem tehát kipótolni a versfejekben a hiányzó néhány versszak kezdő betűit, — s előttem állott a meggyőződésem szerint helyesen kiegészített vers :

„Söböstien de(ak C)assaba
Lata hercezet bankodva.“

Hogy pedig éppen e 3 betűvel pótoljam ki a vers csonka első sorát, arra igen könnyű volt rá jönnöm, miután ez éneket Tinódi munkájának hittem, s élénken emlékeztem arra, hogy Tinódi több énekének magyar versfejeiben magát egyszerűen Sebestyén de áknak nevezi s 1551. táján Kassán tartózkodott, mint verses-krónikájában több helyt emlegeti.

Végig forgatván azért Tinódi 1554-ben Kolozsvártt nyomtatott „Cronica“ czimű énekgyűjteményét, a versfejekben s versekben több helyet találtam, a hol Tinódi magát mint szerzőt éppen úgy nevezi meg, mint a vitatás alatt álló ének versfejeiben találjuk. Nevezetesen a Varkuch Tamás esatáiról szóló ének versfejeiből e sorok tűnnek ki :

„Seböstien deak az künchiös Cassaba,
Lakik vala egük ev palotaiaba
Az végekrevl gondolkodik ma(gaba).“

S e sorokat ismételve találjuk ezen ének utolsó versszakában így :

„Sebestyen deac az kinchyos Cassaba
Az vegekröl gondolkodik magaba
Ira ezerötszaz es negyuen nyolzba
Hÿdeg telben fu körmeben hazaba.“

Továbbá Tinódi „Kapitány György bajviadalja“ czimü énekének versfejeiben ezt találjuk :

„Sebestien deak Cassaba
Capitan Gevrgnek bai viadaliarol.“

S ugyanezen ének végső versszaka így hangzik :

„Ezt ki zörze mast vaiuzic Cassaba
Neuet meg talaliac versi folasaba
Ő be ira ezör hatodfel szazba
Bankodic hogy keves pÿnz ü taslyaba.“

Ezen idézetekből bizonyosnak tartom, hogy helyesen egészítettem ki a kérdéses versfejek hiányát így : „Séböstien de(ak C)assaba.“ Ha pedig ezen kiegészítés helyes: az Aszabai Sebestyén költő nevét ki kell törölni irodalomtörténetünkben; a helyett azonban megkapjuk ez eddig ismeretlen történelmi ének valódi szerzőjének nevét, a derék Tinódi Sebestyén deákban.*)

A Thaly által közlött ének harmadik része, melyet a Decsy-codex „De tercia parte“ czimmal csak kivonatosan ad, ezen versszakkal kezdődik :

---

*) A megfejtés a mily elmés, ép oly sikerült és elvitázhatlan eredményű. E kiderítésnek mi örülünk legjobban, sőt még emberi hiúság szempontjából is örömmel mondhatnánk le Aszabai Sebestyénről, midőn a hírneves Tinódi egy ismeretlen énekével gazdagíthattuk irodalmunkat. Miénk azonban csak a közlés, a kibizonyítás Szabó Károlyé. Szerk.

„Ezt bévebben megértsétek derék krónikában,
De ezt nektök én jelöntöm csak egy summájában,
Az királyfia beszälla az kincses Kassában.“

Ezen derék krónikán Thaly, igen helyesen, Tinódi Kolozsvártt 1554-ben nyomtatott verses nagy krónikáját érti: de nem említi, hogy itt az ének szerzője bizonyosan saját munkájára utal. Tinódi úgynevezett krónikájának I. könyvében, az erdélyi historia második részében csakugyan bőven leírva olvashatjuk: mint tudta ki Martinuzzi Izabellát és fiát a Ferdinánd király kezére játszotta Erdélyből, s mint utazott az özvegy királyné fiával együtt Kassára. Viszont ugyanezen erdélyi historia első részében, a mint leírja: miként fogadta a török császár Sicambriában János király kis fiát, — hivatkozik Tinódi épen erre a Thaly által most ismertetett énekére, e sorokkal:

„Sokat ez dologról nem illic szollanom,
Mert tölem mar sokat hallottac iol tudom,
Erdeli gondomat ezzel sem mulatom
Chac ennec sommayat en tü nektec mast mondom.“

Lehet-e ezek után kételkednünk, hogy a Thaly által közölt ének szerzője nem más, mint Tinódi?

Thalyt arra a nyilatkozatra, hogy a kérdéses éneket Tinódi nem írhatta, az a téves fölfogás vezette, hogy Tinódi akkor, mikor ez ének keletkezett (szerinte 1552-ben), már Ferdinánd-párti volt. Az igaz, hogy, ha ez állana, magam sem tarthatnám Tinódit oly ének szerzőjének, melyben ily sorok olvashatók:

„Lám magyarok müly igön ti lám bolondok vattok,
Hogy ti magyar fejedelmet soha nem uraltok,
Mikor magyar királytok volt, ti jobban voltatok!“ stb.

Úgy de abból, hogy Tinódi Kolozsvártt nyomtatott krónikáját 1554. mart. 24-dikén I. Ferdinánd királynak, mint pártfogójának ajánlotta, — pedig azt hiszem, Thalyt csak ez a tény vezethette föntebbi véleményére, — épen nem következik, hogy neki már 1551. végén, Izabella és fia Kassára költözésekor, Ferdinánd-pártinak kellett lenni. Sőt ellenkezőleg, most már, miután

bebizonyítottam, hogy az általunk megvitatott éneket Tinódi irta: határozottan állíthatjuk, hogy ő, valamint régebben Török Bálint udvarában, úgy még 1551. végén*) is, mikor Kassán tartózkodott, a Szapolyay-ház hívei közzé tartozott. Egyszersmind azt is nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy ezt az énekét később, 1554-ben I. Ferdinánd királynak ajánlott krónikájából jónak tartotta kihagyni.

SZABÓ KÁROLY.

---

*) 1552. közepén, az ének szerzésekor; szóval, úgy látszik, ő is Kassával hódolt meg Ferdinándnak. Szerk.

Az eperjesi béke 1633-ban.

I.

1632-ben az ausztriai uralkodó házat végveszély fenyegette. Ekkor ugyanis Gusztáv Adolf a svédek nagy királya segítségére sietett Németország megalázott protestans fejedelmeinek. A Lipcsénél (sept. 7-én) kivivott fényes diadal által megfosztotta II. Ferdinándot a tizenkétéves harez minden gyümölcseitől, s ellenállást alig találva, nyomult a német birodalom szívéig. Ekkor összeköttetésbe helyezte magát Rákóczy György erdélyi fejedelemmel, fölhívta, hogy vele szövetkezzék, Magyarországra nyomuljon; kilátásba helyezvén, hogy segélyével Magyarország urává válhatik.

Rákóczy nehezen tudta magát elhatározni, mikép fogadja e csábító fölhívást, mily állást foglaljon el a hadakozó felek között. Alig két éves fejedelmi trónja még nem állott elég szilárd alapon, nyílt és titkos ellenségek környezték; az önfentartás érdeke tehát visszatartá a merész politikától, ovatosságot parancsolt. Másrésről lelke mindenekfölött fogékony volt nagyravágyó tervek fölkarolására, és protestans érzületei is készteték a svéd birály által képviselt ügy pártolására. Ilyetén ellentétes indokok kefolyása magyarázza meg ingadozó magatartását. Föntartani kívánván a cselekvés szabadságát, mindkét féllel barátságos viszonyban óhajtott maradni.

Míg tehát Bécsbe megnyugtató biztosításokat küldött :¹⁾ 1632. tavaszán Oxenstierna a svéd cancellárt értesíté, hogy

---

¹⁾ 1632. april 23-án a nádorhoz intézett levele. (Horváth M. Magy. Tört. III. 633. 1.)

mihelyt a svéd hadak Sziléziára törnek, Zólyomi Dávid vezérlete alatt seregének egy részét segítségükre küldi, maga pedig török csapatokkal a bányavárosokon át Nagyszombat felé, s innen Ausztriába vagy Morvába nyomul. ¹⁾

Az Oxenstierná-hoz küldött futár elárulta a reá bízott titkot, mely a bécsi udvar tudomására jutván ²⁾, itt nem csekély aggodalmakat keltett. A király kész volt áldozatokat is hozni, hogy az erdélyi támadás veszélyét elhárítsa. Májusban Sennyey cancellárt Erdélybe küldötte, hogy a fejedelmet az ellenséges föllépéstől visszatartsa és evégből késznek nyilatkozott régibb kivá-natait teljesíteni. A fejedelem szívesen látta a püspököt, mert időközben lemondott volt harczias terveiről és a fondorlatok következtében, melyeket megbuktatására Székely Mózes a portán kezdett, békés magatartásra határozta magát. Kijelenté, hogy az 1630-dik évi kassai békét lelkiismeretesen fűntartandja; viszont némely sérelmeinek orvoslását s Munkács, Tokaj, Regécz adományozását kérte a királytól. ³⁾ Kéréseinek nagyobb súlyt kölcsönözendő, augusztus havában maga is küldött követet az udvarhoz. ⁴⁾

Ennek daczára Bécsben folyvást nagy nyugtalanság uralkodott. Nem hittek Rákóczynak. S midőn ő nagy fegyveres kísérettel Váradra jött, hogy magyarországi birtokait megszemlélje, kivonulásában a támadás nyitányát látták. Ezen hitet megerősítette Forgách Miklós kassai főkapitány, ki, midőn kétségbeesve segélyt, erősítést sürget, nem hallgatá el, hogy a

---

¹⁾ Strassburg, Gusztáv A. követe 1632. elején járt Erdélyben, s Rákóczy által megbízott, hogy a porta jóváhagyását eszközölje ki támadásához, mit ez meg is tett. (Szilágyi S. Erd. Tört. II. 175. l.) Rákóczynak febr. 24-én a svéd királyhoz intézett leveléről említést tesz Dudik. (Forschungen in Schweden. 361. l.)

²⁾ A fölfödözött titkot 1632. april 24-én közlik Lengyelországból II. Ferdinánddal. (A levél egyk. más. Prim. vil. lev.)

³⁾ Sennyeynek 1632. junius 2-án kelt jelentése (Eredeti Magy. Cancell. lev.)

⁴⁾ Rákóczy Sennyeyhez aug. 7. és 31-én. Pázmány Sennyeyhez aug. 25. (Latin kivonatok Prim. vil. lev.)

felsőrészek protestans lakói határozottan Rákóczyhoz hajolnak. ¹⁾

Mindenki várta a támadást. És senki sem kételkedett, hogy az ország készületlensége, elhagyatott állapota folytán a fejedelem és nyomában a fölkelés ellenállás nélkül fog előhaladni. Pázmány biztos helyről gondoskodott, hová elvonúlhasson Nagyszombatból, hol már nem látta magát biztonságban. A komáromi erődöt szemelte ki menhelyül. ²⁾ Birtokainak védelmére pedig 100 lovast toborzott, kiket Nyitra- és Bars megye különböző pontjain elhelyezett. ³⁾ Együttal fölhívta a királyt, siessen a véghelyeket jó karba hozni, hadakat fogadni és fölkelést hirdetni, mit meg is tett. ⁴⁾

Azonban ezen aggodalmak koraiak és túlzottak voltak. October közepén tudósítások érkeztek, melyek megnyugtatók valának. ⁵⁾ Ennek folytán a király a fölkelésre vonatkozó rendeletét aként módosítja, hogy a rendek készen álljanak ugyan, de csak akkor keljenek föl, ha Rákóczy a király területére lép. ⁶⁾

---

¹⁾ Forgách M. Sennyeyhez július 29. (Latin kivonat M. Canc. lev.)

²⁾ Sept. 14-én kelt Pázmányhoz intézett k. leirat: „Percipiens ex literis D. V., quod ob metum tam Rakoczyi, quam contagionis Posonii et Tyrnaviae grassantis se in arcem Comaromiensem confesse derideret“ kérelmét a helyiségek szűk volta miatt megtagadja, s a győri várat ajánlja föl. (Eredeti. Prim. vil. lev.)

³⁾ Pázmány Ötvös Mihál hadnagy részére oct. 6-án kiállította a hadfogadási fölhatalmazványt. Egy lovas havidíja 5 frt; a hadnagyé 40 frt. Nov. 2-án a csapat összeállítva volt. (A hadnagy kimutatása és az eskümintá Prim. vil. lev.)

⁴⁾ September 11-én kelt k. leirat, mely Pázmány előterjesztéseire válaszol. (Ered. M. k. kamarai lev.)

⁵⁾ Forgách M. augusztus havában Kellemen Sándort Rákóczyhoz küldé, ki ettől megnyugtató magyarázatokat hozott. Sept. 8-án kelt jelentésének és Rákóczy aug. 23-án Forgáchhoz intézett levelének latin kivonata M. Canc. lev.

⁶⁾ Oct. 22-én Forgách Miklóshoz intézett k. leirat, mely neki többi között azt is meghagyja, bitesse el Rákóczyval, hogy a fölkelés nem ő ellene, hanem a rabló török csapatok ellen van kihirdetve. (Ered. M. Canc. lev.)

De az aggodalmak bár koraiak és túlzottak, nem voltak alaptalanok. A veszély nem volt képzelt, nem is volt elhárítva. S t r a s s b u r g svéd követ, ki 1632. őszén másodizben megjelent a fejedelmi udvarban, mindent megkísértett, hogy Rákóczyt fegyveres föllépésre bírja. Kötelessége — mondá — segítségére sietni szorongatott hitfeleinck; annál inkább, mert ha a király leküzdí németországi ellenségeit, bizonyára nem fog nyugodni, míg nem Erdélyt a magyar koronához visszaesatolja. És sikerült is nekie a fejedelem bizalmas emberei közül többeket megnyerni, kik törekvéseiket hathatósan támogatták. Rákóczy ily pressió alatt november elején kijelenté azon határozatát, hogy a következő (1633.) év tavaszán megkezdi II. Ferdinánd ellen a háborút, és Magyarországra nyomul. De kikötötte, hogy a svéd király kicszközölje részére a porta jóváhagyását és a franczia király pénzbeli segélyezését.

Ugyanakkor, hogy a király előtt harezias szándékait eltitkolja, késznek nyilatkozott újabb békealkudozásokat kezdeni.¹⁾ Ezekre a király tette meg a kezdeményezést. Pázmány tanácsára és Eszterházy ellenzése daczára,²⁾ november elejére Ostrósi ch István k. tanácsos Erdélybe küldetett azon indítvány-nyal, hogy a kassai egység létrejötte után fölmerült nehézségek elintézése végett tárgyalások kezdessenek.

Ugyanis Rákóczy ígérete ellenére ónodi várába nem fogadott királyi őrséget; több erdélyi urtól, kik a király szolgálataiba léptek, oly térítvényeket követelt, melyek a király érdekeit sértették; a királyi fiscus és számos magánosok, mint Alaghy Menyhértne és Thurzó Kristófné birtokait erőszakosan lefoglalta és, mi legfontosabb volt, Munkács várát, a magyar korona birtokát, mely a nikolsburgi egységben (1621) Bethlen

---

¹⁾ Haller Gábor 1632. dec. 17-én Szathmárról jelenti a magyar cancellárnak: „Ehez képest ígérte magát (Rákóczy) a mostani tractatusra is, hogy inkább szándékát eszébe nem vévén, ne praeparálhassa magát ő felsége ellene. (Eredeti. Prim. vil. lev.)

²⁾ Eszterházy 1632. nov. 7. Pázmányhoz. (Horváth M. Kismartoni Regesták. Tört. Tár. X. 51. 1.)

Gábornak és örökösének 300 ezer forint erejéig zálogba adott, ezen fejedelem özvegyétől, Brandenburgi Katalintól elragadta. ¹⁾

Ostrosich kedvező pillanatban érkezett Rákóczyhoz. Néhány nappal előbb értesült már Gusztáv Adolf haláláról, melyet hősies küzdelem közepette a lützeni esatatéren talált föl. (1632. nov. 6.) Ezen nagy esemény hatása alatt lemondott harcziás terveiről, melyeket csak kelleetlenül karolt vala föl. Most tehát, bár az Ostrosich által előterjesztett királyi kívánatok teljesítéséről hallani sem akart, készségesen megígérte, hogy a jövő év elején biztosait Eperjésre küldendi, hol a király küldötteivel találkozzanak.²⁾ Ezen hely ellen a királynak nem volt ellenvétele; bár Pázmány a királyi méltósággal összhangzóbbnak tartotta, hogy az erdélyi követek Bécsbe jöjenek. Sőt kísérletet tett Rákóczyt meggyőzni, hogy ez reá nézve is ezélszerűbb lenne. „Én úgy gondolom — írja neki, — noha talán megcsalatom, hogy még most is jobb volna arra nézni, hogy kegyelmed sokszor iterált ajánlása szerint udvarhoz küldené követit. Mert aminek dolgok fenforognak azoknak derék veleje ugyancsak a munkácsi és mádi dolog, mivel a többibe nem igen nehéz igazgatás lehet. Azokról pedig nem látom, mint végezessenek a Commissariusok, mivel az egy része törvényt illet, de fundamentaliter császár ő fge kegyelmességét, melyet praesentes legati könnyebben obtineálhatnak, hogy sem posták által a Commissariusok. Ezt az én vékony tetszésemet confidenter jelentem kegyelmednek, nem akarnám ha messze terjedne, noha nem is felette bánám. Emellett azonban kegyelmed bizonyos lehet, hogy tebenségem szerint én a békességnek szerzésében szívből fáradok. Mert akarnám, ha ezt a kevés magyarságot jobb időre tartanók és egymást ne fogyatnók; ki tudja, talán

¹⁾ Azon ürügy alatt tette ezt, hogy kielégítse követelését, melyet 150 ezer forint erejéig Katalin ellen formált.

²⁾ Ostrosich emlékirata Rákóczyhoz intézve és emnek 1632. november 14-én kelt resolútiója. (A magyar cancellariai levéltárban.)

Isten könyörül romlott hazánkon és a természet szerint való ellenségétől (érti a törököt) megmenti.“¹⁾

Pázmány hű maradt régibb politikai fölfogásához; most is előmozdítani kívánta a béketárgyalásokat és nem ijedt vissza azon gondolattól, hogy a király a fejedelmet Munkács és Mád adományozása által megnyugtassa és lekötelezze. Eszterházy most is ellenkező nézeten volt. Minél többet adnak Rákóczynak — mondá — annál többet fog követelni és ellenséges terveiről még sem mond le. Egyébként nem bánja, engedjék neki Munkácsot, Regéczet, Tokajt; „de akkor ne aludjanak két fültükre, hanem örködjenek gondosan, mert Rákóczy ambíciójának és bírvágyának csak a félelem vehet határt.“²⁾

II.

1633. elején a bécsi udvarnál beható tanácskozások tárgyát képezte az Eperjesre küldendő királyi biztosok utasítása.

Földadatuk leendett Rákóczynak szemrehányásokat tenni a kassai egyesség több pontjának megsértéseért; s öt fölhívní, hogy az elvállalt kötelezettségeknek feleljen meg, bocsássa el zsoldos hadait, helyezze szabad lábra a foglyokat, adja vissza az elkobzott birtokokat, a királyi szolgálatban levő erdélyi uraktól méltányos térítvényeket vegyen, a fiskus és magánosok sérelmeit orvosolja. A mi Munkácsot illeti, ezt haladéktalanul bocsássa vissza a fejedelemasszony kezeibe; ha pedig ezt tenni vonakodnék, a király követei ünnepélyes óvást tenni és őt a nádori törvényszék elé idézni fogják.³⁾

Pázmánynak az utasítás illetén fogalmazása ellen többféle kifogásai voltak. Minden áron föntartani és biztosítani kívánván

¹⁾ Pázmány 1633. jan. 5. Rákóczyhoz. (Szilágyi S. Rákóczy és Pázmány. 66. l.)

²⁾ Eszterházy id. nov. 7-iki levele.

³⁾ K. utasítás az eperjesi biztosok részére 1633. jan. 15. (Egyk. más Prim. vil. lev.)

a békességet és ennek kedvéért kész levén fölládozni Munkácsot is: az utasításban nem szívesen látta azon pontot, mely Rákóczynak törvényszék elé idéztetéséről szólott s azt mellőztetni kérte.

„Alázattal javaslom Felségednek, — írja — méltóztassék biztosainak meghagyni, hogy ez ügyben ovatosan és megfontolással járjanak el. A megidézés, ha nem tudunk annak erős seggrel nyomatékot kölesönözni, nagy bajokat fog szülni. A fejedelem, mielőtt fejét és vagyonát kockára tenné, kétségbeesett lépésre fogja magát határozni. Én nem hiszem, hogy hajlandó lenne Munkács birtokáról lemondani. Ő azt állítja, hogy ha Munkács kezei között marad, abból a k. fiscusra semmi hátrány nem származik, miután azt oly módon bírná, miként a fejedelemsasszony bírta. Igaz, a maga ügyében senki sem bíraskodhatik; de a fejedelmek általán nem szívesen vetik magukat alá mások bíraskodásának. Az én nézetem szerint Magyarország békéjét, bármily áldozatok árán, föntartani kell, főleg míg a német háború folyik. A magyar protestánsok — a kultartományokból száműzött és itt megtelepedett hitsorsosaik által — annyira fölingerelvék, hogy ezen részről nagy veszélyektől kell tartanunk. Hűségem és őszinteségem késztet ezeknek előterjesztésére; esedezem Felségedhez, ne hallgassa meg azokat, kik nem rettegnek Magyarországbau háborút előidézni, hogy Felségednek még nagyobb bonyodalmakat okozzanak.“¹⁾

A végsorok gyanusító ezélsása Eszterházyra vonatkozik. Ez ugyanis ismételve kiemelte, hogy Munkácsot és Mádót nem szabad Rákóczy birtokában hagyni és javasolta, hogy ha a fejedelem nem enged, megszakítani kell a tárgyalásokat. Mindazáltal ő sem helyeslé, hogy a megidézteséről — mely a hadüzennettel egyértelmű lenne — az utasításban említés történik; ha ugyanis ez köztudomásra jut, a tárgyalások megindítását lehetetlenné fogja tenni²⁾.

¹⁾ Pázmánynak 1633. január 30-án Sopronyól kelt folterjesztése. Eredeti. Bécsi udvari könyvtár Autograph-gyűjteményében.

²⁾ Eszterházynek január 31-én és febr. 2-án a királyhoz intézett emlékiratai. (Egyk. más. Prim. vil. lev.)

Azonban a két államférfiú elkésett észrevételeivel. Midőn ezek a király tudomására jutottak, az eperjesi alku már kezdetét vette volt.

A két rész biztosai február első napjaiban találkoztak. A királyt Sennye István győri püspök, k. cancellár, Forgách Miklós kassai főkapitány, Ostrosich István, Mikulich Tamás és Tasy Gáspár képviselték. ¹⁾ A fejedelem Kowasóczy Istvánt, Kapy Endrét, Horváth Györgyöt és Balásházy Lászlót küldötte. ²⁾

Első összejövetelüket február 5-én tartották. A szokásos formaságok után a királyi biztosok emlékiratot nyújtottak át; ebben előadták a Rákóczy által a kassai egyesség ellen elkövetett sérelmeket, s ezeknek orvoslását kérték. ³⁾ Ugyanakkor a fejedelem emberei előterjesztették uruknak kívánatait. Ezek közül a következők legfontosabbak. Tekintettel a török gyanakodó féltékenységére, mondjon le a király azon követeléseiről, hogy az erdélyi fejedelemhez tartozó Ónod várába királyi őrség helyeztessék el; engedje át Munkácsot, Mádot, Tokajt, Tarzalt, Szádvárát; magyarországi birtokait mentse föl a közterhektől; családját rházza föl Borsodmegye örökös főispányságával; bírja reá Brandenburi Katalint, hogy a férjéről (Bethlen Gáborról) reászállott kötelezettségeknek eleget tegyen; hívja föl Prépostváryt, hogy elkövetett merényeiért, a fejedelem ellen szőtt fondorlataiért, kellő elégtételt nyújtson; engedélyezzen általános amnestiát stb. ⁴⁾

A k. biztosok ezen kívánatokat vonakodtak tárgyalás alá venni; az erdélyiek pedig kimutatni igyekeztek, hogy a király

¹⁾ A királynak január 15-én biztosai részére kiállított *salvus conductusa*. (Egyk. más. Ugyanott.)

²⁾ Horváth M. M. Tört. III. 635. l.

³⁾ Az emlékirat a k. utasítás alapján szerkesztetett. (*Propositiones S. C. R. Mtis Commissariarum ad tractatum Eperjesiensem deputatorum*. 1633. február 5. Egykorú másolat. Prim. vil. lev.)

⁴⁾ *Postulata ex parte Illmi Principis Transylvaniae*. 1633. febr. 5. (Egyk. más. Ugyanott.)

által előterjesztett sérelmek alaptalanok. ¹⁾ Erre nézve két héten át több jegyzéket cseréltek ki az alkudozó felek, anélkül, hogy egymáshoz közeledtek volna. ²⁾ Csak február 19-én tartották második összejövetelüket, hogy szóbeli eszmecsere által tegyenek kísérletet a kiegyezkedésre. Az erdélyiek nyíltan kimondották, hogy Munkács ügye a főpont, ennek kedvező elintézése után a többi nehézségek könnyen elháríthatók. S midőn a királyi biztosok ezen követelés jogtalanságát kimutatnák, azt válaszolák, hogy ők nem akarnak ilyenén vitatkozásokba bocsátkozni, miután a fejedelem Munkácsot nem követeli, hanem kéri. Az ülés eredmény nélkül oszlott el. Mindkét fél küldőihez fordult újabb utasításokért. ³⁾

A k. biztosok engedékenységet javasoltak; bár nem sok jót reméltek. „Bizony Nagyságos Uram — írja elnökük Pázmánynak — hogy nagy indignitások és gonosz exemplumok; de úgy kell lenni, a mint az idő hozza, csak nyugodni meg rajta, de én nem hiszem, hogy Magyarország elég volna neki (t. i. Rákóczynak).“ ⁴⁾

A király Pázmánynak ⁵⁾ és Eszterháznak tanácsát kérte ki a teendők iránt. Az utóbbi indignatióval szól Rákóczy kívánatairól. „Azok — ügymond — telvék méltatlan s új igényekkel, melyekből kitűnik, hogy mindazt megszerezni igyekeznek, mit Bethlen birt.“ Azt javasolta, jelentsék ki a királyi biztosok, hogy az eperjesi tárgyalásoknak nem új kívánatokkal, hanem régibb

¹⁾ Replicatio prima Commissariorum S. C. R. Mtis febr. 10. — Responsio Commissariorum Ill. Principis Tr. ad Replicationem primam. febr. 8. (Ugyanott.)

²⁾ A k. biztosoknak február 12-én, az erdélyieknek február 11-én és 14-én kelt jegyzékeik egykorú másolatban főtálatálhatók a Prim. vil. lev., valamint a M. Canc. lev.

³⁾ A k. biztosoknak febr. 18., 25., 26. és mart. 3-án a királyhoz intézett jelentései. (Egyk. más. Ugyanott.)

⁴⁾ Sennyei Pázmányhoz. (Ered. Prim. vil. lev.)

⁵⁾ Február 18-án kelt k. leirat. (Hevenesy kéziratgyűjtem. XXIX. kötet.) És mart. 8-án s 9-én kelt k. leiratok, melyek tanácsát kikérik. (Prim. vil. lev.)

sérelmekkel föladata foglalkozni. Egyébként Munkácsot csak előnyös föltételek alatt, Mádot semmi áron sem hitte Rákóczy kezei között hagyhatni.¹⁾ Úgy volt meggyőződve, hogy Rákóczyt ezen engedmények sem elégítenék ki. „Ha tudnám — írja Pázmánynak — hogy nem különben, hanem 100 avagy 200 ezer forint kiadásával fogom hazám békességét megtarthatnom, amennyire én a háborúnak rütségétől irtózom, vagy magam ruinajával is magaméból megadnám. De talán nem csak az van kérdésben, avagy ha ez van is s meg lesz is, ki tudja, hogy securitatem Regni vagy pacis szereztük s nem nagyobb veszélyt, ha mi kis haladékkal lesz is az; holott úgy hiszem amint élek, hogy ha mostani kívánságát véghez viszi, akikben az országnak is nagy praejudiciumi vannak, csak esztendőöt sem hagyok neki, hogy a hét vármegyét is kívánni fogja.“²⁾

Pázmány más szempontokból ítélte a fönforgó kérdések fölül: „A királynak — úgymond — joga lenne szakítani Rákóczival. De vajjon alkalmas-e a jelen időpont arra, hogy az erdélyiekkel és törökkel háborút kezdjen? A háborút kerülni kell; nem szabad tehát szakadáshoz vinni a viszonyokat. Már pedig a békét nem tarthatni fön, ha Rákóczynak legalább némely kívánatai nem teljesítettek. Igaz, az engedményekkel is sok nehézség van összekötve, de két bajból a csekélyebbet kell választani.“³⁾

Pázmány egyúttal nagy súlyt helyezett arra, hogy az engedmények mielőbb megtétessenek, nehogy úgy tűnjenek föl, mintha kieroszakoltattak volna. Reméllé, hogy Rákóczy, ha

¹⁾ A nádornak február 22-én kelt fölterjesztése. (Egyk. más. Ugyanott.) És Sennyeznek martius 8-án Pázmányhoz intézett levele Prim. vil. lev.

²⁾ Eszterháznak mart. 3. és 6-án Pázmányhoz intézett levelei. (Ered. Prim. vil. lev.)

³⁾ Pázmány febr. 26-án kelt fölterjesztésének kivonata. (M. Canc. lev.) Ugyanő célszerűnek látta a tárgyalásokat késleltetni, hogy bevégni lehessen azon viszályok kifejlődését, melyek Erdélyben Rákóczy és Zólyomi között keletkeztek. Erről február 26-án ír Sennyeznek, miként ez utóbbinak martius 5-iki válaszából tudjuk. (Ered. Prim. vil. lev.)

kivánatai teljesítettnek, megbékül, mert személyére nézve nem harcias természetű és alattvalóitól fél. Nem hallgatta el csudálkozását a fölött, hogy találkoztak, kik Munkács visszaszerzéseért háborút javasolnak. Fölhozta, hogy 1621-ben a viszonyok kevésbé válságosak voltak, mégis átadták Bethlennek Munkácsot, sőt efölött 13 megyét, anélkül, hogy a béke megtartására nézve kellő biztosítékot nyújtott volna. Most is úgy kell tenni. Ha csak egy évig tart is a békesség, ez már megérdemelte az áldozatot. Tehát átadni kell Munkácsot, Mádot és amnistiát engedélyezni; de oly módon, hogy Rákóczy magát lekötelezettnek tekintse.¹⁾

A király nem tudta magát elhatározni, melyik javaslatot fogadja el. Szokatlanul hosszú időn át késett a biztosai részére küldendő utasítással, melyet azok türelmetlenül vártak. Végre kényszerítve látták magukat sürgető leveleket intézni a királyhoz, s értesíték a fejedelem azon nyilatkozatáról, hogy „kész inkább mindenét elveszteni, mint Munkácsról lemondani; ha azonban ezt birtokában hagyják, ő is tekintettel lesz a királyi kívánatokra.“²⁾

A király ekkor april első napjára magához hivatá bizalmas tanácsosait, hogy velök teendők iránt értekezzenek.³⁾ Pázmány ez alkalommal nézeteit egyikében azon terjedelmes emlékiratainak fejtette ki, melyek a helyzet világos fölfogása, az összes érdekek és tekintetek számbavétele, éles logika és határozott formulázás által hirdetik szerzőjük magas államférfiúi képességeit.

Bizonyos — úgymond — hogy Rákóczy olyanokat tett, melyek jogos visszatörést érdemelnének a király részéről, s

¹⁾ Pázmánynak mart. 12-én Pozsonyból kelt újabb fölterjesztése. (Ered. Prim. vil. lev.)

²⁾ Az eperjesi biztosok martius 15. és 19-iki fölterjesztései. (Egyh. más. Ugyanott.)

³⁾ 1633. martius 24-én kelt k. leirat, mely Pázmányt Bécsbe hívja. (Ered. Prim. vil. lev.) A florenczi követ april 2-án jelenti Bécstől a magyar tanácsosok megérkezését.

ezeket elnézni, sőt megjutalmazni annyit tesz, mint öt újabb merényletekre buzdítani. Az erdélyi fejedelmek csakugyan mindig kizsákmányolni fogják a király belső és külső bonyodalmaikat, ha ily merényleteikért meg nem fékeztetnek. Mindamellett a dolgok jelen állásában, ha csak a jelen évre visszatartani sikerül az erdélyi fejedelmet ellenséges föllépésétől, meg kell vele békülni, sőt némely engedményeket is tenni. „Ha Rákóczy magára lenne hagyatva s nem támogatnák a törökök, tatárok és a magyarországi protestansok által: nem kellene tőle félnünk. Így azonban tekintettel a német birodalom veszélyes viszonyaira, a ki-merült országokra, csekélyebb, sőt szükséges rosszra tekintem, hogy Rákóczy, bár engedmények árán, megbékíttessék. Régente sokkal nagyobb áldozatokat hoztak Bethlen kedvéért, pedig a helyzet nem volt oly veszélyes, mint mai nap.

És ha sikerülne is a német birodalomban létrehozni a békét, annyira fölemésztvék a birodalom és az örökös tartományok erői, hogy minden áron távoltartani kell a keleti háború esélyeit. Miként a tengeren a szélvész megszűntével több napokon át tart a hullámok zajlongása: úgy az államokban a háború megszűntével sem enyésznek el megújulásának veszélyei; mintegy a hamu alatt tovább ég a parázs, mely könnyen lánggra kap. És miként a hosszú betegség után jobban szembetűnik az arc halványsága, az erők gyengesége: az államokban is a béke létrejötté után érezhetők csak teljesen a háború vésteljes utóhatásai. Emiatt a jólelkű uralkodók mindig megakadályozni igyekeztek, hogy háború háborút kövessen, s lehetővé tenni, hogy a szorongott népek időközönként a béke nyugalomát élvezhessék.

Ezen szempontokból kell megítélni az eperjesi tárgyalásokban fölmerült nehézségeket.

A mi Munkácsot illeti, erre a fejedelemisszonynak csak annyiban van joga, amennyiben 300 ezer forint erejéig zálogban bírja. Egyébként a király birtoka az, melyet a zálogösszeg lefizetése által visszavehet. Miután pedig Rákóczy 250 ezer forintot ajánl a fejedelemisszony kielégítésére, a király a béke biztosítása érdekében készségesen megadhatja a fönmaradó 50 ezeret, hogy ekként Katalin teljesen kielégíttessék. Vagy pedig Katalint a lévai uradalommal kárpótolhatja Munkács elvesztéséért.

Azon veszélyeket, melyek Munkács átengedése esetén fölmerülhetnek, legczélszerűbben úgy lehet elhárítani, ha az nem a fejedelemlennek, hanem fiának — mint a magyar korona alattvalójának — 300 ezer forint erejéig, beirvány gyanánt adatik át.

A térítvényekre vonatkozólag a fejedelemlennek a következőket kell megmagyarázni. A király nem ellenzi, hogy a szolgálatjában levő erdélyiek térítvényeket állítsanak ki, csak arra ne kelljen magukat kötelezniök, miszerint a király és fejedelemlennek között támadó háború esetében a király által reájuk bizott erősségeket nem fogják védeni. Ha a fejedelemlennek erre ráállani nem akar, a király hasonló térítvényeket fog követelni saját alattvalóitól, kik a fejedelemlennek szolgálatában vannak.

Má d miatt sem szabad a béke létrejöttét meghiusítani; ha a fejedelemlennek arról lemondani nem akar, a peres ügyet a törvény útjára kell bocsátani.

A m n i s t i á t engedélyezni kell, de csak két föltétel alatt: Először, hogy érvényét elveszítse, ha akár a fejedelemlennek, akár hívei az ország törvényeinek sérelmével a király alattvalóit jövőben károsítani fognak. És másodsor, hogy viszont Rákóczy is adjon amnistiát a király azon erdélyi híveinek, kik az ő haragját magukra vonták, kik Rákóczy ellen fondorkodtak volt, minélfogva Prépostváry, Csáky és a többiek bántatlanul visszatérhesenek, s birtokaikba visszahelyeztessenek. Méltatlan dolog lenne, ha a király elfelejtené az ellene számosak által elkövetett mérenyleteket: a fejedelemlennek pedig megtagadná a bocsánatot a király csekély számú híveitől, kiket pusztá gyanú alapján oly súlyosan sújtott.

Végre az ó n o d i kérdés sem oly fontos, hogy a miatt a békét veszélyeztetni lehessen. Ónodon előbb sem volt k. őrség, és ilyennek behelyezése semmit sem használna a királynak, miután a fejedelemlennek följogosítva lenne maga részéről bármily nagy őrséget oda küldeni; végre Rákóczy Ónodon kívül még számos más erősségeket bir magyar területen, melyek k. őrség nélkül maradnak.

A magánosok ügyeinek elintézését nehézség nélkül lehet az illetékes törvényszékekre bízni.

Ha a béke ily módon létrehozatik, a k. biztosoknak reá-
oirni kell Rákóczyt, hogy a királyhoz követséget bocsásson,
mely háláját kifejezze.“¹⁾

A király ezen javaslatot elfogadá, kivéve azon pontjait,
melyek Ónodra, Munkácsra vonatkoztak. Még egy kísérletet
tett, hogy ezen fontos erősséget a magyar korona részére meg-
tarthassa.

FRANKL VILMOS.

---

¹⁾ „Cardinalis Pázmán circa tractatum Eperjesiensem. 1632. 2.
aprilis.“ (Pázmány kezével javított irat. Prim. vil. lev.)

Könyvismertetések és bírálatok.

III.

„Ungarn unter Maria Theresia und Joseph II. (1740—1790.)“ Geschichtliche Studien im Bereiche des inneren Staatslebens von Dr. Franz Krones, Professor an der Universität in Graz; Leuschner et Lubensky's k. k. Universitäts-Buchhandlung.

Alig van a magyar történelemben időszak, mely a tizennyolcadik század közepétől egész napjainkig annyi czélzatos tanulmányokkal gazdagította volna az osztrák történetirodalmat, mint épen Mária-Therézia s II. József kora. Természetes, mert ennél nem is volt alkalmasabb időpont a történelem lapjai közzé csúsztatni ama lelketlen politikai törekvéseket, melyeket Magyarország e két szóban ismer: centralizatio és germanizatio.

S fájdalom! — de nem tagadható — ez irányzatos művek annyira megmételtyezték a történelmi igazság szellemét, hogy ma erény lenne, ha találkoznék osztrák történész, ki szakítva ezen tendentiosus, ferde fölfogással, elfogulatlan, emelkedett állásponttól szólna a magyar történet ekkori államéletéről.

Erény lenne, ha ellentállna azon mesterségesen keltett áramlatnak, mely Mária-Theréziában épen azt gáncsolja, a mi érdeme, s azt dicsőíti, a mi büne, mely a történelem ítélőszéke előtt azért vádolja Mária-Theréziát, mert tiszteletben tartotta a nemzet alkotmányos szokásait; s azért övedzi koszorúval, mert az 1764-iki országgyűlés óta uralkodói hatalomteljességgel s a törvényhozás mellőztével rendelkezett Magyarországról. Azért rójja meg, mert német tanácsosai merev központostítási törekvéseinek daczára, visszaállította a magyar birodalom területi épsé-

gét, s azért borúl le Mária-Terézia előtt hódolattal, mert ő varázszerü magaviseletével, női előnyével annyira le tudta bilincselni a magyar főurakat, hogy ezek megfélelkezve ősi, nemzeti erkölcsaikről, úgyszólván önmaguk lettek eszközei az elnémetesítés politikájának.

Erény lenne — mondom — ha végre-valahára találkoznék egy osztrák történész, ki Magyarországról szólván, II. Józsefet ne mindig a nagy reformator s korát századokkal fölülmuló lángelméjének mértékével mérné, hanem igenis, mint magyar uralkodót, kinek a magyar alkotmány értelmében magát megkoronáztatni, s a nemzet törvényhozói hatalmát tiszteletben tartani szent kötelessége lett volna, bűnéhez méltóan sújtaná.

Ha nemcsak azért roszalna II. József németesítő politikáját, mert ennek nyílt, erőszakos, parancsoló keresztülvitele visszahatást szült, hanem igenis sújtaná, hogy nagyszerü, de Magyarországra nézve borzasztó államcéljainak valóstítására minden rosz eszközt megragadott, nem törődve, ha ezredéves alkotmány vagy egy történetileg dicső nemzet élete esik is a burokratikus központosság molochjának áldozatul. Sújtaná minden világtörténeti nagysága mellett is — hogy hálátlanságból egy nemzetet, — melynek az ő ősapja Habsburgi Rudolf, úgyszólván a trónt, anyja a „pragmatica sanctio“ által keltett vészes európai zavarok közepette, létét, uralkodói fönmaradását köszönheti, — az élők sorából ki akart törülni.

Tán nem is kellene megjegyeznem, hogy Kronestöl, ki művének előszavában fenhangon hirdeti, hogy Magyarországot ismeri, a nyelvet bírja — s miként munkájából látszik — magyar kútfőket szintén használt, koszorús történetiróinkat olvasta, joggal várhattuk volna, hogy művét, ha nem is a föntemplített történetirói ihlettség elfogulatlan szellemében, de mindenesetre az „audiatur et altera pars“ jótékony befolyása alatt fogja közrebocsátani.

Azonban csalódtunk, mert ő úgy látszik, következetes akar maradni azon nézetekhez, melyeket a Rákóczi-korról irt t a n u l m á n y á b a n kifejtett, s elvtársai azon jelszavához, melyet a latin közmondás a következő szavakban fejez ki: Stat pro ratione voluntas.

Ő is csak kicsinyes, nemzetieskedési szemüvegen keresztül, s nem a történelmi helyzet magaslatáról szemléli az eseményeket.

Ő is csak azt magasztalja Mária-Teréziában, hogy elég e szélyességgel birt Magyarországra oly dermesztő, mákonyszerű hatást gyakorolni, miszerint a nagyok s már-már a köznemesség is — örök szegényére a magyar történelemnek — megfelelkezve a nemzeti önérzet büszkeségéről, kivetkőzve a magyar erényekből, bábokká süllyedtek s játékaivá lettek a germanizáció politikájának.

II. Józsefben szintén csak azt roszalja, hogy ő nyiltan, erőszakkal akarta a németesítést s a központosítást birodalmában létrehozni, a helyett, hogy anyja példájára udvari játékokkal, hatásos szinpadi jelenetekkel csábította volna el a nemességet a nemzeti becsület s a hazafiúság útjáról, s lassanként terelte volna a tespedés dermedtségébe, hogy politikáját a németesítés sikere, s nem pedig — a mit Kronos úr oly nagyon fájnal — a nemzeti újjászületés s a magyar irodalom fölbredése követte volna.

Látjuk, hogy e mű szerzője legelőször is magyargyüölő, aztán centralista és csak legutoljára — történész.

Különben ő ezt maga sem tagadja, sőt előszavában mindjárt figyelmezteti az olvasót, hogy művének vezéreszméje nem egyéb, mint körvonalozni az ellentétet, mely az állami önkormányzat (szerinte: provinzielle Autonomie) s az egyeduralmi központosítás, a történelmi jog s a kor követelménye, az államraison közt van.

Megkimélhette volna magát szerző e körülírástól, hisz van e phrásisok helyett a politika szótárában más praegnans műszó is.

A mi egyébíránt munkáját illeti, ez négy tanulmányra oszlik. Az első a Mária-Terézia alatt tartott országgyüléseket, különös tekintettel az utolsóira, mely 1764—66-ig tartott, tárgyalja. Szerző az 1741- s 1751-diki országgyüléseket érintvén, azon körülményeket vitatja, melyek a hétéves háború lezajlása után Mária-Teréziát az utolsó pozsonyi országgyűlés egybehívására kényszeríték. Ismeretes mindenki előtt, hogy ennek célja nem

volt egyéb, mint a hétéves háború alatt 200 millió forintra szaporodott államadósság törlesztésére czélzó új adórendszer behozatala. Ezt megelőzőleg Kollár Ádám udvari publicista munkájából közöl kivonatokat, mely Verbőczy Hármaskönyve, a nemesség kiváltságai s az egyházi javak ellen volt intézve, s mely, mint tudjuk, a kormány akkori programjának tekinthető.

Fejtegeti továbbá azon mozgalmakat, melyeket Kollár munkája az országgyűlésen keltett, szól a királyi előadások által támasztott ellenzéki magaviseletről, természetesen roszalva, hogy a kormány czélzatai hajótörést szenvedtek.

Szerző ezen első tanulmányára csak azt jegyzem meg, hogy, ámbár nem kelek védelmére a hiányos Verbőczy Hármaskönyvnek, sem az akkori jogérzetnek, mely a nemességet kiváltságokkal s jogokkal, a szegény népet pedig csak terhekkal és újra terhekkal halmozta, de azért sem Kollár támadásait, sem a tanulmányozó ostromait a nemesség ellen nem oszthatom, mert a kormánynak nem „pro domo“ kellett volna megkezdeni a reformműveletet, t. i. az adó s az újonczállítás ügyében, hanem legelőször is az alkotmányos jogok kiterjesztésével, oly irányban, melynek hasznát közvetlenül a nemzet, s nem a kormány érzi.

A második tanulmány azon rendszabályokkal foglalkozik, melyek az elnémetesítés érdekében léptettek Mária-Terézia s József uralkodása alatt életbe. Örömmel üdvözli a tanulmányozó az okos, szelleműs királynőt s bölcs kormányát, hogy ők a német nyelv elsajátítását nem bizonyos időhöz kötötték, hanem annak ismerete anyagi hasznát vitatván, jószándékú tanács s nem categoricus parancs alakjában adták a magyar nemesség ifjainak tudtára, miszerint német nyelv nélkül sem a katonai pályán, sem a kamara-, só- harminczad-livataloknál előnyös alkalmazásra igényt nem tarthatnak.

Örömmel idézi az 1774-ben kelt udvari-kamarai hatarzatot, mely be akarja bizonyítani, hogy a német nyelv alapos bírása nélkül Magyarországon sem kereskedelem, sem az ipar föl nem virágozhatik, és végre lelkesedéssel szól az eredményről, mely ez eljárást jutalmazá. Csak azt sajnálja, hogy II. József, jó s z á n d é k ú ugyan, de meghíúsult politikájával ezen szépen előhaladt műveletet tönkre silányította. Idézi az 1784-ki rendeleteket, melyek

a német nyelv hivatalos behozatalát sürgették, azután a „Collectio Repraesentationum et Protocollorum“-ból összeállítja a vármegyék nyilatkozatait, melyek oly szilárd ellenzéki állást foglaltak el a germánizáló császári intézvények ellenében.

De legjobban fájlalja azt, hogy József önkényes intézkedései fölébresztették a [nemzeti érzületet, új életre keltették a magyar irodalmat, mely legnagyobb szerencsétlensége lett azon dicső reformterveknek, melyeket szerző a következő lelkes szavakban fejez ki: „Ein einheitliches Oesterreich mit einem Gesetze, einer Sprache,“ s pathosában tovább folytatja: „Welch' glänzende Perspektive!“

De e „gesamtoesterreichisch“ bánatában vigaszt keres az eseményekben, s azt mondja: sikerült volna csak Józsefnek a török háború, lett volna Ansztria hatalma a külpolitikában döntő: majd más következménye lett volna József politikai germanizációjának Magyarországon, — ha ő e hatalmi súlyt t. i. befelé is érvényesítheti.

Itt azonban kénytelenek vagyunk a tanulmányozót germanizáló szándokaiban még következetlenségről vádolni, előbb Mária-Terézia koráról szólván, ezt az alaptételt állította fel: „In solchen Dingen (t. i. germanizáció) ist das Biegen besser am Platze, als das Brechen,“ és most a még hatalmasabb erőszakra föllebbez?

Pedig ha még nagyobb erőszakot, zsarnokoskodást fejt ki II. József, eredménye legföljebb csak az lett volna, hogy még nagyobb hévvel s lelkesedéssel támad föl a megsértett, elnyomott nemzet erkölcsi életképessége, hazafias önérzete, a mint ez József erőszakoskodásai után bekövetkezett.

A harmadik „tanulmány“ tulajdonképen nem tanulmány, hanem kivonat Keresztési József egykorú eredeti naplójából, mely „Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén“ czimmal jelent meg még 1868-ban Ráth Mórnál, s én is osztom teljesen a „Századok“ nagyérdemű szerkesztőjének azon nézetét, melyet Kronos úr jelen munkája rövid bemutatásánál kifejezett, midőn azt mondá: e műben legbecsesebb az a rész, mely „Keresztési naplójá“-ból van összeál-

litva, mert ez által ha mi nem is, legalább a német olvasó község talál munkájában valami érdekeseget s újat.

A negyedik tanulmányban Magyarország egyházi viszonyait ismerteti Mária-Terézia s II. József alatt. S itt, úgy látszik, szerzőt, minthogy németesítésről szó nem lehet, szabadelvűbb eszmék vezérlik; legalább határozott ellensége a hierarchiai kiváltságoknak és barátja az egyházi önkormányzatnak.

E tanulmányát három szakaszban tárgyalja; az első 1740-től egész a jesuita-rend felfüggesztéséig (1773) ismerteti az egyházi viszonyokat különös tekintettel a protestantizmusra és a görög-egyesült egyházra.

Miután azon türelmetlen bánásmódot, melyet az akkori kormány és hierarchia a protestantizmus ellen tanusított, hangsúlyozná, bővebben foglalkozik a ruthen kérdéssel. Elkezdí a ruthen ügy első stadiumánál, s történetileg tárgyalja; megemlíti a Lipót-diploma keletkezését, VI. Károly ismert intézkedéseit, s úgy tér át azon viszálykodásokra, melyek a ruthen címzetes püspökök s az egri érsekek között lezajlottak. Mig végre az úgy a római pápa közbenjárására a ruthenek részére dőlt el, minthogy Eszterházy egri érsek törekvései daczára az 1771-ki szeptember 19-kén kelt bullában Munkács püspöki székvárosá emeltetett.

A második szakasz a jesuita-rend fölfüggesztésétől (1773.) II. József trónraléptéig (1780.) foglalkozik a vallási viszonyokkal, különös tekintettel az iskolaügyre, s végre a harmadik szakasz II. József egyházi reformjáról szól, s ezzel a negyedik tanulmány is véget ér. Sokkal ismeretesebbek ezen viszonyok, hogyszem velök tovább időzzünk; de még a négy tanulmányhoz egy zárszó fűződik, mely II. Józsefet, mint reformatort jellemzi. Itt szerző legelőször két kérdést állit fel, melynek megoldása nézete szerint József kormányzásának megértésére elkerülhetlenül szükséges. Az első így szól: vajon a burokratikus rendszer a korsszellem követelménye volt-e? — és a második: mily más eszközökkel kellett volna Józsefnek reformterveit foganatosítani?

Az elsőre minden habozás nélkül igenlőleg válaszol s utal Poroszországra II. Frigyes alatt, a hol szintén e gépies rendszer

uralgott. Azonban ez indokolás hibás, mert ekkor még nem Poroszország volt azon állam, mely Európára fölényt gyakorolt, hanem Franciaország. II. József pedig, kinek Rousseau, Voltaire, D'Alembert, Diderot kedvenc tanulmányai voltak, nagyon jól tudta, hogy Franciaországban mily hatalmas európai mozgalom készül az encyclopaedisták részéről az önkény s a merev centralizáció ellen, s szemé előtt lebegett a bekövetkezendő világtörténeti esemény; de igenis, épen polyglott birodalmára s reformterveire nézve — és nem a „korszellem“-től vezéreltetve — tartotta legcélszerűbb eljárásnak azon rendszert, melyet csakugyan követett is.

Hisz szerző elég következtlenül maga állítja később, hogy József rendszere teljesen különbözik azon centralizációtól, mely Európában eddig ismeretes volt, így tehát csak még sem a korszellem követelménye volt József kormányzási modora?

Szerző ezután — mintegy a második kérdésre adva meg a választ — teljesen igazolja József eljárását, csak azt sajnálja, hogy II. József nem volt elég ravasz, minthogy épen ott kezdte meg reformmunkáját, hol a raffinirt politikus végezte volna, t. i. a magyar alkotmány megszüntetésén. Gyönyörű nyilatkozat!

Végül még meg kell emlékezni azon elfogult kisleiküsről, melylyel szerző elég bátor vádakot szórni Magyarországra, csupán csak azért, mert ez hűen őrzött s történetileg dicső nemzetiségét nem áldozta föl egy gyűlölt s rögeszmékre épített kormányrendszerért, többre becsülte a természettől nyert örök jogát a centralizáció vasvesszejénél, s különbséget tudott tenni a nemzeti fönmaradás és a beolvasztás halála között.

Míndezekből kellő fogalmat meríthet az olvasó Krones úr történetirói elfogulatlanságáról. Tompa nyilaitól azonban nem félünk, sőt mosolyogva mondhatjuk el azon *Lustkandel*-féle gyöngye suhogásáról, hogy — *alios ego jam vidi ventos!*

WLASSICS GYULA.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat legközelebbi havi ülésében, martius 2-kán, Horváth Mihály elnöklete alatt először is a múlt ülési jegyzőkönyv olvastatott föl és hitelesített. Azután titkár a folyó ügyeket adá elő. Nevezetesen sajnálkozva jelenté Szalay Ágoston úr, v. tag betegségét, ki e miatt csak a jövő választmányi ülésen tehet jelentést a Nagy-Váradról beküldött régi pecsétnyomóról.

Bemutattatik Szabó Károly társ. tag küldeménye: szigeti gr. Zrínyi Miklós két levelének mása, a csehországi gr. Czernin család neuhausi levéltárából; melyekre nézve azonban titkár azt a felvilágosítást adja, hogy az egyiket már Salamon ismertette a Zrínyiekről irt művében, a másikat pedig Zsilinszky tagtársunk közlé a „Századok“ 1870-ik évfolyama 461-ik lapján. Ehhez képest újabb kiadásuk fölösleges lévén, a t. beküldő irányában kifejezendő szíves köszönet mellett, az irattárba tétetni határozatattak.

A következő új évdíjas tagok jelentetnek be: Vargits Imre h. ügyvéd Temesvárt, és a lugosi casinó 1870-től, továbbá Szóts Albert ministeri fogalmazó Budán, Szalacsy Farkas földbirtokos Ventén (u. p. Nagy-Kanizsa), és a ref. főiskolai ifjúság önképző-köre Sáros-Patakon 1871-től kezdve. Egyhangúlag elfogadtattak.

Ipolyi Arnold alelnök átnyújtja a magyar püspöki kar által a Rómában létező Corvin-codexek czimképeiről készítettett pompás fénykép-album egy díszpéldányát, mint ft. Szabó Imre szombathelyi püspök úr ő mlga ajándékát, a társulat részére. — A nagybecsű és kitüntető ajándék, mely legújabb szép bizonyítéka a magyar főpapság hazafias áldozatkészsége s tudomány szeretetének, — jegyzőkönyvben s külön felirat által is kifejezendő hálás köszönettel fogadtatott.

Ezután következtek az értekezések; úgymint először is:

Ipolyi olvasá föl, vagyis inkább megragadó szónoki tehetségével a fölulvasásnál sokkal élénkebben a dá elő vázlatosan, Foltiny János tagtársnak a Zázty-i apátság alapító leveléről irott terjedelmes értekezését, melyben a nyomozó történészeink által gyakran emlegetett Dersy archiepiscopus sok szerenésével egri püspöknek, — de már

kevesebb valószínűséggel Béla király híres Anonymusával egy személynek lenni vitattatik. Az értekezés egyébiránt — különösen előbbi részében — komoly figyelmet és méltánylatot érdemel, s ugyanazért a Századokban kiadatni határoztatott.

Második értekező a fúradhatlan szorgalmú b. Nyáry Albert v. tag volt; ezúttal az olaszországi még ki nem búvárlott levél- és könyvtárak magyar érdekű okmányainak illetőleg codexeinek kutatási módjáról értekezővén, s a mantuai és genuai állami levéltárak hungáricáinak regestáit adván. Ezen értekezés is meg fog jelenni társulatunk közlönyében.

A harmadik előadás a történelem egyik, nálunk kevésbé művelt segédtudományát: a numismaticát illette. Doboczky Ignác v. tag, az ép oly jeles mint szenvedélyes érmész, értekezett az egykor Munkácson raboskodott görög szabadsághős: Ypsilanti Sándor emlékérméiről, két gyönyörű veretű ritka példányt be is mutatván.

Ezek befejeztével zárt ülés tartatott, a társulat könyvtárai ügyében, melyről bővebben jövőre.

— **A m. tud. Akadémia** febr. 27-kén tartott ülésében Thaly Kálmán hosszabban kifejtett indítványban ajánlá az Akadémiának: tenne a kormánynál minél gyorsabban és hathatósabban lépéseket az annyi becses hontörténeti anyagot magában rejtő Nagy Isván-féle kézirategyűjteménynek visszaváltására. Ipolyi pártolja az indítványt s újabb felvilágosításokat ad az ügy állásáról. Ezek folytán az Akadémia elhatározta, hogy a kérdéses gyűjteménynek a nemzeti muzeum részére leendő megvétele érdekében a legmelegebben és haladéktalanul fölterjesztést intéz mind a minisiterelnökhöz, mind a cultusministerhez.

A mart. 6-iki ülésen két történelmi értekezés volt; az első Toldy Ferenczé, egy XIV-ik századi, Irlandba zarándokolt magyar lovagról, név szerint György vitézről. Érdemdús veterán tudósunk e becses értekezését füzetünk számára engedvén át: egész terjedelemben fogják azt t. olvasóink élvezhetni. Másodsor Szilágyi Sándor olvasá föl jelentését, a „Török-magyarkori Államokmánytár“ legközelebb megjelenendő, az 1672-ik évig terjedő kötetéről, melynek

tartalma, a jelentést után itélve, valóban igen becsesnek mutatkozik. Megjelenvén, szólandunk róla.

Az akadémiái történelmi bizottság mart. 4-iki üléséről mint teljes figyelemreméltó mozzanatot említhetjük föl, hogy a régi országgyűlési irományok gyűjtésének és kiadásának megindítása, továbbá a Rákóczi-levéltár minél nagyobb mérvű másoltatása, miután az országos dotatio nagyobbítása biztosítottnak látszik, elhatározottat.

— **Adalékok Széchy Mária végnapjaihoz.** Széchy Máriának alakja, múltunk egyik nevezetes korszakával, a Wesselényi-féle mozgalom eseményeivel elválaszthatatlan kapcsolatban állván, méltó, ^{1644.} hogy minden fontosabb körülményt, minden jelentékenyebb mozzanatot, mely a férfiaslelkű asszony küzdelmes pályájához fűződik — új adatokkal tisztább világitásba helyezünk, annál inkább is: mert az özvegy nádorné életének egyes szakairól, különösen utolsó lakásáról, halálozása idejéről, és temetkezési helyéről, legtekintélyesebb történetíróinknál nemcsak ingadozó, hanem egészen téves állításokkal találkozunk. A többek között Szalay László valószínűséggel ¹⁾, Horváth Mihály ²⁾ és Majláth János ³⁾ azonban határozottan állítják: hogy Széchy Mária elfogatása után Bécsben holtiglan apáczazárdában őriztetett. Toldy Ferencz, Gyöngyösi István életrajzában, az 1670-ik évre ⁴⁾, Nagy Iván pedig az 1680-ik évre teszik ⁵⁾ elhalálozását. Végre egyik hazai tudósunk néhány év előtt a „Pesti Napló“ tárczájában — minő adatok támogatásával? már nem emlékszem, — Széchy Mária temetkezése helyéül Lendvát jelölte ki. ^{*)}

¹⁾ M. orsz. tört. 5. köt. 22. könyv. 132. l.

²⁾ M. orsz. tört. 4. köt. 80. lap.

³⁾ Gesch. der Ung. 5. köt. 19—20. lap.

⁴⁾ Gyöngyösi István élete. 1. lap.

⁵⁾ Magyarország családai 10. köt. 534. lap.

^{*)} Tisztelt közlő úr, úgy látszik, nem ismeri Hajnik Imrének 1864. az akadémiái Értesítőben megjelent dolgozatát: „Széchy Mária utolsó életévei“—ről: mely a fenti hibás adatokat nagy részt megigazítja; Széchy Máriának Kőszegre való költözését rokonaihoz, a dunántúli Széchyekhez megemlíti, de halálának idejét, temetkezési helyét csak találmónra bírja meghatározni. Ezen becses műnek becses kiegészítéseül szolgál a jelen közlemény.

A történelmi igazság érdekében szükségesnek tartom, az özvegy nádorné életének végviszonyaira vonatkozó hasonló téves állításokat Kőszeg város egykorú jegyzőkönyvének következőleg hangzó tartalmával megczáfolni, illetőleg a Széchy Mária élte utolsó viszonyaira és halálára vonatkozó körülményeket földeríteni:

„Anno Domini 1676. die 15. Octobris. In curia senatoria, praesente Dno Judice, ac utriusque ordinis Senatoribus subsequencia tractata sunt:

Item. Biró Uram proponállya, hogy ezekben a napokban Wesselyényiné asszonyom, valami katonáját küldötte volna öö kegyelméhez, kérvén öö kglmét, hogy rendelne öö Nghának szállást; melyre felelt öö kglme, hogy öö kglmétől meg nem lehetne, hanem a nemes Tanácsnak meghjelenti, és az mellet mutatná meg Exmissionalisát, mivel öö Fölséghe Rabja volna; úgy jövéen, azon északán az Vendéghfogadóban hált, másnap penigh Somodgyi Uram öö kglméhez jövéen, mutatta Csáky Ur Ó Ngha levelit, mellyben irt öö Ngha Somodgyi Uramnak, hogy egy kevés ideigh adna szállást öö Nghának, még öö Ngha magához viszi, mellyre Biró ur azt felelte, hogy lássa, öö kglme, adgyon számot rúla!

Anno Dni 1679. die 20. Julij. In aedibus Egregii Stephani Benök Judicis etc.

Thormási Pater, Vasvári prépost, és Mogyorósi Adám Nemes Vas vármegyének Szolgabirája, Tekintetes Mgos Gróf Csáky László Ur öö Ngha, és Feleséghe képében *) kívánták hogy adná okát az N. Tanács néhai Palatinus asszonyom öö Ngha jövai sequestráltatássának; s ha azért sequestrálta, hogy ne dissipáltassanak, s az legitimus successortól ne abalienáltassanak, öö Nghok lévén successorok, azon jókat a N. Tanács assignállya öö Nghoknak, holot pedig ex alio respectu, aut motivo adná okát: miért cselekedte?

Melly kívánságára öö Nghának az adatott válaszul, hogy az sequestratióval a successorok jussának az Nemes Tanács semmiben praejudicálni nem akar, hanem mivel a Nemes Kamara consensussából

*) Gróf Csáky László, kinek közbenjárására engedtetett meg a nádornének a Kőszegre költözés: Illyésházy Katának, Széchy Éva leányának — és így a nádorné unokahugának — volt férje. Hajnik 1. k. 21. lap.

volt az Asszonyoknak eö Nghának itt Kúszöghön való residentiája, és az eö Fölséghe kegyelmes gratiájából az n. kamarátúl mindez ideigh sustentatiója: akarta az N. Tanács az Nemes kamarának, halálát insinuálny, és meghérkezővén az Nemes Kamarának eziránt való választétele és Commissioja, az mit fogh parancholny az N. kamara, az Nemes Tanács is a tevő leszen.

Mely válaszat az N. Tanácsnak értvén az Ur eö Ngha, ugyan az meghirt személyek által solenniter protestált azon, hogy eö Nghoknak, mint legitimus successoroknak azon praetendált jókat nem assignálta; item azon is, hogy inventálny és consignálny az eö Ngha pöcsétével nem engedte az N. Tanács. Azon is, hogy azon jókból semmi ne abalienáltassék. Egyébiránt ez iránt ha mi kár foghja eö Nghokat követny, az Nemes Tanácson foghja keresny.

Die 31. Mensis Julij. In aedibus Egrii Dni Stephani Benök Judicis etc. Item. Az minemü háromszáz hatvan kilencz forintot hozot néhai Palatinusné asszonyom eö Ngha Pál nevű szolgája az Nemes kamara commissioja mellett, az Sz. Mártony Harminczadostul, determináltatott, arról is, hogy sequesterbe vétessék.

Palatinusné asszonyom eö Ngha Jovai Inventatiojába exmittáltak Bíró Ur, Simonyi János, Erdős János, és Nagy István uraimék.

Anno 1679 die 7-ma mensis Septembris. In aedibus Dni Judicis etc.

Simon János Ur eö kglme referálta, hogy Méltóságos Gróff Leopold Kolonics Camerae Praeses Urnál eö Nghánál lévén Ujhelyben, olly instructiót adot légyen eö Ngha eö kglmének, hogy az Nemes város requirállya Széchy Gáspár uramat eö Nghát Palatinusné asszonyom eö Ngha temetése felöl; holot pedig az Ur a temetést recusálná: temettesse el az N. Város, absque omni pompa; az mi holvaló javait illeti pedig, azok quo meliori practio eladatván, consignáltassanak és ad ulteriorem dispositionem conserváltassanak, az Familia pedig exolváltatván, elbocsátassék. Az várbeli bor, korcsma-pénz, és Csáky László Urannak adatott pénz is, cum protestatione repetáltassék. Mellyrül Széchy Gáspár uramat eö Nghát informálny kívántatik.

Anno 1679 die 15. Mensis Septembris. In Curia Senatoria etc. Olvastatott Méltóságos Gróf Kolonics Leopold Uram eö Ngha levele néhai Gróf Palatinusné asszonyom eö Ngha temetése végett.

Melleyben az nemes kamara, és Gubernium nevével paranchollya, hogy azon test tovább való halladék nélkül az Pater Jesuiták Templomában eltemetessék, és Lötkiért ötven Misét mondasson az Nemes Város, ötven pénzért egyikét; az temetése végett conveniállyon értéke szerint, az bizonyos adósságokat pedigh consignálván, továbbra halassza. Holmi ingó iovait pedigh mentül jobb áron eladgya, holmi ruházattját (mivel nem derekassak) az eselédre fölossza. Az orvos-könyveket, és receptákat Kérýné asszonyomnak adgya, az orvosságokat pedigh (mivel nem sokat érnek) Simonyi János uramnak adgya, és ezen dolgot véghben vüvén, mindenekrül levél által informállya.

Anno 1679 die 19. mensis Septembris. In curia Senatoria etc. Item determináltatott, hogy Palatinusné asszonyom eő Ngha holnap eltemetessék, Méltóságos Gróff Kolonics Leopold Uram eő Ngha Parancsolattya szerint.“

A közlöttékéből kétségen kívül kiderül, hogy Széchy Mária az 1676-ik évi october hó napjaiban bécsi fogságából csakugyan Kőszegre érkezett, hol a sors csapásai alatt megtörve, embertársai gyógyításában keresvén vigasztalást, három évi tartózkodás után sokszor elborúlt viszontagságos pályáját az 1679-ik év julius havában bevégezte; hullája pedig majdnem két hóig temetetlenül őriztetvén, csak azon évi september hó 20-án takarított el gr. Kollonics Leopold kamarai elnök rendeletére a gr. Széchyeknek, akkor a jesuiták, most a Benezések községi egyházában létező, márványlappal jelzett családi sírboltjában.

CHERNEL KÁLMÁN.

— **Szólnoki rabság levele, Koháry Istvánhoz.** A Századok 1869-ik évfolyama 572-ik lapján ismertettük volt a honti kirándulás alkalmával a Koháry-levéltárban lelt azon nevezetes pecsétet, mely a török fogságban sínlődő magyar rabok egyik „k ö z s é g“-ének, a s z ó l n o k i n a k pecsété, s mint ilyen, r a b k ö z s é g i pecsét, második e n e m b e n ; első t. i. a budai esonka-toronybeli rabközségé, mely Nagy Imre társunk által lett ismeretessé.

Midőn a szólnoki rabközségi pecsétet leirtuk: ígéretet tettünk volt magának az okmánynak is közlése iránt, melyen e pecsét fönmaradt. Most beváltva szavunkat — íme közöljük a tartalmilag is érdekes levelet, mely 1656-ban kelt s báró Koháry István szécsényi

főkapitányhoz, a költő, hadvezér és országbíró gróf Koháry István atyjához vala intézve.

„Alázatos és keserves szolgálatunk ajánlása után Istentől ő szent Felségétől kívánunk Nagyságodnak minden üdvösséges lelki-testi jókat, és ez jeles idnep-napoknak (húsvét) hátramaradott részeit is tegye szerencsésé, kívánatossá, minden hozzá tartozókkal egyetembe, — szívünk szerint kívánjuk nagy boldogúl megadatni.

Nagyságodat mi, Szólnok-vári tömlőczben nyomorgó szegény nyomorúlt rabság, mint kegyelmes urunkat, Isten után gondviselő gyámolunkat, akarunk ez keserves és alázatos levelünk által búsítanunk. Hivatott az bék ő Nagysága bennünket elejiben; díványok volt az török uraknak, ilyen okon, hogy az rabtartás dolga felől. Ím ő Nagyságok megtartottak két rabot Szólnak várában, de ők azt mondják, hogy nem ők kezdték, hanem az magyar kezdette, — de bizvást ők végezik el az rabtartást; annakfelette peniglen, ha Magyarországbán az kezesen egyet ütnek: úri böcsületire fogadta, hogy minden egy egy ütésért öt-ötszázat ütten ideki az magyar rabon. Ím, Arad várában hat rabot tartottak meg. Azért is nagy nyughatatlanságban vagyunk; igaz, hogy még eddig meg nem vertek érettek, — de mihent Magyarországbán elkezdik: mindjárt tudjuk, hogy mirajtunk is megesik. Azért ím ezen emberséges levelünk-mutató rabtúl az egész screg kezességén kezünkhöz kértük az hitleveleket, úgymint hét hitlevél, hogy mutassák meg Nagyságtoknak: lássa, igazítsa Nagyságod, szabadítsa az kinek hitlevele vagyon, — ne szabadúljon az mi véünkön, végünkön, — mert az nélkül is elég sanyarúságban, kezességben vagyunk, az kiért elég sanyarúság, nyomorúság vagyon éjjelnappal az fejünkön; hanem az élő Istenért, az nagy Istennek szent fiáért alázatossan és keservessen kérjük Nagyságodat, tekintse az Istent, az mi keserves nyomorúságinkat: az kezeseket ne háborgattassa Nagyságod, mert minket elrontonak érette; hanem az hitleveleket igazítsa Nagyságod, az kinek hitlevele vagyon. Az kit kegyelmetek mivelünk igyefogyott szegény nyomorúlt rabsággal cselekeszi: az örökkévaló Úr-Istentől vérszi jutalmát és az egekben koronázza meg, az szent angyaloknak társaságában végyc be, — kiért mi is szegén, nyomorúlt rabság az Nagyságod hozzánk való atyaiságúért az örökké való Úr-Istent áldhassuk, dicsérhessük.

Ezeknek utána Isten ő Felsége Nagyságodra kegyes szemével

vigyázzon, áldja és tartsa sok esztendeig kedves jó egészségben, minden szép háza népével egyetemben.

Datum Szólnak, die 14. Aprillis anno 1656.

Nagyságodnak alázatos és keserves szolgálai mind fejenként: az eszónaki tömlöczben nyomorgó szegény rabság, alázatosan szolgálunk, úgymint:

Bényj László, Fekete István, Vida István, Rác András, Hevesi Gáspár, Vas János, Kerekj Miklós, Csanáldj István mind fejenként, az több nyomorúlt rabsággal együtt m. p.

K ü l e z í m : Az Tekintetes Nagyságos Kohárj István uramnak ő Nagyságának, császár urunk ő Felsege szécsényi végházának főkapitányának, gondviselőjének, minékünk is szegény rabságnak kedves gyámolunknak adassék.“

P. H.

Eredeti egész íven, in folio. A hg Koháry-nemzetség szent-antali levéltárában.

VALENTINUS BUJDOSÓ.

— **Három eltűnt Bodrog vármegyei hely.** A történelmi adatok s megjelent művek tanuságaként a régi Bodrog vármegyében — mely 1802-ben egyesítettett Bácsmegyével — több oly helyet találunk megnevezve, melyek mai nap egészen ismeretlenek.

Első helyet foglalnak el ezek között maga — a hajdani Bodrog város, s az e mostani soraimban érintendő Czobor-Sent-Mihály és Jánussi — vagy talán helyesebben Jánosi községek és birtokok.

Az elsőre nézve meg van állapítva, hogy valamikor, a Zombortól nyugatra eső, s a Duna egyik kanyarulatánál fekvő mai Monostorszeg nevű község határában terült el, s hogy a megye — melynek székhelye is itt volt — tőle vette nevét.

A legrégebb adatokból, melyeket e városról följegyezve találunk, — kitűnik, hogy itt feküdt a szt. keresztől nevezett apátság. Mikor épült ez, s ki alapította? egészen homályos; csupán Kollonich műve említi, hogy 1292. évben az itt lakó eremitáknak István nevezetű perjel volt főnökük.

Ugyancsak a hajdani Bodrog város határában — az erdőkben — a most említett monostor szomszédságában feküdt a bodrog-monostori apátság, mely szt. Péter tiszteletére volt építve, s mely különösen akkor

lön nevezetessé, mikor közte, és a szomszéd Duna-szigeten levő paulinusok Hotyás nevű zárdája közötti per 1327-ben fölmerült. Ennek romjai maig is láthatók.

Ennyit birunk mondani az e tájon létezett monostorokról; de hogy a paulinusoknak utóbb említett Hotyás nevű zárdája a közeli szigetek, melyikén feküdt? szintén nem lehet meghatározni, miután ennek is, mint a szt. keresztii apátság épületének, már semmi nyoma sincsen.

A környékről, illetőleg a hajdani Bodrog város területén emelkedett emez egyházi épületekről, több adatunk nincsen, de igenis van tudunkra egy adat, mely magát Bodrog városát érdekli.

1343-ban ugyanis Szekcsői Herczeg Péter volt Bodrog vármegye főispánja, midőn Gileti Miklós nádor a Bodrog váresében tartott nádori térvényszék alkalmával őt Gál pécsi kanonok panaszára jószágain a vámszedés megszüntetésében elmarasztalta. ¹⁾

Világos ebből, hogy Bodrog csakugyan város volt, s világos az is, hogy a hasonló nevű vármegyének mint székhelye szerepelt, a meny nyiben bizton meglehet állapítanunk, miszerint a kiküldött nádor itt szolgáltatott igazságot, illetőleg a nádori térvényszék itt tartatott.

Hogy vára volt-e Bodrognak? mindeddig nem lehet biztosan állítani, meglehet azonban, hogy valamint a szomszéd Bács megye Bács várától, vagy Baranya megye Baranya várától, úgy Bodrog vármegye is Bodrog várától vette nevét.

Elpusztulása minden esetre a törökkori dúlások idejére tehető. Ezt mutatja a későbbi időkben azon körülmény, hogy — tudomásunk szerint a megye székhelyét Bajára tette volt át.

Ennyit Bodrog városáról. *)

Czobor-Szent-Mihályról és Jánosiról szóló adataink szorosán a Czobor-család történetével állanak kapcsolatban.

¹⁾ Nagy I. Magyarorsz. Családai V. köt. 96. l.

*) Ha a t. tagtárs Fejér Codex Diplomaticus-át s egyéb okmánytárainkat gonddal végigforgatja: bizonyára több adatot is talál Bodrog városára s a többi elpusztult bodroggi helyekre. De talál szamosat a közelebb megjelenendő Z i c h y - c o d e x -ben.

E kihalt család eredete — Nagy Iván munkája szerint — a XIV. század közepeig felvihető, s Bodrog vármegyében vész homályba. ²⁾

Ugyanő említi, hogy a családtörzs Chubor János, valamint ennek fia, István az 1360. és 1398-ik évek közti időkben „de Jánussy et Chabor sz. Mihály nobilis de Bodrogh“ czímen irattak. ³⁾

Ezekből tehát világosan kitűnik az, hogy a fenti időben mindkét község Bodrog vármegyében volt s még mindig a Choborok birtokában ; de hol, mely tájon ? arról semmit nem tudunk.

Nagy Iván munkája szerint az még tény, hogy Czobor Imre alnádornak Bodrog megyei jószágait a török elfoglalta s ez 1579-ben azok visszaszerzése érdemében egri katoná, Szegedi Ferenczcel szerződésre lépett ; kedvező eredmény esetében szép részt kötvén le neki ; azonban a siker elmaradt. ⁴⁾

Nagyon valószínű, hogy a törökök által elfoglalt Czobor-féle birtokok között ott kellett lenni Jánosinak és Czobor-Szent-Mihálynak is. A mennyiben pedig a régi Chuborok „bodrogi“ nemeseknek is neveztettek : lehet talán gyanítanunk, hogy maga Bodrog városa is ezeknek birtokát képezé. ⁵⁾

Bodrog vármegye a török foglalás előtt az ország egyik legtermékenyebb, leggazdagabb megyéje volt ; de a XVI. és XVII-ik században történt török pusztítások majdnem végkép tönkre tévék ; e rombolások korában kellett elpusztúlnia nemcsak e községeknek, hanem mindazoknak, melyeknek romjai a mai Bács-Bodrog vármegyében némely helyeken még föltalálhatók, vagy melyek most mint puszták szerepelnek. ⁶⁾

DUDÁS ÖDÖN.

²⁾ Ugyanott, III. kötet 205. lap.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Nagy I. Magyarorsz. Családai III. köt. 208. lap.

⁵⁾ A Czobor családé volt Baja is ez időben, melyet később a törökök kiűzetése után kapott vissza gr. Czobor Márk tábornok és főjónálló.

⁶⁾ Így Zenta határában Bátka és Varjad, az elsőnél magának a községnek, utóbbinál a templomnak romjai maig is láthatók, továbbá Csészto, Budzsák, Tornyo, Kalacsá és Likas most mint puszták ismeretesek.

D. Ö.

— **Corvín-album.** A tudományosság iránti szeretet és áldozatkészség nemes tényeivel szemben mindig örömmel fejezzük ki a hálás elismerés őszinte szövegét, — bárkiktől származzanak is az ily tények; annál örömeztőbb teszszük ezt azonban azok irányában, kik a magyar tudományosság iránti lelkes buzgalmat, áldozatkészséget, úgy szólván hagyományként örökölve elődeiktől, magok is folyton-folyvást gyakorolják. Ezek között a hazafias magyar clerust büszkeséggel első sorban említhetjük, mint a tudományosságnak mindig hő pártolóját s művelőjét. Legújabbán is egy ily, a magyar főpapság által cszközöltött nemes tény irányában nyílik kellemes alkalmunk őszinte elismerésünk kifejezésére; ez ama gyönyörű Corvín-album, melyet a tavalyi zsinat alkalmából Rómában időzött hazai főpapság, tud. Akadémiánk fölkérésére, tetemes költséggel készíttetett az ott őrzött I. Mátyás király könyvtárbeli díszesfestésű codexokról. E díszaltum négy Corvín-codexnek dús képzelő tehetséggel, gazdag ornamentatiókkal festett címkepeit s kiválóbb initialét ábrázolja XVI. legnagyobb ivretű fényképben, melyeket Verzaschi Henrik, Róma egyik hírneves fényképésze nagy gondal készített. E műlapokhoz pompás kiállítású nyomatott címzlap, ajánló-lap (a mi példányunkon: „A Magyar Történelmi Társulatnak hazafias tisztelettel a vaticáni zsinaton jelen volt magyar püspöki kar.”) és 6 levélből álló leíró szöveg van csatolva, jeles régészünk, Rómer Flóris tollából. Az 50 példányban kiállított pompás album — mely egyszersmind a hazai nyomdászatnak: névszerint az „Athenaeum”-nyomdának is remeke, s mint ilyen a londoni világtárlatra is el fog küldetni — a ft. püspöki kar által a hazai tudományos intézetek közt osztatott szét díszes kötetekben, — legnemesebb ajándékképen; mert ily módon számtalan hazafi szemlélhetendi elragadtatással néhai dicső Mátyás királyunk híres könyvtára becses maradványait, s győződhetik meg öscink nemes ízléséről. A régészet és tudományosság iránti érdeklődés is nem kevéssé terjedend ezáltal, a mi szintén csupán a fönttiszelt magyar főpapok áldozatkészségének köszönhető, kik a legszebben utánozták fölséges királyunk magasztos példáját; ő nemzetének eredeti Corvín-codexeket szerzett vissza, — a magyar püspöki kar pedig ilyek hasonmásaival ajándékozott meg bennünket.

— **Az akadémiai történelmi bizottság országos javadalmazása a folyó évre, a cultusministerium 1871-iki költségveté-**

sének tárgyalása alkalmával, febr. 22-kén forgott fenn a képviselőházban. A ministeri javaslat 15,000 frtnyi évi dotatiót ajánlott a nevezett bizottság gondjai alatt megjelenő történelmi források kiadására. Horváth Mihály azonban kifejté, hogy most, midőn a bizottság bel- és külföldi levéltárakban egyaránt kutattat és másoltat, s úgy a Monumenták harmadik osztályának: a régi ország- és tartománygyűlések tárgyalási iratai- s határozatainak, továbbá a gr. Erdődy István jeles hazafiúsága által a tudomány számára megnyitott Rákóczi-levéltár okmányainak kiadását is ideje volna már megindítani: a 15,000 frt e czélokra nem elég, s azért ő 1871-re 20,000 frtot indítványoz a föntebbi czímen megszavaztatni. Egyszersmind kifejti a történelmi bizottság eddigi hasznos tevékenységét, élénken hangsúlyozván: mennyire érdekünkben áll különösen nekünk magyarokúl, történelmünk művelése, és mennyire dicsőségünkre válik, ha e magasztos czélra országosan áldozunk, — miután nemzetünknek oly fényes múltja van, melynek minél részletesb földerítése a magyarnak az egész világ előtt csak több elismerést és tekintélyt szerez; más részt a múlt beható ismerete jövőnkbe vetett reményünknek is biztos támpontjául szolgál s lényegesen előmozdítja művelődésünket, a melyre hogy mily kiváló gondot kell fordítanunk, ha Európa cultur-államai közé akarunk soroztatni, a boldogult cultusminister, Eötvös, kinek költségvetése épen tárgyalatik, sokszor hangoztatta.

A ház általános helyesléssel fogadá Horváth emelkedett szellemű beszédét, s indítványát, illetékes tárgyalás és jelentéstétel végett, a pénzügyi bizottsághoz utasítá.

— **Bujdosók hamvai.** Höke Lajos t. hazánkfia a „Hon“ f. é. 40-ik számában szót emel a Thököly- és Rákóczi-féle budosók hamvai hazaszállítása érdekében. Mi e kérdéssel rég tisztában vagyunk, s nagyon sok elmondandónk lenne, melyeket csak így rövid úton föltálatalni nem tartjuk czélra vezetőnek; de fönntartjuk magunknak illetékes helyen és akkor, midőn tényleges és teljes sikert remélhetünk, indokolt indítványunkat e részben előadni. Addig is azonban, miután Höke úr nem látszik tisztában lenni aziránt: mely bujdosók hamvai lephetők még föl? — az ő és olvasóink tájékozására fölemlítjük, hogy név szerint kikéi, — a mint sírfóliarataikat „II. Rákóczi Ferencz emlékiratai“ második magyar kiadásában (Pest, 1866. Kugler Adolfnál) már összegyűjtve, toldalékúl (351—359. l.) közöltük volt,

— úgy mint: Thököly Imréc Nicomédiában, más néven Izmithben, Kis-Ázsiában, az ömény temetőben; Zrinyi Ilonás II. Rákóczi Ferenczé Konstantinápolyban, a galatai r. kath. templomban; Rákóci udvari orvosa Langenthali Dr. Langé a konstantinápolyi új magyar temetőben, (átszállítva a Campo grande-i ó-temetőből;) gr. Bercesényi Miklós. gr. Eszterházy Antal és Szarvaskendi Zsibrik Miklós-é a rodostói g. kath. templomban. Az ugyan Rodostón eltemetett gr. Csáky Mihály, b. Zay Zsigmond, Mikes Kelemen stb. hamvairól a síremlékek már elpusztultak. Positiv csak a fűtebbi hét síremlék. Azonban nyomozásokat lehetne, sőt kellene még tenni Rákóczi József, gr. Bercesényi László, gr. Forgách Simon, Vay Ádám és Pápay János sírjai iránt. Rákóczi József Csernavodán egyik görög templomban nyugszik, gr. Bercesényi László francia földön, tán épen Párisban, — a francia marchalok életrajzi történelméből nyomára lehetne jutni; s gr. Forgách Simon Lengyelországban, valószínűleg Szmolenszkben húnyt el; Vay Ádám a danckai (Danzig) református templom sírboltjában, vagy temetőjében, Pápay pedig valahol Bukarestben aluszsa örök álmát. — Legyen könnyű áldott hamvaiknak az idegen hant, míg majd az édes honi földben pihenhettek, — a melyért éltek-haltak!

— **Végvidéki történelem.** Emlékeztünk volt annak idejében Orthmayer Tivadar lugosi tanár úrról, mint a ki a magyar-horvát-szlavon határörvidék külön történelmére hirdetett előfizetést. Most e műből az első rész: „A határörvidék kifejlődésének logicaája” megjelent. Átolvastuk e könyvet, s megvalljuk, nagyon sajátos benyomást tett reánk. Annyi kétségtelen, hogy szerzőben gondolkodó, fürkésző, összehasonlító s igen kiterjedt olvasottságú fővel van dolgunk; de, daczára, hogy műve inkább logikai, metaphysikai, államtudományi, politikai, sőt nemzet-gazdasági mű, mint történelmi; ha tározotta egyik osztályba sem lehet sorozni; rendszeres akarna lenni minden áron, s mégis hiányzik áttekinthető rendszere. Szerző széles olvasottságát mintegy fitogtatandó — holott reális ember lévén, ily, avatatlanokat vakító fogásokhoz nyúlnia nemcsak nem szükséges, sőt reputációjának e tetszelgés, bámultatni vágyás egyenesen árt — összehord mindent a világon, a legrégibb őskori népek életétől, s a római és keleti császárságtól kezdve a mai napokig, az európai, ázsiai amerikai nagy és kis népek történelmi, társadalmi s államéletéből; kisebb-

nagyobb, mozzanatok halmoz; idéz tömérdek hazai, még tömérdekebb külföldi kútfőt; tekintélyes és apró-cseprő nevek tömkelegével, különféle elméletek és empyricus tapasztalatok tarka calcyoscopjával akar hatni, de mind ennek kétharmada olyan, hogy a fölvetett tárgyhoz épen nem tartozik, mintegy erőszakosan van előhurezolja; a mi miatt szerző aztán a kerékvágásból kizökken, s olvasmányainak túlterhelt földidézéseivel az olvasó türelmét ugyan csak próbára teszi, és tárgya fonalát mindenütt elejteti vele. A mi hazai forrásainkat illeti: legtöbbet idézi a törvénykönyvet, Salamon török hódoltsági munkáját, — de levéltári kútfőt ugyyszólván semmit. — Művének főntebb említett túlterhelt:égét s ide-oda révedező csapongását, tarkaságát még növelik előadásának itt-ott szárazan abstract, majd közben-közben poétai virágokkal áradozó előadási modora, czifra epithetonai, szokatlan szavai s borzasztó hosszú, élvezhetlen, németes mondatszövései. Például legyen elég csak a 81—82-ik, vagy a 99-ik lapon olvasható monstre-constructiókat említenünk; s új szavaira az ilyeseket: „Igaz, a robbanó világüzleti lendület elméletét középkori államáraink távol sem teheték még biztos tanulmány tárgyává“ — stb.; bizarrságaira: a mozambiquei, congói, lindai, malabani, guineai határállapotokkal való példázgatást. (94. l.). Már maga az előszó is nagyon sajtós; melyben elvont okoskodások között szórúl szóra ilyes mondatok fordulnak elő:

„Mielőtt tehát a Lajtán-túli nézetantagonistáinkat a sokat esürtcavart kérdésben, a történeti jogóvások tüzlánczolatának (?!) kényszerítő erejével és a soha ketté nem szakadó jogfolytonosság csillámának varázsával a jogrehabilitációra capacitálnók: égető szükség elébb az ellenzéki tábor, mely csupa sentimentalismusból perhorrescálja a tények logicáját s ignorálja a történeti praemissának múltban bíró alakító horderejét, sérelemorvoslati jogos követeléseiben méltányosságra s józan mérsékletre bírunk, mi csak úgy történhetik, ha a főntebbi hármastényezővel (t. i. a tudomány, a logica, és a critica, mely „a tudomány verőfényében a tények logicájának alapján ejtve igaz ítéletét, nyitja fel lelki szemeinket s tanít felhagyni a pathos csiklandozásával“ !!) ezen, melléktekinteteket nem ismerő aczélszilárd szellemi trifoliummal (!!) előttök taglalgatjuk a sajnos múlt prosaicus synthesisét; de más részt az is

bizonyos, hogy meghajolva a tények logicája előtt, legjobban a t t a q u i r o z a n d o t t u k az osztrák érdekelés-politika b é r e n e z - z s o l d o s a i t, kik a reál-unió, a jogfeladás és a népszövetségi kapcsolat állítólag nagyszólamú s messzehordó hitvány taraczkjaival szállanak elének a síkra“ stb. stb. Így megy ez végtől végig.

Kérdjük: érthető, élvezhető stylus ez? — Ha tanácsolhatunk szerzőnek, tanácsoljuk: törekedjék mindenképen az egyszerves s világosságra, s ne fejezze ki még azt is, hogy műve nem fért egy füzetbe, ily tudákos módon: „miután a történeti fejlődés organicus rostjai sokkal mélyebb s szélesebb talajban ágaznak szét, hogysen egy szűk keret elég lett volna a kiaknázottak (rostokat aknázni!!!) befogadására: reményem, igazolva vagyok t. aláíróimmál,“ hogy most az ígért munkának csak első harmadát adja. — Mi is bevárjuk tehát a második két harmadot, melyek, — szerzőnk remélni: egyszerűbben, világosabban s szigorúan a tárgyhoz tartva lesznek írva; s miután azok is megjelenendettek: fogjuk tüzetesebb bírálat alá venni a befejezett egész munkát. Különbben is, a tulajdonképi történelmi tárgyalás a második részben ígértetik, melyről óhajtjuk, hogy valójában rendszeres történelmi mű legyen. Akkor, de csakis akkor nyerend irodalmunk valamit szerzőnek tagadhatlanul nagyszorgalmú fáradozásai gyümölcseivel, melyeknek ezen elseje fájdalom, legalább magyar gyomornak, nehezen megemészthető.

— **Akadémiai pályamunka.** Az Akadémia által hirdetett műveltségtörténeti kérdésre: Magyarok iskoláztatása külföldön, a XVI-ik századig, csak egyetlen pályamű érkezett be, melynek megbírálására az osztály Ipolyi Arnold, Wass József és Fabó András tagokat kérte föl. Még kevésbé szerencsés vala a másik — közjogtörténeti — pályakérdés: Erdély alkotmányi viszonyainak ismertetése 1540-ig. Erre ugyanis már épen senki nem pályázott. Pedig, hogy történetíróink ne fejtenének ki tevékenységet, — teljességgel nem mondhatjuk; hanem nehéz bárkire is bizonyos meghatározott tárgyat, melylyel nem foglalkozik, s integy rá erőszakolni, — s az utóbbi pályakérdés véletlenül egyik jogtörténetésünk ez idő szerinti tanulmányaival sem vágott össze. Innét datáljuk mi e meddőséget.

— **A Béri Balogh-emlék.** Múlt füzetünkben említettük volt, hogy Tolna vármegye közönsége, társulatunknak a Béri Balogh Ádám emléke ügyében m. évi oct. hó 15-kén hozzá intézett átiratára maig

sem válaszolt. Most levelet veszünk egy Tolna megyei származású buzgó tagtársunktól, ki maga is csodálkozását fejezi ki e tény fölött, holott értesülése szerint társulatunk indítványa Tolna vármegyének még october havi bizottmányi gyűlésén fölolvastatott, s lelkesülve fogadtatván, azonnal bizottság neveztetett ki az indítvány fogantatása érdekében teendő további intézkedések meghatározása végett.

Örömmel vesszük ez értesülést, mert látjuk belőle, hogy indítványunk mégsem hangzott el kiáltó szó gyanánt a pusztában; de talán mégis illendő lett volna a t. megyei bizottmánytól, a Magyar Történelmi Társulat szíves megkeresésére legalább pár sorral válaszolni!*)

— **Wenzel Gustáv** akadémiai r. tagnak azon becés ipartörténeti értekezése, melyet csupa levéltári új adatok nyomán az Akadémia 1870-ik évi június 20-iki ülésén olvasott föl Kassa város parketkészítéséről, Zsigmond király idejében, — most látott világot, az akadémiai „Értekezések“ közt, külön füzetben. (A II-ik osztály Értekezéseinek III-ik füzeté.) Ajánljuk ez érdekes műveltségtörténeti adalékot t. olvasóink figyelmébe. Minálunk az ilyesmi menél ritkább, annál figyelemreméltóbb.

— **Szarvas város monographiája** van készülöben s tán a f. évben be is fejeztetik Zsilinszky Mihály ottani derék tanár s buzgó tagtársunk által. Megemlítjük egyúttal, hogy nevezett lelkes tagtársunk a hazai történelem iránti érdekeltég terjesztése céljából a tél folytán Szarvason hontörténelmi fölolvassásokat rendezett, (bár számosan követnék példáját!) s minthogy közönségének nagyobb része hölgyekből áll vala: előadásának tárgyát leginkább a magyar női-élet köréből választá. Így olvasott föl Lorántfi Zsuzsána, Széchy Mária, Zrínyi Ilona, Bethlen Kata és Cserrey Ilonáról. Felolvasásai „Magyar Hölgyek történelmi életrajzai“ cím alatt Heckenastnál meg fognak jelenni, s reméljük, kedves olvasmányúl szolgálандnak a magyar hölgyeknek. Sajná-

---

*) A választ legközelebb megkaptuk, s az a jövő választmányi ülésén föl fog olvastatni. A hosszas késedelem, mint bennünket egyúttal tudósítanak, kiadói tévedésből eredt.

lattal regisztráljuk egyúttal, hogy derék tagtársunk, L e c k y híres művének már régóta kész fordítására még most sem kapott kiadót.

— „Egy Bercsényi-okmány.“ E cím alatt közöl Sz. M. úr a Magyar Újság f. é. 45-ik száma tárczájában, egy általunk jól ismert, s számos municipium levéltárában meglévő pátenstevelet, Nagy-Szombatbúl, 1705. nov. 22-kén datáltat, melyben a zsibói csapás hírért Bottyán dunántúli győzelmei kiemelésével igyekszik ellensúlyozni az ekkor éppen a császári békebiztosokkal alkudozó kurucz fővezér, — egyszersmind a Tisza táji vármegyéket fegyverre szólítván. Mivel azonban a régi irások olvasásában úgy látszik járatlan, közlő a régi 5-öst 2-snek olvasá: (van is a régi ötösnek egy alakja, mely a mai 2-shez hasonlít) az okmányt — teljes tartalmának és annak daczára, hogy Bercsényi 1702-ben Lengyelországban bujdosván, nem időzhetett Nagy-Szombatban, és nem beszélhetett előre a csak 3 év múlva alakult „magyar Confoederatió“-ról, — 1702-ből valónak véli, s „egészen új tért“ hisz vele nyithatni a kutatóknak. — Dehogy nyit új tért, dehogy nyit. Hanem mielőtt mások számára tereket nyitogatni akarnánk: jó lenne némi paleographiai s chronologiai ismereteket szerzenünk. Különbön pedig a jelen esetben nem ártott volna a „R á k ó c z i T á r“ II-ik kötete 122—123. lapjaira pillantani, hol Bercsényitől Nagy-Szombatban, éppen e n a p o n (1705. nov. 22.) kelt, egészen hasonló tartalmú s ezen pátenst bővebben illusztráló levél közöltetik.

Úgy tudjuk egyébként, hogy a kérdéses Bercsényi-okmány Sz. M. úr által használt példánya Szalazy Zsigmond úr birtokában van, ki érdekes darabokat magában foglaló okmánygyűjteménnyel rendelkezik.

— Vegyes közlések. A Bethlen-család fejedelmi „Iktári“ ágának utolsó sarja közelebről szállott sírba, a f. é. február hó 24-kén Pesten elhunyt s a kolozsvári családi sírboltba szállított Losonczy gr. Bánffy Miklósné, szül. Iktári gr. Bethlen Kata asszonynyal. A férfiág néhány évvel ezelőtt fogyott ki Iktári gr. Bethlen Domokossal, ki dicső őseivel ellentétben, Bécsben élt és halt meg. — Erdélyben a Mezőségen Nagy-Csányban, egy oláh földműves január 9-kén saját kolompér-verme oldalában áskálván, egy bögrében összesen 841. db. ezüstpénzt lelt. A lelet Tordáról az erdélyi muzeumhoz került, hol Finály Henrik vizsgálat alá vette az érmeket, melyek közül a legrégebb 1552-ből, a leg-

újabb 1623-ból való. Egyébiránt pedig 310 db magyarországi, 212 lengyel, 46 erdélyi és 3 cseh pénz. A ritkább 54 dbot az erdélyi muzeum szerzé meg. — Az „Új Nemzedék“ című közlönyben ismét egy érdekes történelmi tanulmányt olvasunk, a korán elhunyt jeles ifjú bűvár: Varró Sándor második közleményét az országgyűlési ifjúság történeteiről, a jelen század elejétől 1836-ig. Hasonló dícséréttel kell megemlékeznünk, az országos középtanodai tanáregylet közlönyéről, mely Szamosi János tanár úr szerkeztése alatt füzetként jelen meg, s nemcsak a tanodai használatra irt történelmi kézikönyvekről közöl alapos bírálatokat, de általában a hazai tudományos élet mozzanatait folytonos figyelemmel kíséri, ezek közt társulatunk működését is rendes rovatban ismertetvén. Ipolyi Arnold, ki nagybecsű történelmi s régészeti képgyűjteménnyel bír, — ezt most a pesti központi papnövelde, téres és világos corridorjaiban állítja föl. Főkép a középkori egyházi festészet gazdagon van ez érdekes, és a nagyérdemű tudós szívességéből műbarátok által megszemlélhető képtárban képviselve. — A révkomáromi muzeum ügye fáradhatlan Rómerünk buzgólkodása folytán, halad; legközelebb e város hírneves képviselője Ghyczy Kálmán úr is megigére pártfogását. — Erdélyben Finály Henrik indítványára régészeti bizottságot terveznek alakítani, műbarátok önkéntes csatlakozása által. Más részről fájdalommal értesülünk, hogy az erdélyi muzeumegylet, a Királyhágón túli részek e legtekintélyeseb tudományos intézete részvényeseinek száma igen jelentékenyen alábbszállott.

Történelmi könyvtár.*)

— **Díszlapok** a római könyvtárakban őrzött négy **Corvin-**
codex ből. Lefényképeztette a vaticáni zsinaton jelen volt magyar-
 országi püspöki kar. Pest, 1871. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.
 Legnagyobb ívrét, 16 nyom. lap, XVI nagy fényképpel. Szövegét írta
 Rómer Flóris.

— **Kassa város parketkészítése** a XV-ik század kezdetén.
 Történelmi értekezés Wenzel Gusztáv akad. r. tagtól. Pest, 1870.
 Eggenberger Ferd. m. akad. könyvtárusnál. (Értekezések a társadalmi
 tudományok köréből. Kiadja a m. t. Akadémia III-ik sz.) 8-adr. 43. l.
 Ára 20 kr.

— **A horvát-slavon-magyar Határőrvidék** kifejlődésének
 logicája területi s szervezeti alakultának története, múlt s jelen fenn-
 állásának jogalapja, és a magyar constitutionalismus, mint a polgárosí-
 tandó végvidék politikai s társadalmi jövőjének biztosítója. Első
 rész: A Határőrvidék kifejlődésének logicája. Irta Orthmayer Ti-
 vadar, tanár. Temesvártt 1871. nyom. Diemer Károlynál. Szerző
 sajátja 8-adr. 167. l. Ára 1 frt 20 kr.

— **Verzeichniss einer sehr werthvollen Sammlung von Ori-**
ginalhandschriften und Documenten zur Geschichte Ungarns,
Siebenbürgens und ihrer Nebenländer, — aus dem Nachlasse des
Herrn Stephan von Nagy in Pest. Leipzig, 1871. List et Francke. (An-
tiquarisches-Verzeichniss Nro. 67.)

Sajtóhibák javítása.

Múlt, februári füzetünkben néhány lényegesb sajtóhiba maradván
 ben, sietünk azokat utólag helyreigazítani; ú. m.

A 94-ik lapon alulról a 14-ik sorban

„át tért“ helyett olvasd: át ért;

a 95. l. fölülr. a 4-ik sorb. „az“ h. olv. ez;

---

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi
 munkákra nézve mennél teljesebbé tehesük: kérjük a t. szerzőket
 és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk
 (Budavár, egyetem-nyomdatár 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Szerk.

- a 96. l. föl. a 17-ik sorb. „XVIII-ik“ h. olv. XVII-ik;
 a 100. l. al. a 9. és 10-ik sorb. „Georgios Tardy“ h. olv. Ge-
 orgivs Tardi;
 a 101. l. föl. az 1. sorb. „fölötte“ h. olv. fölötti;
 a 103. l. fol. a 4-ik sorban „négy száz“ szó után kimaradt a
 „fogoly“; s ugyanazonlapon az első jegyzet utolsó sorában „sesül-
 tek“ l. olv. sebesültek;
 a 122. l. az első jegyzetben „szeg“ h. olv. sereg;
 a 127. l. al. a 6-ik sorb. „beszéde“ h. olv. beszédi;
 a 132. l. föl. a 14-ik sorb. „lorgnette“ h. olv. „conquête“;
 a 134. l. al. 6-ik sorb. „lehetségen“ h. olv. kétségen;
 a 135. l. al. a 12. sorb. az „uralom“ szó elül kimaradt az
 „osztrák“;
 a 136. l. al. a 14. sorb. „törvénykönyvtár“ h. olv. törvénytár;
 a 138. l. föl. a 10. sorb. „kiadott“ h. olv. kiadatott;
 a 146. l. a 2) j. a. „János“ h. olv. Johanna;
 végre a 154-ik l. föl. a 3-ik sorb. „domb“ h. olv. gomb.

A Magyar Történelmi Társulat t. cz. tagjai tisztelettel
 figyelmeztetnek, hogy az alapítványok és tagdíjak d. e. 9-től
 délután 1 óráig naponként befizethetők társulati pénztárnok
 Pesty Frigyes úrnál, Pest, Deák-útcza 3. sz. I. emelet, az „Első
 Magyar Iparbank“ helyiségében.

— A „Századok“-ba szánt mindennemű közlemények a társu-
 lati szerkesztő-titkárhoz (Budavár, egyetemnyomda-tér 162.
 sz.), az újon jelenkező tagok nevei és a „Századok“-at illető reclamá-
 tiók pedig Pesty Frigyes társ. pénztárnok úrhoz (Deák-utca
 3. sz.) intézendők. Ugyanitt rendelhetők meg a Századok 1868., 1869.
 és 1870-iki évfolyamai is, tagoknak 5, nem tagoknak 6 frtjával. Nem-
 különben a jelen évfolyamra is előfizethetni ugyanitt, nem tagoknak 6
 frtjával.

Felelős szerkesztő : THALY KÁLMAN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Negyedik füzet.

1871.

Április hó.

Egy XIV. századbeli magyar vezeklő Irlandban sz. Petrik purgatóriumában.

Adalékul a középkori erkölestörténethez.

A cs. k. udv. könyvtárban Bécsben az asceticus codexek közt, 1398. számjeggyel, találtatik egy XV. századbeli latin colligátum, ivrétben, melynek III-ik darabja a 209. levelen így kezdődik: Incipit registrum de purgatorio sancti patricij ¹⁾).

A melki benedictinusokéban pedig, Bartalus István úrnak a felsőaustriai kolostorok könyvtáraitól akademiánk elébe tavál terjesztett Jelentése szerint, egy 4rétű colligátumban 4-dik darabúl, a 185. laptól a 266-ig találtatik ugyanez ily czim alatt: Incipit prologus cuiusdam Georgij qui fuit in purgatorio sancti patricij Anno dni M.CCC. LIIjº Amen.

Söt Montfaucon szerint (Bibl. MSS. I. 16. l.) Krisztina svéd királynénak a Vaticánba áttett kéziratái közt 122. sz. alatt egy legendás könyv van, s ebben egy Peregrinatio Geoř-

---

¹⁾ Leírta Denis a „Codd. MSS. Theol. Bibliothecae Palat. Vind.” czimű munkája I. köt. 2. része 639. száma alatt.

gii Equitis Vngarici et de Purgatorio, germanice scripta.

Én az első kettőt használtam; s a másodiknak, mely most is kezeim közt van akad. osztályelnök Pulszky Ferencz úr szives közbenjárására, a kolophonja ez: *Hee autem omnia facta sunt ad confirmationem non modicam Katholice fidei, sicut patet, ac etiam ad laudem et honorem et gloriam domini nostri Ihesu Christi, qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat deus per omnia secula seculorum, amen. Isto completo sit laus et gloria Christo. Amen. (Hee autem scripta et completa sunt per nycolaum de newburga Anno dni M. CCCC. XIIIj pridie Sanctorum martirum marci et marcelliani.*

Halt dich rayn
 bechen dich ehlayn
 fleuch dy gemayn
 vnd beleib ayn

Sepe senem primum fatum facit ars mulierum.)

Különben ezen neuburgi Miklós csak későbbi leíró, amint-hogy a sokkal correctebb Bécsi codexben az itt zárjelek közt adottak helyében csak ez áll: *Explicit tractatus de purgatorio sancti patricii*; maga a munka közvetlenül a György vitéz vezeklő útja után, és nem maga által készült, hanem valamely a mysticismusra hajló pap által, kinek György maga beszélhette el vísióit.

Engem a Melki Cod. ezime azért ragadott meg, mert kezdetben azt gyanítottam, hogy egy XIV. századbeli eddig ismeretlen hazai írónak vagyok nyomában. Csak a munka vége felé győződtem meg, hogy az író más —; és hogy fáradságomat, melybe ennek tanulmányozása került, legalább némileg értéksítsem, közlöm róla és belőle azt, minek kis részben történetünkre, nagyobb részben a XIV. század általános erkölestörténetére némi bece lehet.

Előadásom tárgyát tehát az előttem fekvő egykorú kútfő *Georgius Vngarus*nak nevezi. Született e György vitéz

1329-ben ²⁾); Crissaphan comesnek fia, ki egy hatalmas magyar zászlós úr volt ³⁾, és nagy Lajos királyunkat olasz hadjáratán Nápolyba követte ⁴⁾. György vitéz is követte a király zászlóit Olaszországba — fiatal korát tekintve, nehezen 1350 előtt —; s ott annyira kitüntette magát, hogy a király őt Apúliában kapitányává és több városok és várak parancsnokává tette, melyek közül kütföm „Tróját a tenger mellett“ (a mai Capitanata tartományban), továbbá Bárit és Barrisit említi, mely mindkettő a Bári tartományban fekszik, s mely utóbbi alatt, melyet írónk Barbetonnak is nevez ⁵⁾, hihetőleg a mai Barletta értendő. — Megjegyzem, hogy sem krónikáink és történetírónk, — ez utóbbiak közt az egykorú Dubneci Névtelen sem — ismerik e két személyiséget, Crissaphánt és Györgyöt, sem eddig megjelent okmányaink nem.

A fiatal hős azonban visszaélt hatalmával, mert 1353-ban már, tehát huszonnégyszáz éves korában, mintegy kétszázötven gyilkosság és sok más mindennemű bűnnek tudata nyomta

---

²⁾ „Georgius, iuvenis homo et robustus, aetatis XXIII annorum.“ Cod. Melicensis, 188. l. — A munka 1354-ben íratott; Richard érsek (Cod. Mel. 186. l.) 1353-ban „vir iuvenis quasi XXIII annorum“-nak mondja.

³⁾ „Georgio de Vngaria, filio cuiusdam Magnatis, militis et baronis, qui Crissafan nominatur“ Cod. Mel. 185. l.; a Bécsi Cod. ben „filius Magnatis, militis et baronis de vngaria.“ „Georgius saepedictus filius nobilis viri Domini Crissafan, non solum militis sed baronis magni.“ Cod. Mel. 188. l. — „filius nobilis et potentis viri dni Crissaphani de Vngaria militis. Bécsi Cod.

⁴⁾ „filius cuiusdam nobilis commorantis Neapoli, sed de regno vngarie“ Bécsi Cod.

⁵⁾ „Qui saepedictus Georgius . . . constitutus in Apuliae partibus Capitaneus per Illustrissimum Principem et Dominum, Dominum Regem Vngariae, superque plures civitates, et castra quamplurima, et singulariter super quandam civitatem quae vulgariter dicitur Troya, situata in maritima parte; et super civitatem Bari, et Barribi, quae vulgariter dicitur Barbeton; et super multa castra.“ Cod. Mel. 188. l. — A Bécsi Cod. hibásan így: situatam in marittima prope civitatem Kray in Karyli quae vulgariter dicitur Karleton.“

öt ⁶). Ez állapotban, vagy hogy a király büntető kezét elkerülje, vagy hogy lelkiismerete által szorongatva magába szállt; barátjai és szülei tudta nélkül, egyetlen szolgával, és gyalog (sine equo) a pápai udvarba (versus romanam curiam) ment, s ott több magyar nemesek, lovagok, paizshordók és szerzetesek által kilétét igazolván ⁷), bűnei meggyónása után nyerendő feloldás végett, útnak eredt.

Hogy vitézünk vezeklési útját megérthessük, szükséges lesz először is a középkori mysticismus azon irányával, ha csak általános vonásokban is, megismerkednünk, melyhez az eddig lappangott, s a tudós Bollandisták előtt is ösmeretlen kútfüm egy új, és felette nevezetes adalékot képez.

Nem csoda ha a középkorban, midőn durva erőszak s az erősebbnek joga uralkodott a gyengék nagy száma felett; midőn a természeti tudományok még pólyáikban feküttek, s így a babona fogta el nem csak a teljesen tudatlan népet, hanem a társaság felsőbb, sőt tanult, tehát papi, rétegeit is; midőn a classici népek bölcsészete, a Stoa bölcséinek s a Sokratistáknak tanai kevesek előtt ismeretesek, s a kik előtt azok voltak is, a meztelen Igaz nem volt többé elég erős erényre buzdítani, s megtörni a rossz hajlamokat: csoda-e, mondom, ha az eszmének egyetlen képviselője, az egyház, hatalomra törekedett a nyers erő ügy, mint a lelkek felett; s erre más mint szellemi fegyverekkel nem bírván, melyek iránt a fejletlen elméket vajmi fogékonyaknak találta, ezeknek mindenképi élesítéséről gondos-

---

⁶) „Georgius in officio sibi commisso ultra modum persecutus et insecutus est partem adversam. In qua quidem persecucione tam ipse, quam per alios, multa dampna et innumerabiles videlicet depredaciones quam plurimas, et homicidia adminus CC et L personarum iniuste et contra christianam iustitiam perpetravit.“ C o d. M e l. 188. l. — „Qui quidem Georgius devocione et penitencia ductus, penitencia condigna pro suis maximis peccatis, utpote ducentis et quinquaginta homicidiis, multisque alterius generis et modi peccatis, sufficienter et devote peracta.“ C o d. M e l. 185. l.

⁷) „... sicut clarissime in Romana Curia probatum est per quamplures nobiles, milites et scutiferos, ac etiam religiosos Vngarie nacionis homines“ U. o.

kodott is? E fegyverek leghatalmasbjai az ég örömei s a pokol kinjai voltak: amazokról biztosította az egyház az erényt, ezekkel rémitette a bűnt; s a Péter utódja birván a szentírás szerint a kötés és megoldás hatalmát, végre mindenki az egyháztól hitte függeni földöntúli sorsát. Kezdetben azon intézmények (mert csakugyan intézmények voltak), melyek utóbb annyi visszaélésekre szolgáltatnak alkalmat, a jóságos eselekedetek, a búcsúk, a vezeklések külömféle nemei, s főleg a csodák elhittetése voltak, melyek a természeti tűnemények nem ismerése mellett, csak ügyes magyarázatot kívántak, hogy csodák legyenek, s melyek felhasználói eleinte öntudatlan csalók, mert egyszersemind csalottak is —; utóbb, s némelyek legalább, jámbor csalók voltak. Így állt elé a valódi, s így a hivatalos mysticismus.

Azonban a hatalom, természeténél fogva, terjeszkedni vágyván, mindezek, az erkölcs és vallásosság célján túl, más, világias, sőt igen gyakran egyenest erkölestelen célra is felhasználtattak. De azért, sőt ép azért, mindig találtak oly tisztá, bár rajongó, kedélyek, kik az igaz és jó iránt őszintén lelkesedve, a szent érzésekkel visszaélők ellen őszintén felháborodva s ábrándos képzelmök által elragadtatva, külömféle látmányokban részint a jónak és rossznak következéseit az emberi nemre hitték felismerni, részint a földi, s nem kevesebbé a lelki hatalmasok, köztök főleg a pápák jövőjét vélték ábrándaikból megjósolhatni.

Egész irodalmat képeznek, különösen a XI. század óta, az ily visionáriusok és próféták munkái, kiknek seregéhez nem csekély contingenszt nyújtottak a természetöknél fogva finomabban szervezett, élénkebb idegzetten bíró, s azért a rajongásra, a mysticismusra felette hajlandó nők, kiknek írásaik *Visiones*, *Revelationes*, *Vaticinia* stb. címek alatt közkedveségű táplálékul szolgáltak mindazoknak, kik a kor erkölcsi süllyedése s a hatalmasok által az emberiségre mért nyomorok közt isten segedelmében bizva, ezen, szerintök isten által illetett szellemek nyilatkoztatásaiból vigaszt s a bajok eltürésére erőt merítették. Akár őszinte hívőknek tar'suk ez ábrándozókat — és legnagyobb részt kétség kívül azoknak kell tartanunk —, akár jámbor csalóknak: ezeknek úgy, mint amazoknak írásaiktól a nagy és üdvös hatást megtagadni nem lehet.

Ezen mystikusok és jószok sorából való volt szent Petrik is, Irland térítője s az irás mesterségének ez országba behozója, ki még az V. században virágzott (szül. 377. évb., meghalt 459. é.). Viselt dolgairól és csodatételeiről hatvanhat, részint latin, részint ír nyelven szóló könyv tanúskodott. Itt bennünket csak a szt. Petrik purgatóriumáról szóló legenda érdekel, melyet a Breviarium Romanum 1522-ki velencei kiadásába bement Lectio propria után beszélek el rövideden.

Miután sz. Petrik a vad íreket a jövő életbeli kínok és örömek előadásával akarván a keresztyénségnek megnyerni, azok kijelentették, hogy ő soha sem lesz képes őket beszédeivel, de csodatételeivel sem Krisztus hitére téríteni, ha csak önkön magok közül valaki a gonoszokat büntetendő kínoknak, s a boldogok örömeinek tanuja nem lesz: isten maga vezette hát ki a maga szentjét egy magányos helyre s neki egy, kívülről setét, kerek vermet mutatott, mondván: Amely igazhitű és őszinte vezeklő e verembe leszállván, abban egy nap és egy éjig időzni fog, minden bűneitől feloldatik, s azon átmenvén, nem csak a gonoszok kínjait, hanem a jóknak boldogságát is látandja. Ekkor az Úr eltűnván szent Petrik szemei elől, ez örvendő e kinyilatkoztatásnak, azon helyen legott templomot épített, mellé sz. Ágoston reguláját követő szerzetes kanonokokat telepített, ama vermet pedig fallal vétette körül s az ajtóra zárt vetett, nehogy abba valaki könnyű észszel és engedelem nélkül behatolhasson. A kulcsot azon templom perjelére bízta.

Még szent Petrik idejében sok bűnbánó leszállt e verembe, kik visszajövéen, iszonyú kinszenvedésekről hoztak hírt, melyeket tapasztaltak és láttak, s kiknek előadásait sz. Petrik azon egyházban feljegyeztetni rendelte. Ezeknek tanutételei után aztán mások is hinni kezdtek sz. Petrikben és predikációinak. És minthogy e veremben az ember vétkeiből kitisztul, a hely sz. Petrik purgatóriumának neveztetett.⁶⁾ Megjegyzem még, hogy Párisban 1622-ben jelent meg egy Officium Propriuma e szentnek, melyben mondatik, hogy „e vezeklő verem, mely sz.

⁶⁾ Acta SS. Martii. Tó. II. Antv. 1668. 588. l. 36. 37. fej.

Petrikről Purgatorium S. Patricii-nak neveztetik, még most is (tehát 1622-ben) látható.⁹⁾

/ Felette jellemző azon módozat és szertartás, melyhez e purgatórium megjárása kötve volt, s melyet Saltereyi Henrik elbeszéléséből tanulunk.¹⁰⁾ T. i. e módon járta meg Oenus nevű lovag (1153-ban) e purgatóriumot, s mások is így voltak abba vezetendők, kik az igaz bűnbánó léleknek nem közönséges bátorságával s a veszélyek megvetésével valóban meg kívántak abban tisztulni: „mert ki csak kíváncsiságból vállalkozott, arra méltán a meggondolatlanság bélyege illett volna.“ Saltereyi Henrik szerint pedig a sz. Petrik és utódai által megállapított szokás az volt, hogy abba senki sem szállhat le, ha a püspöktől arra engedelmet nem nyer, és saját és ön elhatározásából erősen és őszintén nem kíván bűneiből kitisztulni. Ki midőn a püspökhöz jő, s vele szándékát közölte, a püspök őt először inti, álljon el szándékától, mondván, hogy sokan bementek, de soha többé vissza nem tértek. Ha az illető ennek dacára megmarad szándéka mellett, a püspöktől levelet kap, melylyel e helyre siet. A hely perjelle ezt elolvasán, ez is le igyekszik őt beszélni, s más peletence választatására bírni: ha a bűnbánó ekkor is állandó marad elhatározásában, a perjel bevezeti őt a templomba, hol tizenöt napig böjtölnie és imádkoznia kell. Ez után a perjel összehívja a szomszéd papot: a bűnbánó áldozik, meghintetik szentelt vízzel, és processióval s litánia-mondás közt a purgatórium ajtajához vezettefik. Itt a perjel, mindnyájok jelenlétében, megnyitván előtte az ajtót, újra emlékezteti, mennyiën elvesztek már ez üregben, és ha még most is állandó maradt feltételében, valamennyi papok megáldják; ő viszont mindnyájokat kéri, hogy imádságukba foglalják őt, és a szent kereszt jelét nyomván ön kezével homlokára, belép. A perjel rá zárja az ajtót, a processióval visszatér a templomba; s más nap reggel ismét megjelenik a barlang ajtajánál, azt felzárja, s ha az ember ott találta, ez nagy öröme közt visszavezettetik a templomba, hol újra tizenöt napot tölt, virrasztva és imádkozva; ha pedig az ember a más

⁹⁾ U. ott 39. fejezet.

¹⁰⁾ U. ott 589. l. 47. fejezet.

nap azon órában visszatérőknek meg nem jelenik, ezek, meggyőződven annak elvesztéről, a perjel lezárja ismét a barlang ajtaját, s mindnyájan eltávoznak.

Ez az a szabályzat, melyhez a sz. Petrik purgatóriumának látogatása kötve volt. Az Acta SS. írói azonban megvallják, hogy mióta a szerzetes kanonokok e szigeten megtelepedtek, nincs nyoma annak, hogy, ami Oenus lovaggal, mással is megtörtént volna. T. i. nem ismerték az Acta SS. írói Georgius Vngarus történetét, ki 1353-ban járta meg sz. Petrik purgatóriumát, s kinek kínszenvedéseit az előadásom elején felemlített munka leírja.

E György vitézünk, kinek kilétéről immár volt szó, büneiért vezekelni kívánván, csupán egy szolgája kíséretében gyalog elvándorolt Irlandnak Ulton tartományába, hogy az ott levő sz. Petrik-féle purgatóriumba leszálljon¹¹⁾. A Prologus közli Rikhárd armaghi érsek és Irland primása három levelét, melynek elseje, Györgyhöz intézve, a visszatérőre áldását adja, s neki, ha kívánja, lovakat ajánl. A második valamennyi keresztyéneknek (Christi fidelibus) szól, s tanúságot teszen arról, hogy mind suffraganeusa, mind a helyet őrző szerzetes kanonokok perjelének bizonyágtétele szerint György a sz. Petrik purgatóriumában járt. A harmadikban ugyan Rikhárd érsek Rikhárd mesternek (rectori ecclesiae lycholoi) ugyanazt írja meg; végre a negyedikben Pál (prior et conventus insule purgatorii sancti patricii Clochorensis dioecesis) tanuskodik, hogy „laudabiliter fecit peregrinationem eiusdem purgatorii iuxta ordinem et regulam cenobii nostri, in quo quidem purgatorio diversa tormenta fuit passus, et post eadem tormenta sanctus Michhael archangelus sibi apparuit et secum per vnam dietam naturalem permansit, et ipsum Georgium cum suo corpore humano

¹¹⁾ „Redgles insula parvi lacus, in qua caverna est, quam accolae Purgatorium S. Patricii, Hiberniae apostoli, vocant“: írja 1748-ban hazai geographusunk Tomka-Szászky János, köztünk méltán igen elterjedt munkájában, az „Introductio in Orbis antiqui et hodierni Geographiam“ második (1777-ki) kiadása 128. lapján.

finaliter perduxit.“ Elmondja: „quoniam nobis ad plenum constat de consciencia dicti Georgii et de confessione eius. Audita namque confessione eius, ipsum auctoritate sancti patricij et ordinis absoluimus, et sic ipsum absolutum ire permisimus, et intrare puteum et scalam putealem, et profundam valde, de qua descenditur ad purgatorium sancti patricij, et sic ipsum, tamquam illum, qui veraciter dictum purgatorium et quam plurima mirabilia vidit, vobis remittimus“ stb.¹²⁾ E levél „in crastino s. Nicolai episcopi anno domini M. CCC. LIII.“ kelt, tehát dec. 7-kén. — Hasonlót bizonyít Nicolaus episcopus Clochorensis — „in crastino nativitatis domini anno D. 1353.“ tehát dec. 26. — Ismét a prior generalis hospitalensis ybernie — „die mercurii proximi post conversionem s. pauli,“ tehát 1354. jan. 20. — Ennyi tisztességes úri ember tanuságainak aztán ki ne hitt volna azon időben?

S most már következik maga a hystoria et ystorie ~~modus~~. Ebben (a Bécsi cod. szerint) György vitéz, azon előzmények után, melyeket fent előadtam, magába térvén, ú. m., a római cüriába ment, ahol hű bűnvallást tevén, Spanyolországba Galliciába utazott, sz. Jakabhoz, ott hat hónapig remeteéletet élt s aztán e szent remetétől szent Petrik purgatóriumáról értesülvén, annak felkeresésére elszánta magát. Következik az általunk már ismert szertartások leírása, melyek után ama vezeklőbarlangba leszállt, aztán ottani látványai huszonkilenc fejezetben. Ördögök kísértik Györgyöt útjában, majd rettentő bestyék alakjában¹³⁾, majd lovasok és lovak, majd nők, kereskedők, ismét

¹²⁾ Cod. Mel. p. 187.

¹³⁾ Érdekes lesz némely látványainak részletes leírásával megismerkedni. Ez első így adatik: „De campo, ubi Georgius invenit demones. Visio prima. Egressus autem de supradicta capella Georius albissima intravit quendam altum campum, in quo invenit ultra tria milia demonum in figuris diversorum et terribilissimorum animalium, utpote leonum, ursorum et consimilium, proiciencium per guttur et os ignem valde terribilem et ultra modum fetidum. Stabant autem predicti demones in formis et figuris predictis ex utraque parte

kígyók, barátok, papok, sőt atyja és három férfi testvére alakjában (legifjabb öccese nevét, Istvánt, innen tudjuk meg) kik

vie versis vultibus ad viam, per quam Georius erat omnino transiturus, eidem Georio terribilissime se monstrantes et ignem valde copiosum in via predicta cumulantes, et sic Georium per illum ignem et ignis medium transire oportebat. Predictorum autem demonum unus validissimus et valde terribilis videns Georium venientem ipsum terribilissime ac invidiosissime agreditur dicens: Geori, quid queris? Cui respondit: Graciam domini nostri Jhesu Christi quero. At ille dixit: Jhesus Christus, peccator pessimus, propter sua maxima demerita a Judeis et a Pylato iustissime est crucifixus, et non surrexit, sed nobiscum propter sua demerita in infernum est demersus et in potestate nostra constitutus cruciandus in eternum: ideo nec te nec se iuvare potest. Ideo noli credere illi, si peccare non cupis, nam fides christianorum in ipsum credencium, que potius debet dici perfidia, quedam insania est. Que fides multum displicet deo celi et terre, qui fecit celum et terram: displicet quidem propter predicta, que tibi dixi de Jhesu Christo. Noli ergo in illum credere, sed acquiesce consiliis meis et promitte nobis perpetuam obedienciam, sequi nostram perpetuam voluntatem et da nobis animam tuam et corpus tuum, et faciemus tibi duo: primo quidem quia infra duos dies cum copia auri et argenti et preciosorum lapidum, quantum tibi placuerit, iuxta votum voluntatis tue, et frueris bonis et eris ditissimus super omnes parentes tuos in vita tua; item secundo post vite tue decursum duccemus te ad regnum nostrum, ubi eris potens sicut nos, et bonis eternis fruens sicut nos, factus amicus noster et servitor in eternum. Auditis autem hiis multiplicibus fallaciis mendacibusque verbis demonis contra dominum nostrum Jhesum Christum, filium dei vivi, qui postquam a mortuis surrexit non moritur, sed vivit et regnat in eternum, Georius dixit: Constat mihi certissime verba que dixisti contra fidem Christi et ipsum dominum nostrum Jhesum Christum, falsissima esse et veneno invidie esse plenissima, quibus me decipere cupis. Scio enim et firmissime credo dominum nostrum Jhesum Christum filium dei vivi et beatissime virginis Marie unicum filium, qui pro nobis descendit de celis et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria et homo factus est, et qui secundum deitatem pro salute humani generis mori non poterat, posset in quantum homo in humanitate assumpta pati, mori et crucifigi pro nobis. Scio quidem ipsum ad petitionem Judeorum fuisse iudicatum per Pylatum et ad mortem crucis turpissimam condempnatum, qui non propter peccata sua, sed propter nostra nobis per te inflicta, qui a principio mundi temptando falsidice prothoparentes nostros fuisti causa mortis nostre mentalis et corporalis tanquam pater mendacii. Dominus igitur noster Jhesus Christus non propter peccata sua, ut asseris, sed peccata nostra mori dignatus est, non violenter sed sponte, habens potestatem

mind hitének megtagadására igyekeztek bírni; ismét egy kedves barátnéja képében kísérti az ördög, hogy honn hagyott ékszerrei és drága ruháival pompázva készüljön a Paradicsom láto-

ponendi animam suam et iterum sumendi eam. Cui, regi regum et domino dominancium, habenti istum tytulum scriptum in femore suo, nullus, eciam totus mundus et tota congeries hominum ac demonum ei extra voluntatem nocere poterat, quia sicut met asserit in evangelio, poterat XII legiones angelorum sanctorum, ymmo et omnes choros angelorum ad se et ad suum servicium suamque defensionem vocare, non rogatorie nec vi rogamini, sed ex vi precepti, quia in eius nomine, scilicet Jhesu omne genu flectitur celestium, terrestrium et infernorum, ymmo ipse statim sine angelorum et cuiuscumque creature subsidio poterat Judeos, Pylatum et omnes inimicos suos dissipare per se ipsum et in infernum precipitare tamquam dominus et rex potentissimus super omnes creaturas. Dico igitur et confiteor, et toto corde firmissime et devotissime credo dominum nostrum Jhesum Christum fuisse iudicatum ad mortem crucis turpissimam et veraciter crucifixum et mortuum, non per violenciam aliquam sibi contra voluntatem suam in hac parte illatam, sed sponte et sua liberrima et misericordissima voluntate mori dignatus est pro redemptione generis humani. Qui secundum veritatem evangclii et scripturam expressam novi testamenti tertia die resurgens iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur, sed vivit et regnat in secula seculorum tamquam rex omnium creaturarum, in cuius nomine flectitur omne genu. Ideo optime et subito me iuvare potest ac firmissime fidelissime spero me iuvandum per ipsum. Hiis autem verbis completis statim idem Georius prorupit in hec verba dicens: Domine Jhesu Christe, fili (igy) dei vivi, miserere mihi peccatori. Hiis autem omnibus auditis dyabolus supradictus valde et supra modum invidissime indignatus dictum Georium validissime ambiens ipsum in medium ignis iactans precipitavit comburendum. Georius autem sic in ignem precipitatus ex infirmitate humane condicionis tunc et pro tunc subito ymaginacionem amisit et omnem sensum interiorem, et exteriorem tamquam fuisset totaliter combustus, ymmo totaliter anichilatus et in nichilum redactus. Sed satis cito virtute domini nostri Jhesu Christi confortatus et ad memoriam reductus recordatus est nominis domini nostri Jhesu Christi et statim dixit hec verba: Domine Jhesu Christe fili dei vivi, miserere mihi peccatori. Quibus verbis dictis confestim reperit se extra ignem sanum et incolumem et sine aliqua corporis sui et vestimentorum lesione, factus sanissimus et validus plus quam ante. Demones autem supradicti numero tria milia et ultra fidem istius Georii et validitudinem considerantes, invidia moti clamaverunt in tantum quod totus mundus horribiliter fuisset stupefactus et timore confectus, si clamorem illum ineffabilem audisset.

gatására ¹⁴⁾: ő ellent áll e csábitásnak is, s isten segedelmével sértetlen áthatol egy lángoló kénkő tavon, egy égő házon, ki-

¹⁴⁾ Ez így adatik elé: „De apparicione domicelle. Visio IX. Nona visio demonum, quam vidit Georius, est ista, pro cuius evidencia est notandum, quod Georius in recessu suo de partibus Apulie commendavit iocalia sua, utpote tres zonas argento ornatas et multa alia iocalia cufidam nobilissime et fidelissime ac devote domicelle, de qua multum confidebat. Demon igitur falsitatis, invidie et mendacii, qui hominum opera felicia et virtuosa impedire et turbare invidissime conatur, apparuit Georio in forma et figura perfectissimi et valde simili in vultu et gestibus et vestimentis et loquele supradicte domicelle, portans secum quemdam cophinū, in quo Georius iocalia sua dimiserat. Que obvians Georio dixit ei: Karissime frater et amice Georii, tu bene veneris, summo enim gaudio noveris esse repletum cor meum videre te propter duo: primo quidem quia te fratrem meum et amicum karissimum a magno tempore non vidi, et ex hoc nunc video te letissimum sicut angelum dei, et potissime quia ob reverenciam dei exposuisti te tot et tantis periculis maximis et tormentis; secundo quia video te fuisse per demones pessimos tormentatum et illumum, ac eciam desolatum. Veni huc dei voluntate, cui omnia sunt possibilia absque ulla contradiccione, cuius angelus vidit tuam et meam devocionem, voluit me esse participem tue peregrinacionis et fructibus eiusdem ad videndum mirabilia sua in purgatorio, in inferno et in paradiso, ut ex visione istorum mirabilium anime nostre ad dei servicium et ipsarum salutem prompiciores reddantur et in eodem servicio firmiores efficiantur. Angelus autem dei, qui me huc detulit, sciens te esse per demones mirabiliter conturbatum et vexatum, dixit mihi et precepit, quatenus tibi pro aliqua consolacione deferrem cophinum tuum cum iocalibus tuis, ut cum illis ipsis utendo aliquam ad tempus recipias consolacionis confortacionem. Nolens igitur angelicis mandatis ac divinis esse inobediens, mandatum angelicum adimplevi, et ecce hic in isto cophino tua iocalia. Accipe igitur, karissime frater mi, unam ex zonis istis et amore angeli dei et mei succinge te illa, et accipe preciosum capucium tuum, ut decencius et honestius, sicut tuam concedet nobilitatem, appareas in conspectu dei et sanctorum, quos visurus es certissime in paradiso, in quo viget summus ornatus, sicut satis cito probabis. Considerans autem Georius domicelle sibi apparentis similitudinem summam in figura domicelle sibi notissime cui secundum rei veritatem iocalia dimiserat, vidensque cophinum suum et iocalia sua, quantum in apparencia sua videbatur, audiensque eloquenciam domicelle et devocionem quam pretendebat, et signa omnia et singula supradicte domicelle miratus est valde; tamen firmissimus in fide Christi et a domino confortatus et inspiratus cognovit, domicellam sibi loquentem

menekszik egy bűdös kútból '5), sőt a poklon is veszély nélkül keresztülmenvén, egy szép ifjú csatlakozik hozzá, ki nem más

---

non esse veram domicellam, sed esse pessimum demonem in forma domicelle sibi apparentis et ipsum temptare et decipere cupientis, non solum de peccato vane glorie, sed peccato luxurie et feditatis. Cui Georius respondit et dixit: Non decet virum devotum et peregrinum opus devotionis ob dei reverenciam exsequentem uti ornatibus pompaticis mundi, sicut eciam secundum ordinacionem sanctissimi Patricii, cuius nunc sequor vestigia, sum edoctus per priorem antiquissimum et devotissimum ecclesie sancti Patricii, fratrem Paulum nomine, cuius mandatum exsequens fideliter nolo uti vestimentis quibuscumque, nisi illis dumtaxat que mihi dedit, et quia non alia mihi deferre mandavit, videlicet nisi has tres tunicas albas, quas vides, sine capuciis et sine calciamentis, et ideo tene tecum zonas tuas, capucium tuum et iocalia tua, de quibus nichil curo omnino. Cui domicella respondit. Scio certissime, frater mi karissime et amice, fratrem Paulum priorem canonicorum ecclesie sancti Patricii virum esse devotum et sanctum; eius tamen sanctitas et devocio ad sanctitatem et devocionem angeli dei non attingit, sicut manifeste patet. Item angelus dei, videns deum facie ad faciem, melius scit voluntatem dei quam quicumque homo mortalis, qui scit deum, non videt, et qui secreta dei scire non potest, nisi per revelacionem angelorum. Licet igitur sanctus Patricius sanctissime ordinaverit vestimenta qualia habes deferre in peregrinacione ista, hoc tamen non intelligitur de toto processu istius peregrinacionis, sed precise quantum durat visio demonum, quam per dei gratiam iam transivisti et vicisti. Quia igitur de cetero satis cito es paradysum dei intraturus, tempus est ista ornamenta accipiendi, et specialiter quia angelus dei, videns deum facie ad faciem et certissime sciens divine voluntatis secretum, et qui me subitissime detulit, mihi mandavit iocalia ista deferre, asserens, quod hoc est non solum de beneplacito, sed eciam de mandato dei omnipotentis, quod tu nunc ista ornamenta accipias et orneris, ornatusque in paradyso appareas in conspectu dei et sanctorum eius, sicut et in alio mundo diebus festivis plus quam ceteris diebus christiani et viri devoti, clerici et layci, consueverunt ornari ob reverenciam dei et festi. Nunc autem tibi viro, quod esse rationabilem et racione vigentem, constat et constare debet, quod maximum festum, quod est et esse potest, est festum paradisi, quod nunquam deficit neque deficere potest, de quo dicit psalmus loquens de die festo paradisi, dicens: Melior est dies una in atriis tuis super milia. Cum igitur certissimum sit, quod festum paradisi semper durat et nunquam deficit, sicut festum festorum, sequitur quod, quicumque isto festo interesse cupit, sicut et tu, debet ob reverenciam sponsi illius vestiri vestimentis nupcialibus, non autem de ribaldiciis et vilibus uti, ne forte,

mint sz. Mihály arkangyal, ki a purgatóriumon, s végre a paradicsomon is átvezetvén őt, s őt a jövődő élet minden titkaiba avatván, különféle világi fejedelmeknél teljesítendő követségeket

cum ad festum nupcialiale intraverit, dicatur sibi sicut de alio quodam legitur esse dictum: Amice, quomodo huc venieti non habens vestem nupcialiam, qui ex hoc quod sine veste nupciali intrare presumpsit et in hoc sponsum nupciarum offendit, proiectus est extra nupcias in tenebras exteriores, ubi semper est fletus et stridor dencium. Unde, frater mi karissime, dico tibi certissime quod tu, qui ad nupcias paradisi intrare cupis et properas, nisi vestimentis pulchris et condecantibus divinam maiestatem et tuam nobilitatem orneris, secundum mandatum dei et angeli, scies quidem certissime quod de festo paradisi proicieris (sic! proicieris) et iactaberis in infernum, ibi semper moraturus cum fletu et stridore dencium. Quia igitur, frater Karissime, sicut tu bene scis, ego animam tuam diligo valde, consulo tibi, quod tu omnino vestimentis tuis istis orneris, et in hoc nullo modo facis contra dei precepta et secundum ipsum penitus observas, quia scriptum est: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Igitur et tu, qui vis et properas ad paradysum ingredi, in quo est vera vita, serva istud dei et angeli eius mandatum; et si non facies, mortaliter peccabis et ratione peccati statim iactaberis in infernum, quia tu bene scis, quod si peregrinum, peragentem istam singularissimam peregrinationem, contingat peccare mortaliter, statim per demones divino iudicio precipitabitur iustissime in infernum in anima et corpore. Igitur, frater Karissime, ne in eternum dampneris, serva mandata dei et angeli eius et ornare ornamentis tuis. Georius autem audiens istam periculosam temptacionem, perpendens sibi ipsi in hac temptacione non esse sufficiens recurrit ad auxilium Christi, dicens: Domine Jhesu Christe, fili dei vivi, miserere mihi peccatori. Quibus dictis domicella illa cum tremore acerbissimo et fetore pessimo effugiens abscessit.

¹⁵⁾ De puteo profundissimo. Visio XII. De puteo profundissimo duodecima visio, quam vidit Georius, est ista. Nam supradicta domo relicta postquam aliquantulum processisset, invenit puteum quandam profundissimum, in cuius fundo profundissimo erat multitudo animarum maxima miserabiliter clamantium et lamentantium ultra modum. Item de puteo fumes maximus et fetidissimus et obscurissimus exibat, cuius fetor incomparabiliter omnes fetores mundi excedebat. Item iuxta puteum immediate erat via recta, per quam Georium transire oportebat. Cum autem in via sua Georius procedendo ad puteum accessisset, statim in modum ponti in profundum puteum cecidit, nesciens per quem aut quomodo in profundum putei fuisset iactatus. Cum igitur fuisset prope putei fundum, statim ad domini nostri Jhesu Christi misericordiam recurrit et dixit: Domine Jhesu Christe, fili dei vivi, miserere mihi pec-

kel bizza meg, milyek VI. Ince pápa, az irländi érsek, a baby-loni soldan, III. Edvárd angol király, ennek anyja Izabella szép Fülöp leánya, II. János francia király — de mely tartalmúak voltak legyen e követségek, nem tudni, miután György vitéz azokat csak azokkal közölte, kikhez küldve volt¹⁶⁾. Végre a

atori. Et confestim per virtutem domini nostri Jhesu Christi fuit de profundo putei liberatus et sic nequiciam dyaboli evasit.

¹⁶⁾ Az igen érdekes fejezet így szól: De ambasiatis Georii visio XXVIII. Istud est capitulum XXVIII. in quo agitur de ambasiatis multiplicibus preceptis et indietis ex parte domini nostri Jhesu Christi Georio per Michaelum archangelum ad diversas personas, quarum prima est ad Richardum primatem archiepiscopum Ybernie, secunda ad Euadium nunc regem Anglię et ad reginam matrem eius, tertia ad regem Francie dominum Johannem, quarta ad Innocencium papam nunc viventem, quinta ad Soldanum Babilonie nunc viventem. Qui autem fuerint ambasiata Georius non expressit, nisi illis ad quos missus est; tamen ad primatem Ybernie dixit, qui inter cetera ambasiata illa fundabatur super absolutione magne civitatis sui archiepiscopatus, quam dictus primas iniuste interdicebat et excommunicabat, licet non ex malicia nec ex iniusticia quam videret, sed quia videbatur sibi civitatem in quibusdam punctis non facere debitum suum nec velle facere. Item ambasiata ad regem Francie et Anglię multa continebat tractatum pacis et multiplicem admonicionem. Item ad dominum papam continebat eciam tractatum pacis inter predictos reges, item absolutionem cuiusdam principis, qui longo elapso tempore iam decessit et quem nominare non curavit. Item ambasiata ad soldanum Babilonie non expressit nisi tantum quod ambasiata continebat magnum et notabile bonum tocus christianitatis. Cum sanctus Michael ambasiatas predictas Georio ex parte domini nostri Jhesu Christi imposuisset dicendo „talia et talia dicas tali et tali etc.“ Georius duo dixit: primo quomodo reges illi crederent ipsum fuisse in alio mundo et vidisse purgatorium et infernum et paradisum, et fuisse locutum facie ad faciem cum angelo. Cui angelus dedit certissima et secretissima intersigna, que nullus mortalis sciebat nisi ad quos Georius mittebatur. Item secundo quantum ad soldanum Babilonie Georius dixit „quomodo et ad quid ibo ad soldanum Babilonie Sarracenum et infidelem et inimicum Christi, christianorum et fidei christianę?“ Cui angelus respondit dicens „vade secure et indubitanter ad ipsum, quia Deus illius voluntatem optime cognoscit et scit certissime quid de illo habeat facere; tu vero imple mandatum Dei.“ Qui quidem Georius ambasiatas predictas post eius exitum fideliter conatus est adimplere dando intersigna et mirabilia secretissima; et quod ita verum fuerit patet per patentis et evidentes litteras domini

XXIX. azaz utolsó fejezetben¹⁷⁾ kivezetetése beszéltetik el a Petrik barlangjából, s hogy őt nem csak a perjel s ennek kano-

Armachani et aliorum multorum, positas et descriptas superius in principio huius tractatus.

33 = 17) Capitulum XXIX. et ultimum huius tractatus, in quo agitur de exitu Georii. Sciendum enim quod omnibus predictis visis et completis Michael archangelus, accipiens per manum dextram Georium et in manu sinistra tenens crucem auream et ex lapidibus preciosis contextam, de qua superius in tractatu isto facta est mencio specialis, subitissime omnibus que Georius viderat disparentibus, duxit ad capellam sancti Patricii, ubi est ostium purgatorii, per quod Georius intravit, et tunc in fine scilicet diei naturalis prior monasterii sancti Patricii cum canonicis suis, item rex illius patrie cum nobilibus suis et cum copiosa gentis multitudine, qui venerant ad videndum Georium et mirabilia dei in ipso, tunc autem omnes predicti astantes, scilicet prior cum canonicis suis et rex vocatus Machacham cum nobilibus suis et cum aliis multis, viderunt Georium cum quodam alio viro pulcherrimo satis bone iuventutis, scilicet in etate Christi, indutum pannis pulcherrimis viridi coloris, coronatum corona pulcherrima et lapidibus preciosis contexta et fulgentissima, cuius radii solis lucem in meridie lucentis vincere videbantur, portantemque crucem auream similiter contextam et fulgentem. Istorum autem duorum hominum unum cognoverunt, alterum vero non cognoverunt, utrum homo esset vel angelus; videntibus autem omnibus quod Michael et Georius per aliquod spacium temporis mutuo locuti sunt, nam Michael inter cetera Georium monuit de duobus: primo quidem quod diligentissime divina precepta servaret, in quibus tota lex pendet et prophete, et in quibus vita anime consistit iuxta illud dictum Christi: Si vis ad vitam ingredi, conserva mandata, item in quibus caritas dei comprehenditur et continetur, quia sine caritate includente dei gratiam, gratum faciente et ceteras virtutes non potest homo saluari, igitur vita anime mortalis non potest haberi sine caritate nec ab ipso (talán ipsa?) potest aliquo modo separari; et sic, sicut divina precepta comprehendunt sufficienciam et efficaciam divinorum sermonum novi et veteris testamenti, iuxta illud Augustini in sermone de laudibus caritatis dicentis: Ille homo quidquid patet, quidquid latet in divinis sermonibus, qui caritatem servat in moribus; igitur dixit angelus quod illa precepta omnino servare conaretur. Item monuit ipsum ac sibi precipiendo mandavit, quatenus in ambasiatis predictis voluntatem dei servaret, quod et postea fideliter exsecutus est. Item tercio sanctus Michael archangelus ad modum prelati cum pollice dextro signaculo sancte crucis se muniens et consignans, videlicet in fronte, in ore, in pectore, dicendo: Adiutorium nostrum in nomine domini, qui fecit celum etc., item: Sit nomen domini benedictum ex hoc etc., quo facto statim benedictum Georium et omnes

nokjai, hanem az ország királya Machachám is várta minden nemeseivel. Az egész gyülekezetet nagy csodálkozás és meghatottság fogta el, megrohanták őt, mindenki egy darabkát vágott és tépett le ruhájából ereklyéül, mások hajának estek, s ha a király közbe nem lép, szegény György vitézt a nagy kegyelet ugyan-csak megkoppasztotta volna. „S mindez — úgy mond az egykorú szerző — a katolika hit megerősítésére, Jézus Krisztus tisztességére és dicsőségére történt, ki az Atyával és sz. Lélekkel él s uralkodik a századok végeiglen Amen.“

Szolgáljon e kis közlés is a középkori erkölcsök történetéhez némi adatkép.

Utóirat. E közlemény felolvastatván a magyar akadémia második osztályában 1871. martius 6-kán, némely észrevételeket vont maga után.

astantes dicens : Benedictio dei patris omnipotentis et filii et spiritus sancti ac etiam domini nostri Jhesu Christi et eius sanctissime matris virginis Marie et omnium sanctorum et sanctarum descendat super vos et maneat, semper vobiscum, amen. Hiis completis sanctus Michael statim invisibiliter discessit, prius tamen confirmata quarta supplicatione Georii, cui respondit : Scias certissime, cum a te recessero et in celum ascendero, me cum omnibus angelis ad beatam virginem accessurum et eam devotissime rogaturum, quatenus ut dignaretur filium suum unigenitum, dominum nostrum Jhesum Christum, rogare pro liberatione matris tue a penis purgatorii, et sicut tibi promisi, ita veraciter fiet, amen. Angelo autem subitissime recedente Georius totaliter gradus purgatorii ascendit, priore cum toto conventu gaudentibus et deum cantando laudantibus, videntibus in Georio visibiliter miracula dei. Cum autem esset Georius in capella in medio omnium valde admirantium, in medio constitutus, tunc omnes et singuli notali devocione affecti non solum de reddito (így) Georii, sed etiam de visione angeli, ac etiam de odore admirabili et inenarrabili, qui de loco illo et de vestimentis emanabat, tunc quicumque poterat de vestimentis Georii pro reliquiis servandis quocumque modo cum cultellis vel alio modo dirumpere dirumpebant et rapiebant. Et cum sic Georium nudum in femoralibus dimisissent, voluerunt capillos capitis sui evellere, quod et fecissent si non fuissent prohibiti ex fortitudine et potencia regis, qui ipsum Georium vestimentis suis propriis indui fecit devotissime. Hec autem omnia facta sunt ad confirmationem non modicam catholice fidei, sicut patet, ac etiam ad laudem et honorem et gloriam domini nostri Jhesu Christi, qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat deus per omnia secula seculorum, amen.

Az osztályelnök kételkedett benne, vajon György vitéz magyar volt-e, s nem valamely idegen zsoldos-e, milyeket Lajos király Olaszországban fogadott volt. — Erre nézve, ha a felhozottak nem elégségesek, álljon itt még több hely a Melki codexből. A prologusba beszótt első levél így kezdődik: *Georgio vngaro, habitanti regni apuliensis* (185. l.). A második levél György atyjáról világosan így szól: *Georgius . . . cuiusdam nobilis filius, commorantis in regno vngarie* (186. l.) A harmadik is: *Georius filius dni Crissafan de vngaria* (187. l.) A negyedik: *Georgius filius dni Crissafan militis de Vngaria* (u. o.). Az ötödik Györgyöt magát ismét így nevezi: *Georius de vngaria* (188. l.). Ily és ennyi világos hely után, melyekhez a 3. és 4. jegyzésben álló, teljesebb helyei a Bécsi codexnek is számítandók: *filius magnatis, militis et baronis de vngaria*, s a még világosabb: *filius cuiusdam nobilis commorantis Neapoli, sed de regno vngarie*: nem látok okot, miért kételkedjünk, hogy a kegyetlen fiatal tigris csakugyan magyar főúrnak fia, nem pedig valamely condottiere volt, kinek magyarléte mellett a *quamplures nobiles, milites, s eutiferi ac eciam religiosi vngarie nacionis homines* csakugyan nem tanúskodtak volna.

Egy más barátom azt jegyezte meg, hogy költött lehet az egész. A középkori legendairók szívesen valamely kevesebbé ismert országba és nemzethez tették át meséiket és hőseiket, hogy könnyebben hitelt találjanak. — Ez áll. Magam is nem csak ismerek, de bírok is pár középkori francia és olasz ily „magyar“ regényt kéziratban, s egyidőben nagy kedvem volt azokat kiadni, csak csonkasága az egyiknek tett habozóvá szándékomban. Itt azonban költeményt nincs okunk feltenni. Szerénység nélkül mondhatom, hogy ismerem a középkori legendaköltést: sokat foglalkodtam egykor e tárggyal, meglehetősen megbarátkoztam a legendairók és középkori rege- és mondaköltők észjárásával: de szeretném én azt a historiai pontosságot, a historia- és chronológiával hű egyezést látni egyben is, mely itt, és különösen a XXVIII. fejezetben, tapasztalható, s melyet ép ezért közöltem is a 16. jegyzetben — míg

péld. mind a Nibelungének, mind a mi Atilamondánk s az ezt leíró kronistáink, Atila kortársává teszik verónai Detrét, ki tudvalevőképen a keletigót nagy Theoderik volt és pár évvel Atila halála után született csak. — Semmi okunk sincs György vitézt és irlandi útját kétségbe vonnunk: látományairól, azaz hogy mit vélt exaltált s a megelőzött mesterséges sanyargatások által még idegesebbé vált állapotjában látni, feleljen ő, és történetének megírója, kin e látományok kellő kiszínezése bizonyosan nem múlt.

Egy harmadik barát nehézsége az általa is látott sz. Petrik purgatóriuma külső formájára vonatkozott. Az egy sziklabarlang, némi régi falmaradvánnyal. Mit bizonyítson ez az egész Petrik-féle purgatóriumi ügy ellen, nem tudom. Történetünk leírása ugyan nem ellenkezik a sziklabarlanggal sem, bár ilyent a Bollandisták sem említene. — Tán nem is azon türeget mutatják már ma a kíváncsi idegennek, melyben egykor sz. Petrik vezeklői kínlódtak. De ez itt teljesen adiaphor dolog. S ezzel a kis dolog körüli nagy harcznak — ha úgy tetszik — legyen vége.

TOLDY FERENCZ.

Az eperjesi béke 1633-ban.

III.

Az eperjesi k. biztosok ápril 13-án közlék uruknak határozatát, melyet „végleges“-nek mondtak, kijelentették, hogy a király Munkácsot nem engedheti át a fejedelemnek, de nehogy Brandenburgi Katalin onnan ellenséges támadásokat intézhessen Erdély ellen, a várat a maga kezéhez veszi; Ónodra nézve főtartja a kassai békében létrejött megállapodást; az amnistiát megadja, ha Rákóczy azt a király hűveire is kiterjeszti; a tértvények módosítását kívánja; végre a fejedelem egyéb kívánatait teljesíteni, ha az egyesség pontjainak végrehajtásában lelkiismeretesnek bizonyítja magát.¹⁾

Az erdélyi biztosok megküldötték ezen nyilatkozatot Rákóczynak, kitől néhány nap múlva oly válasz érkezett, hogy *n e m e n g e d h e t .*²⁾

Az alkudozások fonalá ennek daczára nem szakadt meg. A királyi biztosok még egyszer Bécsbe fordultak. Itt végre sikerült Pázmánynak érvényre emelni az engedékenység szellemét. „Kétségtelen — írta ápril 20-án a királynak — hogy Munkács váráért nem szabad Magyarországot háborúba bonyolítani. De Rákóczy azon meggyőződésben van, hogy ha ő Munkácsról lemond, a nádor fogja azt megkapni, kinek szomszédságától retteg és kész inkább a végletekig menni, mint ama várat Eszterházy kezeibe juttatni. . . . És ha ő támadásra határozza magát,

---

¹⁾ A k. biztosoknak ápril 13-án benyújtott resolúciója. (Egyk. más. Prim. vil. lev.)

²⁾ Sennyey levele 1633. ápril 18. Eperjesről Pázmánynak. (Eredeti. Ugyanott.)

bizonyára a magyarországi rendek csekély kivétellel mind hozzá csatlakoznak, s ellenállás nélkül nyomúlhat Nagyszombatig, innen pedig Morvába.“¹⁾

E komoly fölszólalás megtette hatását. A király új utastásokat küldött Eperjesre. Viszont az erdélyiek is Ónodra, Mádra és egyéb pontokra nézve fontos engedményeket tettek. Eként május 6-án előleges egyesség jött létre; lényeges pontjai a következők. „A király Munkács várát a fejedelemnek és fiainak 200 ezer forintban elzalogosítja, de azt sem a fejedelem, sem fiainak életében nem váltja vissza. Viszont a fejedelem 50 ezer forintot lefizet, a várát nem kapcsolja Erdélyhez s a király alattvalóinak nem okoz károkat. Ónodon egyedül a fejedelem tart őrseget, a mely a királynak fog hűséget esküdni; a fejedelem kötelezi magát, hogy az erősséget nem adja át a töröknek és veszély idején k. hadakat fogad be. A fejedelem visszabocsátja Mádot Alaghy Menyhért özvegyének, — kinek halála után Rákóczy Pál országbíróra száll —, visszaadja Katalinnak, Prépostváry Zsigmondnak és Csáky Lászlónak lefoglalt jószágait. Mindkét fél amnistiát engedélyez; alattvalóiktól egyenlő térítvényeket fognak követelni. A fejedelem az egyességet esküvel fogja erősíteni.“²⁾

A futár, kit k. biztosok ezen egyesség példányával Bécsbe küldöttek, útközben megállapodott Pázmánynál. Ez sietett javasolni a királynak, hogy az egyességet haladéktalanul megerősítse s eként készsége által a fejedelmet lekötölte, vagy legalább egy időre lefegyverezze.³⁾ A nádor nem volt ugyan teljesen megelégedve az eperjesi megállapodásokkal, de a válságos

---

¹⁾ Pázmány fölterjesztésének eredetije a cs. titkos levéltárban.

²⁾ (Egyk. más. Ugyanott.)

³⁾ Pázmánynak május 11-iki fölterjesztése. „Omnino prudenter, ac moderno rerum statui convenienter e re Mtis V. Dnos Comm. conclusisse animadverto . . . Meo iudicio . . . statuta sine ulla mora confirmanda existimo, ut promptidune Mtis V. Transylvanum devincire, vel saltem detineri ad tempus possit.“ (Eredetije a cs. könyvtár Autograph, gyűjteményében),

körülmények között nem merete elvállalni a felelősség súlyát. Nem ellenezte az egység megerősítését. ¹⁾

S a király csakugyan már néhány nap mulva aláírta az egységet, kiállította az amnistiáról szóló okmányt; ²⁾ sőt nem is kételkedvén, hogy Rákóczy hasonlólag fog cselekedni, — Pázmány tanácsára — Ostrosich k. tanácsost a fejedelmi eskü átvételére kiküldötte. ³⁾

Azonban a körülmények, melyek Bécsben az engedményeket kiereszkolták, a fejedelmet követelőbbekké tették. A harcztérről érkezett hírek, az ellenség előnyomulása Sziléziában, a svéd diplomácia újabb fondorlatai, békés hajlamait megingatták. Május közepetáján újabb alkudozást kezd a svédekkel, és erősítésére török, tatár hadakat vár. „Flectere si nequed superos, Acheronta movebo“; volt e pillanatban jelszava, miként egy bizalmas levelében írja. ⁴⁾

Most már nem elégedett meg azzal, mit az eperjesi megállapodások részére biztosítottak s azoknak kevésbé lényeges pontjai ellen kifogást tett. Vonakodott többi között, Munkácsért az 50 ezer forintot lefizetni és Prépostvárynak lefoglalt jószágait visszaadni. ⁵⁾

A k. biztosok levele, mely május végső napjaiban ezen váratlan bonyodalmak hírére Bécsbe hozta, az udvarnál nem csekély megdöbbenést okozott. A király és tanácsosai határozatlanok voltak; haboztak kimondani az eldöntő szót. Mielőtt ezt tennék, bevární ohajtották a külpolitikai viszonyok alakulását. S eként az eperjesi biztosok egy hónapon át hiába várahoztak a k. resolútióra. Az alkudozás főnakadt. ⁶⁾

¹⁾ Eszterháznak május 14. kelt opiniója. Egyk. más. Prim. vil. lev.

²⁾ A május 16-án kelt k. okmányok példányai. Ugyanott.

³⁾ Pázmány május 11-én azért ajánlá Ostrosichot, mert íránta, mint ki protestans volt, a fejedelem rokonszenvvel viseltetett. — A királynak az eperjesi birtokosokhoz intézett leirata Pray. Epist. Procerum. III. 433. l.

⁴⁾ Rákóczy 1633. május 15-én egyik biztosához. (Szilágyi S. Pázmány és Rákóczy 15. l.)

⁵⁾ Pray Epist. Proc. III. 435. l.

⁶⁾ Az erdélyi biztosok jun. 24-iki resolútiója alapján. Egyk. más. Prim. vil. lev.

Időközben Eszterházy Mikl's a bonyo lalmakat, melyek a közigyvek körül összehalmazódtak, egy magántígy időszerűtlen szönyegrehozása által majdnem nyílt összeűtközéshez vezette.

A nádor egy Rákóczy által kiállított s 10 ezer tallérról szóló kötelezvényt birt, s a tartozás kifizetését ismételve sürgette. A fejedelem állította, hogy a nevezett összeget Magócsinak — ki a nádor első nejének férje volt, kifizette, — de hogy a nádort lekötelezze, a fizetést meg nem tagadta, s csak bizonyos föltételektől tette függővé. Eszterházy, miután soká várt, végre elvesztette türelmét.

1633. május havában k. iratot eszközölt ki magának, mely fölhatalmazta a kérdéses követelést Rákóczy magyarországi jószágaiból birói karhatalommal behajtani. Mire junius első napjaiban Szepesmegye hatósága által a fejedelem ledniczei jószágát lezáróltatta. Ez természetesen nagymértékben fölingerelte Rákóczyt. Biztosai által Eperjesen óvást emelt ¹⁾ és repressáliák-ról gondolkodott.

Tudatá Pázmánynyal, hogy jószágait oltalmazni fogja. „Protestálunk kegyelmed előtt — írja — hogy . . . ennyi hatalmas ellenségi lévén fűn ő felségének, talán mi is lehetűnk volna ő fgének akadályára . . . de mi . . . csaknem földig alázván magunkat az ő felsége kívánságinak is nagy részint alábocsáttottuk magunkat és a magunk privatumánál fölebb becsűlvén az ő fgével való békességűnkét, szegény hazánk s nemzetűnk megmaradását, romlásának eltávoztatását, holott bizony higye kegyelmed, most is sok fölöl való ingerlések, izenetek, irások forognak körülöttűnk: azt követtűk, ami a jó egyességet fölépithetné. Ha azért palatinus uram mégis tovább kezd menni és procedálni, mi is a szerint kezdűk oltalmazni jószágunkat: sem frigy-törésnek, sem ő fge ellen való dolognak ne vélje, itélje és magyarázza senki, hanem magunk becsűletének és jószágunknak oltalmazásának ismerje. Ha mi romlás, pusztulás, keresztény vérontás ebből fogna kerekedni, adjon az Úr Isten és ő fge előtt számot az róla, a ki oka leszen.“ ²⁾

¹⁾ Az erdélyi biztosok jegyzéke jun. 9. Óvásuk jun. 18. A nádor levele a k. biztosokhoz jun. 15. Egyk. más. Prim. vil. lev't,

²⁾ Junius 17-én kelt levél. Eredeti. Prim. vil. lev't,

Pázmány az Eperjesen működő k. biztosok által is fölkérve ¹⁾, mindent megtett, hogy a nádor elhamarkodott föllépéséből keletkezett bajoknak elejét vegye s közbevetésére a király a perlekedő felek között egyességet hozott létre. ²⁾

Ezen kellemetlen episod után junius végefelé az eperjesi alkudozások ismét fölvétettek, anélkül azonban, hogy előrehaladnának. A fejedelem nem akart engedni. „Hogy ha a fegyver nyakán leszen, sem cselekszik különben“ mondák biztosai és már oly módon léptek föl, mintha az alkut megszakítani kívánának; a k. biztosok csak nehezen tudtak újabb két heti halasztást kieszközölni, hogy jelentéseiket a cs. udvarhoz megküldhessék. ³⁾

De most a király tanácsosaiban is — kik julius közepén újabb értekezleteket tartottak Bécsben ⁴⁾ — fölébredt a megaláztatás érzete. Nem hitték sem az ország becsületével, sem a király tekintélyével megegyeztethetőnek, Pázmány sem javasolt további engedékenységet, mert ez a tehetetlen gyengeség bevallása leendett. A király, tanácsosainak előterjesztései alapján arra határozá el magát, hogy nem enged s ezen irányban utasította biztosait. ⁵⁾

A k. biztosok ennek folytán kijelentették Eperjesen, hogy a király a május 6-án megállapított föltételektől el nem tér, vagy legfőlebb azon engedményre kész, hogy Munkács és Prépótváry ügyének eldöntése a törvény útjára bocsáttatván, ezen pontok mellőzésével köttessék meg a béke.

Rákóczy szilárd volt. Mindkét propositiót elvetette. Eként már kényszerítette a királyt, hogy az alkudozásokat azonnal megszakítsa és az odadobott keztyűt fölvegye. Főleg Eszterházy sürgette ezt a királyi udvarnál. Háborút javasolt.

¹⁾ Sennyeynek jun. 19. és 20-án Pázmányhoz intézett levelei. (Ugyanott.)

²⁾ Pázmánynak junius végén Draskovich helyettes cancellárhoz intézett emlékirata. (Latin kivonat. M. Canc. lev.)

³⁾ Junius 24-én kelt erdélyi resolútió. És Sennyeynek jun. 26-án Pázmányhoz intézett levele. (Prim. vil. lev.)

⁴⁾ Florenczi követ jelentése jul. 16.

⁵⁾ Julius 16-án kelt k. leirat (Pray : Epist. Proc. III, 435. s. k. II.)

- De a XVII-ik században is az exigenciák tudományának tekintették a politikát, mely nem fölhevülő érzelmeket, hanem a hidegen számító észet hallgatja meg, mely előtt nem a becsület, hanem az érdek és siker, döntő tényezők. Emellett az emelkedettebb szellemek belátták, hogy a kereszténység szellemével kevéssé megegyező, könnyelműen föláludozni a népek vérét és jólétét.

A józan politika és a keresztény humanitás követeléseit által egyaránt áthatva volt Pázmány. Ezeket hangoztotta Túróczi erdői közl, hol a magányban üdülést keresőt, a király és nádor futarai fölhalálták és a honnan ép oly világosan látta át az erdélyi politika téveteget útjait, mintha a bécsi titkos tanácsban ült volna.

„Az erdélyi fejedelem eljárása — írja innen a királynak — tisztán mutatja, hogy határozatait a körülményekhez szabja; midőn felséged vesztéségeiről értesült, bátorsága növekedett és az alkudozásokat kivonni igyekezik, vagy azért, hogy nagyobb engedményeket csikarjon ki, vagy hogy szakíthasson, ha a külső események kívánatossá teszik.“

„Mit keljen most tenni, arra nézve nagy zavarban vagyok. Azt biztosan tudom, hogy a megyei fölkelés nem elégséges Rákóczy megfékezésére. És vajjon a birodalmi hadból küldhetni-e alkalmas sereget Magyarországra, nem tudom. Kihirdetni a fölkelést, ellenségnek nyilvánítani Rákóczyt, mielőtt kihágásainak megboszulására képesek lennénk, nem tanácsos. Nagyon ajánlom tehát felségednek, ha csak lehet, ne szaporítsa ellenségeinek számát, ne vonjon magára az erdélyi összeütközés alkalmából török háborút.“

Ha a király mégis háborúra határozna magát, javasolja, hogy a portát megnyugtassa és megnyerje. Ha ellenben a birodalmi viszonyok parancsolják, hogy a fejedelem vakmerőségét tünni kell s nem szabad szakadásához vinni a dolgokat — mit maga is kívánatosnak tart — bátor és méltóságteljes hangon kell irni a k. biztosoknak, úgy hogy a levelet eredetiben előmutathassák az erdélyieknek.

„Ezen a k. biztosokhoz intézendő levelet — úgymond — ily formán kellene fogalmazni: A király megütközését fejező ki

a fejedelem eljárása fölött, melyszerint minduntalan új követelésekkel lép föl. Ezek nagy részét teljesíteni nem tőle függ, ez másokhoz tartozók, kiket nem kényszeríthet s nem is akar kényszeríteni; ha ezekkel a fejedelem tárgyalni kíván, tetszésétől függ. Ezekután, há a fejedelem biztosai elfogadni hajlandók a megállapított (május 6-iki) békeokmányt, jól van; ő, (t. i. a király), más békeokmányt nem fog kiállítani, sem újabb alkudozásokba bocsátkozni, mintán látja, hogy a fejedelem alkalmakat keres az alkudozásokat végnélkül halogatni Remélli egyébként, hogy Isten boszút álland és a fejedelem egykor maga is megbánja csudálatos állhatatlanságát. A k. biztosok közölgék ezen határozatot az erdélyi biztosokkal; ha nem engednek, tegyenek erről jelentést, miszerint a király a tárgyalások megszakítását és visszatérésüket elrendelhesse.“¹⁾

A bibornok nem aggodalmak nélkül tette papírra javaslatait. Attól tartott, hogy ellenfele és versenytársa, Eszterházy nádor, fölhasználva távollétét, azzal gyanúsítandja a királynál, hogy ő a királyi tekintély és az ország érdekeinek sérelmével is kedvez Rákóczynek.²⁾

Bizonyára nem sejtette, mily hatást idézend elő levele; hogy az súlyos tehertől könnyítendi meg a király habozó lelkét

¹⁾ Időközben — folytatja Pázmány — erélyes készüléteket kell tenni, hadakat gyűjteni és alkalmas fővezérről gondoskodni, milyen Tiffenbach tbk lenne, kinek „talán — úgymond — jobban kedvezne a szerencse azon földön, hol neveltetett.“ Pázmány ezen nevezetes emlékirata kelt sept. 17-én Turóczon. (Ered. Cs. titkos levél.) — Pázmány ugyanezen napon hasonló szellemben ír Eszterházyhoz: „Édes Palatinus Uram — úgymond — kettő a dolog, mely mellől én el nem állok. Egyik az, hogy ha lehet, új hadba ne keverjük ő fégét . . . Másik, hogy ha egyéb ugyan nem lehet benne, fundamentummal nyuljunk a dologhoz és arra vigyázzunk, hogy kezünkben ne szakadjon. A vármegyén és az insurrección én csak annyit építek, amennyit kell . . . Csak magyarral Erdélyt soha bizony nem rettentí senki. Németnek kell lenni.“ (Kism. Regestrák 54. l.)

²⁾ Azért így fejezi be levelét: „Ezeket megszokott őszinteség és hűséggel írom. Ha szabad nyilatkozataimban valami fölsegédnek nem tetszenék, azt ne rossz akaratnak tulajdonítsa, hanem túláradó szerzetemnek.“

és főlzabadítandja a kétségek kinjaitól, melyek hetek óta emész-
tették. Ugyanis tanácsosai megoszolva voltak; egyik részök az
alkudozások megszakítását s a háború megindítását sürgeté, a
másik engedékenységet javasolt. Mindkettő heteken át ostro-
molta a királyt előterjesztéseivel, anélkül, hogy őt határozat-
lanságból kiragadni képes lett volna. Ekkor a távolban mulató
magyar főpap levelét veszi. És egyszerre, mintegy varázsütésre
elenyésznek minden kétségei és aggodalmai. Haladék és habozás
nélkül elfogácja Pázmány javaslatait egész terjedelmükben.
Eperjesi biztosainak levelet irat, mely a primásnak nemcsak
eszméit, hanem szavait átveszi.¹⁾

És mi az eredmény? A királyi biztosok Eperjesen sietnek
bemutatni a vett leiratot Rákóczy képviselőinek. Ezek, az erő-
teljes szavakból azt olvassák ki, hogy a király engedékeny-
sége elérte végső határait. Miután pedig utasítva voltak nem
engedni, hogy az alku oly fejlődést vegyen, mely háborút vonna
maga után: fölhagynak követeléseikkel és megnyugvásukat
fejezik ki a királyi határozaton. Most a május 6-ikán elfogadott
előleges egyesség mindkét rész biztosai által nehézség nélkül
újra megerősítették. És ekként september végnapjaiban létrejött
az eperjesi békekötés, melynek aláirt okmányát Rá-
kóczy october végén fölküldte Bécsbe.²⁾

FRANKL VILMOS.

---

¹⁾ A sept. 25-én kelt k. leirat, mely egészen Pázmány javaslatai
szerint lett szerkesztve. Praynál, *Epistolae Procerum* III. 437. l.

²⁾ A békeokmány közölve a *Történelmi Tárban* VIII. 253. l.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

III.

A szikszai harezról szóló, legutóbb közölt 1588-iki historiás ének után, a Decsy-codexben 24. sz. a. álló, s jelen évi folyamunk 36. lapján említett 1594-iki ének következik korrend szerint.

Ezen terjedelmes: 110 négyes strophából álló verses krónika, a Rudolf császár felé hajló Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem ellen, saját vérei: Báthory Boldizsár, István és Endre, továbbá a török szövetség legbuzgóbb pártolói, a Kendyek; úgy-mint: Kendy Sándor, Ferencz és Gábor; Kovacsóczy Farkas cancellár, Gerendy János — Rákóczy Zsigmond ipa, — Bornemisza János, Enyedi Deák Gergely, Iffiú János, Forró János, Lónyay Albert, Szilvásy Boldizsár, Vass György és Szalánczy Gergely erdélyi urak és főrendek által szőtt 1594-iki, Zsigmond vadságánál fogva oly véres végű összeesküvés történetét tartalmazza.

Tudjuk, hogy ezen, tekintélyes politikai párt fejeit képező összeesküvők közül 13-an 1594. aug. 26-kán a fejedelem párti Bocskay István és Geszthy Ferencz hadai által körülvett Kolozsvárott, Báthory Zsigmond palotájában — mint magához kért vendégek — elfogtván: közülök aug. 29-kén az ottani piacon, minden bírói eljárás mellőztével, Kendy Sándor és Gábor, Iffiú János, Deák Gergely és Forró, hóhérpallos alatt estek áldozatul a kegyetlen vajda vérszomjának. S míg Báthory István és Endre Lengyelországba menekültek vérengző rokonuk elül, a vén Vass György pedig börtönében megmérgezte magát: addig Báthory Boldizsár és Kovacsóczy Szamos-Újvártt, s Kendy

Ěerencz és Bornemisza a gyalúti várban végeztettek ki. Gerendy, Lónyay, Szilvásy és Szalánczy pedig száműzetvén, jószágaik — mint a főntebbieké is — elkoboztattak. Ez utóbbi kivégezések 1594. szeptember 11. és 12-kén történtek; még ugyan e hóban, tehát a megrendítő esemény azon fris benyomása alatt, s Kolozsvártt, a véres dráma színterén, keletkezett közlendő énekünk:

„Az ezör ötszázban, kilenczvennégyben
Szent-Mihály havának végső hetében
Kolozsvárban való hosszú létében
Egy gondolatjában szörzé versökben,“ —

mondja az utolsó versszak. Az ének-szerző nevét pedig — irodalmunkban, ha nem csalódom, új név — a versfők adják, s ez: Szerdahelyi Mihály. („Serdaheli Mihali.“)

Az éneknek e szerint a tárgyalt eseményekkel teljesen egykorú volta megadja annak a közvetlen kütfői becsét, a mi a részletekre nézve különösen figyelemre méltó, valamint az általános fölfogásra nézve is annyiban, mivelhogy látjuk belőle: mint itélt e megdöböntő tragoediáról a fejedelmi párt, s miként fogadta azt. Más részt viszont a történelmi megítélésnél mindenestre tekintetbe veendő szerzőnek határozott, nyíltan bevallott pártállása, — s igen egyoldalúlag járna el, ki a törvényes és emberiségi szempontból egyaránt semmikép nem igazolható vérengzés megítélésében Szerdahelyit venné zsinórmértékül.

A Báthory-Kendyféle összeesküvés Báthory Zsigmond ellen.

— Kolozsvártt szerzé 1594-ben Szerdahelyi Mihály. —

(„Igön szép historia: miképpen az árulók el akarták az erdélyi vajdát árulni és egész Erdélyországot pogán kézben akárták ejteni, — azoknak az uraknak veszödelmekről.“)

Ad notam:

„Sok ideje hogy csak hallgatok...“

1. Szükség ezt megírnom és meggondolnom,
A körösztényöknök példál adnom,

És mindön reudöknek előszámlálnom —
Mört ez országban sok zürzavar vagon.

2. Emléközöm mostan Erdélyországról
Az ő inségéről, pártos urakról,
És nekiök való uraságokról, —
Kit majd meghallotok itt az írásból.

3. Ründ szörént elkezdöm fundamentomát
És nékiük való uralkodását :
Hogy ök elveszthessék erdélyi vajdát,
Véle egyetömben ő birodalmát.

4. De lám az Istennek irgalmassága
Az kik benne biznak, oltalmazója,
Kögyelmességéből bizony meglátja,
Kik hozzá folyamnak, bizony megtartja.

5. Az Bátori Zsigmond erdélyi vajda
Az kincsös országnak takargatója,
Szegén községnek is igazgatója —
És az gonosznak ő megrontója.

6. Hiszöm, hogy az Isten el nem szenvedí,
De az árulókat ő földhöz veri,
Cselekedetüket el nem fődözi,
Az hitötlenöknek ő végét éri.

7. Első Kendi Sándor az urak között —
Ki mindön gonoszság ő tüle esött !
Az árultatásban meggyökerezött :
Mört az clei is nekie ez volt.

8. Látom az másikat Kendi Ferenczöt,
Bátori Boldizsárt, az Kendi Gábort,
Velök egyetömben cancelláriust, ¹⁾
Szilvási Boldizsárt, Szalánczi Györgyöt.

9. Ifjú János ²⁾ vala itt az nyolczadik,
Bornemisza János az kilenczedik,

¹⁾ Kovacsóczyt.

²⁾ Az elégedetlen Báthory-testvérek anyjának, Majláth Margitnak második férje.

Az Gerendi János vala tizedik,
Forró János vala tizönegyedik.

10. Még vannak előttem az árulókban :
Tizönkettödikét ezön órában
Az Lónyai Albert, ifjú korában —
Kit nem véltem volna az ő dolgában.

11. Im Gergöly Deák is, director levén, ¹⁾
Az fejedelőmnek kedvében levén,
Ő szegénységéből öt folemelvén,
Sok marhát ²⁾, sok prédát gonoszul gyűtvén.

12, Ha neköd megmondom itt az utó'sót
Tizönnegyedikét, amaz vén Györgyöt ³⁾
Ki az álnokságban meggyökerezött
És sok hamisságot előfogatott.

13. Azon vadnak immár és forgolódnak :
Miképpen vajdának ök árthassanak ?
Gyula-Fejérvárban tanácskoznak,
Egy akarat szörént öszvcszóllának :

14. Legyön ez magonkban már elvégezve,
Az cancelláriust válaszszuk erre,
Az mit reá bizunk mindönt végre
Véghöz tudja vinni, mört jó ő nyelve.

15 — Itt az fejedelmet lásd mint árulják,
Mint Júdás Urunkat, pénzön eladák,
Az Erdélyországból ötöt kitolnák
És nagy árvaságra hogy ötöt hoznák.

16. Az cancellárius egy nagy áruló
Az fejedelőmhöz csak színmutató :
Mivel vagyok hozzád én is jóakaró —
Nagyságod környül vagyon nagy sok áruló!

17. Tégöd megkötoznek és el beküldnek
Az török császárnak rabúl beküldnek ;

¹⁾ Szent-Enyedi Deák Gergely, fiscalis director.

²⁾ Ingó jószágot ; ódon.

³⁾ Vass György.

Ezt én megértöttem, így cselekednek,
Ezök mind nagy urak : nem állhatsz ellenük !

18. Te Nagyságod vala mindön gyámolom,
Elhiggye Nagyságod, én jódra mondom,
Sok árulóidnak dolgát kivallom —
Nagyságod gyalázatját nem kívánom.

19. Itt az fejedelöm neki engede,
Nagy könyhullatással ő félön ¹⁾ mene ;
Fejedelömségnek már vége lönne :
Az dolgot nem vevé vajda semmire.

20. Az urak ezt láták, megörülének,
Bátori Boldizsárnak ez igön tetszék ;
Asszony-feleségének ²⁾ ezt megjelönté :
Hogy öt vajdaságra el-fölemelnék.

21. Mindön attyafiát vajda megveté :
Mint az Kain Ábelt hogy agyon veré,
Barázdában ötet gyorson megölé,
Szerelmes öcsésének vérét földözé.

22. Rája nézvén, Isten el nem szenvedé,
Az ő nagy haragját ott megjelönté,
Mört az ő vétkérol igön megveré —
Sok árulóknak is már végét éré.

23. Ott szép orátiót urak előtt tön :
Az Erdélyországnak mint ő megesküdt,
Fejedelömségre mint emeltetött,
Mört gyalázatjára senkinek nem lött.

24. Gyermökségömtül fogván ti föltartátok,
Mindön jóval akkor hozzám valátok,
Az én atyám előtt azt fogadtátok :
Hogy mindönben énhozzám hallgatnátok.

25. Mast látom, ti urak, megutáltatok,
Tönnön-magatokat ugy elhittétök :

¹⁾ F é l e n , amaz félre ; régies.

²⁾ Báthory Boldizsár neje : Kendy Sándor leánya, Mária vala.

Semmi böcsületöm már ti tületök, —
Leszön* majd vajdátok kit fölemeltök.

26. Látjátok ti urak ifjuságotam,
Az Ur-Isten viseli az én gondomat;
Sziúktégtökben engöm megtaláltatok —
Leszön majd vajdátok kit fölemeltök.

27. Panaszolkodásom mast azért neköm:
Uram, benned bízom, légy már énvelem!
Semmiképpen mört nincs helyén én szívem
Míg gondolatimat véghöz nem viszöm.

28. Az erdéli határból ki nem sietök,
Csak egyik váramból másikban megyök;
Tudom, ti engömet megemlőgettök:
Vélem egytömben ha löhetnétök!

29. Elvárom bizonynyal én Szent-Atyámat
Az én bánatimbam vigasztalómat;
Tudom, elhozza még az én órámat,
És fejemben tészí én koronámat!

30. — Ók nagy fáradsággal hörtelenséggel
Megtérének haza, nagy sietséggel;
Azonban az urak nagy szép sereggel
Mint árulók jünek bé az gyülésben.

31. Szándékok is vala ott az uraknak
Az kék garabantokat ¹⁾ hogy mind levágják,
És három helön várast meggyújtsák —
Várasbeli népet is mind levágják.

32. És az mellett hogy úk zsákmánt te, yenek,
Sok drága boltokat hogy föltörjenek,
Számptalan szépségöt el kivögyenek,
Sok préda-marhával úk osztozzanak.

33. Az kék garabantok is eszökben vevék:
Két golyóbist, hármát, puskákban tének,
Úk sem vevék az dolgot már semminek —
Egy akarat szörént igön készülnék.

---

¹⁾ Kék darabontok = az erdélyi fejedelmi testőrök.
Századok.

34. Kolozsvári bíró is ezt megérté:

Parancsol várasnak ő mindönfelé,
Ki fejét és tisztosságát szeretné:
A váras piaczat mind környülvönné!

35. Fejedelmönk mellett mi kitámadjunk,
Tudjátok, hogy Bátori Zsidmond mi urunk,
Kinek mi igazán mind megesküdtünk —
Noha távol vagyon mastan mitülünk.

36. Az szebeni királybíró is monda:
Hét kulcsos várasnak vagyok bírója, —
Kolozsvárnak leszek oltalmazója,
Mört vagyok vajdának én körösztyaja.

37. Nagyságosnak mondom én is magamat;
Urak, adjátok elé mi vajdánkat
Bátori Zsidmondot mi jó urunkat —
Nem szánom érötte én haláloamat!

38. De hová töttétök? vagy megöltétök?
Nem tudok más fejedelmet köztetök;
Vajda hire nekül gyülest töttetök:
Meglátjátok, erröl megemléköztök!

39. Látom, hogy ti ebben fortélt gondoltok,
És mi módot ebben találhatnátok:
Öt esztendőtüil fogva ti tanácskoztok —
Miképpen vajdának ti ártthassatok?!

40. — Nagyságos Geszti Ferencz is érközék
Bátori Zsigmondnak melléje lépék,
Egyik hü tanácsa fejedelömnök:
Semmit nem tud ebben, ök mit végeznek?

41. Második jó hive fejedelömnök
Én Bocskai István, melletted lészök,
Váradí kapitán, az míg én élök:
Vajdának egy felöl mellette lészök!

42. Harmadik, — vajdának fötisztartója,
Az Kúvárban lakó főkapitánya:
Kristóf Deák neve, ez is tanácsa,
Mindönben mellette igazgatója.

43. Az negyedik hive jó Kornis Gáspár
Az huszti kapitán, mindön jót ű vár,
Vajdának ű ebben gonoszt nem akar —
Tanács-kérdeni sok embör hozzá jár.

44. Ím ott az Kúvárban hogy megtalálák ¹⁾
Nagy örömben lének, és ím ezt mondják :
Értjük, az árulók, mast tanácskoznak
Fejedelmet és vajdát űk válasznak.

45. Az hét kulcsos váras melletted vagyon,
Az három-székölség is melletted vagyon,
Nagyságod szabadságot nekiek adjon :
Mint azelőtt éltek, úgy megmaradjon.

46. Mindönfelé irasson te Nagyságod,
Parancsolj, és szükség levelet irnod ;
Tudjuk azt, hogy bizony te meg nem bánod —
Idővel megfordul szépen te károd !

47. — Két főtanácsját ű ottan választá :
Gyülésben küldé bé az Kolozsvárban,
Vajdának dolgát ott egyik megmondá,
Mindön izenetit előszámlalá :

48. Ki akaratjából gyűlést tötetök ?
Tudjátok : én volnék fejedelmetök !
Kérlek mast, az én hiveim legyetök
Mint azelőtt, hogy nekem égettetök ²⁾.

49. Az némöt császár is ajánlja magát,
És nagy kötést tészön, hogy ű országát
Kéncsjével egyemben ³⁾ nem tiltá magát
És értünk nem szánja az ű halálát.

50. Nálam vagyon most is kötéslevele,
Ez országhoz való ű igaz hite,
Az kik velök tartják, lészön mellette —
Hogy ű soha nem tör az körösztyénre.

¹⁾ Bátori Zsigmondot.

²⁾ Talán ily értelemben : értem égtetek, értem hevültetek, buzgólkodtatok.

³⁾ E g y e t e m b e n helyett, rövidítve.

51. Én beszédömnök is summája, vége :
 Urak elhigyjétek, mindön meghigyje,
 Az mit én is fogadtam ú nekie :
 Kardomat nem kötöm én az németre !

52. Az urak felelnek és így szóllának :
 Más fejedelmet úk már nem kívánuak,
 Azért ú nagyságát nagyvígan várják,
 És az követöket úk elbocsátják.

53. Bátori Bódizsár is ott elkimene,
 Az ú szállásáról el-kisiete :
 Mört tudta, hogy vajda székiiben júne —
 Szép tisztösséggel más szállást kerese.

54. Semmi tartóztatást az vajda nem tön,
 Oda siet menni, az gyűlés hol lön,
 Mindönképpen ez dolgot ú megértvén.
 Másfelöl szászokkal igen jütözvén : ¹⁾

55. Kolozsváriak is fölkészülének,
 Nagy szép zászlókat úk is emelének,
 Urok eleiben igön sietnek,
 Mutatják magokat fejedelömnök.

56. Nagy szép tisztösséggel ütöt fogadák
 Mint erdélyi vajdát örömet láták,
 Bátori Sidmondnak — mindnyájan mondnak :
 Mint urukat úk is híven szolgálnek.

57. — Érközék be frissen, és nagy pompával :
 Mindönfelöl sok trombita-dobszóval ;
 Boldizsár vagyon már oly nagy bánatban —
 Állapatja leszáll nagy hamarsággal.

58. Igön hányják ú magokat és vetik
 Sok árulók környüle hizölködnek ;
 Vajda előtt Kendi Ferencz hánkódik —
 Aranyláncz nyakában erőssen fénlük.

59. Szent-Jakab havának utolsó napján
 Vajda beérközék az Kolozsvárban

---

¹⁾ Gyüjtözvén, gyűlvén.

Igen örül, vigad, nagy nyájjasságban
Vagyon az urakkal oly nagy lakásban. ¹⁾

60. Nem tetteti magát: az árulóknak
Hogy ű boszúját állaná már annak. —
Vajda látni méne az monostornak,
Az urak mellette, környüle vannak.

61. Nagy lakást ott tesznek, egymásra néznek:
Igen változik ott színe Kendi Ferencznek,
Egy félkéz tetszik ²⁾ az falon szemének —
Ez vala ű jele vesződelmének.

62. Harmadnapra visszafordula vajda,
Juta Kolozsvárra, ű szállására,
Geszti Ferencz vele ő főtanácsja;
Mégis ott az urak súgnak egymásnak.

63. Augustusnak tizönkettődik napján
Az fejedelöm magában gondolván:
Levelében légyen ez megíratván,
És fölszegeztessek templom ajtóján:

64. Valakik ezután itt ezt hirdetik,
És innét más országra el-kivinnék
Efféle árulóknak okai lesznek:
Mindöniknek . . . . . feje vétetnék. ³⁾

65. Sőt pengi ki tudja, és eltitkolja:
Olyan büntetése légyen, azt mondja,
És ki házána is olyant tartana —
Azon büntetése lészön, azt mondja.

66. Továbbá valaki meg is mondaná:
Annak, marhájából ⁴⁾ fizetés járna;
Ha pengi jószága annak nem volna:
Az fejedelömtül jutalmát várna.

---

¹⁾ Nagy lakozásban.

²⁾ Látszik; föltetszik, föltünik.

³⁾ A kipontozott rész ki van szakadva.

⁴⁾ T. i. az árulónak javaiból (marhájából.)

67. — Nemhogy ellassódnék és csöndesödnék
 Árulóknak szívök, ¹⁾ de öregbödnek,
 Az Ur-Istent ök hogy már nem követnék,
 Számtalan bünökről ²⁾ megengesztelnék.

68. Ifjú János is nagy zászlósúr vala,
 Ki sok kazdagságot bégyűjtött vala :
 Egy vacsorára . . . . . va ³⁾
 És mind az árulók bégyültek vala.

69. Ott sok trombita, hegedü szól vala,
 Augustusnak huszonötödü napján vala,
 Nagy hőség támada, szombat nap vala,
 Az árulók nagy vígan lakoznak vala.

70. Köszöni Boldizsár az bort Ifjúra :
 Az fejében ezt, hogy mint jó apámra !
 Bátori Zsidmondnak ü halálára !
 Igyeközék elveszteni magában ;

71. Vagy az : hogy általesöm holnap rajta,
 Vagy az : hogy vajda magát megmutatja !
 — Zsebjeében Boldizsárnak mordáj-puskája ⁴⁾,
 És az mellett neki élös handzsárja.

72. Megértvén az vajda, reá gondola,
 Vala neki ott sok . . . . . ⁵⁾
 Fegyverderék neki ruhája alatt vala
 Boldizsár . . . . . vitézmódra. ⁶⁾

73. Másnapra jutának az vasárnapra :
 Vajda, már hogy menne praedicatióra,
 Az urakat mind fölhivatta vala
 Az kék drabantokkal rendet állat ⁷⁾ vala.

¹⁾ Értsd : b á t o r s á g u k ; régies.

²⁾ Értsd : b ü n ü k é r t.

³⁾ Ki van szakadva.

⁴⁾ Pisztolya ; hajdan a pisztolyokat is hitták puskának ; „egy pár puska,“ „egy bokor puska“ gyakran fordul elő : „pár pisztoly“ értelemben.

⁵⁾ Kiszakadt.

⁶⁾ A kipontozott hely ki van szakadva.

⁷⁾ Rendet állít, sort állít.

74. Nagyságos Bocskai, Sándornak ¹⁾ monda :
 Azt hallom, hogy vagy urunknak árulója ?
 Sándor megfelele : hazudál abban !
 — Boldizsár is ottan siet vajdára.

75. Melyben ²⁾ ragadá ott erdélyi vajdát,
 Zsebjéből kivonta vala puskáját :
 Miként ³⁾ elveszthesse ü atyjafiát, —
 Vajda kiüté kezéből puskáját.

76. Vajda azt kiáltja : Kékök ! ⁴⁾ hol vattok ?
 Imhol ezök mind árulók, fogjátok !
 És ti . . . . . en megkötözzétök, ⁵⁾
 Árulókon semmit ne könyörüljétek !

77. Az kapukat ott mindjára fõlvonák,
 És mindenfelõl strázsát állanak,
 Birák és polgárok igen forgódnak,
 Sok szép hadi szerszámmal mind készõn vannak.

78. Fiaim, ti mostan embõrködjétek :
 Én fölyebb-teszõm ti hópénzõtöket,
 Csak mostan mellettem hívek legyetök,
 És mellettem igen forgolódjatok !

79. Urakat erõssen kötötték vala,
 Cancellárius is igõn fut vala —
 Az féllába immár kengyelben vala :
 Egy kék drabont hátban ötötte vala.

80. Ott hamar levonák az ü lováról,
 Elvötte búcsúját az ü urától,
 Megválék az ü takarmányitúl :
 Számtalan sok gyűjtött keresményitül.

81. Fõltolák grádicson nagy hamarsággal,
 Elfelejték neki nagyságos nevét,

¹⁾ Bocskay István monda, Kendy Sándornak.

²⁾ Mellben.

³⁾ Hogy értelemben.

⁴⁾ A kék testõrõket érti.

⁵⁾ A kipontozott rész ki van szakadva.

Zsebjéből kivonák hamis levelét
És sok külömb-külömbféle hamis pecsétit.

82. Vas Györgyöt is hogy megkötözték vala,
Vajdának felele, és ő ezt mondá :
Nagyságodat kéröm, hogy parancsolna —
Kezem tágítanak, mört alig volna.

83. Nem hagyok én erre csak harmadnapot :
Jól érzöm magamban, bizony meghalok,
Ez árnyékvelágból hamar kimulom,
Mört az én vénségöm látom, előjött.

84. — Vajda parancsolá, hogy megtágítsák,
De őrizet alatt hogy ötet tartsák ;
Szállására hamar ám elbocsáták :
Mört láták nekie erőtlen voltát.

85. Augustusnak tizönkilenczed ¹⁾ napján
Röggel hajnalkorban, szintén négy órán,
Kolozsvárossának az ő piacznán
Ötének fejüket szedé egy czigán.

86. Egy Kendi Sándor az urak közzöl :
Mindön nemzetsége neki áruló ;
Másik Iffjú János, zászlós úr vala ;
Kendi Gábor másik zászlósb úr vala.

87. Az negyedik úr Gergöly Deák vala,
Az fejedelőmnek tisztartója vala,
Sok szép házakat építettött vala —
Gazdagságban nagyban ő igön vala.

88. Az ötödik úr Forró János vala,
Ki százezör forinttal már bír vala,
Fölötte kegyötlen embör ő vala,
Jobbágyokon nagy sok kint teszön vala.

89. Ím az szegény Vas György nem nagy kint láta :
Megéteté magát mercuriommal ;
Ő negyednap mulván hamar meghala —
Álmában ágyában meglátta vala.

---

¹⁾ Tollhibából „h u s z o n kilenczed“ helyett.

90. Az több árulóknak (vajda) megengede,
Ország kérésére meg nem öleté;
Vasban őket egyenként bévereté,
Széllel az várakban mind elküldeté.

91. Az fejedelőm is már fölkészüle,
Gyula-Fejérvárban hamar sieté,
Egy kis gyűlést nőmőseknek tétete:
Lönne jó módjával mindönnek vége.

92. De minekelötte ő elment volna,
Cancelláriusnak azt mondta vala:
Régön méltó voltál volna akasztófára —
Mört te ládában volt atyámnak botja, ¹⁾

93. Mőly drága-kővekből készítettett volt:
Húszezör forintra böcsültetött volt;
Komornyikra atyám immár fogta volt —
Atyám tárházából te kiloptad volt!

94. Rákóczi Zsigmond Gerendit elkéré, ²⁾
Lónyai Albertnek is ő megengede:
De, hogy Erdélyországból el-kimönne
Mind az Szaláneci Györggyel egyetömben.

95. Az több urat pedig nehán nap mulván
Októbernek tizönkilenczed ³⁾ napján
Mégfujtották vala mind egymásután —
Az szerencse nekik így szolgált vala!

96. Az Bátori István ott elszalada
Sólyomról ⁴⁾ elméne Lengyelországba,
Mört vala ott neki egy atyjafia:
Vajda mört ötet is fogatni akará.

97. Azért az nagy urak így jártak vala:
Istenben ő ekik hitük nem vala,

---

¹⁾ Buzogánya.

²⁾ Mint föntebb mondtuk, Gerendynek Rákóczy, a hatalmas egri főkapitány, veje volt.

³⁾ Szeptembernek 11. és 12-ed.

⁴⁾ Sólyomkő vagy Kis-Somlyó, mind a kettő Báthory-jószág.

Fejedelmüket ők elárulták vala —
 Pogán törökökkel ők tartják vala.

98. Vala az Sándornak ¹⁾ készített háza
 Konstanczinápolyban szép palotája,
 Kit török császárral csináltatott vala :
 Hogy időben ²⁾ abban ő lakos volna.

99. Mindönképpen ő magát beadá,
 Török császárnak hittet azt fogadá :
 Szent-Mihály napjára Erdélt megadná —
 Az bennevalókat mind levágná.

100. Megrontja az Isten az gonoszokat
 És eltörli rólunk az árulókat,
 Nem hosszabbítja meg az ő életüket, —
 És megoltalmazza az igazakat.

101. Higyjük el bizonynyal, hogy ő minekönk
 Kétség nélkül megadja életönket,
 Nyomorúságinkban lészön mellettönk —
 Csak egyedül ő az mi remétségönk !

102. Az Isten az vajdát mast megáldotta,
 Mindön jóval ötet meglátogatta,
 Kiért az Istennek nagy hálát ada —
 Szegény Magyarország mind talpra álla.

103. Számtalan sok kincsöt hordának házban,
 Arany-, ezüstkupákat Fejérvárban,
 Ki soha nem volt még ő birtokában
 Egy fejedelőmnek is ő tárházában.

104. Szép lovak ottan számláltatának :
 Csak háromszázhatvan juta vajdának,
 Kik mind az uraktul maradtak vala —
 Kikön csak udvarhoz ők járnak vala.

105. Mindön várait ott az árulóknak
 És mindön jószágit az nagy uraknak

---

¹⁾ Kendy.

²⁾ Idővel.

Foglalák, béirák ott az vajdának
Tudni illik az jó Bátori Zsidmondnak.

106. Térök immár az uraknak végére
Az urakról való emléközetre,
Kit szömével látott kincsös Erdélyben
Az Szamos vizének alá-möntében.

107. Fejenként vitézők, ti, itt kik vattok :
Fejedelmetöknek hívek lögyetök,
És az árulókról példát vögyetök ;
Az nagy Ur-Istennek könyörögjetök :

108. Adjon diadalmat az pogány ellen
És mind egyetömben tatár nemzetön,
Vöhessönk hatalmat az rút nemzetön,
Látván nagy kinokat nyomorúltakon.

109. Ez testi halálból vigyön életre
És megmondhatatlan nagy dicsőségre,
Kétség nekül minket örök életre :
Kit engedjön nekönk Isten mönnyégben !

110. — Az ezörötszázban kilenczvennégyben
Szent-Mihály havának végső hetében
Kolozsvárban való hosszú létében
Egy gondolatjában szörzé versökben.

FINIS.

Eddig, ime, a nevezetes versezet, melynek közlésével egy-szersmind a XVI-ik század historiás énekeinek sorát befejeztük. Hátra van még azonban a XVII-ik századnak 1670. előtti részéből több jeles történeti és korjellemező ének, s ezek között legközelebb a Bocskay-korszakbeliek — szám szerint négy darab, — melyeket a jövő füzetben lesz szerencsénk bemutatni.

THALY KÁLMÁN.

Könyvismertetések és bírálatok.

IV.

A Hóravilág Erdélyben, írta Szilágyi Ferencz, nyugalmazott iskolai tanácsos s a magyar tudom. Akadémia levelező tagja. Pest, az Athenaeum tulajdona. 1871.

A föntemplített mű nem újság már az irodalomban. Lényeges részeiben már fölolvastatott az Akadémiában, 1866—1868-ban megjelent a „Budapesti Szemlé“-ben, s most csak meg bővítve veszi az olvasó közönség. Mindazonáltal örömmel üdvözöljük, nemcsak azért, mert egyik jelensége, a helyes iránynak — melyen hazai történetünknek legalább egyelőre indúlni kell — a monographicus feldolgozásnak: hanem, mert magában véve is oly sok új, érdekes és helyesen fölfogott adatot tartalmaz, hogy csak hasznos lehet, ha összefüggő egészben ismét a közönség emlékezetébe hozatik.

Szilágyi — mint maga mondja — főczélül tűzte magának a Hóravilágot — kivetkőztetvén a népmondák burkából, a maga történeti valóságában tüntetni föl. Az ilyenmü feladatok a történetírásnak legszükségesebb és legszebb föladatai közé tartoznak, melyeket egy jól construált, helyes ítélettel bíró főnek megoldani könnyü és élvezetes dolog, ítélet nélküli elméknek azonban lehetlenség. Szilágyi feladatát helyesen, és mint látszik, teljesen megoldotta, s teljesen ki tudott emelkedni ama nemzeti elfogultságból, melyből mások e gyűlöletes, általános szempontból tekintve nem nagy jelentőségü eseményt tekintették, s néha egész a botorságig eltorzíták.

A legérdekesebb és leginkább félremagyarázott kérdés az egész eseménynél kétségkívül II. József császárnak állása volt a

mozgalommal szemben, s ezt -- úgy látszik nekünk -- Szilágyi úr teljesen és olyképp oldotta meg, hogy a császárt semmiféle roszakarat vádja nem terhelheti. Ezen ugyan eddig sem igen lehetett kételkedni, mert az eseménynek lefolyása oly természetes volt, hogy arra nem kellett holmi eselszövényeket föltenni, mint az utczai pletykák szeretik: de a történelem nem a lehetőségek és valószínűségek tudománya; állítólagos tényekkel, adatokkal szemben csak szinte positiv adatok vívhatnak teljes győzedelmet, s ez adatokat megtaláljuk Szilágyi könyvében. Nem tartozunk II. József császár bámulói közé. Nem tartjuk őt nagy embernek, de még nagy elmének sem, mert ahhoz, hogy valaki eszméknek hódoljon, melyeket akkor Német-, és még inkább Franciaországban minden mivel ember vallott, sőt még az inasok és szobaleányok is discutáltak: ahhoz nem kellett lángelme. Ahhoz azonban, hogy valaki ez elveket az osztrák monarchiában és hazánkban mindjárt valósággá is akarja tenni: nagy elfogúltság és itélethiány volt szükséges. Nagy-Frigyes szintűgy, sőt még inkább philosoph volt, mint József, de lángelméje távol tartá őt a szomszéd impracticus kísérleteitől, világos jelétül annak, hogy József is sokat másképp tehetett volna, mint a hogy tett. Mindazonáltal egy bizonyos: ő jólelkű, nemes kedélyű ember volt, s épen e tulajdonságaira volnának képesek a Hóravilágról keringő mondák homályt vetni, s azért örülünk, hogy Szilágyi a valóságot kimutatván, igazságot szolgáltatott a szerencsétlen császár tiszta jellemének.

Ha a „Századok“-nak csak az volna feladata, hogy referáljon a megjelent történelmi művekről: itt befejezhetnők ismeretünket; azonban hátra van még a kötelesség, szólni a műről alaki tekintetben, mert kötelességünk minden alkalommal kiemelni azon irányt, melyben történelmi irodalmunknak fejlődni kell, hogy az irodalom nevet megérdemelje, s a tudomány színvonalára emelkedjék: s itt már kevesebb, sőt semmi jót sem mondhatunk. Nem örömet teszszük, de ki kell mondanunk, hogy ritkán olvastunk oly rosszul írt művet, mint az előttünk fekvő. Tudjuk azt, hogy a modern történetírásnak egy veszélyes szer áll útjában, mely a régieket nem fenyegette. Értem a hivatalos okmányoknak, kormányrendeleteknek, diplomatiái levele-

zéseknek és más efféle okiratoknak sokaságát, melyek többnyire magukban véve is érdekesek lévén, igen könnyen úgy elborítják az író, hogy regestákat ad elbeszélés helyett: hogy látjuk mit írtak, de nem azt, mit tettek, mit éreztek a szereplők. Hogy ezen hibától kell és lehet ovakodni, nem kell bizonyítanom; Szilágyi azonban nemcsak beleesett e hibába, hanem még e mellett oly primitív scholasticus modorban ír, hogy műve, tekintve a formát, a legélvezhetlenebb olvasmányok közé tartozik.

Inkább nehézkes, hivatalos referada, mint historia; jellemzésül, — mintán csekélységek gyakran leginkább characterizálnak — csak azt hozom fel, hogy szereplő kormányférfiakról szólva, őket a), b), c) stb. jelek alatt sorolja fel; híven elmondja, micsoda hivatalokat viseltek, micsoda években, a nélkül, hogy egyéniségüket csak egy szóval is festené; s végre, Hóra, Kloska, Krisánnak személyleírását, egy üldöző-levél alapján, nem ott adja, hol e vezérek föllépnek, hanem pur et simple közli az okmányt azon időpontnál, midőn kiadatott: mintha a történelemnek nem azt kellene tudni, milyen volt Hóra, hanem mi állott a „Steckbriefben!” Saját érdekében kívánjuk Szilágyi úrnak, hogy további monographiáiban — melyeket kilátásba helyez, s melyeket örömmel várunk — e modortól lehetőleg elszokják, mert különben maga-magát fosztja meg ama maradandóbb emléktől, melyet szorgalma, belátása megérdemelnek. Mert a tények, melyeket a tudós kiaknáz, de kellő alakban föl nem dolgozik, időjárásával ügyesebb kézbe kerülnek, feldolgoztatnak, s akkor már senki sem gondol többé a szorgalmas munkásra, ki az anyagot annyi feláldozással kifejtette. Ha meg épen a haladó tudomány egyik-másik tekintetben túlszárnyalja — a mi mindenkivel előbbutóbb megtörténik — értéktelen lommá válik még a szakemberek szemében is azon mű, melynek formai tökélye nem hirdeti szerzőjének tehetségét.

PAULER GYULA.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat legközelebbi választmányi ülését april hó 6-kán tartotta, gr. Mikó Imre elnöklete alatt. Ezen ülés tárgyai a következők voltak :

1. Mindenekelőtt a martius havi ülés jegyzőkönyve fololvastatván és hitelesítettvén, titkár figyelmezteti a választmányt, hogy az Alapszabályok értelmében május hóban közgyűlés tartandó, melynek főfeladata ezuttal az elnökség és választmány megújítása leendő, miután már mindkettőnek mandatumma lejárt. A közgyűlés határnapját kéri kitűzetni, s e czélból a hó első csütörtökjét, május 4-két ajánlja, midőn egyszersmind választmányi ülés is tartathatik. Kérdést intéz továbbá: akar-e a társulat az idén ünnepélyes díszgyűlést is tartatni a közgyűléssel összekötve, vagy csupán választó közgyűlést?

Elnök és választmány egyhangúlag a mellett nyilatkoztak, hogy díszülés tartása Pesten, ezúttal is fölösleges; a netaláni felolvasások inkább a vidéki gyűlésre tartandók fõnn. Elhatározottat tehát, hogy csak választó és a társulati folyó ügyeket tárgyaló közgyűlés fog tartatni az akadémia palotája Kisfaludy-termében, külön díszülés nélkül, — és pedig mint a titkár ajánlotta: május 4-kén d. u. 5 óraker, választmányi üléssel kapcsolatban. A társulat mindenrendű t. cz. tagjai hivatalosak, s különösen hirlapilag is figyelmeztetendők e közgyűlésre, hogy választói jogukat gyakorolhassák.

2. Titkár felolvassa Tolna vármegye közönségének következő válasziratát:

„Tekintetes Társulat!

A folyó évi october 15-kén kelt, és a f. évi september 8-kán dúlt vihar által letört úgynevezett Balogh-fája helyén, az 1710-ik év october 29-én ott rabúl esett szabadsághős Béri Balogh Ádám emlékére emelendő szobor (lobor) tárgyában hozzánk intézett átiratában foglalt hazafias indítványt a kegyelet azon érzelmével fogadtuk, melyet történeti emlékeink lelkünkben mindenkor keltenek; — és miután ezen széttört emlékhöz a történelem által füzött név: Béri Balogh Ádám neve hazai történelmünk, de kiválólag megyénk története legbecsesebb emlékeinek egyike, — azért teljes méltánnyalattal fogván fel a Tekintetes

Társulatnak ezen dicső és gyászos emlék megőrkítése tárgyában hoz-
zánk intézett fölhívását: az abban foglalt hazafias eszmét
egyhangú lelkesüléssel karoltuk föl, és annak létesíté-
sére mai napon tartott közgyűlésünkben megyénk számos tagjaiból —
mellékelt határozatunk szerint — küldöttséget alakítván, ezen küldött-
ségünket minden szükséges lépések foganatba tétele iránt megbíztuk.

Mely intézkedésünkről midőn tisztelettel értesítenék a Tekintetes
Társulatot: hazafiúi bizalommal tartjuk fenn a Tekintetes Társulat
becses ajánlatának annak idejében leendő igénybe vehetését.

Kelt Szegzárdon, az 1870-ik évi december hó 13-ikán és
következő napokon folytatva tartott bizottmányi közgyűlésünkből.

Tolnamegye közönsége.

„A Tekintetes Magyar Történelmi Társulatnak:

Pesten.”

Titkár egyszersmind tudatja a választmánynyal, hogy biztos érte-
sítés szerint a t. megyei közönség e választatának közzlése az ottani
kiadóhivatal túlhalmozottságából eredett kiadói tévedésből késett i y
soká; — továbbá fölolvassa a mellékelt könyomatú megyei köriratból,
hogy az érintett emlék-bizottság Vizsolyi Gusztáv első alispán
úr elnöktele alatt ezen t. cz. tagokból áll: Bartal György,
Perczel Béla, b. Rudnyánszky Iván, Boesor Antal
prépost, Döry Zsigmond, Bernrieder József, Döry
József, Forster Zsigmond, Balogh Ádám, Szelle
Zsigmond, Kramolin Emil, dr. Lass István, dr. Novák
Sándor, Höke Lajos, Hanny Gábor, Újfalussy Imre
és Kálmán Dániel — kik is f. é. martius 15-kén tartották első
értekezletüket.*)

A választmány örvendetes tudomásúl veszi a nemes vármegye
szíves választatát, s bizodalmit fejezi ki az iránt, hogy az ekkép lelke-
sen fölkarolt eszme, a t. vármegye hazafias közönségének nemes buz-

*) A közgyűlés e bizottságot a megye területén eszközlendő leg-
széleskörű pénzgyűjtésekre utasítá a Balogh-emlék javára, s egyszers-
mind azt is elrendelé, hogy addig is, míg ez emlék létre jövend, a letört
Balogh-fája csonka törzsének — mely az emlékezetes helyet jelöli —
megóvására Kelemen József illető járási főbíró és Höke Dániel megyei
főmérnök urak felügyeljenek. Szóval, a lelkes megyei közönség a leg-
gondosabb s üdvösebb határozatokat hozá.

Szerk.

gőlködése folytán, úgy a hazai történelemnek, mint a derék Tolnáknak díszére, nemsokára ténynyé váland.

3. Olvastatik Matusék Antal Győr vármegye pertárnokának beadványa, melyben „Győr Vármegye és Város Leírása” című, már egészen kész történelmi monographiájának megbíráltatására kéri föl a társulatot, — művének sajtó alá adása iránt csak a Történelmi Társulat kedvező bírálata esetére szándékozván lépéseket tenni. — Szerző szives bizodalma hasonló szives fogadtatásra talált, minek folytán a bírálók, név szerint: Nagy Imre, Rómer Flóris és Csaplár Benedek v. tagok azonnal kinevezettek, s Matusék úr föl fog szőlíttatni műve kéziratainak beküldésére.

4. Titkár fölolvassa Arneht Alfréd lovagnak a cs. kir. udv. titkos levéltár igazgatójának Bécsben, 1871. mart. 31-kén kelt levelét, melyben — gr. Szécsen Antal úr ő execja megkeresésére — sajnálattal tudatja, hogy a II. Rákóczi Ferencz fejedelem ellen 1701-ben Német-Újhelyen összeült delegált bíróság előtt folytatott fölségárusági per irományai a cs. kir. titkos levéltárban nincsenek, s hogy egyáltaljában léteznek-e azok még valahol? nem tudható. — Különbén Szabó Károly úr, társulatunk buzgó tagja — kinek szives fölkérése folytán járt közben gr. Szécsen ő nmlga, — titkár jelentése szerint e nevezetes pöriratok után Német-Újhelyen is fog kutatni s az eredményről a társulatot értesíteni. — Szabó Károly úrnak s általa gr. Szécsen ő execjának a választmány köszönete tolmácsoltatik.

5. Thaly Kálmán, mint a Zichy-codex szerkesztő-kiadói bizottságának tagja jelenti, hogy a nagybecsű okmánygyűjtemény első, 40 íves kötete elkészült, csak a borítékozás van még hátra, a mi pár nap alatt megtörténik. A codex kiadása körül érdemeket szerzett m. gróf Zichy-családtagok számára a bizottság díszpéldányokat készített.

E kötet tartalma Szent-László királytól Róbert-Károly haláláig terjed, s az okmányokat a szerkesztő-bizottság által irt bevezetés előzi meg.

Örvendetes tudomásúl szolgál, s a további intézkedésekről a jelentés a május 4-iki ülésre elváratik.

6. Bemutattatik a „Tettye Nándor és társa” könyvkereskedő cézeggel (a váczai utczában, az u. n. „vastuskónál”) a társulat kiadványai bizományba vétele s könyvárusi úton való terjesztése ügyében a múlt havi ülés megállapodása szerint kötött írásbeli egyezmény,

— melynek értelmében nemesak a Zichy-codex és a „Századok“ lesznek ott nem-tagok részére (4, illetőleg 6 frtért) kaphatók, hanem a „Századok“ budapesti példányainak házhozhordatását és a helybeli tagdíjak beszedését is a nevezett czég vállalja el, májustól fogva.

Ezen egyezmény jóváhagytván, a „Tetty Nándor és társa“ könyvkereskedő czég, a Magyar Történelmi Társulat bizományos könyvárusául jelentetett ki.

7. Pénztárnok a következő új évdíjas tagokat jelenti be: Lakner Endre szent-széki jegyző és Stierling Antal püspöki szertárnok urak Szombathelytt, kik a társulat kiadványait eleitől fogva kívánják; továbbá Nagy Alajos k. r. tanár úr Pesten és Pausz Nándor úr Vingán, 1871-től. Egyhangúlag elfogadtattak.

8. Ká m á n h á z y Béla kir. táblai ülnök, t. tag jelenti, hogy ő a kezelése alatt álló Kámánházy családi alapítvány haszonélvezetéhez a nemzeti irodalom pártolását, s nevezetesen azt kötötte, hogy az illető tartozik a Magyar Történelmi Társulatnak évdíjas tagjául jelentkezni; ehhezképest Brogyányi Jenő urat, Nyitra vármegye főpénztárnokát, — mint a jelenlegi haszonélvező: kiskorú Brogyányi Ferencz atyját — évdíjas tagúl ajánlja, 1870-től kezdve. Elfogadtatik, — alapítványi gondnok úrnak a nemzeti irodalom pártolását czélzó nemes gondoskodásáért a társulat elismerése fejeztetvén ki.

9. Barínyi Jó z s e f ipoly-hidvégi lakos, társulati évdíjas tag, véletlenül közbejött anyagi szerencsétlensége folytán kéri magát hátra levő évdíjai befizetésétől és további tagságától fölmenteni. — A kért fölmentés, tekintve folyamodó helyzetét, megadatik, azonban a hátralevő évdíjak csak úgy engedtetnek el, ha Barínyi úr a kapott füzeteket visszaszolgáltatja.

10. Titkár jelenti, hogy a pénztári hátralékok beszédése körüli teendőkbén a kiküldött bizottság eljár, — minek folytán remélhető, hogy a jelen hó tartama alatt a hátralékok nagy része be fog fizettetni. A további késedelmeskedők ellen a társulati ügyész a törvény útját veendi igénybe.

Tudomásúl vétetik.

11. Szalay Á g o s t o n v. tag jelentést tesz a Cséplő Péter tagtárs úr által Nagy-Váradról beküldött pecsétnyomórúl. Ezt valódi-nak s kétségtelenül 1673-ból származónak mondja, — noha eredei,

vésett köriratához később néhány betű úgy veretett bele, stampigliával. Jelentést tevő e pecsétet valamely K. F. kezdőbetűs nevű, esztergomi érsekség területén fekvő oly községének tartja, melynek védszentje Szent-Adalbert.

A mindenesetre érdekes pecsét rajzban meg fog jelenni a Századokban, Szalay Ágostontól irandó magyarázó szöveggel. A rézpecsét. nyomó pedig köszönettel visszaküldetik a t. cz. beküldő úrnak.

12. Thaly Kálmán bemutatja s jellemző tájékozás után felolvassa Gyöngyössi Istvánnak 1669. május 4-kén Balogh-várából gr. Széchy Mária-hoz írott, s bemutató által a budai kir. kamarai levéltárban lett eredeti levelét, — melynek gyönyörű irálya, költői játsszi humora a jelenvoltagekat nagyban gyönyörködteté. A kiténő érdekű levél, ez irodalomtörténeti szempontból oly ritka becses ereklje, a Századoknak még april havi füzetében kiadatni, s eredetije, mint Gyöngyössi sajátkezű szép folyó-írása — Toldy Ferencz és Zichy Antal indítványára — fac simile-ben is lemásoltatni határozatott.

13. Ugyancsak Thaly, hivatkozva a Századok m. évi novemberi-füzetében a Rákóczi-Erdődy. Aspremont-levéltárról megjelent ismertetésére, melyben egyebek közt mondatik, hogy e levéltárban még soha fölbontva nem volt levelek is találtatnak, — bemutat egy ily fölbontatlan levelet, mely az 1710-ben Rákóczi szolgálatába állott kiowi palatinus gr. Potoczky Mihály jószágai igazgatójához vala czímezve. Thaly fölkéri gr. Mikó Imrét: bontaná föl e 161 éves titkot rejtő levelet; — mire Elnök a borítékot az ülés színe előtt fölvágván: egy nyílt és egy lepecsételt levél került napvilágra; az utóbbi szintén fölnyittatván: belőle megint egy nyílt s négy bepecsételt levél bontakozott elő. Mind ezek lengyel nyelven irvák, 1710. febr. 18-kán Lengyelországban keltek, s Rákóczi szolgálatában harczó lengyeleknek szólnak. — A borítékra emlékül rá fog jegyeztetni, hogy az 1871. april 6-kán, a Magyar Történelmi Társulat ülésén bontatott föl. A levelek lemásoltatnak.

14. Bemutatattik a Vajai Ibrányi-család levéltárának tárgyjegyzéke; 1276—1599. Pesty Frigyes vette át jelentéstétel végett.

Ezzel az ülés befejeztetett.

— **A magyar tudományos Akadémia történettudományi legközelebbi tevékenységéről** mindenekelőtt fölemlítjük, hogy a történelmi bizottságnak, — mely tudvalevőleg az Akadémia történettudományi kiadásait vezeti és e tekintetben teljhatalommal intézkedik, — elnökévé az elhunyt Eötvös báró helyére, eddigi helyettes elnök Horváth Mihály választott, ki eddig is nagy buzgalommal s kitünő szakértelemmel vezette a bizottság ügyeit.

A II-ik osztálynak ápril 3-kán volt ülése, a mikor Rómer Flóris olvasá föl „A régi Pestről“ irt nagyérdekű, terjedelmes helytörténelmi tanulmányának egyes, leginkább az Árpád- és Anjoukorra vonatkozó részeit. A fővárosról s környékéről régi térképeket is mutatott be. Kutatásai, melyek különösen a XVII-ik és XVIII-ik századról tartalmazznak sok új részletet — oly általános érdeket költöttek, hogy Wenzel indítványozá: alakúljon külön egylet a főváros helytörténelmi adatainak felkutatására, s álljon ennek élére Rómer. Az ülés pedig fölkérte értekezőt, hogy miután hosszú értekezését ezúttal be nem fejezhette, sőt épen lényegesebb részei maradtak el: folytassa azt egy rendkívüli ülésen, — mit értekező megígérni szíveskedett. Utána Szilágyi Sándor olvasott föl szemelvényeket atyjának Ferencznek ily című értekezéséből: „II. József, mint az erdélyi r. kath. egyház reformatora.“ A fölolvásás az idő előrehaladottsága miatt oly gyorsan és töredékesen történt, hogy az értekezésről alig mondhatnánk ítéletet.

A történelmi bizottság másnap, ápril 4-kén tartotta legutóbbi ülését, melyben a következő messzire kiható határozatok hoztak:

1) A Rákóczi Tár sajtó alá adása haladéktalanul megkezdetik, és pedig addig, míg a gr. Erdődy-levéltár másoltatása befejeztethetnek: a Simonyi Ernő által angol irattárakban gyűjtött Rákóczi-kori diplomatai okmányok kötetei fognak kinyomtatni. A nyomtatás Bécsben, Holzhausennél történik, legalább ezen angol nyelvű két kötetre nézve ott. Az egész nagy gyűjteménynek czíme ekkép állapított meg, a jelen volt Horváth Mihály, Csengery Antal, Toldy Ferencz és Thaly Kálmán által: „II. Rákóczi Ferencz Levéltára, bel- és külföldi irattárakból kiegészítve.“ E gyűjtő czímet — specialis tartalmi czím mellett — minden kötet magán viselendi, a külföld kedvéért „Archivum Rakocianum“ latin czímmel is ellátva. A gyűjtemény két nagy osztályból álland; u. m. első osztály:

„Bel- és hadügyek“, második osztály: „Diplomatia.“
 Simonyié („Angol diplomatiái iratok II. R. F. korára“ saját czímmel)
 ez utóbbi osztályba tartozand. — E nagy okmánytár szerkesztésére
 Horváth Mihály, Simonyi és Thaly tagokból álló külön
 albizottság alakítottatott.

2) Elhatározottat az „Országgyűlési Emlékek“ („Acta
 Diactalia“) gyűjtése és szerkesztésének megkezdése is, — mindaz-
 által erre még hosszabb előkészületek kellenek. E végre is egy albi-
 zottság küldetett ki, Horváth Mihály, Salamon Ferencz és
 Szilágyi Sándor tagokból álló.

Még egy levél Gyöngyössi Istvántól.

A XVII-ik század közkedvességű magyar költőjével: Gyön-
 gyössi Istvánnal füzeteinkben már többször nyílt alkalmunk, mindig
 valami új élettörténeti adat napfényre hozásával kapcsolatban, foglal-
 kozni. Rokonszenves egyéniségével szemben mindenkor különös öröm-
 mel tettük ezt, valamint általában fölöttébb kedves kötelességünknek
 tartjuk, műveltségtörténetünk fáklyavivőinek: régi íróinknak életéhez
 bár parányi adalékokkal is járulhatni.

Gyöngyössi Istvánnak alólirott a hg. Koháry-levéltárban
 három, eddig nem ismert eredeti levelére akadván: a Századok 1870-iki
 évfolyama 123—127. lapjain közölte azokat; Pauler Gyula ba-
 rátunk pedig folyóiratunk ugyanazonévi folyama 127. és 421. lapjain
 a kir. kamarai levéltárból közölt Gyöngyössi életére vonatkozó ada-
 tokat, s egyebek közt kideríté, hogy ő az 1669. év folytán baloghvári
 kapitányságot viselt. Költőnk ezen életéből van szerencsém most az
 alábbi, különös érdekű levelet világ elé juttatni, mely Gyöngyössi úrnő-
 jéhez, a híres gr. Széchy Máriához, gr. Wesselényi Ferencz
 nádor özvegyéhez szól.

„Nekem holtig való Kegyelmes Asszonyom!

Az Nagyságod méltóságos levelét, Dósáné asszonyom includált
 levelével, alázatosan vettem. — Csudálatos az világi dolgoknak even-
 tusa: gyakorta az mellyek vigasztalásra czéloznak, azok szomorítást
 hoznak, — az kik szomorítani igyekeznek, azokkal vigasztaltatik az
 megkeseredett lélek. Vádolás volt célja Dósáné asszonyomnak, s azzal

kedvetlenséget okozhatott volna inkább, mint örömet; de nékem olly kedves dolgot vitt végben, az melyet más eszközök által sok fáradsággal sem tudtam volna végben vitetni. Az lymbusbéli szent atyák az ó testamentomban, az purgatoriumbéli lelkek az újban: nem óhajtkák jobban szabadulásokat, mint én azt, hogy az Nagyságod néhai kegyelmességéből szomorú számkivetett voltomban, bár csak egy lineábúl álló parancsolatjával vigasztaltatnám valaha; de miolta azon Nagyságod kegyelmességének nem reméltet metamorphosisával neheztellésében jutottam Nagyságodnak: azolta sem magamnak töredelmes megalázása, sem másoknak mellettem való törekedése nem engesztelhetett annyit ellenem megkeményedett szívén, az mennyit Dósáné asszonyom panasza — nem reméltet szerencsémre — cselekedtetett Nagyságoddal: ő adván arra okot, hogy nékem is, elfelejtett szegény remete szolgáljának méltóztatott levele által, itt való szolgálatomban parancsolni, — az mellyel mennyire újultam annakelőtte kétségben fetregő reménségemben, — meg nem irhatom. Noha, ennek is más talám az mýsteriuma, hogysem mint az én együgyűségem érti; mindazonáltal, ha úgy ninesen is, de elbitettem én magammal ezen Nagyságod parancsolatjából, hogy ellenem megkeményedett szívén lágyítani kezdett vagy az üdö, vagy sokakban méltatlanul vádoltatásomnak kinyilatkozása. Kérem alázatosan Nagyságodat, ha úgy nem volna is az* mint elgondolom, — ne bánja, — hadd hizelkedjem magamnak véle!

Kegyelmes Asszonyom, bizvást ünnepet irhatna az Lőcsei Kalandárium holtom után az én nevemre, és az szüzeknek serege litánia gyalánt áhétatossan énekelhetné az processiókban: Sancte Gyöngyösi, ora pro nobis! — ha olly teredelmes lehetnék Istenem ellen cselekedett büncimről, az melly megkeseredett vagyok azon, hogy illy nagy kedvetlenségében jutottam Nagyságodnak. Vajha néhai kegyelmességének bár csak némelly részecskejében juthatnék még valaha: kész volnék akármelly poenitentiás szenvedésre, — noha nem vétettem soha annyit, az melynek érdeménél már is többet nem szenvedtem.

Keservessen jutnak eszemben azok, az mellyekkel engemet eleitül fogvást az Udvar*) érdemetlenül rongált. Bokros szerencsétlenségim nem elégedének meg azzal, hogy az elmúlt esztendőkbéli sok rövid-

---

*) A nádori udvart érti.

séges szenvedésem után (az mikor kakas nélkül is kotlonak vala az jércék) végre bizony merő gyermeki te-mondákból származott s ok nélkül okozott gyanós gondolatokra, s azokból valamely subtilizáló elmének helytelenül inferált consequentiáira nézve, az én Kegyelmes Asszonyom ő Nagysága kegyelmességéből proscibáltattam; hanem az mikor már az Udvarnak habjaiból kikelvén, azoknak hányatási után valami keves megpihenést (noha csak inter spem et metum) mostani remeteségemben reméllenék: akkor sem enged az udvari tündérség nyugovást, — hanem, minthogy kifogyott volt immár talám más mesterségéből, az szolgálómról véssen okot ok nélkül, s azt nem tudom micsoda deli Dianának, szép Helenának s kaczer Venusnak hirdetvén, olajt tölt az tűzre s újabb neheztelést támaszt ellenem. Átkozott hirharangok! vagy-on-é még valami hátra, az melylyel az én Kegyelmes Asszonyom ő Nagysága elméjét ellenem zavarjátok? . . . Az ki a szolgálómon erre okot talált: talál az a napnak macula nélkül való tiszta fényében is homált!

Illyen igazságból állottak mindazok is, az kikkel eleitől fogvást vádoltatott az én ártatlanságom.

Ha olyan volna azon szolgáló, az mineműnek Nagyságod előtt hirdetik, — minthogy én már éppen szerzetes zabola alá fogtam életemet: keresztvetés nélkül csak reá sem mernék nézni, félvén az tentatiótól; de minthogy szintén olly együgyű, mint magam: botránkozás nélkül remélttem szolgálatját. Vagy-on ugyan — megvallom — egy kis specialitás rajta, mert szintén ollyan félsoldarú, mint Hannula uram*) néhai Diligója,**) — de azzal nem csinál az én állhatatos szivemben botránkozást. Az jószág conscriptióján itten lévő Nagyságod szolgálói oculálhatták s valóságos relatiót tehetnek Nagyságodnak fölé. Elszökése fölöl ne gondolkodjék Dósáné asszonyom, az Nagyságod parancsolatja szerint leszen olly vigyázás reá, hogy nem távozik messze az vártól, — noha, másképen sem szökevény.

Sok az én keresztm, Kegyelmes Asszonyom; de az melly Isten ezeket titkos itéleti szerint reám ereszti: bízom, azon Isten üdövel elveszi vállaimról, s ha fényes napot nem is, — nekem is viraszt valami homályos hajnalt valamikor!

*) Szechy Mária murányi tisztartója.

***) Kvese. p^o

Azonban engesztelje az Szent-Lélek az Nagyságod ellenem megkeményedett szívét, mostani neheztellését fordítsa kegyelemre, s ösmertesse meg azt Nagyságoddal, hogy az ő szegénylegénysége szerint bizony tekéletes szolgája Nagyságodnak

In Arce Balog, 4. Máj 1669.

az szegény

Gyöngyössi István m. k.“

Íme, előttünk az érdekes levél, a maga teljes bizalmasságában, ödesen majd búsongva enyelgő játszíságával, költői szépségeivel. Nemcsak korában ritka bájú, de még ma is szép, könnyed, vonzó irálya minden sorában magán viseli a „Murányi Venus“ galant költője tollának bélyegét, mely toll ősapáinkat, ősanjáinkat egy századon át gyönyörködteté és a nagy Zrínyit homályba borítani bírta.

A hires költő minden ismerője ritka élvezettel olvasandja e valódi poétai hangulatú levelet, de különösen örömmel veendik azt Gyöngyössi életírói, mint olyat, mely mély pillantást enged vetni a kalandvágó szép nádorné és kedvencz költője közt egykor fennállott benső viszonyra, s ebből és a levél ide vonatkozó részleteiből folyólag, élénken sejteti Gyöngyössinek a murányi ledér életü udvarból a bús hegyi várba: Baloghra, kapitánysági czím alatt történt számkivetése valódi okát, — t. i. egykor öt kegyeivel halmozott úrnőjének ellene (fölkeltett gyanúból, vagy igaz okból?) fölgerjedt haragját. Annyi bizonyosnak látszik, hogy — lett legyen bár e neheztelésre alapos ok, vagy nem: annak keletkezésében s Gyöngyössi számkivetésében a megsértett női hiúságnak s féltékenységnek nem kis része van.

Egészen új mozzanatok Gyöngyössi életéhez; s kedélyhangulatának és költői benső világának tanulmányozására nézve is igen jellemző ama hatás, melyet lelkére baloghvári remete élete gyakorolt, s mely ezen levelében hiven tükröződik.

Az egész ívre, Gyöngyössi sajátkezü szép folyóírásával, nagy gondnal irt ívrét-alakú levél eredetije — miként azt a Magyar Történelmi Társulat f. é. april 6-iki választmányi ülésén bemutatni szerencsém volt — a kir. kamara budai levéltárában, nevezetesen ennek még rendezetlen iratesomagai között létezik. Bizonyosan a Wesselényi nádorféle lefoglalt murányi irományokkal jutott oda. Bár a különben teljes ép levélnek borítéka nem tartatott meg: semmi kétség, hogy az az özvegy nádorné: gr. Széchy Máriához vala intézve.

THALY KÁLMÁN.

Magyar volt-e Horky Márton?

A „Pesti Napló“ f. é. januárhavi egyik számában lenyomatta a „Természettudományi Közlöny“ fölszólítását, mely azt tartalmazta, hogy irodalomtörténészeink feleljenek meg azon kérdésre: vajjon azon Horky Márton, a ki Galilei és Kepler ellen egy kisebbitő és személyesen támadó röpiratot irt „Peregrinatio“ czím alatt, s a kit francia tudósok magyar embernek tartanak, valósággal magyar volt-e, vagy pedig — neve után ítélve — valamelyik szláv törzsből eredett?

E kérdés nem pusztán a természettan történetének bívárait érdekli, hanem specificus magyar jelleget is ölt magára az által, hogy egy olyan ember, a ki Kepler jótékonyágát, melylyel Olaszországban megélhetést szerzett neki, a legrútább hálátlansággal viszonzotta s egyszersmind a tudomány konok ellenségének bizonyította magát, a magyar névvel hozatik kapcsolatba. E kétszeresen sötét vonást, hogy ne mondjam: tudományos irodalmunk szégyenfoltját, érdekünkben, sőt kötelességünkben áll lemosni, habár arról meg lehetünk is győződve, hogy a külföld előtt alig van módunkban magunkat e részben rehabilitálhatni; de ha minmagunk előtt tisztán állunk, és tudjuk, hogy e hálátlan és elfogúlt ember nem magyar volt: ezzel (legalább magunknak) megnyugtató önérzetet szereztünk a részben, hogy ama francia tudósok tévedtek, és hogy Horky nem közülünk származott.

Nem tudom, vajjon utána néztek-e irodalomtörténészeink e kérdésnek, de ha netalán ez ügy még most sem volna tisztában: följegyzem itt azt a néhány adatot, a mit Horkyra nézve Bécsben találhattam.

Moller János nagyterjedelmű s ritka pontossággal és szorgalommal írott „Cimbria literata“*) czímű művének második kötetében (Copenhagae, 1744. 2 rétt. 372. lap) leírja Horky Márton életét, mely rövid közleménynek még rövidebb kivonatát im ezekben adhatom: Horky Márton „cseh származású“ orvos, mathematicus és astrolog volt; hosszas vándorlásai közben a latin, olasz, török és a szarmata (lengyel, orosz stb.) nyelveket elsajátította, s végre állandó lakhelyet Hamburgban talált; élete naptárak, születési és astrologiai jóvendölgetések kiadásában tölt el, mely munkái közül Moller a következőket említi fel:

---

*) A bécsi császári könyvtárban 79. a. 11. jegy alatt áll. E. L.

1. Naptárak, számos éven át.

2. Wegweiser, wie man sich für den Pestilentz bewahren soll. Rostochii, 1624. 4-o.

3. Neue Diana. S. l. A. 1629. 4-o.

4. Indicium Astromanticum de Friderici Ducis Holsat. Gottorp. themate genethliaco, — mely utolsó a múlt században még a gottorpi könyvtár kéziratái között volt.

Megjegyzí meg Moller, hogy Horky Lochowitz-ban, Csehországban született, s ugyancz állítja ő utána Jöcher Keresztély Gottlieb is. (Allgemeines Gelehrten-Lexicon. Leipzig, 1750. 4r. II. kötet 1706. lap).

Két külföldi forrás tehát nyilván azt mondja, hogy Horky cseh volt. De saját műveiből is meg akarván erről győződni, a föntjelzett kis czikk olvasása után kerestem Horky műveit a bécsi egyetemi könyvtárban: azonban ott töle semmi sincs; kerestem aztán a cs. udvari könyvtárban, de itt is csak egy naptárát találtam, melynek könyvészeti leírását szükségesnek tartom közölni azért, hogy Moller adatai közvetlen forrásból is igazolhatók legyenek.

A naptár czíme következő: „Newer vnd Alter Schreib Kalender, sampt der Planeten Aspecten Lauff vnd derselben Influentzen, Auff das Jahr nach der Gnadenreichen Geburt vnsers Seligmachers Jesu Christi M. DC. XXXVIII. Aussz den rechten warhaftigen alten vnd newen Canonibus mit Fleiss nach Astronomischen Gründen gestellet, durch M(agistrum) Martinum Horky von Lochowitz. sc. Mathematicum & Medicum. Mit Churf. Sächs. Freyheit nit nachzudruckten. Nürnberg, in verlegung Wolfgang Endters.“ (1637.) 4-ed rétbén összesen 8 ív, azaz 32 számozatlan levél¹⁾.

A naptár, miként az ez időbeli efféle külföldi termékek rendesen, két részre oszlik; az első rész a most leirt czímmel magában foglalja a valóságos naptárt, továbbá a nap- és holdfogyatkozásokat, számos tanácsot az érvágásra vonatkozólag, a hajósok számára időjóslatokat stb. A második rész pedig csillagászati és időtani jegyzeteket tartalmaz, telve habonás jóslatokkal és föltevésekkel.

Horky naptáránál e második rész ezen czímet viseli: „A Deo & Scientia Diarium Astro-Meteorologicum. Das ist: Eine weitläufftige

¹⁾ A cs. udv. könyvtárban 72. X. 74 (4.) jegy alatt. E. L.

Beschreibung dass Himmels Gestalten, auff das Jahr nach der Geburt Jesu Christi, M. DC. XXXVIII. darinnen von der Witterung der vier Jahrzeiten, vnd zwölff Monaten, dessgleichen von den Finsternüssen, Krieg vnd Blutvergiessen, Krankheiten, Fruchtbarkeit der Gewächse auff Erden, vnnnd andern nöthigen Zufällen, Meldung geschicht. Mit grossen Fleiss gestellet auss verbesserter Rechnung Astronomiae Danicae dess Edlen vnd Hoehgelehrten Herrn Tychoonis Brahae. Durch M. Martinum Horkey von Lochowitz, Mathematicum & Medicum. Mit Churfürstl. Sächsischer Freyheit, vnd sonderlicher Begnadigung. Gedruckt zu Nürnberg, in Verlegung Wolfgang Endters.“

Ajánlja e naptárt Horkey „dem Ehrnvesten vnd Fürnehmen Herrn Achatio Hilling, Bürgern vnnnd Materialisten in Nürnberg,“ de ez ajánlólévlben magára vonatkozólag semmi specialis adat nincs. Kelt e levél: „Hamburg den 3. Martij An. 1637.“ s aláírása: „M. Martinus Horkij von Lochowitz.“

Az egész munkában csak egy helyütt emlékezik meg magáról, midőn mondja, högy már 18 év óta él hazáján kívül, mely vándor-életét Moller is említi, valamint hogy huzamosabban Hamburgban tartózkodott.

Hátra van még azon kérdés: vajjon ezen Horkey egy személy-e a „Peregrinatio“ írójával? miután ily című munkáját Moller nem érinti. E részben könnyű a felelet.

A világirodalomban ugyanis csak ez egyetlen Horkey Márton van ösmerve kiadványairól, s ez egynek kora találkozik mind Kepler, mind Galileiével; e két ok tehát kizár minden kételyt a személyazonosság felől, míg a föntebbi adatok kétségtelenül kiderítik, hogy Horkey nem volt magyar, hanem igenis azon népcsalád tagja, a melyre neve után már a „Term.-tud. Közlöny“ is utal. EÖTVÖS LAJOS.

Közlemények a Thurzó levéltárból.

III.

Nemes-Kürti Pogrányi Benedek nógrádi főkapitány levele gr. Thurzó Györgyhöz, 1604. sept. 26.

Szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak, mint nekem jóakaró bősületes uramnak. Akörám Nagyságodnak tudtára adni, hogy kapitány urammal, Istennek segítségével mi is tegnap jöttünk ide az táborban.

Az török öt felől löveti az mi sánczainkat: viszontag az mieink tíz felől is lövik őket; az sok füsttől alig látja néha ember az várat, — az hegyek is füstölögnek. Ez ideig, Istennek hála, több kárt vallottak az törökök, hogysem mint mi vallottunk. Keményen fogták nagy rendjén az dolgot, de ekkoráig, Istennek hála, semmi félelmes dolgok nem volt az mi személyinkbelinknek; igen vitézül tartják magokat az mieink, mire adja az Úr Isten végít dolgunknak? az ő szent Felsége istenségi hatalmában vagyon, kitől minden jót várunk. Bástha uram erőssen forgolódik az sánczokban, ő maga jár által. Isten segítségével én is ezennel általmegyek, meglátom, mint vagynak oda-által? Az Pecz regementit, melyet az felfödre becsátottuk volt, várjuk ide hozzánk, az tescheni herceget is ezer lóval. Az vármegyék igen későn jönnek; Nyitránál és Pozsonynál több még itt nincsen.

Isten éltesse Ngodat jó egészségben!

Az Esztergom ellen való táborban, 26. Sept. 1604.

Ngodnak szeretettel szolgál az Ngod komája

B. P o g r á n y m. p.“

P. S. — Ez elmúlt éjjel Bástha György uram 300 vasas lovas fegyvereseket, ezer gyalog muskatért, 500 . . . lances kopjást gyalogot, ezer hajdut vitetett volt által az Dunán az mi sánczunkban, kik más napon: 26. Sept. 11 óraker kiütöttek volt az török sánczára, és az jancsárokat az sánczokból kivágták volt; ezt meglátta az táborbeli török: az egész török táborában (lévő) lovas régi gyalog segítségekre ment. Szenben állottak egymással, oly nagy viadaljok volt, oly sok lövés volt, hogy az sok füsttől úgy füstölgettenek az hegyek és Esztergam vára is, mint (ha) meggyúltak volna. Sok kárt vallottak az pogányok, de mi sem maradtunk a nélkül; — vagy 3 főemberek haltanak meg az németek között, gróf Halahnak (Harrach?) is fejit vették. Sok vér hullott Esztergamért, — több hull czu'án; azért másképpen kellene gondot viselni Esztergamra, mert ha ezt elvesztjük, sokan meg fogjuk siratni. Ilyen, uram, itt az mi életünk; tegnap estve gróf Holoh uram adta ki az jelt nekem, mert ő volt főstrázsa-mester, — ma elvágta az fejét. Deus nostri miscreatur!“

(Eredetije Nro 623. El. M. jegy alatt a Bethlenfalvi Thurzó-család levéltárában, Árva-Várallyán.)

IV.

Ugyanaz — ugyanahhoz.

Szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak, mint nekem jóakaró böcsületes uramnak. Akarám Nagyságodnak tudtára adni, hogy ez mai napon, Octobernek 3. napján ostromlá meg az török Szent-Tamás hegyit. Istennek legyen hála, sok kárvallásokkal tértenek vissza, ostromokat elvesztették; adja Isten, hogy ezután annál is nagyobb kárt valljanak, és szégyenvallással menjenek el Esztergam alól! Az Szent-Tamás hegyén valókban 35-en vesztenek, kik meghaltak, sebesek is vagynak benne. Az török is az ő sánczát szintén az Szent-Tamás hegye alá hozta. Még 35 napig marad itt az török, az rabok és pribékek beszélik. Mondják, hogy tatárokat is várnak, de én nem hiszem, hogy ez idén tatár ide jöjjön. Isten ott veszesse őket a hol vannak! Boxa Máté még sem jött meg, nem is tudom hun vagyon? Soha kevesebb magyart nem tudok az táborban, mint most vagynak. Isten éltesse Ngodat jó egészségben sok esztendeig. — Az Esztergam ellen való táborbu, 3. Octobris 1604.

Szeretettel szolgál Ngodnak az Ngod komája

B. Pográny m. p.

(Eredetije a Bethlenfalvi Thurzó-levéltárban Nro 622. El. M. jegy alatt.)

V.

Ugyanaz — ugyanahhoz.

Szolgálatomat ajánlom Ngodnak, mint nekem jóakaró böcsületes uramnak. Az mi itt való mostani állapotunk felől Iratossy uram, az Ngod jámbor szolgálója, mindenecket meg tud mondani. Nemkülönbén cselekedik az Úr-Isten ezekkel az pogányokkal, mint régenten cselekedett Senacherib királylyal: nemine persequente fugit impius. Tegnap éjjel kivonja az sánczokból álgyuit, elmene az vár alól; hová fordul? azt nem tudjuk. *) Kapitány uram az ő hadával Gyarmat felé akar menni,

---

*) A nagyvezír Esztergam alól Budára, onnan utóbb haza vezette sergét. (Hotváth M. Magy. tört. III. 389. l.)

Isten segítségével az földet oltalmazni. Boxa Máté helyre hozza dolgát jól kezdett forgódni. Az több dolgokat Ngodnak Iratossy uram meg tud mondani. Isten éltesse Ngodat jó egészségben. Ex castris ad Strigonium metatis, 13. Octobris 1604.

Szeretettel szolgál Ngodnak az Ngod komája

B. Pográny m. p.“

(Eredetije a Bethlenfalvi Thurzólevéltárban, Nro 623. El. M. jegy alatt.)

Közli: Ifj. KUBINYI MIKLÓS.

— **Horváth Mihály** a nagy hétben ismét buzamosb időre föl-rándult Bécsbe, a cs. k. udv. titkos, és a volt magyar kir. udv. canceláriai levéltárban folytatni búvárlatait, Magyarország Története harmadik kiadásának újabb köteteire. A haza csak még több hálával fog tartozni a fáradhatlan ősz tudósnek, kit lángoló, nemes ügybuzgalma s lámulatos tevékenysége nem enged pihenni, és országgyűlési szünetnapjait ily tudományos czélú búvárlati kirándulásokra használtatja föl vele, nemzete dicsőségére. — Horváth egyuttal a Simonyi Ernő-féle londoni Rákóczi-Okmánytár kéziratait is fölvitte magával, hogy az akadémiai történelmi bizottság föntebb vázolt végzése értelmében, azokat Holzhäusen jeles nyomdájában sajtó alá adja.

— **Zrínyi Péter, Nádasdy és Frangepán Ferencz**, a magyar alkotmányosság e vértanúi kivégeztetésének két százados évfordulója a folyó hóban leend. A nevezett országnagyok ugyanis 1671. april 30-kán estek áldozatául I. Leopold gyöngeségének s gonosz tanácsosai vér- és kincsszomjának. Igaz, hogy mind a hárman nem esúpán a tiszta eszme: a szent szabadság, de egyszermind saját önző nagy-ravágyó czéljaiknak is lönek martyrjaivá, s a ki közülök kétségkívül legrokonszenvesebb alak: a hős Zrínyi is messze hátra esik s távulról sem hasonlítható például egy II. Rákóczi Ferencz magasztos alakjához sőt Thökölyhez sem, — nem feledjük mégis, hogy ő és társai is ugyan-azon honért, vagy legalább a honért is vérzettenek el! Szenteljük

meg gyászos haláluk emlékezetét annak kétszázados évfordulóján érde-
meik kegyeletes főemléltésével, — hibáikat lemosta vérük.

Ezen eszméktől áthatva, csak helyeselhetjük ama buzgó hazafiak
törekvését, kik Zrínyi és Frangepán kivégeztetésének helyét Német-
Újhelyben ez alkalomból emlékekkel akarják jelölni, s haláluk napját
emlékünnepelelyel megülni. Reméljük, a lelkes gr. Nádasdy Lipót és
ifj. gr. Nádasdy Ferencz urak is gyász isteni tiszteletet fognak a neve-
zett napon tartatni a lékai templomban, vértanú ősük emlékezetére, ki-
nek hamvai ezen egyház sírboltjában pihennek.

— **Történelmi s régészeti kiadások országos javadal-
mazása.** Az országgyűlés, a mint tisztelt honatyáink hazafiságától s
tudományszeretetétől előre várható volt, csakugyan határozattá emelte
Horváth Mihály azon indítványát, hogy a magyar tudományos
Akadémia történelmi és archaeologiai bizottságainak a f. 1871-ik évre
ne 15,000, hanem 20,000 frt országos javadalmazás adassék rendel-
kezésére: hogy így a régi ország- és tartománygyűlések actáinak kuta-
tása és kiadása is megkezdethessék, s a Rákóczi-levéltár másoltatása
nagyobb erővel folyhasson. Mődjában lesz tehát az akadémiai törté-
nelmi bizottságnak, e nagylelkű határozat folytán, az idén nagyobb
eredményt mutatni föl s tevékenységét kiszélesbíteni; ugyanis e 20,000
frtból 17,000 a történelmi bizottságot illeti, s csak 3000 az archaeolo-
giait. Régészeti czélokra azonban külön rovat alatt még 16,500 frt
vét-tett föl, azonkívül a nagy műbecsrel bíró löcsei székcsegyház styl-
szerű restauratiójára, — a város által följánlott 10,000 frt-hoz 5000
frt, — miután e templom megújítására 15,000 frtnyi összeg kívánta-
tik. A restauratió Henszlmann és Storno tervei szerint fog
eszközöltetni. E nagyszerű ódon egyház — a híres Thurzó nem-
zetség temetkező helye — valódi történelmi s régészeti muzeum:
annyi a középkori becses emlék benne, melyek most elhagyott állapo-
tuktól ki fognak emeltetni s méltóan kijavíttatni és rendeztetni.

— **Mészáros Lázár irodalmi hagyományai.** A tántoríthat-
lan igazságszeretetről, önzéstelen tiszta becsületessége, bölcsészai lelkü-
lete, szerénysége s honfiai nemes jelleméről hazaszerte tisztelt első
magyar felelős hadügyminister: néhai Mészáros Lázár irodalmi
ügyeire vonatkoznak, s a XVI-ik század történetbúváira nézve első

hagyományait, nevezetesen jelentékeny történelmi becsesl bíró Emlék-iratait az 1848—49-iki rázkódtató eseményekről, — mint t. olvasóink emlékeznek, néhány évvel ezelőtt Szokoly Victor tette közzé, az Athenaeum kiadásában. Most közlő az előbbieket kiegészítésül egy új füzetet csatolt, melyet akkor még a politikai viszonyok miatt, ildomosnak vélt kissé visszatartani. Ez Mészárosnak „Eszméék és jellemrajzok az 1848—49-iki forradalom eseményei és szereplőiről“ cím alatt, számkivetésében, az ötvenes évek elején írt művét tartalmazza. Részrehajlatlansággal, lehető objectivitással, minden szenvedély nélküli higgadt ítélettel írt bölcselkedő-történelmi mű ez. Mészáros legtöbbszörre igen találóan, bár épen nem kimélve, sőt itt-ott eléggé élesen, de igazságtalanságtól menten, a stoa szemlélődő nyugodtságával jellemzi itt, az elviharzott nagy catastropha után, annak magával elsöprött, vagy még élő hőseit. Jellemzi őnmagát is, de szerénysége miatt túlszigorúan. Egyebek közt azt mondja magáról, hogy ő, ha tehetség volt, csak negatív tehetség, mely mások műveleteiben a hibát meglátja, — de maga alkotni nem bír. Mily túlszigorú ez ítélete az öreg puritánnak: saját művei czáfolják meg; mert ki ily műveket alkot, mint Emlékiratai és jelen jellemképei, — az határozott productív erő. Ajánljuk a nemeslelkű s páratlan becsületességű áldott öreg munkáját is t. olvasóink figyelmébe: tanulságos és megható olvasmány az, mely gondolkodóba ejti a lelket s magához vonzza a szívet!

— **Verancsics levelei.** Tudjuk, hogy XVI-ik századi forráskészletünknek egyik legimpozantabb tömegét a nagynevű író, államférfi és egyházi: Verancsics, vagy Veranczius Antal esztergomi érsek s m. kir. helytartó munkái és levelezései képezik. Ezeknek a jeles szerzőhöz méltó kiadását a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága b. c. Szalay László gondos szerkesztése mellett kezdette meg, — a ki időközben elhunyván, Wenzel Gusztáv vette át és folytatja a szerkesztést, kitűnő elődjéhez hasonló avatottsággal. Most a tizedik kötet jelent meg, mely Verancsicsnak 1569-től 1571-ig kelt egyes leveleit tartalmazza, melyeket közlő a bécsi cs. udv. titkos levéltár, a volt m. kir. udv. cancellária levéltára, a nemzeti muzeum, az egeri érseki könyvtár s a győri papnövelde kéziratái, továbbá egyes magánlevéltárakból merített, valamint a megelőzőt VIII-ik kötet tartalmát is. E levelek Magyarország állami és egyházi

rendü fontosságúak. Mind latin nyelven irvák. A jelen kötet 163 levelet tartalmaz, melyekhez czimmutató van csatolva.

Verancsics összes munkáinak gyűjteménye a XII-ik kötettel fog befejeztetni.

— **Nagy Imre** t. tagtársunk május 8-kán tartandja akadémiai székfoglalóját, oly értekezéssel, melynek úgy tárgyánál, mint nély alaposságú kidolgozásánál fogva előre is szélesbtkörű érdekeltséget mérünk jósolni. Címe: „A Lajta mint határfolyam.“ A honalapítástól, egész Felső-Büki Nagy Pál híres sopronyi követ szerepléseig lenyúlik ezen, még országgyűlési tárgyalásokra is alkalmat szolgáltatatható becses értekezés, — melyet a t. szerzőtől mi voltunk szerencsések megnyerhetni juniusi s júliusi füzetünk számára. — Egyuttal Chernel Kálmánnak múlt füzetünkben közlött cikkére visszapillantva megemlítjük, hogy Széchy Mária utolsó életéveiről Nagy Imrénél is jelent volt meg tüzetesebb közleménye, és pedig már a Hajniké után, úgymint a boldogult Ráth Károly és Römer szerkesztette „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek“ III-ik kötetének 3-ik füzetében: „Gróf Széchyeknek Kőszegen tartózkodás- és birtoklásukról“ czím alatt, bővítéseket adva Hajnik Imre cikkéhez, szintén a községi levéltár adatai nyomán. A Chernel által múltkor közlött érdekes adatokat azonban Nagy Imre — bár Széchy Mária elhalálása idejét már ő is rectificálja — még akkor nem ismerte. És így a három közlés: Hajniké, Nagyé, Chernelé most már szépen kiegészíti egymást.

— **Török-magyarkori Történelmi Emlékek.** Az Akadémia történelmi bizottsága által kiadott „Török-magyarkori Államok mánytár“ ismét gyarapodott egy tetemes kötettel, szám szerint a negyedikkel. Ez 503 lapot, 298 levelet és jelentést tartalmaz, 1661 végétől 1670 végéig, — legtöbbsnyire Erdélynek a portával való viszonyaira vonatkozókat; magyarországi aránylag kevés fordul elő köztük: leginkább azok, melyek a m. kir. kamara levéltárából közöltek. A nagyobb rész azonban az erdélyi muzeum kéziratára gr. Kemény József-féle gyűjteményéből merítettet, Legérdekesebbek Apaffi portai követeinek emlékiratai, jelentései és levelezései, s a kötet vége felé azok, melyek az 1670-iki támadásra vonatkoznak. Igen csekély-

számú latin levelek kivételével, az egész kötet magyar nyelvű, — a mi szélesbörű olvastatásra teszi alkalmassá.

E gyűjteményt, mint tudjuk, Szilády Áron jeles orientalistánk és Szilágyi Sándor szerkesztik, kik köteteiket czím- és rövid tárgymutatóval is ellátják. Még két-három kötet következend, míg t. i. a karlóczyi békeéve (1699) fel fog éretni, a melylyel e gyűjtemény, mint a török-magyar kor zárkövével, berekesztetik.

— **Az Athenaeum kiadásában** Mészáros Lázár jellemrajzain kívül még két más történelmi kiadvány jelent meg; az egyikről, a „Hóra-világ“-ról, Pauler barátunk könyvismertetési rovatunkban tüzetesebben szól, — a másik Dr. Horváth Pál nemzetgazdaságtörténeti műve, nagy szorgalommal kiszemelgetve s feldolgozva hazai törvényhozásunk e szakba vágó intézkedéseit, s megjelölve a koronként követett irányt. Hasznos kézikönyv.

— **Orbán Balázs** „Székelyföld Leírása“-nak Aranyosszéket tárgyaló V-ik kötete megjelent, és pedig, a mennyire átfuthattuk, még szélesebb terjedelmű bűvárkodások alapján írva, és így legalább is hasonló becű tartalommal, mint az előbbiek. Ennyit — ezen helytörténeti irodalmunkban mindenesetre nyereségnek tekinthető kötetéről addig is, míg jövő füzetünkben kissé bővebben jellemezhetnők. Egyelőre is azonban a legmelegebben ajánljuk t. olvasóink figyelmébe. Kapható Tettey Nándornál.

— **Vegyés közlések.** A XVII-ik és XIX-ik század történetének világhírű írója Gervinus, Heidelbergben martius 19-kén meghalt. — **Köszeg** sz. k. város monographiája összeállításában Chernel Kálmán tagtársuk, mint örömmel értesülünk, már a XVII-ik század végéig haladt, s 1872. tavaszáig valószínűleg teljesen befejezendő és sajtó alá adhatja művét, melynek érdekében már több év óta ernyedetlen buzgalommal fáradozik — Poór Antal tanár úr és társulatunk tagja, Nagy-Szombatban nyilvános fölolvasást tartott Thaly Kálmánnak az 1704-ki „Nagy-szombti harc“-ról irt történelmi művéről. — Pauler Gyula akad. tag. ismét huzamasb időt töltött Bécsben, a cs. és kir. udv. titkos levéltár Wesselényi-Zrínyi-korbeli okmányaiban bűvárkodva. Frankl Vilmos pedig közelebről a gr. Pálffy-ház pozsonyi levéltárában kutatót, Pázmány érsek korára nézve. — Szalay Ágoston úr, akad. tag, pünkösdi tájban Selmece, Kör-

möcz, Besztercze és Breznó bányavárosokat s Rimaszombat vidékét utazandja be műtörténeti tanulmányok tétele s régi műemlékek gyűjtése végett. — A Szűcs István akad. tag által irt „Debreczen város történeté“-nek második kötete is, mint értesülünk, már nemesakhogy sajtó alatt van, — de nyomatása immár a XVIII-ik század elejét tárgyazó részig haladott. Jakab Elek művének első kötete pedig jelen füzetünkkel körülbelöl egy időben fog világot látni, ha csak a már jóformán befejezett nyomtatás kiadását még a mellékelt rajzok elkészítése nem fogja kis idővel késleltetni.

Történelmi könyvtár.*)

Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. Közli Wenzel Gusztáv m. akad. r. tag. X-ik kötet: Vegyes levelek 1569—1571. (Magy. Történelmi emlékek, kiadja a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága, 38. sz.) Pest, 1871. Eggenberger Ferdinánd m. akad. könyvtárosnál N. 8-ad r. XV. és 366 l.

— **Török-magyarkori államokmánytár.** Szerkesztik Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor akad. tagok. IV-ik kötet. (Török-magyarkori Történelmi Emlékek, kiadja a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága: Okmánytárak, VI. k.) Pest, 1871. Eggenberger F. m. tud. akad. könyvtárosnál. N. 8-ad r. 519 l.

— **A Hóra-világ** Erdélyben. Irta Szilágyi Ferencz m. tud. akad. t. tag. Pest 1871. Az Athenaeum tulajdona. N. 8-ad r. IV. és 272. l. Ára 2 ft.

— **Eszmék és jellemrajzok** az 1848—49-iki forradalom eseményei- és szereplőiről. Mészáros Lázár volt m. kir. felelős hadügyminister emlékiratai. Közrebocsátja Szokoly Victor, Pest, 1871. Az Athenaeum tulajdona. 16-od r. 105. l. Ára 80 kr.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé teheszük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatár 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Szerk.

— **1849—1866.** Adalékok a kényuralomellenes mozgalmak történetéhez. Az **A s b ó t h**-család irataiból. Pest, 1871, **Ráth Mór**nál. Ára 1 ft 60 kr.

— **A protestantizmus élethalálharcza** a jezsuitizmus ellen Magyarországon. Irta **E g e r v á r i Ödön**. Pest, 1871. **Vodianer Fülöp** nyomdájában. 16-od r. Két füzet 101 és 87. l. Ára 2 frt.

— **Nemzetgazdasági elvek**, a XVIII. és XIX-ik században tartott országgyűlési munkálatokból kivonva. Irta **Dr. Horváth Pál** Pályanyertes munka. Pest, 1871. Az **Athenaeum** tulajdona: 16-od r. 30. l. Ára 1 ft 20 kr.

 A Magyar Történelmi Társulat t. cz. tagjai tisztelettel figyelmeztetnek, hogy az alapítványok és tagdíjak d. e. 9-től délután 1 óráig naponként befizethetők társulati pénztárnok **Pesty Frigyes** úrnál, Pest, Deák-útcza 3. sz. I. emelet, az „Első Magyar Iparbank“ helyiségében.

— **A „Századok“**-ba szánt mindennemű közlemények a társulati szerkesztő-titkárhoz (Budavár, egyetemnyomda-tér 162. sz.), az újon jelenkező tagok nevei és a „Századok“-at illető reclamációk pedig **Pesty Frigyes** társ. pénztárnok úrhoz (Deák-útcza 3. sz.) intézendők. Ugyanitt rendelhetők meg a Századok 1870., 1869. és 1868-iki évfolyamai is, tagoknak 5 frtjával.

 A Századokra nem-tagok számára külön előfizetés áll nyitva: évi tíz füzetért 6 frtjával. Előfizethetni **Tettye Nándor** és társa a Magyar Történelmi Társulat bizományos könyvtárosánál. (Pest, váci-útcza, a „v a s t u s k ó h o z.“) Ugyanott kaphatók a Századok 1870., 1869. és 1868-iki évfolyamai is, 6—6 frtjával, — továbbá a gr. **Zichy-Okmánytár** első kötete, melynek ára 4 frt.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Ötödik füzet.

1871.

Május hó.

A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről.

Második közlemény.

Bármily nagy tisztelői vannak köztünk az első magyar király államrendező szellemének, még sem akarnak csupa hódolat és kegyeletből iránta annyira elfogúltak lenni, hogy minden országos intézményt, melynek a magyar haza első meggyökerezését köszöni, vakon neki tulajdonítsanak. Ily hangok jutnak fulunkbe a múlt évi Századok octoberi füzetében megjelent első cikkünk óta. Mi tehát, kik az eddigi ösvény elhagyásával a megyék és várispánságok egyidejű alkotását a nagy király számára foglaltuk el, kétszeresen kötelezve érezzük magunkat, a sajtónak fenntartott kritika netaláni megindulása előtt is, némely azóta felmerült kételyek eloszlatását az első korszak bezárásával és a másodiknak bevezetésével kapcsolatosan megkísérteni.

Keressük fel tehát azon nyomokat, melyeket az iker intézmény az első király keziből kijöttével a consolidatio határáig jutva hagyott maga után.

Biztosabb tanúságot, úgy hiszem, nem adhat erről senki más, mint az maga, ki saját alkotásáról tesz vallomást. Megtaláljuk pedig ezt egy okmányában, melynek hitelességét eddig a későbbi álgyártmányok által felébresztett aggályok sem

ingatták meg, a veszprémi püspökség számára 1009-ben kelt alapítványban, hol két megyének és három várispánságnak bizonyos nyomai szemlélhetők ¹⁾. A király ezen kifejezése: „in comitatu visegradiensis civitatis villam unam supra Danubium“, valószínűleg visegrádi várispánságot, nem pedig valami városi kerületfélélet jelent; mert a magyar királyság első századában és a másodiknak közepéig a „civitas“ szó a „castrum“ — a vár, illetőleg várispánság értelmével azonos volt, mikép a „civitas“ szóból képezett „cives“ szó is egyjelentésű volt a „castrenses“ nomenclaturával, vagyis a várnépet jelentette, nem pedig a még akkor nem is létezett valódi polgárságot. A fentebbi kifejezés tehát ezt helyettesítette: a visegrádi várispánságban egy duna-melletti falut. A civitas szónak ilyen értelmét az első cikkekben a három árpád-kori legjelesebb király törvényeire és első Gejzának 1075-ki alapító levelére hivatkozással telhetőleg bebizonyítottam; de mivel ezen értelmezésnek nagy hordereje van, helyén lesz az elsőkori curialis stylusnak idetartozó gyakorlatát a XII-ik század közepéig még bővebben előadnom. Feltalálható az többi közt II-ik Béla királynak a demesi prépostságról 1138-ki alapítványában. A királyt környező országnagyok közt ott állanak az „albensis civitatis comes“ és „nove civitatis comes“, kétségtelenül nem mint városi bírák, hanem mint előkelő várispánok. Ugyanazon okmányban civitas nevet visel Nógrád is, melyről tudva van, hogy soha sem volt országos város, de a várjognál fogva hozzátartozó faluk is mutatjuk várispánsági minőségét. Szintén ott olvassuk, hogy az esztergomi érseki egyházmegyében fekvő várispánságok a demesi zárda számára száz csomó gabona tizedadásra köteleztetvén, ezen teher így lön körülírva: „in parochia archiepiscopi de una quaque civitate centum capecie dentur demesiensi ecclesie.“ Hogy itt a civitas szó alatt az adományozó király országos várak, illetőleg várispánságoknál egyebet nem érthetett, az egész okmányon által előmlő curialis stylus szövege és főleg azon körülmény bizonyítja, hogy ezen adomány csak a királyt illető várispánsági jövedékre, nem pedig az egyháznak

---

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. T. I. 289.

az első király által adományozott és az egyház tulajdonát tevő dézmaszedésre vonatkozott ²⁾).

Menjünk tovább. Az idézett veszprémi okmányban említett várispánság így van kifejezve: „in pago Cortoensis civitatis unam villam etc.“ Két homályt kell erre nézve eloszlatnom. Első az, hogy a „pagus“ szó alatt nem falu jelentetik, a mi képtelenség lenne, hanem Tacitus és a német historicusok szerint egyértelmű volt az oly külön igazgatás alatt és számosabb helységekből álló terület értelmével, melyet a régi germanok „Gau“ néven neveztek, és a mely értelemben a beköltöző bajor papok egyike azt az első király irodájába a comitatus szónak synonymája gyanánt átültette. Való ugyan, hogy ilyen nevű várra vagy várispánságra az eddig közzétett okmánytárakban nem akadunk, de ezt az eredeti okmány nemlétében az egymásra halmozott másolatok hibás leírásának vagyunk hajlandók felróni és az elsőkorinak Karako (régiesen írva Craco, Corcou) Veszprém megye szélén fekvő vár- és várispánsággal azonosítani, miután ennek is az első király általi alkotását a fejérvári vártelekkönyv — *Legenda Sancti Stephani* — kétségtelenné teszi ³⁾. Eltekintve ezen feltevéstől, bármily név legyen ott elrejtve, az mindenesetre egy elsőkorinak várispánság létéről tanúskodik.

Hátra van még a harmadik várispánsá gról, Úrhidáról szólani, mely az idézett veszprémi okmányban ezen kifejezéssel: „in conparte Urhida civitatis“ van jelelve. A „conpartes“ és rokona a „partes“ szavak a magyarhoni régi történelmi kútfőkben nagy

²⁾ U. O. T. II. 94 — 109. Legrégibb történetirónk, Anonymusnál is a civitas szó váltva v árat jelent; így Nyitrát egyszer castrumnak, (§. 33.), máskor civitasnak (§. 35. és 37.), valamint Beszprémet is hol castrum, hol pedig civitas néven nevezi (§. 48, 49.). A szomszéd morva és cseh földön is Palatzky és Dudik szerint az 1200. évet megelőzőleg a civitas szó várat jelentett. Lásd *Geschichte von Böhmen* I. B. 174. Dudik *Mährens Allgemeine Geschichte*. I. B. 374. IV. B. 189.

³⁾ A fejérvári káptalannak 1349-ki jelentésében olvassuk: „nos libertatem jobagionum et populorum predicti castri Craco in *Legenda Sancti Stephani* libenter quessivissemus,“ hanem ezt Károly király János örkanonok idejében a sekrestyéből Visegrádra vitette. Fejér Tom. VII. vol. I. 108. Kovachich *Suppl. Tom. I.* 285. Jelenleg Karakó falu Veszprém megye szélén Vasban fekszik.

földterületeket, többnyire megyéket és hasonló önálló municipális tagozatokat jelentenek. Anonymusnál ez az értelme a partes címnek. Szent László és II-ik András okmányaiban szintén ez értelemben használtatik ⁴⁾. Az, hogy ezen várispánság az idők viharában eltűnt, a dolog lényegét nem változtatja.

Az imént nevezett három várispánsággal szemközt, a veszprémi okmány két megyének emlékezetét tartotta fenn, tudniillik Fejér- és Veszprémét, megkülönböztetvén azokat a várispánsági minőségtől az által, hogy a „civitas“ szócskát azokra nem alkalmazta. Ezen elválasztás annál bizonyítóbb, mivel ugyan azon egy okmányban történt és mivel a két utóbb nevezett várispánsághoz akkor tartozó helyek úgy a várispánsági korszakban, mint annak eltűntével a nevezett megyék álladékához számítottak, részben máig is ⁵⁾.

Habár első cikkemben I. Gejzának 1075-ki alapítványlevelét a „civitas“ szónak várat jelentő értelmezése végett már felmutattam, miután azonban most abból az életbe átment új alkotás consolidatióját és a két intézmény különállását akarom bővebben kifejteni, szabadságot veszek magamnak azon sok tekintetben Unicumot érvelésem folytatásául még egyszer felhasználni. Benne találjuk hat várispánságnak, valamennyinek civitas név alatt megemlítését. Ezek: Bors (most Bars), Bihar, Fejérvár, Újvár, Vác és Zonuk. A csongrádi várispánság el van különözve Csongrád megyétől, melynek mint ilyennek már nem „civitas“,

---

⁴⁾ Béla névtelen jegyzője hét megyét megkülönböztet „Partes“ kifejezéssel: Ung § 12, Nyr § 21, 22, Gumur § 33, Nougrad § 33, Budrug § 41, Begney (talán Temes?) § 44, es Kemejt § 57. Sz. László 1082-ki okmányában áll: „in partibus Tolna“ Fejérnél T. I. 455. II-ik András 1225-ben mondja: „in partibus Soth predictus Bors habet quinque predia et multas piscinas.“ U. O. T. III. vol. 2. 67.

⁵⁾ Szent István iménti okmányával teljes összhangzásban van e király törvényének terminológiája, mennyiben a compilerok nem rontották meg, és ha a Corpus Juris elferdített szövege helyett a bécsi codex épebb szövegét, mint azt Endlicher közlé, *Rer. Hung. Monum. Arpadiana* 323. l. „Siquis senior curti regali vel civitati preficitur“ elfogadjuk. A Corpus Juris szövegének nincsen értelme és az interpolatio szembetűnő. Ime: „Si quis servorum Curiae regali vel comitis preficitur, ejus testimonium inter comites recipiatur.“

hanem „comitatus“ ezim adatik. Az apátságoknak adományozott megyei birtokok mindenütt el vannak szomszédolva a várispánságokhoz tartozó hűbéri birtokoktól, melyeknek birtokosi majd „cives“, majd „castrenses“, majd „Urbani“ ugyanazon egy jelentésű nevekben részeltetnek. Bors megye a hasonló nevű várispánságtól még az által is el van ezen érdekes okmányban különítve, hogy a várhoz tartozó telkeket határozottan kivette a király az adományozottak sorából, kétségen kívül a szentistváni törvény tilalmánál fogva. Lehet-e ennyi kézzelfogható jelenetek után kétkedni, hogy az alkotó nagy király két intézménye a halála után beállott anarchicus hanyatlások daczára is a consolidatio ösvényén találtatott? Látható ezen consolidált állapot még behatóbb fejlődésben az első király nyomán járó két jeles utódinak, Szent László és Kálmánnak törvényei sűrű fátyolán keresztül is, habár az akkori municipális beléletnek rejtekeibe nem hatolhatunk; de észlelhetők e jelenség a bel- és kifelé foganatosított nagyszerű eredményekben. Szent Lászlóról van írva: „Országlása alatt oly virágzásra emelkedett az ő buzgalma által ismét rendbehozott ország, minöben addig sem jólétre, sem szabadságra és a törvény uralmára nézve soha sem létezett . . . . . alatta Magyarország minden más országot meghaladt gazdagságban, tekintélyben és dicsőségben“ 6).

Mielőtt tovább folytatnánk a megyék és várispánságok consolidatiójára következő fordulat jeleneit, már itt szükséges felemlíteni a két intézmény különváló természetét által eredményezett azon elvitázhatlan jellegzést, hogy a királyok tényleges korlátlan hatalma alatt álló várintézmény nem volt az autonómiának organuma. Mi volt tehát? kérdeni fogják, és mi készek vagyunk azon felelettel: hogy a várintézmény a király kezeibe központosított feudális institutio volt, a mit ma militarismus szóval fejeznek ki; míg más részről a megyei intézmény — a provincia-szerkezet — az önkormányzat egészséges emlőin folyton növekedve és az önkény kapdosásaival daczolva, beleolvadt, belenőtt a nemzet geniusába.

6) Endlichernél: Legenda S. Lad. 235. l. után Horváth Mihály Magyarország Tört. I. köt. 212. Kálmánt illetőleg pedig U. o. 216 — 242.

De ki ne sejtene, hogy a két intézményt, habár egy apa és egy nap szülöttjét, tartós szövetségben megtartani, vajmi nehéz feladás volt? Míg a trónon oly szellemes fejedelmek ültek, mint az imént dicsőített három király, hiszem, hogy képesek voltak e nehézséggel győzelmesen megvívni; de mi volt várható a győngéktől, kik amazok után sűrűn következtek és kiknek a történelem csekély jó tetteik mellett annál számosabb hibáikat jegyezte fel?

Alig megyünk át a királyság második százada-, második negyedébe, már is hosszú sora indul meg a várintézmény feldúlására ezelő alkotmányellenes cselekedeteknek a királyok részéről. Az első nagyobb réstörést a várintézmény szilárd épületén II-ik Béla és II-ik Gejza királyok követték el⁷⁾. Utódaik közül egy sem volt, még a jobbakat sem véve ki, kik többet-kevesebbet nyomaikon ne jártak volna. Tönkre ment a nagy szellem nagy műve kezeik alatt. Természetesen nem egy emberkor tette volt ezt, mert erős alapra fektetett épületet feldűlni: hosszú időt kíván.

Még a XII-ik század közepén hazánkban megfordult Otto freisingi püspök, a szomszéd osztrák markgróf fia, a magyar királyok rossz gazdálkodása eredményeit szembe tünőknem találta, mert számra még több mint hetven várispánságról — Comitatus — és azok hadi nyomatékáról kedvező tanúságot tesz. De már Rogerius mester IV. Béla ideált a tatárfutás gyászos okait elemezve, a hetvenkét várispánság — Comitatus — hadi erejének a királyok pazar bőkezősége által előidézett kimerültséget panaszolja⁸⁾.

IV. Bélának buzgó törekedése meggyógyítani a várintézmény vérző sebeit sikertelen volt. Kún László alatt az ős vár-institutio szétfoslása tetőpontját érte el. Utóda III-ik András nemcsak az Árpádok sorát, hanem az Árpádok várintézményét is sirba vitte. A feltámadásra képtelen hullán az Anjouk korában csak galvanicus tünetek vonultak el. Finis castrorum! —

Kollár idejétől és példájára sokakat, kik e szomorú tárggyal foglalkoztak, bánat töltött el, mert a haza boldogsága és

⁷⁾ Fejér Tom. II. 94—109, 86, 87, 117—120, 124, 150 stb.

⁸⁾ Otto püspök tudósítása Szalaynál Magyar. Tört. I. 101. Rogerius M. Carmen Miser. Endlichernél i. h. 262.

jövője ellen elkövetett bűnnek tartották a királyok mulasztásait a várintézmény fenntartása körül. De ezen indokolás éle eltompult, mióta koszorús történetírónk Szalay László II-ik András királynak a várbirtokon és intézményen elkövetett bűnös gazdálkodását mentegetésére méltatta azzal, hogy a várintézmény bomlása magasabb történelmi kénytelenségből eredett, mely hatalmasabb fejedelmek által sem lett volna elhárítható, de meg a várszerkezet szétfoslása szerinte nem csak természetes, hanem a haladás magvát magában rejlő fejlemény is volt ⁹⁾. Ennek tüzetesebb meghányását a II-ik korszakra fenntartván, most azon kérdés szellőztetésére megyek által, mely értekezésem egyik főbb tárgyát képezi.

Vannak-e oly biztos elvek és jellegek, melyek vezetésével az ős megyéket a várispánságoktól a királyság első századaiban meg lehet különböztetni?

E thema ujdonat-új; — azért megoldásának kísérlete a kezdet nehézségeinél fogva nem bírhat nagy kilátással a szaktudósok helyeslő fogadására; szolgálni foghat mindazáltal alkalmul a fiatalabb erőknek az eszme áthatóbb és kimerítőbb kifejtésére.

Tehát az inductio nyomán menve, a kérdéses elveket következőkben indítványozom:

A) Fő súlyt a kritikai óvatossággal használt terminológiára fektetek, tekintettel a korszakok szabályos és szabálytalan gyakorlatára.

Mielőtt a latin nyelv behozatalával a külföldi Curialis Stylus honunkban megállapodott volna, a megye és várintézmény elnevezése általános hullámvásznak volt kitéve. Láttuk, hogy szent István irodájának első vezetői a comitatus szó alatt, ha az magán állott, a magyar megyét, a comitatus civitatis alatt pedig a várispánságot jelentették; de ennek pagus és conpartes synonymáit is használták. Láttuk, hogy a civitas szó a királyság egész első századában és a másodiknak közepéig országos várat, illetőleg várispánságot jelentett.

„Szent László korától veszi kezdetét a provincia és parochia“ és az ezektől leszármazott „provincialis és parochianus“

⁹⁾ Szalay Magy. Tört. II. köt. 5, — 6, — 7. l.

szavak használata, amazok megyét, emezek megyeiféjét fejezvének ki. Az idézett 1082-ki alapítvány curialis stylusa ez: „ubi separatur Parochia Zala a Besprem.“ A comitatus szó ekkor csak ritkán alkalmaztatván a megyére, többnyire várispánságot jelentett. Midőn tehát egy részt a provincia és parochia szavak és származékaik biztos kalauzul szolgálnak a megyeiség felismerésére, a comitatus szó után bizony nem idulhatunk, hanem melléje még más megkülönböztető jelleget kell tanácsul vennünk ¹⁰⁾).

A XII-ik század második felében a civitas szó a fejlődő szabad városoknak juttatván, megszűnt várat és várispánságot jelenteni.

A provincia és parochia nevek és származékaik az egész XII-ik század lefolytán kizárólag a megyéknek adatnak.

A XIII-ik század kezdetén is, a tatárdúlás képezvén választó vonalat, alig van azon nomenclaturától eltérés. A Várad Regestrum a megyéket a várispánságoktól állandó pontossággal különíti el, amazokat provincia vagy parochia, desoha comitatus ezímen nem nevezve, a várispánságokat pedig csak a várjogi attribúciók által jelezi ¹¹⁾. Ezen stylt híven követi Rogerius mester és azon váradí káptalan egykorú kanonokja is a tatárpusztításról

¹⁰⁾ Lásd Szent László és Kálmán törvényeit. Nem szükséges intémem, hogy a compilatio közbejötté miatt ezen törvények szövege, különösen azok terminológiájukra egész biztossággal nem lehet építeni. Azonban Szent László III. Decr. 13. fejezetében a provincia, Kálmán Decr. 11. feje. a comes parochianus, 12. fejezetében a maga, 37. fejezetében a judices megalis műszavak szembetűző megkülönböztetést mutatnak a várispánsági attribúcióktól. — Az egykorú Krónikásoknál is hasonló, habár kötetlenebb gyakorlat fejlett ki. Anonymusunk Nyitra megyét a honfoglalás korában provinciának § 35, 37, Borsodot és Zarándot comitatusnak nevezi § 31, 52. — Hartviknál Szent István életírásában olvassuk: „post hec provincias in decem partitus episcopatus“ Endlichernél 171. l. Szent Gellért életírásában, U. o. 219—232. „tota provincia Chanadina“ ismételve jó elő.

¹¹⁾ Lásd az 1, 26, 50, 83, 90, 93, 96, 97, 116, 207, 212, 277, 323, 346, 368. §§. Endlichernél 640—742. l. Figyelmet érdemlő körülmény, hogy a Várad Regestrum hiteles helynek hivatalosan szerkesztett jegyzőkönyve, hol a stylus Curialis szabályosan volt megtartandó.

irt munkájában ¹²⁾). Egy okmányban sincs azonban a megye és a hanyatló várispánsági intézmény közti különbség oly jellemzőleg és napfényű világossággal kifejezve, mint II-ik Andrásnak a Chák nemzetségből származó Kisfaludyak dicső őstagja, Ugrin érsek számára 1226-ban kelt adományában, hol Fejér megye, melybe az adományos jószág be volt keblezve, parochia, a Bana várispánság pedig, melyhez azon birtok állandóként tartozott, comitatus néven van kifejezve, még pedig úgy, hogy ezen comitatus-részben ama parochiában fekszik ¹³⁾).

A XIII-ik század a megyei és várispánsági intézmény metamorphosisára nézve képezi az átmeneti korszakot. Az anyag és az eszmék változását a megszokott nevek és műszavak változásai követték. Eleintén csak gyéren és szórványosan, majd több tért foglalva. A tatárdúlás után az egykori szabályosan gyakorlott terminologia szabálytalan zagyvalékká vált: parochia, provincia comitatus districtus, hol még néha külön értelműek, hol pedig synonymákká lesznek.

Tudata azonban a megye és a várispánság közti megkülönböztetésnek még a XIII-ik század második felében, sőt vége felé is néha, mintegy elvértve, felmerül. Így Slavonia rendűinek 1273-ki tartományi gyűlésén, hol Zágrab és Körös megyék törvénykezése és megyei hatósága szerveztették, ezekkel szemközt az egykori várispánságok, névszerint Zagoria és hozzá hasonlók, mint amazoktól szervezetileg különbözők, elválasztatnak; világos jeléül annak, hogy a Dráván-túl még akkor a hajdani két különböző intézménynek emlékezte nemcsak nem halt ki, hanem a régibb különbség nyomai is mutatkoztak ¹⁴⁾.

¹²⁾ A megyékről így ír: „quod nobiles comanorum cum suis familiaribus per singulas Hungariae provincias mitterentur et moram quilibet in provincia traheret sibi assignata“: — a várispánságokat pedig így említi: „septuaginta duos habet Hungaria comitatus.“ Endlichernél 260—262.

¹³⁾ (Villam.) „Yiner in parochia Albensi ad comitatum de Bana pertinen (tem) cum octo mansionibus . . . contulimus.“ Győri Tört. és Régészeti Füzetek III. köt. 297.

¹⁴⁾ Jura Regni Croatiae Dalmat. et Slav. Joan Kukuljevic. Zagrabiae 1862. Pars II. p. 5. Zagoria várispánsághoz hasonlók voltak; Berzence várispánság — comitatus, — Fejér Tom. V. vol. 3. 243, Rewche

Már tíz évvel ezelőtt Társulatunk nagyérdemű másod-Elnöke, Horváth püspök figyelmeztetett arra, hogy a comitatus szó alatt a régiek nem csak a főispánságot és vármegyét értették, hanem azon bérbirtokot is, mely hadi szolgálatért adatott a királyoktól ¹⁵⁾. De ezen figyelmeztetés elhangzott és a Diplomaticus Codexek tudós és szorgalmas kiadói mind annyiszor a mostani vármegyékkel egyenlőket hittek felfedezni a rejtekekből felhozott kútfőkben, valahányszor a Verböczy nevére helytelenül keresztelt vármegyei ál-lajstromba foglaltakon kívül, oly új névre akadtak, mely comitatusnak volt címezve. Így szaporították a vármegyék névsorát a Bakony, Galgótz, Bana, Szolgagyőr, Sempte, Stomfa, Següsd, Lucsmán, Szerencs stb., szép számú nevekkal csak azért, mert azok néha a régi okmányokban comitatus címet nyertek ¹⁶⁾. De nemcsak megyét, nemcsak várispánságot, vagy vármegyét jelentetja comitatus szó, hanem hivatalt is. Így az Árpádok egész korszakában minden oly hivatalos alkalmazás, melynek viselője a bőven gyakorlott comes névvel élt, comitatusnak hivatott. Ezen értelemben nevezi Szent László II. decretumának 15-ik fejezete a határőrségi felügyelést comitatusnak, II-ik András pedig az 1222-ki arany bulla 14-ik cikkében a várispán hivatalát comitatusnak. Hasonló értelme van a „comitatus maris“, „comitatus tavernicorum“, „comitatus curialis“ kifejezéseknek ¹⁷⁾. Végre alárendelt minőségű testületeknek is

---

várispánság — comitatus — Monum. Hung. Hist. Kiadja ifjabb Kubinyi Ferencz I. köt. 139, Chazma várispánság — comitatus — Fejér: Tom. VII. vol. 5. 515.

¹⁵⁾ Magyarország. Tört. I. k. 356. Magyar Tört. Tár. 9-ik köt. 100.

¹⁶⁾ Már az 1868-ki Századokban az eltűnt Valkó vármegyéről írt értekezésemben tiltakoztam a Verböczy-féle megyei cathalogus hitelessége ellen, kijelentvén, hogy abban Verböczynek semmi része nem volt és későbbkori ál-mű; mert az sem a híres szerző életében 1517-ben nyomtatott Tripartitumhoz, sem annak halála utáni 1545, 1561, és 1572-ki kiadásokhoz nincsen mellékelve; csak a Sambucus és Mosoczy aegise alatt 1581-ben és 1584-ben kiadott Corpus Jurisban látott azon névlajstrom napvilágot, Verböczy neve alatt. Lásd a Századok 1868-ki folyam 471. l.

¹⁷⁾ Wenzel Árpádkori Új Okmánytár I. k. 256, Fejér IV. 3. 286. Ugyanott. 1. III 161.

jutott a comitatus czím. Például a Somogy megyében fekvő, királyné udvarnokainak segesdi kerülete, comitatus de Segusd, a Vas megyében fekvő királyi udvarnokok'sági kerülete, comitatus de Sag, az alárendelt viszonyú ismeretlen hatvani és világosvári birtok-kerületek, Comitatus de Hatvan, Comitatus de Világosvár név alatt szerepelnek ¹⁶⁾). Mennyi alkalom a tévedésre, ha a comitatus szónak, mely oly elasticus értelművé vált, csak mindig egy jelentést tulajdonítunk.

Ha tehát a terminologia bizonyos egyes esetekben nem vezet bennünket a kívánt eredményre, vannak

B) még azon kívül más vezérelvek, melyek a középkori megyék és várispánságok megkülönböztetésében kalauzolhatnak bennünket. Elsoroljuk egymásután:

a) Nagyon tévedne, ki azt állitaná, hogy Szent István az egész ország minden táját megyékké és várispánságokká alakította, oly feltevésre építvén állítását, mintha azon intézmények kellékei az új haza minden szögletében készen állottak volna; holott a honfoglalást követő első korszak, melyről Béla névtelen jegyzője tanúskodik, bő adatokat szolgáltat arra, miszerint az ország több terjedelmes ős erdőszettel elárasztott vidékei és a határszélelég nyúló havasok rengetegei néptelen és vadon állapotban soká tengettek, következőleg a megyei és várispánsági szervezés kellő qualificatiójával nem bírván, a nagy király szelleme sem képesíthette azokat bármily szervezésre. Ez okon első vezérelvül kimondjuk: hogy hol a municipális vagy hadi életnek kellékei és tényezői nem voltak feltalálhatók, ott sem megye, sem várispánság nem létezett. Példákat alább fogunk felhozni.

b) Második vezérelv: oly földterület, melyben nemesek — servientes regales — laktak, megye volt; azonkép a nemesi birtokok és azoknak minden nemei is a megyék keretébe tartoztak.

¹⁶⁾ Comitatus de Segusdról Erzsébet királyné 1288-ki adománya Wenczelnél Árpádkori Új Okm. IV. köt. 312. — Sixtus kanonok mint királyi biztos 1272-ben jelenti: „quod nobis pro exequendo mandato regio ad comitatum udvarnicorum de Sag venientibus“. Kubinyinál. 84. l. — Egy 1310-ki okmány kivonathban: „nobilis de comitatu Hotuon.“ Századok. 1869-ki folyam 603. Világosvári comitatusról Codex Patrius III. k. 32. *Ott fűző nincs róla.*

Erre nézve azonban a tatárdúlás választó vonalat képez, mert innentől már IV. Béla és utódai alatt a várkatonák egy osztálya nemességet nyert, s így a várispánságok is részben nemes várörököt és kiváltságos birtokokat tartalmazhattak.

c) Harmadik vezérelv: a nádori vagy megyei közgyűlések rendszeren megyei joggyakorlatot bizonyítanak. A várispánságok katonái fegyelmi tulajdonságuknál fogva nem gyakorolhattak önálló külön gyűlésezési jogot. Azonban a közös megyei gyűlésen a szabad birtoku nép minden osztályaival, a várkatonaság és várnép Szent László törvénye tanúsága szerint részt vehetett. Az ily közgyűlések helyiségeitül a várak vagy azok aljai szolgálván, a megyei minőség kimutatására nem vezetnek.

d) Negyedik vezérelv: az első alkotásból kikerült ős megyék nagy földterületekből állanak és mindenik egy egész zárt kört képez. Ennek ellentéte, a várispánságok: kisebbek és szakadozott területekből alkotvák, de honvédelmi tekintetben összetartozó testületet képeztek.

e) Ötödik vezérelv: minden ős megye magán álló s hasonló más megyébe nem fekehtik. Ellenben minden vár és várispánság egészben vagy részletenként szűkségképen valamely más megyébe vagy több megyékbe van kebeleztve. Egy várispánság más várispánságba sem egészben, sem részben nem lehetett beékelve. Végre

f) A várispánságnak még három csálhatlanul biztos criteria vagyon. Első: a várjog, melynek alapján az elidegenített várbirtok vagy várnép ahhoz visszakapcsolatott. Második: várispánsági hadi tisztek, kik csak kizárólag várispánságokban és soha megyékben nem léteztek. Ilyenek: a várispán — comes castri — a várnagy — major castri, praefectus castri, vornogio, — a hadnagy, — major exercitus, dux exercitus, hodnogio. — Harmadszor: felmentés a várkötelék alól, különösen nemesítés által.

Ezen vezérelvek és criterionok bővebben kifejtve, tisztázva és kiegészítve, más részben pedig helyesen alkalmazva, szabadjon reménylenem, nem kis lendületet nyújthatnak egykor az első alakulásból származott megyék és várispánságok teljes számának földéítésére, de jelenleg úgy látszik ennek még nem jött

meg ideje. Üres lapokat hagyunk azért a helyünkbe következő erősebb vállak számára. Kezdetnek azonban és buzdító például legközelebb kísérletet teendünk e tárgyhoz tartozó jegyzeteink vázlatos közlésével, melynek ez okon sem teljességére, sem hibátlanóságára igényt nem tartunk.

BOTKA TIVADAR.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

IV.

A XVI-ik századból eredő énekek közlését a Szerdahelyi Mihály-féle, 1594-iki verses krónikával befejeztük. Ideje áttérnünk a XVII-ik századra, nevezetesen mindenekelőtt az ezen század elejét megnyitó Bocskay-korbeli énekekre, melyekhez mintegy toldalékképen egy, Báthory Gábor uralma idejéből való ének is csatlakozik, — s ez az ötödik, mert Bocskay koráról négy történeti énekkel rendelkezünk.

Mind az öt a Decsy-codexben maradt fenn, négye kizárólag csak itt; a Kátay Mihályról szóló egyebütt is föllelhető ugyan: azonban ily terjedelemben sehol. Tehát ez is mintegy újnak, vagy legalább két harmadában kiegészítettnek veendő.

E versezetek a Decsy-codexben, a mint annak tartalmát sor szerint bemutattuk, a 26., 27., 29., 39. és 40-ik számok alatt sorakoznak, — s minthogy az eddig közlött historiás énekeknél általjában mindnyájan tetemesen rövidebbek: különben is, egy korra vonatkozván, egyszerre közölhetjük.

Ez énekek nem annyira verses krónikák, mint inkább hazafias, intő, buzdító, kesergő vagy emlék-költemények: tehát az eddigiektől, különösen a „Historia Szikszoiensis“-től annyiban eltérő természetűek, hogy ezekből nem az események részleteit, mint inkább a kor- és nép hangulatát tanuljuk megismerni. A történészre nézve mint ilyenek, okvetlenül érdekekkel bírnak: adalékok az illető korszak s szereplői jellemzéséhez, és

pedig a mennyiben közvetlenül az események fris benyomása alatt keletkeztek, értékek emelkedik.

Hazai történelmünk minden elfogulatlan tanulmányozójának el kell ismernie, hogy Boeszkay István akár mint ember, akár mint uralkodó, — egyike történelmünk legtökéletesebb alakjainak. Mint jellem: férfias, higgadt, mértékletes, következetes; mint fejedelem: kegyesszívű, bölcs, és igazságos, népének igazi atyja; mint hadvezér: előreszámító, az eshetőségekre készen álló, kitartó, a cselekvésben gyors és merész, de sohasem a vak merőségig; ha kell, kockáztat, — de csak akkor, ha kell, s dolgának alapját előbb jól megvetette; mint államférfi: éleseszű, dicsőség és szerencse káprázatai által magát elragadtatni nem engedő, csapások alatt el nem csüggedő, mások megnyerésére kiváló tulajdonokkal bíró; mint magyar és protestáns: nemzete jóléteért hevülő, mindent föláldozó, annak alkotmányos és lelkiismereti szabadságáért váltig küzdő. Ezért úgy a nemzeti, mint a vallási jogoknak egyik legkitünőbb, tisztalelkű hőse.

Ily tündöklő tulajdonok, s oly rohamosan győzelmes pályafutás mellett, minő az övé: csoda-e, ha a rendkívüli férfiú rendkívüli népszerűségnek örvendett? — Tudjuk, mint ragaszkodtak hozzá hívei: Homonnai Bálint, Rákóczi Zsigmond, a Széchyek, Nyáry Pál, Rhédey Ferencz, Gyulafi László, Czobor Mihály, Bosnyák Tamás, Dengeleghy Mihály; s a rettenetes hajdúvezérek: Lippay és Némethy Balázs, tűzbe-vizbe rohanó hajdúseregekkel, melyeknek legesekélyebb közvitéze is édes atyjaként szerette Boeskayt. Innét az országos gyász, váratlan halálakor; innét a szörnyű boszú, mely áldozatot követelt s a kassai piacot oly rémesen festette be a szerencsétlen Kátay vérével, kit a közvélemény Boeszkay megmérgezésével gyanúsított. Alapos volt-e a gyanú vagy nem? a felbőszült nép nem kérdez: neki Boeszkay halaláért áldozat kellett! Mint egyik népi eredetű énektünkből látjuk: az a hiedelem volt elterjesztve Kátay cancellárról, hogy ura fejedelemségét kíváná magának; lehet, hogy e hiedelmet Széchy György és Nyáry Pál — Kátay ellenségei s Boeskaynak leghűbb emberei — szitották a hajduság közt, hogy a prágai udvarhoz fordult cancellárt tehetetlenné

tegyék. Elég az, — a hiedelem a nép között megvolt,*) melyhez véve a méregkeverés gyanúját: valószínűvé válik a föltétel, hogy az elkeseredett és fanatizált nép, midőn Kátayn a vérboszu tényét végrehajtá, azt hívé: az elhunyt fejedelem akaratát teljesíti, mint a ki a fogoly Kátay megbüntetését végrendeletében „a z u t á n u n k v a l ó k í t é l e t é r e“ hagyta.

Ezért hirdeti az ének oly diadalittasan :

„De megadták neki (Kátaynak) az királyságot! . . .
 Darabonként neki testét vagdalták;
 Koronája neki sok élős kard lön, —
 Királyi ruhája vérrel festött lön.“

Azonban tán kissé bővebben is bebocsátkoztunk a részletekbe. A Bocskay-kor lélekemelő, majd megrázó eseményei a historiákból eléggé ismeretesek. Nektünk csak tájékozásul kelle pár vonást érintenünk, a mennyiben azok a közlendő énekek helyes megítélésére vonatkoznak. Tekintetbe veendő még itt, hogy a Bocskay-kor jellege határozottan protestáns lévén, s következőleg pápa-ellenes: e szellem lel kinyomatot a jelen énekekben is. És pedig, minthogy e költemények — az 1. és 4. sz. a. közlendőket kivéve — tisztán népi eredetűek: csoda-e, ha e korjellemző kinyomat, itt-ott kissé erősen, szilaján, gúnyos kifejezésekben nyilatkozik?! Nem kell felednünk, hogy ezen énekek forradalmi kor ereklyéi, még pedig oly forradalomé, melynek kettős éltető eleme: a nemzeti és vallási szabadság vala.

A higgadtan ítélő történész nem riad vissza az élesebb vonásoktól, sőt ismernie kell azokat, hogy a fölzaklatott szenvedélyekről — melyek az eseményeket mozgatták — fogalma legyen.

Ily felfogásból kiindulva, senkisésem fog megbotránkozni e historiás énekeknek tiszta hazafias szelleme mellett itt-ott élesebb vallási kifakadásain; nekem úgy kelle azokat adnom, a mint

---

*) „Az Kátai Mihály öleté azt meg:
 Mőrt ő királyságát kívánja vala.“

(L. alább, a 3-ik éneken.)

vannak, — valamint adni fogom jövőre az I. Rákóczi Györgyöt ostromozó ellenpárti gúnyverset is, a maga teljes túlzottságában.

A Boeska y-énekek között a codexben a 40-ik szám alatt, tehát leghátrább álló, kor szerint a legrégebb, — azért ezt közlendjük legelőbb. Czíme, e Balassa Bálint-féle 9 rövid soros versszakokban, korában ritka hangzatos rimeléssel s ügyes technicával írt költeménynek:

„Az Erdélynek siralmas éneke.“

Tartalma után itélve, alkalmasint 1605-ből való, midőn javában folyt a háború, — mindenesetre az 1606. ősszel létrejött s a bécsi és zsitvatoroki békét eredményezett alkudozások és fegyverszünet előtti. Ezen ének szelleme — a pápa-ellenes czélatoktól eltekintve, melyek azonban a protestáns író álláspontjából folyván, természetesek — teljesen mérsékeltnek, béki-
lékenynek mondható. Sőt az író a pártálláson föltülemelkedve, — s ez teszi művét kiváló becsüvé, — az önzéstelen hazafiság szózatának ad helyet; fölszólítja Boeska y-t és Bástat: béküljenek ki, ne dőlják harczaikkal a hazát, ne ontsanak keresztyén vért, ott a török, a közös ellen, arra törjenek inkább mindketten:

„Halálos ellenség,
A török nemzetség;
Bár egymással ne víjjonk,
Se Kassa vármögyét
Se Nyitra vármögyét
Bátor ne ostromlanók:
Nándor-Fejérvárban,
Buda-, Egörvárban
Elég dolgot találának!“

Valóban, egészen a XVI-ik század hegedőseinek, egészen Tinódy Sebestyénnek föltámadt nemes szelleme, szózata, mely a pártoskodásoktól int, s a török ellen serkent. Nagy ritkaság a törökös XVII-ik században, nagy higgadtság, józanul látás a forradalmak zaja közepette; de szerző előtt tisztán áll a végeczél, mely őt vezérli, s ez: a magyar nemzet fennmaradása, melyért az Istent kéri:

„Az te kis hajódat
 Választott bárkádat
 Tartsd meg az sok szélvészben!“

A derék szerző neve ismeretlen; de hogy művelt, olvasott ember volt: mutatják a classiceai irodalomból merített példázgátásai, s gördülékény, gyakorlott verselése.

A 2. és 3. sz. alatti — vagyis a codexben 26. és 27. sorszámok szerint következő énekek — fölfogásukra, szellemükre, hangulatukra s verselésükre nézve annyira hasonlók egymáshoz, hogy aligha tévedünk, ha azt hisszük: egy szerzőtől erednek. Deesy is közvetlenül egymás mellé sorolta őket.

Mindakettő 1607-ből való, és pedig az előbbi („Cantio optima Boeskaidijis“) ezen év tavaszáról, május 9-kéről („az szép kikeletkor . . . az szent Jóbnak napján,“) s az utóbbi („Alia cantio“) september 30-káról. (I. végstropháját.)

Az első: a haldokló Bocskay szájába van adva, búcsúzó vers gyanánt; a versfökbül is az ő neve derül ki: „Boeska i István.“ A mérgezésről elterjedt hiedelem ebben is, úgy mint a két következőben, élesen hangsúlyozva van. Mind ez, mind a 27-ik nagy kegyelettel, — sőt az utóbbi majdnem imádattal emlékezik Bocskayról. Igazán megható a 27-iknek öszintén búsongó, fájó siralma, mely elvégre is csak a vallás csodáiban, szent Ígében keres megnyugvást, — a földi atya elvesztése után a mennyecinek jövetelét várván.

S ez egyszerű ének, a maga bensőségével, minden sorában magán viseli a népi eredet bélyegét. Nem műköltő írta: a nagy ember, a szeretett fejedelem elhúnyta fölötti fájdalom tette a nép egyszerű fiát költővé.

Az itt 3. sz. a. közlött, Decsynél 29-ik ének („Cantio optima“), mely Kátay Mihályra iratott, szintén 1607-ből való lehet. Ennek négy első stróphája a gr. Ráday-család levéltára LV-ik codexében is megvan ily cím alatt:

„Épitaþhium Michaëlis Kátai, Cancellarii Stephani Bocskai Principis, qui Principem dictum veneno extingvens, ab Hajdonibus et militibus propter hoc scelus post mortem Principis frustatim concisus est.“

E codex után már 1864-ben közlém a „Régi Magyar Vitézi Énekek“ *) I. kötete 97. lapján. Most azonban Decsy codexéből még hét stróphával bővítve, teljesen közölhetem. Ez emlékvers már tudákos szerző műve, nem tisztán népies. A pápaság elleni gúny is élesen nyilatkozik benne.

Meg van e pápa-ellenes irány az 5-dik (Decsynél 39.) számú énekben is, melynek eredeti czíme „Cantio de Transylvania.“ Ezen ének kiváló becsü: mert igen korjellemző; élet-híven festi a Báthory Gábor korabeli zilált viszonyokat. Alap gondolata: a hazafiúság, s nemzetének önzéstelen szeretete, melynek pusztulását, vére hullását szerző szánja. Ugyanis Báthory Gábor alatt, Forgách Zsigmond kassai generális erdélyi hadjáratakor, 1611-ben magyar magyarral áll vala szemben:

„Jaj szegényök vattok nagy fohászzkodással:

Mört mast is rajtatok Forgács nagy hadával —“
mondja a 38-ik versszakban erdélyi honfitársairól a névtelen szerző, — ki e beháborút Róma művének tartja, a protestánsok üldözése czéljából (8-ik strópha). Inti azért pártoskodó nemzetét: térjen magába, ne fogyaszsa egymást, ne hallgasson a papok tanácsára, mely csak veszedelemre vezet. Például — nem ügyetlenül — a várnai vést hozza föl.

Ezen, a 38-ik versszak idézett sorai szerint kétségkívül 1611-ben szerzett éneket Decsy 1613-ban másolta le.

Hadd következzenek most már magok az énekek.

1.

„Az Erdélynek siralmas éneke.“

Nóta: „Pártosságban merült
Gyalázatban fordult . . . .“

1. Óh keserves szívvél	Valóban nem sirhatsz-é?
Ki most veszni tértél	Ennyi pusztulásban
Valljon s nem busúlhatsz-é?	Sőt vérontó kárban
Pártoló országon	Vigasságot lelhetsz-é?
Nyomorult hazánkon	

*) Pest 1864. Lauffer Vilmosnál, két kötetben.

2. Im ez szélös világ
 Török- s Magyarország
 Talpig mind fegyverben áll,
 Az német olaszszal
 Francia balonnal ¹⁾
 Pannoniában bészáll,
 Az Isten nevéjért
 Avvagy mind az hitért
 Valakit előltalál . . . .

3. Mint nagy mőnydörgésben
 Erdő, fűlyhő ködben,
 Az nagy tengőri szélvész,
 Szorong az mélységben,
 Fut, jár örvényében
 De csakhamar esze vész :
 Így most országunkban
 Bajvivó hazánkban
 Mindönnel köz az szélvész.

4. Ulisses régenten
 Tiz esztendeiglen
 Járt tengőri hadakban,
 Görög vitézökkel
 Trója mezejében
 Sokat feküdt táborban :
 Ennyi viaskodás,
 Pártütés, támadás
 Soha nem volt akkorban.

5. Agamemnon Cherib
 Achillest kérleli :
 Több hadat ne indítson
 Mőrt elkeserődött,
 Száradt, s megcapedött
 Az mostani romlason :
 De most azt kívánják
 Mindnyájjan óhajtják —
 Mőnnél inkább duhlasson !

¹⁾ Vallon.

6. Az törökök ím lásd,
 Nem kívánnak romlást,
 Inségöt országunkban :
 Lőnni köröszttségben
 Öltözünk Istenben —
 Vagyunk visszavonyásban.
 Kiért ugyan méltó :
 Világban vándorló
 Mindön öltözzék gyászban.

7. Eredeti nem jó,
 Közepi tikozló,
 Végét csak Isten tudja :
 De az szegény község
 Kin süllyos az inég —
 Bujdosáit jajgatja ;
 Gazdag nömös helyét
 Elromlott örökét
 Éjjel-nappal siratja.

8. Halálos ellenség
 Az török nemzetség —
 Bár egy mással ne víjonk,
 Se Kassa vármőgyét
 Se Nyitra vármőgyét
 Bátor ne ostromlanók :
 Nándor-Fejérvárban,
 Buda, Egőrvárban
 Elég dolgot találánk !

9. Az farkas bárányyal :
 Pártütők juhokkal
 Ím lásd, mostan legelemek,
 Török keresztyénnel
 Tatár magyar néppel
 Egy táborban fekűszenek :
 Jól volna, bárányok,
 Ha az éh farkasok
 Végre meg nem ömniek !

10. Vitézlő Boeskaei,
 Bástya ¹⁾ fegyverösi
 Egymást miért rontjátok ? ²⁾
 Halhatatlan hirért
 Fejedelm nekül
 De miért kardra keltök ?
 Mennyi ar most vagyon :
 — Mindön úgy forgódjék —
 Mindannyi ellenségtek !

11 Romlási hazánknak
 Újulton újulnak,
 Semmi békeesség de nincs ;
 Valahol pártütés,
 Óhajtas, kesergés :
 Mind semmi ott az sok kincs,
 Sőt mind életödöt
 Erős öröködöt
 Sokkal inkább akkor félt(s)d).

12. Meggondolja embör :
 Miért kardra keljön
 Mert F ő h a d n a g y azt látja
 Hígyjed, ő népének
 Háborgatásáért
 Erejét megmutatja ;
 Az ki ellenkődik
 Véle viaskodik —
 Nagy hamar azt megrojtja.

13. Honnan vagyon hagyva :
 Hogy az papok karja
 É'ős fegyverhöz nyuljon ?
 Avvagy legelsőben
 Vakmerőségében
 Oly hadat indíthasson ?

Az ő mestörével
 Az Jézus Christussal
 Soha nem volt egy uton !

14. Könnyü az embörnek
 Gonoszul készültnek
 Egy hadat indítani :
 De nehéz magátul,
 Maga erejétül
 Nyereségben szállani,
 Sőt noha gyakorta
 Kinek lova sánta
 Az kezd prédára jutni.

15. Az egész Ázsia
 Régön Efésumban
 Építe egy templomot,
 Kiben nagy sok király
 Rakattat' czifra
 Százhuszonkét oszlopot, —
 Az templom fris, ékös.
 Egy asszon nehezen
 Tarta föl egy roz' iffjat :

16. Azon igyeközik,
 Azon mestörkődik :
 Hirét nevét öregbítse,
 De nincsen jó módja —
 A várost meggyújtá.
 Azonban hirükkel lön,
 Maguk azt végezek :
 Ki volt ? ne hirdetnék,
 Hirük nevük ³⁾ elveszne.

17. Így mast is nagy sokan
 Lásd az papi urak
 Nagy hirt nevet keresnek,

¹⁾ Basta.

²⁾ Vagy : „Egymásra miért törtök,“ így, kétféleképen van meg.

³⁾ „Hire neve“ helyett t. i. Herostratesnek.

Ily szép drága várast :
 Istennek egyházát
 Fölegetni sietnek ;
 De mindön láttára
 Az Isten haragja
 Szálljon az ő fejükre !

18. Nem emböri erön,
 Fövenyön, vagy sáron
 Áll az Isten egyháza;
 Sem tartja markában,
 Tántorgó kezében
 Azt az római pápa :
 Az felső egekben
 Dücsöült mennységben
 Vagyon annak más ura !

19. Noha nagy sok habok,
 Háborúk, táborok
 Közötte uralkodik :
 Mint tűz görjed házra,
 Sárkány elefántra,
 Ez világ agyarkodik,
 Mönnél nagyobb száju :
 Mint szintén pálmafa —
 Legföjljebb nevekődik.

20. Crocodilus nagy gyík
 Földön vízben lakik :
 Egy kis állat meggyözi,
 Indiai partban
 Ha látja alunni —
 Magát sárban keverci,
 Addig ólalkodik
 Nappal szárazkodik :
 Torkában el béugrik.

21. Rágja mérgös gyomrát,
 Mardossa ő torkát,
 Megöli — s maga kijü
 Diadalmán örül,

Sárkánt földre ejti, —
 Eszi mindönféle nyü . . . .
 Véletlenül hogy lött,
 Azt mindön jól látja —
 Hogy halála nagy szörnyü.

22. Istennek nevéjért
 Mőly kicsin magában :
 Diadalmat úgy veszön
 Az nagy crocodilust :
 Amaz Anti-Christust
 Ki mindönt hadra viszön
 Meggyözi, megrontja
 Bizik Christusában —
 Hatalma semmi leszön.

23. Mindön kiáltotta,
 Sőt azt vélik vala,
 Hogy azok mind elvesznek
 Valakik Rómából
 Pápátul nem függnek —
 Hogy azok elkárhoznak :
 Az egy igazságban
 Voltak jó vallásban —
 Nevük vala c r e t n e k .

24. De az igaz Isten
 Szöinei hívekön
 Valakik ötet félik,
 Ostora azokon
 Az kik mindön módon
 Ő szent nevét káromlják ;
 Hogy ha meg nem térnek,
 Jóra röstök lesznek :
 Mint lesz azoknak dolguk !

25. Füstölög ez világ
 Majd meg lobban az láng —
 Nehéz akkor oltani ;
 Ha az árviz eljü
 Ha hámar ki nem térsz —

Késő akkor vetközni ;
Míg nem jött nyavalyád
Ha nincsen nyoszolyád —
Addig köll készíteni,

26. Sebős az nyil uta
Az ki elbocsátja :
Megtartóztatni nehéz ;
Ha az törben esöl :
Halálíg vesződöl —
Rövid ideiglen élsz ;
Míg kötél nyakadon
Nincs békó lábodon
Jobb hogyha addiglan félsz !

27. Intlek mind kétfelől
Pártoló két részről :
Háborútok szálljon le !
Legyen egységtek
Hitben szeretetben,
Egymásra ne törjetek.
Valljon s országunknak

Nyomorúlt hazánknak
Ebben haszna vágyon-é?!
28. Bástya ¹⁾nyújts(d) hitődet,
Bocskai kezedet —

Hogy egymásra nem törtök,
Nagy jó győzöde'met
Éltig jó hirt nevet
Így inkább szörözhattök,
Hogynem károkkal
Az körösztýén vérben
Mindketten förtözzetök.

29. — Ezöket Ur Isten
Kérlek, kegyelmessen
Vigyed jó egységre ;
Mert ez nagy háborút
Mint vesszöt, koszorut
Csak te fűzheted öszve.
Az te kis hajódat
Választott bárkádát
Tarts(d) meg az sok szélvészben !

FINIS.

2.

A haldokló Boeskey.

— 1607. május 9-kéről. —

(„Cantio optima Boeskaidijs.“)

1. Bátorság lelkömben fölötte nagy vagyon,
Noha tagaimban sok fájdalom vagyon,
Testem nyavalyákkal terheltetvé nagyon,
Keserüségökkel szívem rakva vagyon.

2. Óh átkozott ember ki neköm ezt szörzéd,
Országommal együtt magamat elvesztéd,
Mevött házaimat pogány kézben ejtéd, —
Möllyel én szívemet jaj ! mint keseritéd.

1) Basta.

3. Cassa, szép várasom Isten legyen hozzád,
 Ki tisztösségömet neköm oltalmaztad,
 Hűségedet hozzám mindenkor mutattad :
 Én királságomat mert nem rágalmaztad.

4. Szivem hasad rajtad, hogy tüled megválom,
 Nagy keserűséggel tanácsim említettöm,
 Mőrt az földiektől neköm meg köll válnom,
 Halállal (kell) bizony ezöntül megvínom.

5. Kincses Erdélyország futamjál előmben,
 Légy vigasság neköm illy nagy gyötrelmemben.
 Óh nagy tisztös urak, hol vattok igyemben —
 Könnyebbséget azért tögyetök testömben.

6. Az én gyötrelmimet, intlek, halljátok meg . . .
 Jaj! az mérög miatt már szivem hasad meg!
 Testöm nyavalyátúl nem vidámulhat meg,
 Jaj az én életöm! Immár nem balok meg?!

7. Iszonyú kinomat palotám jajgatja,
 Én kiáltásomat ügyas-házam hal'ja,
 Csontaim gyötrelmit az ég ha csudállja :
 Ki volna az embör ki engöm nem száнна?!

8. Jüvel hamar, jüvel hozzám én Christusom,
 Lelkömet, elmémet tenéköd ajánlom,
 Bádgyadt testöm penig az földnek (meg) adom —
 Halálom óráján mindönnnek ezt mondom :

9. Szerető fiaim : urak és közuépek!
 Kik én végórámon mastan jelen vattok :
 Fölötte jó néven veszöm szolgálattok —
 Kik nagy zokogással atyátokon sirtok.

10. Testöm sok kinokkal noha rakva vagyom :
 De eszöm és elmém nyilván helyén vagyom.
 Királyi koronám előttetek vagyom —
 Tündöklő zászlómat ti reátok bizom.

11. Vögyetök föl gondját kérlek, országomnak,
 Helt adjatok urak az én intésömnek,
 Ugy adjon jót Isten, urak, magatoknak —
 Immár véget vetök mérög-nyavalyámuak.

12. Az hatalmas Isten titöket megáldjon,
Intésömmel együvé Erdélyben bévigyön,
Mindön utatokban ti veletök legyön —
Mindön tanáestokban szerencsésé tegyön.

13. Ne még, immár lelköm vidd el én Christusom,
Mört hágyadt testömben immár nem tarthatom,
Te szent országodat add meg neköm látnom,
Nagy szép dicsösségben veled imádkoznom.

14. Az ezörhatszázban és hét esztendőben
Jó fejedelmönkhöz való könyörgésben
Az szép kikeletkor büjtnek közepiben
Szőrzék ezt versökben az Szent-Jóbnak napján.

3.

Boeskayt kesergő ének.

— 1607. september 30. káról. —

(„Alia cantio.“)

1. Búdosván én elmén, íne, mire juték,
Mört mi királyunktül mi megfosztatánk,
Mi kedves atyántül — az Boeskaitül,
Ki jütt vala hozzánk nagy jó kedvébül.

2. Vala ő nekie nagy hire neve,
Mindön nemzetség közt nagy hire neve,
Ki ez egész földön el kiterjede —
Noha némöllyektül szidalmaztatik.

3. Ifjú szultán Memhet ötöt szereté:
Mört levelében is atyjának irta,
Hatalmas császár is mört azt választá
Onokájának is mört magát vallja.

4. Az möllyet Boeskay fiának monda
Mindön barátságát nekie vallja,
Hosszú életet is neki kívánja —
És hosszú életet neki kívánja.

5. Immáron mitülönk mi fejedelmünk
 Megfosztaték tülönk egyik gyámolyunk :
 Az Kútai Mihály öleté azt meg —
 Mört ő királyságát kívánja vala.

6. De magadták neki az királyságot :
 Darabonként neki testét vagdalták,
 Koronája neki sok élös kard lön —
 Királyi ruhája vérrel festött lön.

7. Temetése neki csudálatos lön
 Az Kátainénak, mört ki volt lön (így)
 Hire-neve neki gyalázatos lön, —
 Királyunk halála siralmunkra lön.

8. Óh nagy keményszivek kik nem siratják
 Mört ezt sok vitézők olly igön szánják ;
 Országá immáron gyászban öltözik,
 Az ég is fölötte vassá változik.

9. Óh Úr-Jézus Christus, Istennek fia,
 Jüvel hamar, jüvel te Szent Atyádtul
 Ez velág láttára fényös fölyhőben —
 Hogy minden dicsérjön tégedet mönnyben!

10. Majdan föltámad az nagy fényös csillag :
 Kin mindön embörök elálmélkodnak,
 Kinek fényössége nagy csuda lészön —
 Mintha az égből leszállott volna.

11. No ti körösztyénök valahol vattok :
 Az idegön nép közt esúfolván vattok :
 Az igaz hit mellett ti szenvedjetök —
 Lám Christus érottök halált szenvedött.

12. Dicsértessél atya, te szent fiaddal
 Az Jézus Christussal, az szent léökkal;
 Oltalmunk légy nekök mi szükségökben,
 Neved dicsértessék örökké. Amen.

13. Az ezörhatszáz és hét *) esztendőben
 Szent-Mihály havának utolsó napján

---

*) 1606. van ugyan irva, de nyilván a másoló Decsy tollhibájából, miután 1606. sept. 30-kán Bocskay még élt.

Szörzém ezt versben szomorú kedvemben.
Neve dicsértessék Istennek mönnyben.

FINIS.

4.

Kátay Mihályról.

— 1607. —

(„Cantio optima

ad notam :

„Az örök Istennek esuda nagy . . .“)

1. Én Kátai Mihály, velágnak nagy példa
Az Epicurusnak voltam tanítója, ¹⁾
Bachusnak, Venusnak, Voluptásnak fia —
Sardanapalusnak követője, társa.

2. Az Istennek nevét nyilván káromlottam,
Mulandó jószágért hitöm megtagadám,
Ellenségnek hazám, nemzetöm eladám —
Velem jó tött uram mérőggel itatám.

3. Az élő Istennek olvastam könyvéből :
Hogy ha ki elhinné magát kevélységből,
Nyakra-fére vetné le az uraságból —
De azt csak gyugoltam ²⁾ nagy kevélységemből.

4. Azért mindön embör rajtam tapasztalja :
Hogy szent igaz legyön az istennek szava ;
Az mint érdemlöttem — im hol, megmutatta :
Itt fekszöm, vagdaltván diribről darabra.

5. Szenvedtem nagy sokat ez árnyékvelágban :
De többet szenvedek Plútó országában
Lelköm mört vitetik az nagy sebös lángban,
Lucifer ördöggel kenlódodom pokolban.

6. Jaj-jaj! mört énnéköm örökké kenlódnom
Az Istennek színét soha nem láthatom,

¹⁾ Tanítványa, — l. „Vit. Énekek“ I. k. 97. l.

²⁾ Gunyoltam, — l. „Vit. Énekek“ I. k. 97. l.

Exacron vizének mérgével itatom ;
Jajgatás, kénlódás életöm siralom.

7. Bűnöm bocsánatját ígérték Rómában,
De az *) gyilkosságért, de mind csak hejában,
Mi emondás immár nem használ kénokban
Apellálni neköm nem hadnak Rómában.

8. Még az nagy Pluto is fél álnokságotul
Látván tudományom olasz practicából
Én álnokságotul, mérgös italomtul :
Tanítvány mört vagyok pápa kölykeitül.

9. Ezt hagyom például, mondom én mindönnnek :
Hogy soha ne ártson senki ő urának,
Mört ezön jutalma leszön ugyanannak
Mint neköm látjátok mastan mit adtanak.

10. Pál pápa atyámnak én jót nem mondhatok
Rudolphus császárnak áldást sem kívánok :
Mört fejedelmemet elvesztém miattok —
Kiért mindörökké rajtam nagy sok átok.

11. Ezöket hogy irám kénlódám testömben :
De lelköm még jobban lelki gyötrelömben,
Azért az kik láták, jóvá hagyák ebben :
Mint hogy elárultam az jó fejedelmet.

FINIS.

5.

„Cantio de Transylvania et de Consilio Paparum contra
Haydones Equitum.“

Ad notam :

„Meggyászolhatatlan . . . .“

1. Kerek kék ég alatt bujdosó nemzetség
Az kinél elfogyott emberi segítség,
Nem adatik neki sohonna reménség,
Kiben bizni tudna világi szegénység.

*) Tán: „Az nagy“; a „de“ nyilván tollhiba a második „de“ helyett ugyanezen sorban.

2. Mőrt ű terőmtőtte mőnnyet és az földet
 És az földőn levő mindőn állatokat :
 Azért oltalmazni akarja azokat
 Az kiknek szájukból dicséretet hallhat.

3. Indulljon föl lelkőnk azért buzgósággal,
 Hagyja el az sok bünt oly nagy hamarsággal
 Az terőmtő Istent vallja igazsággal —
 Hogy jűjjon az Christus hozzá áldomással.

4. Fohászokdván gyakran az kegyős Istenhöz
 Az mi szükségőnkben ő szent Főlségéhez,
 Áldomását nyűjtsa hozzánk híveihöz —
 Mőrt nem is bizhatunk őgyébbhez senkihöz.

5. Őh mőnnyei Főlség, királyok királlya
 Kinek véghetetlen az ő nagy jó volta
 Hallgass meg engőmöt árvák édős atyja
 Kinél köllemetős hívek inádsága.

6. Sok háboruságink és sok nyavalyáink
 Érkőztőn érkőznek számtalan inségink,
 Azért édős atyánk légy segítség nekőnk :
 Mőrt elfogyatkozott földi segítőségőnk.

7. Látod édős atyánk rajtunk ellenségőnk,
 Magonk nemzetsége támadott ellenőnk :
 Bizon nagy ostorod kit nyilván szenvedőnk
 Utolsó időről kit mondál minekőnk.

8. Pápa akarátja : egy magyart másakra
 Támasszon egymásra : őket elfogyassa ;
 Ezt mondván Rómában sok barát kaczagja —
 Hogy cretnekségért Isten ostorozza !

9. Illyen hire-neve most az magyaroknak
 Szép tisztőség bizony, mert csak hurogatnak,
 Hitőtlennek mondnak, vakoknak neveznek,
 Pápa követői ezzel orozúl vernek. —

10. Micsoda nemzetség voltál te magyarság
 Hogy ily kész tenálad és gyors az álnokság ;
 Megbomol tenálad hamar a barátság
 Vele egyetőmben az atyafiuság.

11. Atyádat, anyádat nem szánod levágni
 Préda-gazdagságért életet veszteni,
 Kevés fizetésért nemzetöd kergetni —
 Jaj bizony megkezdöd az végét siratni !

12.*Hol hallottad vagy hol olvastad éltödben,
 Hogy valamely nemzet ilyen szömtül szömben
 Jelösen egy hiten való emböröktül
 Mint magyarok vattok egymásra törésben ? !

13. Hítel magatokat egymáshoz képesolván,
 Nagy szép békességöt egymás között tartván,
 Ki ellenség lönnö, íme ti ezt mondván,
 Országostül együtt mind arra támadván.

14. Megszegted az frigyöt temagad elbontván:
 Török-tatár ebben hitüket megtartván,
 Állhatosságát ebben megmutatván :
 Az körösztvény mint jár ebben, gondolkodjál !

15. Magyarok, magyarok, hova gondolkodtok !
 Möly nagy veszödelmet egymásra hozátok.
 Talán azt bánjátok, hogy nagy urak vattok,
 Azért magatokban ti azt gondoljátok :

16. Nincs hozzánk fogható ez széfös világon,
 Nem félönk senkitül, mert nagy házonk vagyon,
 Török most föl nem jú, mört nagy igye vagyon —
 Bátori Gábornak keves népe vagyon.

17. László királyt tudom hallottad mint jára,
 Möly szörnyü romlásban vala mindön hada,
 Az frigymegszegésért Amurates hada
 Istenhöz kiálta — szerencsével jára. .

18. Pápa volt itt author az frigymegszegésben,
 Gondold meg : ha jó volt akkor az időben ? ! . . .
 Hüny ezör magyarság vesze ott az hadban :
 Kit most is követni akarnak Erdélyben.

19. Miért hitötöket hogy így megszegitök ?
 Mört nagy szép egyesség vala közöttötök,
 Óh átkozott pápa mint veszte bennötök —
 Hogy veszödölömre juta ti nemzetötök.

20. Pápa nem barátod magyar, vüdd eszödben :
Mört eljár az ördög véle egyetömben ;
Hiszöm látod immár álnokságát ebben :
Hogy hitöd ebben is legyön megszegésben.

21. Óh kevés magyarság ! ki nagy ostobaság !
Hogy egymást akaro! rontani, bolondság !
Ha más ellenségtül romlana az ország
Kinek elszenvednönk nem volna bolondság.

22. De keresztyén nevet ki akar viselni :
Annak barátját is köllene szeretni,
Egy fegyvert egymásra nem köllene kötni ;
Ki az Christus tagja, azt hiszöm, követi.

23. Kinek szödsz epörjet mast azt kebelében ?
Hiszöm, hogy más nemzet kezd ülni az székbem !
Noha te mastan vagy ebben az hiszömbem :
Hogy te uralkodni akarnál Erdélyben.

24. Mit vétött ellenöd neköd Erdélyország,
Ellenségöd mört volt neköd csak hajduság.
Hiszöm nagy vétök ez tüled és hazugság —
Mert csak titkolván volt benned az álnokság.

25. Hogy már hajduságot akarod rontani,
Az szép békességöt helyütte állatni,
Erdélyország tüled nem is tudott félni,
Mört hitödnek bizott, nem tudott röttögni.

26. No látja az Isten mindön álnokságod
Anyaszentegyháza ellen támadásod ;
Az Istent álnokul megesalni akarod —
Kiért pusztítottatik bizon te országod.

27. Szent-Dávid zsoltárát ha olvastad volna
Az harminczhatodik részében mint írja,
Hitötlen szü felöl nagy-szépön megmondja,
Itéleti ellen ő neki mi volna.

28. Természetök — ugymond — az hitötleneknek,
Hogy magoknak gyakran többet hizölködnek ;
Az Istentül — ugymond — ök semmit sem félnek :
Istennek ostora fejükön ezöknék.

29. Hogyha ártásodra neköd hajduság volt :
Erdélyország ebben valljon mit vétött volt?
Hiszöm Erdélyország neköd megesküdt volt —
Ugy tü is ő neki hitöt adtatok volt.

30. Meghidd résön vagyon hajduságnak füle,
Mit akarsz, meghigyjed, azt eszében vötte
Doctor Pecz Jánosra de vonszon érütte —
Ha köröszöt kezdsz forgatni előtte. ¹⁾

31. Pilises pap ha kezd forgódni előtte :
Elveszi elhigyjed, az breviárt tüle, —
Rómában pápát is megkeresi végre —
Isten is megáldja tudom szegént érte.

32. Hogy nem telhetik bé már az ti torkotok
Ti gonosz pápisták, csak vért szomjúhoztok :
Az kinél nem kedves ti bálványozástok :
Azonnal fegyverrel ti arra támadtok.

33. Ne ölj, hiszöm együtt azt mondja az Isten,
Felebarátodnak fegyveröd ne ártson,
Romlást, vesződelmet tetüled ne lászon,
Söt inkább oltalmat ő tetüled várjon.

34. Hallod-e te pápa mit mond az Ur-Isten :
Hogy miattad felebarátod ne veszszön,
Mört ki vért out — ugymond — az is gyilkos leszön,
Ki miatt országod pusztulásban leszön.

35. Mőly mód nekül mastan felebarátodat
Vesztöd és elrontod egy magyar másikat ;
Ha az parancsolat forgana előtted :
Bizony nem rontanád felebarátodat!

36. Mit bántok Erdélyben, hogy így törtök reá,
Lám, nines nyugodalma sok árulók miá ;
Tisztösség-kivánás ennek csak az oka —
Ki miatt Zsigmond is ²⁾ onnét kipusztula.

+

¹⁾ Rudolf császár tábornoka volt, a kit Boeskey hajdúi 1604. oct. 15-kén Álmósdnál tönkre vertek és elfogtak.

²⁾ Báthori Zsigmondot érti.

37. Édös hazám Erdély, ki magyar nemzetből
 Megrakottál vala sok futott szegényből —
 Ki te nemzetödből szélös az alföldről
 Török előtt futván Körös, Maros közről.

38. Török miatt immár bántásod nem volna :
 Magad nemzetséged pusztulásod oka.
 Nincs mit tönnöd, rajtad Istennek ostora,
 Szomszédod is rajtad bizony tanulhatna !

39. Szőmőd szőrit Bástyá ¹⁾ megszödé hadával,
 Hajduság, megronta szőrnyü véroutással,
 Jaj szegényök, vattok nagy fohászkodással :
 Mört mast is rajtatok Forgács nagy hadával.

40. Így szokott az Isten azzal cselekedni
 Kit szeret, azt szokta gyakrabban próbálni ;
 És senki ne merjön azzal kérkődni :
 Hogy bünösb mindönnél, ezt méltán érdömlni.

41. Hanem az gerendát ki szömében vagyou
 Mindön megtekintse, azután itéljön,
 És szálkát szöméből azután kiveszön —
 Hogy az veszödelöm reá is ne szálljon.

42. — Panaszom immáron mastan elvégezöm,
 Az terömtő Istent segítségül hívom ;
 Hitökben az pápa meg ne háborítson,
 Magyarország végre kit meg ne sirasson !

FINIS. FINIS. FINIS. 1613.

Ezzel a Bocskay- és Báthory-kort befejezván, jövő közlé-
 sünkben lássuk a két Rákóczy György korából fennma-
 radt énekeket.

THALY KÁLMÁN.

¹⁾ „Bastia“ = Basta.

Olasz levél- és könyvtárakról.

A diplomatica hazájában, Olaszországban, hazánk történelmi múltjára vonatkozó írott emlékeknek a magy. tud. Akadémia által fogantatba vett búvároltatása és lemásoltatása, eddigé is tagadhatatlan fényes sikert eredményezett. Ugyanis a milanoi, velencei, nápolyi, florenczi, modenai és a turini levéltárak hazánkat érdeklő okiratainak legnagyobb része már is megszeresztetett másolatokban.

Ámde ezen olaszföldi okiratok magokban, minden bőségök mellett is, a még Olaszországban létező magyar érdekű többi írott emlékeknek csak töredékét képezik.

Számosnál számosabb, előttünk egészen ismeretlen levéltár létezik még Olaszországban, melyekben szintén rejllhetnek és rejlenek is hazánkat érdeklő okmányok, habár nem oly nagy számban is, mint a föntebbiekben. Csupán Közép-Olaszország emiliali részeiben, magyar által föl nem kutatott, húsznál több nagyobbsterü levéltár találtatik még, melyek, ha nem mérközhetnek is a 298 termet elfoglaló, s Cadorin által 12 millió csomagra becsült velencei „dei Frari“-levéltár készletgazdagságával, sőt a nápolyi ¹⁾ és a florenczi Medici-féle levéltárakkal

---

¹⁾ A nápolyi államlevéltár tudós főigazgatója csak magokról az e levéltárban létező angioni okiratokról úgymond: „Ma se un Codice Diplomatico di tutti i re de dinastia Angioina fino alla seconda Giovanna, si uolesse menare a compimento, non potrebbe cio esser l'opera di un sol uomo, che nol so. terrebbero le forze, e la vita, Imperciocché solo ad interpretare e transcrivere i piu importanti diplom, che conservansi in 378 registri Angioini, quanti sono quelli esistenti tuttavia in Archivio, oltre le arche, ed i fascicoli, ele pergamene sciolte di Regia Camera, ci sarebbe di bisogno di parecchi anni di assidue fatiche di dieci o piu persone, tutte dedite a cosiffatto malegevole lavoro.“

sem: mindamellet anyagbőségükre s történelmi fontosságukra nézve, a tudományos világban egyenként tekintélyes helyet foglalnak el.

Ekkép a többi közt, a hazájában csak harmadrendűnek tekintett ravennai úgynevezett Ursini érseki levéltár, papír-irományain kívül 24,000 régi (az ezres évet meghaladó több rendbeli) pergamen okmányt rejt magában ²⁾. Tekintve ama századokon keresztül fennállott vallásos jellegű viszonyt, mely sz. István király alapítványa következtében Ravennát a Rómába zarándokló magyarok főszállásává, úgyszólván központjává tevő; pillanatig sem kételkedhetünk a fölött, hogy az említett levéltár pergamenei közt honunk Árpád-korszaki egyház-történelmére vonatkozó okmányok ne léteznének.

Így nemkülönben a Blum által 5 millió darab irományra becsült ferrarai püspöki levéltárban az Este-háznak Magyarországhoz való többszörös érintkezései folytán — a magyar történetbúvár minden bizonynyal termékeny mezőre találand. Jóllehet ugyan az említett ferrarai uralkodóház 1598. évben, székhelyének Modénába való kényszerű áttétele alkalmával, családi levéltárát az utóbbi városba átvitette, hogy azonban mindamellet is e fejedelmi ház külviszonyaira vonatkozó töméntelen okirat maradt hátra Ferrarában, a legilletékesebb olasz szakférfiak, névszerint maga Bonaini Ferencz, bizonyítják. ³⁾

Jelesül pedig, hogy a hátrahagyott okiratok között a ferrarai püspökök leghatalmasbjának, a rendesen ott székelt s tudvalevőleg magyar egyháznagyi méltóságokat viselt Hippolyt bibornok-érseknek egyházi körébe vágó, tehát az esztergomi érsekségre és az egri püspökségre is vonatkozó irományai sem

Codice Diplomatico del Regno di Carlo I e II. d' Angio. Guiseppe Del Giudice, Napoli 1863. — 1 köt. VIII. lap. (Mindazáltal, aránylag igen kevés ezek között a magyar érdekű okmány, mint ott búvárkodó hazánkfia Óváry Lipót jelentéseiből kiderül. Szerk.)

²⁾ E levéltár gazdag készletein kívül, figyelmet érdemel Ravennában, még az úgynevezett „bibliotheca Classense“ okmánygyűjteménye is, 2258 darab régi pergamenével.

³⁾ Gli Archivi delle Provincie dell' Emilia e le loro condizioni al finire del 1860. Francesco Bonaini, Firenze 1861. — 86 lap.

hiányozhatnak a ferrarai püspöki levéltárból: majdnem bizonyos; igen valószínű továbbá, hogy a hazánk XV—XVI. századi műveltség-történelmére oly jelentékeny modenai Hippolyt-codexeknek még hiányzó némely kötetei is Ferrarában lappanganak.

De ha Magyarország történelmi kútfőgyűjteménye csupán az egyrészt Közép-Olaszország levéltáraiból is már ennyi eredményt várhat, — vajon mennyi adathalmazt rejthetnek még magokban hazánkat illetőleg, az egész Olaszországnak, magyar bűvár által mindekkoráig még illetetlen levéltárai!

Pedig Olaszország az archivumokon kívül még más történelmi kútfőforrásokkal is dicsekszik: ezek k ö n y v t á r a i.

Tán a föld kerektségén sehol sincs annyi nyilvános könyvtár, mint Olaszországban.

A kötetek számát illetőleg egyetlen más ország sem mérkőzhet vele, Franciaország csak utána következik.

Az olasz oktatásügyi ministerium 1866-ik évi hivatalos közlése szerint, az illető királyság (ide nem értvén még akkor a római és a velencei tartományokat) 210 nagyobbserű könyvtárt, ezek közt 164 nyilvánosat, 4,119,281 kötettel számított keblében. A népesség arányához képest a nyilvános könyvtárakban létező kötetek számában Olaszországot csupán Bajorország múlja felül; aminthogy itt minden 100 lélek után 26, amott 19, míg ellenben Francia- és Poroszországban csak 11 kötet esik.

Mindezen gazdagságuk mellett is azonban az olaszországi könyvtárak a legújabbkori külföldi műveknek lehető hiányában szenvedvén, a többi művelt nemzetek legtöbb könyvtáraihoz képest, túlnyomólag ódon készleteket tartalmaznak.

De épen a régiségek e bősége adja az olasz könyvtáraknak páratlan történelmi becsüket és fontosságukat. A régi kéziratok, incunabulumok s a XVI—XVII. századi ritka nyomtatványok tekintetéből kétségtelenül övék az elsőség. Egymaga az ottani másodrendűek közé sorozott modenai palatini könyvtár 4221 darab codexnek birtokosa.

Az olaszországi levél- s könyvtáraknak ily rendkívüli készletbőségük melletti kibúvárlása tehát (figyelembe vévén azoknak egymástól távol eső szórványos helyzetét is) oly óriási föladat, melynek megoldását maga a magyar tudományos Akadémia,

bármily buzgalom mellett is, még hosszú évek során keresztül sem végeztetheti be.

Ezen honi történelmünk fejlődését késedelmeztető helyzetben némileg segitendő, egy hathatós mód létezik, s ez: a Magyarországra vonatkozó külföldi írott emlékek egybegyűjtésének munkájához a nem szakférfiak részéről való önkéntes hozzájárulásból fogna állani.

E feladat leginkább külföldön utazgató hazánkfiait illeti. *sz. irati* Paleographiai ismeretekkel és készültséggel ugyan vajmi kevesen dicsekedhetnek közülök, de végtére is e tudomány nem elkerülhetlen föltétele az említett intézetek hungaricáihoz való hozzáférhetésnek.

A külföldi levéltárak legtöbbjeinél ugyanis, különösen pedig az olaszországiaknál, ügyes másolók vannak alkalmazva, kik megszabott mérsékelt díjért (Olaszországban a XVII. századig lemenő okiratok másolati díja két negyedrért oldal után 1 franc 50 cent) a kijelölt darabok hitelesített másolatait a megrendelőnek nihamar kezébe szolgáltatják. Külföldön időző vagyonosb hazánkfiai e kedvező körülményt felhasználva, a magyar kútfőgyűjtésnek okvetetlenül gyorsabb s kimerítőbb lendületet adhatnak.

Ezen óhajtnak a javasolt mód szerinti megtestesítéséhez azonban, mindenek előtt, az illető okmányok felőli előleges tudomás szükségeltetik; mert, hogy a mely okmánynak létele ismeretlen, az lemásoltatásra sem jelöltethetik ki — igen természetes. Hogy pedig a nem szakbúvár azokat a levéltári készletek tengernyi tömkelegéből önmagától kikutassa, ezt tőle igényelni nem lehet, nem is képes erre. Neki az illető okiratok másolatainak megszerezhetésére, azoknak jegyzék-táblázataival kell bírnia.

Ezen okirati kimutatások közzététele pedig azoknak hatáskörébe vág, kik már hivatásuknál fogva a külföldön búvároskodván, ha a netán közbejött akadályok miatt az általok meglátogatott ottani mindenik levél- s könyvtár hazánkra vonatkozó készleteit ki sem meríthették, de legalább azokról magoknak jegyzeteket készítettek.

A külföldi levéltárakat illető ily jegyzékek közzététele által többek közt Horvát Mihály, Wenzel Gusztáv, Nagy Iván,

Rómer Flóris, Simonyi Ernő, és Frankl Vilmos, már is nem kis érdemet szereztek, legújabbán pedig serkentő például szolgálhat Bartalus István, jeles zenetudósunk értekezése, mely „Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól“ czim alatt jelent meg.

Némileg hasonló szolgálatot törekszem teljesíteni, midőn e rövid értekezésemmel két, ekkoráig még magyar által ki nem aknázott olaszországi levéltárnak, úgymint a mantuai és a genuinai, hazánkat illető okmányait van szerencsém a tisztelt közönséggel vázlatosan megismertetni.

A mantuai herczegség, illetőleg a hajdan ott uralkodó Gonzaga fejedelmi ház levéltárának lajstromába hazánkra vonatkozólag (Catalogo dell' Archivio ex Ducale. Affari in Ungheria) a következő irományok jegyezvék föl:

1. az 1376—1519 évekről: Lettere Reali ai Principi di Mantova.

2. 1393—1618. é. Istruzioni agli Inviati e Residenti in Mantova.

3. 1395—1692. é. Carteggio degli Inviati ed altri di quella Corte.

4. I-só Mátyás királyunknak 1462. apr. 28-ról, 1475. decz. 30-ról, valamint nemkülönben nejének Beatrixnak 1488. máj. 17, 1489. jun. 1490. jan. 13, 1492. jan. 20. s ugyanez évi nov. hó 2-ről kelt levelei.

5. II. Ulászló 1502. évi jun. 18, s 1506. évi jul. 1-ről, és II. Lajos király 1526. apr. 25-ről Budáról keltezett terjedelmes levele.

6. János királyunknak 1528. máj. 22. (Lengyelországból), 1529. oct. 20. s 1538 év nov. 21-ről (Cibinium) kelt levelei.

7. 1227. é. Coronatio Ferdinandi I.

8. 1595. é. Pareri. Relazioni.

Az 1, 2 és 3 pont alatt említett csomagokba zárt okiratokról, darab számra ugyan legkisebb tudomással sem birunk, de igen hihető, hogy azok túlnyomólag I. Mátyás uralkodása idejére esnek, s különösen e királynak, és nejének Beatrixnak olaszországi családi összeköttetéseire vonatkozó adatokat foglalnak magokban — az említett királyné nővérének, a ferrarai her-

czegnőnek leánya, Izabella, II. Ferencz mantuai herczegnek hitvese lévén.

A mi a genuai, úgynevezett „archivio del Governo“ levéltárt illeti: ennek az illető köztársaság belügyeire vonatkozó okiratai a XII. század végével kezdődve, a jelen század elejéig — diplomatiai irományai pedig, a XIV. századtól a XVIII. század első negyedéig terjednek. ⁴⁾

Ezen levéltár hazánkra vonatkozó okmányai között legrégibb az I. Lajos királyunknak a genuai köztársasággal Velence ellen kötött 1352. évi dacszövetségére tartozó azon négy okirat, melyeket már a „Századok“ 1869. évi folyamának V. füzetében (303—304. lap) kivonatilag ismertettem.

Ezek után, régiség tekintetéből, az 1340—1536. évekről szóló 350 kötetnyi jegyzőkönyvekben iktatott Zsigmond, Posthumus László és I. Mátyás királyainkra vonatkozó iratok következnek.

Egyébiránt e levéltár hazánkra vonatkozó, külön csomagolt okiratai többnyire a Habsburg-házi királyok korszakához tartoznak.

Az „Austria ed Ungheria“ czimű csomagokban találtató 270 darab okmány ⁵⁾ az imperium ügyeivel foglalkozó beltartal-

⁴⁾ E levéltár külügyi okmányai 1808-ban s 1812-ben a francziák által, minden térítvény nélkül, Párisba vitettek, honnan csak 1816-ban, sőt egyrészök csak 1824-ben került vissza Olaszországba — de nem többé eredeti helyökre Genuába, mely tudvalevőleg azontúl a szárd királyság kiegészítő részévé lön — hanem az említett királyság turini központi államlevéltárába. Majdnem hatvan évi letartóztatások után végre 1867. évben szállítottak vissza Genuába.

⁵⁾ I-ső Ferdinand 2 okmánya 1532, 1546 évről. (Mazzo I.) — II. Miksa 20 okmánya 1564—1576 é. (Mazzo I.) — II. Rudolf 70 okm. 1577—1611. év. (Mazzo I.) II. Mátyás 16 okm. 1608—1618 év. (Mazzo I.) Anna, II. Mátyás nejétől 1 okm. 1513. évről. (Mazzo I.) II. Ferdinandtól 45 okm. 1604—1637. év. (Mazzo I.) Eleonora, II. Ferdinand nejétől 2 okm. 1627—1628. év. (Mazzo I.) III. Ferdinand. 20 okm. 1636—1660. év (Mazzo 2.) I. Lipót. 31 okm. 1663—1703 év. (Mazzo 2.) Margit, I. Lipót első nejétől 1 okm. 1671. év. (Mazzo 2.) Eleonora (Neuburg), I. Lipót harmadik nejétől 2 okm. (Mazzo 2.) I. József, 2 okm. 1705—1710. év. (Mazzo 2.) VI. Károly, 18 okm. 1711—1740 év. (Mazzo 2.) Maria Terézia. 15 okm. 1743—1777. év. (Mazzo 2.) II. József. 13 okm. 1770—1789. év. (Mazzo 2.) II. Lipót,

moknál fogva, minket magyarokat csak közvetve, a personál unio következtében fennálló kötelekek nyomán illethet némileg.

Ezeknél, a magyar történelemre sokkal fontosabb adatokat rejtenek magokban a császári udvarnál székel t genuai követek jelentései.

E követjelentések a következők :

1. Vincenzo de Fornari levelei Bécsből 1543—1544.
2. Davide Premetore levelei, hasonlólag Bécsből 1565. é.
3. Giorgio Giorgi. Prágából és Pozsonyból írt jelentései 1580—1583.
4. Georgio Doria levelei. Prága 1579.
5. Maria Antonio Giustiniani levelei. Prága 1588.
6. Lelio Costa. 1589—1598. évi Prágából kelt jelentései.
7. Caesare Florio diplomatai levelezései Prágából és Bécsből.
8. Lelio della Torre jelentései. Bécsből. 1619—1620.
9. Raggio Guasco levelei. Bécs, 1620—1621.
10. Gian Francesco Scaglia tudósításai Bécsből. 1621—1622.
11. Lelio Levanto jelentései Bécsből. 1623—1627.
12. Gian Agostino Salvago örgróf diplomatai levelezései Bécsből. 1632—1635.
13. Rodino Girolamo jelentései. Bécs 1635—1642.
14. Nicolo Tromontorio diplomatai tudósításai Bécsből. 1647—1649.
15. Gian Battista Pallavicino örgróf levelei. Bécs 1662—1664.
16. Giovanni Agostino Durazzo konstantinápolyi tudósításai, 1665. évről.
17. Conti Fieschi Sinibaldi 1670. évi levelei Konstantinápolyból, és végre
18. Stefano Gentili 1706—1709. évi titkos jelentései Párisból.

Lelio della Torre majdnem kizárólag Bethlen Gábor ügyeiről levelez — valamint Raggio, Scalia és Lelio Levanto jelenté-

seik is nagyrészen az erdélyi viszonyokkal foglalkoznak; Gentili István pedig II. Rákóczi Ferencnek francia politikai és diplomáciai viszonyaira vonatkozó fontos adatokat közöl.

Egyébiránt ezen okiratokon kívül az említett levéltár, az idegen országokra jelzett, sőt a tudva levőleg számos külügyi tárgyakat magában foglaló belügyek osztályába tartozó csomagok irományai között is még jelentékeny számú hazánkat érdeklő adatokat rejthet.

E levéltáron kívül kiváló hely illeti Genuában a sz. Györgyről nevezett egykori kereskedelmi társulat hasonló levéltárát.

Ezen kereskedelmi társulat, az említett város előkelő pénzemberei által 1408-ban alapított, s keletkezése után mihamar a világ egyik legnyomatékosabb üzletintézetévé nőtte ki magát. Már 1425-ben Konstantinápolyból Londonig valamennyi jelentékenyebb piacczal s fejedelmi házzal a legszorosb pénzügyi érintkezésekben állott. Üzletei érdekében, a világ legtávolabb részeibe küldözött megbizottakat, kiknek kötelességül tűzé ki, az általok átfürkésztett országok természetnyeiről, fogyasztási szükségleteiről, piaczairól és pénzvizonyairól kimerítő jelentéseket s véleményadásokat készíteniök, mely beadványok a legszigorúbb felügyelet s ellenőrség mellett az illető társulat levéltárába tétettek.

A „Sant Giorgio“ társulat azonban végre, minden volt gazdagsága mellett is, a francia köztársaságnál szenvedett tetemes pénz veszteségei folytán, 1796-ban majdnem 400 évi fennállása után megbukott.

Levéltárát Genua városa vevé át, s azt még jelenleg is birtokában tartja.

Mily mérvben érdekelheti e levéltár hazai történetbúvárainkat? ezt egész bizonyossággal meghatározni nem lehet, miután eddigelé abban magyar még nem kutatott.

Annyszerint bizonyos, miszerint az említett társulat messze elágazó üzleti hatásköréből Magyarország sem hiányozhatik, s következőképen e társulat levéltárában hazánk nemzetgazdasági történelmére vonatkozó adatok is hevernek.

Ennyit röviden mostanra a külföldi levéltárak- és könyvtárakban lappangó hungaricák érdekében. B. NYÁRY ALBERT.

Könyvismertetések és bírálatok.

V.

Lányi Károly Magyar Egyháztörténelme. Átdolgozta Knauz Nándor. Esztergom, 1866—1870. Két kötet. Nagy 8-ad rőtű LXXVI, 716 és 470 lap. Ára 6 o. é. frt.

A magyarországi kath. egyház hazánk állami, társadalmi és művelődési viszonyait századokon át befolyásával áthatván, természetes, hogy mindkettőnek története sokféle szálak által szoros összeköttetésben van. Ez sokkal ismeretesebb, sem hogy bizonyítást igényelne. Nem mondunk tehát újat, midőn állítjuk, hogy hazánk múltjának teljes földerítését csak akkor remélhetjük, ha előbb ezen egyház története is, a rendelkezésre álló anyagnak, a tudomány mai igényeinek megfelelő fölhasználásával, meg leend írva.

A magyar egyháztörténelem művelése e szerint nemcsak felekezeti, hanem egyúttal hazafiúi kötelesség; és a kik e kötelességnek megfelelni igyekeznek, méltán megvárhatják, hogy munkásságuk, egyházuk körén kívül is, általános figyelem és érdeklődés tárgyát képezze.

Nem tagadhatni, hogy az 1848-iki nagy átalakulásokat közvetlenül megelőző és követő időkben ezen kötelesség érzete, a kath. clerusnak csak igen csekély számú tagjait lelkesítette arra, hogy az előbbi kor tudósai által megtört útra lépjenek és rajta tovább haladjanak. Halhatatlan emlékü történetírónk, Szalay Lászlónak ezen tény dictálta tollába az újabbkori magyar clerus tudományosságáról hozott szigorú ítéletét, mely azonban egyúttal komolyan intő szózat is kívánt lenni ¹⁾.

---

¹⁾ Magyarország Története. I. 99. l. „A magyar egyház első századainak felvilágosítására még most is Pray: Specimen Hierarchiae

Több egyházmegye, káptalan és szerzetes-rend történetét tárgyaló monographiák megirattak ugyan már régebben; de ezek, bár nagyérdemű kezdemények — Koller művét kivéve — hiányosak és fölületesek voltak, mit egyébként természetesen fogunk találni, meggondolva, hogy e művek íróira nézve a haza és külföld levéltárai megközelíthetlenség maradtak. Újabb monographiák megírását pedig hiába várta az irodalom, bár a világi és szerzetes papság körében a munkaképesség bizonyára nem hiányzott. És ily monographiák elmaradásánál még feltünőbb, sőt mintegy hihetlenség látszik, hogy egy a magyarországi kath. egyház egyetemes történelmét tartalmazó mű a legújabb időkig nem jelent meg, s megírására Inhoffer Menyért korán fönnakadt kezdeményezése óta ²⁾, kétszáz éven át senki sem vállalkozott.

Ily munka hiányát és szükségességét élénken kelle éreznie különösen a papságnak. S így történt, hogy 1845-ben a püspöki kar Magyarország egyháztörténelmének megírására pályázatot nyitott, és a pályadíjra egyes főpapok jelentékeny összegeket, együttesen közel 400 darab aranyat, ajánlottak föl. Az ismételve meghosszabbított határidő leteltéig, 1852. végéig két pályairat érkezett be. Az egyik gyarló compendium, melyet szerzője utóbb kiadott ³⁾. A másik Lányi Károlynak szorgalmas nyomo-

.....
 Hungariae, és Szvorenýi: Amonitates hist. ecl. Regni Hung. a főmunkák. A külön megyéket tárgyzó monographiák is csak gyéren mutatkoznak, mióta Koller historiájának utolsó kötete a nagyszerűbb nyomozás korszakát bezárta, mely egyébiránt épen a pécsi megyében idő-rül-időre ébredezni készült. A magyar egyház történetírója kétségkívül hasznát fogja vehetni azon történeti adatoknak, melyek a közelebbi múlt 20 év lefolyása alatt egyik vagy másik püspöki megye Schematismusában közzététettek, de mindez a nagyterjedelmű mezőn, hol tömérdek anyag kínálkozik, véghetetlenül kevés, s legalább nem elégséges azoknak czáfolására, kik úgy vélekednek, hogy a magyar kath. clerus tudományosság tekintetében a múlt század clerusának nagyon, de nagyon mögötte maradt.”

²⁾ Annales Ecclesiastici Regni Hung. auctore Melchioro Inhoffer Soc. Jesu. Roma 1744. És II. kiadás Pozsony 1795. Azonban csak négy kötet jelent meg, mely 1059-ig terjed.

³⁾ Cherrier Miklós: „A magyar egyház története.“ Pest. 1856.

zásokon alapuló terjedelmes munkálata, mely most Knauz által átdolgozva közrebocsátatott.

Lányi neve és történetírói munkássága ma már kevésbé ismeretes. Pedig ő a 48 előtti időkben a hazai történettudomány egyik legtevékenyebb és legtermékenyebb munkása volt. Három munkája: Magyarország háznépe (1843). — „Török uralkodás Magyarföldön“ (1847). — „Szkyltha rokonságok és történetek“ (1848) — a m. t. Akadémia által jutalmakba részesített⁴⁾. Két más munkája: „Magyarföld egyháztörténetei. Ausztria-házi korszak“ (1844, három kötet), és „Magyar Clerus érdemei“ (1847, 2 kötet) a pesti egyetem hittudományi karának pályadíjait nyerték el. Szerző szerencsétlen irálya daczára, ezen munkáknak nem csekély értéket biztosított az azokban fölhasznált gazdag adat készlet. Egyike volt ő az elsőnek, kik a levéltárak s kéziratgyűjtemények emlékeinek föl kutatása- és földolgozásával a történetírás új korát inaugurálták.

Senkit sem lepett meg tehát, midőn egyháztörténelmi pályáirátának is 1855 nyarán a jutalom odaitéltetett, — bár csak azon föltétel alatt, ha azt a bírálók észrevételei nyomán átjavítja. Lányi erre nem volt hajlandó; de nem is lett volna képes, miután már a következő év tavaszán, mint egbeli lelkészt, 43 éves korában a halál elragadta. Egy évtizeddel halála után, 1865 őszén Scitovszky bibornok-primás, Knauz Nándor akadémiai tagot és primási könyvtárnokot bizta meg e munka átjavítása és kiadásával. E választás bizonyára szerencsés volt; miután Knauz egy évtizeden át kifejtett tevékenységével eléggé bebizonyította, hogy a hazai egyháztörténelem terén tájékozottság tekintetében csak kevesen, alaposág és lelkiismeretesség tekintetében senki sem múlja őt fölül.

Azonban, miként az eredmény kitüntette, a Lányi-féle munkálatnak — bár ily jeles és avatott író által átdolgozott — kiadása nem volt szerencsés gondolat. Ugyanis azon két évtized alatt, mely a munka megírása és közrebocsátása között lefolyt, a hazai történetnyomozás roppant haladást tett; mennyiségre és fontosságra nézve egyaránt jelentékeny új adattömeget helyezett

⁴⁾ Ezen pályamunkák nem jelentek meg nyomtatásban.

az egyházi és politikai történelem munkásainak rendelkezésére, a régibb munkáknak pedig számos hiányait és tévedéseit szembetűnően föltárta. Továbbá Lányi a munka egyes részeinek kidolgozásában nem tudta megtartani a kellő arányt. Így a Szent-Istvánt megelőző kor állapotainak és eseményeinek ismertetésében túllépett a föladat természetes határain, szükségtelen kitérészeket tett, az újabb kort pedig föltűnően elhanyagolta; e mellett egész fejezeteket kidolgozni elmulasztott, s a kidolgozottak közül is egynémelyiknek kézírata elveszett. Végre Lányi nem tudott jól magyarul, nyelvünk sajátságait épen nem, vagy rosszul ismerte; ennek folytán irálya nehézkes és darabos, — sőt sok helyütt az általa rögtönözve készített szabálytalan új kifejezések és czélezott czifraság miatt majdnem érthetlen.

Knauz kitelhetőleg igyekezett areábizott föladatot megoldani és a munkát használhatóvá tenni. Irályát megtisztította és élvezhetővé tette; a mi annál nehezebb volt, mert elvből iparkodott Lányi eszméit nemcsak híven, hanem a mennyire lehet, az általa használt szavakkal visszaadni. Hol a szöveg előadása a történet-tudomány mai eredményeivel összeütköző: helyreigazító, fölvilágosító jegyzeteket írt. A hiányzó fejezeteket nagyrészből maga pótolta, a szerző által mellőzött fontosabb kérdéseket beható tárgyalás alá vette. A nevezetesebb események és történeti személyekre vonatkozó régibb és újabb literaturát összeállította, még a folyóiratokban megjelent értekezéseket sem felejtve ki. Sőt azon fáradságtól sem riadt vissza, hogy szerző idézeteit ellenőrizze s azoknak pontosságáról, a megfelelő helyeket föltűve, meggyőződjék.

Ily módon a munka tudományos értékét és gyakorlati használhatóságát jelentékenyen emelte. Áll ez főleg az első kötetről, mely az egyház történetét a mohácsi vészig tárgyalja. Ebben magától Lányitól több fejezet található, mely új adatokat fölhasználva és az ismerteket ügyesen összeállítva az egyházi élet némely irányaira meglepő világosságot derít. Ilyenek értekezései: a magyarországi egyház vagyoni viszonyainak történeti kifejlődéséről (375—405 ll.); az egyház belső szervezetéről, sajátságos intézményeiről (426—455 ll.); a lelkészet elrendezéséről, az isteni tisztelet és szertartások természetéről (455—

501 ll.); a középkori iskolai tanítás szelleméről, tárgyairól, tankönyveiről (557—598 ll.). Knauz nagyobb terjedelmű jegyzetei és pótlásai közül különösen figyelemreméltók azok, melyekben a keleti befolyásról a magyar nemzet megtérésében (156—159 ll.); a lorchi érsekség nem létezéséről (170—174 ll.); Szent-Adalbert térítési működéséről (199—205 ll.); a Sylvesterféle bulláról (229—235 ll.); a magyarországi zsinatokról (451—455 ll.), s az újabb nyomozások által földerített ismeretlen monostorokról (513—515 ll.) értekezik. Továbbá nagy érdeklődéssel bírnak a nagyváradi, nyitrai és milkói püspökségek alapítását tárgyaló tüzetes fejtegetései (316—363 ll.).

Kevésbé felel meg a jogos igényeknek Lányi második kötete, melynek az egyház történelmét a mohácsi vésztől az újabb időkig kellene levezetnie. Úgy látszik, a pályázatra kitűzött idő ezen rész önálló kidolgozására nem lévén elégséges: szerző legnagyobb részben „Magyarföld egyháztörténete az Ausztria-házi korszak alatt“ című régebbi munkáját csekély változtatással csak átírta. Ezen körülmény az átdolgozót arra bírta, hogy a kötetet lehetőleg megrövidítse; minek kikerülhetetlen következménye az volt, hogy ezen fontos, kiváló események és nevezetes férfiakban annyira gazdag korszak teljes és hű képe nem volt előállítható. Inkább csak a fővonásokat, az általános jellegű mozzanatokot találjuk itt kiemelve és ismételve. A XVIII-dik század eseményei és átalakításai csak érintve vannak, a jelen századbeliak teljesen mellőzve. Mindazáltal a II-ik kötet sem nélkülöz szorgalmasan kidolgozott részeket, melyek közül a protestantismus elterjedését hazánkban, úgy szintén az Oláh Miklós érsek tevékenységét tárgyalókat emeljük ki. A két utolsó szakasz, mely a XVI. s XVII-ik századbeli tantügy és kath. irodalom állapotát ismerteti, egészen Knauz tollából folyt és ez utóbbi összeállítás bibliographicus tekintetben is fontossággal bír.

Miután tehát a munkát Knauz, kiváló készütsége és öt éven át az átdolgozásra fordított fáradhatlan munkássága daczára sem volt képes minden hiányaitól megmenteni: ezt kétségkívül a főntebb kiemelt nehézségeknek kell tulajdonítani, a melyek — nézetünk szerint — csekélyebbek és könnyebben lektüzdhetők lettek volna, ha ugyan ő a Lányi-féle-kéziratnak, mint anyagnak föl-

használásával, önálló munka megírására hatalmaztatik vala föl. Ez esetben fölmentve leendett attól is, hogy az ellen, a mit a szövegben közölni kényszerült, jegyzetben polemizáljon, vagy Lányinak egész fejezetét desavouálja az utósorokban.

Így p. o., midőn Lányi a szövegben Method morva érsekségéről értekezik (I. 89. l.), Knauz a jegyzetben kiemeli: „Ez csak Lányinak magán-, még pedig nézetünk szerint okadatolatlan véleménye;“ mit tüzetesen támogat. Midőn Lányi hazánk fölvidékét Esztergomig Gejza vezér alatt a cseh egyházmegye részeként tünteti föl (I. 182—199. ll.), Knauz nem mulaszthatja el ezen állítást megezőfolni. Midőn végre Lányi egy egész §-ban (II. 4—23 ll.) a protestantismus feltűnéséről hazánkban II. Lajos alatt, — értekezik, Knauz kényszerítve látja magát utóiratban így nyilatkozni: „Lányi e fejezetben kissé túlungedékeny volt. A reformáció hazánkban legfőlebb az 1523-ik évben kezdett mutatkozni. Mindaz, mi az előbbeni évekről s általában a reformáció nagyobb elterjedéséről már a mohácsi csata előtt, — állittatik, téves nézeteken alapszik.“

Igaz ugyan, hogy Lányi téves állításai alkalmat adtak Knauznak némely kérdések bővebb fejtegetésére, mit valóságos nyereségnek tarthatunk; az is igaz, hogy általában, *contraria juxta se posita clarius elucescunt*: de az olvasó közönség nagy részére nézve mégis alig lesz kellemes ez az író és közlő közötti polemia; mi azonban, mint említettem, közlöre nézve nem volt elkértilhető, miután a szöveg megmásítására magát fölhatalmazva nem tekinthette.

De, bár e szerint a Lányi-féle egyháztörténelem átdolgozott kiadása nem nyújt is oly művet, minőnek megírását a hazai történettudomány követeli és lehetővé teszi: addig is, míg ily munka létrejö, — mi talán csak évtizedek múlva várható — naponként érezhető hiányt pótol. E mellett tájékozva a hazai egyház eseményei és állapotai, — fölvilágosítást nyújtva számos történeti kérdés iránt; eloszlatva sok kétséget és homályt, megismertetve hazai egyháztörténelmünk irodalmát; és higgadt hangja, alapos tárgyalásai által az elfogulatlan olvasót a hazai kath. egyház eseményeinek, intézményeinek és nevezetes alakjainak igazságos, vagy legalább méltányos megítélésére vezetve — lényeges szolgálatokat tesz. *F. V. Frankl*

T Á R C Z A.

— **A Magyar Történelmi Társulat** f. é., május 4-én tartott köz- és választmányi gyűlése igen élénken és tetemes részvét mellett folyt le. Jelen volt mind a három elnök, a választmányból vagy 20 tag; az alapítók közül gr. Mikón, Horváth Mihályon, Ipolyin, Toldy Ferenczen és Pestyn kívül — mint a kik egyszersmind az elnökségnek, illetőleg a választmánynak is tagjai — ott láttuk még Tóth Lőrincz legfőbb semmitőszéki bírát, Hunfalvy Pál akad. főkönyvtárnokot, Szontagh Pál (csanádi) és Horváth Elek országgyűlési képviselőket, s évdíjas tagot mintegy 40-et, — úgy hogy a szintén szép számmal megjelent szakkedvelő közönségen fölül, a társulatnak körülbelöl hatvan tagja volt jelen.

Elnök gr. Mikó Imre d. u. 5 órakor megnyitván a gyűlést, üdvözlé a jelenvoltakat; s megköszönvén a tagok eddigi bizalmát, az elnöki tisztet, — miután a három év lejárt — az egész elnökség nevében letette. Azonban Nagy Imre v. tag szót kérve, egyenként fölszólítá a szeretve tisztelt hármassal elnökség tagjait: vezéreljék böles és lelkes vezetésükkel továbbra is a társulatot, s egyszersmind indítványozá, hogy a közgyűlés az elnökség iránti ragaszkodását az által tanúsítsa, hogy az eddigi három elnök: gróf Mikó, Horváth és Ipolyi urakat, szavazást — melynek eredménye úgylis kétségtelenül egyhangúlag ugyanaz lenne, — mellőzve, közfelkiáltással újabb három évre válaszsza meg.

Ezen, egyértelmű tetszéssel fogadott indítványra az egész közgyűlés riadó örömmel, közfelkiáltással újra megválasztá az elnökséget, — mely bizalmát a társulatnak gróf Mikó Imre ő excija, s Horváth Mihály ő mlga meleg szavakkal köszönték meg, továbbra is szíves készséggel ajánlván magokat a társulat vezetésére s ügyeinek buzgó képviselőit.

Az elnökség ekképen újra megválasztatva: miután Pesty Frigyes úr a pénztárnokságról való lemondásához — másnemű terhes elfoglaltságai miatt, a társulat sajnálatára visszavonhatlanul ragaszkodott, a gyűlés hozzálátott a további választásokhoz. Titkár indítványára elhatároztatott, hogy az új pénztárnokra és választmányi tagokra egyszersmind fognak szavazni, továbbá, hogy a múlt közgyűlés óta elhunyt három v. tagnak: b. Eötvös Józsefnek, Szulcz Ferencnek

és G l e m b a y Károlynak helye nem fog ez úttal betöltetni, hogy így a választmány tagjainak összes száma továbbra is 51 legyen, e szám az alapszabályilag megállapított választási módozat értelmében három egyenlő részre lévén osztható. Melyhez képest most a tényleg meglevő 51 tag egy harmada: 17 csett kisorsolás alá, a minthogy gróf Mikó elnök által a következő 17 név sorsoltatott ki:

Jakab Elek, Henszlmann Imre, Botka Tivadar, Révész Imre, Somhegyi Ferencz, Csengery Antal, ifj. Kubinyi Ferencz, b. Mednyánszky Dénes, Gyárfűs István, Pauler Gyula, Piry Czirjék, Frankl Vilmos, Hunfalvy János, gr. Lázár Miklós, Lehoczky Tivadar, Hajnik Imre, Nagy Iván.

Ezek helyett 18 tag volt választandó, t. i. a választmányi tagságáról egyéb bokros teendői folytán lemondását írásilag bejelentett Zichy Antal helyére is egy. A szavazó czédulák kiosztattak s a szavazatok beszédésére és az eredmény kiderítésére elnök, R ó n a y Jácint és V é g h e l y Dezső választmányi, s N a g y János évdiás tagokból álló bizottságot nevezett ki. Összesen 44 szavazó ív adatott be, melyek aztán a most nevezett bizottságnak kiadatván, elnök megkérde a jelen volt tagokat: van-e valakinek a közgyűlés elé tartozó indítványa? Miután senkisémet jelentkezett, — a szavazatszedő bizottság munkálkodásának befejezéséig átmentek a v á l a s z t m á n y i ü l é s tárgyaiba. Úgymint:

Először is az april-havi ülés jegyzőkönyve hitelesített; azután titkár a folyó évben tartandó vidéki kirándulás helyének s idejének megállapítását ajánlá a választmány figyelmébe. Szóba hozta, hogy miután 1868. Erdélyben, 1869. Hont- s Nógrádban, 1870-ben pedig Dnnán-túl tartatott a vidéki gyűlés: az idén czélszerű lenne Felső-Magyarországnak valamely történelmi tekintetben nevezetesb táját meglátogatni; ő részéről vagy K a s s a városát vagy Z e m p l é n vármegyét s szomszédságát ajánlja, s ez utóbbit nemcsak a leleszi convent dúsgazdag, s még nagy részbe ki nem búvárolt levéltáraért, de főleg a b. S e n n y e y családnak Lelesz mellett Bélyben, a gróf B a r k ó c z y aknak szintén közel, Ung szélén, Pálócson, továbbá a kihalt Gersei gróf P e t h e ő családnak, a Barkóczyak kezén levő, valamint a szintén kihalt nagyhirű H o m o n n a i D r u g e t h családnak Homonnán létező levéltáraiért; mely előbbi három család levéltára még t e l j e s e n i s m e r t l e n, s a Drugethekét is csak egy-két történetbúvár (Wenzel, Hajnik) látta, de ők csakis a mohácsi vész előtti korra reflectáltak. Ekkép

Zemplén vármegyében tömérdek nevezetes új történelmi adatot lehetne fölbúvárolni, — ugyanis indítványozó előleges értesülései szerint mind e fő-családok archivumainak megnyitását a társulat tagjai előtt, remény van kieszközölhetni. Magának Zemplén vármegyének is igen szép levéltára van; Ft. K a c z v i n s z k y V i c t o r ú r ő m l g a, a prémontrei kanonokrend jászóvári prépostja pedig, a rend nevében, vendégszerető előzékeuységgel már meg is hívta a társulat kirándúlui óhajtó tagjait Leleszre. Titkár fölolvassa említett Praelatus ú r ő m l g a meghívó levelét, mely élénk üdvözlettel fogadtatik, s határozatba megy, hogy a társulat folyó évi vidéki kirándulását Zemplén vármegyében tartandja, Leleszszel mint központtal, és pedig s e p t e m b e r hó első napjaiban. Praelatus ur ő m l g á n a k a társulat köszönetét tolmácsolni, az elősorolt nemzetségi levéltárak megnyitását kieszközölui, valamint a kirándulás körüli további teendőket foganatosítani, titkár bizott meg, ő t e műveleteiben — a mennyiben kívánatos vagy ildomos volna — elnök excja és másodelnök ő m l g a is támogatni fölkértevn, mire mind gr. Mikó, mind Horváth püspök urak a legszívesebben ajánlkoztak.

Fölvastatott a k o l o z s v á r i á l l a n d ó b i z o t t s á g m a r t. 28-iki üléséről szóló jelentés (l. alább), s egyszersmind a bizottság által, S z a b ó K á r o l y bizottsági jegyző jeles szerkesztése mellett kiadandó „S z é k e l y O k m á n y t á r“ I. kötetének három első íve bemutatattott. A választmányi tagok valódi szellemi élvezettel szemlélék e ritka pontossággal közlött, kimerítő rubrumokkal s levéltárismerető jegyzetekkel ellátott okmánylenyomatokat, s az igazán hézagpótló s becses kiadvány létrehozásáért az ülés úgy az egész bizottságnak, mint különösen a fáradhatlan szerkesztőnek jegyzőkönyvi s külön levélben is tudtúl adandó köszönetet szavazott.

Hasonló elismerés érte a Z i c h y - c o d e x derék szerkesztőit is, kiknek egyike N a g y I m r e bemutatta a gyűlésnek az immár teljesen kész első kötetet, mely bármely európai nagy nemzet kútfőirodalmának becsületére válnék, — legtekintélyesb szaktudásaink nyilatkozatai szeirnt. Alább a nagybecsű kötetről kissé tüzetesebben szólunk; itt azért csak azt említjük meg, hogy a példányok kiadása, szétküldetése, s a mélt. grófi család illető tagjaival egyetértésben eszközözendő további teendőkre nézve az e codex létrehozatalával megbizott állandó bizottság kéretett föl. Ez, ebbéli működéséről a jövő ülésen teend jelentést.

Szintén Nagy Imre jelenté, hogy Matusek Antal úrtól Győr vármegye s város monographiájának kéziratát átvette; ezt bemutatja, s bíráló társaival, Csaplár Benedek és Rómer Flóris urakkal, tisztében mielebb eljárand. Tudomásúl szolgál.

Pesty Frigyes pedig a Lehoczy Tivadar által Bereg vármegye monographiájából beküldött három kötetről, s az Ibrányi-család levéltára regestáiról tön jelentést. Amarra nézve mindenekelőtt megjegyzi, hogy bár szerfölött nehéz és kényes dolog még be nem fejezett műről ítéletet mondani, mindazáltal Lehoczy munkájának szorgalmas áttanulmányozása után annyit bátran állíthat, hogy az, igen nagy szorgalommal s a hely színén levő adatok lelkiismeretes fölhasználásával írott oly mű, mely a kiadást jelen alakjában is mindenesetre megérdemli. Van azonban számos hiánya is, mi leginkább onnan származik, hogy szerző a központban levő országos, és a haza más vidékeinek nevezeteseb archivumai Beregre vonatkozó adatait még föl nem kutatta. Ilyeneket Pesty sok beregi helységre nézve igen számosat sorol elő, szerző egyes tévedéseit helyreigazítja, s ajánlja neki, hogy derék művét, kiadása előtt még legalább a központi levéltárak és a Zichy-codex új adataival gyarapítsa.

Bíráló észrevételeit, Horváth Mihály indítványára papírra teendő, s azok a másik bíráló Nagy Iván észrevételeivel együtt szerzővel közölni fognak.

Az Ibrányi-regestákat Pesty Szabolcs vármegye történetére nézve fölötte fontosoknak véleményezi, s azon óhajtságát fejezi ki: vajha találkoznék történetbúváraink közül valaki, a ki e legmagyarabb vármegyék egyikének monographiája megírására vállalkoznék, mely célra annyi szép adat állana rendelkezésre, köztük, ezen Ibrányifélék is.

Titkár ez óhajtsárra nézve azon örvendetes közlést teszi, hogy Szabolcsnak, úgy látszik, akadni fog avatott monographusa: a derék Foltinyi János társulati tag személyében, ki Szíhalomról s a zártij-i apátságról nem rég oly jelesen értekezett; Foltinyi ugyanis éppen az Ibrányi-regesták ügyében legközelebb hozzá intézett levelében írja: „történeti búvárlataimat ez idő szerint Szabolcs vármegyébe tettem át.“ Titkár e sorokra s Pesty óhajtságára hivatkozva, indítványozza: szólítsa fel a társulat Foltinyi urat Szabolcs vármegye rendszeres monographiája megírására s ajánlja föl e tekintetben szá-

mára befolyását s szellemi támogatását. Ez indítvány egyhangúlag helyeseltetett és határozatba ment.

Titkár családi értesítés után tudatja, hogy báró Nyáry Alfonz cs. k. kamarás és huszárszázados (báró Nyáry Albert és Jenő testvére) legközelebb, ifjú élte virágában elhunyván, művelt lelke egész nemes hevével szeretett hazájáról utolsó pillanatában is megemlékezett, s több hazai köz- és jótékonyezélú alapítvány között, társulatunk alapítókéjének gyarapítására száz forintot hagyományozott. — Köszönettel vétetik és a gyászoló apa, báró Nyáry Antal úrnemlga iránt a társulat meleg részvéte fog kifejezteni.

Pesty Frigyes pénztárnok, négy új évdíjas tagot jelent be: Visontay János gymnaziumi igazgató Jász-Berényben, Matusek Antal megyei pertárnok Győrött, a Casinó Budán s Fábry Pál prémontrei r. tanár Szombathelytt. Egyhangúlag megválasztattak. Ugyancsak Pesty kimutatást közöl a társulati pénztár jelen állásáról, melyből megemlítjük, hogy társulatunk 1871-iki bevétele május 1-jéig 2996 frt 91 kr. Kiadása 883 frt 42 kr; marad tehát 2113 frt 49 kr, mely — 79 frt 49 krnyi készpénz kivételével — takarékpénztárban van elhelyezve. A társulat összes vagyona takarékpénztári könyvecskékben, értékpapírokban s magánkötelezvények- és igazolt követelésekben tizenötödfélezer frt. — Pesty pénztári jelentése tudomásul vétetett.

Erre következtek az értekezések. Nevezetesen, először

Dobóczy Ignác olvasta föl Botka Tivadar veterán tudósunknak a vármegyék ősi szervezetéről szóló azon mind végig nagy érdekltséggel hallgatott jeles értekezését, melynek első része jelen füzetünk élén olvasható, második részét pedig jövőre veendik t. olvasóink. Végül szerzöt zajosan megéljenzék. — Dobóczy után —

Orbán Balázs ült a felolvasó asztalhoz, s a Torda vármegyei Betegh család levéltárában lelt eredeti kéziratokból, kiegészítéseket közlött Alvinczi Péter erdélyi ítélőmesternek az Akadémia által nem rég kiadott okmánytárához. Meg fog jelenni a Századokban. Ez után —

Ipolyi Arnold két kötet eredeti okmányt mutat be a XVI. és XVII-ik századból, mint Csáka Károly nagy-szombati tanár úr küldeményét. E gyűjtemény Szlaviczai Sándor Vincze tót-sóki földbirtokos úr családi levéltárából való, de nem annyira a Sándor, mint inkább a

Krasznahorkai Andrásy-családot, név szerint ennek egyik híresebb tagját, b. Andrásy Miklós jáász-kún főkapitányt és Pétert, gömöri főispánt érdeklő levelezéseket tartalmaz. Logbecesebb ezek közt Gyöngösi Istvánnak hét levele, 1668-tól 1695-ig. A gyűjtemény egyik kötete Pauler Gyula, s a másik Thaly Kálmán v. tagoknak adatott ki átvizsgálás és jelentéstétel végett, benutató indítványára.

Míg ezek tárgyalattak: a szavazatszedő bizottság elkészülvén munkálataival, a teremben megjelent, s mindenekelőtt azon eredményt tudatá, hogy pénztárnokul 29 szavazattal dr. Fischer Kálmán alapító tag és eddigi társulati ügyész választatott meg.

Mídon az új pénztárnok neve éljenzéssel üdvözöltetett: egyszersmind lelkiismeretes kötelességének tartá a közgyűlés, hogy a volt pénztárnok Pesty Frigyes iránt hálás elismerését s köszönetét nyilvánítsa — jegyzőkönyvileg is, — azon hű, hasznos és szorgalmas fáradozásaiért, melyekkel már ötödik éve viselt terhes hivatalát a tagok közmegelegedésére vitte. Mivel pedig Fischer úr pénztárnokká választatása által a társulati ügyész állása megürült: e tiszt betöltésére a közgyűlés általános felkiáltással Pauler Gyula jegyző urat választá.

Erre következett a többi választások kihirdetése. A szavazatszedő bizottság elnöke Rónay jelenté, hogy a beadott 44 szavazó-ív közül egy szabályellenesen lévén szerkesztve, tekintetbe nem vétethetett; az érvényes 43 szavazat közül választmányi tagokká újra megválasztattak:

Botka Tivadar 43, Nagy Iván 42, Frankl Vilmos 40, Henszlmann Imre 40, Jakab Elek 40, Lehoczky Tivadar 40, ifj. Kubinyi Ferencz 39, Csengery Antal 38, Pauler Gyula 37, gr. Lázár Miklós 36. Hunfalvy János 36, b. Mednyánszky Dénes 34, Révész Imre 31, Hajnik Imre 30, Gyárfás István 28, Piry Czirjék 28, és Somhegyi Ferencz 24 szavazattal, vagyis mind a 17 kisorsolt tag újból megválasztatott. 18-ikül legnagyobb szótöbbsége 21 szavazattal Foltínyi Jánosnak vala, kinek az absolut többségből (22) hiányzó egyetlen szavazatát a közgyűlést általános felkiáltással pótolá, hogy 51-ik választmányi tagul őt akarja.

A Történelmi Társulat 1871-ik évi képviselése és igazgatósága ezek szerint következőleg alakult:

Elnökség és tisztviselők. Elnökök: 1. gr. Mikó Imre, 2. Horváth Mihály, 3. Ipolyi Arnold. Titkár: Thaly Kálmán. Pénztárnok: dr. Fischer Kálmán. Jegyző és ügyész: dr. Pauler Gyula.

Választmány: Balássy Ferencz, Botka Tivadar, Csaplár Benedek, Csengery Antal, Deák Farkas, Dobóczky Ignác, gr. Eszterházy János, Fabó András, Frankl Vilmos, Finály Henrik, Foltínyi János, Gyárfás István, Haán Lajos, Hajnik Imre, Henszlmann Imre, Hornyik János, Horváth Árpád, Hunfalvy János, Jakab Elek, Kápolnai István, Knauz Nándor, ifj. Kubínyi Ferencz, gr. Lázár Miklós, Lehoczky Tivadar, b. Mednyánszky Dénes, Nagy Imre, Nagy Iván, b. Nyáry Albert, b. Nyáry Jenő, b. Orbán Balázs, Pauer János, Pauler Gyula, Pesty Frigyes, Piry Czirjék, Révész Imre, Rómer Flóris, Rónay Jácint, Simonyi Ernő, Somhegyi Ferencz, Supala Ferencz, Szabó Károly, Szalay Ágoston, Szilágyi Sándor, Tanárky Gedeon, Thaly Kálmán, Toldy Ferencz, Toldy István, Torma Károly, Várady Gábor, Véghely Dezső, Wenzel Gusztáv.

Kolozsvári állandó bizottság. Elnök: gr. Lázár Miklós; jegyző: Szabó Károly; tagok; gr. Eszterházy János, Finály Henrik, Jakab Elek, Paget János, K. Papp Miklós, Sándor József, Torma Károly.

A főntebbi választási eredmény kihirdetése után, a végig igen élénk gyűlés — melynél hosszabban tartó ülése társulatunknak még nem volt — esti kilenczefél óra után oszlott el, s a jelenlevők azon örvedetes meggyőződéssel hagyták oda a termet, hogy a hol ennyi tevékenység, ennyi nemes ügybuzgalom nyilvánul, ott s ily társulatnak, nemcsak jelene, de jövőendője is van!

— A Magyar Történelmi Társulat kolozsvári bizottsága martius 28-dikán tartott legközelebbi ülésében elnök gróf Lázár Miklós bemutatta néhai gróf Kemény Józsefnek a Petky családról irt s az erd. Muzeum kéziratárában őrzött latin munkáját, s ezzel együtt ugyanczen család történetéről magyarul irt s amannál terjedelmesebb saját dolgozatát, melyben részint saját családi levéltárából, részint az erd. Muzeum gyűjteményeiből miud azon okleveleket fölhasználta, melyek gr. Kemény József előtt ismeretlenek voltak, s egyszersmind mind a két munkából néhány érdekesebb részletet fölolvastott. Az

ülés a fölolvastott részletekből meggyőződven, hogy gr. Lázár munkája elődjait nem csak több helyt tetemesen pótolja és kiigazítja, hanem Erdély történelmére is, különösen a XVI. és XVII. században, nevezetes fényt derít, ohajtását fejezte ki, bár ez egymást kiegészítő két munka irodalmunk valódi nyereségére minél előbb közzé tétetnek, s miután a szerző kéziratát addig is, míg annak általa kilátásba helyezett kiadása megtörténhetnék, közhasználatra az erd. Múzeum kéziratárába letétetni följánlotta, ez ajánlatot köszönettel fogadta. — Ez után Finály Henrik mutatta be az első nyomtatott ívet a bizottság által kiadandó „Székely Oklevéltár“ I. kötetéből, mely az ő fölügyelete alatt álló helybeli r. kath. lyceumi nyomdában még e nyár folytán ki lesz állítva. A mutatványiból a bizottság örömmel győződött meg, hogy ezen munka, valamint tartalmát és szerkesztését tekintve, irodalmunknak hasznára, úgy nyomdai kiállításával nyomdászati iparunknak becsületére fog válni.

— **A magyar tudományos Akadémia** második osztálya május 8-diki ülésén Nagy Imre I. tag foglalta el székét: „A Lajta mint határfolyam“ című alapos és kerekded kidolgozása, már tárgyánál fogva is általános érdekeltséget költött s végül zajos éljenekkel jutalmazott értekezésével, -- melynek közlését jövő füzetünkben megkezdendjük. Utána Wenzel Gusztáv értekezett a II. Ulászló alatt 1500-ban tartott bácsi országgyűlésről, Marinó Sanuto följegyzései nyomán. Ezen, eddigelé ismeretlen országgyűlés főtárgyát a mindinkább terjeszkedő török hatalom elleni védintézkedések, nevezetesen a végek megerősítése s számosabb őrséggel ellátása képezték.

A nagygyűlésen történendő választásokról e sorok írásakor még kora szolanunk. Azért ezekről jövőre.

Az akadémiai történelmi bizottság május 6-kán tartott ülést, melyen a Rákóczi-Tár és a régi országgyűlési irományok gyűjtése és sajtó alá rendezése tárgyában, Horváth Mihály, Thaly Kálmán és Szilágyi Sándor által terjedelmes közlések tétettek. Általában eddigelé mind a két fontos vállalat ügye elég jól halad.

Dürer Albert eredetéről.

1871. május 20-ikán ¹⁾ lesz négyszáz éve annak, hogy a világ egyik legkitünőbb festője, rézmetszője és alapos írója napvilágot látott Nürnbergben. Németország már a múlt év végén készülteket tön a négyszázados emlékünnepp megtartására, sőt Bécs művészi és tudományos körei már ez év első hónapjaiban egész fölolvadás-cyclussal tették meg e tekintetben az első lépést, megelőzvénn ezzel Dürer szülővárosát is, mely akkor még csak készült azon általános nagy ünnepélyre, a melylyel Dürerben a művészetet fogja megtisztelni.

Nálunk a külföld példája után sem láthatni efféle előkészületnek még nyomát sem. Pedig nekünk is volna ahoz jogunk, sőt az általános érdeken túl még hazafiúi kötelességünk is, hogy mi is megemlékezzünk róla, mert Dürer „a mi testünkben való test, és vériünkben való vér.“ Nem hazánkban született ugyan, de ereiben mégis magyar vér folyt, miután apja a szép magyar alföldön növekedett s hazánkban költözött Nürnbergbe.

Mi nem érezzük arra hivatottnak magunkat, hogy életrajza megírásával a megemlékezés kötelességének lerovását csak megkísérthetnők is, de egy múlt századi német folyóiratnak egyik pontját mégis szükségesnek véljük idézni, miután ez a Dürer-család történetére nézve fontossággal bír. Nem közlünk ugyan új dolgot, de nálunk e munka nem levén közzisíneretű, méltónak találjuk megismertetését.

Murr Kristóf Gottlieb a múlt században kiadott egy folyóiratot: „Journal zur Kunstgeschichte und zur allgemeinen Litteratur. Nürnberg, 1775—1788. 8. r.“ czím alatt ²⁾, melyben különösen sokat foglalkozik Dürerrel, számos — eladdig kiadatlan — kéziratát is közrebocsátván. E munkában szól Murr a Dürer-családról is, midőn Nürnbergnek a középkorban volt művészeti és kézműipari állapotáról értekezik, mely részletet híven adjuk vissza, noha szövege kissé szakgatott és helyi érdekű tárgyakat is érint.

Murr következőleg ír e családról:

---

¹⁾ E nap nem egészen bizonyos. Kurz Henrik (Geschichte der deutschen Litteratur, V-te Aufl. Leipzig, 1870. II: 198. l.) május 24-ikét is érinti, a miből kitűnik, hogy maguk a németek sincsenek a nappal teljesen tisztában. E. L.

²⁾ A bécsi cs. könyvtárban * 46. Z. 12. jegy alatt áll 15 kötete. Jelent-e meg további folyama is? e kérdésre nem tudok felelni. E. L.

„Nürnberg ötvösei között van a XV-dik században Dürer Albert, a ki Felső-Magyarországban, a Váradhoz nyolcz mértföldre fekvő Eytas nevű faluban született 1427-ben. Mondják, hogy e hely van ábrázolva fiának azon rézmetszvényében, a melyen egy golyón álló szárnyas nőalak balkezében zabolát, jobbájában pedig billikomot tart, egy igen szorgalmasan kidolgozott tájkép közepén, a mely minden bizonynyal valódi tájnak felel meg. Atyja Dürer Antal szintén ötvös volt. Az ifju Albert Németországot és Németalföldet beutazván, 1455-ben Nürnbergbe ment épen azon napon, melyen egy ottani polgár, Pirekheimer Fülöp — kit némelyek helytelenül Pirekheimer Vilibáld ¹⁾ atyjának tartanak — menyegzőjét ülte. Megtelepedvén Nürnbergben, elvette Haller Jeromos 15 éves leányát Borbálát, kivel ama Pirekheimer háznak hátsó részében lakott. Tizennyolcz gyermeke közül három maradt életben, ú. m.:

1. a mi nagyhirű Dürer Albertünk, a ki 1471. május 20-án született; keresztyja Koburger Antal, nürnbergi nyomdász volt.

2. János, született 1478. június 30-án; ögyideig Lengyelországban udvari festő volt, de 1502 óta Albertnél élt Nürnbergben; s végre

3. Endre, szül. 1484. april 22-én; e fiú nőtlenül maradt s örökölte Albertnek minden festményét, fa- és rézlapját s magát ez utóbbiak utánnomásából tartotta fenn. Innét van az, hogy Dürernek sok rézmetszete oly halovány és erőtlen.

Az idősebb Dürer Albertnek volt még két testvére: János várad + lelkész és László, szijgyártó, a ki Miklós fiát az öreg nürnbergi ötvöshöz küldte ki, hogy e mesterséget tőle tanulja meg s csakugyan e foglalkozást is üzte később a Rajna-melléki Kölnben.

Dürer Albert, az ötvös, 1502. september 9-én halt meg nagyhirű fiának karjaiban, a ki 1504-ben anyját is magához vette s gondoskodott róla 1514. május 17-én bekövetkezett haláláig ²⁾).

E néhány adatra — melyeknek pontossága világosan Dürer eredeti jegyzeteire utal bennünket — kevés megjegyzésünk van. Az Eytas helységnév előttünk ösmeretlen, de e részben tán elég Toldy Ferenczre

¹⁾ Dürernek hosszú időn át benső barátja és Bécsnek a XVI-dik század elején egyik legjobb nevű irodalmi embere. E. L.

²⁾ Murr i. m. II. kötet. 1776. 60—62 l.

hivatkozni, a ki nyilván mondja ¹⁾, hogy „Szár az Antal Gyulán tanulta és folytatta művészetét“ (t. i. az ötvösséget).

A főntebbiekből kétségtelen, hogy Dürer származásra nézve magyar ember, és ha talán nagyapját nem nevezték is Szár aznak, mégis méltó okúl szolgál ez eredet arra, hogy mi is megemlékezzünk róla akkor, midőn a tudományos világ művészetkedvelő része tisztelettel hajol meg e művész nagysága előtt.

A mi a család nemzékrendjét illeti: ezt Murr adatai nyomán, könnyebb áttekinthetőségül, im így adhatjuk:

Dürer Antal
gyulai ötvös

Albert nürnbergi ötvös 1427—1502. (Haller Borbála)	János váradi pap	László szijgyártó Miklós kölni ötvös.
Albert festő 1471—1528.	János festő 1478—?	Endre magánzó 1484—?

Közleményünk keretében még meg lehetne emlékeznünk a magyar Dürer-irodalomról, de ez, tudomásunkra, szánandólag kicsiny és alig néhány czikkből áll. Ha nem csalódunk, Dürer életrajzát magyar nyelven először a „Közhasznú Esmeretek Tára“ hozta a 30-as tizedben; később a Bajza József által kiadott „Új Plutarch“ arczképével együtt közölte a német Plutarch után, s itt-ott még tankönyvekben van érintve néhol.

Önálló munkát egyet ösmerünk Dürerről, a múlt évben elhunyt Ponori Thewrewk Józseftől a következő czímmel:

„Dürer Albert 1510-dik évi mesterműve Pozsonyban, melyet eddig sem kül- sem belföldi írók nem említének. Ponori Thewrewk József „Utazásnaplójából“. Pozsonyban, 1844. 8-rét“. — Ugyanez második kiadásban is megjelent: „Pozsonyban, 1848. Schmid Ferencz és Busch J. J. betűikkel“ 8-r. 32. lap s mindkét kiadás magyar és német nyelven ²⁾).

¹⁾ A magyar nemzeti irodalom története. 3-dik kiadás. Pest, 1862. II.: 19. l.

²⁾ E kis röpirat tartalmát — mely nálam második kiadásban van csak meg — ismertettem a „Magyar Polgár“ múlt évi 143-dik számában s ezzel némi nyoma Erdélyben is van művészünknek. E. L.

Olajfestményeiből van-e hazánkban? azt nem tudom, de metszvényei az Eszterházi-képtárban képviselve vannak s így mégis van tőle valami közvetlen közelünkben is. EÖTVÖS LAJOS.

— **Toldalékul a Ságfalvi Sándor-család nemzékrendéről közölt cikkhez.** A Századok f. é. II-dik füzeté 147 s. k. ll. olvasható közlemények pótlékiúll álljon itt még néhány adat a dunántúli Sándor-család nemzékrendéhez s hátrahagyott levéltára ismertetéséhez.

A Ságfalvi Sándorok említett 1622-diki nemeslevele ezen év július havának 7-dik napján adatott ki II. Ferdinánd király által, „in Civitate nostra libera ac regia Soproniensi, sub generali Diacta.“ A család czimere: fiait keble révével tápláló pelikán, kék mezőben. A nemesség-szerző — mint már a múltkor említők — Sándor György, ki az armalisban agilis-nek, nemes anyától, polgári apától származottnak iratik; vele együtt nemesítettnek meg: neje Nyikos Anna, már ekkor élő két idős gyermekük: Sándor Gergely (a későbbi zalai és somogyi alispán) és Anna (később Szei Györgyné), és a nemesség-szerzőnek édes testvére: Sándor István. Második fiukról, II. Györgyről azonban az armalisban szó nem levén: bizonyos, hogy ő 1622-ben még nem élt, és így az ekkor már említett Annának nem bátyja, hanem öcsese. Az Eötvös Lajos által közölt nemzékrend (u. o. 146. l.) tehát e szerint igazítandó. Az 1616-ban még élő Sándor Dénes — I. György nagybátyja — sem említettvén a nemeslevélben: hihető, hogy 1622-ben már nem élt, valaminthogy ennek testvérbátyja Sándor I. Gergely (I. György atyja) is már 1616-ban „néhai“-nak iratik.

A Sándorok föntebbi nemeslevele, a rávezetett megyei följegyzés szerint, Veszprém vármegyének Pápán 1622. Szent-Bertalan napján (aug. 24.) tartott generalis gyűlésén hirdettetett ki, tulajdonosai a megye nemesseinek sorába beiktattván.

Sándor Józsefre nézve helyreigazításul megemlítjük, hogy nejét nem — mint a 149-ik lapon tollhibából irtuk — Nagy-Győri Kutass Eszternek de Juliánának hitták. Az Eszter név leányuké.

A mi a Sándorok levéltárát illeti: ez Veszprém, Vas, Fejér, Komárom, Győr, Soprony és Zala vármegyékre kiterjedett birtokaiknál s

szétágazott vérségi összeköttetéseiknél fogva, régi okmányainak nagy száma által egyike a közép-nemzeti osztálybeli legjelentékenyebb levéltáraknak. Szolgáljon csak futólagos áttekintésére e rövid statisztikai ismertetés.

A Ságghai Sándor-család levéltárában — mely Komárom vármegyében, Csepren, a Sándorok leányági utóai: a Thalyakuál öriztetik — Árpádkori okmány van tizenhét darab és pedig a legrégebbek 1228 és 1236-ból; a többiek egész 1292-ig. Eredeti e 17 okmány közül 15, egy 1292-iki pedig 1355-ben, és egy 1291-iki 1371-ben készült — tehát szintén igen régi átírat.

A XIV-ik század első feléből van 55 eredeti és 1. 1318-ban kelt okmány, 1371-iki átíratban. A legtöbb 1313-ból való. A XIV-ik század második feléből létezik 82 eredeti okmány és 6 db. XVII-ik századi átírat. És így a XIV-ik századból összesen van 144.

A XV-ik századból két fasciculusban 140 darab, úgymint 132 eredeti és 8, XVII-ik századi másolatban.

A XVI-ik századból 48 darab, és pedig 47 eredeti — köztük 28 a mohácsi vész ideje előtről, a legtöbb 1501-ből és 1 db. XVII-ik századi másolatban, = 48 db.

Végre, a XVII-ik századból öt nagy fasciculusban több százra menő okmány, s a XVIII-ik századból 32 csomaggal, köztük 4—5 csomag a szatmári béke előtti évtizedből. És így e levéltár összesen két — harmadfélezer darab okíratot s levelet számlál, melyből több mint háromszáz pergament.

A mi a Sándor-levéltár adatainak kibúvárlását illeti: ez alólírott és néhai Ráth Károly által több alkalommal, hűzamosan, s lehető gondal eszközöltetett; továbbá a dunántúli történetkedvelők Komárom vármegyei, csepi összejövetelekor Nagy Imre és Véghely Dezső urak is számos okmányt másoltak le s vontak ki belőle. Az Árpád-koriak mind, az Anjou- és Vegyes-koriakból is sok lemásoltatott, úgy a fentebbi búvárok, mint Wenzel Gusztáv által is 100 db. XIV-ik századi, melyeket e végre alólírott hozott volt egy ízben Pestre. A lemásoltak közül már sok megjelent a „Hazai Okmánytárban s az akadémiai „Árpádkori Új Okmánytár“-ban, — mindazáltal még igen számos — különösen Veszprém vármegye monographiáját érdeklő okmány — nincsen fölhasználva. A kuruczvilágiakat s ezekkel egybefüggésben állókat mind,

valamint a XVII-ik századból valók érdekeseibjeit, alólírott másolta le a
alkalmilag fölhasználja.

THALY KÁLMÁN.

— **Boldog ünnepek kívánása a régi magyaroknál.** Hogy kívántak őseink följebbalóiknak boldog ünnepeket, új évet, névnapot stb. ennek igen érdekes példáját mutatja Csajági János kurucz dandártábornoknak, s egy hajdu-ezer főkapitányának II. Rákóczi Ferencz fejedelemhez 1709-iki husvétkor írott szép magyar levele, melynek nemesak irálya válogatott és ünnepélyes, de írása is gyönyörű és nagy gonddal írott. Katona-embertől valójában meglepő, — pedig Csajági csakis katona, tevékeny és kemény katona volt. Hű ragaszkodással teljes levele így hangzik :

F e l s é g e s F e j e d e l e m !

Kegyelmes uram !

Ne láttassam bátorkodásommal Felséged ellen vétetni, hogy magamnak szabadságot vettem méltatlan irásonnal, Felséged eleiben állani ; mert nem lévén Felségeden kívül több uram : kényszerített emlékeznem arról az én alázatos hűségem, és holtig való állhatatos szolgálai alázatosságomnak jeleül azt kívánnom, — hogy ez tavaszi szent hűvét innepekre Felségedet vigye által az jó Isten, és minden kegyelmességit újítsa meg Felségeden az, a ki megújítja az földet ; minden szerencsét folytassa boldogúl az, a ki Lelke fuvállása által megindítja az vizek folyását, és az ki Felséged szívét felindította édes hazánk s mindnyájunk szabadsági visszaszerzésére, — az adjon napokat és esztendőket Felséged napjaihoz s esztendeihez, hogy halhatatlan dicsőségre méltó isteni szándékát az mint elkezdette, úgy vihesse is Felséged az egész magyar nemzet boldogulására végben ; kiért az egész világ Felségedet örök emlékezettel tisztelje, ez és az következő magyar nemzet pedig örök hálaadással emlegethesse.

Nem vettetett meg Christustúl az jerusalemi templom ládjájában két fillérkét bocsátó szegény asszony, sem az nagy Xerxes királynak marok-vizet nyújtó parasztember ; én is azt remélem : midőn ez alázatos posztírongomból (hadállomás) illy hajdussan vagy katonássan köszönteni merészem Felségedet, talám oly kegyelmessen fogadja Felséged rövidségemet, mint Alexander vette Aristotelestúl az világrúl írt könyvet : mert én is ez alacson kívánságommal egéző világomat Felsé-

gednek adom, — nem lévén nagyobb partékám magamnál és az én bennem lakó Felséged örökös szolgálotjára szentelt egy hüségnél, kivel és nem egyebbel holtomig maradok

Felségednek, kegyelmes uramnak

Divín, 28. Martý

1709.

alázatos érdemetlen kissébb szolgája s engedelmes hive

Csajági János m. k.

A félvívre negyed-rétben, Csajági saját kezével irt eredeti levél a budai kir. kamara levéltárában, a Rákóczi-archivum romjai közt léteznek. Írója — egykor érsek-újvári, majd szólnoki várparancsnok — Rákóczinak azon főtisztjei közé tartozik, a kikről a fejedelem emlékirataiban följegyzé, hogy a szatmári béke után ő hozzá titkon ki üzentek vagy irtak Lengyelországba: hogy Károlyi őket csak azzal bírhatta rá a békepontok elfogadására, miszerint elhítté, hogy mindezeket a fejedelem is így akarja, most már azonban látván az ellenkezőt: biztosítják a fejedelmet, hogy ők most is olyan hivei, mint annak előtte, s készek érette újból hadakozni, csak jöjjen bé az országba. — A bécsi udvar azonban, úgy látszik, akkor midőn III. Károly hazatértével a volt főbb kuruczokat üldözni kezdette, — nyomába jött e levelezéseknek. Csajági Jánost is elfogták ekkor, Telekessi Török Istvánnal, Hellepront Jánossal és másokkal együtt, — de míg emezek Károlyi és Pálffy erélyes közben-vetésére kiszabadulának: Csajági — kinél, a karuczvilágból megmaradt, nebány hordó töltény, hajlúnak való vágó-puskák s egyenruhák találtattak — nem volt ily szerencsés; őt a caraffatermészetű nyitrai várparancsnok az üldözés első hevében rövid úton kivégeztette. Birtokát pedig, a ma Bábolna egy részét tevő k a j á n d i p u s z t á t, a fiscus lefoglalta.

EÖR-DARMAI PALOTÁS MIKLÓS.

— Fölvívás a Magyar Történelmi Társulat tagjaihoz.

A Magyar Történelmi Társulat 1871-ik évi vidéki kirándulását Z e m p l é n v á r m e g y é b e n szeptember-hó elején tartandja, és pedig, oly módon, hogy a részt venni kívánó történetbúvárok és szakkedvelő tagok Pesten szeptember 1-jén találkozzván, s előleges értekezletet tart-

ván, 2-kán a reggeli vonattal Kassára indulandnak, 3-ikát Felső-Magyarország történelmi és műépítészeti emlékekben oly gazdag fővárosának megszemlélésével töltve, 4-kén a kirándulás főhelyére Leleszre utaznak, illetőleg azok, kik a pesti megállapodás szerint a Homonnai gr. Dr u g e t h és a Szalay gr. B a r k ó c z y családok levéltárainak kutatására bizottsággá alakúlnak, Homonnára, és a szomszédos Tavar-nára vagy Pálócra, — míg a másik bizottság Leleszen az ottani convent és a közeli Bélyen a Kis-Zsennyei b. S e n n y e y-család levéltárait fogja búvárlatai tárgyává tenni. 10—12-kén a homonna-pálóczi bizottság is Leleszre érkezend, a hol a zárulás végbe menend. Visszatérés a Bodrogeközön át Tokajnak, Szerencsnek.

A leleszi convent és a Homonnaiak gazdag levéltára, csak részben voltak még átkutatva, a Barkóczyaké, Sennyeieké és a kihalt Gersei gr. Petheő családé pedig, — mely a Barkóczyakéval együtt fog megnyílni — történetvizsgálót még s o h a nem látott. Méltán várhatni tehát a kirándulástól történelmünk gyarapítására kitűnő eredményt.

E búvárlatok teljesíthetésére 15—16, vagy legalább 12 okmánykutatásban jártas történész részvétele szükséges. Eneffogva a paleographiában, régi iratok olvasásának tudományában avatottak, vagy abba gyakorlatilag beavattatni e legjobb alkalom által óhajtók: a tervezett Zemplén vármegyei kirándulásban részt venni ezennel tisztelettel fölhívatnak, — ebbéli szives elhatározásukat alólírt társulati titkárral (Budavár, iskolatér 162. sz. a.) legföljebb f. é. j u n i u s hó végéig tudatni kéretvén, hogy így a július 6-ikán tartandó választmányi ülés a részt veendőik száma felől már tájékozva lehessen, s a pest-kassai vasutvonalon — a kirándulók könnyebbségére — a kellő számú szabad-, illetőleg leszállított árú menetjegyeket idejében kieszközölhesse. Megjegyeztetik e helyütt, hogy e vasut legnagyobb részére: a pest-miskolczi vonalra, mely a magyar állam tulajdona, a tudományos cél tekintetéből teljesen ingyenjegyek kieszközölhetését lehet alaposan remélni, Kassán és Leleszen pedig a t. történetbúvárok a főtiszt. pré-montrei kanonokrend szivesen látott vendégei leendnek.

Pesten, a május 6-iki választmányi ülés határozatából.

THALY KÁLMÁN, m. k. titkár.

ÉRDY JÁNOS. †

Ismét egyik veterán tudósunk halálát kell jelentenünk. Folyó hó 10-én éjjeli 11 órakor elhunyt egyik érdemesült hazai régészünk és történetbúvárunk Érdy, előbb Luczenbacher János. Szül. 1796. Hont-megye Szob nevű helységében. Iskoláit Váczott, Esztergomban és Nagy-Szombatban, három évig pedig Pannonhalmán mint Szent-Benedek rendű papnövendék tölté és végre a bölcsészetet Győrött végzé. Később a jogtudományra adá magát, jogtudorrá lön s egy ideig ügyvédkedett. A húszas évek végefelé többször megfordulván Bécsben, az ottani udv. könyvtárban, történeti tanulmányokat tón, s ez időtől fogva régészeti s történetirodalmunkban csakhamar jelentékeny nevet vivott ki. Különféle folyóiratokban, mint a „Közhasznu Ismeretek Tára,“ „Tud. Gyűjtemény,“ „Athenaeum,“ „Tudománytár“-ban jelentek meg értekezései; az akadémiai „Tudománytár“-nak 8 évig egyik szerkesztője volt. A m. t. akadémia (1832-ben) a történettudományi osztály l. tagjává választva, József nádor saját költségén Németországba utaztatta, hogy az ottani régészetörizeti intézkedéseket tanulmányozza. Mert Érdy 1830-tól fogva a muzeum kincs- és régiségtárának őre volt, mely állomásán negyven évig (1870.) hazai régészetünk érdekében buzgalommal működött. Az akadémia az ötvenes években rendes tagjává lépteté elő, ki is egész a múlt évig híven munkálkodott e tudományos intézet érdekeiben s eljárásait. Legutóbb az 1705-iki lipótvári érmekről értekezett. Eleinte társulatunknak is választmányi tagja volt, de később, öregsége miatt leköszönt, mindazáltal, irodalmi érdemeiért holtáiglan a Magyar Történelmi Társulat tiszteleti tagjává választatott. — Érdy a muzeum okmánytárát rendezni segíté, és számos eredeti oklevéllel is gazdagítá. Az akadémia és muzeum érentárait rendezte. A régészet mezején fő érdeme az Érd mellett fekvő híres „hunhalomok“ fölsátása és nyomozásában áll, mely kutatásai által a magyar őstörténet régiségeire egész új világot vetett. E nyomozásai eredményét 1847-ben tette közzé az akadémia Értesítőjében, melyek a tudós világban nagy figyelmet keltettek, úgy, hogy szerző büszkén viselheté azóta az „Érdi“ nevet, melyre régi családnevét változtatá. — Önálló munkái és számos

értekezései közül kiemeljük a következőket: „A szerb zsupánok, királyok és czárok pénzei.“ 1843. „Magyarországi Csány-nemzetségnek története, nemzetség-rende, s oklevéltára“, 1848. Szent-László magyar király legendája; Hunyady János magyar esküje; az esztergomi érsek-ség pénzmesteréről; a verebi sírokról; a zsitvatoroki békekötés stb. Érdekesen egyik utolsó érdemesült tagját temetjük a Fejér-Katona-Horváth-féle iskolának. — A derék veterán hamvai f. hó 12-kén tétettek örök nyugalomra az u. n. kerepesi temetőben. Áldás reájok!

— **A Zichy-codex.** A legközelebbi társulati ülésről szóló főntebbi tudósításunkon érintettük, hogy az imént megjelent Zichy-codex első kötete a választmánynak bemutatott és kedvező fogadtatásban részesült. E fogadtatást a jeles kiadvány teljesen megis érdemi; mert ezen elegans kiállítású, XV. és 632 nagy 8-ad rétű lapra terjedő nagy kötet, Szent-László király uralkodásától I. Károly végéig (1093—1341) összesen 592 becses és eddigelé ismeretlen okmányt, köztük 113 Árpád-korbelit, tartalmaz: egyetlen család, a gr. Zichyek levéltárából; — oly jelenség, minőt eddig történetirodalmunk fölmutatni nem bírt. Ez pedig még csak az első kötet, első láncszeme a nagybecsű történelmi adatok véghetetlen láncolatának. Imé, társulatunk vidéki kirándulásainak, imé a hont-nógrádi ülésnek eredménye, — megtestestítve a honfiúi érdemekben megöszült gróf Zichy Károly nemzetségi senior úr ömlga nemes áldozatkészsége által! A tönérdek új adatot tartalmazó s a közlés hibátlanására nézve okmánytáraink közt előkelő helyen álló gyűjtemény teljes czíme: „A Zichi és Vásonkeői Gróf Zichy-család idősb ágának Okmánytára. Gróf Zichy Károlyez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Első kötet, szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván és Véghelyi Dezső, választmányi tagok.“ A külföld kedvéért hasonszövegű latin czímlap is van, s az okmányokat a Zichy codex közlése ügyében kiküldött bizottság által írt, a Zichyek zsélyi levéltárát, és e kiadvány keletkeztének történetét ismertető bevezetés előzi meg. Minden egyes okmány magyar tartalmú kivonattal bír. A pompás és correct kiállítás Kocsi Sándor derék nyomdáját igen ajánlja. A czímlapokat a gr. Zichy-család és a Történelmi Társulat czimerei díszítik. Kapható Tetty Nándor és Társa könyvkereskedésében, ára 4 frt.

— **Zrínyi Péter és Frangepán Ferencz** vértanúk halálának két százados évforduló napja Bécs-Újhelyben april 30-ikán nem ment ugyan oly részvét és ünnepélyességgel végbe, mint a szabadság e két mátyrjának emlékezete a hazafi kegyelettől várhatta volna, — mindazáltal teljesen felejtetlenül nem maradt, sőt bár nem elég látogatottan, de meghatóan folyt le. A bécsi magyar ifjúságot s a bécsi magyar egyesület tagjait illeti a dicsőség, hogy e gyászos napon tüzet gerjesztettek a megemlékezés oltárán s nem hagyták a rideg közönynek és a kegyelet hiányának szennyét száradni a magyar névre. Valami százan jöttek össze Bécs-Újhelyt, a kegyelet adóját leróni az elvérzett két mátyr iránt. Mindenek előtt megtekintették a levéltárt, a Zrínyi és Frangepán kivégeztetését ábrázoló képet, a bakó pallosát, mely e két nemes életet kioltá, a Mátyás által Bécs-Újhelynek ajándékozott kelyhet, ugyanannak, és II. Rákóczi Ferencznek egykorú arczképét, a Nádasdy-né által készített zászlót, az illusztrált perkönyvet az összeesküvők ellen stb. Innen a székelyházba mentek, hol a hősök hamvai nyugszanak, a hova egy nyug. polgármester vezette őket, ki saját állítása szerint azon kapitánytól (Lehmann) származnék, a ki II. Rákóczi Ferenczet bécs-újhelyi fogságából megszöktette. Ezután a kivégzés helyét látogatták meg.

Az ünnepélyes szertartás a „Szarvas“ vendéglő nagy termében ment végbe, hova a bécsi magyarság egy magyar koronát s a hősök arczképeire szánt babérkoszorút hozott. Az ünnepély a Szózat elénekülésével kezdődött. Ezután **Muraközy Sándor**, a bécsi magyar egyesület elnöke, szívből fakadó szavakkal emlékezett meg az elvérzettek érdemeiről, buzdítván honfitársait, hogy úgy szeressék a hazát, mint ők szerették s legyenek készen, mint ők, érte meghalni is. E beszéd után dal következett, mire **Eötvös Lajos** olvasott föl szép értekezést Zrínyi és Frangepán fölött, mely nagy tetszéssel fogadtatott. Erre gyászdal következett, mire **Wlassics Gyula** szavalá el Szász Károly „Drága esontok“ czimű költeményét. Végre **Hoós Dezső**, a bécsi egyetemi magyar club elnöke tartott meleg zárbeszédet, s ezzel az ünnepély véget ért. **Eötvös** és **Wlassics** urak a Századoknak szorgalmas munkatársai és a Magyar Történelmi Társulat tagjai, mely általuk e kegyeletes ünnepélyen képviselve, és pedig mint az ünnepély főbb tényezői által, igen méltólag képviselve volt.

Nem tudjuk, Zrínyi és Frangepán vértanú társáról **Nádasdy**

ról megemlékeztek-e e napon legalább utódai? . . . S a boldogtalan T a t t e n b a c h jutott-e eszébe Gréczen valakinek? *)

— **Orbán Balázs** „Székelyföld Leirása“ című jeles művének ötödik kötete: „A r a n y o s s z é k , Radnóth, Gyéres, Maros-Újvár és T o r o c z k ó vidékével“, mint már rövidoden a múltkor jeleztük volt, megjelent. Valódi élvezettel olvastuk végig e könyvet, a nemes lelkesedésnek e hangyaszorgalommal létrehozott eredményét, — s azon meggyőződéssel tettük le, hogy még igen sokszor kézbe fogjuk venni, a mi legkedvezőbb bírálat. Valóban, Orbán Balázs, ki már a „Székelyföld Leirása“ előbbi kötetével is igen hasznos szolgálatot tön irodalmunknak, ezen ötödik kötetével mintegy bekoronázta művét; mert e kötet, főként történelmi szempontból itélve, határozottan a többiek fölött áll. Meglátszik rajta, hogy a fáradhatlan szerző nemcsak az illető tájak minden zúgát: hegyesúcsait, völgyeit s az aknák és barlangok mélyeit járta be, — de Aranyosszék s Toroczkó gazdag levéltárának titkait is kifürkészte s műve értékesítésére felhasználta, az erdélyi muzeum gr. Kemény József-féle nagyterjedelmű s ép oly nagybecsű kéziratgyűjteményével együtt. Üdvözljük Orbánt, a derék okmánybúvárt, ki annyi érdekes új adatot hoz itt napfényre, minden egyes helység történelmét önállólag, a nevezetesebbekét bőven adva, s ki emlékezetes várak, templomok, kastélyok és barlangok múltjáról Klió fáklyája világánál rég elfeledett történeteket, rég eltemetett alakokat támaszt új életre. De midőn szerző érdemének a legőszintébb örömmel adózunk s műve iránt teljes elismerésünket ismételve fejezzük ki: nem veendi tőlünk ros néven, ha történetírói s criticusi tisztünkhez képest kimondjuk, hogy állításaiban, itéleteiben itt-ott téved, vagy kissé elhamarkodva jár el. Így például a 189-ik lapon Toroczkó váráról beszélvén, megőrjja a „Fontes Rerum Austriacarum“ kiadóit, s Keményt és Kunicot, hogy Thoroczkay „Illy és“ vajda nevét E l e u s helyett „hibásan“ és értelmetlenül olvasták C h e l l e u s -nak; hibáztak, igaz; de még inkább hibáznak vala, ha e nevet, mint Orbán, Illyéssé iparkodnak travestálni. Szerző előtt úgy látszik ismeretlen, hogy az E h e l l e u s név — mert ezt olvasták Keményék Chelleusnak — őseink közt a XII-ik és XIII-ik

---

*) Megemlítjük, hogy egykori bánjuk Zrínyi Péter s sógora és vértanú-társa Frangepán emlékűnnepét a horvátok is megülték Zágrábban. Szerk.

században gyakran előfordúl, hihetően „Ehellős“ kiejtéssel, mely ha nem ősmagyar név, valószínűleg a görög Achilles változata. Így élt például a dunántúli Sándor család eredeti okmányai szerint a XII-ik század végén, s a XIII-ik elején Ajkay Ehelleus. (l. a Hazai Okmánytárt). Thoroczkay is „Ehellős“ tehát, s nem Thoroczkay „Illyés.“ Még egy észrevételt. Szerző az 1707-iki Pekry-féle kocsárdi ütközetről szólván, annak történetét csakis az ellenpárti, s nagy mérvben elfogult Cseray krónikája után adja, — kinek ugyan állításában kétkedik, például abban, hogy Tige németjeiből csak 100 esett el, s 80 sebesült, de czáfólo adatra nem bír mutatni. Nem ismerte tehát sem Vizaknai Briccius krónikáját, sem Károlyi Sándor egykorú naplójegyzeteit, ki világosan írja: „Baron Tyst Pekry Lőrincz Kocsárdnál, Maros mellett felverte: Veszett német cir c iter ezer ötszáz, mienk 440, Deák vice-kapitánynyal.“ Sőt Orbán Balázs még Szalay Lászlót is feledé megtekinteni, kinek Magyarország Történetében (VI. 400) ez adatok már használva vannak. Több criticát, s kiterjedtebb látköri széttekintést óhajtunk tehát szerzőnek a történeti kútfők terén. — Korántsem akarunk azonban e futólagos megjegyzéseinkkel valamit szerző bokros érdemeiből levonni, sőt művét, mint igen sok újat, szépet és tanulságosat tartalmazót, újra és újra melegen ajánljuk a hontörténet, népisme és tájleírás, régészeti- és természettudományok minden kedvelőjének. Különösen becses, történelmi kidolgozás szempontjából is gyöngye e kötetnek: Toroczkó és vidékének, e sajtászerű jellegű hegyi tájnak, s váromladékai, sziklai és barlangjainak ismertetése, melyet szerző, hogy külön füzetben is lenyomatott, igen helyesen cselekedte, mert e rész magában is önálló. Az igen esinos kiadású munka, a hozzá mellékelt és szövegébe nyomott gyönyörű fametszetek által valódi díszművé válik.

— **A Székelyföld VI-ik kötete.** Orbán Balázs főntebbi művét befejezvé, egyszersmind előfizetést nyit a Székelyföld Leírásának hatodik kötetére, mely a Székelyfölddel szomszédos vagy attól elszakított, de ma is nagyrészt a székelyek által lakott vidékeket ismerteti, úgymint Felső-Fejér vármegyének Háromszékkel határos vagy épen közben fekvő darabjait s a havasi jellegű gyönyörű tájakban, valamint történelmi nagy eseményekben bővelkedő Barczaságot (Brassó vidékét). Az előbbi kötetek, de különösen a most ismertett V-dik kötet a legjobb biztosíték s egyszersmind ajánlat e következő részre, mely az

Aranyosszékről s Toroczkórúl irotnak bizonyára méltó párja leend. Szerző nagy munkája írása közben mindinkább beleizelített, beletanult a történelem és régészet titkaiba, szenvedélyes okmánybúvárrá vált, — és így kötetei, a mint egymásután következnek, folyvást növekszik történelmi becsek is. Ennyi elég tájékozásul; fölösleges dícsérgetésre Orbán Balázs írói neve nem szorúlt. A 25—30 sűrűn nyomott ívre tervezett ezen, 40—50 eredeti képpel illusztrálandó VI-ik kötetet, szerző a jövő év január havára igéri megjelenendőnek. Előfizetési ára ennek is, füzve 2 frt 50 kr, díszkötésben 3 frt 60 kr. Az előfizetési összegek T e t t e y N á n d o r és Társa könyvkereskedésébe küldendők, hol az előbbi öt kötet is, mint szerző bizományosánál megszerezhető.

— „**A magyar alkotmány Története**, a szathmári békekötésig.“ Ez a czíme azon derék és a jogtörténet minden barátja által bizonyára szívesen fogadott műnek, mely közelebbről Debreczenben i f j. C s á t h y K á r o l y kiadásában világot látott. Egyike a legbecsebb vidéki kiadványoknak, melyek mostanában sajtó alól kikerültek. Szerzője L a d á n y i G e d e o n, a debreczeni reform. főiskolában történettanár. Irodalmunkban már a Budapesti Szemlébe írt jeles czikkeiről ismert név. Ladányi művének minden részéből látszik, hogy ő alaposan s tüzetesen tanulmányozta tárgyát, mert ennek körében egészen otthonos, és széles olvasottságot tanusít, bár kútfőt keveset idéz. Felfogása hű és világos, ítélete a homályosabb kérdésekben is többnyire helyes, föltevésai talpraesettek. Ha még azt megemlítjük, hogy e dicséretes tulajdonokhoz keresetlen, folyékony és magyar zamatú irány járul, — eléggé ajánlottuk e művet. A jelen első, 256 lapnyi „füzet“ (k ö t e t e k is beválik) Zsigmond koráig terjed, s két füzet fogja, még ez év folytán követni. Ha az egész mű megjelenend, bővebb ismertetését adandjuk.

— **A történelem veszteségei.** Minden háború, mig egy részről új eseményekkel gazdagítja a történelmet, emészteti szokott pusztításai által a múlt kincseiből. Nem szükség hazánkban a százados török háborúk idejére visszamennünk, melyek úgy szólván az egész déli vidék levéltárait és történelmi műemlékeit megsemmisítették, — fájdalom, közelebből is találunk elég szomorú példát. Erdélyben hány főnemesi család levéltára lett a Hóra-lázadás dúlásainak áldozata, sőt még közelebb: 1848. és 1849-ben hány becses könyv- és levélgyűjteményt éget-

tek föl a bárdolatlan havasi mőczok. Példaképen csak a nagy-enyedi ref. collegium páratlan könyvtárára s kéziratgyűjteményére, továbbá a gr. Kún és a báró Kemény család elhamvasztott vagy szétszakgatva sárba tiprott gazdag levéltáaira emlékeztetjük az olvasót. Az előbbi teljesen elégett; mielőtt tudományosan ismerve lett volna — végkép oda van, — a másodikból némi, a sárból gonddal kiszedegetett roncsolt töredékeket mentett meg a családi és hazafias kegyelet. Így hamvasztották el a budetini kastélyban a gr. Szúnyogh család gazdag levéltárát is 1849ben a tót lázadók.

Azonban a havasi mőczoknak s Hurbán tótjainak nem igen van okuk mit pirulniok a híres civilizált poroszok és az örült párisi lázongók előtt. Mert a jelen háború is ugyancsak gazdag barbár tettekben és bőven kijuttatta a veszteségeket a művészetnek és történelemnek. A poroszokat illetőleg elég legyen csak a strassbourgi világhírű könyv- és kéziratár elhamvasztására, s az ottani gyönyörű műemlékek összebombázására utalnunk, — de az, a mit legközelebb Párisból magukról a francziákról olvasunk, még szomorúbb tény, s a tudományra, az emberiségre még nagyobb veszteség. A párisi lázadó commune fanatizált emberei ugyanis a nagy francia tudós és író Thiers palotáját, politikai bosszúból földülták és aztán fölégették. Ott veszett el ez alkalommal egyebek közt a lángokban a kitünő történésznek egy még csak kéziratban létezett műve, melyen tíz év óta dolgozott, — a „Művészet Története.“ E veszteség az egész emberi művelődésre nézve érzékeny csapás, s ha Franciaország és a világ az 1870—71-ik évi háború által semmit nem veszett volna egyebet, mint e roppant szellemi kincset: vesztesége már csupán ez által kiszámíthatlan volna!

— **Vegyes közlések.** A boldogult báró Eötvös József emlékezetére az Akadémia által rendezendő ünnepély nem fog az idén végbe menni, hanem az elhunytnak halálozási évforduló napján, 1872. évi február 2-kán leendő megülvé. — A Zrínyi Péter Frangepán és Nádasdy-féle kétszázados emléknep alkalmából képes lapjaink közül a derék „Vasárnapi Újság“ és „Országvilág“ a történelmi érzékre buzdítólag ható, s egyszersmind honfűi kegyeletről tanúskodó képeket közlöttek, u. m. az említett három vértanú-arczképét, lefejeztésüket, a Zrínyi és Frangepánnak s később II. Rákóczi Ferencnek

börtönül szolgált német-újhelyi várszobát, s ama feliratos márványlap rajzát, mely a német-újhelyi székesegyház oldalába falazva, Zrínyi s Frangepán nyughelyét jelöli, továbbá a levéltárban őrzött ama végzetes pallos rajzát, melynek csapása alatt a két nemes fő legördült. A V. Ú.-ban Pauler Gyula barátunk közöl jeles cikket a Zrínyi-Nádasdy összeesküvésről. — A kalocsai és bácsi archi-dioecesis 1871-ik évi papi Schematismusában, mely Kalocsán az érseki nyomdában nyomtatott, becses régészeti s műtörténeti tanulmány olvasható Henszli mann Imréől, a kalocsai és bácsi múlt évi ásatások tudós vezetőjétől: „Fructus laborum ad detegenda Metropolitanae Ecclesiae Bacsiensis fundamenta anno 1870 susceptorum“ cím alatt. A régi bácsi vár igen érdekes alaprajza is mellékelve van a cikkhez.

Történelmi könyvtár.*)

— **A Zichi és Vásonkeői Gróf Zichy-család** idősb ágának Okmánytára. Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Első kötet. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván és Véghely Dezső, választmányi tagok. E cím alatt is: *Codex Diplomaticus Domus senioris Comitum Zichy de Zich et Vasonkeő* etc. Pesten, 1871, kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Nyomatott Kocsi Sándornál. N. 8-ad r. XV. 632 l. Kapható Tettey Nándor és Társa a m. Tört. Társulat könyvtárusának bizományában, ára 4 frt.

— **A Székelyföld Leírása**, történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeí szempontból. Irta Orbán Balázs. Ötödik kötet: *Aranyos szék*, Radnóth, Gyéres, Maros-Újvár és Toroczkó vidékével. Pest, 1871, Tettey N. és Társa bizományában. Számos képpel. Nagy 4-edr. 248 két hasábos l.

— **Toroczkó és völgyének ismertetése**, történelmi, régészeti, természetrajzi és népismeí szempontból. Irta Orbán Balázs.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehessek: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok czímét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162. sz.) beküldeni ne terheltessek.

Két önálló és 11 szöveggéppel. (Külön lenyomat a Székelyföld V-ik kötetéből.) 1871. A pesti könyvnyomda-részvénytársulatnál. Nagy 4-edr. 50 két hasábos l.

— **A magyar királyság Alkotmánytörténete** a szathmári békekötésig. Az olvasó közönség számára írta L a d á n y i G e d e o n, a helyv. hitv. debreczeni főiskolában a történelem tanára. Első füzet, 256 l. n. 8-adr. Debreczen, kiadja ifj. C s á t h y K á r o l y.

— **Schematismus** Cleri Archi-dioecesis Colocensis ad annum Christi 1871. (H e n s z l m á n n Imre műrégészeti tanulmányával a régi bácsi egyházzól s Bács váráról.) Coloczae, 1871. 128. l.

 A Magyar Történelmi Társulat t. cz. tagjai tisztelettel figyelemztetnek, hogy az alapítványok és tagdíjak d. e. 9-től délután 1 óráig naponként befizethetők társulati pénztárnok P e s t y F r i g y e s úrnál, Pest, Deák-utca 3. sz. I. emelet, az „Első Magyar Iparbank” helyiségében.

— A „Századok”-ba szánt mindennemű közlemények a társulati szerkesztő-titkárhoz (Budavár, egyetemnyomda-tér 162. sz.), az újon jelenkező tagok nevei és a „Századok”-at illető reclamációk pedig P e s t y F r i g y e s társ. pénztárnok úrhoz (Deák-utca 3. sz.) intézendők. Ugyanitt rendelhetők meg a Századok 1870., 1869, és 1868-iki évfolyamai is, tagoknak 5 frtjával.

 A Századokra nem-tagok számára külön előfizetés áll nyitva: évi tíz füzetért 6 frtjával. Előfizethetni T e t t e y N á n d o r és társa a Magyar Történelmi Társulat bizományos könyvtárosánál. (Pest, váci-utca, a „v a s t u s k ó h o z.”) Ugyanott kaphatók a Századok 1870., 1869. és 1868-iki évfolyamai is, 6—6 frtjával, — továbbá a gr. Z i c h y - O k m á n y t á r első kötete, melynek ára 4 frt.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Hatodik füzet.

1871.

Június hó.

A Lajta mint határfolyam. *)

Első közlemény.

I.

A nyugoti határszélek egy részén, hazánk és Alsó-Austria között, az elválasztó vonalt a Lajta folyam képezi; így határozza meg azt a földrajz, számos békekötés és okmány; azonban a valóságban az még sines ügy.

Sokan, midőn e határfolyam után a szokásossá vált „Lajtán innen s Lajtán túl“-féle kifejezést használják, talán nem is gondolják: hogy a Lajtán innen még öt helység határa van, mely a többibeli egyezmények és törvények daczára, már a XVI-ik század óta Alsó-Austriába van bekeblezve, s melyet számos országos bizottsági megállapodás és fejedelmi ígéret után sem voltunk képesek a hazai földhöz visszakapcsolni.

Ezen öt helységhez hazánk kizárólagos jogának bebizonyítása, és az ez iránt országgyűléseink által érvényesített törvényes lépések előadása, fogja tehát jelen értekezésem tárgyát képezni.

Nyugot felől őseinknek, a Lajta, vagyis ősi magyar nevén a Sár-folyón keresztül a szomszédtartományokra való beütések-

*) Akadémiai székfoglaló értekezés.

nél két hadút állott nyitva: az egyik a mai Soprony vármegyei határszéleken, Német-Újhelytől a Lajta-hegylánczig, a másik a Mosony vármegyei nyugoti fősíkon. E két utat választották tehát őseink, midőn a németekkel hadat viseltek, és viszont ezek is a Lajtán keresztül leginkább e helyeken törtek be hazánkba.

Természetes tehát, hogy a midőn őseink e hazát elfoglalták, azon tér, melyet a két hadviselő fél egymás birtokaira való beütésekre útnak használt, a két ország között a folytonos hadviselés miatt több időig biztos elkülönözö határral nem bírhatott.

Az Árpád-korban, a vezérek és I-ső István király alatt, hazánk nyugoti részei a mai Austriába az Enns-folyón túl fekvő Konzillechig¹⁾ benyúltak. Ez időben tehát a Szár- és Lajta-hegyek között fekvő tartomány is hazánknek még kiegészítő részét képezte; — miguem 1043-ban Aba Sámuel királyunk és III ik Henrik császár között létrejött békekötés alkalmával, a Szárhegy és Lajta folyó között lévő tér hazánktól elesett, és Magyarország s Alsó-Ansztria között a Lajta-folyó jelöltetett ki határral; a mi utóbb I-ső Endre királyunk és a nevezett császár között 1053-ban létrejött békekötés által végleges megállapodást nyert²⁾.

Ez időtől fogva egész a XVI-ik századig a két nemzet között nem forgott fönt kétség arra nézve, hogy a Soprony és Mosony vármegyei nyugoti és éjszaki részeken Bécs-Újhelytől kezdve, a mint a Lajta-vize éjszának foly, egészen addig, míg a Lajta-hegylánczat elkerülve délfelé Mosony vármegyébe kanyarul, mindenütt e folyam képezze a két ország között az elválasztó vonalt.

Azon részén Mosony vármegyének, hol a Lajta-folyó a határszéleket elhagyja, ugymint a Hollern nevü mai osztrák helységtől egész a Dunáig, az ország határa több századon át bizonytalanabb volt; e részét a nyugoti végeknek azonban értekezésem csak futólag érintvén, annak tárgyát tüzetesen a Lajta-folyam melletti határvonal képezendí.

Béla király névtelen jegyzője előadja (Cap LVII.): hogy a németek felé a Fertő taván túl, a magyar határszélek megvé-

¹⁾ Szalay László. M. o. Története I. 65.

²⁾ Szalay L. Magyarország tört. I. 65. 139.

désére, már Zsolt vezérünk által besenyők telepítettek le; miről Jerney János bővebben ír, és e letelepítést körülményesen megismerteti.³⁾

Őseink bejövetele után tehát a Soprony vármegyei éjszaki végeket és Mosony vármegyét a magyar fajjal rokon besenyők foglalták el.

A Lajtáról mint határfolyamról értekezvén, szükségesnek vélem, hogy arra is kiterjeszkedjem, miszerint az Árpádok korszakában kik bírták a Lajta-folyam körüli végeket?

Mint föntebb láttuk, a magyarok alatt az első letelepedők a besenyők valának; az általuk megszállott lakhelyeket tehát őseink közül saját nyelvükön elsőben ezek nevezték el.

Valóban, ha a sopronyi éjszaki, és a mosonyi részeknek az Árpádok korszakában volt helyzetét kitüntető térképre tekintünk, fényesebb bizonyítékot arra, hogy a besenyő nemzet egynyelvű volt a magyarral, nem nyerhetünk.

Jerney az idézett helyen már kétségtelennek állítja ezt, de még inkább kétségtelennek fog az bebizonyítani, ha a besenyők által megszállott és általuk elnevezett helyek neveinek magyar hangzásáról magunknak meggyőződést szerzendünk.

E helynevekről alig fogunk a mai, Soprony vármegyei éjszaki vidékre reáismerni, azóta azok annyira elváltoztak. A XIII-ik században ugyanis Fridrik osztrák herceg, és Ottokár cseh királylyal viselt háborúink folytán a besenyők a Lajta-vidékről részint elpusztultak, részint a mai Rábaközbe vonultak; az ott hátramaradtak pedig beolvadtak a szomszéd Austriából későbbben bevándorolt németek közzé, miután mint alább látandjuk, Soprony felsővidéke a XV-ik században a szomszéd német főurak birtokába jutott, kik németeket telepítettek le az elpusztult helységekben, és ezek legnagyobb részt némethangzásukra változtatták át a besenyők helyneveit, úgy hogy a régi besenyő elnevezésekből csak néhány maradt fenn, mint például Szarvkő, Büdöskút, Nádasd, Rákos és Széleskút, melyeket a németek azután saját nyelvükre fordítottak le.

³⁾ Jerney János. Keleti utazás I. köt. 224. s. köv. l.

Legyen szabad míg tovább haladnánk, a régi magyar elpusztult helynevekből és azok átnémetesítéséről egyelőre csak a Soprony vármegyeiek közül néhány példát fölemlítenünk.

A régi Besenyőd falu Pötsingre, Potli Pöttelsdorfra, Siklós Szieglosra, Herén Hirmre, Mórocz Márezra, Suslan Schattendorfra, Dág Agendorfra, Zoán Wandorfra, Gyula Loipersbachra, a löörök lakóhelye Soprony város mellett Leberre, Dorog Trausdorfra, Meggyes Mörbischre, Szaka Okkaura, Szántó Antaura, Szemere Czemendorfra, Szerdahely Stetterára, Forkosfertes Vorthensteinra, Mayad Margaretára németesített; Sárfenék várából Seharfenecket csináltak, nem gondolva azzal, hogy e kifejezés a német nyelv szabályaival is ellenkezik. Cseken ⁴⁾ a mai Wienpassing, Árlamas, a két Ikka, Ábrahám-Kéthida a Lajta mellett, Kövesd a mai Millendorf, Röjtökör a mai Pecsényédi határban, Kéteső ugyanott, Pereszén a mai Siegesdorf, Ravazd, Viz, Pagya, Kovácsi puszták Soprony város körül, Ejese a mai Balf, Pomogy a mai Czillingthal vidékén, Mártonszálló a mai Kismarton, Tard, Örkény, Gyima faluk a Fertő mellett, Szil a mai Rust, Csákán a mai Tundolskirehen elnevezések pedig még nyomaikban is elvesztek. Továbbá a besenyők a mai Lajta, Vulka és Spittelbach folyókat Sár, Selyeg és Merenyé vizének nevezték. Ezek sínesenek már használatban.

A T. Akadémia meg fog engedni e kitérésért; ezen régi és elenyészett helynevek azonban nemcsak önmagokban bírnak érdekekkel, de mint főntebb érintém, a legfényesebb és legbiztosabb bizonyítékok arra, hogy azon besenyők, kik a Lajta vidékén megtelepedésük alkalmával ily magyar hangzású elnevezésekkel jelölték meg lakóhelyeiket és a folyókat, csakis a magyar nyelvet vallhatták magukénak.

II.

Tovább haladva már most kitűzött tárgyunkban, szükségesnek vélem mindenek előtt azon várak birtoklási viszonyát, melyekhez a Soprony vármegyei Lajta melletti helységek tartoz-

⁴⁾ Cseküszni = átkelni, átgázolt, kiavult igéből; cseken annyit mint átkelő hely; a Tisza mellett is Cseke és Csege átkelő helyek.

tak, elősorolni. — Ezeknek, úgy mint Fraknó, Szarvkő és Sárfenék váraknak birtoklási viszonyairól a XII-ik századig igen keveset tudunk; mint már említők, az Árpád-korszak első századaiban e vidéket a besenyők részint mint a sopronyi és mosonyi várak jobbágysai, részint mint a határvidék őrői lakták és bírták; világos bizonyossága ennek a fűntelődottakon kívül a Rőjtökör, Örpordány, Lőőr és Szalaőr ⁵⁾ helynevek.

A XII-ik század végén Tóta, a későbbi Nagymartoni grófok ősenek, Simonnak néneje, Imre király nejével, Constantiával Arragoniából hazánkba költözvén, Imre 1202-ben, utóbb pedig II-ik Endre király, Márton faluját, a mai Nagy-Martont nevezett Tótának adományozták; ő utána örökölték azt a Nagymartoni, később Fraknai grófok, kik a XIII-ik században Fraknó várát építették, és a Lajta mellett az ezen várhoz tartozó Rőjtökört, Ábrahám-Kéthidát, a két Ikkát (a mai Czillingdorfot), Büdöskút egy részét, és Hóf helységet bírták. ⁶⁾

Szarvkő váráról, s az ahhoz tartozó határvidéki falukról régibb okmánybeli adatunk nincs, mint az, hogy Zorfk várát, az I-ső Károly király alatt az osztrákok elleni hadjáratban szerepelt István vajda építtette. A Lajta hegylánczot ugyanis e hadjáratban a németek elfoglalván, István vajda őket onnét leüzte „et sic veras metas regni nostri per Sanctissimum Regem Stephanum ex parte Austriae positas et erectas recuperando,“ a mint magát I-ső

⁵⁾ Hogy a mai Kis-Marton helyneve hajdan Mortun-Zale vagy Zale-Mortun volt, kitűnik Fejér Gy. által Cod. Dipl. VII. 3. 118. és 119. l. közölt okmányokból. Jerney tehát tévedhet, midőn „Keloti utazása“ I. köt. 253. l. vonatkozva Fejér Gy. Cod. Dipl. X. 2. 44. lapon közölt okmányra, az 1392-ben Zsigmond király előtt Kismartonban megjelent Zalaőrök alatt Szala vármegyei besenyőket ért; ez ellen a távolság is bizonyítani látszik. — Katona is Hist. Crit. II. 56. l. hivatkozva Thuróczy Chron. II. XLIII. fejezetére, Kismartont érti a Zale nevezet alatt. Schönviesner azonban Ant. et Hist. Sabarien. 37. l. határozottan azt állítja, hogy Thuróczy az idézett helyen Szala vármegyei helynevet értett. E két ellenvélemény úgy egyeztethető össze: hogy mind Szala vármegyében, mind Kismarton vidékén létezett a Zale helynév; ez utóbbit a Fejér György által közölt és föntidézett okmányok is világosan tanúsítják.

⁶⁾ L. erről bővebben, Győri Tört. és Régészeti füz. IV. 97. és 276. ll.

Lajos király Simontornyáról szóló, 1347-ben kelt adománylevelében nevezett István vajda érdemeinek elősorolása közben ki-fejezi. ⁷⁾

Különben a XII-ik században a Szarvkövel határos faluk u. m. Árlomás, Cseken és Örördány az Osl nemzetségből származott Agyagosi és Kanizsay családok őseinek birtokában voltak. ⁸⁾

Tovább kelet felé a Lajta-hegyek és a Lajta folyam között, a mai Mannersdorfi határban feküdt Sárfenék vára, mely várnak tartozmányai voltak Mannersdorf, Au, Hof és Somorja helységek. ⁹⁾

A XIV-ik század elején, midőn a Szent-István koronájáért Venczel, Ottó és Róbert Károly királyaink egymással küzdöttek, a Lajta vidéke ismét többször volt a harc színhelye; majd utóbb e század harmadik és negyedik évtizedeiben I-ső Károly király, a szomszéd németekkel háborút viselvén, és a Lajta-hegység vidékéről a németeket elűzvén, a védelem biztosítása végett a fentebbi adat szerint ekkor építtetett Szarvkő és talán Sárfenék vára is.

Már I-ső Károly király alatt kezdtek a szomszéd Austria nagy birtokosai Soprony vármegyében tért foglalni; így a Pottendorferok családjából Rudolf, 1318-ban Soprony vármegye főispánja volt. ¹⁰⁾

Utóbb a XIV-ik század végén Pottendorfer Heinrich és György, Balf helységet bírták a Fertő mellett, melyet 1300. ftért Soprony városnak előrkíftettek. ¹¹⁾

Soprony vármegyében a Lajta vidékén I-ső Károly király alatt a Horsundorferok is birtokosok voltak, ezek bírták a többek közt Hof helységet, a sárfenéki vár egyik tartozmányát. ¹²⁾

Történetíróink szerint I-ső Károly királyunk János cseh

⁷⁾ Az okmány eredetije a kir. kamarai levéltárban.

⁸⁾ Fejér Cod. Dipl. IX. 2. 528. VIII. 2. 535. VIII. 3. 751.

⁹⁾ E faluk régi magyar helynevei nem ismeretesek; valamint azoknak az Árpádkorszakban volt birtoklási viszonyairól sincs adatunk.

¹⁰⁾ Hazai Okmánytár II. 31. 33. II.

¹¹⁾ Soprony város ltára. Lad. F. fasc. 1. Nro. 24. és 25.

¹²⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. 2. 606. VIII. 3. 127.

királylyal és az osztrák hercegekkel három ízben kötött békét; Bruckban, a Sár-folyó mellett 1328-ban létrejött első ízbeni békekötéskor a határszéleken elfoglalt várakat és uradalmakat egymásnak visszabocsátották. Kár, hogy ezen békeszerződvény szövegét még nem ismerjük; a későbbiek u. m. az 1331. és 1337-ben létrejöttek csak egyszerűen hivatkoznak rá: 1337-ben az egyezkedő fejedelmek között egyszersmind a határszélek is szabatosabban megállapították.¹³⁾

I-ső Lajos király alatt Volfart Ulrik és Konrád, mint a német segéd seregek vezérei, magukat a nápolyi hadjáratban kiüntetvén, nevezett Ulrik a király több rendbeli jutalmazásaiban részesült; 1350-ben Mosony, Soprony és Vas vármegyék főispánságát nyere el. Volfartok birták ez időben a többek közt Szarvkő várát is¹⁴⁾.

Zsigmond király alatt már a Lajtán innét lévő, és ennek szomszédságában fekvő várakat, — kivéven Kis-Martont, mely a Kanizsayakat uralta — a szomszéd német főurak birtokában találjuk. A Nagymartoni vagy Fraknai grófokat is csak ezek közé sorolhatjuk, ők a határszélen elnémetesedtek, német családokba házasodtak és már I-ső Lajos, annál inkább Zsigmond királyaink alatt a szomszéd osztrák hercegekkel állottak frigyben.¹⁵⁾

A sárfeneki vár Zsigmond király idejében 1409-ben Köpöcsényi és Sárfeneki János fiának Frigyesnek birtokában volt;¹⁶⁾ ki a többek között 1404-ben Tátika várát és Keszthelyt is zálogban tartotta¹⁷⁾

A sárfeneki várról és az ahhoz tartozó Au, Hof, Mannersdorf és Samarja falukról mint a XV-ik században kétségtelen magyar birtokról, a következő hiteles adatok szólnak:

¹³⁾ Szalay M. O. T. II. köt. 153. 161. 168. Fejér Cod. Dipl. VIII. 3. 515 és 4. 234. Az 1325-ben létrejött békekötést történetíróink nem említik; l. Fejér Gy. Cod. Dipl. VIII. 2. 601.

¹⁴⁾ Soprony város ltára Lad. A) fasc. 1. Nro. 4. A Volfart család az Agyagosi Oslokkal, kik Nagy Höfleint birták, leány ágon rokonsági összeköttetésben volt. Fejér Gy. Cod. D. X. 1. 317—319.

¹⁵⁾ Lásd bővebben ezekről Györi Tört. s Régész. füz. IV. köt. 97 és 276. l.

¹⁶⁾ Az eredeti okmány a kamarai l. ban.

¹⁷⁾ Fejér Gy. Auth. et Visprob. dipl. 83. l.

1401-ben Zsigmond király előtt Sárfenéki Frigyes panaszt emelt, hogy Mannersdorf és Hof nevű faluit a szomszéd osztrákok folytonosan pusztítják.

1429. Zsigmond király Vöröskői Volfart Ulrik fia, Pálnak curiáját Mannersdorfon Csákáni Focht Jánosnak és nejének adományozza; e curia Saxen nevű szabad belsőség, és az új sárfenéki vár egyik jobbágyának szomszédságában fektült.

1450. Kappel László „Herr zu Scharfenegg,“ egyességileg kötelezi magát, hogy a sárfenéki várat a Bazini grófnak kezére szolgáltatandja.

1451. Zéchy Miklós és Monyorókeréki Elderbach Bertalan, Volfart Zsuzsanna után anyai ágon, a többek között a sárfenéki vár és az ahoz tartozó Mannersdorf, Hof, Au és Samarja helységekhez is örökségi jogot tartván, Palóczy László országbírája e várt és tartozmányait is a Bazini grófok ellenében nekik ítélte.

1453. IV-ik László király „oppidum nostrum regale Samaria sub monte Lajtaperg et porciones possessionarias in villis Mannersdorf et Hof nec non duas Curias in Purbach“¹⁸⁾ Samarjában még három szőlőt, omnino in Comitatu Mosoniensi Enczerdorfi Henriknek adományozza és a beiktatásra a pozsonyi káptalant kiküldi.

1469. A pozsonyi káptalan előtt János, Zsigmond, és Péter Bazini és Szentgyörgyi grófok a sárfenéki vagy seleszeghi várt és tartozmányait 6000 ftért 1-ső Mátyás királynak engedik át.¹⁹⁾

Zsigmond király uralkodása alatt és különösen annak elhaltával a nyugoti széleken a német befolyás és birtokszerzés mindig nagyobb és nagyobb tért foglalván el, ennek tulajdoníthatjuk, hogy a XV-ik század közepén a Lajta melletti fraknai, szarvkői és kismartonyi urodalmak a szomszéd osztrák birtokosok kezébe kerültek, azonban csak magán uton, a nélkül, hogy Magyarország-hoz való tartozásukról akkor még csak kérdés is támadt volna.

¹⁸⁾ Innét magyarázható meg az, hogy a mannersdorfi uradalomhoz Purbachon Soprony vármegyében két jobbágytelek tartozván, Soprony vármegye közönsége még a múlt században sem bírta azt kivinni, hogy e két jobbágyhely után a hadi és házi adó a Soprony vármegyei pénztárba fizetessék be.

¹⁹⁾ A fentebbi 6 okmány eredetije a kamarai ltban létezik, és az 1793-ki határjárásról föl lett mutatva.

Fraknót ugyanis Albert osztrák herceg szerezte meg a Fraknai gróftól, elsőben zálogban, utóbb pedig végképen elő-röktive; majd később Albert e várat testvérének, Fridrik császárnak engedte át.²⁰⁾

A fraknai vár 1463-ban, midőn III-ik Fridrik I-ső Mátyás királyunkkal a korona visszaadatása iránt ama, hazánk múltjára oly mélyen beható és végzetes egységet kötötte, a szerződésbe szintén belefoglaltatott, s ezzel együtt Kabold, Kis-Marton, Köszeg és Rohonez várak és tartozmányaik is Fridrik császár birtokába kerültek.²¹⁾

Ezen egységben világosan kikötetett, hogy az ekép Fridrik császár birtokába került várak- és tartozmányaikra nézve a magyar főpapok egyházi jogai érintetlenül maradnak; és hogy a török ellen való fölkelés alkalmával a kivetett véderő s országos segélyhez a császár ezen, Magyarországon fekvő birtokai után szintén hozzájárulni tartozik.

Szarvkő és Sárfenék várai az átadott birtokok között nem említetnek. Ezen két utóbbi vár addig, míg a Kanizsayak Erzsébet királyné és fia, V-ik László hivei voltak, egy ideig megmaradt azok kezén: azonban 1447-ben már e két várat is Albert osztrák herceg birtokában találjuk.²²⁾ Szarvkőt ekkor csak ideiglenesen bírhatta; mert későbbben úgymint 1457-ben, azt a Kanizsayak Pottendorfer Györgynek zálogosították el²³⁾, ki utóbb arra III-ik Fridrik császártól adományt is nyert.

Megemlítendőnek tartjuk itt, hogy midőn e várak az 1463-ki egység előtt Albert herceg által III-Fridriknek átengedettek,

²⁰⁾ Teleki Hunyadiak kora X. köt. 155. és 226. l.

²¹⁾ Teleki u. o. XI. köt. 64. és 70. l. Az e helytt közölt okmányokban „Ferrea Civi'as“ áll, mely helynév Eisenstadt — Kismartonnak, nem pedig Vasvár — Castrum Ferreumnak felel meg, a mint Teleky ezen okmányok rubrumaiban és említett munkája III. kötetének 335. 338. ll. tévesen állítja. Mátyás Flórián akadémiai tag, ez év elején Béla király névtelen jegyzőjéről tartott egyik értekezésében szintén határozottan állítja, hogy Castrum Ferreum alatt Kis-Marton is érthető, és ennek bebizonyíthatását is ígérte; föntebbi állításunkat tehát csak az ígért bebizonyítás esetében vonandjuk vissza.

²²⁾ Fejér György Vis et Auth. Dip. 140. l.

²³⁾ Kamarai ltár.

a két testvér között arra nézve szintén történt megállapodás, hogy Albert herceg az örökösödést valamely magyarországi hiteles helyen köteles bevallani. E bevallási kötelezettség is csak azt tanúsítja, hogy Fridrik császár e várakat eredetileg, már mint Magyarország tartományait, a magyar törvények és szokás szerint kívánta birtokába venni.²⁴⁾

Midőn I-ső Mátyás király, Fridrik császárt legyőzte és tőle az osztrák hercegséget elfoglalta, önkényt értetik, hogy a Lajtán innét lévő magyar várak tulajdon joga fölött is örendelkezett. Így Pottendorfer György elhalta után 1486-ban, Szarvkőt I-ső Mátyás király, hívének Grafenek Ulriknak adományozta;²⁵⁾ ez birta akkor Sárfenék várát is, Fraknót és Kis-Martont pedig 1488-ban két ausztriai várért Sibenhirter Jánostól a német rend nagymesterétől I-ső Mátyás király fia, Corvin János részére kicserélte.²⁶⁾

Mátyás király elhaltával, hazánk a külföldtől való függetlenségét már kezdte veszíteni. Mátyás utóda, a gyöngye II-ik Ulászló király sokkal kevesebb pénzzel rendelkezett, és reá III-ik Fridrik és fia Miksa császár sokkal nagyobb befolyást gyakoroltak, hogysen a Lajtán innét levő várak magyar birtokosait azokban ellenük megvédhetette, vagy hogy a 40,000. arany zálogösszegért III-ik Fridrik császár halála után ennek fiától e birtokokat visszaválthatta volna.

Történelmünkben tudjuk, hogy II. Ulászló, s Fridrik és Miksa császárok között 1491. nov. 7. szerződés jött létre,²⁷⁾ melyben II. Ulászló király lekötölte magát, hogy az ausztriai örökös tartományokban a magyarok által elfoglalt várakat tartományaikkal együtt visszabocsátandja, s hogy a Magyarország határai között „intra fines regni Hungariae“ fekvő várak és helységek; u. m. Kis-Martont, Fraknót, Kabold, Szarvkő, Kőszeg és Borostyánkő,

²⁴⁾ J. Chmel Sitzungsberichte der Philosoph. Hist. Classe der kais. Akad. 28. köt. 516. s köv. lap.

²⁵⁾ Kamarai ltár.

²⁶⁾ Katona Hist. Crit. XVI. 367. I. Mátyás király halála után Kis-Martont az ország rendei 17,000 aranyért Szapolyay Istvánnak zálogosították el.

²⁷⁾ Kollár után közli Katona István; Hist. Crit. XVII. 208. s köv. lap.

melyek a Mátyással vívott háborúk előtt már a császár által birtokba adták, s melyek közül az egyesség megkötésekor Kis-Marton, Fraknó és Kabold magyar kézen voltak, a Mátyás királyljal 1463-ban kötött egyesség értelmében, a császár birtokában meghagyassanak, illetőleg annak visszaadassanak. Másrésről Fridrik és fia szintén lekötözték magukat, hogy az általuk Mátyás halála után Magyarországon elfoglalt várakat és erődöket, névszerint: Szombathelyt, Szentgrótot, Kemendet, Márványkő kastélyt²⁸⁾ és Tersat kastélyt III-ik Frigycs haláláig megtartván, azután visszabocsátani tartozzanak; Zdenec vára az erdélyi vajdának, és Sárfenék vára akkor adassék vissza Ulászló királynak, vagy annak a kit illet, midőn ez a maga részéről, az egyesség értelmében Fridrik császárnak átadandó várak közül az utolsót is ennek kezére juttatandja.

Megállapodtak abban is, hogy Ulászló király Grafeneck Ulrik árvái számára gyámról fog gondoskodni, ki Sárfenék várát Miksa római király, vagy alattvalói kezeiből annak idejében átveendi s azt az árvák többi vagyonával együtt kezelendi.

Ezen egyesség a mennyiben Fridrik és fia részére előnyös volt, önmagától értetik, hogy azonnal életbelépett, mi által a Soprony és Vas vármegyei nyugoti szélek nagy részben Alsó-Ausztriába keblezve maradtak, s Magyarországnak ezen, őseink bejövetele óta kiegészítő részei több mint másfél századig, német törvény és adózás alá hajtattak.

Hogy az egyességnek Magyarországra vonatkozó és említésre alig méltó előnyös föltételei részben szintén teljesezésbe mentek, onnét következtethető, hogy a gersei Pethők kemendi és márványkői kastélyai, úgy a győri püspökség szombathelyi vára, valamint Szentgrót is, a Hagymásyak későbbi rablófészke, a XVI-ik században már magyar birtokosaik kezein voltak.

Tersat, a mai Fiume fölött diszelgő lovagvár, a tersati

---

²⁸⁾ Márványkő kastély Vasvártól délre, a mai Sárfi-Mizdói határban feküdt (Festetics Itár Keszthelyen), hol egy 1326. kelt okirat hátára ez iratott: Sár aliter Márvánkew. Márvánkőn I. Ulászló király is tartózkodott 1441. mart. 14-én, mart. 16-án pedig ez utóbbi hely közelében Egerszegen (Ráth Károly Magy. királyok utazásai II-ik kiadás 175. lapon).

Frangepánok bölcseje, úgy Zdencz is jelenleg a magyar birodalom kiegészítő részét képezik.

Egyedül Sárfenék vára a Lajtán innét, Au, Hof, Mannersdorf s a Lajta-hegy melletti Somorja helységekből álló tartozmányai-
val, valamint Zilingdorf helység szintén a Lajtán innét, és végre
némely kisebb birtokrészek Winpassing és Neufeld között, ma-
radtak vissza, és az egyesség ellenére mind e mai napig a leg-
igazolhatlanabban hazánktól elszakítva, Alsó-Austria kiegészítő
részét képezik.²⁹⁾

III.

Minekeltte ezen hazai föld visszaszerzése végett őseink által tett országos intézkedéseket elősorolnám, nem vélem érdek-
nélkülinek, a többi váraknak az 1491-ki szerződés után az osztrá-
kok alatti birtoklási viszonyait, valamint visszakapcsolatásuk
történetét röviden elősorolni.

1. Kis-Marton vára és tartozmányai az 1491-ki egyesség
következtében ismét Fridrik császár kezére kerülvén, az mint
osztrák kamarai birtok kezeltetett és a fraknai uradalommal
együtt Fridrik császár által Stettenbergi Pruschink Zsigmond és
Henriknek 5000 frtért elzálogosított. 1495-ben pedig I. Miksa
császár Pruschink Henriknek, a kismartoni és köszegi várakért
88,000 frt felülfizetés mellett Hradek, Pottendorf és Marchegg
várakat engedi át.

1508-tól egész 1514-ig Kis-Marton várnagya Fürst Vitus
volt, ki e várat az utóbbi évben zálogban kapta. 1517-ben pedig
a kismartoni és sárfenéki várak I. Miksa által Zinzendorf Kristóf-
nak, 1527-ben pedig Fürst Ernőnek birtokába adattak. (Pflög und
Satzweise.)

---

²⁹⁾ Hogy II. Ulászló király Magyarorszag nyugoti részeinek ép-
ségével minő keveset törődött, mutatja az 1504: 22. t. cz., melyből
megtudjuk, hogy a németeknek egész Soprony vármegyét elzálogosította.
E szomorú korszakban egyes nagyjaink még is kitűnnek hazafiúi áldo-
zatkészségükkel: így, 1524-ben Szakmáry György esztergomi érsek
60 ezer aranyat hagyományozott a Fridriknek elzálogosított végvárak
kiváltására, de eredménytelenül; azt se tudjuk, hogy ez összeg hova
került. (Török János: Magyarország Primása 165. lap.)

1553-ban Fürst Mór halálával I-ső Ferdinánd császár megengedi Weispriach Jánosnak, hogy Kis-Martont Fürst Mór testvérétől kiválthassa; utóbb pedig e vár a Weispriachoktól visszaváltatván, 1572-ben II. Miksa, és 1589-ben Rudolf császárok Kis-Marton városát arról, hogy soha elzálogosíttatni nem fog, biztosítják; ³⁰⁾ még is később, 1622-ben, mint az osztrák kamara állítólagos tulajdona, a kismartoni urodalom Fraknó várával együtt 400,000 frtért gróf Eszterházy Miklósnak ismét elzalogosíttatott, ki külön tértvényt volt kénytelen arról kiállítani, hogy e birtokok Alsó-Ausztria kiegészítő részét képezik; elhalván gróf Eszterházy Miklós, Kis-Marton 1647-ben gróf Nádasdy Ferencznek lett olyképen elzalogosítva, hogy azt Eszterházy Miklós örökösétől 284,704 frtért kiválthatja ³¹⁾; mi azonban nem történt meg, mert már 1648. sept. 3-án Eszterházy Miklós fiai, László, Pál és Ferencz, a kismartoni urodalomra 62,000 frt felülfizetés mellett királyi adományt nyernek; megjegyztetvén az adománylevelében, hogy az urodalom addig Alsó-Ausztriához tartozott. ³²⁾

Végre Kismarton az 1649. 25. és 40. t. cikkek által lett hazánkhoz visszakeblezve, mi az 1659. I. tez. 15. §-ban újabbi királyi megerősítést nyert. ³³⁾

³⁰⁾ Tudományos gyűjtemény 1830. VII. 81. l.

³¹⁾ Lásd az 1793-ki országos határjárásakor a bizottság által felmutatott okmányokat.

³²⁾ Kismartoni l.tár.

³³⁾ Hogy az egyházi dolgokban I-ső Ferdinánd alatt az elzalogosított urodalomok és várak a győri püspökség alá tartoztak, mutatja a következő okmány:

Wir N. der Khünig Maiestät vnd Beheim Ertzhertzogen zu Österreich etc. Vnnsers gnedigisten Herrn Verordenant Kriegs Rat zu Wienn. Empietten den Wolgebornen Edln gestrenngen vnd vesten. Herrn Hannsen von Weÿspriach Khunig Maiestät etc. Hauptman zu Stainamanger. Veyttn von Fladnycz Freyherrn etc. gelassen Erbenn, Dittrichen von Harttisch. Hauptman der Stadt vnd Spanschaft Odenburg. Vnd N. den Haubleutten vnd Phlegn zu der Eysnyn Stat, Altenburg, Vorchtenstein, S c h a r f f e n e g k h. Gesehee vnd sonnst allen vnd jeden so denn Capitl und der Briesterschaft zu Raab. Jre Zehent. Innhaben vnd von alltem Herkomen zu Raichen vnd zu geben schuldig sein. Vnnsern diennst in frunntlichen besondern vnd guetten willen zuuor. Ew und menigelig ist vnuerborgen welhermassen, das gemelt Capitl und Briesterschaft zu Rab

2. Fraknó vára tartozmányaival együtt, mint föntebb láttuk, az 1491-ki békekötés után 1622-ig szintén Alsó-Ausztriába volt bekeblezve; 1626. sept. 15-én nyert reá Eszterházy Miklós királyi adományt, 30,000 frt felülfizetés, és annak szintén kijelentése mellett, hogy e vár előbb Alsó-Ausztriához tartozott.³⁴⁾

Fraknó vára az 1625. 37. t. cz. által kapcsolatotott véglegesen vissza hazánkhoz.

3. Szarvkő várát, és Alsó-Ausztriában Szeibersdorft 1504. Fürst Vitus Miksa császártól adományba kapván, utóbb 1518. azt Fürst Ernő s utána 1550. Fürst Móríc birta.

Az 1555: 12. tez.-ből kiderül, hogy Fürst Conrád a Szarvkői urodalomban a győri püspöktől a tizedet megtagadta, mert arra az 1491-ki szerződés szerint a püspök csak úgy tarthat számot, ha azt „de jure“ követelhetné, mit Fürst Conrád tagadott; ez utóbbi nevével Neuneggi Annával 1561. Szarvkőt Weiseneggi Püchler Lenártnak adta el, ki „Freyherr von Hornstein und Weisenegg“ előnévvel felruházva, 1564. Szarvkőre adományt nyer.

Püchler Lenárt halála után Szarvkőt annak fiai, Lenárt, Miksa s Károly és Mekhani báró Helfreich Ferdinánd birták; a fiak elhaltával Szarvkő Püchler Magdolna, férjezett Stoczing bá-

von dem Erb Veinden der Christenhait. dem Tyrannyschen Turkhen, aller Irer guetten Wohnung vnd zuegehörung. Dauon Sy Jr vnuderhalldt vnd Narung nemen muessen mitt prannt vnd annder verderbnusz und Zerstörung entseczt vnd beraubt. Vnd gantz In den Elenndt gedigen. dermassen das in weytter nichts zu Irer aufenthaltung allain die obbestimten zehennndt die In Ine demallten Heer komen nach. Zugeben schuldigen sein sollet, vberbeliben ist, Vnd diveyl wir dann furbillich achten, Inen das Jhenig, als Ire Zehennntl sonnderlich bey angezaigten Iren grossen verderben vndt Armuet. zu Raichen und mit zu taillen. So ist an Ey allen vnd Jeden, in sonnderhaytt In Namen der Khunig Maiestet vnser Begern vnd beuellh Ir wollet gedachtem Capitl vnd der Briessterchafft Ire Zehennndt Was Inen von allerheer Järlichen geraicht vnd gegeben worden ist, noehmáls Raichen und geben vnd Ew das nit verwidern. angesehen das Sy dardurch die bemellten Briester mit der weyll gen Raab thun. Wohnung machen, vnd den gots dienst auf Richten werden. Ir thuet auch daran Khunig Maiestet gefällige Mainung. Geben zu Wienn den Sechs vnd Zwainzigisten tag Augusti. Anno etc. im dreysigisten. (1530). Az eredeti, melyre belül vörös viaszba 5 kis pecsét van nyomva, feltalálható a győri káptalan országos levéltárában.

³⁴⁾ Kismartoni ltár.

róné és Mária Anna Colona, férjezett Velsné kezeire szállott. Így jutott Szarvkő a Stoczing bárók tulajdonába, kik közül azt Ruprecht 1585-ben, Lenárt és Rudolf Ernő 1598-ban birták, kiknek örökösei kezein megmaradt mindaddig, míg 1650-ben, gróf Nádasdy Szarvkő várát és tartozmányait Stoczing János Rudolftól s nejétől Losy Erzsébettől, úgy Losy Péter özvegyétől Memmi Erzsébettől megvevén, 1656. oct. 14-én kelt királyi meghagyás folytán az esztergomi káptalan által a birtokba beiktattatott és egyszerűsrendű határjárás is eszközöltetett ³⁵⁾.

Nádasdy Ferencz elítéltetése után, — daczára annak, hogy Szarvkő az 1649 : 25, 1659 : 15. t. czkek által hazánkhoz szintén visszakapcsolatni rendeltetett, javai confiscáltatván, azok közül a szarvkői urodalom ismét az osztrák kamara kezelése alá jutott; ettől szerezte meg azt herczeg Eszterházy Pál 20,000 frtért, mely néki 1696-ban visszafizettetvén, 1700-ban a nevezett urodalmat 200,000 frtért ismét zálogba vette; mignem 1702. aug. 13-án I. Lipót királytól, ennek német cancelláriájában kiadott okmányonál fogva, 65,000 frt felülfizetés mellett adományba kapta ³⁶⁾.

Ekkép herczeg Eszterházy Pál, az ország nádora kezére kerülvén a szarvkői urodalom, ennek hazánkhoz való tettleges visszakapcsolására nézve a föntebbi törvényeknek azután érvény is szereztetett.

4. A kőszegi, borostyánkői és kaboldi váraknak azon időközről való viszonyaik, midőn azok Ausztriához tartoztak, szorosán véve értekezésem tárgyához nem tartozván, legyen szabad Kőszeg és Kaboldra nézve az általam a „Győri Tört. és Rég. Füzetek III. köt. 235. l. előadottakra hivatkoznom. Kőszeg és Borostyánkő az 1649 : 25. 336. t. czikkek által kapcsolatott vissza hazánkhoz; a kőszegi urodalmat ekkor a gróf Szechyek, Rorostyánkőt pedig gróf Batthyányi Ádám birta, ki azt Königs-

³⁵⁾ Lásd az 1793-ki országos határjáráskor a bizottságok részéről felmutatott okmányokat

³⁶⁾ Kismartoni I. tár. Az adománylevelé szerint a vár tartozmányai voltak: Diruta arx et oppidum Hornstein seu Szarvkő, totales et integrae possessiones Német-Pordány, Lauretom, Stoczing, Ujfalu alias Neudörfl, Winpaszing, Pedersdorf et Búdöskut in Comitatu Soproniensi.

bergi Ehrenreich Kristóftól szerezte meg. Kabold, a gróf Kéryek birtoka, az 1625: 37. t. cz. által kapcsoltatott vissza házáinkhoz ³⁷⁾).

³⁷⁾ Hogy az elzálogosítás idejében is Kőszeg királyi vár volt, és hogy minő eljárás divatozott az időben a két országos küldöttség által elintézett határvillongásokra nézve, tanúsítja a következő okmány: Nos Paulus Bornemýzza, Wesprimiensis, Augustinus de Sbardelatis Waciensis ecclesiarum Episcopi, Michael de Mere personalis praesentiae Regiae Maiestatis in Judicijs Locumtenens, Paulus Istwanffy de kysazonfalwa consiliary, Thomas de Kamaryá Vice Judex Curiae et Ambrosius Chernel de Chernelhaza Assessor, Sedis Judiciariae Regiae Maiestatis Commissary Hungari. Item Vlricus liber Baro de Eýezing, Erasmus Baro de Sarfenberg, Jheronimus de Alhimis, Bernardus Balthar Doctor Juris, Ludovicus Kirchperger Vice Marsalcus Austriae et Leopoldus Laufner Doctor Juris Commissary Germanj, per serenissimum Pincipem Dominum Ferdinandum dei gratia stb. Regem stb. ad revisionem differentiarum et controversiarum inter fideles suos Hungaros ab vna, ac Dominos Austriacos ab altera, ratione metarum terrarum fundorum et aliorum quorumcunque negotiorum exortarum ad Kewzeg et Sopronium deputati et designati. Notum facimus per praesentes Quod generosus et magnificus dominus Christophorus Teufel Capitaneus Castris kewzeg personaliter in sua et Colonorum possessionis superioris Zakon alias Zakersdorf dicte commorantium, ad praedictum videlicet Castrum Regium Kewzeg pertinentis personis ab vna ac nobilis valentinus Bewdy de Bazth, Item Michael Bazthý et alter Michael Karre de eadem Bazth pro se personaliter, ac reliquorum nobilium de dicta Bazth personis, partibus ab alia, coram nobis personaliter constituti sponse et libere sunt confessi et retulerunt in hunc modum: Quomodo ipsi ad talem pacis et concordie devenissent unionem, prout se se devenisse retulerunt coram nobis. Quod videlicet praefatos dominus capitaneus Egregium Groff de Salamonfalva, ac dicti nobiles legissent honorabilem magistrum Emericum vtraque parte elegissent Egregium magistrum Ambrosium Chernel de Chernelhaza. Vnum ex nobis Commissarys Hungaris, veluti superintendentem seu superarbitrum, qui illas differentias terrarum et metarum, quae inter praefatos nobiles de Bazth et dictos Colonos possessionis Zakon vertuntur, et super quibus metis et terris per vtramque partem demonstratio coram nobis commissarys ab vtraque parte facta est inter ipsas partes, in facie locorum ipsorum contenciosorum reuidere componere et omnino finaliter concludere debeant stb. stb. Datum in Luchmanspurg decima sexta Juný. Anno M. D.¹ Quinquagesimo (1550). Az eredeti, melyen 12 gyürü-pecsét látható, a Magyar nemz. Muzeumban őriztetik.

A föntebbiekből kiderül tehát, hogy az 1491-iki békekötés alkalmával német kézre jutott Fraknó, Kabold, Kismarton, Borostyánkő, Kőszeg és Szarvkő várak s tartozmányaik már a XVII. század közepéig visszakerültek hazánkhoz.

Ezt legnagyobb részben akkori nagyjaink és főbirtokosaink ildomos eljárásának köszönhetjük, kik tapasztalván, hogy addig, míg ez uradalmakat a német kamara kezeli, s az osztrák főurak birtokolják, azoknak a hazához való visszakapcsolatásuk több nehézséggel fog jární; iparkodtak tehát, hogy ezen urodlamak az ő kezeikre jussanak, és pedig ne csak zálogképen, hanem örök ár mellett. .

E téren az első, ki utat tört, Eszterházy Miklós, nagynevű nádorunk vala; ki méltán hivatkozhatván érdemeire, midőn II. Ferdinánd királytól Fraknó várát és tartozmányait a fraknói grófi czímmel együtt adományban nyerte, egyszersmind azoknak hazánkhoz való visszacsatoltatását a királynál, valamint az országgyűléseken is többszöri szorgolása folytán kieszközlé.

Eszterházy föllépte előtt alig múlt el országgyűlés, melyben a rendek a visszakeblezést ne sürgették volna, azonban felszólalásaik eredményre nem vezettek. Az 1618: 12. t. ezben neveztetnek meg elsőben az országos bizottság tagjai, kik az Ausztria felől való határ kiigazítására kiküldettek, ezek eljárása az 1622: 56. t. cz. által sürgettetvén, az 1625: 23. t. cz. által majd ismét új küldöttség neveztetett ki, mely a további működésre az 1630: 22. t. cz. által ismét szorgoltatván, az ország az 1635: 60. t. cz. által az Ausztriához birt Kismarton, Kőszeg, Borostyánkő és Szarvkő visszacsatoltatását ismét új küldöttségre bizta, ezen törvényczikk elején megérintetvén az is, hogy Fraknó és Kabold már tetteleg visszakapcsoltattak. Az 1638: 38. t. ezben végre kimondatik, hogy az országos bizottság a németekével együtt működését már megkezdte, és annak folytatására új határnap tüzetett ki, a melyen a Kanizsai család ³⁸⁾ a szarvkői urodlalomra nézve jogait szintén bebizonyítani tartozik.

Ennek folytán a magyar bizottság, jelentését az országgyűlésre betérjesztvén, az 1647: 71. t. ezben Kismarton, Szarvkő,

³⁸⁾ Értsd az abból leányágon származott gr. Nádasdyakat.

Kőszeg és Borostyánkő várak s urodalmak átvételére, valamint a még el nem intézett határkérdésekre nézve ismét új küldöttség neveztetett ki, melynek közbenjöttével azután e négy urodalom hazánkhoz tetteleg visszakapcsolatott, mi azután az 1649: 25, 40, és 41. t. czkek által szentesítve is lett, s utóbb I. Lipót koronázási föltételei közzé iktatva, az 1659. I. 15. §-a által szintén megerősítést nyert olyképen: hogy ezen urodalmak az ország törvényhatósága alá visszaboecsáttattak.

Egy századnál tovább tartó országgyűlési sürgetések után végre tehát sikerült Magyarországon ezen kiegészítő részeit hazánkhoz visszaesatolni.³⁹⁾

Eme késedelem leginkább annak tulajdonítható, hogy magunk királyaink is azon meggyőződésben éltek: hogy Fraknót és Kaboldot kivéve, a többi várak és urodalmak Ausztriába az 1463. és 1491-ki egyezmények által véglegesen bekebleztettek; legalább ily értelemben hangzik II-ik Ferdinánd királynak 1626. jan. 9-én az osztrák határjáró bizottsághoz kibocsátott utasítása,⁴⁰⁾ melyben az állítatik, hogy 1463-ban csak Fraknó és Kabold lettek elzalogosítva, tehát csak ezek képezhetik a kiváltás tárgyát; az 1491-ki szerződésből pedig az magyaráztatik ki, hogy a többi várak, minekelőtte Mátyás király azokat elfoglalta, már III-ik Fridrik császár birtokában voltak, a magyarok tehát az 1552: 33. és több ezután alkotott ide vonatkozó törvényezikben csakis az elzalogosított várak visszaboecsátását kérvén, ezek alatt Fraknó és Kabold, nem pedig a többiek értendők.⁴¹⁾

Ily utasítás mellett több időbe került, míg Kis-Marton, Kőszeg, Borostyánkő és Szarvkö 1649-ben végre az ország törvény-

³⁹⁾ A Habsburg házból származott királyok alatt elsőben az 1536: 47. t. cz. rendelkezik az Ausztria felől való határok kiigazítása iránt.

⁴⁰⁾ Az 1793-ki határozáskor a német bizottság részéről felmutatott okmány szerint.

⁴¹⁾ II. Ferdinánd ezen utasítása elhallgatja az 1553: 28. t. czket, hihetőleg azért, mert ebben I-ső Ferdinánd Kőszeget is mint elzalogosított birtokot említi, és visszaadátását igéri. E szerint az elzalogosított várak közé nemcsak Fraknó és Kabold, hanem Kőszeggel együtt a többiek is értettek; mit 1608: 7. t. cz. is tanusít, melyben Kabold várával együtt említetnek a kőszegi és borostyánkői urodalmak.

hatósága alá visszakerültek. — Mint már fõntebb is jeleztem, ebben tagadhatatlanul legfõbb érdemük volt azon magyar fõurainknak, kik a nevezett várak birtoklását magoknak már elõbb megszerezték.

A sárfenéki vár és urodalom azonban, ugy egyéb kisebb részek a Lajtán innét, Winpassing és Neufeld körül, valamint a német-újhelyi püspökség által birt Zilingdorf falu, még 1649-ben is visszakapcsolatlanul megmaradtak a németek kezén. Ez annak is tulajdonítható, hogy Sárfenék várának az idõben nem volt magyar birtokosa, és a többi kisebb birtokrészek is német kézen voltak ; közvetlenül tehát nem állott senkinek sem érdekében, hogy 1649-ben, midõn Kis-Marton s a többi várak visszakapcsoltattak, egyúttal a sárfenéki urodalom, Zilingdorf helység s a többi kisebb birtokrész iránt is végleges intézkedést és határozatot kívánjon. Ezzel tehát eljutottunk értekezésem tulajdonképeni tárgyához ; most már annak részletesebb elõsorolása következik, hogy országgyûléseink és a kiküldött bizottságok által ezen visszatartott birtokoknak is hazánkhoz való kapcsoltatása iránt mivõ lépések és intézkedések tétettek.

NAGY IMRE.

A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről.

Harmadik közlemény.

Az első alakulásból származott megyék sora fölött ez idő szerint homály borong. Annyi bizonyos, hogy mennél nagyobbak voltak, annál kisebb volt számuk, kisebb a mostani vármegyék számánál, és még kisebb a Corpus Jurisba becsempészett névlajstrom soraánál.

A nagy király alkotó kezéből kikerült megyék, mint Bihar, a később négy vármegyére darabolt régi Zólyom, az egy egész tartományból alkotott régi Csanád, a Solt-részeket álladékába zárt régi Székes-Fejér, a három tagra: Sáros, Aba és Hevesre elosztott régi Újvár megye - Novi Castri, — Szent László ajkairól a provincia nevet teljes joggal megérdemelték és eredeti megyéknek az első király szellemében beillettek.

A megyék első alakításakor azok nagyságát és belszervezetét illetőleg kiváló figyelem volt fordítva a határszéli megyékre. Bihar, melyet Gejzának 1075-i okmánya, de Anonymus honfoglalási története is confiniumnak neveznek, e tulajdonának köszöni kitérő nagyságát. Míg a királyság első századában a Lajta és Morva folyókon túlfekvő éjszaknyugoti határszélek vesztett háborúk és békekötések által meg nem szorítottak, az ottan fekvő megyék: Soprony, Mosony, Pozsony, Nyitra és Trenesény, a mostaninál tetemesebb földterülettel bírtak. ¹⁾

Ezen csonkítás után az éjszaki felföldön Zólyom volt a legterjedelmesebb határszéli megye. Álladékához tartozott: Turócz,

¹⁾ Horváth Mihály Magyarország Tört. I. K. 142, 156, 171. Szalay Magy. Tört. I. K. 133. Akadémiai Értekezések: Anonymus koráról 1866—1870.

Liptó, Árva. Egész nagyságában királyi praedium, azaz a király udvartartására rendelt koronabirtok volt. Annak, hogy ezen három tagozat Zólyom megye tartományát képezte, bizonyítéka az, hogy azok az Árpádkorszak lefolytán a Zólyom-megyei főispán hatósága és köteléke alatt, különösen az adózást és bíraskodást illetőleg, egyetemesen állottak. ²⁾ Mily viszonyban voltak ezen területek a tatárvész előtt az anyamegyével, ez időszertint nincs felderítve, de a tatár katasztrófa után már mind a három tagozat várispánsági minőségben szerepel, habár még mindig a Zólyomi főispán hatósága alatt. ³⁾ Az Anjouk országglásakor ezen várispánságok, külön főispánok alatt, külön vármegyékké fejlődtek ki.

Csanádnak tartományi nagy terjedelméről már az I-ső czikkben szólottam.

A régi Fejér megye túl a Dunán is elterült és keblébe zárta az újabb kiadásu Zsolt vármegyét. Ezen összetartozási viszonyt a XIII. századtól kezdve a XVI-dik végéig, folyton folyó adatok bőségesen bizonyítják. De mivel a közlekedést nehezítő Duna és annak árjai Zsoltnak az anyamegye irányában némi elszigetelését okozták, innét keletkezhetett azon eddig még teljesen fel nem derített állapot, melynek a „Partes 'Solth“ vagy gyakrabban „Sedes 'Solth“ volt nevezete, valameddig az Fejér megyéhez számítottat. ⁴⁾ Elmondhatjuk tehát, hogy a régi Fejér megye testéből két későbbi vármegye kerülvén ki, terjedelmére az első alakulású legnagyobb megyékkal vetélkedett.

Újvár megye — Novi Castri — régi állományához, a tatár időszak előtt Sáros, Aba és Heves területe tartozott, következőleg, eredetileg roppant nagysággal birt. Ezen három nagy test összetartozása Magyarországon, hol az erdélyi megyék darabolásait nem ismertük, egy a maga nemében az által, mivel a megye kerete más megye beékelésével ketté volt választva és darabolva. Sárostr

²⁾ Lásd a bizonyító okmányos adatokat: Magyar Sion II. k. 371. Fejér Tom. VI. vol. 1. 242. Wenzel Árpádkori Új Okmánytár első folyam I. köt. 331. IV. köt. 281. második folyam II. köt. 259. stb. Liptói Regestr. Magy. Tört. Tár. IV. köt. 4 — 42.

³⁾ Fejér Tom. IV. vol. 1. 344, vol. 2. 295. vol. 3. 57, 64, 65, 383.

⁴⁾ Fejér Tom. VIII. vol. 7. 129, 759, Tom. X. 7. vol. 344. stb.

nem a magam, hanem a tudós Balássy Ferencz felelőségére teszem Újvár megye álladékanak. Ő az „Egri Egyházmegye Alakulásai“-ról irt jeles értekezésében tárgyalta azon viszonyt.⁵⁾ Aba és Heves várakat és várispánságokat pedig saját felelősségemre, az imént dícsért író nézetétől eltérőleg, sorolom a Novi Castri megye kebeléhez. Abát illetőleg hivatkozom a Váradi Regestrum számosabb, de különösen 48. és 116. §§-ra, melyek szerint a Güncz és Vizsoly körül fekvő hernádvölgyi tiz német telep, melyek ma is Abaúj közepén terülnek el, a Novi Castri megye hatósága alattiaknak iratnak. Hevesre nézve állításomnak egyik érve a Váradi Regestrum 174. §-a, mely szerint Mihály, a hevesi udvarbíró — comes curialis — a Novi Castri megye főispánját, Alexander comest a maga parancsosztó főnökének vallja, — „ex precepto domini sui Alexandri comitis de Novo Castro.“ — Másik érvem II-ik András királynak 1234-ki adománylevele, mely a Novi Castri megyéhez oly három falut tartozónak mond, melyeknek ketteje, Pél és Patha hevesi, a Hernád mentében fekvő Byna de Zurduk pedig Abaújvár földterületén van. Nem tűnik fel tehát ezek után egy 1288-ki okmánynak azon különszerű kitétele Zurduk-Püspökiről, hogy az „in Comitatu Abaujvár vel alio nomine Heves-Ujvár“ fekszik.⁶⁾

Hol a földterületi nagyság, melyet az ős megye feltételének állíték, hiányzott, ott olyan nehézség merül fel, melyet Szent István megyei céljaival összhangzásba hozni nem tudunk. Axiomául felállítható tehát: hogy a mostani kis vármegyék nem eredeti ősalkotású megyék. Az imént idézett példák szerint több olyan kisebb vármegye csak a királyság későbbi századaiban, nagyobb megyék testéből szakadt el. Vagy az által fogytak meg területi nagyságukban, mert a hozzájuk tartozó jelentőbb állomá-

⁵⁾ Emlékkönyv Bartakovics Béla egri Érsek Aranymiséjének Ünnepeére. Eger 1865. — 67. l. A „Comitatus és Archidiaconatus de Novo Castro“ alatt, mondja Balássy, a XIV-ik század végéig Sáros vármegyét és a sárosi főesperességet kell érteni. Minék igazolására hivatkozik II-ik András 1209-ki IV. Béla 1262-ki, Egri Káptalan 1321-ki okmányaira, a pápai tizedlajstromra, és Wagner, meg Fejér állításaira.

⁶⁾ Wenzel Árpádkori Új Okmánytár VI. köt. 547. Verböczy Emlékezete Horváth Istvántól. Pest, 1819. 15. l.

nyok elváltak tőlük. Így például Esztergom megye, mint a királyok és az ország főpapjának elsőkori székhelye, kétségtelenül az első alkotású megyékkel egyszerre keletkezett és meg is ütötte akkori egész álladékaival a megyei nagyságnak kellő mértékét. A visegrádi vár és várispánság geographiai fekvése, úgy Pilis vármegye tözsomszédsága a mellett szólnak, hogy azok Esztergom ösmegye kebeléből estek ki. Bizonyítja ezt a most nevezett Pilisnek későbbkori keletkezése, melynek nemcsak bizonyos idejét, hanem alkotása okát, módját és indítványozóit is IV. Bélának a vaticani levéltárból napfényre hozott okmánya számunkra megírta. Adom a király szavai után: a tatárdúlás megújulásának akadályozására alkalmas védpontokon várakat rendelvén emeltetni a király, feltámadt a királynéban is azon vágy, hogy a duna-szigeti apácza-zárdának mintegy százra szaporodott szüzei — kik közzé saját szülöttje Margit is tartozott — számára, valamint a királyné pártfogása alatt álló özvegyek és árvák oltalmára, a futás esetében alkalmas menhelyet alkosson. E czélra tehát a pilisi erdőben kiszemeltetett egy pusztá hegyfokot, alkalmast várépitésre, és annak költséges előállítására magánkincseit fordítá. Így támadt a pilisi vár. Béla pedig a várat főispánságával és hozzátartozó kerületével — „*ipsum castrum cum comitatu et districtu de Pelys*“ — a királynénak örökön adományozta úgy, hogy róla¹ szabadon rendelkezessék éltében vagy halála esetére, és hagyhassa gyermekei között, tetszése szerint, kinek akarja. Ez az 1259-ki adománylevél tartalma. ⁷⁾ Bizonyossága annak, hogy az Esztergom ajtaja előtt elterülő Pilis vidéke IV. Béla ideje előtt sem várispánság nem volt, sem önálló megyei nagysággal nem bírván, maga a természet által neki kijelelt helyzeténél fogva Esztergom megyéhez tartozott. A királynék ezen birtokából fejlett ki utóbb a kis Pilis vármegye. Önállósága kellékeit szükséges mérvben nélkülözvén, ismét más, nagyobb megye testébe ment által.

Már a főntebbi vezérelvek elsejénél példákat ígértem az ország vadonjairól felhozni, melyek ily primitív állapotban létökkor az

---

⁷⁾ Theiner Vetera Monum. Hist. Hung. Sacr. illust. I. köt. 253. után Wenzel Árpádkori Új Okm. 2-ik foly. II. k. 501.

ösmegeyék és várispánságok alakításánál számon kívül maradtak. Hármat ismerünk e nemben.

A most oly bájos tájakban gazdag, de a honfoglalás és királyság első századaiban zord és néptelen erdőségből álló Szepesség, melyet Anonymusunk az anteculturalis állapottal egyjelentésű „Silva Zepus“ néven jelzett, a regi okmányok pedig „Terra Scepus“-nak irtak, sem ősalkotású megye, sem várispánság nem lehetett. Maga Wagner, a tudós jezsuita és e földnek fia, ki nagy szorgalommal irta meg Szepes régi viszonyait, első megtelepitése idejét a XII-ik század közepén túl nem tudta felvinni. Midőn II-ik Gejza e vadont a beköltöző szorgalmas flamandiak vagy szászok második csoportja előtt megnyitotta, kétségkívül az Erdélyt megszállott testvér fajnak adott telepítési szabadalmaknál kevesebb jogokra nem szorította azokat. Így támadott a szepesi fundus regiuson — a megyei és várispánsági alak mellőzésevel, a beköltözött nép sajátos viszonyainak megfelelő municipális alakulás „provincia“ czíme alatt. Később, talán a tatárkorszak után, a várispánságok és megyék tényezőit is ott kifejtve találjuk. Mindezekről bővebb felvilágosítást adnak a dícsért Wagner Analectái. ⁶⁾

Szintén nem állhattak az első alakulású megyék sorában a néptelen, és rengeteg erdőtengerrel elárasztott Máramaros és Bereg.

Mi Máramarost illeti: az még Imre király idejében is, emberek helyett, a vadak rejtek tanyája volt. Okmányokban: „Terra Morumoros.“ A királyok vadász országa, hol a most nevezett bátorfejedelem, az egykor itt is nagyban gyakorlott nyaktörő lovas hajházását majd életével fizette meg. Megtelepitéséről és vármegyévé alakításáról, melyek csak a XIII-ik és XIV-ik századokba esnek, jeles kimerítő értekezést olvasott fel az Akademiában 1855-ben Wenzel tanár. ⁷⁾ Az eddig közzétett Okmánytárakban annak sincs legkisebb nyoma, hogy Máramaros területén valaha országos vár és várispánság létezett volna. III-ik András király

⁶⁾ Lásd Analecta Scepusii etc. P. I. 24, 244, P. II. 7. P. III. 2.

⁷⁾ Új Magyar Múzeum 1857-ki 8-ik füzetében az Akad. Értesítőből átvéve.

Visket a hozzávaló várral, mely addig Ugoesához tartozott, a Máramaros földére telepített új lakosok oltalmára keblezte hozzá, jeléül annak, hogy még akkor ily védpontot nélkülözött. ¹⁰⁾

Szóljunk most Beregről. A magyar történetírás elsőkori kútforrásai semmit sem tudnak Bereg megyéről az első alakulás idejéből.

A magyar királyság öt századaiban, még II-ik András korát is ide értve, Bereg rengeteg erdőség, a curialis stylus nyelvén királyi Praedium, vagy mint IV. Béla és V. István nevezik, Ugoesával együtt „Forestae Regum,” azaz királyi udvartartásra rendelt vadászterület volt. Ekkori anteculturalis állapotját, a királyi okmányokba felvett „Silva Bereg” elnevezés is bizonyítja. Így a történelmileg ismeretes 1232-ki kiegyezkedés a király és az egyházi rend között, „in Silva Bereg” keltezés alatt azt jelenti, hogy ezen erdőtenger akkor még a telepítési kezdet stádiumán túl nem jutott, miszerint az okmány helyét szervesen megtelepült vidékre illő más kifejezéssel lehetett volna felváltani. IV. Bélának 1261-ki okmánya hiteles bizonytságot nyújt arról, hogy Bereg III-ik Béla és II-ik András királyok idejében, csak imént mivelés alá vett új telepítvénynek és irtványok hazájának tekintetett ¹¹⁾. A tiszamelléki megyék 1271-ki tartományi gyűlésén kihalgatott huszonöt legkitünőbb család tagjai, az egri püspöki megye határai és javadalmi elsorolása alkalmával, Ugoesát és Bereget elkülönözve a többi nyolcz megyétől „Forestae Regum” czím alatt, arra utalnak, hogy azok csak későbbi telepítés által képeztek vármegyékké. Megjegyzendő még azok számára, kik székes vár nélkül vármegyét nem képzelnek, hogy Beregnek épen úgy, mint Máramarosnak, sem székes vára, sem várispán-sága soha sem volt.

Az a mondottak ellen mit sem nyom, hogy a Váradi Regestrumban és ezen időtáji okmányokban „Comes de Bereg” és „Comitatus de Bereg” kifejezésekre akadunk; mert ott a Comes csak az erdőség felügyelőjét, a Comitatus pedig erdei kerületet jelent, épen úgy, mint e kitételek a Bakonyra nézve is használtak.

¹⁰⁾ Verböczy Emlékezete Horváthnál. 22. l.

¹¹⁾ Egri Emlékkönyv. 66. Fejér, Tom. IV. vol. III. 43.

tak, a nélkül, hogy ez valaha vármegye lett volna, miről bővebben alább lesz szó.

A mit talán e czikk bevezetésénél elmondhattam volna, azzal befejezem e tárgyat, tudniillik, hogy újabbkori tudósaink kétségtelennek tartják, miszerint a mostani Bereg vármegye azelőtt Borsva vármegyének neveztetett ¹²⁾; miről alább tüzetesen elmondjuk véleményünket.

Az első király alkotó szelleme századokra terjedő megyei életnek vetette meg ugyan szilárd alapját; de ez nem akadályozhatta, hogy az idők romboló viszontagságainak több ösmegye áldozatul ne essék. Így töröltettek le az ösmegyék sorából tudommal Patak, Borsva és Kemej. Vegyük elő egymásután.

Már Szirmay, Zemplén vármegye leírásában okmányos adatokra hivatkozva, az egykor különálló, de szerinte később Zemplénnel összeolvadt Patak vármegyére figyelmeztetett, abból magyarázván azon jelenetet is, hogy a pataki főispánok váltva zempléni főispánoknak is irattak. Ez volt az ő fogalma. ¹³⁾ Anonymus honfoglalási története és a Váradi Regestrum elegendő érvet szolgáltatnak arra, hogy Zemplén és Patak két különálló várispánság volt a királyság első századaiban. Ez minden kétségen túl vagyon, de az már nem oly világos: mely megyéhez tartoztak az iménti várispánságok? s vajjon az anyamegye, melynek kebelében a két várispánságnak állani kellett, Zemplén volt-e, vagy Patak? Valószínűbbnek látszik előttem, ez utóbbi. Ugyanis Patak az Árpád-korszakban mindentűt, hol versenyre alkalom mutatkozott, Zemplén mellett előtérbe lép. A névtelen jegyző szerint I-ső András királynak és nejének kedves lakhelyül szolgált. II-dik András király neje itt szülte a szentek sorába felvett Erzsébet leányát ¹⁴⁾. V. István ifjabb királyságában itt tartotta udvarát ¹⁵⁾. A központúl szolgáló Patakot Imre

¹²⁾ Nagy Gábor 1836-iki Tudományos Gyűjt. 4. köt. 7. l. Podhraczky Chronicon Budense 1838. 168. Lehoczky Tivad. Századok II. köt. 722. Balássy Fer. Egri Emlékönyv 72. Szabó Károly Béla király névtelen jegyzője, 22. l.

¹³⁾ Notitia Hist. Comitatus Zempleniensis. Budaë, 1804. 4, 17.

¹⁴⁾ Szirmay Notit. Histor. Com. Zempl. 5. l. Temesvári Pelbartra hivatkozva.

¹⁵⁾ U. O. § 26. 8. lq.

király a városi szabadalmak legrégibb kiváltságával tüntette ki, melyet V. István megújított ¹⁶). A Várad Regestrum 99. és 371. §§-ai szerint Jsép, Fony és Borsi (II. Rákóczi Ferencz születés-helye) Patak alladékához tartoztak. Oda tartozott Szirmay állítása szerint a mostani egyesített vármegye alsó része. Mivel pedig Szerencs is ezen részében fekszik, és Szerencset az 1216-ik évi pápai bulla Parochiának nevezi megyei értelmezéssel, sőt még 1317-ben is Tamás esztergomi érsek a papi tizedszedés minősége okán Szerencset Comitatusnak czímezi; mindezeknél fogva elfogadhatónak látszik azon vélemény: hogy az iménti kútforrásokban nevezett Szerencs Patakot képviseli és a kettő váltva egyet jelentett ¹⁷). Mikor történt ezen két különálló testnek egyesülése, meghatározni nehéz; mert habár már IV. Bélának 1261-ki és V. Istvánnak 1271-ki fűntebb idézett okmányaiban sem Patak, sem Szerencs vármegyék nevei nem jönnek elő, csak maga Zemplén állván ott; de mivel más egykoru, sőt későbbi okmányokban is Patak megyéről s főispánokról többször történik említés: fel kell tenni azt, hogy a kettő nem olvadt össze, hanem csak egyesített, és neveik vál va használtattak, mint például: Bereg és Borsva, vagy a mostani egyesített vármegyék divatja szerint. — Végre a mivel kezdettem, azzal fejezem be ezen

---

¹⁶) U. O. Notit. Topogr 190. és Fejér Tom. II. 387. Tom. V. vol. 1. 181. Tom. VII. vol. 3. 41.

¹⁷) Egre Emlékkönyvben Balássy Ferencz értekezése: Az Egri Egyházmegye alakulása. „Zemplén régente két részre u. m. Zemplén és Patak vármegyére osztatott s ennek folytán a vármegye ezen felosztása szerint a főesperesség is kettőre oszolhatott. . . Nováky ezen állításának igazolására hivatkozik Szirmayra. . . . Azonban bizonyosabb az, hogy a mai Zemplénnek egy része hajdan Szerencs vármegyét (Comitatus de Zerempch) tette, mely kezdetben Zempléntől különálló területet képezett. Tamás esztergomi érsek 1317. . . . említi Szerencs vármegyét és megnevezi annak némely helyeit. . . . Erre hivatkozva már Podhraczy is azt állítja, hogy Szerencs a XIV-dik században különálló vármegyét tett. . . . Hogy itt (az 1216-iki bulláról van szó) Szerencs vármegyét kelljen érteni, azt nem csak a parochia szónak régi jelentése mutatja, mely a comitatussal egyértelmű volt s azzal gyakran felcseréltetett, hanem Tamás esztergomi érseknek elébb említett ítélete is igazolja. u. o. 69, 70.

előadásomat: hogy a XIV-ik század közepén Patak megye neve és emlékezete a feledékenység sírjába temettetett.

Következik Borsva. Már említettem, hogy tudósaink Borsvát és Bereget egy vármegyének tartják, s a két nevet synonymáknak veszik. Ezen vélemény némi részben való, de nagy részben valótlan; mert midőn Bereg, mikép fentebb megmutattam, sem ősalkotásu megye, sem várispánság nem volt, Borsva az első ősalakulás idejétől mind megyei, mind várispánsági minőséggel bírt, s pedig az alatt, míg Bereg csak királyi vadászterületnek tartatott. A névtelen jegyző Borsvát a honfoglalás kori várak egyikének írja. A magyar krónikák a kun népnek Szent László idejében történt beütését beszélve, Borsváról mint már akkor szervezett ős megyéről, melyet a provincia cím megillette, emlékeznek. De hogy ezen megyében ily nevű székes várispánság is létezett, bizonyítja V. István ifjabb királynak 1268-ki adomány levele, melyben a Szabolcs megyében fekvő Kaak helység, mint Borsva várbirtoka, ezen kötelék alól feloldozva, Sándor szörényi bánnak adományoztatik ¹⁸⁾. Borsvának mint vármegyének léte és emlékezete fennmaradt még akkor is, mikor Bereg már vármegyévé szervezve volt, a mi a kettőnek különállására mutat. Így jó elő 1280-ban, 1301-ben. Az egri káptalan XIII-ik és XIV-ik századbeli számtalan kiadásaiban, és a pápai tizedlajstromban is mint ily nevű főesperesség, szerepel Borsva neve ¹⁹⁾. — Mikor a várispánságok, köztük Borsva is, a XIII. században foszlásnak indultak, a beregi királyi erdőség pedig a III-ik Béla korában kezdett és folyton folytatott telepítés által municipalis functiókra fogékonyná képeztetett és a Borsva megyei viszonyokat kifejtettebb politikai állapotok által túlszárnyalta, mi körülbelől azon időre esik, midőn a szász kultúra ott nagyobb tért foglalt: megengedem, hogy ekkor már Borsva és Bereg egymáshoz közeledtek, majd pedig egyesülének, mint

¹⁸⁾ „Ipsa terra dicta Kaak erat jobagionum castris de Bursua, tamen est ipsa terra in provincia de Zabouch.“ Az 1365-ki királyi megerősítő adomány után közölte Waltherr László a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben VI. köt. 437. l.

¹⁹⁾ Verbóczy Emlékezete 12. l. Fejér Tom. VIII. vol. 5. 18. l. Egri Emlékkönyv 72. l.

például Patak és Zemplén. Akkor támadhatott a két névnek synonimicus használata, melynek egyik kifolyása volt az is, hogy mikor már a XIV-ik században Borsva vármegye neve egészen ki jött a divatból, az egri káptalan Borsva főesperesség nevét hivatalos irataiban még folyton fenntartotta, néha pedig a kettőt felváltva használta.

Kemej megye is egyike azoknak, melyek emlékezete régen ment feledékenységbe. Mind Béla király jegyzője §. 57, mind a Váradi Regestrum 96. §. tanúskodnak elsőkori léteről. Ezek szerint a Tisza bal partján az abádi révtől kezdve a Berettyó és sárréti mocsárokig benyúlt oda, hol a most Biharhoz tartozó Szerrep és egykor Tivan és Tot nevű faluk feküdtek. Ily nevű várispánságnak nyomai az eddigi történeti kútforrásokban nem találhatók fel, de annál bizonyosabb megyei minősége, melyet az idézett 96. §. juttat az által emlékezetünkbe, hogy azt nemcsak provinciának czimezi, hanem nádori közgyűlést is tartat benne: mi mindkettő a megyei állapotnak biztos jellegét tekintendő.

Kemej megyének egy része, mely a Tiszához közelebb feküdt, az egri püspöki hatóság alá tartozván, ily nevű főesperességnek nevet kölcsönzött, mely név a XIII-dik és XIV-dik század lefolytán az egri káptalan kiadványaiban, épen úgy mint a borsvai főesperesség, folytonos gyakorlatban fenntartatott; még akkor is, mikor Kemej az önálló megyék sorából már végkép eltűnt. Tartoztak pedig ezen megye álladékaíhoz nem csak azon helyek, a melyek a Kemeji főesperességet képezték és a pápai tizedlajstromban ismételve meg vannak nevezve, hanem azok is, melyek a Tisza jobb partján a hevesi főesperesi kerületet a vácsi egyházmegyéhez számították. Balássy Ferencz el nem vitázható érdeme, hogy ezen homályt, mely ezen földterület holléte iránt a tudósok közt felmerült, alaposan eloszlatta. ²⁰⁾ De az még mindig rejtély marad: hogy IV. Bélának 1261. és V. Istvánnak 1271-ki főntebb idézett azon okmányaikban, melyek az egri püspöki hatóság alá eső megyéket elsorolják, Kemej megye nincsen megnevezve. Míg erre alaposabb felderítés nem fog érkezni, szolgáljon

²⁰⁾ Magyar Történelmi Értekező folyóiratban. Pest. 1862. I. köt. 240—247. Egri Emlékkönyv 74.

ideiglenes megfejtésül azon véleményem: hogy Kemej megyének nagy része még az iménti 1261-ki és 1271-ki évek előtt, a jászok és kunoknak osztatott ki települ, részint pedig tudva nem lévő okokból és időben Kül-Szoldnok, Szabolcs és Bihar állományaihoz kapcsoltatott.

Lehető rövidséggel vázoltam ezen százados változásokat, melyek újjal mutatnak arra, hogy földtanilag tekintve, a vármegyék jelen földterülete, száma és minősége az első király alkotásától oly annyira lényegesen különbözik, miszerint a régi nevek kivételével kevésre tehetők azok, melyek a Szent István keze nyomait magukon hordják. Más részben ezen töredékes vázlatok arra adnak példát, hogy az első alakulási megyék teljesebb és kimerítőbb névsorát, tekintettel a másik ikerintézmény osztályára is, a napról-napra szaporodó történeti kútforrások beható átvizsgálásával felderíteni és kiegészíteni, a midőn a nálamnál készületebb erők azt napi rendre hozandják, a milyen dicső, oly hatásos vállalat is leend. Mely alkalommal mintegy magától fog folyni az eredeti hetvenkét várispánság lajstromának összeállítása is. Nehéz ugyan és fáradságos munka, azonkép mint az elébb ajánlott, hanem annál nagyobb érdeme lesz annak, ki történelmünk e sajnos hézagát egykor jelesen és teljesen be fogja tölni. Egyelőre bátor leszek e részben is kezdetleg, a hetvenkettes névlajstromra vonatkozó gyűjteményem töredékeit előadni.

BOTKA TIVADAR.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

V.

Eddigi forrásunk, a nagybecstű Decsy-codex történeti énekeit — a Bocskay- és Báthory-korbeli, legutóbb közlött erélyekkel — kimerítők. A már ismertetteknel több historiás ének ott nincsen; Bethlen Gábor és az öreg Rákóczi György kora verses adalékokban aránylag általában szűkölködik, kivéve a bővésegesen ömledező vallási énekeket. Ezekhez azonban nekünk történetnyomozóknak kevés közünk lehet.

A mi, nem épen feles számú történeti éneket e korra nézve, még kiadatlant föllelnem sikerült: azokat a „Vitézi Énekek“ I. kötete 104—156-ik lapjain közlém; azóta pedig egynél több nem akadt kezembe. Ez az egy azonban érdekes darab. Nem komoly historiás ének ugyan, hanem I. Rákóczi Györgyöt élesen ostromozó gúnyversezet az, épen azon időből, midőn a különben annyira óvatos és eszélyes fejedelem a császár ellen, magyarországi protestáns hitfelei védelmére hadra kelvén, trónjának békés birtokát a harc kockájára tette. A fejedelem győzelmes hadai Felső-Magyarország nagy részével ennek fővárosát Kassát (1644. mart. 11.) már elfoglalták volt, a nemesség és nép hozzájok hajlott: de áprilban a császár újabb sereget indíthatott Rákóczi ellen, — kinek népszerűségét ekkor, kapcsolatban a hadi támadással, tollharczsal is czélszerűnek látszék ostromolni. Alkalmasint ez időből származik azon alább közlendő 82 strophás pasquillus, mely a Kassán székelő Rákóczit az előnyomuló császári erővel fenye-

getve, kedves Munkács várának is leendő elvesztésével ijesztgeti. Ezen túlzott fenyegetések ugyan nem teljesültek, — de nem csupán ezek képezik történeti háttérét a csipős gúnyversezetnek, — hanem Rákóczi és tudós neje, a hírneves Lorántffi Zsuzsánnának jellemzése, mely, bár a gúny tükörén át torzítva és ferdítva mutat: mint korfestő mű, minden túlzásai mellett is, épen nem érdek nélküli. A higgadtan ítélő történész tudni fogja, a felmutatott torzvonásokból a valót kiolvasni, kivált más egykorú adatokkal egybevetve. Általában elmondhatni, hogy ámbár e pasquillus, czéljához képest, a kétségtelenül sok kitűnő tulajdonnal bíró I. Rákóczi György fejedelmet, — rajta épen semmi jót nem hagyva, s csak árnyoldalait és pedig ugyancsak túlzottan ismertetve, — igazságtalanul jellemzi ugyan, de a mennyiben például a fejedelem ismeretes kinésszomját ostorozza, annyiban van gúnyjának alapja; elmondhatni továbbá, hogy a pasquill, bár egyes részeiben túlságig elnyújtott és gyakran tér vissza ugyanazon tárgyra: csúfondárossága sok részben sikerült, s már maga azon módozat, hogy szerző a fejedelmet, híres udvari papja: Geleji K a t o n a I s t v á n előtt mint töredelmes bűnbánót, vagy inkább bűnvallót mutatja be, — nem ügyetlen fölfogásra mutat.

Ám, szerző gúnyos és kárörvendő jóvendőléseit fényesen megczáfolá a történelem. Nemcsak hogy Munkács, Kassa elvesztésére nem került a sor: sőt a fejedelem diadalmas hadai és éles eszű politikája a császárt békülni kényszeríték; Rákóczi György magát a híres linzi békekötés által hazája egyik legünnepeltebb szabadsághősévé avatta, s mint Európa-szerte elismert fejedelem, ott szerepel a westpháli békébe foglalt uralkodók között. Jobb czáfolat e gúnyversezet túlzásaira nem kell.

Nevezetes, hegy e pasquillt, minden hihetőség szerint, épen azon példányból, a melyről én közlöm, maga Rákóczi György fejedelem is olvasta; s a higgadt, józan ember nem lobbant haragra a csúfságos vádakon, nem tépte szét a csipős verset, sőt inkább szépen letisztáztatva eltétette azt örök emlékül családi levéltárába, h a d d l á s s á k u t ó d a i i s! Az ő tetteiről a történelem beszél, ő nem retteg a gúnytól, mint a római triumphator a fülébe suttogott becsmérő igéktől.

Ekkép a pasquill maga a Rákóczi-ház levéltárában maradt

fenn, hol a múlt őszszel, Vörösvártt létemkor ráakadtam. Kézirata in folio három fy, utolsó levele már romladozott. Végén ez a pár szó áll:

„N. B. Pasquillus contra Principem Georgium Rakoczy.“

De hadd következzen immár maga a terjedelmes gúnyének, melynek ismeretlen szerzője fölfedezését a Bethlen és Rákóczi Györgyök korának tüzetes tanulmányozóitól várjuk.

Confessio Rakocziana.

R a k o c z y :

1. Lelkem ismérési most kezd már furdalni,
Hitelenségemért Istennél vádolni;
Kin elmém olly igen meg kezdé bódulni
Hogy lator hadammal kiindulék dálni.

2. De, hogy el ne veszzen lelkem a testemmel,
Kétségben ne essem együtt gyermekimmal:
Majdan beszélgetek a feleségemmel —
A mi tanácsot ád, vehessem örömmel.

3. De megint mit mondjak? ő lön oka ennek
Császár ellen való hitelenségemnek;
Jobb hogy mind meggyónom bűnöm Gelleinek,
Vádolom magamot az egész Erdélynek.

4. Jer, menjünk Gelei, bé a szent templomban,
Akár pedig csak itt az magam házában
Bűncimrül vallást teszek itt Karsában,*)
A míg bészorulok munkácsi váramban.

G e l l e i P r a e d i c a n s :

5. Igen jól gondolta mostan ezt Nagyságod;
Nagy és mély az árok, de ha általhágod,
Nagy fának állottál, azt mikor levágod
Akkoron bizhatol: léssen boldogságod!

*) Így; a régiéknél, sőt tájilag maig is gyakran fordul elő Kassa neve Karsának, mint a Dezsőfi név Derzsőfi nek ejtve. T. K.

6. Üljön le Nagyságod, beszéld renddel elő
 Mi furdalja szíved, s lölköd mostan belő?
 Látom igen izzadsz, noha fúj a szellő —
 De csak csontaidban maradhasson velő!

R á k ó c z i :

7. Ugyan csak fennállva megvallom bűnömöt:
 Igen megbántottam az én gyermekimet,
 Úgy hallgattam s féltem a feleségemet,
 Sokkal inkább jobban hogysen Istenemet.

8. Ő lön mind tanácsa s hóhéra lölkömnek,
 Torkok megmetszője édes gyermekimnek;
 Úgy járek s azt nyerém, hogy felültetének,
 Dolga az mint történt Esopus ebének.

9. De te jó pásztorom és lelki munkásom
 Biztass valamivel s légy titkos tanácsom,
 Mit mondasz ha számbúl kiesik kalácsom?
 Akarom mondani: kezembúl Munkácsom?

G e l l e i :

10. Jó Kegyelmes Uram, abból nem vétettél
 Hogy ha Asszonyunktól tanácsot kérdettél,
 Kit tudós és okos asszonymak ismertél —
 Egy ló-rántás után patakban érkeztél. *)

11. Nem volt még hóhéra Asszonyunk lelkednek;
 Miként met-zett meg torkát gyermekidnek
 Illy tudós Asszonya s doctora Erdélynek,
 Tamasztó oszlopa gyülekezetünknek.

12. Hogy pedig kettőzik az elméd, nem tetszik;
 Kalácsot emlegetsz: szíved másutt fekszik,
 Do-ston **) kiben bíztál, ne félj, mert nem késik, —
 Kés nélkül a totkod addig meg nem metszik!

*) Szójáték a neje, Lórántfi Zsuzsána hozományaképen kapott Sáros-Patak vára és uradalma nevével.

**) Torstenson, a svéd.

13. Hadd értsem, mondd elő még világosabban
 Mi véték t' találtál kegyes Asszonyunkban?
 Nincs olly betű nálunk a Szent-Bibliában,
 Kit nem tudna másnál s magammal is jobban!

R á k ó c z i:

14. Igazán megvallo' n, ő lön annak oka
 Hogyha most eltörök a fejszémnek foka;
 Igaz hogy böles s okos, görbe álnok róka —
 Az ő tanácsának nem lön jó a soka.

15. Mert midőn békével Fejérvárban lakott
 A honnét megtöltém kincscsel a Patakot,
 Engem szép szavával vezetett mint vakot —
 Simon hajtja vala elől a lovakot.*)

16. Ott elbízván magát szép nyúgodalomban:
 Fejét kezdé törni olly nagy bolondságban
 Ki nem az ő tiszti: könyvek írásában,
 Firkált mint egy állat a Szent-Bibliában.

17. Hogy firkálásának megadák az árát,
 Nem tet'zet öneki, megvoná az órrát;
 Ő ültete lóra engem jámbor urát —
 Kiét elveszthetjük majdan Patak várát!

G e l l e i:

18. Így metszette-é meg torkát gyermekidnek?
 Ha, lám, mindakettőn egészségben élnek;
 Eb helye Pataknak és mind a többinek! . . . .
 Csakhogy most helyt ne adj a hitetlenségnek.

19. Munkácsért s Patakért lölköd hátra ne vesd,
 Hogy két-égben esvén, torkodat meg ne mesd,
 A mit elkezdettél, azt csak magadra vesd —
 De bátor mindenben Asszonyunkot kövesd!

---

*) Ezt, vagy „Simon bíró jár elül,“ „Simon bíró föltette a süve-
 get“ stb., papuskormány alatt lévő férjejről szokták tréfásan monlani
 a régiek.

20. Menj tovább, még mi van hátra a dologba,
Mert itt nem késhetünk sokáig Kassába ;
Siessen Nagyságod, menjük bé Munkácsba :
Mert rosz álmot láttam az éjjel ágyamba.

21. Úgy tetszett énekem, azt láttam álmomban,
Mintha szép velős koney lött volna a szádban,
Egy sas utoljára repüle Patakban —
Kiragadá szádból, s futánk Fogarasban.

R á k ó c z i :

22. A te álmod nekem Gelei nem tetszik,
Úgy bételjesedik : torkokot megmetszik
Hogyha fiaimtól Patakot elveszik,
Ekként maradékink koldússá is teszik.

23. Isten bűncímért megver jövendőben,
Midőn kedvem szerént valék csendességben,
Eszem-izsom vala, mint virágos kertben
Uralkodom vala mindenen Erdélyben.

24. Elbízván magamot ottan éu azonban
Miképpen egy állat vizen a hajóban
Nem törtem fejemet soha semmi jóban, —
Régi gonoszságom most kerít hálóban.

25. Megvallom aztot is, hogy senki nem bántott,
A római császár meg sem háborított,
Noha ő éubennem semmi jót nem látott —
Kegyelmisségéből Munkácshoz juttatott.

G e l l e i :

26. Van-é még valami titkon a szivedben
Kit Isten orezádra fordít jövendőben ?
Volt-é bizodalma a pogány törökben ?
Nagy sok álnoksággal bégyűjtött kincsédben ?

R á k ó c z i :

27. Nemesak hogy nem bízott szivem a pogányban :
Sokszor követimet boesítám Budában

Nekiek igérvén, hogy a végházakban
Választana kettőt, venné meg; azonban

28. Szabad rablásra is ökök ingerlettem
Nagy sok keresztyén vért nekik ígértem
Hogy végben vihettém az mit elkezdtem, —
Lelkemet ezzel is igen megsértettem.

G e l l e i:

29. Nem practicalál-é egyéb latrokkal is?
Tatárral, olával, a gallusokkal is?
Avagy hogy éltél-é hazugsággal is —
Szövetséget vetvén még a pokollal is?

30. Vagy hogy vetetted-é hited a koczára?
Melyből sok szegénynek esett nagy sok kára;
Áruló ha voltál, megbánod sokára,
Mását ha elvetted, nagy léssen az ára!

R á k ó c z i:

31. Hadd gondolkodjam még, hallgass egy kevesse,
Nem tűröm-tagadom, mindenfelől vesze
A mi nem enyim volt, jól tudtam, hogy másé,
A jámbor királyé az Ferdinandusé.

32. Okot rá nem adott, hitemet megszegtem,
Az austriai ház árulója lettem,
Pozsonnyal Szombatot svécusnak ígértem, —
Megvallom, hogy ebül s latról cselekedtem.

33. Idegen nemzettel szövetséget tettem,
Gallusnak és svédnek zálogot kötöttem,
Mind az két fiamot nekik ígértem —
Ekképen az Erdélyt koczára vetettem.

34. Egy gonoszságomat elfeledtem volt még
Kiért a szívemben nincsen semmi épség;
Fölkiált ellenem együtt a magos ég,
Kiért talám lelke régen pokolban ég.

35. Juta jól eszembe, Betlen idejében
Förtöztettem magam ártatlan vérekben,

Kik most Isten előtt vádolnak mennyekben —
Vérek szava felhat ellenem az égben.

36. Én valék ott oka s hóhéra azoknak
A felbárdoltatott három martýrumnak *)
Kíért jaj énnekem s Kassa várasának —
Most fizetjük árrát nagy gonoszságinknak !

Gellei:

37. Hallom nagy kegyetlen vétkét Nagyságodnak,
Hogy maga volt oka azok halálának ;
Nem tudod é, mely nagy büntetése annak ?
Mint fizetett Isten az gyilkos Kainnak ?

38. Ábel vére szavát Isten hogy bévevé :
Az föld színén mindjárt bujdosóvá tevé,
Azok mennybül mostan nem mondják hogy : Ave !
Jajt kiálnak neked, domine me cave !

39. Jajt mondhat Nagyságod s kiálthat Kassának :
Mert a miben estél, abban ök hozának ;
Nagvságoddal latrok majmot fogatának,
Gyalázatos hírben-névben juttatának.

40. Midőn tisztességben volnál mindeneknél,
Magad nem ismervén semmit nem értenél :
Oktalan baromhoz majd hasonlóvá lél —
Gyalázatos hiti-szegett mindeneknél.

41. Megvallád valóba ennek a kuvarczát,
Ha magadra vetted a török álorczát,
Híreddel bétöltéd a Bécsnek piaczat —
Asszonyunkra adád vissza a szuarczát. (igy)

42. Egyebet sem nyerénk örök gyalázatnál,
Hogy törökkel Allá-t kiáltánk Palánknál ;
Pogánynyal bagzani : nincsen rútabb annál —
Förtelmesb urához a háladatlanál.

---

*) A Kassa megvételekor, 16**-ben megöletett három jesuita értetik.

R á k ó c z i :

43. Jó Gellei uram, mind igazán mondod ;
Légyen a szállásban mostan minden módod,
Ezzel a koronát fejemben nem adod,
Kire kívánságom vagyon régen tudod.

44. Vesszen el bár Kassa s minden szabadsága,
Rontsa el a maga régi latorsága, —
Hogy soha senkinek véle társasága
Ne lehessen álnok, lator barátsága !

G e l l e i :

45. Hagyjon békét mostan Nagyságod Kassának
S mind peniglen amaz gonosz kívánságnak ;
Nehéz szerit tenni a szent koronának —
De sokkal hamarébb az koldús-táskának.

46. Hallottad-é uram, sok példáink vadnak,
Adonidésekkel kéz-láb nélkül hadnak ;
Ha úgy leszen dolgod mint Beleazarnak :
Úgy szerit teheted szalma-koronának !

47. Szived mért tétováz, állhatatlankodik ?
Szándékát mint vigye végben, úgy törődik.
Titkos gonoszságát noha majd megkérdik —
Midőn lelked pokol tójában förödik.

48. Várja-é még szived svécus segítségét ?
Mint vihetné végben indulatja végét ?
Abban vagy-é most is : ha a törökségét ?
Hogy kiöntse szíved császár ellen mérgét.

49. Vess ki az szivedbül minden undokságot,
Szánd meg ezt a kisded, nyomorúlt országot ;
A fiad is látod, rothadt fára hágott, —
Hazánkkal ne bővéts a Törökországot !

50. Erdélyt, azt jól tudod, nem fiad sajátja,
A török hogy övé, miud csak azt kiáltja,
A míg ő akarja csak addig nem bántja —
De ha kedve nem lesz, belőle kirántja.

51. Egész Magyarország már nem jóakaród,
Erdélyben ha hármat találsz, bátor felródd ;
Ha nem lesz melletted jó támasztó karód :
Két felől ösztönöd lesz éles vakaród.

52. Erdélyben nagy álnok practikákkal éltél,
Mennyi sok jószágot másoktól elvettél,
A minémő törvényt magadnak szerettél
Ottan jelenlévén, csak olyat tetettél.

53. Istentől, jól láttam, hogy soha nem féltél,
Másokra hamissan gonoszságot kentél,
Legottan fiscalist jószágokra küldtél —
Melly gonoszságodért Isten majd megítél.

54. Ez nem volt már elég : királyra támadtál, —
Urad országában nagy hamissan kaptál,
De hidd meg, hogy azért gonosz álmod láttál,
Nem javallom aztot, hogy sassal álmodtál !

55. Szánod-é, bánod-é nagy sok büneidet ?
Kikkal megbántottad Urad-Istenedet,
Hogy így elpusztítád s rontád feleidet,
Fel zurád-zavarád édes nemzetedet.

56. Nem volt módod benne : uraddal feltettél
Kitül atyád s magad nagy sok jókat vettél
Vak háládatlanság, hogy elfeledkeztél
Ne bánd ha azt mondom : ebül cselekedtél !

57. Eb sem cselekedte volna azt urával
A mint cselekedél országunk kárával,
Örök poklot vevél lelkednek árrával —
Nem gondolván semmit sok szegény árvával.

58. Gondolod-é, mennyi lelket vil *) pokolra ?
A kik oda várnak örökké a torra ;
A bilikum szintén elkészül akkorra
A mikor belépel pokol kapujára.

---

*) Vivél helyett, összevonva.

R á k ó c z i :

59. Szánom-bánom igen a mit elkezdtem,
 Hogy ez idő alatt végben nem vihettem,
 Sőt leginkább bánom s azon elijedtem :
 Reménségem kívül hogyha megsellyedtem. *)

G e l l e i :

60. Mit beszél Nagyságod? ... nem elég-e még ez? !
 Hidd meg, hogy szándékos semmit el nem végez,
 Ím, mintegy tengeren, most is alig evez, —
 Egész Magyarország mind töröknek nevez !

R á k ó c z i :

61. Én pokolra mondod hogy sok lölköt küldtem?
 Azok közül talám senkit nem ismertem,
 Pápistákkal egyet abban nem értet'em,
 Hogy pokol lehessen még el nem hihettem !

62. Jó Gelei uram, pokollal fenyegetsz?
 Pápista hit csak az, hogy azzal fenyegetsz ;
 Lássad te Gellei hogyha oda mehetsz, —
 Inkább tartok attól, hogy : Generál à Gecez.

63. Most én a pokollal keveset gondolnék :
 Csakhogy a fejemben koronát tehetnék,
 Elkezdett dolgomban ha elébb mehetnék —
 Azután lölkömnek más helyet keresnék !

G e l l e i :

64. Ím, hallom : Nagyságod a poklot nem hiszi,
 Minden gonoszságra szivedet az viszi,
 Még a pogánynál is kegyetlenbbé teszi,
 Hitetlenségének rossz jutalmát veszi.

65. Hamar-nap, elbigyjed, hogy csalárdság talál,
 Majd már elközelget a keserű halál,
 Mostani utadba hogyha előltalál :
 Fiaid nyakokban egy koldús-táska száll.

---

*) Így ; sülyedtem vagy szellyedtem helyett.

66. Erdélyben megmondám én azt Nagyságodnak :
 Hadnál békét e nagy gonosz indulatnak ;
 Sokkal nagyobb módja volt Betlen Gábornak ;
 Nehéz rugódozni sas ellen bagolynak !

67. Bethlen nem volt szintén sem kufár, sem tözsér ;
 Elméd elméjével me. mondtam hogy nem ér,
 Kit csak abban forgatsz: ökrökön mennyit nyér ?
 Kocsis sem volt, mint más, hanem jó kavalér.

68. A törökök Budán tudod-é mit mondtak
 A midőn Palánknál kuvarczot vallottak ?
 Bre ! kepegh *) Rákóczi ! .. rossz kocsisnak szidtak —
 A kanót szagában mikor sokat ittak.

69. Ez vakmerőséget valljon honnan vetted,
 Hogy Szent-Pál mondását nagy-mezsze vetetted ?
 Istenedet mostan de s mert hogy nem félted
 Jámbor királyodot urad nem tisztelted.

Ultima admonitio: >

70. Mégis intem azért s kérem Nagyságodat :
 Vedd eszedben e nagy lelki vakságodat,
 Alázd meg s hajtsad le fölemelt szarvadot —
 Melly miatt a lelked ugyan megrothadott.

71. Csak a kincsed s pénzed reménséged immár,
 Büdös kád a szived, noha nem vagy tinár ;
 Lelked is terhelve, mintegy lankadt szamárnak
 Vagy tengeren járó csalárd hamis kalmárnak.

Rákóczi:

72. Engem ne pirongass többet már Gellei,
 Mert indulatimnak a mint lett elei :
 Lehetetlen hogy ez az ördög szelei
 Másköppen újulna a fejünk velei.

73. Mint róka az farkát hányom az elmémet,
 De mégsem vihetem arra a szívemet

---

*) Bre ! török gúnyszó ; kepek, kopek, = csopok kutya.

Olly ellenségöl volt előttem az német,
Az pápista név is megemészt engemet.

G e l l e i :

74. Látom, Nagyságodban nincs töredelmesség
Szivedben gyökeret vert a vakmerőség ;
Azért mely távol van földtől az magas ég :
Oly me-sze lelkedtől mennyország s magas ég !

75. Eleget intelk : jobbítsd életedet,
Ne vetnéd kockára a szegény lelkedet ;
Eléggé elvesztéd hitedet s nevedet —
Azzal együtt csaknem minden gyermekidet.

76. Bűneid rútságát mind látom s mind hallom
Valamire intlek, előtted csak álom ;
Szived az ördögnek mintegy fészke, s alom,
Pokol leszen helyed, igazán megvallom.

77. Az mit cselekedtéél, az Isten ám lássa,
Akként szálljon reád mennyei áldása.
Mennyi lököknek lött miattad romlása —
Hassék fel az égben azok kiáltása !

78. Minemő gyónásod, bűneid vallása :
Olly poenitentiád s annak oldozása.
Feleséged s magad sok káromkodása
Szálljon faidra Kain bujdosása !

P o e n i t e n t i a :

79. Bűneidért hagyom : kiálts három Allá!-t
Isten hogyha mennyből reád tekint s meglát,
Talám kiszakgatja szived gonosz tollát,
Poccol is porzsóli annak undokságát.

A b s o l u t i o :

80. És a mindenható Isten soha rajtad
Meg ne könyörüljön, hogy őtet elhatted,
Édes szép hazánkot ok nélkül rontottad,
Pogánynyal bagzani nem is utállottad.

81. Az örök életben téged bé ne végyen,
 Kegyelme Istennek fejedem ne légyen,
 Szálljon fluidra mindennémő szégyen,
 Áruló Júdással egy jutalmat végyen!

82. Az Úr Jesus Christus téged megköttözzön
 Bűnöd rútságáért haragja öntözzön,
 Testedből a lelked hamar kiköltözzön —
 Erdély s Magyarország gyászba ne öltözzön.

A m e n.

Mivel már benne vagyunk a pamphlettekben, — folytassuk. Ha látnk az apa ellen írt pasquillust, lássuk a fiú ellen költött gúnyiratot is. II. Rákóczi Györgyöt értjük, ez ép oly vitéz, merész, mint nagyravágyó s épen ezért tragicus végű fejedelmet. Már lengyelországi szerencsétlen kimenetelű hadjárata után áll vala, maga ellen haragítva az egész világot, harc és villongás, trón és bukás között küzködve s verve a törököt, hol általa veretve, — midőn ingadozó s gyáva vágytársa, Barcsay Ákos ellenfejedelem, 1659 folytán, úgy látszik, még mielőtt régi ura, Rákóczi által Szebenbe szorítottatott volna, — szerzé vagy szerzette róla a következő éles, de itt-ott velős és jó magyarsággal készült gúnyiratot, mely válasz Rákóczinak valamely előbbi manifestumára. Nem versekben írt pasquill ugyan, de azért beillik pasquillnak prózában is. Ezen darabot is Vörösvártt, a Rákóczi-levéltárban találám, egykorú írott példányban, két íven in folio írva, a föntebbivel egy csomagban.

Barcsay Ákos gúnyirata II. Rákóczi György ellen.

R e p l i c a

Rákóczi György uram volt Fejedelemnek világ elciben bátran kiterjesztett mert igaz mentségimre, minket ha szerit tehetné, magához hasonlókkal gyűlöltető, egy bakot — de kerengő szókkal — nyúzó feleletére. (így.)

Kinek tenora ez:

Dat veniam coruis vexat censura columbas. Talám méltóságom inkább, mint személyem háládatlan; mellyet illenék visszaengednem, ha tőle vettem volna és csendesebben kérné, — *de vana est sine viribus ira. Mugit vitulus ad novam portam.*

Szálljon magában és úgy tigyen itéletet múlni kellett hűségemről; mert Istennel bizonyítom: hazámnak híve voltam, vagyok is, — pártos uramnak azzal nem tartoztam.

Qui nihil scit, si tacere scit, satis scit. Minthogy Lengyelországban elkopván kardja éli, édes vitéz nemzetünk veszedelmekor: az sok török és tatárverontásban most teli tölt, szóval és jajjal inkább, mint örömmel való emlékezetre méltó szíve bátorságát szemtelenül hántorgatja; de Arad s Lipppa közt való mezőben kivoná kardját újobban, annak élivel vágta ki magát hazájából, veszni hagyá Erdélyt, mégis bátran hordozza terhét, boros örömmel tetézi bánatját.

Pugnandum interdum esse, non quia velis, sed quia hostis cogat; oly kéntelen voltam én azzal, mint az juh, mert hajtják halálra menettel; ugyanis eszem-iszom közt vígezett dolognak nem kellett tanács.

Idem per idem turbatae mentis iudicium. Nem tagadom, hogy minden akkori tanácsúr híveinek hírekkel ment bé Lengyelországban; de mindnyájunknak akaratunk ellen. Az lengyel korona vadászátját az mi illeti: az iránt is vádolja magát idétlen mentséggel; hát mire valók voltak az sok aranyos új zászlók, kopják, és azon szükségre akkor hozatott számtalan párducz- és tigrisbőrök, prémes seregek? egész táborázásának idein királyi neve, és utólszór elfogott három-négy vezetéklovának terhe, kiben az legfínnyesebb és csak személyét illető királyi öltözetek voltak, külön-külön csomókban kötevezve? Jobb lett volna papok által, mint magának praesbiteriumi tudományát ottan hirdetni, — kinek bőrit már eladták volt, még magát nem látták. Így az borban volt az igazság s belé holt.

Az fűsvénységgel nagy szükségben az emberség együvé nem fér, — magának is megmondtam sokszor.

Ha engem régen arra tanított volna, hogy az hol vizet mond, ott tizet keressek, az hol ő tizet, én százat mondjak: mikor harmincz-negyven ezer talléránál hittel monda, több nincsen: milliót kérdettem volna, mert úgy esett volna könnyebben az lengyelek számára is, kiknek annál is többel adós, melyet pecséti és subscriptiója alatt való reversalisa nem hágy megtagadni. De talám inscriptióban tüne (így), hogy eddig is meg nem adta. Verba ligant homines, taurorum cornua funes, kiket ha Patakon megódanának, Erdélyben gyült (kincset?) bokrossan hullatnák.

Ha úgy vagyon: vízbe haló ember az habhoz is kap: mivel Erdélyben törvénytelenül gyűjtött, vont, húzott kincsét elébb kitakarévtván Accipe Rákóczy uram, egyebet annál nem hagyott, — nem kár volt ezüsten keresztyén lelket venni. De miért nem szánta meg keresztyén maga felekezetit? küldött volna sokából bár csak két millió aranyat, — megragadták volna úgy az pohárok és kösentyük is; higgye el minden, noha soka vólt: de nálamnál értiktelenb volt, mert tam deest Quaro quod habet, quam quod non habet.

Szokás világszerte, hogy ember aludni készülvén, dolmányát, szoknyáját letegye, kiadja, de másnap felvegye; mert kölömben hallhatlan ígéret volna ez ilyen veszemhez inkább mint adomhoz szokott nemzetségtül; ugyanis pollicitis Dives qui libet esse potest, sed non fit hoc verbis; ám, lássa Isten, halálra feküdt, csak hogy ígérni kellett is, — ha már azt effectuálni kiaszerítetett volna, megholt volna.

Nuda sunt ista verba, soha meg nem bizonyítja senkivel.

Minden halálnak egy oka: bajos volt egy féregnek oroszán ellen támadni, körmösnek való fára hágni. Rákóczy uram nélkül is nem volt Erdély bolond, hogy egy pusztá embernek pusztá szókká való ingerkedésére, valakinek soha nem elég priva umáért magát az hatalmasnak bármi áldozatúl felmutassa. Ha Balsanes soha nem voltam: bizony ő sem vólt Darius; üzte, nem érte. Feljebb, az negyedik és ötödik punctumban minden titkait tudtam én is de titkos correspondenciáit ő maga tudta. Oportet esse memorem

Kírkedhetik az igaz magyar szíj aradi nyereségel, — ha nyert véle.
Praesidiarius számban J. nűben nem űlt: mert az ellenség elérkezvén, minden-magával sietett elmenni előtte; megállapodott volna ugyan Jenűhöz közel, — ha Szikelyhid is mindenütt ott leit volna;

de látván, hogy elmaradt, az egízség felé vitette lova száját.
Ugyanis, mi haszna lett volna valamely jeni tókornak ura vére-
ben? téltja is Isten az kegyetlenséget. Et qui sibi, nequam cui bonus.

Sic ars deluditur arte; nem kétlem cserélne Rákóczy uram is, úgy vélem, kinál is fejedelemségemért uraságával titkon, — de nem lehetvén az cserében nyerni mind két félnek: költse békével az mit fűzött.

Paniotus voltam-é? nem tudom; de lugasi, karánsebesi pán voltam, vagyok most pán itt is, ott is, hála Istennek, expedit unus pro populo moriatur. Inkább újjomnak egy íze, mint testem veszszen; részecskéje, hogysen mint az ország, lakosival együtt.

Ma is azon hittel való jót vettem s veszek is naponkint hazámtúl, de nem házától; pogány kézben adását hittel fogadtam volna: maga sem hiszi; elméjét pennája megelőzte. Sőt még ötet szolgáltam: az pogány veszedelmére igyekeztem, jól tudja, — de bár adott volna Isten szívet szegény haza lakosinak török urunk parancsolatjának ez iránt is vígben vitelére, — így utolsó keserves romlás nem követte volna. Fuisset una salus victis.

Interrogatus responde; ad consilium ne accesseris, ante quam voceris, minus ad iudicium. Clamat reus in iudicem sententiam. Varga, ne tovább az kaptánál! Bizonynyal tudom, kölömbet irt egy felföldi protectorának, csudálom, szájánál pennája kölömbet fog, lévén az többihez hasonló ez is.

Mind Istennek s mind embernek gondja van Váradra, ne busulj.

Rákóczy uramnak annál soha nagyobb kedve szerint való dolgot nem cselekedhettem, tudván, kedve telik abban; kire nézve alkalmaztattam szája izint én is fontos szavaimat; tetszett, mint nála kiváltképpen kedves Are executiója.

Africai Scipio vitéz jobb karját országa láttára merőn elégette, meg sem vonyította még porrá nem ígett; talám, mondaná, riszeg volt? mondóm én is: hazája szeretetitül, — nem bortúl részeg; halhatatlan nevet (méltán is) szerze magának véle. Megint józan elmével veszni hagyta bennünket Rákóczy; meghaladván mesterit tanítványa, az törökhez halálra mentem, halálért instálván, mint igaz, nem férges haza fia. Impavidus steti, moruique timere nil

metuens, — de mégis egy országnak megmaradásáért annyit meg nem ígírt, menyit ő Lengyelországban maga ő személye megszabadulásáért csak megígírt; megadtam én nagyobb részét, — ő ma is, örökké is adja.

Megnyeri magát? nevesse, ki nem sirhat. Töröknek, tatárnak szokása: Bécsben is Allát kiált, — de hogy Krýmben magyar Alleluját énekel, szokatlan dolog; talám annak is én vagyok az oka, nem az, ki fugiendo vicit. Szaladya vesztette népét, nem irígylem bokros szerencséjit (ha azok) fejedelem uramnak.

Reám nem bizta volna, ha maga is elégtelenségét nem ismérte volna. Helytartója lészek holtig, — ha nem bánja.

Sem magát ő Felségét, sem tanácsit ok nélkül, mint ő Vískon és Lengyelországban is én nem fenyegettem, sem kupák között Rómát nem rablottam, bálvánt ígírt. Veszi, úgy látom, esziben: kivel játszik; sőt ex vicio alterius sapiens emendo meum.

Sapiens dominabitur astris Rakoczy, — ha mindenit elveszik az földén. Pénzt kért ki, az rabok váltságával maga szükségét tette ennek, baráti profundant lacrymas, quia finis eorum interitus.

Dicsírem, hogy az mivel kételen, örömet cselekeszi.

Úgy vallom én is: minden útat elkövetett reá szakadóúl függő utolsó romlásának eltávoztatására, nem adott (ártott?) magának, — de velünk úgy bánék, mint mostohával mostoha-anya, ki szabadúlhatatlan vízben halástúl mostohája ott öli belé, jó emlékezetit sem hagyja (így.)

Scio sapiunt froges. Elmulattad azt. Vocavimus te, et afugisti, et nos in interitu tuo ridebimus.

Úgy esmérte velem együtt ez világ s úgy is tapasztalta az elmúlt időkben, valamint ő maga is írja; de más értelemmel érti is, érzi is terhei alatt keservessen nyögő, megromlott nemzetünk felettibb való magyarságát, kitül azután mentse az Atya, Fiú, Szent-Lillek Ur-Isten mindnyájunkot, Ámen.

Qui scribit quod vult, quod non vult saepius audit
Contra verbosos nolo contendere verbis.

Eddig az érdekes gúnyirat.

Még csak egy históriás énekünk van hátra, a kalandos életű gr. B a l a s s a I m r é-ről 1666-ból, — s azzal czélba vett közléseinket befejezendettük.

THALY KÁLMÁN.

Könyvismertetések és bírálatok.

VI.

Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Kiadja a magy. tud. Akadémia történelmi bizottsága. Második osztály: Írók. Huszonharmadik kötet első fele. — E külön cím alatt is: Késmárki Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói, és emlékezetes írásai. 1686—1705. Közli Thaly Kálmán, m. akad. l. tag. Pest, 1868. n. 8. r. XXXII. és 410. l.

A Tököly-kor napló-irodalma szép tömeggé készül történetbúváraink szorgalma által domborodni. Akadémiánk fenncímzett kiadványainak XV. kötetében Nagy Iván 1863-ban kezdé meg a sort hősünk 1693—1694-ki füljegyzéseivel. Nagy Ivánt Torma Károly váltá fel e „Történelmi emlékek“ XVIII. kötetében Tököly 1676—1678-ki naplójával. Utóbb ismét Thaly Kálmán két vastag kötetben közlé nemcsak magának Tökölynek, hanem főbb híveinek is eddig feltalált naplóit és emlékezetes írásait.

Az ismertetés alá vett két kötet elseje csupán Tökölytől összesen hat darabot közöl, melyek közül az első, az 1689-ki Naplónak jun. 17-től sept. 25-kéig folyó töredéke.

Az említett évben, meghíusult békeértekezlet után, Leopold és a porta közt újból kitört a háború, melynek mindjárt kezdetén az osztrák hadvezér, Lajos bádeni örgróf, Batocsinnál és Niszánál fényes győzelmeket vett a törökön. E hadviseletben Tököly hétezernyi tekintélyes csapatot támogatta a portát, névszerint Vetiszlomot vitta. A háború ezen episodjára vonatkozik immár az előttem fekvő naplótöredék érdekeseb része.

Tököly jun. 17-kén Madách Pétert Horváth Ferencz és Mészáros Károly gyalog kapitányokkal 24, lovas és gyalog zászlóiból álló fizetett hadával expedialta, kiket másnap három török lovas csapat követett; 20-kán sajkákön és apró hajókon Huszain pasa hadából néhány száz gyalogot, kikhez két zászlóval magyar gyalogot rendelt, Vetiszlám felé előre küldött; Sándor Gáspár alatt azután a lovasokat s egész hadát átköltözteté a Timokon. Ő maga 24-kén Vetiszlámhoz egy mföldnyire ért, hol a magához hivatott Madáchtól, az előhad vezérétől érté, hogy „a vetiszlamiak erősen viselik magokat.“ Más nap már a „szép rendelt seregekkel“ Vetiszlám alá szállt s azonnal az ostrom előkészületeihez fogott, még pedig oly buzgalommal, hogy 26-kán éjjel a sánzhányással elkészült s hajnalban a lövetést elkezdeté; de mivel tarackjaival nem igen árthatott, Sophiába a vezérnek megírta, ha faltörő ágyút, mozsarat nem küld, nem sokat fog végrehajthatni. Az elégtelen ostromkészletek bátoríthatták fel a vetiszlamiakat, hogy 27-kén a törökök sánzára kicsaptak s kárt is tettek bennök, zászlót is nyertek. A kirohanást 30-kán ismételték, de visszanyomattak, mind a két részről sokaknak megsebesültével.

Jul. 6-kán a várbeliek kiűzentek a pasáknak, ha ezek hitet adnak s Tököly sem bántja őket, feladják a várat. Tököly nem akart ugyan hitlevelet adni, de mivel a törökök, hogy minél előbb kezökbe jusson a vár, az ürség föltételeit elfogadandóknak határozták, elvégre ő is beleegyezett: e szerint a vetiszlamiak átadták a várat s közülök kétszáz egynehány rácz Tököly szolgálatába állt.

Tököly azután apró csatározásokkal kísértgetett szerencsét. Így p. o. jul. 15-én Orsovát, melyből az ellenfél, nem tudni mi okból, páni rettegés közt a lakosokkal együtt serege elől elfutott, hatalmába kerítette. Sándor Gáspárt azután Mehádia felé küldé azon utasítással, hogy annak kőkastélyát, palánkját bevévén, Karán-Sebes, innen Temesvár felé tartson. Sándor Mehádiát már üresnek találta, így Sebes felé ment, s jövetelétől Heister annyira megrémült, hogy Sebesben 400 németet hagyva ürségtől, ő maga Erdélybe ment, Sándor pedig visszajött.

Tököly azután elindult, hogy Redzsebb török fővezért támogatssa, de jul. 11-kén Madách, az előhad vezére, csapatostúl

azon hírrel jött meg, hogy emberei Poserolezánál Lajos bádeni űrgróf, Veterani, Hofkircher és Piccolomini tábornokok alatt 30 ezernyi német hadra bukkantak, a Poserolezán és szőleiben volt németekre, mert strázsájok nem vala, váratlanul ráütöttek, közülök sokat levágtak, el is fogtak. E hír folytán Tököly elönyomulás helyett seregével visszavonúlt, és Orsovának, melyet az ellenhad fenyegetett, védelmére „rettenetes utakon s kösziklákon“ ment. Az ellenség azonban Melhádia felé fordult. Űldözésére vagy kétezernyi csapat küldetett, de egész Melhádiáig nem érte utól, hol az ellenfél csak rövid ideig pihent s éjfélkor tovább haladt.

Aug. 22-kén Tököly parancsot kapott a szultántól, hogy Redzseb fővezérrel egyesüljön, s ehez készültekor másnap zaj támad, hogy a Dunán hajókon jó alá az ellenség. Tököly hadával, Ali pasa furkátáb- és sajkákon elébe indultak, mit az észrevevén, hajóit visszafordítá, de a Duna sebessége miatt fölfelé nem igen haladhatott. E közben török lovasok a hajókat kísérő császári lovasokra ütöttek, minek folytán a hajóhad megállt, partra szállt, de Tököly is embereit átszállította s csata fejlett ki, melyben a császáriak közül sokan elhullának, sokan elfogattak, a hajók és 31 zászló zsákmányúl estek.

Karán-Sebesnél ekkor Erdélyből megerősödött császári sereg táborozott, ez pedig könnyen veszélyezteté a törökök vívmányait, ha ők és Tököly a szultán parancsa szerint a másfelé működő Redzsebbel egyesülnek. E miatt abban állapotodott meg a haditanács, hogy a körülményekről értesíttessék a szultán, s további intézkedéseig Orsova körül maradjon a sereg. A válasz újból egyesülést parancsolt Redzsebbel, a ki Jagodinánál állt, szemközt vele pedig a Morava tulsó partján a német tábor; de mivel ez Poseroleza és Orsova felé mozdulatokat tön, Tököly és a vele volt törökök jobbnak vélték az egyesülést ez úttal meg sem kísérleni. Pár nap mulva hire jött, hogy Redzseb megveretett, mi parancsoló szükségéggé tevé Tökölynek egyesülését a megvert sereggel, s e célra tett intézkedéseivel szakad meg e naplötüredék.

E kötet második darabja: Tököly Imre fejedelem keresztyén-szigeti articulussai, vagyis azon föltételek, melyek szerint Tököly 1690-ki sept. 15-kére Keresztyén-Szi-

getre összehítt országgyűlésen erdélyi fejedelemmé választatott s más ottan hozott törvények, Tököly saját példányából közölve. Tartalmuk : hogy a rendeket a bevett négy vallás szabad gyakorlatában személyválogatás nélkül megtartja : — a portával való jó viszonynak fenn- s a békének megtartására, a szabadság helyreállítására, a határok kiterjesztésére s oltalmazására mindent elkövetni igyekezzék ; — törvény-, igazság-, békeszerető, jó lelkiismeretű tanácsosokat mind a három nemzetből válaszszon, kiknek híre nélkül országos kül- és beldolgokat ne végezzen, azt pedig, a ki az ország törvénye, szabadsága, végzései ellenére veszélyes és ártalmas tanácsot adna, kérdés nélkül proscriptióval és notorius-sággal büntesse ; — urakat, nemeseket, kerített és mezővárosokat, székelyeket és szászokat régi törvényes szabadítékaik s inscriptiókban, mások jogainak épségben maradása mellett, megtartja ; — az ország törvényeit mind maga megtartsa, mind másokkal megtartassa, igazságot mindenkinek szolgáltatson, az ítéletek végrehajtását ne gátolja ; — minthogy fejedelemmé sok hadaknak az országban létele alatt választatott, a szabad választást teljes életében semmi uton ne akadályozza ; — a tanácsai rendnek az országgyűlésen szólásszabadságot engedjen ; — a fiscalis javakat s más jövedelmeket idővel visszaszerezni igyekezzék s az ország határait, végházait el ne idegenítse ; — ítélet nélkül senkit el ne fogasson, erőszakoskodni senkinek ne engedjen.

Az összegyűlt rendek e föltételeken kívül hoztak még más végzéseket is, jelesen : Tökölynek azelőtt elkobozott erdélyi birtokait visszaadták ; — Petróczy Istvánt, Sándor Gáspárt, Horváth Istvánt, Okolicsányi Andrást, Borbély Istvánt, Horváth Ferenczet Péchy Gábort, Pogány Zsigmondot, Ugróczy Lászlót, Dobay Gábort, Bay Lászlót, Ubrisy Ferenczet, Sulyok Ferenczet, Szuhay Györgyöt, Bay Andrást, Horváth Lászlót, Földváry Lászlót, Füleky Mátyást, Cserneky András Deákot, Péchy Imrét honfűsítot-ták ; — Görgényt és Déva várát a hozzájuk tartozókkal Tökölynek és maradékainak hatvan-hatvanezer frtban, úgy szintén mindazt, a mit az országtól elszakított részekben visszaszerezhet, mások jogainak épségben maradása mellett, inscribálták ; — Szebent s más helyeket Tököly oblocálja ; — a portára országgyűlésileg választott Baló Mátyás, Mihács Mihály, Nagy-Sinki

János Deák főkövetekhez Tököly is a maga részéről főkövetet válaszson; — a szomszéd országokba hova, mikor és kiket kelljen követekül küldeni, Tököly a tanácsurakkal egyetértőleg intézkedjék; — az adóhátrálék beszédésével Kálnoky Sámuel, Horváth Miklóst és Kovács Istvánt bízták meg, kik hez Tököly is főadószedőnek egy tanácsurat válaszson s tőlök a bevételről és kiadásról számot kérjen; — a fiscalis jóságok visszafoglalása ügyében tartsa meg az Approb. Const. 2. r. 8. cz. 1. articulusát; — a németeknek adott esküjüket átok alatt ejurálták, s a német kormányhoz többé követek soha ne küldessenek, végezték; — megigérték ugyan, hogy Tököly hadait elszállásolják, ez ügyet azonban a következő országgyűlésre halasztották; végezték továbbá, a székelyek úgy a vármegyék is gratuitus munkával senki által ne terheltesse; — a székelyek adója szállíttassék le s ők a főtiszteken és székeken kívül regalissal ne hívassanak; — a szászok szabadítékai fenntartassanak, a borfoglalásnál becsüszott visszaélések pedig szüntettessenek meg; — Daczó János személye és jóságai nota alól oldoztassanak fel; végre százezernyi had élelmezésére 40 napra 32,260 köböl búzát, 100,588 köböl zabot, 4,232 vágómarhát, 801 akó vajat, 55 hordó bort szavaztak meg.

Harmadik egyszersmind legterjedelmes darab e kötetben: Tököly Imre leveleskönyve az 1694-ik évről, mely a fejedelemnek egy egész évi diplomatiái működésével ismertet meg bennünket, meg azzal is, a nagy szavak és ígéretek, de törpe tettek mellett mily keserű a hontalan kenyeré.

Franciaország fejedelme anyagi segélyt ígért Tökölynek s fizette is, de a konstantinápolyi francia orator oly rendetlenül szolgáltatta ki és olyan időben, a midőn mindent két- vagy háromszoros áron kellett bevásárolni. Hadaink egész téli élelmét például Tököly őszi nem szerezhette be, télen vagy tavaszkor azután sokkal drágábban kelle mindent megfizetnie. Az orator ily magaviselete azon gyanút ébreszté hontalanunkban, hogy ő nem tudósítja őszintén kormányát Tököly dolgairól, sőt a francia királynak azon törekvését sem mozditja elő a portán kellően, hogy Tököly erdélyi fejedelemségébe visszasegíttessék. Bizalmatlanná akarta Tökölyt a török ministerek iránt tenni, néha olyforma besügással is, hogy ha Tököly más uton nem

gondoskodik életéről, a törökök miatt el kell vesznie. Ebben ismét Tököly az oratornak titkos fondorkodását sejté, hogy ilyen úton üzze őt vissza a német császár kegyelmébe s vonja el tőle a török és francia pártfogást.

Sokkal keservesebb volt Tököly állása szemközt a portával, melynek ígéretei özön, tettei aszály valának. A szolgálatot megkivánta Tököly embereitől, de szükségeikről fukarúl gondoskodott, s ha fel is nyitá fősvény kezét, a segély lajhárlábon járt. Legnagyobb gondjába került Tökölynek, a vele menekültek élelmezése és ruházása. Mit e végre a portától kapott, elégtelen, sokszor használhatlan volt. Jan. 11-kén írja Sándor Gáspárnak: „Az hadak eselédi is itten már egészen reánk szorulván, revideáltattuk állapotjokat; éhel s hideggel vesznek el, ha nem könyörülünk rajtuk.“ Ilyen panaszokkal telvék Tökölynek e levelei s minő állapotban lehettek az ő emberei, képzelhetjük, ha önmagáról így ír oct. 20-kán a nagyvezérnek: „Isten úgy boldogítson dolgomban, ha igazat nem irok nagyságodnak: arra jutottam, hogy ha valamit eladok, úgy készíthetek ételt is ebédemre.“ Keresett ő, talált is módokat, melyekkel úgy a maga, mint katonái inségén legalább ideiglen segítsen. Majd saját, majd neje ékszereit elzálogította, s midőn a török pénzsegély megérkezett, kiváltotta. De így sem lehetett a nélkülözést mindig eltávolítania. Próbált oly módot is, hogy tevelés végett Gyula és Temesvár felé küldé lovasait, de ezeknek ott is éhséggel kelle küzdeniek elannyira, hogy egy ízben Gyuláról Szeged felé kiindulva, esolnkokon átkeltek a Tiszán s éjjel Győr falura, saját nemzetökre ütöttek, ott zsákmányoltak, marhát elhajtottak, néhány lakost magokkal vittek, megüzenvén a győrieknek, hogy az elfogottak csakis élelmiszereken válthatók ki. És ez nem volt egyetlen eset, hogy így segítettek magokon Tököly katonái. Több tiszamentit fogtak így el, kiket Gyulán fogva tartottak s kiknek pénzen kiszabadításukat nem ellenzé ugyan a szegedi parancsnok, de élelemszerekért őket kiváltani, ha a tömlőczben vesznek is, nem engedé.

A porta fősvénykedett, Tököly sajátjából katonáit fizetni nem volt képes. Így történt, hogy a jeni-palánki kuruczgyalogság 1693-ban csak egy havi fizetését kapta meg. Rákövetkezett

az 1694-ki kemény tél, midőn az őrség koplalva, nagyobb részt egy ingben, köpönyegben telett; e nyomor végre fellázítá a katonákat, kik az ellenfél által amugy is csábíttatva, a kapitányt megkötözték, feleségestül magokkal vitték, a Palánkot felgyújtották s az ellenséghez átpártoltak. Hasonlót tett a galambvári őrség is. Így apadott száma azoknak, a kik Tökölyvel menekültek volt s kik, mint Tököly a nagyvezérnek írta: „Musztafa passa vezér idejében ötezeren s háromszázan voltak; másik esztendőbe négyezerre, harmadik esztendőben háromezerre, negyedik esztendőben kétezerre ötszázra szállott az számok, most már kétszázra tartására rendeltetett tain a vezértül: ezután annyit sem tarthatok.“

A porta magaviselete Tökölyben azon gondolatot is ébreszté, miszerint oda akarja juttatni az ő dolgát, hogy hadaitól, szolgálótól váljon meg, vagy legalább nagy zavart okozzon a menekültek közt. Ily gondolatokban megerősítheté őt Veteraninak nyilatkozata is, melyet Tökölynek besúgtak s állítólag emigy hangzék: „Isten, a kit meg akar verni, annak elveszi az eszét; most pedig úgy látom, hogy az isten csakugyan végképen elvette Tökölynek az eszét, mi annak jele, hogy meg akarja büntetni, mert Tököly maga is tudja, hogy a török csak politice bánik vele s nem pártolja úgy, mint azelőtt, és az erdélyi fejedelemség felett másokkal alkudozik — ő mégis fejedelem akkar lenni, midőn nem fejedelemségéről, hanem életéről s örökös számtzéséről van a szó, holott Leopoldtól nemesak jószágait, de több kegyét is visszanyerhette, és fejedelemnek neveztetetett volna.“

Ily viszonyok közt lehettek Tökölynek órái, melyekben kialvásnak indult a boldogtalan egyetlen vigaszának, a reménynek utolsó szikrája is. Ilyen órája volt talán az is, midőn a francia királyt és ministereit arra kérte, eszközölnék ki honfűsittatását Lengyelországban, tán a végett leginkább, hogy oda vonulhasson, ha Törökországban nem maradhatna. De az ilyen kialvó szikrát is fényre lobbanótták a nem hiányzott biztosítások, ígéretek, melyekkel a török államférfiak véglehelletéig török földön tartották meg a szerencsétlen fejedelmet. Ügye jobbra fordulásának reményét fölélesztette Rákóczi Ferencz forradalma is, miről tanúskodik —

Negyedik darabja e kötetnek: Tököly Imre levelei II. Rákóczi Ferenchez. Itt Tökölynek két levele van adva, melyeknek egyikében, 1705-ki jul. 4-kén, bizalmát fejezi ki Rákóczi irányában, hogy „kegyelmelmed szives munkája által hazámat s kegyelmedet több hazafiaival még az én Istenem megadja látnom“, azután kéri őt, hogy pusztá jószágainak jövedelméből küldjön neki költséget, ezt, visszatérítés mellett, a magáéból is toldja meg, „mert nem tagadhatom“ ugymond „édes fiam-uram, utolsó szükségre és szorulásomra való jutásomat, minden alkalmatosságokból ez nehéz és terhes bujdosásban való megfosztásomat és Isten itéletiből oly nemzet között való lakásomat, kik között dolgom eddig régen más formában fordult volna, ha költség volt volna, úgy mint ezelőtt, kezemben.“ S valamivel alább írja: „Örülök felettébb édes fiam-uram, azon is, hogy az ellenség és némely állhatatlan elmék practicái kegyelmednek nem árthatnak, dolgait olyan rendben vette; ugyanis akkor boldogabb az ember, édes fiam-uram, mikor nem maga, hanem mások kárán tanul, melyben én elégséges példája lehetek kegyelmednek.“

Ötödik darabnak van fölvéve: Tököly Imre 1705-ki leveles könyve. Ez 30 levélből álló töredék.

E levelekben a Rákóczi-forradalom főszereplőit, Bercsényi Miklóst, Forgách Simont, Pekry Lőrinczet, Eszterházy Antalt, Ottlik Györgyöt, Jánoky Zsigmondot, Szirmay Istvánt, Vay Ádámot, Sréter Jánost, Izdenczy Mártont, Petrőczy Istvánt, Bessenyey Zsigmondot, s másokat arra kéri Tököly, hogy a Rákosra összehitt országgyűlésen pártolják azt, a mit oda küldött követe, Bay Mihály, az ő nevében kérend. A kérelemnek főpontjai a követ utasítása szerint, ezek valának: Tökölynek adassanak jószágai mind a két hazában vissza; a netán megkötendő békében ő reá is figyelem fordíttassék; a portára küldendő követ az ő kiszabadulásán is munkálkodjék; a véle számüzöttek kérelmei hasonlóan teljesíttessenek. — Ezekre a Rákosra hirdetett, de a hadi állapotok miatt Szécsénybe áttett országgyűlésen ezt határozták az egybegyűlt rendek: „Az méltóságos Tökölyi Imre fejedelem az magyar haza szabadságának helyreállításáért fegyvert fogván, és azon ügynek minden jobb utakon és módokon való foly-

tatására életét, jószágát feláldozván, úgy most is hazafiúi magyarsága szerint hazánkért bujdosásban lévén, és minden jószágától az austriai ház által megfosztatván: minthogy Isten által azon jószágok az mostani ügynek birodalmában estenek, — méltónak íteltetett, hogy az praetitulált fejedelem minden jószágiban restituáltassék, maga pedig személye szerint több bujdosó magyarokkal az leendő békességnek tractájában includáltassék; sőt mivel azon magyar ügynek folytatásával hol maga, hol arra rendelt emberi pro publico némü-némü adósságokat contraháltak, hogy praevia rei investigatione veritate comperta, az olytén megkárosodott creditoroknak az méltóságos vezérlő-fejedelem (Rákóczi) ex cassa publica contentatiót tehessen, igazságosnak találatott.“

A kötet utolsó darabja: T ö k ö l y I m r e végrendelete, mely 1705-ki sept. 3-kán kelt, s 10 nap mulva Tököly meghalt. E végrendeletben Tököly árvai, likavai, liétavai várakban volt jogát, Zsolna városát, Késmárkot, styavniki kastélyt ötvenötvenezer rhénes ftban Rákóczi Ferencznek, kit a végrendelet végrehajtására is megkért, hagyományozta, egyik életben leendő fiát fiává fogadta s nevét, hogy a Tököly-család ki ne haljon, reá szállította. Egy aranyos poharat, húsz aranyos csészét, egy veresselyem atlacz szkófiummal szőtt ágyöltözetet szintén Rákóczi Ferencznek hagyott. — Ha Rákóczi meg találna halni, e végrendelet végrehajtását Magyarországbán Bercsényi Miklóstra, kinek enyiczkei kastélyát hagyományozta, míg Erdélyben Pekry Lőrinczre és Mikes Mihályra bizta. — Rimaszombati és gyöngyösi részjószágait az eperjesi luth. collegiumnak, — ezer talléros gyémantos gyűrűjét a portai francia rendkívüli követnek hagyta; — Pekry Lőrincznek nejének küküllővári jussát hagyományozta azon kikötéssel, hogy e jószágból négyezer magyar frtot érő részletet Szőlősy Zsigmondnak és nejének, gyermekségök óta igaz szolgálatukért adjanak s azt ők a négyezer f. lefizetéseig békésen birhassák, ha pedig Pekryék megfogyatkoznának, Rákóczi Szőlősyéknek ugyanannyit érő jószágot szakittasson ki Tökölynek erdélyi vagy magyarországi birtokaiból, ezenfelül 300 tallért is adjon nekik; — a szigeti udvarházban levő részét vagy helyette négyezer ftot, azonkívül 200 tallért Bay Mihálynak, — a krakkai udvarházban levő részét

vagy négyezer ftot, azonkívül 300 tallért Komáromy Jánosnak ; — bodrog-keresztúri házát a hozzá tartozó szőlőkkel vagy három ezer ftot, ezen felül 250 tallért Szkárosy Sámuelnek ; — brettyei udvarházát vagy három ezer ftot, azonkívül 200 tallért Pápay Gáspárnak, — gyulafejevári házát Mikes Mihálynénak hagyományozta. Más apróbb hagyományait mellőzve, azt említem még, mikép azoknak, a kik halála után visszatérendnek magyar vagy erdélyi hazájokba, úti költségökről is gondoskodott. Szívének egyik nemes vonásáról tanúskodik azon intézkedése is, hogy azon nemtelen szolgálait, a kik Magyarországra vagy Erdélybe visszaszakadnak, Rákóczi Tökölynek jószágaiban telepíttesse le s nemesítse meg, mindeniknek 6 ökröt és 2 tehenet adván ; ezt pedig a főbb rendeknek hagyott jószágok kiosztása előtt fogantatosítsa, „mert a szegénynek nehezebb a dolga.“ Azt is lelkére kötötte Rákóczinak, hogy öt Törökországban semmi esetre sem, hanem vagy Erdélyben vagy Magyarországon, lutheranus, kerített kulcsos városnak templomában temettesse el, koporsója fölé pedig zászlót és siriratot tétessen.

G A R Á D Y.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat jun. 1-jén, Horváth Mihály elnöklete alatt tartott választmányi ülésében, a legközelebbi köz- és választmányi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után, következő ügyek tárgyalattak :

1. Titkár felolvassa gr. Hadik Béla úrnak, mint gr. Barkóczy János úr meghatalmazottjának Pálócson — Ungvármegye — 1871. május 15-kén, társulati elnök gr. Mikó Imre önmagához intézett válaszát, melyben a nemes gróf a legszívesebb készséggel megengedi a gr. Barkóczy-család levéltárának a kirándulandó bizottság által leendő átbúvároltatását, sőt az e végből Pálócra, a levéltár helyére, menendő társulati tagokat vendégeiül meghívja. Egyszersmind a kiholt Gerssei gr. Petheő-család levéltára holléte iránt is tudakozódní s megnyitását kieszközölni ígérkezik. — A hazafiúi készség, tudományos meleg érdekltség és főúri előzékenység hangján irt rokonszenves levél igen kellemes benyomást tón a tagokra, s örvendetes tudomásul vétetett.

2. Hasonló előzékenységről tanúskodó válaszról tett jelentést a titkár, b. Sennye y Pál ú r ő exeja és a Homonnai Drugeth örökösök (gr. Almássy Mór; Szirmay Pál stb.) részéről is. — És így mind a három nevezetes nemzetségi levéltár megnyílása immár biztosítva van, — óhjtandó csak, hogy minél többen jelentkezzenek a történetbúvárlatban jártas tagok közül a kirándulásban leendő részvételre. Eddig elé Horváth Mihály másodelnök, Thaly Kálmán titkár, Frankl Vilmos, Lehoczky Tivadár, Nagy Imre, Nyáry Albert, Rómer Flóris, Szabó Károly és esetleg Pesty Frigyes és Foltíny János választmányi, továbbá Iványi István, Maár József, Nagy Gyula és Nátafalussy Kornél évdíjas tagok jelentkeztek, reméljük azonban, hogy a július 6-iki választmányi ülésig még számosan fognak hozzájuk csatlakozni. Mire még egyszer melegen fölhívjuk t. tagtársainkat és tisztelettel kérjük, hogy ebbeli elhatározásaikat az említett határidőig a társulati titkárral okvetlenül tudatni szíveskedjenek, az eleve teendő intézkedések, főkép a név szerint kiállítandó vasutjegyek végett.

3. Titkár utólag bemutatja a m. tud. Akadémia meghívó levelét ennek május 20-ki ünnepélyes közgyűlésére s jelenti, hogy ez alkalommal a Történelmi Társulatot mindhárom elnöke s számos tagja képviselte. Helyeslő tudomásul szolgál.

4. Felolvastatik Foltíny János levele, melyben köszönetet mond választmányi taggá választása — s azon megtisztelő felhívásért, hogy Szabolcs vármegye monographiájának megírását a társulat erkölcsi támogatása mellett vállalná el. Az utóbbira késznek nyilatkozik, azon föltételek alatt, hogy határidőhöz kötve ne legyen, továbbá, hogy ha művét bármi okból be nem fejezhetné: a gyűjtött anyagot a Magyar Történelmi Társulat vagy a munkát folytatandó egyén rendelkezése alá tartozzék bocsátani, — végre, hogy a Társulat támogatása leginkább oda irányuljon, miként ő, ki ez idő szerint helyhez kötött állásban van, a nevezett monographiára vonatkozó okmányokat feldolgozás végett az illető levéltárakból házához kaphassa.

Ezen egyaránt méltányos föltételek a választmány által elogadtatván, Foltíny ú r erről értesíttetni határozottatott.

5. Nagy Imre, mint a gr. Zichy-codex egyik szerkesztője jelenti, hogy a mélt. család fő, id. gr. Zichy Károly ú r, az 500 példányban nyomott okmánytárból 100 példányt a nemzetség tagjai

számára megtartván, 100-at viszont a Történelmi Társulat rendelkezése alá helyez, a hátra levő 300-at pedig a társulat könyvtárosa: Tettey Nándor útján közforgalomba bocsátja, olyképen, hogy az ezekből várható bevétel, a későbbi kötetek kiadási költségeihez csatoltassék. Jelenti egyszersmind, hogy a főntisztelt senior, id. gr. Zichy Károly úr ömlga már a második kötet kiadási költségeit is folyóvá tenni méltóztatott, és így legközelebb ezen kötet nyomtatása is meg fog kezdetni.

Mely jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, az érdemekben megagott buzgó hazafiú id. gr. Zichi Károlynak hálateljes főiratban a társulat köszönete határozottatott kifejeztetni Horváth Mihály indítványára, ama nemes és valóban ritka áldozatkészségeért, melylyel e nagybecsű történetirodalmi vállalat létrehozását lehetővé tenni méltóztatott. A társulatnak adományozott 100 példányra nézve pedig az végeztetett, hogy 60 példány ki fog osztatni a társulati elnökség, választmány és a kolozsvári állandó bizottság tagjai, 40 pedig — a mélt. senior úr óhajához képest — a hazai főbb tudományos intézetek és iskolák könyvtárai között.

6. Horváth Mihály, mint az országgyűlés által a társulat indítványa folytán kiküldött czímerészeti bizottság elnöke jelenti, hogy e bizottság befejezte munkáját: mielőtt azonban azt még a jelen ülészakban a képviselőháznak bemutatná: óhajtaná társulatunk bizottságával közölni. E végből a czímerészeti bizottság tagjai: Ipolyi, Arnold, Rómer Flóris, Nagy Iván és b. Nyáry Albert urak fölkérettek, hogy mielőbbi vegyes értekezlet végett tegyék magokat érintkezésbe Henszlmann Imre úrral, mint az országos czímerészeti bizottság előadóival. Ezen értekezlet mindjárt másnapra tüzetett ki.

7. Thaly Kálmán jelentést tesz a Szlavniczai Sándor-féle okmánytár második kötetéről. E kötet három részből áll; az első, II. Rákóczi Ferencz korából tartalmaz 26 db. eredeti missilis levelet és okmányt, úgymint Rákóczitól, Beresényitől, gr. Eszterházy Antaltól s Dánieltől, Vécsey Sándortól, Andrassy Györgytől, — a főntebbiekéi mind ez utóbbihoz intézve; továbbá gr. Heister Sigbert és gr. Pálffy János es. hadvezérektől amnystialis és adományleveleket, Szlavniczai Sándor Albert részére. Ama kurucz részről írt levelek közt különös érdekűek Rákóczinak s kivált Beresényinek a Krasznahorka várát hősiesen védő

báró Andrássy György tábornokhoz 1710-ben irt biztató és tudósító levelei.

A kötet második részét 23 levél képezi 1711—1738-ból, Sándor Alberthez intézve. Ezek csekély történeti értékkel bírnak. Annál érdekesebb azonban a harmadik rész, mely a jász és kun kerületek s községeknek 1668-tól 1680 ig b. Andrássy Miklós jász és kún főkapitányhoz intézett eredeti, — ép kerületi, illetőleg községpecsétekkel ékeskedő — fölterjesztéseiből, szám szerint 47 darabból áll. Minthogy ezen iratok a jászkún kerület történetéhez igen számos új adatot szolgáltatnak: jelentéstevő indítványára közöltetni fognak az ezen vidékek monographusa: Gyárfás István v. tag úrral, lemásolás és felhasználás végett. A kuruczvilági leveleket viszont Thaly másolta le már, s műveihez fölhasználandja.

8. Szabó Károly úr, társulati tag Bécsből, a Rákóczi-féle fölségárlási 1701-iki pöriratok ügyében a cs. k. udv. titkos levéltárban tett kutatásai eredménytelenségéről tesz jelentést. Közelebről Német-Újhelytt fog ugyane tárgyban bővebb kutatást tenni a városi levéltárban, mint a hol e nevezetes pöriratok egy része, értesülése szerint, állítólag léteznék. Az eredményről értesítendi a társulatot. Köszönettel fog vétetni.

9. Titkár, pesti lakos Eötvös Károly urat jelenti be évdíjas tagúl; elfogadtatik.

10. Szintén titkár bemutatja Szerémi herczeg Odescalchi Arthúrnak Szkiczóról, Aranyos-Maróth mellől, f. é. május 30-káról hozzá intézett levelét, melyben a herczeg a Történelmi Társulat alapszabályainak megküldését kérve, egyszersmind tudatja, hogy ő, mint a hazai történelem különös kedvelője, közelebről buvárlatokat tőn, nevezetesen átkutatta azon régi irományokat, melyek jelenleg a kis-tapolcsányi plebánián léteznek, s a Várad alatt 1664-ben elesett gr. Rákóczi László leánya: gr. Rákóczi Erzsébet — előbb gr. Erdődy Ádám, majd gr. Erdődy György országbíró neje — által 1687-ben alapított, ugynevezett Karmel-hegyi bold. Szűz-Mária-társulatra vonatkoznak. E társulatnak — írja a herczeg — az alapító grófnő idejében azon egész vidék előbbkelői tagjai valának, s egy könyvet vezettek, a melybe minden tag beírta nevét. Így avatta a társulat tagjává a buzgó alapítónő ifju rokonát, a nála 1697. nyarán családjával látogatáson megfordúlt fejedelem II. Rákóczi Ferenczet is, nejével Hessen-Rheinfelsi Charlotte

Amelie hercegasszonynyal s akkori csecsemő kis fiukkal együtt. Ugyanis hg. Odescalchinak sikerült az említett társulati alapkönyv egyik immár legromladozottabb lapján II. Rákóczi Ferencz sajátkezüleg beírt nevét e kelettel: Kis-Tapolcsány, die 21 July Anno 1697. föltalálni, ekképen: „Franciscus Princeps Rakoczi m. p. Karolina Amalia Margravia Hassiae, és Leopoldus Ludovicus . . . . . Josephus Antonius iunior Princeps Rákóczi.” Jól jegyzi meg a fölfedező herceg, hogy Rákóczi itt is, mint mindig, cz-vel és i-vel — nem y-nal — írta nevét; továbbá azon sejtelmét közli, hogy, miután Mária-Magdolna ünnepe július 22-kére esik: Rákóczi alkalmasint ennek, mint az egylet védnöje ünnepének (mely Kis-Tapolcsányt még ma is, noha különben ma már rendszerint nem ünnep, meg szokott ünnepeltetni) alkalmából rándult ki nénje látogatására. Mind a három név maga Rákóczi Ferencz kezeirása.

A legérdekesebb azonban az egészben az, hogy hg. Odescalchi e fölfedezése által a fejedelmi Rákóczi-ház családfáját egy kis, eddig ismeretlen ágacskaival: a Lipót, Lajos, József, Antal neveket viselt hercegfíúval gazdagítja. Ezen, bizonyára első éveiben elhalt csemetécskéről ugyanis genealogjaink, még a legújabb, a jeles Nagy Iván, sem emlékeznek; Rákóczinak csak két fiáról: az 1700-ban született Józsefről s az 1701-ben világra jött Györgyről van tudomásuk. A derék herceg fölfedezése tehát a híres nemzetség fáját egy új hajtással gyarapítja.

A szíves közlés köszönettel fogadtatván, a kívánt alapszabályok meg fognak küldetni.

11. Thaly Kálmán értekezett Bay Mihálynak és Pápay Gáspárnak, II. Rákóczi Ferencz fejedelem Krimbe, a tatár chánhoz küldött követeinek 1705—1706-iki naplójáról, melynek kéziratát Vörösvártn, a Rákóczi - Asprenont - Erdödy - levéltárban találta. Miután értekező a becses iratnak a magyar, török, orosz és svéd érdekeket egyaránt érdeklő diplomatiai fontosságát fejtegette s figyelmezteté a hallgatókat egy különös érdekű részletre, melyből megtudjuk, hogy a mesze jövőbe látó, éles eszű fejedelem a mai keleti kérdést a töröknek már 166 évvel ezelőtt megjósolá *); mutatványúl egyes részeket

---

*) „ . . . bizonyos dolog, hogy az hatalmas török nemzetnek némely tartományi, úgymint Moldova, Havasalföld (Oláhország), Rácország (Szerbia), Albánia, Bulgária és Görögország egy valláson lévén

olvasott fel az utleirási szempontból is érdekes naplóból, melyben a beszarábiai puszták, a Neszter parti akkor még magyar falu Cseber-Csík *) s a krimmi félszigetnek az 1853—56-iki háború által híressé lett vidékei leiratnak. — Az egész napló ki fog nyomatni.

12. Nagy Iván felolvassa bírálati észrevételeit L e h o c z k y T i v a d a'r Bereg vármegye monographiájára. Ki fog adatni Lehoczky-nak addig is, míg a másik bíráló Pesty Erigyes a maga múlt alkalommal előadott észrevételeit szintén írásba téve, nevezett szerzőnek megküldendé.

A főntebbi tárgy alkalmat szolgáltatott egy kis eszmecserére, mely a körül forgott, hogy az egyes monographiák különféle összeállítását tekintve, vajmi üdvös volna, ha bizonyos egyöntetű módszer állapíttatnék meg, a mely szerint aztán a monographiák írói műveik egybeállítását, szerkezetét, belső felosztását, előadási rendét és formáját illetőleg eljárhatnának. Ily általános mintául szolgálendő módszer vagyis keret megállapítására leginkább a Történelmi Társulat lévén hivatva: e czélból Thaly indítványára, W e n z e l G u s z t á v elnöktele alatt külön bizottság alakított, melynek tagjaivá C s a p l á r Benedek, F r a n k l Vilmos, N a g y Imre, b. N y á r y Albert, O r b á n Balázs, P e s t y Frigyes, és R ó m e r Flóris urak választottak. E bizottság mindjárt a választmányi ülés után együtt maradt tanácskozmányra.

Az ülés ezen ügy elintézésével, — több tárgy ezuttal nem lévén, — befejeztetett.

— **A magyar tudományos Akadémiában** legközelebb végbement választásokról, vagyis inkább választási eljárásról, — a mi a második osztálycsoportot illeti, — épen az Akadémia érdeké-

---

az mosquával: mihelyt ereje ezen tartományokhoz érkezik: azonnal az töröktől elállanak, és így az két erős ellenségtől két felől fog szorongattatni.“ Ekkép szól egyebek közt e tárgyról Rákóczi előterjesztése a fényes portánál s a tatár chánnál. Tehát a leghatározottabban reámutat a fejedelem ritka államférfiúi éleslátással ama veszélyes sebre, melyet még akkor vajmi kevesen vettek észre, de a török birodalom testén még ma is folyvást vérzik és sajog s a legelső érintésre újra és újra kigyúlad.

*) L. az ezen magyar telepre vonatkozó részt általunk a Századok 1868-ik évi folyama 582—83. lapján közölve.

ben jobban szeretnénk teljesen hallgatni; minthogy azonban ezt tudósítói tisztünkhez képest nem tehetjük: szólunk róla rövideden, de csak mintegy az irányt jelezve, a részleteket lehetőleg elhallgatva, — hadd maradjanak ezek a színpalak mögött.

Az új alapszabályok által egybeerőszakolt történelmi, törvény- és államtudományi s bölcsészeti osztályoknak, vagyis most már u. n. II-ik osztálycsoportnak, ez idén — különösen a leginkább művelt történelmi szakból — számos, egyes tagok által ajánlott úgy rendes mint levelező tag jelöltjei voltak, kiknek nevét a hírlapok nemesak hogy előre kikürtölték, — de elég indiscretióval előlegesen, pro et contra vitatkoztak is róluk, holott még az osztály foruma elé sem kerültek volt akkor. Így vitázott pl. publice Szász Károly úr, ki nem átallá, és pedig merőben alaptalan mendemondák után, úgy magát a köztiszteletű Horváth Mihályt, mint a történelmi társulatot is megtámadni és gyanúsítani. A következmény legfényesebben megczáfolta őt.

Elérkezvén a nagygyűlés ideje: midőn a II-ik osztály értekezletében a választásokhoz látott volna, — az elnöknek egy kissé homályosan kifejezett s félreértett figyelmeztetésére, a történészek közül heten (kik rendes tagságra valának ajánlva) túlszerénységből odahagyták a termet. Mely körülményt az ekként többségre jutott állam- és törvénytudósok s bölcsészek arra használták fel, hogy megfordíták a szavazás rendét: először is a levelező tagokra szavaztak, s az ilyenekül ajánlva volt történészeket: egy b. Nyáry Albertet, gr. Lázár Miklóst, Vég hely Dezsőt, — továbbá, Gyárfást, Lukácsyt sorra mind leszavazták, a magokéit ellenben megválaszták. Hiába hozta aztán szóba az elnök az észrevett félreértést, minnek folytán h e t a k a d é m i a i tag szavazatjogával nem élhetett, — hiába folyt e miatt az összes ülésen is hosszas és keserű vita, — a tény maradt tény: a történészeket megbuktatták. Kárpótlásul aztán nagylelkűen megválaszták Szabó Károlyt, Rómert és Salamont rendes tagokul, a minék őszintén örülünk ugyan, de a főt nevezett levelező-tag jelöltek bukását szint oly őszintén fájlaljuk. Intő példa jövőre a történészeknek, hogy ne legyenek túlszerények, s hogy tudják most már, miszerint ellenséges elemekkel vannak egy osztályba összetukmálva, — tehát vigyázzanak.

Az akadémiai történelmi bizottság június 3-án tartott ülést, melynek tárgyai közül kiemeljük a Nagy István-féle kéziratgyűjtemény, vagy legalább ennek becsesb darabjai megvételére nézve tett

intézkedéseket, s az olasz földön búvárkodó Óváry Lipót Nápolyból május 15-kéről irt jelentését, melyben tudatja, hogy e hó végére az ottani Anjou-családi levéltár magyar érdekű összes pergameneinek regestáit be fogja fejezni s elküldeni; a nyáron a híres monte-casinói és carai, az ősszel pedig a nápolyi Farnesi-levéltár magyar okmányait kutatandja át. — A régibb országgyűlési irományok föl kutatása és bejelentése végett, a hiteles helyek és municipiumok levéltárnokaira a cultusministerium utján szándékozik hatni a bizottság, — meglássuk, mi eredménynyel! Ily irományokat Erdély egyéb részeiben Szabó Károly, a Királyföldön pedig Fabricius derék szász képviselő fog gyűjteni. — Előadó bemutatja a történelmi tár XV-ik kötetének teljesen ki nyomott iveit s jelenti, hogy a XVI-ik is — mindkettő Fabó: Witthnyédy leveleiből áll — és a XVII-ik (Nagy Iván: Rhédey-okmánytára) szintén nyomatnak már, és még az idén sajtó alá kerülend a XVIII-ik, Thaly: Bocskay levelezési könyvét és Bolgárfalvi Sebessy Ferencz naplóiratait tartalmazó.

— A Magyar Történelmi Társulat hálairata id. gr. Zichy Károly úrhoz, az általa kiadott gr. Zichy-Okmánytár első kötetének megjelenése alkalmával.

Méltóságos Gróf!

Mélyen Tisztelt Urunk!

Midőn a Méltóságod tudányszeretete s hazafias áldozatkészége által létrehozott nagybecsű kútfőgyűjteménynek, a gróf Zichy-Okmánytárnak, társulatunk szellemi gondozása alatt közelebről megjelent első kötete egy díszpéldányát Méltóságod számára mély tisztelettel megküldeni bátorkodtunk, — egyszersmind nem mulaszthatjuk el ezen reánk nézve oly örvendetes alkalmat, hogy Méltóságod irányában ezen egész hazai történetirodalmunknak díszére váló kiadvány létesítéséért hálataljes köszönetünket nyilvánítsuk.

Valójában, Méltóságod mindig a haza javának szentelt s elévülhetlen érdemekben gazdag életének, immár előre haladott, de szívünkben kívánjuk: még hosszú évekre terjedendő korszakában is, az említett tudományos vállalatnak e nagylelkű alapításával s folytatásával, a legmagasztosabb példát adta hazánk főúri nemzetségei ifjabb tagjai-

nak : miként kell az ősök fényes dicsőségét, a tőlük öröklött ősi vagyon segélyével, a haza és tudomány javára értékesíteni. Adja az ég, hogy Méltóságodnak, mint érdemekben megőszült vezérnek nemes példáját, — mely e nemben első hazánkban — minél számosabban kövessék !

Mi pedig Méltóságod buzgó tudománypártolásáért s nagylelkű áldozatkészségéért még egyszer leghálásabb, hazafias köszönetünket kifejezve s társulatunkat és a megkezdett nagybecsű tudományos vállalatot továbbra is Méltóságod kegyeibe ajánlva, mely tisztelettel maradunk Méltóságodnak

Kelt Pesten, a Magyar Történelmi Társulat 1871. évi június hó 1-jén tartott választmányi üléséből.

Alázatos szolgálói :
 Horváth Mihály,
 elnök m. k.
 Thaly Kálmán,
 titkár m. k.

— 1673-iki magyar köriratú pecsét. Ft. Cséplő Péter prémontrei kanonok és nagyvárad tanár úr szíves volt az itt rajzban közölt pecsétnek réznyomóját, a Magyar Történelmi Társulattal megtekintés, illetve bővebb meghatározás végett közölni.

Ezen nem finom vésetű pecséten, egy főpap állva, a térdénél valamivel lejjebb erő papi ruhában szemléltetik, kinek teste öv által körülvéve s fején püspöki süveg van, — jobb kezében főpásztori pálczát (pedumot) tartván s bal kezében kelyhet, mely mellett van az évszám : 1673. — Körirata ez :

S. ALBERT P. ESTER ERSEK. K. F. P.

Cséplő tanár úr véleménye szerint ezen köriratot kétféleképen lehetne értelmezni, — vagy így :

„Szent Albert püspök esztergomi érsekme gyés káptalan főpátronusa“

vagy pedig — ha a köriratnak utolsóelőtti F. betűje, mely kissé kopott E-nek olvasandó — így :

„Szent Albert püspök esztergomi érsekme gyei káptalan ecclesiának (egyházának) pátronusa.“

Én részemről ezen magyarázattal már azért sem tudnék egyet érteni, mert a XVII. században ily írásmód: „érsek megyés káptalan vagy érsek megyei káptalan,“ tudtommal még nem használtatott.

Előre bocsátván tehát azt, hogy a kérdéses pecsétnyomó hihetőleg valamely oly községé volt, melynek pátronusa Szent Albert püspök, a köriratra nézve igénytelen nézetem az, hogy annak kezdete úgy olvasandó mint ezt Cséplő Péter tanár úr már olvasta, t. i. Szent Albert Püspök; — mi az erre következő Ester Ersek szavakat illeti, ezeket addig, míg tudva nem leend, hogy a pecsétnyomó micsoda községé volt, kellően értelmezni bajos lenne, s így e tekintetben, magam részéről egyelőre határozott véleményt adni nem mernék; — a mi végre a három utolsó betűt (K. F. P.) illeti, ezekre nézve véleményem az: hogy a K. F. betűkben azon falunak vagy községnek neve rejlik, melynek számára a pecsétnyomó készült, — a P. betűben pedig a pecsét szó.

A pecsétnyomó maga, valódinak lenni látszik, abba a főpapi alak és az évszám belé van vésvé, a köriratnak betűi azonban belé vannak verve, kivéve az utolsó előtti két betűt; (K. F.) ezek a többiek-nél valamivel nagyobbak és mint látszik, csak később vésettek be más két betű helyett, melyek már annak előtte ott állottak.

SZALAY ÁGOSTON.

— Adalék az 1632-iki nyírségi és Kassai táji pórlázadás történetéhez. Ezen a történetírók által csak röviden és homályosan említett Tisza és Hernádvidéki pórlázadást, — melynek erejét ifjabb gr. Bethlen István és Zólyomy Dávid, I. Rákóczy György vezérei Nyir-Bátornál törték meg*), nem kevéssé világosítja meg az alább közlendő okmány, mely egyszersmind tanusítja, hogy Kassa táján az összesereglett pórsággal még tiszántúli társaik megverettetése, és vezetőjük: Császár Péter Kassán történt kivégeztetése után is mintegy szerződésre kelle lépni békés szétoszlásuk iránt. A 7-ik és 8-ik pont pedig a pórok e fölzendülésének okait is földeríti.

---

*) L. Szalárdynál 84—85. l. V. ü. Spangár krónikáját, 5—6. l.

„Mi Ghiinessi Forgács Miklós, szentelt vitéz, Bars vármegyének főispánya, az felséges római császár és Magyarország királyának tanácsja, komornyikja, és Felső-Magyarországban generálissa. Adjuk emlékezetől mindeneknek az kiknek illik, hogy az minemő zúrzavar itt hazánkban ez napokban az paraszt föld népe fellázadásából támadott volt, noha abbéli gonosz cselekedetekért érdemek szerint való veszedelemmel megbüntettek vala, mindazonáltal nemzetünk fogyatkozását és sok uraknak és főrendeknek és vármegyéknek törekedését is, kiket azon föld népe — megesmérvén vétkét — vagy nagy könyergésekkel kértenek az mellettek való törekedésre, szemünk előtt viselvén, és azt is, hogy ez támadásnak feje: Császár Péter érdeme szerint négygyé vágatván, előbbi tudatlanságból comperiáltatott inkább hogy vétett. Ez okáért condescendáltunk arra, hogy ez egyszer bizonyos condíciók alatt vétkeket megengedtük, intvén őket és parancsolván erősen, tisztönk és hivatalunk szerint, hogy soha többé senki ingerelésire effile gonoszságra magokat ne vegyék, — szemek előtt viselvén régi rút veszedelmeket, hasonló cselekedetekért; régi elcinknek is ez országban és az Isten törvénye is, az ki rendelte az ő alacson állapotjokat és koronás királynak méltóságát, földes urok becsöletit is, az kik alá őket adta és rendelte. Mert ha többi azféleben találatnak: engedelem nélkül való veszedelmek lészen.

Az condíciók penig így következnek:

1. Az mostani feltámadásokért és mindennemű vétkekért ez négy vármegyében, úgymint: Aba-Újvár, Zemplin, Borsod és Tornába levő parasztságnak és föld népének, fejenkint amnistia és feledékenség légyen, és sem titkon, sem nyilván senkitől érette meg ne büntetessenek, — de ilyen condíciók alatt, hogy tudniillik ez levelet vévén, mindgyárast, minden haladék és okvetis nélkül hazaoszoljanak és elmenjenek mindenünnen, valahova más vármegyékre küldtettenek volna is, minden rendek sérelme nélkül.

2. Az minemő török és egyéb levelck nálók volnának Császár Péter vallása szerint: azokat mátvul fogva egy hét alatt az Aba-Újvármegye vice-ispánya kezében vigyék, és vice-ispán uram nekünk hozza.

3. Minden hitetéséktől, mindeneket, mindenütt, az kiket magokhoz esküdtettek, felszabadítsanak most mindgyárt, és földesuroknak újonnan visszaesküdjenek mindnyájan, hogy többé soha efféle dolgot nem cselekesznek.

4. Ellene mondjanak mindgyárt minden generális, kapitány, és tizedes, s egyéb effile vitézlő tisztetek nevezetének, és letegyék zászlójakat, dobjokat; minden faluból nyoleczad nap alatt az vármegyék viceispáni kezekben vigyék, azokon az helyeken kívől, az kikben az török ellen azelőtt is szabad volt tartani effélét. Azonképpen az mezővárosok is, az hol eddig szokás volt, megtarthassák.

5. Fegyvereket — az kik holdulatlan helyeken nem laknak — eladják és ne tartssák.

6. Valakik ezután kezöllyek, vagy sokan, vagy kevesen, csak legküssebb támadásban találtatnának, avvagy effilire levél, izenet-, és követség-hordozásban, avvagy gyölekezeteket titkon vagy nyilván egymás közt cselekednének : azoknak büntetések szörnyű halál légyen, minden kegyelem nélkül. Abba pedig illyen mód és rend tartassák, hogy valaki, vagy úr, vagy nemes, vagy egyéb rend kezzől effile dolgot megért : az generálisnak mindgyárt megjelentse. Az generális pedig megtalálván az vármegyét felöle, tartozik az vármegye azokat az földesuraktól törvénybe kérni, és magokat ha meg nem menthetik, érdemek szerint megbüntetni. Tartozzanak pedig az parasztok is, valaki felől effilit magok között hallanának avvagy értenének, legottan földesuroknak avvagy vice-ispányoknak, életek vesztise alatt megjelenteni, és effile követség-levelek hordozókat megfogni és a ispán kezében adni.

7. Az mi az hadaktól való inségeket ill-ti : mivel arról mind az országnak articulusi s mind generálisoknak instructiója vagyon, hogy fenétékben és disciplinában tartssák őket, — az szorgalmatosan megtartassák. Ha mi törtíntetlen (igy) dolgot pedig ezután tőlek szenvedni- nek : azt az földesuroknak és vármegyéknek megjelentssék, s az generális requiráltatván felöle az vármegyétől : tartozik efféléket, ha megbizonyosodik felölek, érdemek szerint megbüntetni, egyebek példájára.

8. Az urak és nemessek pedig, hogy úton jártokban pénzekben éljenek : arról is az ország articulussi lévén az 1618 és 1625 esztendőbeli ország végezésiben, — az is megtartassák.

9. Az minemő károkat az ő felsége híveinek és fő-főnépeknek tettek az zúrzavar alatt : valamit abba hit alatt feltalálhatnak, mindgyárt az vice-ispányok kezében hozván, megtérétsék ; hasonlóképpen az mi kárt az parasztság vallott is, ha mi megtaláltatik, nekik is megadatassák.

Végeztic, az minenő rabokat Kassára, Szendrőbe, és egyebüvé közüllyek hoztak, — elbocsáttatnak.

Ezeket ök is megállván és megtartván, mi is fogadjuk az mi ketesztényi hitünkre, hogy igazán ezeket megtartjuk, és nagyobb bizonságúl adjuk ez kezünk irássával megerősítettet peccéses levelünket.

Actum Cassoviae, die 3. april. Anno 1632.⁴

E. Nro 70. jegy alatt létező egykorú másolat a B o d ó-család levéltárában.

VALENTINUS BUJDOSÓ.

Thaly Kálmán.

— **Bács és Bodrog vármegyei főispánok.** Valamely vidék, vagy vármegye multját kutató egyéniségre nézve nem lehet rosszabb hatással semmi körülmény, mint az, ha az érdeklött területen semmiféle nevezetese levéltár nem létezik s ezen — mondhatni egész munkáságára és erélyére zsibbasztó hatással egybekötött akadály gördül kitűzött célja elé.

S fájdalom! a történetírás legnagyobb hátránya- és kárára ily megyéket nem kevés számmal lehet találni hazánk területén, melyeknek fekvését szemügyre véve, azonnal kitűnik, hogy e megyék vagy vidékek hazánknak leginkább délre fekvő tájait képezik. Így Baranya, Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó, Arad, Békés, Csanád, Csongrád.

Visszaemlékezve azonban ama háborgó zivatarokra, melyek a török dúlás idején e tájakat sújtották, nem lehet csodálkoznuunk e jelenségen.

Ide soroltam Bács és Bodrog t. c. vármegyék területét is, hol épen semmi segédforrást — mely a hely történelmét s multját érdekelné — nem lehet találni.

Sem egyes családoknak ninesenek itt levéltárai, sem pedig magában a megyei levéltárban nem találhatni régibb okmányokat; ez utóbbiban különösen azért nem, mert legnagyobb része az 1848—49-ki rácz mozgalmak pusztításainak lett áldozatává.

Ily körülmények között épen nem áll teltségemben az e megyei főispánok teljes névsorát adhatni; de mégis azon hiedelemben, hogy e csekély adatgyűjtés szintén porszemet képez a hazai történelem műve-

lésének nagy munkájához, — kötelességemnek tartom azt e helyütt közleni. *)

Megjegyzendőnek találok azonban, hogy Bács és Bodrog vármegyék 1802. évben egyesítettvén törvényesen egymással: ez úttal a két vármegyében — csak az ezen ideig szerepelt főispánokat fogom felsorolni; továbbá, hogy Bács megyénél bizonyos időben a bácsi püspököket s illetőleg érsekeket gyanítom a főispáni székekben található, míg később a kalocsai érsekek némelyike szintén viselte — úgy Bácsban, mint Bodrogban — a főispáni tisztet.

a) Bács vármegyei főispánok voltak tehát:

1072. év körül: Vid, az ország egyik leghatalmasabb enbere, kinek neve Salamon király uralkodási ideje alatt fordul elő számos helyütt.

1206. Chepan nádor, ki a későbbi időkben oly hírneves Héderváry család egyik őse volt.¹⁾

1209—1211. Marczel, udvar-ispán; egyszersmind kevei főispán.²⁾

1212. év körül: Bánk horvát- és dalmátországi bán, erdélyi vajda, egyszersmind Bodrog vármegye főispánja. Gertrud királyné fondorkodásai miatt azonban Bánk mindezen méltóságait elveszítvén, ugyanezen rangokra az

1235. év körül: Bertold kalocsai érsek, a Tirolban birtokos meráni herceg fia s Gertrud királyné testvére emeltetett.

1327—1334. Drugeth János, ki testvércével Fülöppel volt a Homonnai Drugeth család alapítója, — egyébként nápolyi származású. Ugyancsak ő nádor, s még Somogy, Tolna, Fejér, Zemplén és Ung vármegyék főispánja volt.³⁾

1338. Miklós macsói bán. Egyszersmind Szerém, Valkó, Bodrog és Baranya megyék főispánja.⁴⁾

*) Időnkénti kiegészítéseket ezentúl is szívesen veszünk hozzá, — megjegyezvén, hogy ilyek különösen a gr. Zichy-levéltárból lesznek lehetőek, miut a hova számos Bodrog vármegyei okmány került.

Szerk.

¹⁾ Nagy J. Magyarorsz. családai VI. kötet, 73. l.

²⁾ Jászay: A magyar nemzet napjai a legrégebb időktől, az arany Bulláig. Pest, 1855. 514. lap.

³⁾ Nagy J. M. o. Családai, III. kötet 398. lap.

⁴⁾ Századok. 7. füz. 1868. Botka Tivadar, „Tájékozás az eltűnt magyar Valkó vármegyéről.“

1352. András de Debregezh, — egyszersmind Szerém, Valkó, Baranya és Veszprém főispánja.

1428. Horogszegi Szilágyi László; atyja a nagy hírnévre emelkedett Szilágyi Mihálynak, és Szilágyi Erzsébetnek, Hunyady János nejének.

1495. Somi Józsa, kit Kinizsy neveltetett. Temesi gróf s egyszersmind Bihar vármegye főispánja. Tettleg azonban főispáni állásait el nem foglalta. Bölcs kormányzása által a nép előtt tisztelt nevet vívott ki magának. Meghalt az 1509-től 1511-ig tartott borzasztó pestisben.

Az 1711. és 1717. évek körül: Csáky Imre (keresztesi gróf) született 1672-ben oct. 28-án. Papi pályára lépén, kassai plébános, egri kanonok és címz. prépost, 1703. váradi püspök, 1711. kalocsai érsek, végre 1717-ben bíbornokká, egyszersmind pozsonyi prépost és szt.-gothárdi apátúrrá lön. Bács és Bihar vármegyéknek főispánja volt. Meghalt Váradon, 1732. aug. 28-án.

1733. Gróf Patachich Gábor kalocsai érsek. Született 1698-ban. Meghalt 1745. dec. 5-én s valószínűleg halála napjáig viselé a főispáni tisztet.

1776. Hadik András (futaki gróf) cs. k. tábornagy, a Mária Terézia rend nagykeresztese. Fényes hadi pályáján majd mint budai orsz. főparancsnok, majd mint erdélyi teljhatalmú biztos s vezénylő tábornok, később pedig Galicia és Lodomeria kormányzója, végre az 1789. török hadjáratban mint a cs. hadak fővezére működött. Meghalt mart. 12. 1790-ben, s Futakon temettetett el.

1785. körül: Bachó János. József császár rendszere alatt Torontál és Bács vármegyék főispáni helyettese, és királyi biztosa. Trencsény megyei származású.

1790. mart 18-án Ürményi József lett Bács vármegye főispánjává.

b) Bodrog vármegyei főispánok:

• 1212. körül: Bánk, horvát- és dalmátországi bán, erdélyi vajda.

1213-től 1235-ik év körül: Bertold kalocsai érsek, Gertrud királyné testvére.

1306—1307. Henrik, Henrik bán fia az Osl nemzetségből. Slavoniai bán, tárnokmester; egyszersmind somogyi, tolnai és baranyai főispán. ¹⁾

¹⁾ Hazai okmánytár III. 53. l. és Fejér C. D. VIII. 200. l.

1312-ben Garay Pál (garai) macsói bán, Valkó és Bodrog vármegye, utóbb 1324-ben pedig egyszersmind Szerém vármegye főispánja is volt.

1323—1327. Pál macsói bán; egyszersmind Szerém, Valkó és Baranya vármegyék főispánja.

1329. János — de genere Buzád, — Szerém, Valkó és Baranya főispánja.²⁾

1338. Miklós macsói bán, Szerém, Valkó, Bács és Baranya főispánja.

1343. Herczeg Péter (szekcsői.)

1344. Asszonyfalvai Ostfy Domokos; egyszersmind Baranya, Szerém és Valkó főispánja.¹⁾

1356. Újlaky Miklós, Valkó és Szerém főispánja.

1359. Garay Miklós, egyszersmind valkói és baranyai főispán.

1375. Horváthy János, Szerém, Valkó és Baranya vármegyék főispánja.

1382. Liszkó Pál (Paulus de Liszkó,) szintén főispánja a főúti megyéknek.

1383. Koroghly István, hasonlóképp a föntebbieknek is főispánja.

1390. Losonczy István.

1393—1394. Losonczy László.

1397. Maróthy János és Perényi Péter, mindketten egyidőben.

1409—1410. Fedémes Miklós.

1410. Újlaky László és Imre testvérek egyidejűleg.

1419. Garay Dezső.

1429. Újlaky Péter és István együtt.

1433. Garay László és Péter, egyidejűleg mindketten.

1714. Gróf Nádasdy Pál, unokája a Bécs-Újhelyt elvált Ferencznek. Atyja István, anyja gróf Thököly Mária.

¹⁾ Századok, VII. füz. 1870. Pesty F. Baranya főispánjai.

²⁾ Az 1344. évtől 1433-ig közlött főispánok névsora föltalálható a „Századok“ 1870. VII. füzetében, Pesty F. „Baranya főispánjai“ czímű közleményében.

1727. Gróf Czobor Márk (czobor-sz.-mihályi) tábornok és főajtonálló.

1784. Grassalkovics Antal (győri herceg), cs. k. kamarás és kincstári tanácsos; Bodrog- s később Zólyom vármegye főispánja.

Megjegyzem végre, hogy az 1329-től 1433. évig említett bodrogi főispánok egyszersmind macsói bánok is voltak.

DUDÁS ÖDÖN.

— **Honfűi örömmel** jegyezzük föl királyunk ö Fölségének azon ép oly böles, mint nemzetünk iránti különös kegyeletről tanuskodó tettét, mely szerint ö Fölsége magyar miniszterelnökét, Andrássy gróft közelebbről sa j á t kez dem é n y e z é s é b ő l megbízni méltóztatott: ajánljon a koronaörökös Radó főherceg számára egy magyar történettanárt. Apai és uralkodói dicső gondoskodás egyaránt; melynek gyümölese miniszterelnökünk tapintatos választása folytán — ki is e magas feladatra Rónay Jácint t. tagtársunkat ajánlá, — kétségtelenül az leszen, hogy a trónörökös, most, még ifjú korában, avatott és függetlenül gondolkozó történész előadásai nyomán alaposan meg fogja ismerni és meg fogja szeretni a magyar nemzet dicső történetét, s majdani uralkodói pályáján, háza és hazája javára vezérfonalul választandja annak nagy tanútságait. Jeles példa ez egyszersmind magyar nagyuraink számára, kiknek fiai közül számosan Kalksburgban s másutt külföldön a nélkül nőnek és nevelődnek fel, hogy hazájok, nemzetök történelmét — mely pedig a hazaszeretnek leghatásosabb forrása — ismernék, vagy valaha tanulták volna.

— **Horváth Mihály** folyvást fáradhatlan szorgalommal munkálkodik nagy „Magyarország Története“ harmadik, javított és bővített átdolgozásán, s már I. Lipót korszakához érkezett. Mi szerencsések vagyunk tanúi lehetni az ünnepezt történész e lankadatlan s közhasznú működésének, melylyel az udv. cancellária, a cs. és kir. udv. titkos levéltár, a nemzeti muzeum, a Jászay-gyűjtemény stb. kéziratait s az újabban megjelent történelmi műveket, főleg kútfőtárakat, átbúvárolja, hogy a címzett nagybecsű kiadványt minél teljesebbé, kimerítőbbé tehesse. Különösen az országgyűlések, tehát az alkotmányfejlődés történeténél az átdolgozás és bővítés oly nagy mérvű, hogy az olvasó.

alig fog ráismerni Horváth elébbi kiadására, mert úgy szólván, egészen más, új, tetemesen bővebb kidolgozást veend. Az összesen nyolcz kötetre menendő mű négy első kötete már a nyár végével, legkésőbb az őszszel megjelenend, s gyorsan követendi a többi is. — Megemlítjük egyúttal, hogy Horváth „Függetlenségi Harcz Története“, melyet Ráth ad ki, egyszerre két kiadásban fog világot látni: egy díszesben, és egy népiesben, mely utóbbinak ára csak 4 frt lesz. „Magyarország Története“ Heckenastnál látand világot.

— **Toldy Ferencz** „Magyar Költők Életé“-nek második kötete megjelent, az elsővel teljesen egyenlő szép kiállításban, Ráth Mórnál. E 404 lapnyi kötet Kazinczy Ferencztől Arany Jánosig, vagyis 1759-től napjainkig terjed, összesen 34, kisebb-nagyobb, de egyaránt gondosan írt életrajzot tartalmazva, melyek már elébbi kiadásokból is ösmeretek ugyan, de itt többnyire új adatokkal bővítve és javítva jelennek meg. Becses olvasmány az irodalomtörténet barátainak, nélkülözhetlen segédkönyv az e szakbeli tanároknak.

— **Derék régészünk Paur Iván**, kinek jeles tollát kár hogy mostanában oly ritkán látjuk működésben, a „Soprony“ ezimű jól szerkesztett helyi lap tárczájában érdekes cikksorozatot kezdett: „Történet-archaeologiai séták városunkban és környékén.“ Élvezettel olvastuk e közlést, s örömmel — vele kapcsolatban — közlönék azon jegyzetét, hogy nála a Ritter György János-féle sopronyi kuruczvilági krónika, okmánytárral megtoldva, s a j t ó k é s z e n áll. Ha már készen áll: kérjük, ne halogassa sokáig kiadását, mert bizony — a közönség javáért — megelőzzük, miután az említett krónika teljes másolata nálunk is megvan, oly állapotban, hogy két hét alatt sajtó alá rendezhetjük.

— **Orbán Balázs** a nyár folytán, mint értesülünk, a belső Székelyföldre utazand, s több hónapot töltend Csík-Gyergyó-Kászon, és Udvarhelyszékek levéltáraiban, (Háromszékét a muszkák 1849-ben elégették), továbbá ottani családi archivumokban is. E kutatásai eredményét a „Székelyföld Leírása“-nak pótkötetéhez, mely főleg historiai tartalmú leszen, használandja föl. Egy másik szorgalmas történetbúvárunk P e s t y F r i g y e s pedig a jelen hónapot tölti okmány kutatásokkal Bécsben, az udv. titkos, a hadi, az udv. kamarai és m. udv. cancelláriai archivumokban. Ő Temes és Krassó vármegyék monographiáira gyűjt adatokat.

— **Zsilinszky Mihály** derék munkatársunktól, a közlönyünkben már említett női élet- és jellemrajz-gyűjtemény, legközelebb kikerült sajtó alól. Címe: „**Magyar Hölgyek. Történelmi élet- és jellemrajzok.**“ Tartalmazza Lorántfi Zsuzsána, Széchy Mária, Zrínyi Ilona, Bethlen Katalin és Cserey Ilona életrajzeit. Mind megannyi jól sikerült, könnyed, világos elbeszélő modorban, s a mi e mellett főérdem: hű történelmi felfogással és előadással írott jellemkép. Főleg a nőnem számára kellemes és tanulságos olvasmány; mivel ilyesmodorú történelmi művek irodalmunkban igen ritkák: üdvözöljük szerzőt; s miután reméljük, hogy hölgyeinknél a hazai történelem megkedvelését jelen életrajzaival sikerülend előmozdítania, kívánatos, hogy kezdeményezést, újabb magyar női jellemképek történelmi feldolgozásával, folytassa. Jeles hölgyekben hazánk múltja nem szegény; ajánljuk például Erzsébet és Mária királynék, Hedvig, Szilágyi Erzsébet, Izabella királyné, úgy I. Mátyás király neje Beatrix, és II. Rákóczi Ferenczné Charlotte Amelia fejedelemsasszony életét stb. Visszariasztó példaképen pedig ott van a vérengző Báthory Erzsébet. Érdekes körülmény, hogy Zsilinszky jelen műve a szarvasi lelkes hölgyeknek köszöni lételet, kik szerzőt a múlt téli estéken ily tárgyú történelmi felolvasások tartására kérték föl. Felolvasásait most kiadta, s a csinos kötetet — Heckenast kiadványa — emlékül, Szarvas hölgyeinek ajánlja.

— **Fiedler József**, a cs. udv. titkos levéltár egyik öre, azon már-már befejezéshez közel álló nagy okmánygyűjteményét illetőleg, — melyet a bécsi béke korszakától, a szatmári békekötés idejéig (1606—1711.) Bécs levéltáraiból összegyűjtött és sajtó alá rendez, — mint biztos forrásból írhatjuk, Horváth Mihály fölszólítására oda nyilatkozott, hogy abból a tisztán Magyarország és Erdély történetére vonatkozó köteteket a mennyiben a bécsi cs. Akadémia részére lekötelve nincs kész leend a m. tud. Akadémiának kiadás végett átengedni. Ha e nevezetes gyűjtemény világot látand: sok Bécsbe utazástól mentendi meg az érintett korszak magyar bűvárait.

— **Thurzoiana.** Legközelebb ismét érdekes küldeményt kapunk ifj. **Kubinyi Miklós** tagtársunktól, a Bethlenfalvi gr. Thurzó-család árvavári levéltárából. Ez Thurzó Györgynek 15 db levele nejéhez gr. Czobor Erzsébethez, az 1603-ik évi táborozásokból. Élénke

írvák, s emlékezetre méltó följegyzéseket tartalmaznak. Mielőbb közzelendjük, s óhajtván várjuk t. barátunktól a nevezetes Thurzó-levéltár bővebb ismertetését, melylyel hasznos szolgálatot teend.

— „1849—1866. Adalékok a kényuralom-ellenes mozgalmak történetéhez.“ Ez a czíme egy, közelebről Ráth Mórnál igen díszes alakban megjelent kiadványnak, mely az Asbóth-család három tagjának említett korbéli levelezéseit tartalmazza. Vannak ezek között becsesek is, mint Kossuth levelei Asbóth Sándor forradalmi alezredekhez, — később amerikai tábornokhoz írva, — de van nem egy, igen csekély értékű iromány is (pl. utlevelek, árjegyzékek stb.), melyeket bizony nem volt érdemes történelmi adatok gyanánt közölni, mert ezeket soha történész nem használhatja. Kissé különösnek találjuk továbbá az előző e nagyhangú bekezdését:

„Az Asbóth-család tagjai alkotmányos időkben királysághoz mindig, és a király szolgálatában többnyire, — alkotmányellenes uralom idején az összeesküvők és fölkelők közt voltak mindannyiszor: a Rákócziaktól egész 1866-ig.“

Tiszteljük a t. író családi becsérzetét, de megengedjen, ha mi, kik a Rákóczi-kor történetét 10—12 év óta tüzetesen tanulmányozzuk, őszintén kijelentjük, hogy ott ugyan az Asbóth névvel találkozunk eddig nem sikerült. Lelőtelezne, ha ide vonatkozó netaláni adataival szerény ismereteinket gazdagítaná; mert mint történészek különben, pusztán állításának, — hiteles okmány támogatása nélkül, hitelt nem adhatunk.

— **Debreczen város történetének** — írja Szücs István — úgy olvassuk a hírlapokból, második kötete is megjelent, s a város múltját 1648-tól 1693-ig tartalmazza. Sőt azt jelentik egyúttal, hogy még az idén a harmadik kötet is megjelenend. Szép gyorsaság, de műve érdekében figyelmeztetjük a t. szerzőt nyilvánosan, miután magánúton már bővebben megtettük, hogy a Rákóczi-kort és az utána következő idők történetét egész 1740-ig, ne fejezze be addig, míg a gr. Károlyi-levéltárnak Debreczen múltjára nézve végtelen gazdag forrásait ki nem meríti. Mi ismerjük ezeket, s bátran ki merjük jelenteni, hogy Debreczen városának történetét az 1700—1470 közötti korra nézve, a Tiszán túli részek vezénylő tábornokával a híres gr. Károlyi Sándorral folytatott ezen nagyérdékű eredeti levelezé-

sek ismerete nélkül jól megírni, lehetetlen. Nagy mulasztás lenne tehát szerző részéről, ha ezek tanulmányozására legalább három-négy hónapot, — mert ennyi a legkevesebb — nem szánna. Íme, mi teljesen önzéstelenül; csupán Debreczen monographiája érdekéért még idejében szolgálunk a jó tanácsal, — noha szerző a Történelmi Társulatot annyi figyelemre sem méltatta, hogy művéből egy példányt számára, ismertetés végett beküldött volna.

— **Vegyes közlések.** Az erdélyi szász „honismertető egyesület”, úgy halljuk, azon tervvel foglalkozik, hogy a mi kolozsvári derék bizottságunk „Székely Okmánytára” példájára, „Monumenta Saxonicá”-t adjon ki. — A Laboulaye-féle „Egyesült-Államok Történeté”-ből, — fordítja Huszár Imre — ismét jelent meg egy 200 lapos füzet, a IV-edik. A nagy függetlenségi harc kezdetét tartalmazza. — A hírneves katona-író: Rüstow „1870—71-iki orosz-francia háború” története magyar kiadásából is már két nagy füzet látott világot. E bár hamarosan, de Rüstow genialitásával írt művet Ráth Mór igen elegans kiállításban, négy színnyomatú térképpel (Wörth, Metz, Sedan, Páris) illusztrálva adta ki. — A visegrádi romok fenntartására a kormány az idén 6000 frtot költ. Mindenekelőtt a felvívó utak hozatnak jobb karba, a víztartó és a termek belseje tisztíttatnak ki az omladványoktól s az alsó várkapuban lakhely építtetik a két romőr számára. — Majláth Béla „megyei régész” úr, kinek korábbi sikeres felolvasásáról már emlékeztünk, május 30-kán ismét régészeti előadást tartott Liptó-Szent-Miklóson, a tervezett Eötvös-szobor javára. Békésben pedig, társulatunk buzgó tagja: id. Mogyoróssy János úr indítványára állandó régészeti bizottság alakult. Komáromban azonban, az állítandó római muzeum ügye lassan halad, bár újabb és újabb leletek a classicus talaju Ó-Szőny téerein minduntalan fordulnak elő.

Történelmi könyvtár. *)

— **Archaeologiai Értesítő.** A m. tud. Akadémia arch. bizottságának közlönye. Szerkeszti dr. Rómer Flóris. IV-ik kötet. Pest, 1871. Aigner Lajos bizománya.

— **Magyar Költők Élete.** Toldy Ferencztől. Második kötet. Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór. 8-ad r. 404. l.

— **Az Egyesült-Államok története.** Irta Laboulaye Eduard, a harmadik kiadás után fordította Huszár Imre. Második korszak: a függetlenségi harc, 1763—1782. II-ik füzet. Az egész mű negyedik füzet. Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór. 8-ad r. 193—406 l.

— **Az 1870—71-iki porosz-francia háború.** Politikai és katonai szempontból előadja Rüstow W. Haditérképekkel és tervekkel. Jogositott magyar kiadás. Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór. Nagy 8-ad r. Két füzet. 256. l., négy színnyomatú térképpel.

— **1849—1866.** Adalékok a kényuralom-ellenes mozgalmak történetéhez. Az Asbóth-család irataiból. Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór. Nagy 8-ad r. 190 l.

— **Debreczen sz. k. város története.** Irta Szűcs István. Második kötet, I. Rákóczi György halálától Debreczennek sz. k. várossá emeltetéséig. 1648—1693. Debreczenben, Telegdinél 1871.

— **A Magyarok Története** és a világtörténelem legfőbb mozzanatai. Irta Seidl Pál. Pest, 1871. Eggenberger Ferdinándnál. Kis 8-ad r. 50. l. Ára 25 kr.

— **A bécsi martiusi napok 1848-ban,** a magyarországi viszonyok befolyásával kapcsolatban. Rechauer Armin és több kútfő után Szabó Richárdtól. Pest, 1870. Kiadja az „Athenaeum”. N. 8-ad r. 200. l. Ára 1 frt 20 kr.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehesük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatár 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Szerk.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Hetedik füzet.

1871.

Július hó.

A Lajta mint határfolyam.

Második közlemény.

IV.

Őseink a még hátramaradt birtokokra vonatkozó határigazítási kérdésben a további teendőkre nézve folytatólag az 1655: 30. t. cz. által gondoskodtak, és e tárgyban új bizottságot küldvén ki, a többek között ennek teendői közzé sorozták Soprony vármegye azon panaszának elintézését is, hogy a német-újhelyiek a Lajta mellett egész Ebenfurt váráig egy töltést vontak, és ezzel a vármegye határát ismét szűkebb körbe szorították; az 1659: 66. és az 1662: 37. t. cz. ugyanezen kiktűdetésre vonatkozik.

Az 1659: 78. t. cz. továbbá tanúsítja: hogy I-ső Lipót király az illető érdekelték meghallgatása után, Sárfenék vára és tartozmányainak visszaesatoltatását megigérte*).

*) Az 1662: 5. t. cz. 22. §-ban ez áll: „Dominium quoque Manersdorf alio nomine Sárfenék, veluti Bonum Reginale stb. viginti stb. pedites expediat“. Ezen királynői birtok mint ilyen csak Magyarországon létezhetett, mert magok az alsó-ausztriaiak sem fogják tagadni, hogy magyar királynői birtokot náluk nem kereshetünk. Ott van még az 1681: 46. t. cz. 23. §-a is, melyben a Manersdorfi vagy Sárfenéki uradalomról ez mondatik: „alias ad Sacram Regni Coronam spectans“.

Azonban a koronázáskor tett ezen fejedelmi ígéret beváltatlanul maradt; tudjuk, hogy I. Leopold alatt az örökös viszály- és küzdésben, a bécsi udvart a magyar érdekekkel szemben egészen más irány vezette, hogysen a határkérdésben a bizottságokat a további eljárásra csak utasította volna is, mindazáltal az ország ezen elnyomott korszakban is, régi jogaihoz való ragaszkodása folytán sürgetéseitől el nem állott; de az 1681: 23. t. cz. 10. §-ban kifejezett ohajtás is eredménytelenül hangzott el.

Végre lezajlottak a nemzet és trón közötti küzdelmek, a szatmári pacificatio után a király és rendek az ország ügyeinek elintézésében ismét egy úton kezdtek haladni s az 1715: 39. t. cz. 1-ső §-a által a határ kérdésében is újra fölvétetvén az elejtett fonál, az Ausztria felől való határjárásra új bizottság küldetett ki.

E bizottság azután 1717. június 28-án kelt udvari rendelettel utasított, hogy az Ausztria részéről kiküldött tagokkal magát összeköttetésbe tevén, a határjárást kezdje meg.

Két ily vegyes bizottság eljárásának irományai és az arról fölvett jelentések ismereteseek bővebben előttünk: az egyik az 1717-ki és a másik az 1793-ki, mely a határjárást befejezte.

E két határjárás folyamát szükségesnek vélem bővebben megismertetni, hogy abból a dolog menetét, hazánk jogait s ügyünk tisztaságát annál inkább földerítsem.

Az 1717-ki határjárás folyama, rövideden előadva a következő *) : a magyar küldöttség a mondott évben sept. 23-án Köpcsényben Mosony vármegyében ült össze; tagjai voltak gróf Erdődy Ádám nyitrai püspök, gróf Nádasdy Tamás Mosony vármegye főispánja és koronaőr, Sigray János kir. táblai bíró, Felső-Büki Nagy István nádori ítélőmester; Soprony vármegyét Zeke István főjegyző és helyettes alispán, Pozsony vármegyét Sigray Ferencz alispán, Mosony vármegyét Trumer János alispán, a kir. kamarát Majthényi János, a koronát Hrabovszky Gáspár, a kir. jogügyek igazgatójának helyettese képviselték.

Alsó-Ausztria részéről a bizottsági tagok Farkasfalván gyülekeztek össze, s a kölcsönös értesítés után a két küldöttség a

*) Az egész eljárás folyama olvasható a Magyar Nemz. Muzéumban Cod. Sec. XVIII. 554. Fol. Lat.

határszálen találkozáán, miután a korona ügyésze által Magyarország ezen ügyre vonatkozó keresetlevele a németeknek kézbesítetett, a határjárás Haimburg mellett, a Rottenstein nevű vár omladékainál megkezdett, szemben a Morva folyóval, mely a Dunán inneni részekben Ausztria és Magyarország között a határt képezi.

A Rottensteini vár alatt a Duna partján találtatott az első határhalom; ezen vártól az elválasztó vonalt egyenesen Bruck felé irányozva: ettől a keletre fekvő részt a magyar küldöttség tagjai Magyarországhoz tartozónak mondták ki, a következő okokból: mert a Rottensteini vár a XVI-ik század elejéig, a vele szemben fekvő Dévény-vár tartozmányát képezte, csak 1511-ben jutott ezen vár és környéke Haimburg város birtokába, olyképen, hogy azt Dévény akkori ura Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf a város polgárainak örökáron eladta*); föntartván magának a gróf a Dunán való révet, a halászatot és a haborítlan átutazást Farkasfalva várába. Ennek ígylétét a küldöttség előtt magok a haimburgi polgárok is megerősítették, állítván, hogy a Duna jobb partján a Rottensteini vár és az úgynevezett Rottenleber köszikla körül a halászatjog a dévényi uradalmat illette, sőt azt is erősítették, hogy azon időben a haimburgi vár földesura által a rottensteini birtok után követelt úri szolgálatok alól csak azon oknál fogva mentheték föl magokat, mert az magyar birtok volt.

Ezen vár omladványaitól dél felé közel Haimburghoz fekszik az úgynevezett Minichwald, mely mint a Küpesényi vár tartozmánya 1563-ban I. Ferdinánd király által, leány-negyed fejében a fiúágban kihalt Szentgyörgyi grófok leányivadékanak adományoztatott, és abba a leányág be is iktattatott a nélkül, hogy a beiktatáskor Ausztria részéről jelen volt báró Valterskirchen ennek ellene mondtott volna; már e szerint is tehát a Minichwald Mosony vármegye kiegészítő részét képezvén, a magyar küldöttség kétségtelennek lenni állította: hogy az ezen erdőtől Pozsony felé a Dunáig elterülő rész is Magyarországhoz tartozik,

---

*.) Az erre vonatkozó okmányt a magyar küldöttség fölhívására a haimburgi polgárok a legnagyobb készséggel mutatták föl. U. o.

annyival is inkább, mert több történelmi adat mutat arra, hogy maga Haimburg (Hunnoburgum) is magyar határváros volt.

A határvonal e része, a Lajtát még nem érintvén, szorosán véve ugyan értekezésem tárgyához nem tartoznék, de a határjárásnak fűntebbi magokban véve is érdekes részleteiről meg kellett emlékezmem*).

A határozó küldöttségek Hollern helységnél érték el a Lajtát**), hol a negyedik határhalmot találták; e folyam vonalán azután Bruck mellett elhaladva, egész Lóretomig több helyen hasonló határhalmok tűntek föl. A közben eső sárfenéki vagy mannersdorfi uradalomhoz tartozó, s a Lajtán innét lévő: Au, Hóf, Mannersdorf és Somorja helységekre nézve a helyszínén a magyar korona ügyésze tinnepélyes nyilatkozatában előterjesztette: hogy e faluk a Soprony és Mosony vármegyei többi helységek által körülvéttetve, elvitázhatlanul Magyarország kiegészítő részét képezik, mit azon körülmény mellett, hogy az ország határfolyamán a Lajtán innét fektűszenek, az is tanusít: hogy e helységeken a termények után a győri káptalan szedte a tizeidet, a plébániak időszakonként a győri püspökség kiküldöttjei

---

*) Magyar szempontból minő fontos helytörténelmi adat például az is: hogy a midőn a mondott határvonalon dél felé tartva, a két bizottság a német-óvári határba ért, ott szinte az előbbiekhez hasonló nagy határdombot találtak, melyet a nép még akkor is Mátyás király halmának nevezett; továbbá a boldogságos szűzről nevezett s a hagyomány szerint Sz. István király által épített német-óvári templomot ezen királynak szobrával díszítve találván, mindezekből küldöttségünk méltán következtette azt, hogy e helyen is magyar földön járt.

**) Hogy e határszéleken a birtokviszonyok a régi időkben mi módon alakultak, tanusítsa a következő okmány:

Nos Paulus Bornemyzza Episcopus Vesprimiensis, Michael de Mere personalis presentie Regie Majestatis in iudicijs Locumtenens, Paulus Isthwanffy de Kysazsonfalva, ac Thomas kamarya Commissarij Hungari; ac Erasmus liber Baro a Scharffenberg, Hieronymus de Athimis, Bernardus Balther et Leopoldus Laufner Juris utriusque doctores Commissarij Germani per Maiestatem Regiam dominum nostrum clementissimum pro reuidendis differentijs inter subditos eiusdem Maiestatis tam Hungaros quam Austriacos habitis, deputati et designati. Memorie commendamus quod cum in presentí Commisariatibus nostri iudicio, inter Egregium

által látogatattak, és végre hogy e négy helység lakosai országos ünnepünket, Szent- István és Szent- László napjait a szokásos isteni szolgálattal megölték.

Tovább haladva a Lajta mellett, az osztrák Landeck helységbeliek által a Lajtán innét ismét egy nagyobb földtér találtott elfoglalva.

Majd több elért a küldöttség a Lajtán innét fekvő Czilingdorf helység határába ; itt a magyar korona ügyésze szintén ünnepélyes óvást emelt az ellen, hogy e helység, melynek kiterjedt határan két óráig haladtak keresztül, még mindig Alsó-Ausztriához van bekebelezve, és hogy egy külföldi egyháznagy : a német-újhelyi püspök által biratik ; kijelentette, hogy e helység szintén hazánk kiegészítő részét képezi, mit az is tanusít, hogy az a Laj-

---

Sebastianum Raussar de Gatha Vice-Comitem Mosoniensem ut actorem ab una, ac generosos magnificos dominos Sigismundum et Reimpertum fratres Comites in Tyerstain et dominos ab Ebersdorff ut reos seu in causam attractos parte ab altera, racione cuiusdam prati Berth, intra metas et terminos possessionis ipsius actoris Gatha adiacentis, quod pratum predecessores dominorum Sigismundi et Reinperti a pluribus annis elapsis tenuissent, et etiam modo ipse dominus Reimpertus teneret et haberet, Quedam causa coram nobis mota fuisset, et iuxta nostram deliberationem demonstratio etiam per actorem facta extitisset. Tandem partes predictae, dictus videlicet Sebastianus Raussar pro se personaliter ac pro prefato domino Reinperto ab Ebersdorff, Magnificus dominus Wolfgangus a Puecham tanquam principalis eiusdem domini Reinperti mandatarius. Qui etiam totum onus ipsius domini Reinperti in hac re in se ipsum assumpsit, nostram in presentiam personaliter accedentes retulerunt et confessi sunt sponte in hunc modum. Quod presentibus Egregijs ac Strenuis, domino Jacobo a Stampa equite aurato et Consiliario Serenissime domine Regine Marie, Francisco Derr de Wilhalbinsmaur et Gothardo Herr prefecto ipsius domini Reinperti in castris suo Prellenkÿrchen constituto, certis bonis respectibus animum ipsorum ad id moventibus et etiam occasione pristinae bone vicinitatis conseruande, in causa et differentia prenotata hanc fecissent compositionem et ordinationem stb. stb; hogy Raussar Sebestyén az említett rétet 20 frt évi hasznobér mellett a nevezett Ebersdorfi grófoknak és ezek fiúágheli utódainak birtokába bocsátotta. Acta in Civitate Bruk ad Laytha secunda die Oct. Anno domini 1550.

Kilencz ép gyűrii pécsettél ellátott eredetije a Ruuy-család I.-ban. V. 88 vármegyében.

tán innét, a többi Soprony vármegyei helységek által környezve, fekszik, és hogy a papi tized e helységben a kismártoni uradalom által szedetik. Maga az akkori német-újhelyi püspök is, valahányszor ezen helység a németek által adózás alá vettetni szándékoltatott, azt ezen tehertől azon jogos mentséggel szabadított a meg, hogy e birtok a Puchaim grófoknak a magyar királyok által adományoztatott.

Végre eljutva Német-Újhelybe, az ezzel szemben fekvő Lajta-Szent-Miklós magyar helység határában, hol a Lajta a magyar földet elsőben érinti és ettől kezdve határfolyammá válik, a magyar bizottság a határjárást befejezettnek tekinté; tudomásul vevén azt, hogy az eddigi határjárásra nézve a magyarok részéről megállapított elvek és nyilatkozatok ellen a német bizottság legkevesebb észrevételt vagy kifogást sem tett.

Ekkor állott elő a német küldöttség azon kívánattal, hogy a határjárás egész Stiriáig, s onnét azon határvonalon, melyet a németek fognak kimutatni, visszafelé egész Dévényig ismét folytattassék, miben azonban a magyar tagok bele nem egyezvén, s a további határjárást mint feleslegest megtagadván, a fölmerült viszály eldöntése végett mind a két küldöttség fölterjesztést intézett az udvarhoz.

A magyar küldöttségnek igen is fontos oka volt arra, hogy a határjárást visszafelé ne folytassa; a németek azonban ezt igen zokon vették; és habár 1717. oct. 16-ról egy udvari rendelet eszközöltek is ki, mely a magyaroknak a határjárás folytatását meghagyta, ezek nem tágtottak, tudván azt, hogy ha csak megindulnak is visszafelé azon vonalon, melyet az osztrák bizottság fog nekik kimutatni, a hazai föld szent tulajdonjogát sértendik meg.

Fölterjesztésében tehát bizottságunk arra nézve, hogy a határjárást mért nem folytathatja, okait előadván, végre 1717. nov. 5-én kelt udvari rendelettel az eljárás a következő év május 1-re halasztatott el.

Így végződött az 1717-ki határjárás, minden eredmény nélkül; és midőn küldöttségünk erről azon évi nov. 30-án jelentését a nádorhoz megtette, egyszemesmind kijelenté, hogy legyen

bár a következő évi határjárás az országra nézve kedvező, vagy ellenkezőleg üssön is az ki, mint ez nem csak kétséges, hanem legigazságosabb ügyeiben is az országnak megszokott történni, ők megtették kötelességöket, s hogy ennek ezután is eleget tehessenek, kérték a nádort és általa az országgyűlést, hogy őket a kellő utasítással és legkivált a szükséges okiratokkal lássa el; és hogy az ország megtudhassa: német szomszédaink minő határvonalról álmodoztak: a magyar bizottság jelentéséhez, a német küldöttségnek a határjárás abbanhagyása ellen emelt óvását is hozzácsatolta.

Ezen óvásból megtudjuk, hogy szomszédaink nem kevesebbet akartak, mint a borostyánkői, köszegi, kismartoni és szarvokői uradalmakat ismét Ausztriához csatolni, s a határt ezek bekerítésével járnai meg; ezért esett nekik nehezen, hogy a mi küldöttségünk velök visszafelé meg nem indult; óvásukban azt különösen kiemelik, hogy annak következményei, miszerint ők a magyar küldöttséggel együtt jártak és hogy az velök visszafelé ugyanezt nem tévé, nekik hátrányukra beszámítható ne legyen*).

Ha már tehát világos tulajdonjogot vettek igénybe ezen négy uradalomra nézve, annál kevésbbé vélték átengedhetőknek azon részeket, melyeket a magyar küldöttség a határjárásba mint magyar birtokot belefoglalt, merő ezek Ausztriához tartoznak, s általok tetteleg is biratnak.

---

*) Óvásukat arra is kiterjesztették, hogy a föntirt négy uradalom az 1647: 71. tcz. által Ausztriától jogtalanul vétetett el; mi ellen annak idejében az osztrák rendek 1647. sept. 21-én ünnepélyes ellenmondással éltek. Megtudjuk ezen óvásból azt is, hogy az osztrák RR. I-ső Lipót, I-ső József és III. Károly királyaink koronáztatásokkor a négy uradalmat ismételten visszakövetelték és azokhoz való jogaikat mindig föntartották; melyeket Fridrik császár által I. Mátyás és II. Ulászló királyainkkal kötött szerződésekre alapítanak, hogy ezen uradalmak nem voltak elzálogosítva, hanem örökösen lettek a németeknek átadva; a másfél századnál tovább tartó birtoklásan kívül, kiemelték még óvásukban azt is, hogy ezen uradalmak az osztrák catasterbe föl lettek véve, lakosaik adózás és német törvény alatt állottak; állították továbbá, hogy e négy uradalomnak hazánkhoz való csatolása tetteleg ugyan megtörtént, de ők annak jogosságát el nem ismerik.

Láthatjuk ebből, hogy német szomszédaink azon elvből indultak ki, miként sokat követeltek, hogy a keveset megfarthassák.

Az udvarnál azon eljárásuk, hogy a főhercegeik mint egyszerűs mind Magyarország királyainak esküje által megerősített törvényeket figyelmen kívül hagyják, mindenesetre feltűnést okozhatott. Túlságázott követelésök miatt az udvar attól is tartott, hogy azt az alig kibékült magyarok zokon vehetik, a határkérdés elintézése tehát ezután I-ső Feréncz király uralkodásáig abban maradt, s ezzel osztrák szomszédaink még is elérték céljokat; utóbb országgyűléseink I. Károly király alatt az 1723: 17. Mária Terézia alatt az 1751: 24. s 26., 1764: 16. tezikkek által hasztalan sürgették a határkérdés végleges elintezését; míg végre II. Lipót király alatt az 1790: 68. tez-ben kinevezett küldöttség az 1792: 19. tez. utasítására működését megkezdette.

V.

Ezzel eljutottunk az utolsó, az 1793-ki határjárás leírásához:

Az 1790: 68. tez-ben kinevezett bizottsági tagok a dunántúli részekben K ö p e s é n y b e n összegyűlekezvén, miután a német bizottság tagjaival találkozottak, 1793. június 19-én a Mosony vármegyei részekben a farkasfalvi Duna-ágnál a határjárást megkezdették; e tekintetben az úgynevezett Valter-féle 1754-den készült térkép szolgált útmutatásul.

Ezen térképen határvonalul nem az volt kijelölve, mely az 1717-ki határjáráskor a rottensteini vár omladékától kezdve, Német-Óvár és Hollern helységek mentében a magyar küldöttség által megállapított; ez okból tehát nem az akkor megjelölt nyomokon, hanem a mostani alsó-ausztriai Berg nevű helység határában fekvő Leányvár, németül Vutten- vagy Puttenburg nevű omladéktól kezdve, a jelenleg is létező határvonalon indultak meg a bizottságok s járták azt meg egész azon pontig, a hol a Lajtán innét fekvő sárfenéki urodalom kezdődik. Innét a mondott év és hónap 23-án Mannersdorf helységbe érve, a magyar korona ügyésze részéről e helytt ismételten kijelentetett, hogy az ezen urodalomhoz tartozó és többször említett négy helység, valamint a Sopron vármegyei Purbach helységben aboz birt jobbágy-

telkek, mint a Lajtán innét fekvő birtokrészek, Magyarország kiegészítő részeit képezvén, azok visszaesatolása határozottan követeltetik.

Majd a határjárást tovább folytatva, midőn a bizottságok a vinpassingi határba értek, a korona ügyésze az alsó-ausztriai Pottendorf helységbeliek által birt Au nevű félszigetre, valamint tovább haladva a szarvkői határban a Lajtán innét az ausztriai Landeck falubeliek által birt 448 hold területre, úgyszintén az ebenfurti határral ütközöleg a pottendorfi urodalom által birt rétekre, végre pedig Czillingdorfba érve, ezen helység egész határára nézve Magyarország jogait föntartva, ezen birtokrészeknek hazánkhoz való tetteleges visszaesatoltatását szintén követelte.

A két bizottság a határjárást ily módon bevégezvén, azután egymással formasierü periratokat váltott.

A magyar korona ügyésze keresetlevelét arra alapította, hogy több frigykötés a két ország között a Lajtát jelölte ki határfolyamúl, és hogy Fridrik esászár és Mátyás király között 1463, és II. Ulászló s Fridrik és Miksa esászár között 1491. az ország beleegyezése nélkül létrejött szerződésnek jogait nem csorbíthatják; de különben is a sárfeneki urodalom az 1491-ki egyezményben mint Magyarország kiegészítő része, úgy említettik; továbbá hogy a Habsburg-házból való királyaink eskü által megerősített számos törvényezikkbek megígérték az Ausztriához foglalt magyar véghelyek visszaboésátását.

Ennek ellenében az osztrák bizottság részéről német nyelven irt válaszban, a fönt érintett elv szerint követeléseik még fölebb emelésével az állittatott, hogy a két ország között tulajdonképen nem is a Lajta, hanem a Rába-folyó volna a határ. III-ik Fridrik esászár a Mátyás királylyal vívott esaták előtt fegyverrel megszerezte volt a sopronyi végeket, és habár azokat Mátyás király azután visszafoglalta, mint ez a Szarvkőről Grafeneck Ulriknak adott adományleveléből kitűnik, később a kérdéses vátrak Fridrik s fia Miksa birtokába visszakerülvén, e fejedelmek által Ausztriához teljes joggal hozzáesatoltathattak. Előadják továbbá, hogy habár a Habsburg házból származott királyok ezen urodalmakat a XVII. században visszaesatoltatni engedték

is, ez magoknak az osztrákoknak joghátrányul épen nem szolgálhat, mert ők a visszabocsátásba soha bele nem egyeztek, őket a magyar törvények nem kötelezik.

Felhozták azt is, hogy Fridriknek csak Fraknö és Kabold zálogosítottak el, a többi urodalom, mint fegyverrel szerzett birtok, Alsó-Ausztria tulajdonába ment át.

A sárfenéki urodalomra nézve pedig előadják, hogy ennek a mannersdorfi urodalommal való ugyanazonossága sines bebizonnyítva. De különben is az mindig a németek által birtokoltatott; az 1491-ki egyezmény is csak azt tanúsítja, hogy II. Ulászló király Sárfenék várát az illető birtokosoknak, azaz Grafeneck Ulrik örökösének, kik németek valának, átadni tartozzék; ezek kihaltával az osztrák főhercegek birtokában jutván ezen urodalom a többi követelt birtokokkal együtt, századokon át Alsó-Ausztria kiegészítő részét képezte *).

Ezekben pontosul össze az osztrák küldöttség védelme; utolsó válasziratuk Sopronyban 1793. aug. 24-én kelt, melynek végén kijelentik, hogy ők a jelen határkérdés eldöntésében befolyásuk jogosultságát eléggé kifejtették, különben is az a két ország közös fejedelme eldöntésétől, nem pedig a magyar bizottság érveléseitől függend, hogy minő értéket fog a német küldöttség előterjesztésének tulajdonítani, és mennyiben fogja a magyar korona ügyésze követeléseit alaposaknak találni.

A magyar küldöttségnek Soprony vármegye felől való határjárásáról véleményes jelentése Nyitrán 1793-ban oct. 8-án kelt. A jelentést aláírták Fuchs Xav. Ferencz nyitrai püspök **), Várkonyi gróf Amade Antal, Scultety Mihály kir. táblai bíró s

*) Czillingdorfra nézve felmutatták Fridrik császárnak Linzben 1493-ban jun. 14. és 15-én kelt okleveleit, melyek elsejében a német-újhelyi Sz. Ágostonról nevezett prépostságnak Lichtenberg várát két falujával, u. m. Lichtenberg és Czillingdorffal adományozza; a másikban pedig a pápa rendeletére a nevezett prépostságot a német-újhelyi püspökséghez csatolta; így jutott azután Czillingdorf is e püspökség birtokába.

**) Ezen püspök külön véleményének előterjesztésére nézve is föntartotta jogát; vajjon kedvező volt-e az hazánkra?

tanácsos, Klobusiczky József kamarai tanácsos és Pásztory Mihály, Soprony vármegye másod alispánja *).

Az 1793-ik év végén tehát mind a két küldöttség jelentései és az egész határjárási munkálat végeldöntés végett a király elé terjesztettek, az eredményre azonban hazánk mind maig hijába várakozott.

Hogy a határjárás Alsó-Ausztria felől 1793-ban végképen befejeztetett, és hogy a magyar országgyűlés bizottsága, ezen kiküldetésében véglegesen eljár: tanúsítja az 1802-ki XXVI. tez., melyben a többek közt az is foglaltatik: hogy az Ausztria felől való határjárás befejezve és arról a jelentés betérjesztve levén, ő felsége a király kijelentette, hogy az eljárás megerősítése után a végrehajtás foganatosíttasék. Nem is lett azután az utóbbi országgyűlésekből Ausztria felé határjárási bizottság kiküldve; a törvényhozás befejezettnek tekintette ezen ügyet, mit az 1836: XXXII. tez. is tanúsít, mely már csak a morvai és stíriai határjárásra nevez ki az 1827: 16. tez.-ben kirendelt bizottsághoz új tagokat.

A kiküldött bizottságoknak még 1793-ban befejezett határjárása és munkálatai alapján a király megerősítésétől függött tehát és függ még mindig, hogy hazánk nyugoti felén a Lajtán innét fekvő birtokrészek, Alsó-Ausztriától valahára a magyar szent korona földéhez visszacsatoltassanak.

VI.

És most, minckelötte értekezésemet befejezném, legyen szabad még birálat alá venni azon érveket, melyekkel az alsó-ausztriaiak birtoklási jogaikat indokolják, s azokat a főntebb már előadottakon kívül az újabban napfényre hozott történelmi adatok nyomán röviden megczáfolni.

Az osztrák bizottság 1793. júl. 31-én Pozsonyban kelt védíratában nagy súlyt fektet I. Lajos királyunk által Albert és Lipót osztrák hercegekkel 1372-ben kötött és Zsigmond kirá-

*) Az erről szóló jelentés megvan Soprony vármegye levéltárában; kivonatban pedig a magyar nemzeti muzeumban 670. fol. Lat. őriztetik.

lyunk által utóbb megerősített szerződésekre, melyekből kitűnik, hogy már azon időben sem volt a két ország között a Lajta folyó határuól kitűzve. I-ső Lajos okmányát egész terjedelmében történetírásunk még nem ismeri, kivonata egyébiránt, melyet a német bizottság előterjesztett, ezek állítása mellett mitsem bizonyít; mi iránt a magyar bizottság is annak idejében megtette alapos észrevételét. E helytt megjegyzendőnek tartom, hogy Zsigmond királynak föntérintett megerősítő okmányát ismerjük már egész terjedelmében, közli azt Fehér György Cod. Dipl. X. 5. 125. lapon, mely szerint 1411-ben Zsigmond király és Albert osztrák herceg a határok iránt egyességre lépven, a többek közt világosan kijelentették „daz die Leytha das Gemerk sin solle.“ Ezen adat épen a németek ellen bizonyít. Egyébiránt Zsigmond királyunk uralkodásának második felében, Alsó-Ausztriával való viszonyainkra nézve történetírásunk még igen hézagos. Zsigmond mint német császár többször tartózkodott Bécsben, az osztrák főhercegekkel szorosabb viszonyban volt, sőt leányát is Albert főhercegnek, a későbbi magyar királynak adta nőül. Ugyan ő a többek között Szarvkon 1425. febr. 17-én kelt egyezmény szerint Frigyes osztrák hercegnek minden elfoglalt birtokot visszabocsátott: történetíróinknál ezen egyezmény bővebb leírását és ismertetését is hijába keresnök *).

Mint föntebb már említém, hazánkban az osztrákok birtokszerezése Zsigmond király alatt kezdett nagyobb mérvű lenni; Albert király és különösen V-ik László alatt pedig Soprony vármegye éjszaki és nyugoti része mint zálogbirtok, majdnem egészen az osztrákok kezében volt.

És mind ez nem a magyar fejedelemmel viselt háború következményeinek tekintendő; hiszen hogy ezen időben Albert osztrák főherceg az ipával Zsigmond magyar királylyal, Erzsébet és V-ik László pedig III-ik Fridrik unokabátyjával hadat

*) Hormayer és Mednyánszky Taschenbuch I. LVIII. Csak magában a Soprony városi levéltárban több százra megy a XV-ik század első feléből való azon missilis levelek száma, melyeket országnagyaink és a szomszéd osztrák főurak a várossal az időben váltottak. III-ik Fridrik császárnak 200-nál több levele található ugyanott; mennyi kiaknázatlan adat hever csak ezen egy levéltárban is.

nem viselt, azt mindenki tudja. És ha I. Ulászlóval, vagy később Hunyady Jánossal Fridrik császár vívott is háborút, ez csak az unokaöcs, V-ik László magyar király érdekében történhetett.

A Lajta-vidéki várak tehát, mint már fentebb is kifejtők, I. Mátyás király uralkodása előtt jutottak a szomszéd német főurak birtokába, és pedig nem harez és háboru folytán, hanem magán szerzési úton.

Tudjuk történelmünkéből, hogy a különben Erzsébet pártján volt Gara Lászlót Fridrik császár jónak látta elfogatni, azon okból, mert egy ízben a Fridrik által zálogban birt Soprony várost megtámadta*); sőt az elfogatáson fölül Fridrik még arra is feljogosítottnak érezte magát, hogy Kőszeg és Lándzsér várát a Garaktól elfoglalja. E birtokszerzés is csak egyoldalúlag, a magyar nemzet tudta és beleegyezése nélkül történt, mert midőn Erzsébet magyar királyné adósságaitól kényszerítve Soprony várost mint kétségtelen magyar birtokot Fridrik császárnak elzálogosította, ha a Garák és társaik, kik különben Erzsébettel és Albert osztrák főherceggel tartottak, de az általuk gyűlölt Fridriket Soprony város jogos birtalójának nem tekintve őt ebben háborgatták, ez utóbbi esakis az ököljognál fogva foglalhatta el a magyar főurak várait; a Kanizsayaknak Kismarton és Szarvkő várai is így kerültek Fridrik kezére.

Tulajdonképen tehát nem Alsó-Ausztria érdeke forgott fönt, s nem is Magyarország, hanem annak egyes főurai és Fridrik között magyar birtokokért támadt viszály képezte az összeütkezés tárgyát.

Ekképen a német bizottságnak az 1793-ki határjáráskor tett azon állítása, hogy a Soprony és Vas vármegyei várak Alsó-Ausztriához fegyverrel lettek volna elfoglalva, semmi alappal sem bír.

Igazolja ezt a későbbben kibékült Habsburg testvérek: III-ik Fridrik és Albert között létrejött egyezmény is, melyben Albert főherceg Fridriknek 50,000 ftért Fraknót, Szarvkót és Sopronyt átengedvén**), kiköti, hogy azon várnagyok, kik a Fridrik által birt magyar várakban alkalmazták, és azon német

*) Teleky i. h. I. 328. l.

**) Chmel Materialien II. Band Nro XL. 46—49. l.

török, kik magyar várakat bírnak, a magyar törvények és szokások szerint járjanak el s a magyar bírák rendeleteinek engedelmeskedjenek.

Kell-e már ezeknél fényesebb bizonyíték arra, hogy maga Fridrik császár e várakat mint magyar birtokokat, s nem mint háborúban elfoglaltakat tekintette; mert hisz a fegyverrel szerzett várakban nem lett volna szükséges a magyar törvények tiszteletben tartását továbbra is elrendelni.

A várak tehát, melyek Mátyás király által az 1463-ki szerződésben Fridrik kezein meghagyattak, csakis a Habsburg ház magán vagyonát képezhették; nincs az sehol kimondva, sem szerződésileg, sem békekötésekben, hogy azok azért, mert a Habsburg házbeli főherczegek birtokába jutottak, egyszersmind Alsó-Ausztriába be is kebeleztek volna.

Így hagyattak tehát a kérdéses várak Magyarország határain, az 1491-ki békekötés által Fridrik császár és fia Miksa kezein; és hogy azok még I-ső Ferdinánd alatt mint magyar birtokok tekintettek, mutatja annak haditanácsa által 1530. aug. 26-án kiadott és föntebb egész terjedelmében közölt okmány, melyben Weispriach János szombathelyi kapitány, Fladniczer Vid örökösei, Hártics Detre Soprony vár és vármegye kapitánya, továbbá a kismartonyi, német-óvári, fraknai és sárfenéki várnagyok odautasítottak, hogy a győri káptalan a török hadjárat folytán minden vagyonából kipurzítottván, a fized a nevezett várakhoz tartozó jószágokból e káptalannak újlag kiszolgáltassék. Ezen okmány szintén világos bizonyítékául szolgál annak, hogy magok a németek is az általuk kétségbe nem vont magyarországi többi várakkal a sárfenéki, német-óvári és kismartonyi várakat is együtt és egybefoglalva említik.

De legyen elég ennyi új adat és érv, többet úgy hiszem, fölösleges volna felhozni.

Hogy 1793-tól a francia hadjárat befejeztéig, őseink az akkori háborús időkben nem bírták a Lajtán innét fekvő részek tetteleges visszacsatolását érvényesíteni: ez még érthető, de hogy utóbb egész 1848-ig a törvényhozás útján e tekintetben semmiféle intézkedés nem történt, ezt menthetetlen mulasztásnak tekinthetjük. Országgyűléseinken Felsőbüki Nagy Pál, Soprony

vármegye hírneves követének ez iránti felszólalásai eredmény nélkül hangzottanak el. Megelégedve azzal, hogy az 1793-ki küldöttség által megállapított határkiigazítás, az úgy nevezett sérelmek között iktatott: annak életbeléptetésével törvényhozásunk utóbb, mintha csak feledékenységre ment volna az egész ügy, mélyen elhallgatott.

A történetírás azonban a hazai föld birtokjogainak is folytonos szellemi öre marad; ha egy időre a feledékenység fátyola borítottatott is reájuk, e fátyolt föl kell lebbentenie, figyelmeztetvén az újabb kort, hogy eme jogainkat legalább a történettudomány terén távolról sem adtuk föl.

Mindezért értekezésem hosszadalmasságát mentse ki azon törekvésem, hogy ezen ügyben egy lényegesebb adatot, egy kérdést sem akartam a mennyire lehetett, érintetlenül vagy felvilágosítatlanul hagyni. És most legyen szabad azon óhajással zárnom be értekezésemet, hogy hazánk nyugoti részén e századok óta sajgó seb orvosolva legyen, és hogy a magyar szent korona birodalmának ezen most még hiányzó kiegészítését minél előbb megérhessük.

Székfoglalómat Mátyás Flórián tagtársunk szíves volt néhány szóval tett észrevétellel kísérsni; akkor nem tartottam helyén hogy arra feleljek, legyen szabad tehát azt utólag pótolnom.

Hogy 1043. előtt, midőn Aba Sámuel IV. Henrik császárral a Lajtat állapították meg határfolyóul, hazánk határai a Lajtán túl Ausztriába mennyire hatoltak be, és vajjon Haimburg, az 1717-ki magyar határjáró bizottság által Hunnoburgumnak keresztelt határváros a vezéreket és királyainkat valaha uralta-e? tulajdonképen értekezésem tárgyát nem képezvén, rövid válszom a tisztelt tagtárs urnak csak azon utolsó állítására terjed ki: hogy a Lajtán innét még 1053. óta is birtak a németek, és hogy a Lajta és Fertő között volt egy tér Mosony (Miesenburg) felől, mely IV. Henrik császár alatt Németország kiegészítő részét képezte, s melyet Salamon király adott át a németeknek (subiugavit).

Az erre vonatkozó okmány már 1860. óta ismeretes volt előttem; kiadta azt Wenzel Gusztáv az Árpád-kori Okmánytár I.

köt. 28. és 29. lapján. Ha elfogadható volna is annak alapján, hogy ama „praedium“ rész, melyet ezen okmányban a császár a frisingi egyháznak adományoz, a Lajtán innét, mint M. Fl. ur allítja, Mosony vármegyében feküdt; és hogy az Ascherishesbrugg és Hazilowe helynevek nem a Lajtántúl levő mai Bruck és Haslau-féle helyneveknek felelnek meg; továbbá ha elhiszszük is, hogy a Vertowe annyit jelent mint Fertő, és hogy a megerősített Miesenburg szintén az adomány tárgyát képezte: (mi azonban az okmányból épen nem tűnik ki, csak az, hogy ezen erődben az egyház az adományért a hadi szolgálathoz hozzá járulni köteleztetett), mondom, ha mind ezt ellinném, még akkor is 1074-ben Salamon királynak azon cselekvénye, hogy Henriknek az ország egy részét „subingálta“ (mint Henrik magát kifejezi, magának Salamonnak ez iránt lekötelezését nem ismerjük), nem tanúsítja azt, hogy a Lajta határ jogérvényes szerződés útján 1053 után is változott, és hogy az csak Kálmán király óta van véglegesen megállapítva; mert lássuk csak: mikor kelt az ériutett okmány? 1074-ben. Vessük föl történetíróinkat és nézzük, hazánkban mi történt ez évben: az Árpád-sarjból származott unokatestvérek: Salamon király, Geza és Lászlóval nyílt harcban állnak: a polgárháború dúlja az országot, Salamon Henrikhez folyamodik segélyért; de a mogyoródi csata a herezegek mellett dönt, és Salamon Mosonyba vonul vissza, hol Henriknek hűbéresül ajánlkozik, csak segélyje öt unokatestvérei ellen. Gondolom ennyi elég arra, hogy Salamonnak föntebbi ígérését a nemzefre nézve kötelezőnek nem tarthatjuk, csak azért sem, mert 1074. nov. 26-án, mikor Henrik okmánya kelt, Salamon nem is ült már Magyarország trónján. Ezen okból nyilatkozik Fejér György is Cod. Dipl. VIII. 4. 8. lapon így: „Donatio sane Henrici IV. Imperatoris qua e tractu terrae inter fluvium Lajtha et Vertau, per Salamonem illegitime cesso mansos 100. contulerat, mansit irrita“.

Határozottan ellene kell tehát mondanunk ama föltevésnek, hogy 1043, illetőleg 1053, után az ország vagy királya. egyezmény útján a Lajtán innét a német földhöz jogérvényesen csak egy talpalattnyi tért is hozzá csatolt volna.

NAGY IMRE.

Ibn-Dasztá tudósítása a magyarokról

a X-ik század elejéről.

Chwolson szent-pétervári tanár 1866-ban, Londonban tartózkodása alkalmával, az angol muzeum arab kéziratai közt (add. 23,378) egy becses műre akadt, melynek czime: كتاب = Kitāb el-a; lāg en-nafīsa (a becses اعلیٰ النفسیة drágaságok könyve); szerzője: ابو علی احمد بن عمر ابن دستة = Abū- „Alī Ahmed ben-“ Omar Ibn-Dasta¹⁾.

Chwolson e művet, az eredeti (arab) szöveghez esatolt orosz fordítás és szakavatott történelmi jegyzetekkel kísérve adta ki, a következő czimen: Извѣстія о Хозарахъ, Буртасахъ, Болгарахъ, Мадьярахъ, Славянахъ и Руссахъ Абу-Али Ахмеда Бенъ-Омаръ Ибнъ-Даста, по рукописи британскаго музея въ первый разъ изданы, перевелъ и объяснилъ Д. А. хвольсонъ. С. Петербургъ 1869 (= Abū- „Alī Ahmed ben-“ Omar Ibn-Dasta tudósításai a kazarak, burtaszok, bolgárok magyarok, szlavjánok és russzok-ról (orosz), az angol muzeum kézirata nyomán először kiadta, fordítá és magyarázta Chwolson D. A. Szent-Pétervár 1869).

Ez ideig mind a mű, mind annak szerzője ismeretlen vala s a kézirat is valószínűleg egyetlen. Ibn Daszta a X-ik század elején írt és pedig a 913-ik évnél nem később.

Chwolson az eredeti szöveget fejezetek és szakokra osztál a következő tartalommal:

---

¹⁾ Az idegen nyelvekbeli idézetek, nevek stb. átírása és ejtésére nézt l. az utóiratot. (3).

1. a kazarak, 2. a burtaszok, 3. a bolgárok, 4. a magyarok, 5. a szlavjánok, 6. a ruszok.

Jelen alkalommal e művet csak bemutatni szándékom — föntartva magamnak annak bővebb ismertetését — s e tekintetben a ránk nézve legtöbb érdekléssel bíró 4-ik, vagyis a magyarokról szóló fejezetet választám.

Abū- „Alī Ahmed ben-“ Omar Ibn-Dasta
tudósítása i.

A kazarak, burtaszok, bolgárok, magyarok, szlavjánok és ruszokról.

IV. FEJEZET.

A magyarok — elmajjariyya.

1. §.

A besenyők és bolgár aszakalok földje közt terül a magyar vidékek elseje. A magyarok török nemzet. Fővük ki Kendének hivatik, 20,000 lovas élén kel esatára. Ez náluk ezim, mert azon férfi tulajdon neve — ki náluk király — Dsila (jila). Minden magyar e Dsila nevű fővük parancsainak hódol — parancsolja bár, hogy menjenek az ellenség ellen, vagy verjék azt vissza, vagy mást.

2. §.

Sátrakban élnek, egyik helyről a másikra költöznek, a tápdús füveket és alkalmas legelőket fölkeresve. Földjük terjes; egyik végén a rum tengerig (= fekete tenger) hat, melybe két folyó ömlik; ezek egyike nagyobb a Dsihannál (jilun = Amu-Darya); e két folyó közt van a magyarok szállása. A téli idő beálltával, kiki a hozzá közelb eső folyóhoz költöz és ott marad a tél tar ana alatt halászattal foglalkozva. A magyar föld erdő és vi. cken, valamint nedves talajban gazdag. Ugyanott sok szántóföld is van.

3. §.

A magyarok uralomk alatt tartják a szlavjánokat mind; rájuk terhes adókat vetnek s úgy bánnak velük, mint

a hadifoglyokkal. A magyarok t ű z i m á d ó h i t ű e k. A szláv-jánokkal harczolva s tőlük foglyokat ejtve, e foglyokat a tengerparthoz viszik, egyikéhez a r u m - f ő l d révei közül, mely K a r x -nak hivatik.

Mondják, hogy egykor a k a z a r o k, félve a magyarok és más szomszéd népektől, magokat elárkolák. Mikor a magyarok foglyaikkal Karxba megérkeznek, a görögök elibük jönnek. A magyarok vásárt tartanak velük, eladják foglyaikat s ezek fejében görög készítményeket, tarka gyapjűszőnyegeket s más egyéb görög tárgyakat kapuak.

Eddig a közlés, melyhez a következő tájékozást csatoljuk :

1. R u m t e n g e r alatt kétségkivül a feketetenger (gara däniz v. täänis = pontus euxinus, azelőtt axenos) értendő. Miután Róma sergei a vénülű Hellast uralmuk alá veték s Caracalla a biralom összes lakóit „római polgárjoggal“ ruházta föl, az egyes tartományok tér és nép neve mindinkább helyt engede a római elnevezésnek s a hajdan büszke hellen is dicskoszorűzött nevét a ῥωμανίος-szal váltá föl, melyet napjainkban se tett le, mert az új-görög most is r o m ä o s z n a k nevezi magát; innen nevezik a szlávok a régi Helias terét rim, lakóit pedig rimly a n n a k; innen a keletiek (arabok, perzák) r u m n a k (ide értve Kis-Ázsiát is), a törökök pedig r u m - i l i n e k (روم ایلی) szó szerint: rum országa), melyből a szerte ismeretes Rumelia keletkezett (azonban szűkebb jelentménynyel). Neve: etes, hogy e tengert a középkorban a nyugatiak is görög tengernek nevezték, így a többi közt Plano-Carpini is „mer de Gréce“-nek nevezik ¹⁾).

2. A magyarok e korbeli (889 előtti) lakhelye tehát a fekete tenger fölött és pedig két ugyane tengerbe ömlű folyó közt terűlt. E két folyót Š u k r - A l l ā h XV-ik századbéli persa írű, ki Ibn-Dasztāt kivonatban közli, Vafa és Itilnek nevezi; M u h a m m e d e l - K ā t i b n ā l Vafa helyett V a k a , s H a ĵ i

¹⁾ L. Voyages en Asie dans les 12, 13, 14 et 15 siecles T. I. 3. 1. (Bergeron).

Halfánál mounó helyett Volga és Don áll. E két utóbbi író tekintetbe nem igen jöhet, mivel ezek csak Šukr-Allāh tudósításait dolgozták át.

Azonban lehetséges, hogy a Vaka vagy Vafa azonos a Donnál, de a Volga vagy keleti nevén Itil, tekintetbe alig jöhet, mert nem ömlik a fekete tengerbe. Az Ibn-Daszta által meghatározott magyarok lakhelye valószínűleg azonos Constantinus Porphyrogenitus Lebedia és Atelkuzujával, illetőleg ezek egyikével; megjegyzendő azonban, hogy az Atelkuzut az ő leírása szerint egész pontossággal meghatározni nem lehet, valamint Lebediát sem; neki a magyarok lakhelyét illetőleg három különböző helyről volt tudomása; első nála Lebedia második Atelkuzu, harmadik Nagy-Moravia; aligha csalódunk, ha azt véljük — bár ezt Constantinus Porphyrogenitusból ki nem lehet venni, ha csak azon zavar- és homályból nem, mely nála e két első magyar szállást borítja — hogy Atelkuzu a magyarok ős, vagyis Volga melléki lakhelye volt; erre mindenek előtt a Volga Atel vagy Etel neve utal bennünket; az is világos, hogy az Atel-Kuzu második része, vagyis Kuzu, folyót alig jelölt, mert a szövegben, ha két folyóról volna szó, a kettes számnak kellene állnia, nem pedig az egyesnek (v. ö. *ὁ δὲ τόπος . . . ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἑπορευίαν τοῦ ἐκείσε διερχομένου ποταμοῦ Ἐτέλ καὶ Κορζόν* = s azon vidék az ott keresztül folyó folyó szerint neveztetik Etel és Kuzunak); ő a mai Magyarhont is a folyók szerint nevezi, valamint Patzinakiát is; ez azt tanúsítja, hogy e helyeknek vagy nem volt azelőtt nevük, vagy a császári írónak nem jutának ezek eszébe? s mi ez utolsót véljük valósnak lenni, mert ő a mai Magyarhont is csak Nagy-Moravia és a keleti folyók felsorolása mellett említi, Pannoniát és Dakiát elhallgatva; az Etel és Kuzut ő szerinte egy folyóra is lehet magyarázni, illetőleg azt kihozni, hogy az Etel másik neve Kuzu; részükéről az Etel v. Atelkuzut, Etel vagyis vizközre magyarázni nem mernök; ha a főnemlített Haji Halfával akarnók megegyeztetni az Atelkuzut, akkor az Atelt a Volga, a Kuzut pedig a Donnál kellene azonosítunk, amint ezt Thunman tevé, arra építve véleményét, hogy a Don a török-tatár népek által Uzuna k neveztetik, csakhogy mások ezt a Dneperre értik (V. ö. Szabó K.

Biborban született Konstantin munkái 125. l.), de lehetséges az is, hogy a Dont is így nevezik vagy legalább is nevezték, mert köztudomású, hogy e vidéken számtalan az Uzu nevű folyó, így Moldvában van kettő, a Volga táján is van kettő stb., s ezen elnevezésből majdnem az tűnik ki, hogy az Uzu oly vág jelentményű, mint az idel, s e szerint Thunmann szerint a Don is lehet = Uzu. Ha ez állna, úgy Hajji Halfa föntemlített helye szépen volna igazolva a császári író által; azonban ezt a jelen alapok mellett határozottan nem állíthatjuk, kivéve azt, hogy az Atelkuzu első részét a Volgával azonítjuk ¹⁾ s ezt okvetlen tennünk is kell, ha is még Lebediát nem akarjuk Atelkuzuval azonítani. A császári író Lebediában a Hidmás vagy Hingülüs folyót említi s ezt általában vagy a Bugba ömlő Ingul vagy a Dneperbe ömlő Inguleccel szokták azonítani, daczára hogy a császári író az Ingult a 42 fejből Sün g u l n a k nevezi. Föltéve tehát — mert eddig ebben a császári író minden commentatora egyetértett, kivéve Hammet és Kállayt — hogy a

¹⁾ E folyó neve a császári írónál Atel v. Atil és Etel alakban jő elő. A csuvaszok mai nap atit, aditnak nevezik, a tatárok adil, idil; idälnek, az arabok اذinak, a mit lehet atel, etel, itilnek olvasni; ezekhez megjegyezhetjük, hogy magyarul is Etől, Etel-nek hitták e folyót Kézai szerint; noha ő e nevezetet a Donra érti, tudnunk kell, hogy a Volga, miután a rifhegyeken áttört, Donnak neveztetik s így ő és leirói szerint az Etől csakugyan = Volga. E folyó görög nevei közül érdekesek a Ra és Oaros nevezetek. Az első ma is a mordvinok közt Rau alakban; a másodikat Kiepert azonosnak véli a hun Varral, tehát szerint, a hunok a Volgát Varnak hitták; ezt nem tudom, honnan vehette Kiepert, de aligha csalódom, ha azt vélem, hogy Jordanesből, ki e tekintetben így szól: . . . eas partes scythiä peteret, quas Danapri amnis fluenta prätermeant, quä lingua sua Hunnivar appellat . . . világos, hogy ezt így kell taglalnunk, ha értelmet akarunk belőle kihozni: quä Hunni, linguä suä var appellat; ezekből v. lágos hogy itt a Volgáról szó nincs, hanem a Dneperről, s nemis azt mondja Jordanes, hogy a Dnepert nevezik a hunok varnak, hanem vagy Scythia azon részét, melyet a Dneper folyó árjai (fluenta) szeldelnek keresztül vagy pedig a Dneper folyó ágait, amiut ezt Hunfalvy Pál is véli (Vogalföld I. 349 l.); a var tehát nem = magyar vár (= arx) mint ezt a régiek vélték.

Hingülüs csakugyan azonos a mai Ingul vagy Inguleccel, úgy Lebediának a fekete tenger fölött kelle terülnie s ugyan e vidéken mai nap föltalálható a Lebedia név a Lepedika, Lebedian és Lebedin nevekben s ugyan itt terül az Ukraina is, melyet a magyarok orosz Ugra nevéől lehetne származtatni. Az Atelkuzu és Lebedia nevű magyar szállások egész biztossággal meg nem határozhatók. De még kulesov újja és az az iró azzal, hogy határozottan állítja, hogy most, azaz 889 után a magyarok által lakott területen a besenyők laknak, s ezek szerinte a mai Szilisztriától a kazarok Szarkel váráig terülő vidéket birták; *ἀπὸ δὲ κάτωθεν τῶν μερῶν Δανούβειος ποταμοῦ τῆς Δίστρας ἄντι πέρα ἢ Παρζινακία παρέχεται, καὶ κατακρατῆ ἢ κατοικία αὐτῶν μέχρι τοῦ Σάρκελ τοῦ τῶν Χαζάρων κέστρου*) — Szarkel a Don mellett épült s e szerint Patzinakia, vagyis a besenyők hona az al-Dunától a Donig terült s ugyanitt kelle terülnie szerinte az utolsó előtti magyar szállásnak is. Ezek szerint lehetséges, hogy Ibn-Daszta második nevezetlen folyója azonos a Dunával s ő a magyarok szállását a Duna és Don közé helyezi.

3. Ezek mellett fölemlíti Ibn-Daszta, hogy a magyarok első tartománya vagy vidéke a besenyők és bolgár aszakalok ^{eszegele} közt terült. A besenyők e korban a császári iró szerint a Volga és Ural-közt laktak: *οἱ Παρζινακῖται τὸ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸν ποταμὸν Ἀτῆλ τὴν αὐτῶν εἶχον κατοίησιν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν Γεῆχ (= Ιεῖχ azaz Jajk = Ural. A bolgárok a Volga, Káma és Oka folyók mentén laktak, tehát a magyarok első tartománya valóban a besenyők és bolgárok közt terült és pedig a bolgárok e tartománytól északra, a besenyők pedig keletre laktak.*

4. A bolgárokról szóló 3. fej.-ben Ibn-Daszta a 2. §-ban fölemlíti, hogy a bolgárok három részre oszlanak, és pedig berszul'a, aszakal és bolgárokra. A ránk nézve különös érdekű aszakal szót egyszer اسجل = asajal, más-szor اسكل = asakal vagy esekelnek írja, mely utóbbi alakot Chwolson mindig esegel-lel ír át s ezt tartja helyesnek. Az esogel (eszegele) bolgárnép alatt Chwolson a magyar székelyeket véli értendőnek.

Ugvanígy vélekvék Jerney is (Abulfeda tanutétele a magyarokról — Tudománytár 4 köt. Bn'a 184). Megemlékezőnk vélem, hogy Ibn-Daszta jelen tudósítását Abulfeda (írt 1329 körül) majdnem szóról szóra közli: Sant Magyari gens turcica; dicunt terram illorum sitam esse in e regione *Abulfeda* nem bedsnaq; et sekek in tractu bulgarensi. Adorant ignem, vivunt sub tentoriis et in turguris, sequuntur locos imbribus irrigatos et virentes. Extendit se regio illorum in latitudine ad centum paratanga; et confines regioni Rum ultimo ex parte deserti (Hammer-Purgstall fordítása). Abulfedáról az eredetiben كسك = eszkek vagy elszakak áll; bizonyos, hogy ez csak másolói hiba, mely a ك és س (k és l) bőttük hasonlatossága folytán keletkezett. Abulfeda elszakakja tehát kétségkívül elszakaknak olvasandó, melyben el nem szó lévén, szakak vagy szekel marad hátra. Lehetséges, hogy az utóbbi alak csonkult és eszkekel helyett áll de az is lehetséges, hogy Ibn-Daszta eszkekelje hibás alak, mely hiba a névelő ön évesztése folytán keletkezhetett. Mint fentebb említém az eszkekel (eszegel) vagy szekel nevű bolgárnépet mind Chwolson, mind Jerney, egynek vélik lenni a székelyekkel. Erre a kulcsot könnyen meglehetne találni. A névtelen jegyző a székelyekről azt mondja, hogy: Siculi... primo erant populi Athilä regis — a többi évkönyvek is a hunoktól származtatják őket s viszont a görög chronografozok a bolgárokat hun népeknek nevezik — ergo a székelyek bolgárok. Mi ezt fölhoztuk, anélkül azonban, hogy saját meggyőződésünkkel azonítanók, mert ez a jelen alapok mellett igen korai volna.

Ez alkalommal főlemlíti Chwolson, hogy a Névtelen, Kézai Zaculi-jából faragta a classicus hangzású Siculi-t! (sic!!!), mintha Kézai a Névtelen előtt írt volna? Vagy mintha nem az eredeti Székely, Székely név lenne átírva a Siculi-ban?!

Tekintettel Kézai Zaculi jára s a byzantiak bolgár saragurjaira Chwolson az كسك = asayalt asayalnak is olvassa.

5. A második bolgár törzsről, melynek neve berszula (az eredetiben برسا = barsälä), Chwolson s k érdekest hoz föl s végre azon eredményre jut, hogy a görögök által említett Σαίθαι βασιλῆιοι-t, βαρσιλῆιοι-nak kellene olvasnunk, melyek a

berszulákkal (barsülā, berszil) valószínűleg azonos nép valának, s hogy ebből csak a névi hasonlatosság folytán keletkeztek a királyi (βασιλῆται) szittyák. Chwolson Kézai „Barsacia“-ját is Barsaliára javítja, illetőleg rontja, mert ez lehetlen; a többi évkönyvek (így Turóczy, Márk, a pozsonyi krónika stb.) mindnyájan Bascardiát és Woscardiát emlitenek Kézai e helyén, s ezek szerint világos, hogy Kézainál is csak hibából áll Barsacia, Bascardia helyett.

Visszatérve a bolgárokra, meg kell jegyeznünk azt, hogy e fönntemlített három törzs minden valószínűséggel együtt lakott — ennek ellenét Ibn-Daszta se állítja. Ha tehát ezek együtt laktak, úgy az eszekek- vagy szekeleket nem szabad Erdélybe helyeznünk s még kevésbé a magyar székelyekkel azonítanunk.

Azonban lehetséges volna az is, hogy Ibn-Daszta a szekel vagy eszekek alatt a dunai bolgárokat értette s mivel Erdélyben is laktak (az avarok idejében) s a székelyek is Erdélyben laktak, könnyen lehetséges, hogy a székely név alatt monnó népet értette vagy elcserélte. Ám de ez nem igen gondolható, mert Ibn-Dasztának nincs tudomása a dunai bolgárokról egyrészt, másrészt pedig kétséges az, hogy a székelyek már a magyarok előtt Erdélyben laktak volna¹⁾.

¹⁾ Az idevágó érveket ismerem egytől egyig pro et contra; honi kútfőink a székelyeket egytől egyik a hunoktól származtatják s ez alapon állítják, hogy a székelyek már Erdélyben voltak a magyarok megérkezése előtt; szerintünk tehát a székelyek hunok; a hunok nyelvét nem ismerjük; a hunok vagy azonosak a sínai írók hiognujaival vagy nem; ha azonosak, úgy vagy mongolok vagy törökök voltak, t. i. az ethnographiai fekvés szerint; ha a hunok nem azonosak a sínai írók hiognujaival, akkor lehettek ogorok (v. ö. Theophylactus Sinoratta tudósítását az avarokról); az ogor nép egy nyelvcsoportha tartozhatott a mostani ugor népekkel, tehát a hunok nyelve is ogor lehetett, a hova a magyar nyelv is tartozik. E szerint a székely, magyar és hun nyelvek egy csoportba valók volnának, de ki merné e conjecturákat a valósággal párhuzamba hozni? A hun-magyar-székely kérdés eldöntve nincs, s ennél inkább halad történelmünk a positivizmus pályáján s ennél inkább kezdi szétszakítani krónikáink ábrándos mese foszlányait annál inkább kezdi tinni a hunmagyar kérdés befejezettsége; befejezve nincs, de a jövődöre nézve lehetséges; nem a mesék, hanem a tiszta kritika s a régi történetek egy új, legtöbbit nyomó és érvelő kútféje, a nyelvészet alapján. A székely-

6. Ibn-Daszta s a keleti írók nagyrésze a magyarokat töröknek nevezik, a baskirokat is töröknek s a magyarokat baskiroknak. E kérdés eredete- és alapjának eldöntése túlterjed jelen czikk szűk keretén, azért erre nézt a következőkben összpontosítom véleményemet: a) a kazarak, kunok és besenyők minden kétségen kültörök nyelvűek voltak, valamint valószínűleg a baskirok is; b) a magyarok hajdan a mai Baskiriában laktak, később pedig a fekete tenger fölött, de mindig töröknyelvű népek közt; s miután Baskirhonból jöttek s e honban az arab tudósítók idejében baskirok laktak, mi természetesb annál, hogy baskiroknak nevezzék? A byzantiaiak is töröknek nevezik a magyart s még a Görögthonban készült magyar koronán is ez áll: Γεώργιος ἡγεμὼν Τούρκων; = Gyejcs (vagy Gyojcs) Turkia királya. Részünkről ezen ethnographiai meghatározásokra nem sokat adunk, mert a régieknél a népek osztályozására nézt biztos alap nem létezett; tudjuk, hogy Hellas és Róma írói a szittyák föltüntével a keletészaki népeket mind szittyáknak keresztelték, a byzantiaiak meg szokták a hunscytha nevezetet a hunnak föltüntével, boldogot, boldogtalant scythának és hunnok nevezve; midőn pedig a törökök léptek a történelem színpadjára, úgy szólva minden török lett. Világos tehát, hogy a régiek ethnographiai tudósításai nem sokat nyomnak s érvül csak akkor használhatók, ha velük más körülmények is megegyeznek, nevezetesen az illető népek nyelvi jelenségei, mert a rég lezajlott történelmi idők fő kútfeje s egyedüli világító fáklyája a nyelv, mely hiven tükrözi vissza a lezajlott idők eseményeit.

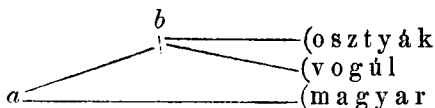
7. Hogy a magyar nyelv az altáji (finn-tatár), vagy mint újabban nevezik, a turáni nyelv-tőhöz tartozik, az köztu-

---

kely és hun-magyar kérdésre nézve, illetőleg azok befejezettsége és való-sága ellen nyilatkoztak Szalay László (Magyar tört. I.) történelmi, Hunfalvy Pál (Vogulföld I.) nyelvészet-történelmi alapon. Nagy érdekességgel tárgyalja e kérdéseket Koskinen György finn tudós, Tiedot Suomen-suvun munaisuudesta. Helsingfors 1862. (= A finn nemzetség régiségeiről való tudomány); ismerteti Hunfalvy Pál az akademia által kiadott „Nyelvtudományi Közlemények”-ben IV. köt. 108—268 ll.

domá-ú (v. ö. Hunfalvy Pál: Vogulföld I.; Budenz József: Finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések; u. az Ugrische Sprach-Studien; Schott Über das Finnisch-Tatarische Sprachen-Geschlecht; u. az Alta-jische Studien; Boller: Die Finnischen Sprachen; Max Müller: Vorlesungen über Wissenschaft der Sprache; u. az On the Turanian languages stb.).

Megemlékezik erről Chwolson is, s azt is állítja hogy a vogul- és magyar nyelv hajdan egy volt — ez laice mondva nagy értve tökéletesen áll, de nem így nyelvészetileg, mert a magyar nyelv viszonya a tulajdonképi ugor nyelvekhez így áll:

azaz: b) pontban a vogul és osztyák nyelvek egyek voltak; e b) pontbeli nyelv az osztyák-vogul alapnyelv; a) pontban pedig a magyar és osztyák-vogul alapnyelv voltak egyek, a) pontbeli nyelv tehát az osztyák vogulmagyar alapnyelv; kitűnik ebből, hogy a magyar nyelv a vogullal egy sohasem volt, hanem csak az osztyák-vogul alapnyelvvél. Csakis innen magyarázhatjuk meg azt, hogy miért állnak az osztyák és vogul nyelvek egymáshoz oly közel, míg a magyar jóval távolabb. Szóval, e viszonyt azt fejezi ki, hogy azon időben, midőn az osztyák és vogul nyelv egy volt, a magyar nyelv már külön állt s ez elválás után vette föl magába a török elemeket ¹⁾, mert különben, ezen elemeknek az osztyák és vogul nyelvekben is meg kellene lenniök.

1) Hogy a magyar nyelv melyik török nyelvből vehette föl ez elemeket, azt bizony tudnunk nem lehet, mert oda utalnak, hogy ezek több különálló török nyelvből vétettek föl és pedig legutoljára az ozman-török nyelvből; az ezen utóbbi nyelvből vett elemek mind magukon viselik a fris, illetőleg nyers kölcsön vétel bélyegét; azonban azon elemek, melyek rég átvétettek, inkább a magyar nyelv hangtanához, laice szelleméhez simultak; lehetséges, hogy török elemek kerültek a magyar nyelvbe a baskir (ó-baskir), kun és besenyő nyelvekből, részint már az őshazában, részint Magyarhonban; azonban a főrészt a kazár nyelvből került ki, kikkel a

Megemlítendőnek vélem, hogy a turáni nyelvtövhöz a következő nyelvesoportok tartoznak:

1. szamojed 2. finn-ugor 3. török-tatár²⁾ nyelvesoportok. Ezek együtt véve képezik a turáni nyelvtőt vagy osztályt, minek folytán mindnyájan egy alapnyelvre vihetők vissza. E mellett megjegyezhetjük, hogy minden élő turáni nyelv közt a vogul és osztyák nyelvek állnak a magyarhoz legközelebb, ennél fogva tanulmányozásuk a magyarra nézt legfontosb, ámbár a finn v. szuomi nyelv tanulmányozását sem mellőzhetjük, mert ez kifejlett irodalma és nyelvemlékeinél fogva a többiekre nézt közvetítőül szolgál.

Könnyen beláthatjuk, hogy az, ki a magyart árva, rokontalan nemzetnek vallja, a nyelvtudomány jelen állásánál abszurdumnál egyebet nem állít, mást nem árul el, mint tudatlanságát és hátramaradását.

8. Ibn-Daszta szerint a királyt (az eredetiben $\kappa\lambda\omicron$ = malik vagy málík = király) kendének hitták s hozzá teszi, hogy ez nem tulajdon név, mert az azon időbeli (889 előtt) király tulajdon neve dsila, tehát Dsila, a mi a magyar Gyila, Gyula ejtésnek felel meg. Nevezetes, hogy Ibn-Daszta a magyar fővet királynak címzi; a császári író csak nagyvezérekről szól. Ibn-Daszta tudó-

---

magyarok jó ideig (a császári író által említett 3 [három] év abszurdum) együtt laktak; a kazar elemeket a csuvasz nyelv által lehet bebizonyítani; a kazar nyelvből főmaradt szók t. i. a csuvasz nyelv főjelleget tüntetik föl, okunk van tehát hinni, hogy a mai csuvaszok kazarutódok, s ha ez nem állna, úgy biztosok lehetünk, hogy a csuvasz nyelv áll a török nyelvek közül legközelebb a kazarhoz.

²⁾ A tatár nyelvek alatt mi egyeztetve ez elnevezést a sinai írókkal, a mongol és tunguz (mandsu) nyelveket értjük. Megemlítendőnek véljük, hogy eddig a nyelvesoportok így egybefoglalva nem voltak, s hogy különösen a második eddig mindig két csoportra volt osztva: finne és ugorra, azonban Budenz szorgalmas vizsgálatai folytán kiderült, hogy e csoportot ketté vágni nem lehet s azért legújabb művében „Die Ugrischen Sprachen“ monó nyelvesoportot már egybefoglalva találjuk, és pedig szeinte az ugor nyelvesoportba tartoznak: a finn (vagy szuomi, és eszt, liv, vot) nyelv; mordvin; cseremis; votják, zürjän; osztyák, vogul és magyar nyelvek.

sításaiban nincs okunk kételkedni s mi egyelőre, míg más kútfők ezt meg nem czáfolják, ez állítást föntartjuk, daczára annak, hogy a császári irónál gyula *γυλας* = jilász) közvetlen a nagyvezér után következő birói tisztség; a székely krónika gyulája tekintetbe nem jöhet; történéseink nagy része e műt mystificationának tartja s mi bár kevésbé ismerjük ez ítéletet, megdöntendőnek nem véljük. Ibn-Daszta kendéje meg van a *Νέυτελεν Cundu*-jában, mit az ő hangtana, illetőleg irmodora szerint Kendé-nek kell ejtünk; a későbbi évkönyvek Cund-ot (vagy Kund-ot) irnak ugyan, de a fönnbbi előzményekből világos, hogy ezt is Kend-nek kell ejtünk. Ezek szerint a kende mint személynév is fungált, de a gyula is az volt; azért ezek a tisztségi nevet ki nem zárják, sőt ellenkezőleg megerősítik.

9. A 20,000 lovasra nézve Chwolson kételyét fejezi ki — mi inkább csekélynek találjuk, ha krónikáink hitelét végkép megrontani nem akarjuk. Évkönyveink szerint a 7 magyar törzs mindenikében 30,000 fegyveres férfiú volt, a mi összesen 210,000 fegyveres férfit tesz ki, s alig kételkedhetünk, hogy az Ibn-Daszta által említett 20,000 lovas, csak egy törzs t. i. azon törzsrre vonatkozik, melynek élén Gyula (Dsila) állott. Föltűnő, hogy a kazarok erejét 10,000., s a burtaszok haderejét is 10,000 csatárra teszi; ebből kiténik, hogy a magyar erős volt monnónál.

10. A magyarok közt divott fegyelem hitelére Chwolson Freisingeni Ottót idézi, ki e tekintetben így szól: „Si quando vero exercitum rex ducere voluerit, cuncti sine contradictione quasi in unum corpus aducantur.“ Csakis e fegyelem tette lehetségessé azt, hogy oly nagy dicső tetteket vívtak ki, melyeknek Európa jelenleg is bámulója, s melyekhez continensünk történelmében hasonlókat hiában kerestünk.

11. Őseink nomád életéről eleget írtak mások is, de azt, hogy földműveléssel is foglalkoztak, tudunkkal csak Ibn-Daszta tartotta fön.

12. Szlavjánok vagy szlavének (*Σλαβῆροι* = Selavini) alatt a mai Oroszhon területén lakott szláv népségeket kell értenünk, minők a rutének, polyánok, lyuticsek, derevlyánok, szulicsek, krivicsek, vjaticsek stb. voltak.

Hogy melyek voltak a magyaroknak hódoló szláv népek, azt jelenleg eldöntenünk nehéz; az orosz évkönyvek erről hallgatnak; a Névtelen a ruténeket említi, a mi mindenesetre áll, bármint fakadjanak ki ellenébe az orosz történések¹⁾; csakhogy Ibn-*Daszta* másokat ért ezalatt; a Névtelen t. i. a költözés idejére teszi a rutén hódoltságot, Ibn-*Daszta* pedig *Lebediáról* szólva, mondja azt, hogy a magyarok uralmuk alatt tartják a szlávokat mind; e szlávok nem az oroszok voltak, mert ő ezeket rusz, amazokat sklab vagy szaklabnak nevezi; szavaiban nincs okunk kételkedni, kivált ha tekintetbe vesszük a sokkal gyengébb kazárokat, kik *Nestor* szerint szintén uralták a szlávokat és pedig a polyánokat, szevereket és vjäticseket; a császári író a besenyők uralmát terjeszti ki egész Oroszhonra: ἡ δὲ Παρσιωνία πᾶσαν γῆν τῆς τῆς Ρωσίας; καὶ Βοσπόρου κατακρατεῖ (Ad. Imp. 42. fej.).

13. *Karx* alatt a régi *Karkine* várost kell értenünk, mely *Herodot* szerint (IV. 55) a *Hüpakirisz* folyó mellett fektött; a *Karkine* előtti öböl vagy rév, már a régiek előtt is ismeretes volt. Ma e városnak nincs nyoma, de hogy a X-ik században még fönnállt, azt Ibn-*Dasztából* tudjuk.

14. A kazarak félve a magyarok és más szomszéd népektől, magukat elárkolák. Meglepő, de könnyen elhithető egy tudósítása ez Ibn-*Dasztának*, s bár ellenkezik a császári író tudósításával, mégis bir a valószínűség látszatával. A császári író, habár a magyarokat és kazárokat csak szövetségeseknek (συμμάχοι) is vallja, előadása egész folyamában az tűnik ki, hogy a kazar a magyar²⁾ uralka. Így, szerinte a kazar kágán nevezte ki *Árpádot*, magához hivatja *Lebediászt* s neki kazarnót ad nőül; fölemlíti, hogy a kazarak minden háborúiban részt vesznek stb. — ez nem szövetség, hanem valóságos hódoltság²⁾. S e hódolt-

¹⁾ Így *Карамзинъ* is *Исторія Россійскаго Государства* I. függelék 292. jegyzet.

²⁾ Már *Szabó Károly* is kifejezte azon véleményt, hogy a császári író, kazar kútfőből merített; mi ezen állítást tökéletesen helyesljük s ehhez okaink oly számosak, hogy megdönthetlennék tartjuk; — már maga azon fény és dícs, melyben e mű a kazárokat ecseteli, elég arra, hogy a föntebb mondottakra utaljanak; a mi a kútfők minőségét illeti, azok valószínűleg szóbeliek lehettek.

ságot Thunmann¹⁾ a végtelenig viszi; a különben kritikus és méltányos Karamzin²⁾ e fölött kételyét fejezte ki, s mi Ibn-Daszta tudósításai folytán a császári író állítását végkép ledöntve látjuk. A mi a szövetséget illeti, az ugyan fönnállhatott, de meg nem foghatjuk, hogyan hagyhaták a magyarokat cserbe a kazarak azon alkalommal, midőn őket (t. i. a magyarokat) a besenyők az u. n. kazar területről elűzik? Hisz a kazar az uzzal is szövetkezve volt s hárman csak megbirtak volna a besenyők és bolgárok ellen? S ha a császári író alárendeltségét, meg Thunmann „untergeordnete rolle“-jét összevesszük, úgy ez valóságos absurdum!

Különben a császári író sok olyat is mond, a mi nem való, s tanulmányaink folytán lesz még alkalmunk ezeket bővebben kimutatni³⁾.

GYOROKI ANTAL.

¹⁾ Thunmann Geschichte der öst. Europäischen Völker I.

²⁾ Карамзинъ Источія Россійскаго Государства I.

³⁾ Utóirat. Az arab szöveg átírásánál. következő a magyar alak és ejtéstől eltérő bötüket használtuk: ü = e — i vastag i — y = j — j = ds — s = sz — š = s, német sh = ç (hamza) — ; = ε (ayn) — h = ε (emphaticush) — q = š (vastag v. torkik) — χ = görög χ, német ch — γ = ε (az előbbi lágya) — (') val jelöljük a és hangokat, p. o. d' = gy stb.

Ismeretlen historiás énekek

a XVI- és XVII-ik századból.

VI.

Elérkeztünk közleményeink befejezéséül a múlt füzetünkben említett Balassa-énekhez. Mielőtt azonban ezt közlenők: előrebocsátunk két rövid történeti éneket, szintén ismeretleneket a II. Rákóczi György lengyel hadjáratából következő szerencsétlenségről. E két ének azon csik-szentléleki codexben maradt fenn, melyet ugyanott 1716 és 1739 között Boeskor János irt egybe, s mely a múlt 1870-ik év január havában Kolozsvárról, tulajdonosa gr. Lázár Miklós úr által alólírottanak irodalmi használatra felküldetvén, általam a Magyar Történelmi Társulat 1870. február 3-iki ülésén, rövid ismertetés kíséretében bemutatott (l. „Századok“ 1870. évf. 118. l.).

Miután az 1657-iki események egykorú kútfökből eléggé ismeretesek: főlöszlegesen ezen énekek tárgyáról bővebben szólnunk. Érdekes mellékdarabjait képezik azok a múltkor közölt Baresay Ákos-féle gúnyiratnak, ámbár más felfogásúak, kivált a második. Ez utóbbira nézve megjegyezzük, hogy annak egy változatát — melylyel 5, 6, 7, 10 és 11-ik versszakai többé-kevésbé összevágának — a Régi Magyar Vitézi Énekek I. k. 157—160. l. közöltük volt a Szencsey-codex után, csak hogy míg azon változat 13, ez 20. strophából áll, melyek közül háromnegyed rész: 15, egészen új.

A mi már a III. sz. az olvasható éneket illeti: ez a szilaj természetű, kalandos életű, I. Leopold ellen többször rebellát s utóbb

Thököly hűségében elhalt hős: gr. Balassa Imréről 1666-ban valamely híve által írott hosszabb historiás ének. Létezik a m. tud. Akadémia kéziratárában, egykorú szakadozott írományon, melyre írt. Rómer társunk figyelmeztetett. Megszemlélém, s még kiadatlanak és közlésre, úgy tartalmánál mint élénk előadásánál fogva érdemesnek találván, lemásoltam.

Mi volt a divényi vár itt tárgyalt 1666-iki ostromoltatásának s ura, Balassa Imre elfogatásának oka: elmondja — a nem sokkal később korú — báró Szapáry Miklós, 1706-ban II. Rákóczi Ferenzhez benyújtott folyamodványában, — u. m.

„... Mivel szegény Balassa Imre uram Lippay érsek által deferáltatván, hogy felesége Lippay Borbála halálának oka lőtt volna, más notorius excessusokat anyja s mások ellen patrált volna: Bécsben árestomban tartatván s onnand mesterségessen, olasz köntöst magára vévén megszabadulván s Dévin várában magát bezárván: ő Fölsége néhai Vesselény Ferenz országunk palatinussát, Sándor Gáspárt bizonyos számú hadakkal küldötte volna; akkorban ország palatinussa: ő Fölsége plenipotentiariussa, per consequens királya ellen fegyvert fogván s néhai Sándor Gáspárnak lábát is ágyú ellövé: tam capitem quam notam incurálván, örökös jását elvesztette; sőt újban rabságban vitetvén, pro redemptione capit^{is} . . . azon (divényi) maga jószágát ő Fölsége fiscussának post fata sua perenaliter obligálta, — külömben nem is szabadúlhatván.“

I.

Erdély romlása.

— 1657 —

(„Alia, pulchra.“)

1. Sűrű könyhullással sír már Erdélyország:

Mert nyakára szállott keserves nagy rabság,

Elveteték rólad az régi méltóság,

Tatár kézben esék tiündöklő uraság.

2. Mert ennek előtte te tündöklöl vala,
Minden népek között híred-neved vala,
Az két Oláország hozzád hódlott vala,
Sokféle nemzetség tőled retteg vala.

3. De mégis mindazzal ugyan nem nyughatál,
Felfuvalkodással nagyobb koncra vágyál,
Télnék közepiben lengyenre¹⁾ indulál —
De végre ő tőlök ugyan megcsalatál.

4. Talám romlásodat nem vetted eszedbe :
Mert soha nem történt rajtad életedbe,
Nem is forgott talám soha az elmédben
Az mire most jutál hazól elmentedben.

5. (Az) kéncses Erdélnék tekéntséd bő földit,
Községnek hallgassad mindenütt siralmit,
És az fő-főrendek óhajtó szavait,
Mert kárúl vallották nemzetünk jovait.

6. Az sok vármegyéknek sok jó katonái
Oda vadnak immár jó próbált vitézi,
Oda országunknak ífjő bírái,
Sok tartományoknak vitéz főispáni.

7. Az főbírák oda szolgabíráikkal,
Törvényszékben ülő sok assessorokkal,
Igazság-rostáló jó prókátorokkal,
Táborban született vitéz hadnagyokkal.

8. Bő hírrel tündöklő székelség is oda
Az ki az országnak legjobb tagja vala,
Az gazdag szászoknak jó vitéz főrendi
Egynehány száz, ezer immár tatár rabí.

9. Ki ennekelőtte sokat próbált vala
És maga vérevel hírt is jót nyert vala,
Ki nagy siralommal házait óhajtja,
Mindennapi kintól életit sóhajtja.

---

¹⁾ Így ; lengyelre helyett.

10. Partium, Haduság mind elpraedált-áték
 És az pogányságtól rabságra vitették,
 Oda Kemény János sok vitéz urakkal —
 Ő is együtt esék rabbá hajduival.

11. Holott együtt szenved hazánk fiaival —
 Szabadíssa Isten ötöt mind azokkal!
 Oda Kornis Ferencz sok szép szolgálival,
 Kit sokan sóhajtunk keserves jajszókkal.

12. Mert sokan éltenek atyai voltokkal,
 Kik immár siratnak keserves bánattal.
 Oda sok rendbéli lovászi s puskási,
 Erdélyországának sokféle népei.

13. Országunk ki ^{fi}áját s ki anyját siratja,
 Némely barátjokot szüvök szerint szánják,
 Ki jóakaróit, szomszédját sirassa,
 Fiát, s ki bátyjait szüve szerint szánja.

14. Az ezerhatszázban és az ötvenhétben
 Erdélyül mind esénk nagy keserűségben,
 Magyarok esének tatárok kezében —
 Kiket irgalmából szabadísson¹⁾ Isten!

 II.

Tatár rabok éneke.

— 1657. —

(„Műs“).

1. Siralom pataka
 Mely nagyot áradá
 Melynek áradása
 Erdélyt által folyja.
 2. Említem a dolgot
 Erdélynek romlását

S kibeszélhetetlen,
 Keserves sok kárát.
 3. Poéták hol vattok?
 Tálám mind alusztok?
 Hogy nem sirassátok
 Erdélynek romlását . . .

---

¹⁾ Szabadítson; székelyesen ejtve.

4. Sirassuk s jajgassuk
Mindnyájan magunkot
Most egyenlő szívvel
Romlott országunkot.

5. Menj el édes szolgám,
Tekénts meg hazánkot,
Elbocsát tatár hám, —
Csak jöjj vissza hozzám!

6. Ha kérdik: mint vagyunk:
Élünk-é vagy halunk?
Mondjad: rabok vagyunk —
Térdig vasban járunk.

7. Mondjad jó Erdélynek
Búban borúlt népnek,
Nemes vármegyének,
Székelek székeinek.

8. Kócsos városoknak,
Elposztúlt hazánknak
Uraknak, faluknak,
Nemes frigyumoknak:

9. Hogy mi mind egy lábíg
Fogva estünk,
Föttig kénoznak,
Erössen rongálnak ¹⁾

10. Kiknek bilincsekben
Tömlécz fenekiben
Vagyunk nagy inségben —
Pogányok keziben.

11. Tatár udvarában,
Hideg fogházakban,

Erős rabságban
Vagyunk nagy kínokban.

12. Testünk elszáradott,
Színünk elhíradott,
Karunk elfáradott,
Lelkünk elbágyadtott.

13. Nincs ki vigasztalni,
Sem pedig ulytani ¹⁾,
Életünkben táplálni —
Búban vigasztalni.

14. Söhajtjuk hazánkot,
Kedves szép társunkot,
Kedves nemzetünköt,
Nagy uraságunkot.

15. Iszonyú hallani
Országunk romlását,
És elészámlálni
Keserves rabságát.

16. Rajméhet kosárban
Mint szoktak befogni:
Szegény magyarokkal
Úgy kezdének banni...

17. Elégíts meg Isten
Súlyos ostorodot,
Szabadíts rabságból
Bűnös faidot!

18. Kegyelmes Istenünk
Tenéked könyörgünk,
Mert nagy kínainkban
Immár elbágyadtunk.

¹⁾ Ez a versszak ily hiányos; az előtte valóban is „Kócsos vármegyének“ áll, nyilván „Kócsos városoknak“ helyett.

²⁾ Így; tán újítani helyett.

19. Nyúlts ¹⁾ ki jó karodot
Szegény nemzetünkre,
Fordíts haragodat
Az pogány nemzetre!

20. Legyen nagy dücsőség
Mennyei királnak,
Az ki megpróbálja
Hogyha benne bíznak
„Finis.“

III.

Divónyvára megvételéről.

— 1666. —

(„Cantio nova in expugnationem Divín.“

Ad notam :

„Légy en jó üdöcsak...“ ²⁾

1. Szánhatd már Atilla népednek romlását,
Könyves szemmel nézhetd magyar vér omlását,
Szép véghelyeidnek sirasd pusztulását,
Szentelt vitézedet könyvezhetd Balassát.

2. Nemde azért jöttél fénlő Scythiádból,
Hogy kiüzd kigyódat szép Pannoniádból,
Török ennek neve, te sentenciádból
De keresztyén vér foly gyémánt koronádból!

3. Ezer hatszáz fölött mit tud a hatvanhat :
Sok keresztyén anyát fiaitól foszthat,
Keresztyén prédából sok zsákot megrakhat —
Magyar magyar vérrel kardot bársonyozhat.

4. Szólhatnék itt kettőt egy Valentinusnak ³⁾
Ki nem érte végét amaz bécsi frausnak,
Megkené az szüvét a palatinusnak ⁴⁾
Hogy Divínben mondja berdót a Bachusnak.

---

¹⁾ Nyújtsd.

²⁾ Rimay egyik verse.

³⁾ Balassa II. Bálint korponai kapitány, Imrének unoka-öccse,
erős királpárti.

⁴⁾ Wesselényi Ferencz.

5. Sok raj méh, szúnyogot odóbul kiűzhet —
 Kiért gróff Balassi ¹⁾ magára gyászt fűzhet,
 Bálint már Divinben bátor konyhát üthet,
 Irigység tüznél pecsenyét is süthet.

6. Tudom nincs oly vitéz kinek társa nem vál
 Ámbár sárkán-módra törökkel szemben száll,
 Merő vasszerszámban ellenség előtt áll —
 Ha órája eljön : életétül elvál.

7. Vitézség csillaga nemdenem Balassa ? !
 Kinek életében nem volt harcra mássa ;
 Félt ennek szüvétől amaz Csillag basa,
 Sokszor kardja élén maradt vér pirossa.

8. Benne a magyar vér, nyilván azt mondhatom,
 Szüvében kimetszve Marsnak nevét látom ;
 Talpig vitézségét mindennek vallhatom,
 Hazánk mellett szüvét mágnakhoz szabhatom.

9. Tigrismódra futó lovára ha felül,
 Aranyos fegyverben ellenségre repül —
 Előtte az pogán mindenfelé csak dül,
 Ki miatt sok török lélekben meg is hül.

10. Ennek híre neve minden országokban
 El vagon terjedve sok tartományokban,
 Vitézsége miatt Konstantinápolyban
 Sok basák rohannak nagy titkos tanácsban.

11. De mely csudálatos az szerencse dolga !
 Állhatatlan ennek minden adománya !
 Egyik kézzel mit ad : másikkal elvonja,
 Sőt nagy próbára is az embert kívánja.

12. Az bú és az méreg embert megemésztí,
 Az bosszúállásra sokszor kényszeríti
 Balassi Divinben bosszúját kitölti, —
 Mert büntelen voltát el nem szenvedheti.

---

¹⁾ A Balassa név régies változata.

13. Mondhatsza igazat: betörök a fejed,
Ez majd erre megyen ha elméd kiterjed;
Jó tétre jót ne várj bátor erre vigyed
Gróff Balassi Imrét ezekben ítéljed.

14. Nemde hazánk mellett sok török vért ontott,
Buda, Pest környékrül győzedelmet hozott,
Vác s Esztergam között sok próbákon forgott,
Sok vitéz jeleket a testén is hagyott.

15. De nézd mire viszi az sok irégy nyelve:
Felszorúl Divínyben, mert elbúsult szíve;
Trombita-dobszóval a vár be van telve —
Mondván: csak meghaljunk, el vagyon rendelve!

16. Valamiként az méh ki egy fában lakik,
Sok szép virágokból méze takartatik:
Hogyha ellenségtül felháborítatik,
Halálos fulánkkal ember mardostatik.

17. Nyilván köpü vala özvegy Divín vára
Kiből sok katona kiröpült prédára,
Csak egy fondorló nyelv utat nyitott arra —
Ki Ferencznek ¹⁾ szívét hozta ez próbára.

18. Nem volt Esztergamban immár több ellenség,
Buda s Pest s Szólnokban nem volt kegyetlenség,
Oka: hogy törökkel most vagyon békesség —
Rontsad hát népedet kevés keresztyénség!

19. Jertek Divín alá messze Nógrád tölünk
Lássuk, ha Balassi feltehet-é vélünk;
Nyerünk magyar várat, evvel lesz több helyünk,
Már vagyon császártól hátorságos jelünk!

20. Állj elé te irégy ²⁾ mit vétett ellened,
Nincs mód frigtöréssel ez mérget nevelned;
Mert könnyebb egy fárul a sást lebeszélned —
Hogy sem ily ratiót ez dologra lehed!

¹⁾ Wesselényi.

²⁾ Balassa Bálint értetik.

21. De elfelejtettem, hogy már te is gróff vagy,
Portiód Kékkőben noha bizon nem nagy,
Kardod éli miatt hal kevés török agy,
Kedved tölt Divinben, azért immár vigadj!

22. Most mondhatjuk bizvást: elfordult az ország,
Megholt Mátyás király elkölt az igazság;
Ha az szekeres ló a hámból el-kihág
Követi az inát vérbeli pirosság.

23. Látom, hogy Divinnek környékét nyargalják,
Szép hasznos faluit mindenütt rabolják,
Balassinak szívével ezzel csak bosszantják —
Ki miatt zöldében a búzát kaszálják.

24. Jaj már neked gróff úr, mert hadat fogadnak
Minden végvárakból ellened támadnak,
Álgyukot támasznak szép lakó váradnak
Kanóttal füstölük fa'át palotádnak.

25. De nem csak a tatár tud tüzet nyújtani,
Hamarébb tud magyar térhelyen sújtani,
Divin várasát is megtudák gyújtani,
Marhákban is sokat tüzzel megfújtani.

26. Ez immár nem tréfa! sokan így beszélnek,
Mert nagy büzi vagy az halálos szélnek;
Látják közellétét utolsó veszélynek —
Nincs is már keleti nálok a messzelnek.

27. Emberrel az szükség nézd mely nagyot ugrat
Erős hittel kötött gátat által furat,
Júdás elárulod majd te is az urat —
Megbizonyítja ezt az zászló-felszurat.

28. Látom az álgyúkot hozzák Fülel felől
A Palatinus is mellettek van jelöl:
De mégis Balassi nem retteghet belől —
Mert van reménsége katonái mellől.

29. Pattantyús ő maga, keményen forgódik,
Ha meg kell halni is — azon nem aggódik;

Látja : minden felől katona szágoldik,
De golyóbis miatt sok legin hánkódik.

30. Egy kis patak mellett sok fog elmaradott
Mert álgyúgolyóbis köztök eláradott,
Vértől a pázsit is itt megpirosodott
S másutt is a mezőn sok tag leroskadott.

31. Nem törheti Sándor Gáspár Divin várát
Ellötte Balassi egyik lába szárát,
A kevély hadnagy is nem bírja a farát,
Im megadták neki életinek árrát.

32. Az plundrás német is viszi bombardáját
De soknak elvágta Lachesis kordáját,
Egy káplár elhagyta szép fényes dárdáját :
Mert vas általfúrta az háta bordáját.

33. El-letelepedék Ferencz sátorában
Van sok inter kofár mellék-gátorában,
Várják, hogy Balassi múlna ki porában,
Hogy vígan lagnának keserves torában.

34. Immár az szép nap is kizablázta lovát
Elhagyta fényével a tengernek továt,
Pengetik aczéllal tűz miatt a kovát,
Kóstolják is mezőn étkeknek az sovát.

35. Az veres zászló is lobog a toronban
Mert halálra szánta ő magát a várban ;
De katonáinál más a hír, azonban
Árad a csalárdság köztök allatomban.

36. Nincsen már hütele tovább a postáknak,
Készíti sánczmester helit az álgyúknak,
Négy felől az sánczot vár körül azoknak :
Hogy majd gondot adjon szegín kőfaloknak.

37. Helyre ví-álgyúkot éjjeli setétség
Majd leszen hajnalra szomorú követség,
Eloltatott köztök már minden békesség,
Magyar nemzet között nézd mely nagy szövetség

38. Keserű az álom már tovább a várban :
Mert török a köfált álgyük hajnalkorban,
Kialt a katona : majd esünk nagy kárban !
Oda lész a préda kit kerestünk nyárban !

39. Tegyük le az fegyvert, adjuk meg a várat,
Nincs mód immár tovább biztatni az urat ;
Van a szerencsében mostoha fordulat,
Mert külső álgyűkből már sok az indulat !

40. Tekint az toronba gróff Balassi Imre :
Látja, hogy az veres fordult feje színre ;
Mondom, tekints Isten büzgő verseimre :
Nem nézhetek immár többé vitézimre !

41. Hol az hét erő s hit, kit tettél uradnak
Hogy még egy csöpp erő szolgál te kardodnak :
Véres verítékkal utat adsz kardodnak —
De örültél akkor teli poharodnak !

42. Nagy zürzavar miatt a vár ugyan mozog,
Asszonyi kiáltás az égig felbuzog ;
Balassi elméjét függeszti egy horog,
Mert látja : ellene sok vipera morog.

43. Elhagyaték gróff úr maga szolgálaitúl
Mint mezei virág a nap lovaitúl ;
Nincs tovább reménség ő katonáitúl ;
Ottan megfosztatik szép paripáitúl,

44. Megadják a várat, a kulcsok csengenek
Az kiáltás miatt paloták zengenek,
Megnyiták a kaput a német seregnek —
Ne örülj katona ez lompos vendégnek !

45. Az úr nem bankódik sétáldogál frissen :
Vagy élet vagy halál ! forgódik merészsen,
Boldogtalan sorsát nézi bövségesen —
Gyermeki s szép társa ¹⁾ bankódnak könyvessen . . .

---

1) Második neje : Baresai Judith.

46. Húzzák vonják tétül a kéréköt katonát
 Sem ló sem pár puska ¹⁾ ütik az oldalát,
 Lerántják hátárúl amaz béllett subát,
 A hegyes tör helyett adnak neki pálczát.

47. Nem veszik tréfára, sokan megijednek,
 Három négy ruhában hamar felöltöznek
 Mintegy vizes kányák nehezen röpülnek —
 Ezek is Divínből templom felé mennek.

48. Jó vitéz urokat ezek megtréfáltak,
 Jóllehet halálra magokat elszánták,
 De nézd ő magokat koldulásra hozták
 Mert reménségeket csak az zsákban hadták.

49. Jobb lett volna nekik kard miatt meghalni
 Hogy sem ily szégyennel a vártúl megválni.
 Így szokta az Isten embert megtréfálni
 A ki urát híven nem tudja szolgálni.

50. A palatinus is felmene Divínbén
 Balassit vexálja véletlen ügyében,
 Tiszteli a Bachust ily szerencsében
 Zeng a sok muzsika, hatol jó kedvében.

51. Megvették Nógrádot, azért vígan laknak,
 Gondolják magokat nagy hatalmasoknak,
 Sokan hízkelkednek a palatinusnak
 Hogy véget vessenek gróff úr Balassinak.

52. Ily sok próbán fordul az ékes ifjúság,
 Virágját hervasztja sok bú s szomorúság;
 Eljön még az üdö, feljön az napvilág,
 Kivel meggyőzetik minden homályosság!

53. Nem senki kedviért, csak gróff Balassiért
 A magyar nemzethez való szerelmiért
 Magyarországgal mellett éles fegyveriért
 Irtam ezt Zólyomban, emlékezetiért.

Finis.

---

¹⁾ Értsd: pár p i s z t o l y, hajdan ezt is puskának hitták.

Vive diu mundo, si non, post fulmina mundi
 Vive coronatus pauper Apollo petit.
 Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane
 Contra Franciscum Blassius Hector adest.

Ezzel végét értük a gyűjteményemben lévő 1670. előtti még kiadatlan históriás énekeknek. Az 1670 től, vagyis a kuruczvilág kezdetétől annak végéig terjedőket külön gyűjteményben rendezzük sajtó alá, mely — ha csak valami véletlen közbe nem jő — még a folyó évben megjelenend.

Volna ugyan még tudomásunk három 1667—1670. közötti történeti vagy inkább politikai énekről, úgymint:

1. „Magyarországnak veszedelméről Philus salvaló keserves beszélgetése annak az kinek.“

2. „Magyarország végső veszedelmének okait kirajzoló Philusnak megfelel Theophilus.“

3. „Dignos digna decent“. (Gúnyvers akkori kassai tábornok gr. Csáky Ferenczről).

Ezen énekek a m. tud. Akadémia történelmi bizottsága által kiadás végett megszerzett Kabothy István-féle XVII-ik századi jegyzőkönyvben léteznek, — azonban közzétételük jogát a kézirat előbbi tulajdonosa, Németh Antal ügyvéd úr, egy évi idő tartamig — mely még nem telt le — magának tartotta fenn. Reméljük tehát, hogy csakhamar ez énekeket is megismere-
rendjük, vagy ő, vagy az akad. történelmi bizottság által.

Mert csak a czikksorozatunk folytán megismert történeti énekekből is eléggé meggyőződhetett az olvasó, hogy az ily még lappangó ereklyéknek közzététele úgy általános történelmi, mint irodalomtörténeti szempontból egyaránt kívánatos. Helyesen cselekedett azért Hanthó Lajos tagtársunk, midőn az általa fölfedezett 1664-iki Zrínyi-féle gyászverset, s helyesen Mátrai Ernő úr, midőn a Lupuj vajdáról szóló éneket — melyet társulatunk kolozsvári gyűlésekor b. Nyáry Albert lemásolt — napvilágra juttatta. *)

THALY KÁLMÁN.

*) Múltkori közleményünkben a 406-ik l. jegyzetében a tévedésből félig betöltetlenül maradt évszám 1619.

Könyvismertetések és bírálatok.

VII.

Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Kiadja a magy. tud. Akadémia történelmi bizottsága. Második osztály: Írók. Huszonharmadik kötet második fele. — E külön cím alatt is: Tököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes irásai. 1686—1699. Pest, 1868. n. 8. r. 415—784. l.

E huszonharmadik kötet első feléről, mely magának Tökölynek írásait tartalmazta, szóltam a „Századok“ múlt havi füzetében; jelen második fele Tököly némely főbb híveinek naplóját, írásait hozta.

Megnyitja a sort: Dobay Zsigmond naplója 1686-ból. Tököly ügye el volt már veszve, ő maga török földre menekült, hadserege feloszlott, egy kar sem villogtatott már az általa fölemelt zászló alatt fegyvert; csak hőslékü neje, Zrínyi Ilona, Munkács híres védelmével küzdött még az eltiport hazáért. Dobay Zsigmond e naplóban jegyezte föl Munkács 1686-ki ostromának és védelmének lefolyását s nevezetesb eseményeit.

A vár januárban be volt kerítve, 12-kén mégis Szent-Andrássy János bejutott Tökölynek Belgrádból irt leveleivel, melyekben nejét s a beszorúlt főrendeket dolgainak csudálatos és szerencsés folyamáról tudósította s őket kitartásra és maga iránti hűségre serkentette. Az ostromlók pedig, hogy a víztől elrekeszthessék a védőket s a ki- és bejárást megnehezítsék, 15—20-kig Latorczán túl a parton sánczot hánytak, 23-kán pedig a gyümölcsöskerten túl a kapu irányában is besánczolták magokat. Emezekre a várbeliek febr. 4-kén kirontottak s kétfelől

annyira meg is puskázták őket, hogy megadták volna magokat, ha egy sereg hajdú a mezőn volt német lovasok előtt meg nem szalad, mi a többinek is megszaladását vonta maga után. E kudarcz azonban elcsüggesztés helyett csak újabb rohamra hevítette a kuruczokat, kik még azon nap délelőtt vagy kétszázan újból a besánczoltakra ütöttek s két óranegyed alatt úgy kivágták őket, hogy 115 németből egy sem szaladott el; tizenegyet rabul vittek be, a többit két kapitánynyal együtt levágták; öközülők csak egy alhadnagy s három hajdú esett el, egy udvari pedig és egy palotás sebet kapott. A sánczot azután egy század dragonyos éjjel nappal strázsálta.

Az ostrom lanyhán folyt, csak 23-kán éjjel a huszárvárat gyújtották fel a németek, de kevés kárt tettek benne. Megélénkült azonban minden, midőn mart. 10-kén kevesed magával a városba érkezett Caprara, a ki már más nap a vadkert iránti sánczba egy 9 és egy 10 fontos ágyút vonatott be, 12-kén pedig már lövetett velök; 13-kán Zrinyi Ilona ablakai felé irányoztatta, de csekély foganattal, a lövéseket. A vár ágyúi csak 15-kén szóltak meg valamennyi bástyáról egy-egy lövéssel, a midőn Zrinyi Ilona veres lobogókat tüzetett ki minden felé. Erre az ellenség kisebb-nagyobb mérvben naponkint tüzelt, leghesebben pedig mart. 30-kán, a midőn mindenestül 77 bombát, 2 tüzes labdát és 2 követ vetett a várba. E bombák hol 63, hol 120 fontosak valának, de april 14-kén egy el nem sült 173 fontos volt, s olyat azon nap délig huszonnyolczat röpítettek be s velök sok kárt is tettek e várban, kivált a házakban. De még nagyobbakat is: april 20-kán 191, sőt 23-kán 197 fontosat használtak a rivók, de a bombák egy része eddig is, a vár további lödözése alatt is nem sült el.

Az ostrom folyama alatt nevezetesb esemény volt, hogy april 26-kán Szerednye felől két lovas és egy gyalog német ezred majd 300 társzekérrel Munkács városába jött, s azon nap délelőtti tíz óra tájtól éjfélig 130 bomba repült a várba nevezetes kártétel nélkül. Az ellenség ekkor adta ki egész mérgét, 27-kén éjjel pedig „sánczait s derék bateriáját meggyújtván,” a vár alól elment, de lovasságát a szokott úrhelyen hagyta. E keményebb ostrom mart. 12-től april 28-ig, és így hat hétig s öt

napig tartott, mely idő alatt bomba által 6, puska által 5 ember, ágyúgolyó által egy leányka, összesen 12 estek el, s körülbelül annyian sebet kaptak.

A várórség april 28-kán hála-istentiszteletet tartott, a következő két nap pedig a sánczok behúzásával foglalkodott, midőn egy munkácsi ember azon hirt hozta, hogy Tököly török hadakkal a tiszántúli németiség egy részét szétverte s a Munkácson levő németek is más nap elmennek, minek jelét abban látta a várórség, hogy az ellenség „az egész várost ezen éjjel (30-kán) legjobban elégette.“ Máj. 1-jén vagy ötvenig való lovas s vagy három csapat gyalog kémszemlére ment ki a várból s mivel ellenségre sehol nem bukkantak (az erdőben volt ugyan vagy három sereg német, de nem mert kijöni), a városba is betértek s ott hallák, hogy a németek egyik része Szathmár felé, másik része, mely az ágyúkat s mozsarakat kísérte, Kassa felé takarodott.

Emígy megszabadulván az ellenségtől Zrinyi Iona, máj. 2-kán künn a szabadban, sátorok alatt, a kapitányokat, hadnagyokat s más tiszteket megvendégelte. De az ellenség eltávozta nem tette még a vidéket egészen biztossá. Máj. 9-kén reggel egy sereg lovas magyar labancz egészen a kapuig merészkedett s vagy két közönséges lovat, a mezőről pedig néhány ökröt el is hajtott. Hasonló történt máj. 15-kén, midőn a hajdúk által a várba hajtott feleszsámú marhát a magyar labanczok elkapták. E veszteség kárpótolva lön máj. 24-kén, midőn a parasztok hírül hozták, hogy 300 gyalog labancz marhát hajt Szerednye felé. A munkácsi lovasok egy falunál utólérték, szétverték őket, negyvennél többet levágtak, harminczhármat elfogtak, két nagy zászlót s egy lobogót, dobót, sok puskát és a marhát tőlök elvették, 6 közülök csak két hajdú esvén el.

Ily apróbb csatározásokkal be nem érve, a munkácsiak közül vagy negyed fél száz hajdúval, 80 német s 80-ig való lovasal Radics András, Sándor Gáspár, Nemessányi Bálint, Absolon Dániel, Jeney Sámuel és Daróczy jun. 7-kén délután Beregszász felé indultak. Az előre küldött kémtől megtudták, hogy ott négy zászlóalj hajdú tanyáz. Érdekőkben állván megtudni, hol hálnak a beregszászi hajdúk, az újonan kiküldött kém annak is végére járt, hogy a templom kerítésében. A munkácsiak úgy intézték

tovahaladásukat, hogy Beregszászba pitymallatkor értek s a kerítésnek azonnal neki mentek, azt körülvették, a lőréséken bepuskáztak, üveg s vas kézi gránátokat a labanczok nyakába hajigáltak, a kerítés kapuját meggyújtották. A labanczok így a templomba és toronyba szorultak, onnan puskáztak. Így tartott ez ostrom harmadfél óráig, s midőn a kerítés kapuja elégett, a kuruczok berontottak, a kápolnát felgyújtották s ettől a templom is égni kezdett. Ekkor a labanczok fejeir kendőt kitűzve kegyelmet kértek, mit nekik a kuruczok, kapitányuk ellenére, meg is adtak, de kétszázhuszonötöt, köztök Rettegi hadnagyukat rabúl, négy zászlót s egy dobot zsákmányúl ejtettek. A munkácsiak közül elesett 10 hajdú és egy német, Szinyey hadnagy pedig tizennyolczad magával megsebesült, Radicsnak is egy ujját előttek: a labanczok közül majd százig való elesett, majd 45 megsebesült. Győzelem után a kuruczok Munkács felé visszaindultak; elől a lovasok, utánok a hajdúk a foglyokkal mentek, a sebesülteket három szekéren hátul szállították. E három szekeret valaki az újfalusi útra igazította, hol a Szathmárból kiszárguldott három zászlóalj lovas labancz elfogta, az előcsapat a hajdúkat is utólérte s rájuk puskázni kezdett, de a puskaszóra a lovas kuruczok ott termettek, a két fél keményen, azonban tetemes veszteség nélkül, összecsapott. Az elfogott labanczokat Zrínyi Ilona azután maga hűségére eskettette.

Juliusban beállván az aratás, ennek folyama alatt majd naponkint történtek kisebb-nagyobb csatározások, a kuruczok védvén, a labanczok elpusztítani törekedvén a termést. Nagyobb összecsapás történt aug. 29-kén, a midőn Sándor Gáspár, Torma Mihály és Daróczy másfélszáz lovassal s ötödfélszáz gyaloggal est felé Szerednyének indultak. Éjjel után közel a városhoz egy cserjében megállapodva, két elfogott labancztól megtudták, hogy csak az este érkezett, hétszázig való gyalog labancz a kapu előtt fekszik. Ezekre a kuruczok hajnalban két felől ütöttek, megszalasztották s a várárookban vízbe ugratták őket. Ekkor a hajdúk s német muskatélyosok neki álltak az árok szélének, az egymás hátára ugrott labanczokat majd két óranegyedig annyira puskázták, hogy 200 labancznál több veszté el az életét. Virradatkor a várbeliek is mind puskákból, mind taraczkokból sürűbben

kezdték tüzelni, így a kuruczok vagy 13 fogolylyal, négy dobbal s egy zászlóval Munkácsra visszamentek, ő közülök csak egy hajdú esvén el és Sípos János alhadnagy másodmagával sebesülvén meg.

Decemberben a várórség a Krajnán vagy tíz falut, hogy a németek ne teellhessenek bennök, fölégetett, azután Husztra is, mint előbb Beregszász- és Szerednyére, váratlanul akart ráütni. 12-kén el is indúlt a hajdúság azon utasítással, hogy Krajnának kerüljenek s más nap éjszakára érjenek Huszt alá, ott egyesülvén a lovasokkal. Ezek, Madách Péter vezényleté alatt, 13-kán reggel keltek útra s esti nyolezadfélkor értek a Huszton inneni sorompóhoz, hol világos virradtig rettenetes hidegben, tiszta mezőn várták a hajdúkat, de mivel ezek nagy hó miatt a hegyeken elfáradva visszatértek, a lovasok is a nélkül, hogy valamibe fogtak volna, uyanazt tevék.

1686-ban ezek voltak a főbb események Munkács várában, melyet Tökölyné azután még másfél évig hősileg védelmezett.

A kötet második darabja: T ö k ö l y I m r e k a p i t i h á i n a k n a p l ó i 1692—1693. A sort megnyitja Bay Mihály naplója 1692-ki nov. 7-től 1693-ki jun. 8-ig. Bay Mihályt mint residensét nov. 7-kén maga Tököly mutatta be Ali basa nagyvezérnek; más nap maga a követ mutatta be magát a nagyvezér tihájának s tőle mindjárt Tököly hadának élelmezésére vonatkozó rendeleteket kért, minek megnyerése a portától, mindig sok utánjárás- és bajba került. Ekkor is Bay csak 12-kén jelenthette Tökölynek, hogy rendeleteket kap 3000 kila búza-, 2000 kila árpa-, bizonyos összeg pénz és 300 kila rizkásáról. Emez utóbbit a defterdar még azon nap ki is adatta, a többiről csak fermánokat adott. De így is könnyíteni akart magán a porta, mert a nagyvezér tudatta Tökölyvel, kedvesen venné tőle, ha befagyván a Duna, 5—600 lovast ad, a kik Temesvárba és Jenőbe élelmet vigyenek be. „Azon úttal a katonaság is, ha mit kaphat magának, éljen az alkalmatossággal.“ Belgrádba 30 hajó szállította a gabnát; Bay kérte a defterdart, adassa ki e hajókról a megajánlott mennyiségnek felét Tököly hada számára, de egy szemet sem kapott. Lőszert, húst, is hasonló foganattal kért. A katonák téli elszállásolásáról sem levén gondoskodva, azok

Petróczy Istvánt, Kálnoky Farkast, Horváth Ferenczet és Borbély Istvánt ötven-hatvanad magokkal követekül küldötték nov. 18-kán a nagyvezérhez, látná el a szükségeseikkel és szállásoltatná el őket, mert „az had olyan szükségben vagyon, hogy ma egy falat kenyere nincsen, a kit egyszer a szájában tegyen; ruhátalanul, mezítelen a mezőben Isten tudja miként nyomorognak, „pedig „az ember mindent eltűrhet, lóbeli, ruhabéli, pénzbéli szükségit, nyomorúságit mind elfelejtí: de az étlenséget semmiképen el nem szenvedheti.“ A követek előbb a nagyvezér tihájával hosszasan szóltak, s midőn szavaiból csekély, tulajdonkép semmi reményt sem meríthettek, Petróczy a tihája sátorából kiindultakor elkecseregve mondá: „adta volna isten, az ellenség vette volna inkább fejemet, hogy nem mint a török császár országában élhelhalásra juszak.“ A nagyvezérnél szintén nehezen boldogultak a követek, tőle mégis ígéretet nyertek, hogy Csafer belgrádi basára fermánt küld, teleltesse őket a Száva mellett, a hol alkalmasoknak látja, mit más nap teljesített is. Mindez Belgrádnál és vidékén történt.

Azt vélné az olvasó, most már rendben volt minden. Nem. Csafer megírta Drinápolyba, hova a nagyvezér leköltözött: Tököllyeket a Szávánál nem teleltetheti; a többi tárgyat is újból kelle szorgalmazni. Bay csaknem naponként Pontüstől Pilatushoz járt, hogy valamit kieszközöljön; járáskelésének dec. 21-kén azon sovány eredménye lőn, hogy a defterdar azt írta fel a fermánra: „Csafer pasa adja meg a tiz erszény pénzt az adanai adóból.“ A telelésre nézve pedig a jancsáraga tihája ilyen szavakat ejtett: „ihol már egy része a télnek elmúlt, a hol eddig voltak, ezután is ott legyenek, tavasz felé jobban gondjokat viselik.“ A francia orator is eredménytelenül veté magát közbe.

Dec. 25-kén a nagyvezér tihája emígy tudatta Bayval a portának e tárgyban határozatát: „A vezérnek a tetszik, hogy a hol eddig az fejedelem hadai nyomorgottanak, ezután is legyenek ott. Ihol, a télnek nagyobb része elmúlt, egy-két holnap vagyon hátra; ihol a vezér is ír a fejedelemnek, én is írok, írunk Csafer passának is, hogy tovább is, a mennyiben lehet, providéaljon a fejedelem hadai conservatiójáról; mi is a mivel lehetünk, mind éléssel, mind hússal segíteni fogjuk az fejedelmet. Ím, most is a vezérnek expressus ágája megyen Havasalföldében,

hogy a vajdával az eddig administrált akár élésről, akár egyebekről számot vessenek: oda is megparancsoljuk, hogy a minapi elmaradott marhabéli restantiában ha mi volna hátra, azt is adminisztrálja; azonkívül többet is rendelünk. Az ötezer tallérről való fermánt pedig most vigyék meg Csafer passának; ha az adósságban megtartja, ismét írjon az fejedelem: mind arról, s mind egyéb szükségéről gondot viselünk, ne búsúljon!

E tárgyban kiadatván a rendeletek, Brassay volt velök Tökölyhez küldve, ő azonban elveszté azokat, de a jancsároktól, a kik megtalálták, Bay féltallérért kiváltotta s Brassay után küldötte.

Így virradt Tökölyre és katonáira az 1693-ik év. A francia orator fordulatot akart adni mindjárt az év elején a Tököly iránti hangulatnak. Elbeszélte Baynak, hogy az urmeli kaziaszkernél lévén, szóba hozta részletesen, mily mostohául gondoskodik Tökölyről a porta. A kaziaszker, Bay följegyzése szerint, vizonzá: „Miért számlálod nekem ezeket elő? ha tenálladnál többet tudok ezekben a dolgokban; holott engemet is e napokban magához hivatott vala az vezér és ezekről a dolgokról titkosan velem beszélgetvén, exaggerálta nekem, hogy az fejedelem volna causa omnium malorum és ennyi költségünk ment reájok, ennyi időtül fogvást semmi hasznot nem látván töllök; valamíg ez az ember él, addig az mi dolgaink szerencsésen nem folyhatnak, azért egyáltalján fogvást ennek az embernek el kell vcszni. Kire felelt az kaziaszker az vezérnek: Mit hozod elő azokat, a mellyek elmúltak? Arra viselj gondot, az mellyek előtted vadnak; jobb egy darab tartománt elvesztentünk és több kárt is vullanunk, hogy sem miut ennek az embernek valami rövidséget tegyünk; micsoda gyalázatos hirtünk, nevünk lenne az széles világ előtt, hogy ellenséginknek kívánságokra ezen az emberen valami veszedelmet ejtenénk; micsoda ember folyamodnék ezután hozzánk? Az soha sem lesz, hogy valami rosztat tegyünk vele. És miholt ezen urmeli kaziaszker a vezértől elment volna, egyenessen ment az muftihoz, megbeszélvén neki az egész dolgokat; ki is semmi-ben nem approbálta az vezér szavait, sőt mindenekben devoveálta magát urunk promotiójára, és mindgyárt megirták az császár udvarába az kezlár-agának és több ministereknek, micsoda inten-

tióval vagyon az vezér, az Istenért kérvén : ez ne legyen és nem is consentiálnak neki ; micsoda prostitutiójára lenne ez az dolog ennek az nemzetnek ez széles világ előtt; jobb egy darab tartományunknak újjobban is elveszni avagy nagyobb károkat is vállalani, mint sem az dolog legyen. Az orator azután ment az muftihoz és ott is mindenképpen declarálta az fejedelem dolgait ; hozta elő az Hajzler dolgát is. Mondotta az orator : mit forgatjátok kárvallástokat és Hajzler elbocsáttatását, hiszem az fejedelem mind Hajzlert, mind Doriát*), mikor Küprilyi vezér túl volt az Száván, oda vitte neki s megkínálta velek. Küprilyi vezér el nem vette tőle, hanem maga szabad dispositiójában hadta, mint az réz-effendi is megmondotta. Lám, az tatárok rabokat hoznak ide, szabadossan árulják ; egy passa szabad a maga rabjával, senki keziből ki nem veszi. De ha szintén különben volna is az dolog, mit gondoltok Hajzler felől ; mert az német császárnak három-négy száz embere s több is vagyon olyan, mint Hajzler ; ha az ő tiszti ma vagyon, holnap másnak adhatják. De ha vétett volna is az iránt a fejedelem : hiszem már azt megengedtétek, miért kell újjobban előhozni? Azonban, ha szintén vétett volna is, dato, mellyért és egyéb vétkeért büntetni akarnátok is : úgy is nem most volna annak az ideje, mikor békességet akartok az ellenséggel próbálni. Ez világ előtt ne lenne az a hir, hogy az ellenségnek kívánságára magatok vesztettétek el ; hanem ha békesség lenne is : négy-öt esztendő múlva volna az illyennek ideje, ha azt akarnátok is cselekedni. Kire az mufti felel : mindezeket igazán mondod ; azért az dolog soha többször elő nem hozódik.“

A reiseffendi pedig egy izben szemrehányólag mondá a nagyvezérnek : „Mi az oka, hogy Tökölyt ihon semmiben nem accommodárod, holott tudod magad, Kara-Mustafa idejében, mikor ő hatalmas francziának köntöséhez folyamodott, legalább tizenkétezer emberrel jött az török nemzet szolgálatjára, most pedig mire szállott dolga, gondold meg. Jobb lett volna akkor nem acceptálni, hogy sem már most ez világ láttára így negligálni. Csak biztatod semmiben nem accommodárod“.

*) Heissler és Doria cs. tábornokok zernyesti ütközetben estek Tököly fogságába.

A nagyvezér ily hangulat mellett úgy Tököly kéréseit, mint az orátor s mások közbenjárásai csak akkor kezdtek fogantatosbak lenni, midőn a porta újból háborúra határozta el magát Ausztria ellen és szükség volt a fejedelem hadára. Febr. 2-kán megígérte a nagyvezér, hogy Tökölynek 10 erszény pénzt adand, febr. 13-kán pedig a defterdár ezer sing posztót adott át Bay kezébe, 22-kén a fermán is a tíz erszény pénzről Nikápolyba küldetett; mart. 17-kén a francia orátor is megadta a szokott segélypénzt; így Tököly is jobban készülhetett a küszöbön álló háborúhoz, melyet az időközben megérkezett angol követ a hollandival meggátolni, s a viszálykodó felek közt békét kötni törekvők. A két követ mart. 24-kén terjeszté a mufti, kaziaszkerék, kajmekám, jancsár-aga, csorbacsiák jelenlétében a nagyvezér elé a béke ajánlott föltételeit, melyek közül kiemelendő, hogy az értekezleten végig jelen volt Hasás basától naplóírónk eként hallott:

1) Kamenicz ágyúkkal és a hozzá tartozó földekkel, úgy szintén Moldva és Oláhország, a lengyeleknek adassanak.

2) Móreát a törökök engedjék át Velenczének.

3) A dunántúli helyek és várak, Temesvár, Jenő, Gyula németeknek szolgáltatassanak ki, s Bosznia nekik adózzék.

4) A jeruzsálemi templom nem a francziák, hanem a pápa hatósága alatt legyen.

5) Bucsákból a tatárok takarodjanak ki.

6) Tököly pedig két hónap alatt kézbe adassék.

7) A foglyokat mind a két fél bocsássa szabadon.

E pontokra ekkép felelt anagyvezér: „Istennek hála, hatalmas császárunknak embere, pénze, élése, húsa elég vagyon: Istennek imádkozunk: de ezeket a hatalmas császár meg nem hallgatja, valamire adja Isten!“ A követek sürgették ugyan, a nagyvezér szintén adná elő feltételeit, de ő a dolgot divánra halasztotta. Az ajánlott békepontok, képzellhetjük, mennyire érdekelték Bayt, mennyire járt utána, hogy megtudhassa a porta főtisztviselőinek hangulatát. És azon pontok csakugyan ingerültséget szültek a törökök közt. A reiseffendi és jancsár-aga úgy nyilatkoztak: ők meg Bécsset, Győrt, Komáromot fogják kivánni s nem-

hogy Tökölyt, a portának olyan hívét, a ki az ellenségnek annyi vérét ontotta ki, de egy kutyáját sem adják ki.

Ekkor változás történt a nagyvezérség- és defterdárságban. Okát naplónk úgy beszéli, hogy a szultán álöltözetben egy spáhival beszélve, tőle egyről-másról tudakozódott. A spáhi panaszkodni kezdett a defterdárra, mondván: Jó a császár, de a defterdár kutya; mert a császár mindenkinek kiadatja fizetését, de emez húzza s vonja, négy s öt tallért is elvon egynek a zsoldjából s úgy idegeníti a császártól a vitézlő rendet. — Nekem egészen megadta fizetésemet, mondá a szultán. — A spáhi viszonáz: lehet uram, mert valami tiszt lehetsz, fél töled; az olyaknak megfizet, de a kitől nem tart, fizetéséből lehúz. — A szultán azután megparancsolá a nagyvezérnek, tenné le a defterdárt; a nagyvezér el is záratta őt, de mivel dolgát elsimitotta, a szultán felbőszülve, megfosztá hivatalától mind a kettőt. Nagyvezérré Musztafa lön.

Az angol követ az új nagyvezérnél alább hangolta a hírokat s úgy ajánlá megkötni a békét, hogy mind a két fél tartsa meg, a mivel bir. Célhoz ez sem vezetett, hanem erélyesen folytak a háborúhoz a készülétek, így Tökölyre is nagyobb lön a gond. Élelem, pénz, posztó, vágómarha lett számára megajánlva.

A kötet harmadik darabja: Sándor Gáspár naplója 1693-ki jan. 20-tól febr. 23-áig. Emlitém, hogy az angol követ a portát békekötésre birni küldetett. Tököly tudta, hogy az angol közbenjárás az ő érdekébe ütközik: a követ működésének ellensúlyozása végett tehát Sándor Gáspárt és Inezédy Mihályt kellő utasításokkal küldé a portára. E követségről szól Sándor e naplója. Mit tett, hogy az angol törekvést megghiúsítsa, arról hallgat ugyan, mint olyan tárgyról, melyről, saját följegyzése szerint, külön titkos naplót vitt. Az itt közlöttből csak azt látjuk, fáradozása nem volt foganatlan, mert a porta hajlandóbb lett Tököly hadának anyagi szükségait annálinkább kielégíteni, mivel Sándor azon hírrel is jött Drinápolyba, hogy Tököly lovasai Jenőbe nemcsak az élelmet szerencsésen beszállították, hanem a németeken szép győzelmet is arattak s tőlök 200,000 tallért zsákmánnyúl ejtettek. A defterdár e szerint febr. 15-kén ezer kila lisztre

Viddinben, 1500 kila árpára, tiz kantár*) öreg porra, tiz kantár ólomra és tiz kantár apró porra, Filippire vagy Tatár-Pazár-Csikra 500 vég posztóra, Orosz-Csikra tiz erszény pénzre fermánokat, azonkívül 200 vég veres muszult s 500 kalpag árát, egyet tallérjával számítva, adott. De midőn Sándor az élelmet keveslette, a defterdár válaszolá: „itt sokat ne prédikálj; ha akarod, vegyed, ha nem, hagyj békét, hajde!“ Sándor azután, hogy többet kicsikarhasson, közbenjárónak a franczia oratort kérte föl, de a ki azt tanácsolta neki, ez úttal elégedjék meg azzal, a mit kapott. További működését megakasztá a nagyvezér rendelete, hogy Jenőbe egy új szállítás élére álljon. Sándornak ez nem volt kedvére, de engedelmeskedve Drinápolyt odahagyta.

A kötet negyedik darabja: *Almády István naplója 1687—1694.* Tököly al-dunai táborozásaihoz tartalmaz helytörténelmileg érdekes adatokat. Az ötödik, egyszersmind utolsó darab: *Késmárki Tököly Imre Törökországban bujdosó hadainak fölterjesztése a fényes portához 1699-ben.* Ebben a menekültek kérik a portától, hogy bár hol telepedjenek le, templomokat, paplakokat és iskolákat szabadon építhessenek, tornyokat, azokba órákat és harangokat, telekvásárlás nélkül, szabadon emelhessenek, illetőleg szerezhessenek; azon templomok- és iskolákban vallásukat szabadon gyakorolhassák, a halottakat serezh nélkül eltemettethessék, a csecsemőket megkereszteltethessék; a papok, tanítók, kántorok s más egyházi személyek fölött senki ne uralkodjék, adóval őket ne terhelhesse, a paplakokra sem török, sem más nemzetbeli ne törhessen; a porta engedje meg a menekülteknek, kik örök hűséget ígértek neki, hogy Tököly, fejedelmök, köztök lakhassék, őket kormányozhassa, az ő és neje számára alkalmas jószágot és pusztákat adasson, melyek utódaira is örökségi joggal szálljanak, ha pedig fimagzat nélkül halna meg, a menekültek és utódaik fejedelmül szüntetett magyart választhassanak s ő a török uralkodók athnameiben engedett kiváltságokkal élhessen; nemesi szabadságuk- és kiváltságaikban mind Tököly, mind az utána választandó fejedelmek, mind ők magok egytől egyig megtartas-

*) Annyi mint: mérleg. L. A magyar nyelv szótára III. köt. 368. l.

sanak ; Petróczy István annyi értékű birtokkal és pusztákkal, a mennyit Magyarországnak elvesztett, ajándékozta meg s azokat hasonló kiváltságokkal, mint Magyarországnak, birhassa ; a hadnagyok, kapitányok, hadbírák, nemes tisztek, csapatvezetők, őrmesterek, zászlótartók, bárminemű más tisztek s úgy gyalog mint lovas közlegények annyi jószágot, a mennyit hazájokban birtak, kapjanak ; az emigy adományozott birtokok, lakható, használható, mivel vagy parlag helyek, puszták, királyi hatóság alatt nemesi kiváltságokkal akként erősíttessenek meg, hogy azokkal minden nemes élhessen a következő módon : 1) a menekültek köztársaságukat a magyar királyok által megerősített régi törvények szerint igazgathassák, kormányozhassák és állapíthassák meg ; 2) az idővel meghaladó tisztviselők helyett másokat mindenkor csak magok közül választhassanak ; 3) valamennyi birtoktól, általában épületek-, szőlőhegyek-, hegyek-, halmok-, erdők-, ligetek-, berkek-, mivel és kopár helyek-, rétek-, szántóföldek-, folyók-, források-, halastavak-, malomhelyek- és malmok-, vízfolyások-, kutak-, legelők- s más ilyenmű használhatóktól semminemű adó, harminczad, tized, kilenczed vagy más kigondolható fizetés ne követeltesse s a birtokosok az említett terhek viselésére semmi szin alatt ne kényszeríttessenek ; 4) lakaikban senki őket ne háborgassa, katonák rájuk ne törjenek, beszállással, élelmezéssel nekik ne alkalmatlankodjanak, nehogy földaik, szőleik s más hasznavehetőik elpusztításával helyrehozhatlan kárt szenvedjenek ; 5) törökök lakás végett közjök ne vegyüljenek ; 6) barmaik erőszakos elhajtásával, szekeres szolgálattal ne terheltesse, hajókon szolgálni vagy a helyett fizetni ne kényszeríttessenek ; 7) midőn idő és alkalom kedvezend, szabadjon nekik, a szultán beleegyeztével, haddal megtámadni az Erdélyt és Magyarországot pusztító s felforgatni akaró ellenséget ; de távolabb országokban saját költségükön vagy akaratk ellen hadakozni ne kényszeríttessenek.

Kérelmeztek továbbá : midőn valaki bántalmaztatva, mi gyakran fog megtörténni, a portához folyamodik, igazság neki gyorsan szolgáltatassék ki, nehogy a halogatás és ottan időzés által vagyoniában tönkre jusson ; a mit nekik a porta ruhára posztót, hópénzt, kenyeret és húst eddig évenként adott, azt ezután

is adja meg; a ki kereskedés vagy más kereset végett a szultán birodalmában szárazon vagy vizen járnival akar, azt vám, harminczad s más efféle fizetés nélkül tehesse, sőt a szövetséges tartományokban is szabadon fordulhasson meg; azokat, a kiket ily foglalkodás közben letartóztatnak, bebörtönöznek, vagy bármikép megkárosítanak, a porta szabadon bocsáttassa, kárukat pedig téríttesse meg; ha a kadi elébe került per kölcsönös felvilágosítást igényel, szabadjon a menekülteknek megesküdniök vagy hiteles bizonyítvány mellett önvédelemre kelniök; a ki gonosz tettet követne el s a büntetés elkerülése végett török községhez csatlakoznék, török hadseregbe vagy erődbe menekülne, az magyar tisztnek kezébe adassék ki, hogy megbüntethessék; ha valaki a magyarok közül tetten kapatnék, vagy alaptalan vád folytán a kadi törvényszéke előtt megjelenni kényszerítettnek, az, magyar törvény szerinti elítélés, megbüntetés és a felperes kielégítése végett saját tisztviselőiknek adassék ki; ha pedig ártatlan, büntetlenül elbocsáttassék, veréssel, börtönnel, bilincsel sokáig ne sanyargatassék; Magyarországon és Erdélyben hagyott vagy az ellenség által fogságban letartóztatott családok kiszabadítására s átszállítására a porta biztos eszközöket szolgáltatson, hogy útközben személyeik- és javaikban kárt ne valljanak; az ellenség által netán letartóztatott javaikat a porta adassa vissza, kétségtelen birtokosoknak pedig szabadjon azokat átszállítani, használni vagy felölök tetszése szerint intézkedni; e családok átköltöztek a menekültek közül is biztosok adassanak a török biztosok esausza ihoz, kik a porta kegyéből az úti költségről gondoskodjanak; e pontokat végre a porta fogadja el s okmánynyal erősítse meg. Utóiratban még a közülök ellenség kezébe jutottak kiszabadításáért is esedeztek.

Szóval e gyűjtemény az új adalékok egész tömegével világitja meg a szerencsétlen, de fényes tehetségű bujdosó fejedelem életét, melyből itt csak a legérdekesebbeket jeleztük; a kiadvány általános, bírálati jellemzését illetőleg Pauler Gyula ama jeles cikkére utaljuk az olvasót, mely a Századok 1869-ik évi folyamában jelent meg.

GARÁDY.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat júliusi, szünet előtti utolsó ülését, e hó 6-kán tartotta, Ipolyi Arnold elnöke alatt, elég szép számú választmányi tagok jelenlétében.

Szokás szerint mindenekelőtt a múlt ülés jegyzőkönyve hitelesítetett. Azután a titkár felolvasá id. gróf Zichy Károly úrnak, a júniusi üléstől hozzá intézett levélre, Czifferen, június 10-kén kelt válaszát, melyben a nagyérdemű ősz honfi, meleg szavakban köszöni meg a társulat fáradozását a Zichy-codex szerkesztése nyomtatása körül, s egyszersmind ezt továbbra is fölkérve tudatja, hogy ő a maga részéről, míg él, a további kötetekre szükséges anyagi áldozatot mindig készséggel meghozandja, aminthogy fiát, id. gr. Zichy Józsefet, a seniorságban helyettesét, már meg is bizta a második kötetre kívántató költégek folyósításával.

A választmány élénk éljenzéssel s hálás tisztelettel fogadja a nemeslelkű főúr magasztos gondolkodásról tanúskodó levelét, mely egyszerű bensőségteljes szavaival oly sokat fejez ki s oly sokaknak szolgálhatna példa gyanánt.

Ezzel kapcsolatban Nagy Imre, mint a Zichy-codex főszerkesztője jelenté, hogy a második kötet nyomtatása már tényleg megkezdett. Örvedetes tudomásul szolgál.

Titkár bemutatja a „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“ két kötetét, és a zágrábi délszláv akadémia Értesítőjének két füzetét: mint a nevezett tudományos intézet viszont-ajándékait a történelmi társulat számára, a megküldött Zichy-codexért, — továbbá fölolvassa a kassai kath. főgymnázium igazgatóságának köszönő-levelét, szintén s Zichy-codex megküldéseért. Egyszersmind jelenti, hogy e codex I. kötetéből, a nemes gróf és a választmány határozatához képest, 40 hazai tudományos intézetnek, könyvtárnak és előbbkelő főiskolának küldött ingyenpéldányt, — azonban még eddig csak a fentebbi kettő adott jelt a vételről.

A zemplén-ungi kirándulást illetőleg jelenti a titkár, hogy az ottani búvárlatokban elég számosan, név szerint a következő tagok jelentkeztek részt venni:

Horváth Mihály másodelnök, Thaly Kálmán titkár, Pauler Gyula jegyző és ügyész; a választmány kebeléből: Foltinyi János, Frankl Vilmos, Gyárfás István, Hajnik Imre, Lehoczky Tivadar, Nagy Imre, Nagy Iván, b. Nyáry Albert, Pesty Frigyes, Rómer Flóris, Supala Ferencz, Szabó Károly és Véghely Dezső; továbbá az évdíjas tagok közül Cséplő Péter, Iványi István, Maár József, Nagy Gyula, Nátafalussy Kornél, Nogely István, Szent-Kláray Jenő és Tutkó József, szám szerint 24-en, kiknek számára — a Kassa és Zemplén vidékieket, mint különben is helyben lévöket kivéve — leszállított árú vasúti jegyekről a társulat gondoskodni fog.

A következő új évdíjas tagok jelentenek be: Brogyányi Vincze országgyűlési képviselő, a „szabadelvű kör“ Szegeden, Hattyúffy Dezső Székes-Fehérvárt, s Kozák Gusztáv és Vincze Gábor papjelöltek Pesten. Mindnyájan egyhangúlag megválasztattak.

Bodó Lipót úr, társ. tag, Bars megyéből Szelecsényből, ismét 17 darab régi irományt küld be családi levéltárából, átvizsgálás végett. A XVII. századból és a XVIII-ik elejéről valók, köztük egy még ismeretlen történeti ének I. Apaffi Mihály korából. Köszönettel fogadtatván, áttanulmányozás és jelentéstétel végett Thaly-nak adatnak ki, s titkár megbizatik, hogy a t. beküldőnél levő 1224-iki okmány szíves közlésére is kérje föl a társulat nevében Bodó urat.

Harmath Károly tanár úr, társ. tag, Pozsonyból két magyar köriratú, 1674. és 1696-iki kecskeméti pecsét rajzát küldi be. A meny nyiben ismeretlenek volnának, jelentéstétel végett közöltetni fognak Kecskemét monographusa: Hornyik János v. tag úrral.

Ez után következtek a Szlavniczai Sándor-család okmányairól való jelentések. Név szerint:

1. Thaly Kálmán, ki ezen okmánytár II-ik kötetének tartalmát már a legközelebb múlt ülésen bővebben ismertette, jelenté, hogy az ezen kötetnek általa lemásolt Rákóczi-kori okmányain kívül, az I. kötetben foglalt hét db eredeti Gyöngyösi István-féle levél lemásoltatásáról is gondoskodott, azokat maga egyeztette, s a Századokban közzé tenni szándékozik. Helyeslő tudomásul szolgál.

2. Ugyan ő fölolvassa Gyárfás István v. tag levelét, melyben ez köszönetet mond a számos jászkún okmányt is (47 dbot)

tartalmazó II-ik kötetnek vele való közöltetéseért, — s addig is, míg ezekről az öszre bővebb ismertetést küldhetne, tudatja, hogy a fentebbiekből 42 darabot egészen lemásolt, 5-öt pedig, mint egészen magánjogi természetűeket, kivont. „Általában mind ezen jász- és kúnsági (1668—1680. közti) levelek az azon korbéli juridicai közigazgatásra és a végbéli katonák végetlen garázdálkodásaira nézve igen érdekesek; de érdekesek azért is, mert eredeti községpecsétek lévén rajtok, ezekből öt, jelesen: Kún-Szent-Miklós, Fülöpszállás, Jász-Kisér és Jász-Berényé merőben ismeretlenek; Berény épen „Civitas“ néven nevezetik saját pecsétén, s ezen és a kiséri pecséteken már 1668-ban ott látható a híres jász-kürt.”

3. Gyárfás ezen előleges ismertetése után, Nagy Imre olvasá föl a Bécsben, levéltári bűvárlatokkal foglalkodó Pauler Gyula bővebb jelentését a gyűjtemény I-ső kötetéről. E jelentés alább közöltetik.

Titkár bemutatta Simon Flórent pesti ügyvéd úr küldeményét: az erdélyi Szelistye és Talmács szász fiókszékek tíz községének jóságos pörében kinyomatott terjedelmes informatiót, mely messze a régi múltba visszanyúl, s a mennyiben becses helytörténelmi adatokat látszik tartalmazni: áttanulmányozás és jelentéstétel végett az erdélyi különleges viszonyokkal foglalkozó Balássy Ferencz v. tag úrnak határozatot kiadatni.

Csaplár Benedek és Rómer Flóris, mint a Matusék Antal úr által irt „Győr vármegyes város monographiája“ két bírálója, beadják egyező véleményüket, mely oda megy ki, hogy az említett kézirat igen sok becses és szorgalommal gyűjtött adatot tartalmaz ugyan, — de összeállítására nézve nem felel meg azon magasb-mérvű kívánalmaknak, melyeket ma már a helyiratoktól igénylünk; azért ajánlatos volna, hogy szerző művét átdolgozná, s ez alkalommal az újabban napfényre került tényeket és adatokat is számba venné.

Mivel a harmadik bíráló: Nagy Imre úr még nem nyilatkozhatott: az előbbi kettős bírálat oly végből adatik ki neki, hogy azokhoz a magáét is csatolván, együttesen küldje meg a szerzőnek.

Végre, Henszlmann Imre v. tag, mint az országgyűlési — társulatunk kezdeményezése folytán kiküldött — czimer-bizottság előadója, fejté ki az ország czimerének eredete s valódi alakzatai körül tett eddigi tanulmányai eredményét. Szerinte a legrégibb alak a kettős kereszt; ezután jönnek az Árpád-házzal a czímerből kivesszett oroszlanok s a nyolcz

pólya. Henslmann az oroslánokat a pólyákon árnyrajzban fölújítani akarván, — s bemutatja az országczímernek a társországokéival s még Fiume heraldicátlan czímerével is bővített s három angyal által — telamonokként — tartott pajzsát, saját combinatiója szerinti rajzolatban.

E rajz és tervezet számos észrevételre adott alkalmat; végre is a választmány Henslmann előterjesztéseit csak tudomásul vette, s ragaszkodik a képviselőházhoz benyújtott saját tervezetéhez.

Ezzel az ülés véget ért.

— **A m. tudományos Akadémia** II-ik osztálya, múltkori tudósításunk óta még egy ülést tartott a nyári szünetek előtt, június 12-kén. Ez alkalommal egy szellemes fölfogású s művészi alkotású értekezést hallottunk, füzeteink derék munkatársa Pauler Gyulától. Mint tavaly megválasztott levelező tag, székfoglalóját tartá. Targyát, igen helyesen, egy irodalmunkban meglehetősen elhanyagolt térről: a történetírás elmélete mezejéről választá, s a világhírű Buckle előadási modora követőjeül vallotta magát. Élénk terszéssel fogadott értekezésének czíme: „A pozitivizmus hatása a történetírásra”; bővebben nem szólunk róla, miután azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy a t. szerző füzeteink számára volt szíves föntartani annak közlését, s így olvasóink még octóber havában veendik.

Pauler után Römer Flóris folytatta előadását Pest város helyrajzi történetéről, több rendbeli igen érdekes múlt századi rajzokat és térképeket bemutatva. Römer ernyedetlen szorgalmú kutatásai sok világot vetnek a főváros fejlődésére, s nem kis mérvben fogják könnyíteni Salamon munkáját.

Végül Mátyás Flórián értekezett szokott patheticus modorában Anonymus koráról, kit ő Toldy stb. állításai ellen, III. Béla jegyzőjének vitat, nagy valószínűséggel; csak kár, hogy az érdemes szerző sohasem bír eléggé tárgyilagos lenni, személyeskedési viszonyokból credő fanyar ízt vegyít minduntalan észleleteibe, a mi ezeknek, ha tudományos értékét nem is, hatását minden esetre csökkenti.

Az Akadémia Ivánfi Edének pályanyertes művét az ország czímeréről, nem fogja kiadni: mivel az, a bírálók, Nagy Iván és Römer jelentése szerint, csak igen lényegtelenül tér el az ugyanezen szerzőtől Lauffernél már megjelent hasonló műtől.

— **Pauler Gyula jelentése a Szlavniczai Sándor-féle okmányokról.** — Tekintetes választmány! A Szlavniczai Sándor-féle Okmánytárnak I. kötete nekem adatván ki megvizsgálás végett, következőkben van szerencsém jelentésemet előterjeszteni.

A gyűjteménynek I. kötete 116 darabból áll, köztük két nyomtatvány: Vitnyédynek ismert levele Bethlen Miklóshoz — úgy a mint az Katonánál olvasható, és Sontagh (sic) Gáspárnak 1672. május 1. Iglón kelt német meghívója, ugyanaz évi május 15-én Lőcsén, Zabeler Job elhunyt ev. praedicator Dorottya nevű leányával tartandó menyegzőjére. A meghívó Andrassy Miklósnak való, hozzá van intézve e gyűjteménynek legtöbb levele is. A legrégebb levél 1624-ből, a legkésőbbi 1699-ből. A legtöbb és legérdekesebbek 1670, 1671, 1677, 1678, 1679, 1680-ra vonatkoznak. A levelek ugyan nagyobb részt gazdasági és magánügyeket tartalmaznak, de még ezekben is a korfestő sok használhatót fog találni; igensok közülök specialiter a jászkúnokra vonatkozik. Vannak e gyűjteményben eredeti levelek Pálffy Pál, I. Rákóczy György (1644., 1646., 1648.), Bocskay István zempléni főispán, Thököly Zsigmond, Pálffy Tamás későbbi cancellár, Szelepcsényi György, Iványi Fekete László, a Wesselényi-féle összeesküvés első árulója (1667.), Széchy Mária, Balassa Imre, Kissevich-Horváth György (1671.), Zichy István, Leslie, Thököly Imre, Sebestyén Endre erdélyi püspök, Vaudemont herceg és Gyöngyösi Istvántól, ez utolsótól hét darab, 1668—1695. közti időszakból, melyek mind tartalmuk, mind irójuknál fogva érdekesek lévén, a Századokban egész terjedelmükben fognak napvilágot látni, azért itt csak azt jegyzem meg, hogy ezek szerint Gyöngyössy Széchy Máriát szerencsétlenségében nem hagyta el, hanem Bécsbe követte, s nála volt, midőn 1671. végén — az időpontot eddig határozottan nem tudtuk — minden őrizet alól felmentetett.

A többi levelek közt kiemelendőnek tartom Kissevich-Horváth-György levelét Pozsonyban april 28. 1671., melyben mint a pozsonyi iudicium delegatum jegyzője, sok dolga felett panaszkodik: „Isten vesztette volna el anyjuk méhében az árulókat, nekem nem volna annyi életemet fogyasztó gondom és occupatióim.“ Utóiratban megjegyzi: „Nyavalyás Nádasdy Ferencz Bécsben az városházánál, és Zrini Péter, Tersaczký Ferencz Németújhelyben a czaikházban az jövő csööttörtökön holnapután érdemlett sententiájoknak elveszik jutalmát, fejük szedésével exequálják. Itt is hamar nap Bónis Ferencz hasonlóképen talán csak a

léten is. Így jár a ki ördögnek szolgál: kinnal fizet.“ Wesselényi Pálnak valamelyik Barkóczynek úgy látszik Ferencznek 1677. jan. 29. Hadadról írt másolatbeli levele híven jellemzi az eredeti, még eddig kevésbé ismert kurucz vezért, kinek erényei és hibái utódaiban, a két Wesselényi Miklósban ismét feltámadtak. Leveléből kiemelendőnek tartom azon helyet, melyben azt, mit már Fázmán mondott, csak más szavakkal ismétli: „De én csodálom — írja Barkóczynek, ki őt meghódolásra akarta bírni — csak magyarok lévén kegyelmetek is, miért iparkodik úgy, s miért csalogatja az embereket haza! hogy nem gondolja kg. meg, mihelyt mi haza jövünk, mind magunkat és kegyelmeteket is elvesztenők, hiszen kgmeteknek bátyostól csak addig lesz ott becsülete s másoknak is, míg mi velünk veszekedik kg., de ha nem lesz kivel veszekedni, mind kg., mind mi bizony csak csúfságra jutunk, s a Bástya idejét elérnök, hogy bizony az gallérunk alá vagy az szemünkbe köpnek az németek,“ s alább: „akár pápista, akár kálvinista, bizony mind hunczfut az magyaroknak neve!“

Egy 1680. máj. 23. kelt, Zrínyi János sorsát említi. „Szegény Zeini János megfogását tudom értette kgl. szerencsétlen ifju nem tanola atya példáján, úgy veszem észbe ő is életével fogja füzetni.“

Thököly Imre 1683. máj. 24. Szerencsről megparancsolja Andrássy Miklósnak, hogy Péter fiával május utolsóján Szerencsnél legyen „minél színesebben, szerszámosabban, s tisztességesebben“, hogy a török császár elé való útjában kísérelje legyen.

Báró Buttler Jánosnak 1697. jul. 14. és Vaudemont Károly hercegnek 1697. aug. 20., mindkettőnek Egerből kelt levelei Tokaji Ferencz felkeléséhez szolgáltatnak némi adatokat.

E nehány mutatványból is kitetszik, mily sok érdekes foglaltatik e gyűjteményben. Mindenesetre kívánatosnak tartanám, hogy vagy társulatunk vagy az akadémia kéziratára számára megszerezné.

A tekintetes választmányának alázatos szolgálja

PAULER GYULA.

— Adalék a Bács és Bodrog vármegyei főispánokhoz. Mindenkit üdvözlünk kell, ki a történelmi nyomozás terén adatokat gyűjt, és ezen adatokat össze is állítja; így üdvözölhetjük Dudás Ödön tört. társ. tagot, ki a „Századok“ múlt havi füzetében a Bács és Bodrog vármegyei főispánokról értekezik.

Ha helyén találjuk is ezikk-írónak az iránti felsóhajtását, hogy a déli vármegyékben nincsenek családi levéltárak, s hogy ott a helyi történelemre vonatkozó régi okmányok nem találhatók, azt még is biztosan állíthatjuk, hogy Bács és Bodrog vármegye régi családaink okmányai nem veszttek mind el; példa erre a Zichyek levéltára, melyben Bodrog vármegyére vonatkozó mennyi becses adat mentetett meg az által, hogy a báthmonostori Töttös család levéltára csakhamar a mohácsi vész után a felsőbb vidékre szállíttatván, utóbb az ezen családból leányágon származó Zichyek birtokába került.

És még azért, hogy a vármegyékben levéltárak nincsenek: nem kell kétségbe esnünk, hogy például az illető vármegye főispányainak névsorát nem birandjuk összeállítani. Gondoskodtak erről okmánytáraink kiadói; mennyi adat van már ezekben kiaknázva, feldolgozásra készen áll a történésznek.

Dudás úr azonban mint látszik, okmánytárainkat e célra még nem búvárolta át; mert különben lehetetlen, hogy észre ne vette volna, hogy míg ő az Árpádkorszakból Bács vármegyében öt, Bodrog vármegyében csak két főispánt ismer: addig Fehér Dipl. Cod.-nek Indexében Czinár harmincegy Bács vármegyei és huszonnégy Bodrog vármegyei Árpádkori főispánt állított össze.

Bács és Bodrog vármegyék épen azon ritkábbak közé tartoznak, melyek XIII. századi főispánjait okmánytárainkból majdnem teljesen össze lehet állítani. Tudjuk ugyanis, hogy egész Károly királyig, a jeles alakú királyi okmányaink befejező részében az egyháznagyok és zászlósurak között több megyei főispán is megemlítetett; ezek közül a bácsi és bodrogi főispánok ritkábban maradtak el. Innen magyarázható, hogy Czinár e megyékből annyi főispánt tudott felsorolni, de csak a XII. és XIII. századból; már a XIV. és XV. századból való főispánok sokkal nehezebben állíthatók össze, mert e századokban a jeles alakban kiadott királyi okmányok záradékaiban csak az egyháznagyok és az ország zászlós nagyjai soroltatnak elő, s a főispánok a pozsonyin és utóbb a temesin kívül külön nem említetnek. Ezen okból a Bács és Bodrog vármegyei főispánokra nézve az utóbbi századokból maga Fehér Codex Diplomaticusa sem lehet kimerítő, és ezért szükséges az újabban megjelent okmánytárainkat is átkutatni, mint a melyekben az Árpádkorból is több oly főispánokat fogunk feltalálni, kik a Czinár által a Fehér Co-

dexéből készített Indexben nincsenek meg; így csak néhány példát említve, nem találjuk meg Fehér Cod. Dipl.-ban:

1204-ből Iporchin bácsi és Tiborcz bodrogi főispánokat (Wenzel, Árpádkori okmánytár I. 92.).

1205. Moch Bodrogi főispánt (Hazai okm. I. 3.).

1332. Miklós bácsi főispánt (Wenzel Árp. okm. I. 293. l.).

1323. Demeter tárnokot mint egyszersmind bácsi főispánt (Hazai okmányt. 3. 71. lap.) stb. stb. Nem lehet e helyett czélom, hogy mindannyi, Fejér Codexében föl nem található főispánt a későbbben megjelent okmánytárakból összeállítsam; legyen szabad ezt Dudás úrnak átengednem, mint a kiben megyéje, Bács-Bodrog monographusát látni reménylem. Megelőzni őt e tekintetben épen nem akarom.

Csak arra legyen szabad őt fölkélnem és figyelmeztetnem, hogy a midőn a bácsi főispánok lehető teljes sorozatát adandja: vegye példányképpül Pesty Frigyesnek Temes vármegye főispánjairól írt és a Tört. Tár XII-ik kötetében megjelent jeles értekezését; mert a száraz névsor nem kielégítő, ahhoz critical vizsgálat, de legfőképen a forrás megnevezése, kivált a régiebbeknél szükséges; így például Bánkbánt mint bácsi főispánt eddig nem ismertük; D. Ö. erre nézve elhagyta a forrás megnevezését, miért aztán az olvasó még mindig a további bizonytalanságban marad ezen érdekes adatra nézve. A többi általa közzé tett főispánok legnagyobb részénél szintén nincs megnevezve az adat. Így 1306—1307. évekről Henrik bán mint bodrogi főispánt az Osl nemzetségből származottnak lenni mondja: de az általa idézett forrás, a Hazai Okm. III. 53. és Fejér VIII. (a volumen száma kimaradt) 200. lapon, annak, hogy Henrik bán e nemzetségből származott volna, nyoma nincs. Botka Tivadar e bán a Héderváry nemzetségből származtatja (Századok 4-ik évfolyam 147. l.). Azon Henrik bán, kit némely történészeink az Osl családból származtatnak (Kovachich Supl. ad vestigia Comitior. I. 101. és köv. lap.) és ki Béla herezeget 1272-ben megölt: 1306-ban már nem élt; ez utóbbi évben szerepelt Bács vármegyei főispán azon másik Henrik bán tehát nem lehetett más, mint a Héderváryak egyik törzse.

Ímé, mennyire szükséges az itészi vizsgálat, midőn a főispánok családi leszármazásáról szólunk.

Szabadjon D. Ö. tagtársunkat Lehoczky Stematographiájára is figyelmeztetni; Lehoczky adatai nem a legbiztosabbak, de mégis sok

tekintetben tájékoztat nyújtanak, s criticával, használhatók. Ezen okból újabbkori történéseink, kik az egyes vármegyék főispánjairól értekeztek, Lehoczkyt nem mellőzhették.

N. IMRE.

— Régi magyar községi pecséteink statistikája. A „Századok“ első évfolyamának december-havi füzetében Nagy Iván, Técső város' 1608-ból fönmaradt magyar köriratú pecsétjét ismertetvén, egyszersmind összeállítja az addig — t. i. 1867. december haváig — irodalmilag ismertetett régi magyar köriratú pecsétek — számszerint 27-re menő sorát; a mit azért is czélszerűnek talált lenni hogy a pecséttan barátai figyelmessé tétetvén, netaláni fölfedezéseikről a Századok útján úgy a magyar köriratú, mint más régibb pecsétekre nézve e szak embereit értesíthessék.

Azóta negyed-fél esztendő folyt le; azt hiszem, nem lesz tehát érdektelen látnunk: mily eredményt mutattak föl ezalatt a Századok lapjai a pecséttan, illetőleg a régi magyar köriratú községi pecsétek ismertetése körül a szatnári békét előző időkből.

1867 december óta a Századok hasábjain a következő régi magyar köriratú pecséteket ismertették történetbuváraink

1. 1510. TURA. A o. (Gyárfás István 1868. 493. l.).
2. 1514. FEGYVERNEK VAROSA PEC. (Ismertetve először az „Eger“-ben volt 1865-ben; a „Századok“-ban — 1868. 141. 142. ll. — Pap Dénes közli.)
3. 1520. vagy 1540. GERGYEN · FALU · PECSE-TYE. (Höke Lajos 1868. 210. 211. ll.).
4. 1557. KEGIOS. (Thaly Kálmán 1869. 571. l.).
5. 1567. EZ AZ BEREGBI PECET. (Thaly Kálmán 1869. 64. l.).
6. 1579. VI * NAG · KOROSI * PECET* (Thaly Kálmán 1868. 504. l.).
7. 1600 előtt. MADOCA * FALV * PECETI *. (Höke L. 1868. 735. l.).
8. 1600 elején. CSÖBANCZ VAROSSA. *. (Thaly K. 1869. 66. l.).
9. 1604. N: LEVA · VARASANAK · PECSETI · AN-NO. Thaly K. 1868. 507. l.).

10. 1616. TOKHAI:VAROS:PECZETI: (Radvánszky Béla 1867. 425. l. Ismertet egy másik tokaji pecsétet is, 1549-ből, de a mely — mint a Nagy Iván által összeállított lajstromból látható — már Szalay Ágoston által ismertetve volt).

11. 1617. TVR VAROSA · PEC (I vagy E) TI · ANO. (Eötvös Lajos 1868. 734. l.).

12. 1617. TVR VAROSANAK PECSETI ANN. (Eötvös Lajos föntebbi hiányos közlése kiegészítéséül Thaly Kálmán 1869. 271. l.).

13. 1619. SOLT VAROSA PECSETI: (Höke L. 1868. 663. l.).

14. 1622. SZABAT: SZALASI: FALV: POCZETI (Balogh Imre 1868. 273. 274. ll.).

15. 1624. ZOLK SZENT MARTON PÖCSETE (Thaly K. 1869. 271. l. Hibásan közölte Réső-Ensel S. így: „LONI SZENT MARTON PECSÉT.“ L. Századok 1867. 424. l.).

16. 1628. TASI NEMES FALV PECZETI (Pesty Frigyes 1868. 734. l.).

17. 1630. * MOGYOROD * HELYSIG PETSE... (Hóry Béla 1869. 499. 500. ll.).

18. 1631. BATIAN VAROSA POCIETI. (Pesty Fr. 1868. 734. l. Irodalmilag említve volt már Fényes Eleknél, M. Orsz. geogr. Szótára I. köt. 102. l., azonban Nagy Iván a maga lajstromában nem reflectált reá).

19. 1634. * HALAS * VARAS * PECZETI* (Thaly K. 1869. 572. l.).

20. 1651. † LATKZHAZI · FALV · PETSETI · (Gyárfás 1868. 487. l.).

21. 1652. VANFALV · PECSET · AS · IANA VIZE MELET. (Thaly K. 1860. 574. 575. ll.).

22. 1652. * MONARI · (monori) PECzT (így) · BV · JAKI MATE CZINALT · . . . (Thaly K. 1870. 204. l.).

23. 1653. PÜSPÖKI FALV PET. A. (Pesty Fr. 1868. 734. l.).

24. 1656 előtt. SZONAKI · SZEGINY · RABOK · PECZETI. (Thaly K. 1869. 572. l.).

25. 1658 előtt. MAKO : VAROS : PECZETI . . . (Thaly K. 1869. 572. 573. ll.).

26. 1661 előtt. CZONKA. TORONY. P. (Nagy Imre 1868. 661. 662. ll.).
27. 1666. KECSKEMÉTI : VAROS : PECSETI: (Thaly K. 1868. 508. l.).
28. 1668. ORDAS FALU PÖCZETI. (Pesty Fr. 1868 734. l.).
29. 1671 előtt. PECZEL : : FALV. PECZETI 16 . . (Thaly K. 1869. 573. 574. ll.).
30. 1673. S. ALBERT P. ESTER ERSEK. K. F. P. (Szalay Ágoston 1871. 435. 436. ll.).
31. 1674. BAL(OT) A. (FA)L(U)SI PETSET. (Thaly K. 1868. 508. l.).
32. 1676. * NAGI HORTI PECSET * ANNO D. (Thaly K. 1868. 736. l.).
33. 1677. SARKAD· VAROSSA· PECSETTYE· (Thaly K. 1869. 575. l.).
34. 1678 előtt. *MELY * KVTH * (Thaly K. 1869. 573. l.)
35. 1682. T. KVN · SZ. MIKLOSI · FALV. PE-
CSE TI X (Gyárfás Istv. 1868. 488. l.).
36. 1683. LEPSÉNY. FALU. PECSITE · (Eötvös L. 1868. 211. l.).
37. 1684—1685 körül. kartZAGY SZALLASI :
NAGI nemes kvNSAGI pecsét.¹⁾ (Gyárfás Istv. 1871. 63. 64. ll.).
38. 1686. N : KÖRÖS · MEZŐ · VAROSA · PET-
SÉTI * (Eötvös L. 1868. 734. l. Ugyanezt közli Thaly Kálmán is 1870. 731. 732. ll.).
39. 1686. * DABI · FALU PÖ · CZETYÉ_h (Eötvös L. 1869. 66. l. Említve van már a Századok 1867. 424. l. mint Réső Ensel Sándor találmánya, de hibás pontozással).
40. 1687. KÖRÖS · VAROSA · PECSETI A. D. (Thaly K. 1869. 499. l. Már előbb közölve volt ugyancsak Thaly által, 1868. 508. l. így: „KÖRÖS VAROSA·PECS... I... N.. D... 7.“ Ezen utól álló 7-es szám most már kipótolható 1687-re).

¹⁾ A nagy betűk a pecséten kivehető hasonló nagy betűket, az aprók pedig a közlő által pótoltakat jelzik.

41. 1688. FYL · YPH · SA · L · L · AS · Y NEMES
FA · L · L · UP. (Gyárfás Istv. 1868. 489. l.).
42. 1690. DÖMSÖD · (Thaly K. 1869. 270. l.).
43. 1691. IPOLI · PASZTO · FALU · PECSET I
(Höke L. 1868. 211. l.).
44. 1692. * NAGY · VASONY. * (Pap Dénes 1868
142. l.).
45. 1693. VECSE FA. PECSETI. (Pesty Fr. 1868.
734. l.).
46. 1693. KVN · HALAS · VÁRAS · * PECZETI ·
(Eötvös L. 1868. 735. l. Ugyanezt közli Gyárfás István 1870. 312. l.).
47. 1694. TELEGDI PECSET ANNO. (Márki Sándor
1870. 70. l.).
48. 1695. HE—NE—P. (Hernád Némethi Pecsét. Közli
Thaly K. 1871. 153. 154. ll.).
49. 16(97 ?) ¹⁾ APASTAG. FALU · PECSTIYE ·
(Eötvös L. 1869. 271. l.).
50. 1700 előtt. SZ · GYORGY · FALU · PECSITI *
(Eötvös L. 1868. 211. l.).
51. 1700 előtt. TARTZAL * — * VARAS * × *
(Thaly K. 1868. 736. l.).
52. 1700. TOSZEG FALU PECSÉTJE. ANO (Pesty
Fr. 1868. 734. l.).
53. 1700. SZ* M* KATAI* PECSET · A · D · (Thaly
K. 1869. 574. l.).
54. 1700 körül. OKÁNYI PETSET. (Márki Sándor
1870. 70. l.).
55. 1701 előtt. * BODOKO * VJFALV * (Boldogkő-
Újfalu. Thaly K. 1870. 567. l.).
56. 1702 előtt. ERDOBENE · FALV D (vagy O.) . . .
TI (Thaly K. 1869. 65. l.).
57. 1702 előtt. ERDOBEN—EI PECS—TE * (U. o.).
58. 1702 előtt. SATOR . . . (ALLYA) VIHELY
PE. * (U. o.).

¹⁾ Egy 1721-ik évi lenyomaton tisztán kivehető a „93.” L. Sz.
1869. 574. l.).

59. 1704. AZ N N KUN KARCZAG VARASSA
PETSETI ○ (Gyárfás Istv. 1868. 489. l.).

60. 1704. (☉) NAGI. TANL. FALV. PECSETI.
(Thaly K. 1868. 664. l.).

61. 1704. VECSE : FALV · PECZETI · * (Eötvös L.
1868. 735. l.).

62. 1704. PATAI. VARAS : POTSETI ANNO.
(Thaly K. 1869. 574. l.).

63. 1705. APA (IUIF-) A (LU PECS) ETE * * * *
(Thaly K. 1868. 508. l.).

64. 1705. O BARS I VARASANAK (PE)CITYE
(Thaly K. 1869. 270. l.).

65. 1707 előtt. BELSŐ. BÖCS. PECSETE. (Thaly
K. 1868. 664. l.).

66. 1707 előtt. ROF FALV PECZETI. (Thaly K. 1868.
736. l.).

67. 1710 előtt. MAKADI * FALU * PETSETI *
(Thaly K. 1869. 573. l.).

68. 1710. CIGLED VARASSANAK PECETY
(Thaly K. 1869. 574. l.).

69. 1711 előtt. VALIAK · FALV · PECSETI · (Eöt-
vös L. 1869. 66. l.).

70. 1711 előtt (?) PECZELI PETSET. (Eötvös L. 1869.
67. lap).

Évszám nélkül : (régí)

71. NEMES · NAGY · KVNSAG PECSETI. (Gyárfás
István 1868. 489. l.).

72.. KERESZTUR PECSE. (Márki Sándor 1870. 70. l.).

Ime, negyed-fél év alatt hány régi magyar köriratú községi
pecsét került napfényre, néhány buzgó történetbúvár és tudomány-
barát gondossága által. Összesen : 72. Ezekhez hozzá adva a Nagy
Iván által lajstromba foglaltakat, tehát — leszámítva azt az egyet,
melyet Réső-Ensel Sándor hibásan közölt — 26-ot: a Századokban
eddigelé közzé tett régi magyar köriratú községi pecsétek száma kilencz-
vennyolcz. Örömmel constatáljuk e szép eredményt, melyet a történetbú-
várlat ily csekélynek látszó, de a helytörténész előtt mégis érdekes ágában
fölmutathatunk.

N. GY.

— **Eytas.** Eötvös Lajos a „Századok“ 1871. V. füz. 353. lapján fölemlítvén, hogy — Murr szerint — Dürer Albert (a festész apja) „a Váradhoz 8 mfdre fekvő Eytas nevű faluban született,“ — azt mondja, e helységnév ismeretlen előtte.

Szerény véleményem szerint ez Eytas nem más, mint a Bihar vármegyei Atyás falu, Ugra, Zsadány és Cséfa közt. Állítom pedig ezt mind az ortographia, mind a Murr által kitett azon adat daczára, hogy Eytas Váradtól 8 mfdre van, holott az Atyás és Várad közti távolság körülbelül csak 5 mfd.

Murr azonban, mint német s így hazai viszonyainkat nem ismerő, nem sok lelkiismeretet csinált magának a magyar helységnév kiírásából s különben is a magyar geographia a legtávolabbról sem volt erős oldala egy német tudósnak sem. S ha fölveszszük, hogy akkor 40 német mfd. 30 magyart tett ki, vagyis, e szerint s tekintetbe véve az osztrák és magyar mértföldek közt ma uralgó viszonyt, az Atyás és Várad közti távolság — ily számítás nyomán — 6 régi magyar mfd, s így a valóságnak inkább megfelelő; s ha elismerjük, hogy az „Eytás“ és „Atyás“ közt csakugyan van némi hangzási rokonság, talán nem fogunk tévedni, ha Dürer apja születésének helyét, a nélkül, hogy Murr adatainak érvényességét más oldalról kutatók, Bihar vármegyében, „Atyás“-ban keressük.

MÁRKI SÁNDOR.

— **Vitnyédy Istvánnak növendéke, Ensel ügyében Klesch Dánielhez *) írt levele.** Soprony, jul. 3. 1661. **)

Rosz néven venném, hogy kegyelmelek követői Tisztelendőségged levele nélkül jöttek hozzám, ha mentségül nem szolgálna Tisztelendőségged nagy elfoglaltsága. Beleegyeztem, hogy Enselem kegyelmelek iskolájában Istennek és egyházának szolgáljon, de némi nehézségeket kell elhárítania, melyek előde korából erednek, s ha ezek el nem háríttatnak és a tanítók és tanulók közé jó rend nem hozatik be: készséges átengedésem gyümölcstelen maradand. Ajánlom öt Tisztelendőséggednek és szeretettel kérem, hogy öt irántam való tekintetből fia gyanánt fogadja,

*) Klesch Dániel a levél keltekor kőszegi pap volt.

**, V. ö.: „Századok“ 1870. VI. f. 420, VIII. f. 568., IX. f. 653., X. f. 731., 1871. II. f. 153. ll.

vele úgy bánjék, oly tanácsokat adjon neki, hogy Tisztelendőséged atyai kormánya folytán kegyelmetek is az ő gyümölcsező működésével, ő is a kegyelmetek atyai gondoskodásával dicsekedhessék, én pedig kegyelmetekkel örvendhessek. Nem kétlem, hogy Tisztelendőséged atyai gondoskodásának és őszinteségének bizonyítékait gyakorlandja irányában, melyekért valamint azelőtt, úgy ezután is Tisztelendőségednek szolgálatra kész rokona maradok.

Soprony, jul. 3. 1661.

(Latin fogalmazatból; Vitnyédy István levelei közt a m. tud. Akadémia könyvtárában.)

Közli
GARÁDY.

— **Hunyady Jánosnak egy fegyvertársa.** E napokban olvasgatván Barante classicus művét: „Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois,“ a murteni csata leírásánál kellemesen lepett meg a következő hely: Az előcsapat vezérletét Aallwull Jánosra, egy argaui régi és nemes családbeli lovagra és berni polgárra bízta, ki nagy hírt és tágas hadi tapasztalásokat szerzett volt a cseh király és a h i r e s H u n y a d i s e r e g é b e n. (1827. löveni kiadás 21. kötet 130. l. Qui avait gagné une grand renommée et la connaissance de toutes les choses de la guerre dans les armées du roi de Bohême et du fameux Huniade celui — teszi hozzá Barante, — qui avait chassé les Turcs de Hongrie). A dolog már régi, de mert kevesebb ismeretes nálunk, nem tartám fölöslegesnek megemlíteni.

— **Figyelmeztetés a Zemplén ungi kirándulásban résztvevő t. társulati tagokhoz.** Figyelmeztetjük a bújázkodó bizottság t. cz. tagjait, hogy a Pesten gyülekezők részére az itt sept. 1-jén tartandó értekezlet s a másnap reggeli hatvan-miskolci vonattal leendő indulás terminusa változatlanul áll. Sept. 3-kát Kassán töltendjük, honnét 4-kén a Leleszre és Pálócra indulandók előbb együttesen Leleszre, a homonnai bizottság tagjai ellenben egyenesen Homonnára utazandnak. A bizottságokra oszlás a pesti értekezleten történik; az út közben és Leleszen csatlakozók pedig megállapodás szerint társulhatnak egyik vagy másik bizottsághoz. A vasútjegyek lehetőleg még július végeig megfognak és illetőknek küldetvi, s csak nem reménylett akadály

esetében haladandó czek széjosztása a sept. 1-ji értekezletkorra. Egyébiránt az értekezletet megelőzőleg még hirlapilag emlékeztetni fogjuk a t. cz. bizottsági tagokat.

A t i t k á r .

— **Mit mivelnek történetíróink?** A nélkül, hogy e kérdésre kímérető választ adni, hézagos összeköttetéseinknél fogva, megkísérlelénk, — csak néhány előttünk tudva levő adatot, vagy ha úgy tetszik, irodalmi újdonságot jegyzünk föl a történetirodalom barátai számára, kiket íróink és bűváraink munkálkodása folytonosan érdekel. — Horváth Mihály, gyöngélkedő egészsége megszilárdítása végett a nyarat a szobránczi fürdőn tölti, s onnét fog egyenesen átrándúlni Lelcsre és Pálócza, társulatunk levéltár-búvárló bizottságához csatlakozandó; Szobránczon sem pihenteti azonban történetírói tollát: sőt csendes óráiban nagy buzgalommal folytatja „Magyarország Története“ III-ik kiadásának átdolgozását, nevezetesen II. Rákóczi Ferenc és III. Károly koráét, — mert már idáig érkezett le, — s e czélből tömérdek jegyzetet és egész kis könyvtárt vitt magával. — Wenzel Gusztáv Bécsbe utazand, a cs. és kir. közös hadügyministerium levéltárában a partvidéki uszkók — ezen a tudomány terén még alig ismert népfaj történetéhez nyomozni adalékokat. — Szabó Károly, miután társulati kirándulásunk be leend fejezve, Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcs, Késmárk s más felső-magyarországi városok könyvtárait fogja a régi magyar könyvészet érdekében átvizsgálni, úgy, mint tavaly a dunántúliakat. — Hajnik Imre jogtörténelmi tanulmányok tétele végett ugyan Felső-Magyarországban, Frankl Vilmos Gyula-Fejérvártt, Nagy Imre Sopronban és a pozsonyi gr. Pálffy-levéltárban szándékoznak búvárkodni, míg Pauleer Gyula Bécsben, b. Nyáry Albert és Thaly Kálmán pedig a szent-antali hg. Koháry, Selmezbányán a városi, s Radványban a Radvánszky-levéltárban tervezik kutatásaik folytatását, illetőleg Radványban megkezdését. Thaly továbbá még Vörösvárra is szándékozik a Rákóczy-féle tavaly elhozott irományokat visszaviendő, s helyettök, másoltatás végett, továbbiakat szemelendő ki, — mivel a múlt ősszel elhozott két láda okirat, már Szent-Istvánapig le leend másolva.

Többi t. cz. bűváraink ez idő szerinti működési terveiről csak az ismeretes előttünk, hogy közülök a Tárczánk első rovatában megnevezettek vidéki kirándulásunkra készülnek.

— **A korona-örökös magyar történettanára** Rónay Jácint, — mint biztos forrásból értesülünk, f. é. oct. legföljebb november-hóban foglalandja el nagy jelentőségű új állását. Mivel pedig ennek tartama egy évnél hosszabban ki nem terjedend: az akadémiai II-ik osztály tagjai közt általános az óhajtás, hogy Rónay e távozása ideiglenesnek tekintetvén, osztálytitkári — közelismeréssel betöltött — állomását továbbra is tartsa meg, s csak helyettesítessék valamelyik levelező tag által azon időre. Ily tisztviselői helyettesítésre az Akadémia történetében már nem egy példa van.

— **Két kidölt veterán.** Irodalmunk a múlt hó végén két régi, érdemes bajnokát s a m. tud. Akadémia legidősb tagjait veszté el. A két kidölt veterán, kik a derék Érdy t oly hamar követték: Bitnitz Lajos bosoni vál. püspök, a vasvár-szombathelyi káptalan nagy-prépostja, Komárom fölötti monostori apát, a m. tud. Akadémia tiszt. tagja, továbbá Edvi Illés Pál nemes-dömölki nyugalmazott ág. hitv. lelkész, s a m. tud. Akadémiának lev. tagja. Bitnitz főleg nyelvészeti s régészeti munkái által jeleskedett, úgy a római, mint a középkori régészet terén, s a diplomaticában is nagy jártassággal bírt, míg Edvi Illés sokféle művei közt leginkább a neveléstaniakkal gyakorolt széleskörű hatást, de írt egy a maga idejében igen elterjedett történelmi tankönyvet is. Ezért emlékezünk meg róluk, mindegyikökben a mi tudomány-águnk halottait is gyászolván. Bitnitz 81-ik évében jun. 28-kán Nagy-Kanizsán, Edvi Illés Pál pedig 80-ik évében jun. 22-kén Pesten hunyt el, s az előbbi Szombathelytt gyűjtött gazdag római régi-ég- és éremtárát a m. tud. Akadémiának hagyományozá. Áldás a munka közt és érdemekben megagott férfiak hamvaira!

— **„Toldy Ferencz félszázados irodalmi munkássága“** cím alatt egy díszesen kiállított kötet jelent meg (116 lap) az Athenaeum nyomdájában, melyet Greguss Ágost könyvészetileg rendezett össze. Rövid előszó után az életrajzi adatok következnek, chronologicus rendben; aztán Toldy irodalmi munkássága időrendben, t. i. az általa írt s kiadott könyvek jegyzékei. Első művei 1821-ben jelentek meg a „Szép-literaturai Ajándék“-ban és a „Pannonia“-ban. Elő vannak sorolva még nem jelent munkái: „Analecta Monumentorum Hungariae Historica“, „Régi magyar legendák tára“-nak első kötete, Régi magyar nyelvemlé-

kek 5-ik kötete, összegyűjtött munkáinak V., VI. kötete, Brutus II. Historiája III. kötet, Számosközy István Hist. munkái I. kötet, — a Königsbergi ó-magyar töredék, Adalékok a régibb magyar Irodalom Történetéhez, II. köt., Magyar Prózairók a XVI. és XVII. században, II. köt. Kisfaludi Sándor fogsági naplója és levelei, hét köt. Kazinczy levelei Döbrentyhez; ugyanannak levelei Helmeczyhez, Szontagh Gusztáv hátrahagyott és elszórt kisebb munkái, három kötet; Történeti magyar nyelvtan: a XVI. századbeli magyar versírók, tizenkét köt. a XVII. század lyrai költői; Régi magyar Játékszín (XVI—XVIII. század) Történelmi és Irodalmi Berek (Péczei és kora, Adalékok a XVIII. század irodalmához;) — Kazinczy munkái nyolcz kötet. Kazinczy és Kora; Magyarország irodalmi története az újkorban, vagyis a renaissancetól a XVIII. század végeig, három kötet.

— „**Adalékok a Thököly és Rákóczikor irodalomtörténetéhez**“. Ily cím alatt került közelebből sajtó alá **Thaly Kálmán** az azon több mint 100. történeti énekből álló terjedelmes gyűjteménye, melyeket az említett korból, tíz év alatt Bécstől Csík-Somlyóig, Lőcsétől, Késmárktól Vörös-várig s Pécsig tett levéltári bűvárlatok után fölfedezni és összegyűjteni birt. Ezen becses irodalomtörténeti ereklyék úgyszólván mind, legalább több mint három negyed részben ismeretlenek, s a melyek már ismerve voltak is: itt bővebb és régiebb változatokban fordulnak elő. Van köztük nem egy igen terjedelmes és történelmileg nevezetes becsű darab, korjellemző és költészetileg becses pedig számtalan, egyebek közt egy színmű is Thököly korából s egy dialogizált parodia a szécsényi gyűlésről. Mindezek magyar nyelven irvák. Közlő minden egyes darabhoz történeti tájékoztatást írt, melyben különösen az illető mű keletkezési idejét és viszonyait határozza meg, s történeti vonatkozásait szelözteti, világosítja, egybehasonlítja, vagy — a hol kell — helyreigazítja.

A gyűjtemény **Ráth Mór** kiadásában, Toldy, Kemény és Csengery összegyűjtött munkái formátumában látandó világot, s az Athenaeum nyomdájában nyomatik.

— **Frangepán költeményei.** Ép most jelentek meg Zágrábban a Német-Újhelyt kivégzett **Frangepán Ferencz** nek horvát költeményei, melyeknek teljes címét a könyvészeti rovatban találja az

olvasó. Míg tüzetesebb ismertetésüket adhatnók, csak azt jegyezzük meg, hogy a mint látszik, jobbára olaszból való fordítások. A kiadó, Kosztrenčič János úr, tiszt a bécsi udvari könyvtárnál, ki mellesleg mondva a titkos levéltárban Zrínyi Péter és Frangepán Ferencz periratainak lemásoltatásával foglalkozott a dél-szláv akadémia számára, mely azokat egy külön kötetben, még ez évben kiadni szándékozik; e periratok közt találta a költeményeket, több más prózai és verses dolgozattal, melyeket Frangepán részint fogsága előtt, részint fogsága alatt vagy maga összeirogatott vagy Román nevű szolgája által iratott. Azok közt, melyeket kiadó a most megjelent gyűjteménybe föl nem vett, különösen megemlítenedőnek tart egy szlovén nyelven irt vígjáték töredéket, mely 4 jelenetből áll, és személyei: Jarne, Budimoder, Hosenbosser (Hasenbeiszer?) úr és asszonyág. E töredék jeles vígjátékírói tehetséget sejtetne Frangepánban, ha véletlenül — mi kiadó úrnak figyelmét elkerülte — nem volna fordítása Moliére ismeretes „Dandin György“ című vígjátékának, melyben Dandin György Jarne, Lubin Budimoder, Monsieur de Sotenville és neje Hosenbossier; minden esetre azonban érdekes dolog, hogy a nagy francia költőnek akkor még egészen új műve hozzánk is, az Adria mellékére elhatott.

— **Pályázati figyelmeztetés.** A magyar tudományos Akadémia 1869-ki nagygyűléséből következő pályázat van függőben: „Adassék elő az egyiptomi régiségtan mai állása.“ Kiterjedése mintegy 15 közép 8 r. nyomtatott iv. A pályázatok általános szabályain kívül a hölgyalapítványi pályázatok szabályai megtartása is kívántatik. Jutalma háromszáz forint, s annak időközi kamatja, melyet Póór Antal nagyszombati tanár, a magyar hölgyek alapítványából, mint pályanyertes, visszaajánlott. Határnap, 1871. oct. 1-ső napja. Pesten, 1871. jun. 27. Arany János főtitkár.

— **„A magyar műtörténelem ügyében.“** E cím alatt olvasunk a Pesti Napló július 1-ji számában egy különben jóakarati tárcaczikket, de melynek szerzője viszonyainkat a valónál sötétebb színben látja. S miért? mert a t. cz. cikkíró a téren, melyen mozog, úgy látszik, nem eléggé jártas. Legalább a hazai e tárgybeli irodalmi mozzanatokat igen hiányosan ismeri. Egyedül a „Tudományos Gyűjtemény“ „Athenaeum“, „Budapesti szemle“ némi adatait s Maszák Hugó közle-

ményeit emlegeti ugyanis: míg a buzgó Rómernek e téren mindezeket fölülmúló sikeres tevékenységét s a műtörténeti irodalom főkölönyét: az Archaeologiai Értesítőt nem ismeri, mely pedig e téren nálunk eddigelé legtöbbet tett. Nem ismeri szerző a „Századok“-nak e tárgyban közzétett cikkeit és új adatait sem, — pedig az irodalom- és műtörténetre mi elejétől fogva különös súlyt helyezvén a szerkesztésben (valamint magunk is kutatásainkban), épen nincs okunk pirúlni. Tekintsük csak végig eddigi évfolyamainkat, s megfogunk győződni, hogy Szabó Károlynak (Huszár Gál nyomdájáról, 1867), Rómer Flórisnak („Az ősrégi agyagművesség viszonya a történelemhez“ 1868.), Wenzel Gusztávnak („Visegrád vára mint királyi székhely,“ 1868), Eötvös Lajosnak („A pápai nyomda története“ 1868; Újabb adalék ugyanehhez 1869; „Dürer Albert eredetéről“ 1871), Kápolnai Istvánnak („II. Lajos király egykorú arczképe,“ 1869), b. Orbán Balásznak („A Lábathlan-család síremléke,“ szobrászattörténeti, 1869), Schulez Ferencznek (Vajda-Hunyad várának műtörténeti ismertetése, 1869), Bálint Gyulának (a székes-fehérvári egykori királyi síremlékek török forrásutáni ismertetése, 1870), Thaly Kálmánnak („Lengyel képiró Magyarországon a kuruczvilágban, s gr. Bercsényi László zenemestere“ 1869; „Koháry-müemlékek, régi festmények és bútorok a szent antali kastélyban,“ 1871) stb. czimű cikkei, továbbá a számos érmészeti és pecséttrajzi ismertetés, művészi himzetű s festésű régi zászlók, nevezetes régi fegyverzetek leírásai és egykorú leltárainak közlései — melyeket ötödik éve folyó füzetekben föltálalhatni — a hazai műtörténelmet tán mégis csak mozdították valamivel előbbre. Mindenesetre új adatakat hoztak napfényre, s azért ezek ismeretét attól, ki a magyar műtörténelmi irodalom jelen állapotáról ír, — megvárjuk. „Ki dolgozott pl. mint fametsző nálunk a XVII—XVIII. században?“ kérdi a czikkirő, s meg is felel reá: „mind ennek nyoma sincs.“ Pedig de-hogy nincs, csak olvasni kell; hát nem Szalay Ágoston födőzte-e föl s ismertette a Történelmi Társulat ülésén s közlőnyében Búbereki Jónás XVII-ik századi magyar fametszőt, az „Orbis Pictus“ s más löcsei kiadványok illusztrátorát? S nem Thaly Kálmán födőzött-e föl két eddig ismeretlen hazai festőt: az egrí Mindszenti Mihályt és a lengyel származású Mediczki Lászlót, II. Rákóczi Ferencz fejedelem pártfoglaltjait, — továbbá egy ugyan e korbéli

magyarországi zeneművészt: Deplum e J a k a b o t? (1704. l. mind ezekről a Századokat). Most is van készen czikkünk a régi magyar zászlófestészetéről s egy kis-szebeni kuruczvilági névtelen festőről, — és lesz e tárgyú más is. Mert nem kell hinni, hogy a történészek, ha mi e szakbeli, kutatásaik közben fölmerül, a legnagyobb gonddal föl ne jegyeznék; — csak hogy természetesen, egy-egy Búberekit, Mindszentit, Mediczkit, Deplumet, igen ritkán találni.

Mindezeket nem dicsekvésből soroltuk elő: csak tiszta önértékből, hogy a Századok — noha a műtörténelem nem tulajdonképeni szaka — e téren is megtette a lehető s megteendő után is. Hanem viszont azt is megvárja, hogy a ki e tárgyról akar írni: legalább ismerje tárgya irodalmát, s ne hányjon szemére a kutatóknak érdekeletlenséget ott, a hol ezek éppen buzgó tevékenységet fejtenek ki.

— **Ladányi Gedeon** debreczeni történettanárnak a múltkor méltánylattal kiemelt művéből: „A magyar királyság alkotmánytörténete, a szatmári békekötésig,“ a második kötet is megjelent. Ez Rudolf király és Bocskay koráig terjed. A következő harmadik kötet a jeles mű — melyet a pesti kir. tud. egyetemen is Kautz tanár tankönyvvül fogadott el — be leendő fejezve. Igyekeznünk fogunk bővebb ismertetését adni, befejezése után, — szakavatott tollból. Addig is figyelmeztetjük rá az olvasót.

— **Vegyes közlések.** Pesty Frigyes tagtársunk fölkéri azokat, kiknek a hajdan Gerlisthei néven ismert báró Gerliczy család levéltárának hollétéről netalán tudomások volna, azt vele, vagy szerkesztőségünkkel tudatni sziveskedjenek. — Poór Antal „Egyp-tomi régiségtan“ és „A rómaiak története“ című hölgyalapítványi akadémiai pályadíjt nyert munkáit, maga szándékozik kiadni. — Nagy István septemvir könyvtárát a londoni Britisch-Muzeum vette meg: össze nem zavarandó ez a Nagy István-féle kézirat tárral, mely még eladatlan, s Liszt és Frankkal Pulszky alkudozik reá a nemzeti muzeum részére. Dnapér János Vilmos „Európa szellemi fejlődésének története“ című világhírű művét, Huszár Imre az angol eredetiből magyarra fordította; a reform már mutatványt is közölt belőle: „Angolország a középkor után.“ Ráth Mórnál fog megjelenni. Rank e Lipót a kitűnő német történész és a berlini etemen 1825 óra a história

tanára, közelebről, ez állásáról, saját kérelmére, állandó nyugalomba helyeztetett. Székes-Fejérvárrt és Szepes-Váralján régiségtár szervezésén munkálkodnak. Az ó-szónyi római muzeum is talán ténynyé váland; újabb és újabb meglepő leletek ott minduntalan fordulnak elő. Fridrik Tamás adai tanító Bács-Bodrog vármeigyék „népszerű földirati és történelmi statistika“-ját akarja összeállítani s e czélből fölhívást intézett azon t. e. megyék községeihez.

Történelmi könyvtár.*)

— **Toldy Ferencz irodalmi munkássága.** Könyvészetileg rendezve az ünnepeltnek félszázados írói munkássága emlékére összeállította Greguss Ágost. Pest, 1871. Nyom. az Athenaeum nyomdájában. 116. l. Életrajzi adatokkal.

— **Vrtič.** Pjeme Franje Krsta Morkeza Frankopana, kneza Tržačkoga. Irdav Ivan Kostrenčič. U Zagrebu, 1871. (Kertecske; Költemények Franjepán Ferencz Kristóf ögróf tersáti gróftól. Kiadta Kostrencsics Iván. Zágráb, 1871).

— **A magyar királyság alkotmánytörténete,** a szatmári békekötésig. Az olvasó közönség számára írta Ladányi Gedeon, a helv. hitv. debreczeni főiskolában a történelem tanára. Második kötet. (Zsigmondtól Rudolfig) Debreczenben. 1871. Kiadja ifj. Csáthy Károly. N. 8-ad r.

— **Kézi könyv az Al-Dunán, Szerb-, Oláh- és Bolgárországban utazók számára,** — vagy: A Határőrvidék, Szerb-, Oláh- és Bolgárország. Írta Boleszny Antal. Ó-Orsován, 1871. Nyom. Handl Józsefnél. K. 8-ad. r. 176. l. Ára 1 ft. 40 kr.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehessük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162. sz.) beküldeni ne terheltesenek.

Szerk.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

S Z Á Z A D O K .

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Nyolczadik füzet.

1871.

Octóber hó.

A positivismus hatásáról a történetíráásra.*)

I.

Mélyen tisztelt Akadémia!

Midőn az akadémiai szabályoknak megfelelően a II. osztály kebelében székemet elfoglalnám, legelső kötelességem köszönetet mondani megválasztatásomért. Nagyon érzem, hogy multamban vajmi kevés van, mi engem e kitüntetésre csak némileg is méltóvá tenne, de igyekezni fogok a hiányakat a jövőben tölem telhetőleg pótolni, és csekély tehetségemhez képest annyit áldozni a tudománynak, a mennyit mint napi foglalkozású ügyvéd, mint dilettans a történelemben, csak áldozni képes leszek.

Megválasztatásomat talán némileg azon kisebb czikkeknél is köszönhetem, melyekben egyes történelmi munkákat a közönségnek bemutatva a tudománynak, különösen pedig a történelmi elbeszélésnek elméleti oldalait is fejtegettem, s ez okból, úgy hiszem, jelenleg sem cselekszem helytelenül, ha a helyett, hogy multunknak valami epizódját mondanám el, vagy pedig annak valami vitás pontját igyekezném a kritika fáklyájával megvilágítani: némi elméleti dolgokkal foglalkozom, melyeknek az az előnyük van, hogy a helyzet kívánalmaihoz

*) Akadémiai székfoglaló értekezés.

képezt rövidebben és hosszasan tárgyalhatók, és így nem kellend sokáig igénybe vennem, a mélyen tisztelt Akadémia figyelmét. De továbbá, ha valaha, úgy most van helye, az elmélettel foglalkozni, midőn egy új irány létezik, melynek elveit át kell vinni a gyakorlatba, attól függvén, vajjon valódi tudomány-nyá válik-e a történelem, vagy marad az, mi eddig volt, többé vagy kevésbé tanulságos, unalmas vagy mulattató olvasmánya. A történelem most hozzávetőleg azon ponton áll, melyen állott a csillagászat Kepler és Newton idejében, vagy hogy kisebb, de találébb példával éljek, a jegecztan, midőn Romée de Lisle és Haty a cristallizációnak törvényeit felfedezték. A történelemben ugyan ily döntő, minden kétséget kizáró felfedezésekkel még nem dicsekedhetünk, de legalább meg van találva az ösvény, melyen talán valaha ilyenekhez is eljuthatunk, meg van találva a helyes módszer, mely nélkül a legnagyobb lángelmék is hasztalan bolyonganak az események tömkelegében. Enagy haladást egy iskolának köszönjük — iskolát mondok, a mennyiben e névvel a nézetek közössége mellett külső kapcsolat nélkül élni szabad — melynek czélját már Kant kijelölte, melynek tudományos alapját Comte Ágost vetette meg úgynevezett positiv philosophiájában, s melynek legkiválóbb tagjai közé Bucle Tamást számíthatjuk, ki eddig legelősebben hangsúlyozta azon tanokat, melyek a positiv iskola minden hívének közös kiindulási pontját képezik, kit tehát méltán tekinthetünk az egész iskola képviselőjének, anélkül azonban, hogy ezzel őt társai közt a legnagyobb, a legelső elmének mondanók.

Nem szándékom tüzetesen vizsgálni amaz igazságokat, melyeket ez iskolának köszönünk; nem annak egyes tételeit új okokkal támogatni, vagy megtámadások ellen védelmezni: az a philosophiába vezetne át, és nekem a történelem terén kell maradnom: czélom csak vizsgálni, mennyiben szenvednek módosítást ezek által egész általánosságban felfogásaink az elmúlt események felett? megemlítvén egyúttal e módosulás hasznát és szükségét; és mennyiben következnek abból szükségképi szabályok az események előadását, a történelmi alakot illetőleg? Igyekeznem fogok — természetesen csak a legáltalánosabb voná-

sokban — kijelölni ama pontokat, melyeket a történelmi felfogás és alakítás dolgában egy történelmi dolgozatnak sem szabad szem elől téveszteni, ha több akar lenni pusztá anyagnál, s meg akar felelni a tudomány jelen követelményeinek. Mert nekem úgy látszik — ámbár azt itt kitűzött célomnál fogva szintén nem indokolhatom — hogy a ki a történetben már most a positiv iskola methodusát, főelveit mellőzi, olyan, mint a ki a csillagászatban még Ptolomaeus szemeivel tekintené a világ egyetemet; mivel azonban épenséggel nem mondom, hogy minden ez iskola előtt keletkezett történelmi mű már akkép elavult, mint a ptolomaeusi elméleten sarkalló csillagászati munkák, mert volt elég lángelme, kik öntudatlanul bár, de megtalálták több vagy kevesebb tekintetben a helyes ösvényt, megelőzték az elméletet, sőt a műveikből levonható szabályok által segíték azt megalapítani.

Valamely új felfogásnak bece kétségen kívül attól függ, mennyiben mozdítja elő a tudomány célját. A történelemnek célja — kell-e említenem? — nemünk fejlődési menetét, a mint az az összes emberiségben, egyes nemzeteknél vagy egyéneknél mostanig jelentkezett, hiven feltűntetui. Ha ehhez elegendő volna csupán az egyes tényeket constatalni, mi tulajdonkép nem egyéb mint a kúfök hitelességének latolgatása, munkásság, hasonló ahhoz, mely a jogtudományban a hiteles szövegeket, a botanikában a növényeket gyűjti: talán felesleges volna minden elmélkedés és így a positivismus is. Azonban ily móddal legtöbb esetben még az egyes eseményeket sem tűntethetjük fel a maguk valóságában, annál kevesbé pedig az események valódi összefüggését és jelentését, a mihez tudvalevőleg szükséges az, mit philosophiai felfogásnak nevezünk. Az eddigi philosophia azonban, speculatióival, nem volt képes feladatának megfelelni, sőt méltán vált gyanús hangzású névvé a történelemben. Az eddigi philosophia a helyett, hogy a múltnak tiszta felfogását előmozdította volna, azt elővéleményekkel elhomályosítá. Megfordítá a viszonyt, melyben a történelemnek a többi tudományokkal állani kell, és tanítóból, mesterből megbizhatatlan tanúvá, ügyvéddé alacsonyítá le. A helyett, hogy tudományt csinált volna belőle, melyből igazságokat lehessen levonni: eszközzé tevő, melylyel már felállított tételeket támogatott és ezzel mintegy sanctionalta ama pygmaeus had

tetteit, mely a tudománynyal nem bizonyos philosophiai állítások, hanem csekélyebb, szennyesebb érdekek szolgálatában élt vissza, mert lényegileg, tárgyilagosan véve csakugyan mindegy: a Hegel-féle világnézethez idomítjuk-e a múltnak eseményeit vagy mint a Lustkandelek, Majláthok politikai tekintetekneknek áldozzuk fel az igazságot.

Volt idő, midőn még az úgynevezett exact tudományok is némileg az ily philosophiai felfogás nyögében sínylődtek, de most már abból végkép kibontakoztak, bár azokban e módszer kevésbé volt veszedelmes, mint a történelemben. Azoknál maga a tudomány, tapasztalás vagy számítás útján, könnyen megmutatta a hibát, de ki a historiában hamis elvekből indul ki, ki csak egy hamis elővéleményt is bebizonyított igazságnak elfogad, mindinkább belejő a tévedésbe; önkénytelenül felvett tételéhez alkalmazza a tényeket, és végtére anélkül, hogy hibáját beláthatná, azon ember helyzetébe jut, ki a neki felelő visszhangban véli másnak helyeslését feltalálni. Ily viszonyok közt csak két út közt választhat az, ki a történetírói tollat kezébe veszi: vagy egészen mellőznie kell a philosophiát, mint azt a francia descriptiv iskola, élén Barante-tal, legalább látszólag tette, mi azonban lehetetlenség, vagy azon philosophiából kell kölcsönözni kiindulási pontjait, mely távol a légben járó speculatióktól az objectív felfogást leginkább biztosítja és ez a Comte-féle positivismus, azon tantételével, hogy nemünk fejlődése, vagyis a történelem physikai tünemény, melyet tehát azon módszerrel kell vizsgálunk, mely módszernek a természettudományokban oly fényes vívmányokat köszönünk. Ez útat választá, anélkül, hogy magát a Comte-féle philosophiával teljesen azonosítaná, a positiv iskola, s ez útat kell, hogy válaszsza az egész tudomány.*)

Kitűzött feladatomnál fogva mellőznöm kell e fontos tételnek megállapítását, mint a gépész vagy építész, ki a mathema-

*) „Un phénomène naturel est celui, qui dépend d'une matière et d'une force . . . dans l'histoire la matière, le substratum, est le genre humain, partagé en sociétés; la force est représentée par les aptitudes, qui sont inhérentes aux sociétés.“ August Comte et la philosophie positive, Litttrétől 43. l.

tikai igazságokat felhasználja, anélkül, hogy bebizonyításukkal foglalkoznék, csak azt emelvén ki, hogy e tétel folytán egészen más színben tűnik fel nemünknek, fejlődésének jelentősége is. Eddig — hogy Draper gondolatját idézzem — a csillagászatban már eltemetett geocentriai elmélet még fennáll a történelemben, a mennyiben a föld lakóit mint a többi világból kiváló jelenséget mintegy a mindenség központjakép szoktuk tekinteni, s e nézetben Bossuet és Voltairétól kezdve napjainkig a legnagyobb elmék, legalább tényleg, osztoztak, s e nézetnek kifolyása a hit vagy meggyőződés, hogy míg az egész külvilág bizonyos változhatlan törvények uralma alatt áll: nemünk fejlődési menetében volna lehetséges a véletlen, az önkényes, czél és következés nélküli kalandozás. Ellenben a positiv felfogás az emberiséget és fejlődését a mindenség igen csekély parányának tekinti, tekinti oly objectivitással, mint a földnek, a külvilágnak többi tüneményeit. S ha már most látjuk, hogy a világegyetem égi testei előre kiszabott pályákat fűtnak meg, ha ugyanazt látjuk az egyének physikai fejlődésében; ha végtére a statistika, — mit már Kant említett — a socialis élet tüneményeiben némi törvényszerűséget észlel, és ez még világosabban kiténik a gazdasági élet jelenségeiben, úgy hogy majdnem jóstehetséggel dicsekedhetünk, s bizonyos eseményeknek következéseit, hatását, positivitással előre mondhatjuk; ha mondom, mindezt összevevessük, néhez, sőt lehetetlen feltennünk, hogy csupán azon eseményekben volna összefüggéstelen chaos, melyek méltók, hogy Klio által feljegyeztessenek. S e meggyőződésünket meg nem ingathatja, hogy felületes megtekintés mellett a világ eseményeiben, legalább látszólag, oly végtelenül sok a fonákság, és összefüggéstelen véletlen; mert hisz volt idő, midőn a nap- és holdfogyatkozások, az üstökösök megjelenése is valami különös esetnek, a világ folyásából kiváló csodának tekintettek. Valamint a természeti tudományokban úgy a történelemben sincs tehát helye többé a babonának; itt is, ott is változhatlan törvényekkel és fejlődéssel, kell hogy találkozzunk, mivel azonban sem az embert a holt anyaghoz még nem alacsonyítjuk le, sem azt, mit individualis szabadságnak nevezünk, meg nem tagadjuk: az [analógiául felhozott nemzetgazdaszat, minden definitionál világosabban mutatja, mi-

képen áll meg egymás mellett a szabadság és szükségképiség, melyek egyébkint sem ellentmondó fogalmak.

Azonban az ilyen általános elvnek felállítása még nem sokat használ a tudománynak. Alig volt philosophiai rendszer, mely tagadásba vette volna, hogy a világtörténetnek van valami elve, van valami célja. Hallottuk a nagy szókat: haladás, tökéletesbülés, szép definitióikkal, de ha tüzetesebben és a részletekbe hatva vizsgálók az eseményeket: megint csak chaos előtt állottunk és elveink, a helyett hogy eligazítottak volna, még inkább elhomályosíták, még érthetlenebbekké tevék a történetet. De ezen nincs mit csodálkoznunk. Az a magas szempont, mely csak általánosságban mozog, csak oly képet nyújthat, minő volna a holdnak képe, melyet pusztán szem után rajzolnánk, mely síma lapot mutatna ott, hol nagy hegylánczok, iszonyú mélységek vannak. Értem én a felfogást, melynek az egész világtörténet csak egy szempillantás, melynek a nemzetek dicsősége, szenvedése, élete, halála csak mulékony tünemények: de vannak tudományok, és a történelem azok közé tartozik, melyeknek feladata e tüneményekkel foglalkozni, melyeknek a tünemények valóságot képeznek. Nem lehet tehát megállapodnunk az általános elvnel, hanem azt végig kell nyomoznunk minden egyes tüneményen, hogy tudományról szó lehesen, valamint pusztán azon még kétségtelenebb igazság, hogy az ember testi élete, szervezete törvények által szabályoztatik, sohasem alapította volna meg a physiologiát. A feladat tehát az volna, odajutni, hogy minden egyes ténynél kimutathassuk, mily törvénynek köszöni lételetét? mely törvények szabályozzák lefolyását? minő helyet foglal el az események összeségében? ép úgy, mint a physiologiában nyomozzuk, tudjuk testi életünknek mozzanatait, mindegyik életműködésnek okát, következményeit. E nyomozásban azonban csak úgy érhetünk biztos célhoz, ha elvetve minden speculativ, a priori megállapított elvet, tisztán a tényekből illetőleg eseményekből indulunk ki, mint a természettudományokban, s egyelőre legalább mellőzve minden deductiv okoskodást, az inductiónak terén maradunk. Bizonyosnak látszik — én legalább nem kételkedem benne, — hogy a történelem, bármely methodust kövessen is, ezen feladatot teljesen sohasem fogja megoldani, mindazonáltal, helyes nyomon indulva képes lesz,

ha nem is befejezett tudományt, legalább minél több egyes igazságokat, felfedezni és megállapítani. És ha csak néhány foszlányt sikerül is felfedeznünk ama nagy tervből, mely szerint a történelem eseményei folynak, többet használtunk, nagyobb lendületet adtunk tudományunknak, mint eddig minden speculativ philosophia. Ma-holnap kétezer esztendeje lesz, hogy az ó-világnak egyik legnagyobb szónoka és bölcsésze a történelmet az élet mesterének nevezé, de ha kérdjük, tanúlt-e belőle valaki valamit? tanúlt e maga a bölcsész, ki ez igéket mondá? alig leszünk képesek egy esetet is felmutatni. Tény, hogy a politikában, hadászatban, törvényhozás- és közigazgatásban, vallásos mozgalmokban mindig és mindenütt ugyanazon hibák ismétlődnek; ugyanazon botlásakat követik el nemcsak a tömegek, hanem a legfelvilágosítottabb, legnagyobb szellemek, és a ki nem botlik, csak azért áll meg, mert ezen vagy azon botláshoz nincs dispositiója, nem pedig, mert másoknak múltbeli hibáján okult. Okult-e Mihály vajda Utyeszenich esetén? Okult-e Waldstein Mihály esetén? Nem üzték-e fejedelmeink a mohácsi csata óta napjainkig ugyanazon, nemzet és királyra nézve egyaránt gyászos czélt, bár ott voltak a szüntelen felkelések és vereségek, ott I. Lipót és II. Józsefnek füstbe ment élete? Vagy tán — hogy külföldi példát is idézzek — azért szünt meg Spanyolhonban a szent inquisitio, mert egy dicső nemzetet szellemileg, anyagilag koldussá tón? Oh nem! megszünt, midőn művét bevégezte, és kialudt a fanatizmus, mely szülőanyja, táplálója volt.

Mindennek oka azonban világos. A tudomány még eddig nem hatott az események lényébe; megelégedett a legközvetlenebb, legfelületesebb okokkal, és így az állítólagos ok és következmények közt sohasem volt meg az a szükségképi kapcsolat, mely minden ellenmondást kizárhatna, s melynek minden belátó ember hódolni kénytelen. A történelem csak példatár volt, jó némi erkölcsi tanításokat illusztrálni, ifju kedélyeket lelkesíteni — mit elég naivul számtalan könyvben mint egyik főhasznát találjuk említve, — de szégyenkezve kell megvallanunk, hogy e tekintetben is a költészet jóval meghaladta. Nagyon helyesen jegyzé meg egy német író, hogy a mese, melyben az aggastyán fiainak a nyilvesszőket adja összetörni, ha nem is hathatósabban,

de kézzelfoghatóbban bizonyítja az összetartás hasznát, mint Lengyelország bukása. Hát ha még lelkesítő példák kellenek! Balladák, mondák, mindig jobban fenntarták a hősök emléket és tiszteletet, mint a hideg, közönyös történelem, és jellemző tünemény, hogy az ó-világnak épen azon alakjai, és eseményei hatottak századokon át, és hatnak még most is leginkább, melyeket az újabb tudomány a mesék országába kénytelen száműzni, vagy legalább nimbusokból teljesen kivetkőztetni. Igazán az élet mesterévé csak úgy lesz a történelem, ha a múltat igazán fogja feltüntetni, ha nem csak a felszínen mutatkozó tüneteket, hanem az események belső, szükebb képi kapcsolatát is képes lesz elmondani. Ha legalább is oda fog jutni, hol most a nemzetgazdaszat áll, melynek legtöbb tüneményével tisztában van a tudomány, úgy hogy csak a belátás és tudás fokától függ hogy valaki visszas következtetéseket ne vonjon. A történelemnek eddigi tanításai nem nyújtanak még ily támpontokat. Senkisem kételkedik többé, hogy a kamatlábat hiába szabályozza az államhatalom, mert tudjuk, mi a pénz, és mitől függ annak értéke, becsének emelkedése vagy csökkenése: de hogy nemzetek fejlődését kormányforrnák, alkotmányok által lehet vezetni, még általános meggyőződés az európai szárazföldön; pedig az ép oly fonák eszmének kifolyása, mint az uzsoratorvények, s azt kimutatni úgy, hogy azon semmiféle okos ember ne kételkedhessék, a történelemnek volna feladata. Ezen és hasonló feladatokat képes is lesz megoldani, ha a positiv iskola nyomán, nem elégedvén meg a fejlődési tünetek és azok külső összefüggésének szemléletével, vizsgálni fogja, minő az illető nemzet vagy ember, melynek fejlődési tünetei előtte fekszenek, mint adottság, azután vizsgálni fogja, mely és minő behatásoknak van az kitéve? Ahhoz képest, a mint ismerjük a két tényezőt, meg fogjuk mondhatni, minő fejlődésnek kell bekövetkezni, mint például eltekintve a tapasztalástól megmondhatjuk, hogy elég fából hamú lesz, tudván, mi a fa, és tudván mi a tűz.

A positiv iskola már eddig is sok igazságot fedezett fel; számos eseménynek kulcsát megtalálá, melyekre nézve eddig sötétben tapogatóztunk. Egy Buclé, Lecky, Drapernek művei után már alig szenved kétséget, hogy az eseményeknek is meg

van physiologiájuk, hogy akként függnek össze, mint egy himzett szőnyeg szálai, s hogy — Carlyle-lel szólva, — minden esemény hat közvetve következményeiben a napok végeig, valamint az anyagvilágban sem vész el egy atomus sem. Egyike a legszebb és némi tekintetben legigazabb gondolatoknak, hogy az emberiség fejlődése hasonló, majdnem egyenlő az egyes ember fejlődésével, hogy a társadalomban is megvannak az élet korszakai különböző jellemvonásaikkal, melyeket egygyé tenni, egyiket vagy másikat kihagyni, átugorni nem lehet s ennél fogva csak igen csekély mértékben lehet siettetni vagy késleltetni a természet menetét. Ebből következik, hogy eddig a fonásáig túlbecsülék az államférfiak hatalmukat. Túlbecsülök a vallások hatását is, mert azok is csak az általános fejlődési menetnek befolyása alatt állanak jellegük kevésbé függvén dogmáiktól, mint hiveiknek fejlődési fokától: a változások előidézésében melyek a fejlődést képezik, legfőbb tényező az intellectualis haladás, a tudás és tudományok növekedése lévén.

Mіндеzen tételek bebizonyítására számtalan példát lehetne felhozni; ha valamit, úgy ezeket lehet a történelem által begyőzni: mindazonáltal a múlt eseményeinek elbeszélésében azokat tényeknek el nem fogadhatjuk. Nem szabad mondanunk — mint Draper tön — hogy Chinában stagnál minden, mert már a vénség kora elkövetkezett. Nem szabad mondanunk — mint Buele — hogy Spanyolhon nagyságát a vallási fanatismus tette tönkre. Nem szabad a tényekből levont következtetéseket sem általános, sem viszonylagos igazságok alakjába az események közé vegyíteni, mert különben csakugyan oda jutnánk, hol a speculativ philosophia mellett voltunk, és tévedéseink csak a kiindulási pontok tekintetében különböznenének. Oka e megszorításnak pedig az, mert következtetéseink legnagyobb részt még szükségképen hiányosak. Az anyag, melyet a multnak egyes tényei képeznek, még nincs kellőleg tisztázva, megállapítva. Ha vannak is factumok, melyekhez kétség nem fér, azok sem önmagukban, sem összefüggésükben még eddig nincsenek a kellő szempontokból megvilágítva, mert az eddigi tudományos kutatások nagyon hasonlítottak azon olvasó eljárásához, ki valamely könyvnek irányát, szellemét, beosztását

akarván megtudni, vaktában felitt egy lapot, elolvassa, s aztán bús lapot közben elhagyva, tovább olvas a 21. lapon. Hiányzott a tiszta öntudat, az eseményeknek összefüggése, szükségképi menetét illetőleg, mit csak a positivismuskak köszönhetünk. Helyzetünk olyan a multtal szemben, mint a vegyészé, kinek az éleny tulajdonságait kellene tanulmányozni, a vizzel szemben ; mielőtt feladatához foghatna, elő kell még az élenyt a maga valóságában állitania.

Azon néhány lángelme, kik eddig a positivismus nyomán az eseményeket helyesebb módszerint vizsgálak, elégtelen volt, hogy az anyag roppant halmazát átvizsgálhatta volna. Bucle — minden munkássága mellett — belehalt művébe, mielőtt azt jóformán megkezdhette volna. Az ő példája mutatja legvilágosabban mily messze vagyunk még attól, hogy általános igazságokat fel. állithassunk. Ó megkisérlé, a spanyol és skót szellem fejlődésében az általa kinyomozott igazságokból magyarázni az eseményeket, de azt csak az igazság feláldozásával tehetta. Mint minden kezdeményező igen is hajlandó lévén túlbecsülni tétéleit, ennek kell tulajdonitanunk, hogy művében a legmélyebb felfogás mellett igen sok feltéletes, alaptalan állítással találkozunk. Nehéz megmondani, mikor fogunk legalább néhány oly általános igazságot megállapíthatni, melyek oly bizonyosak volnának, mint például physikai életünknek feltételei : de azt hiszem nem kell esüggednünk, kivált ha oly buzgalommal és tehetéssel alkalmazzuk a helyes methodust és vizsgáljuk az eseményeket, mint a minővel gyűjti a tudomány másfél század óta az anyagot.

Azonban, mondhatná valaki : ha a positivismus felfogását nem szabad elbeszélés közben igazságok gyanánt felállitanunk, micsoda hatást, micsoda hasznót tulajdoníthatunk azoknak, legalább még most, a történetírásban? Mit csináljunk igazságokkal, melyeket igazságoknak hirdetni nem szabad? Feleletem : ez igazságokat nem tekinthetjük ugyan még tényeknek, de kiindulási pontokül szolgálnak a tények vizsgálatában. Felette fontos dolog pedig, a történeti igazság kutatásában micsoda álláspontból indulunk ki s mit tartunk lehetőnek. Columbus tojásának tör-

ténete számtalanszor ismétlődik. Számtalan igazság századokon át homályban lappangott, csak azért, mert senkinek sem jutott eszébe feltenni lételetét. A történelmi mult hasonlít egy nagy síksághoz, melyen át nem mehetünk, hogy közlelről megtekintsük, de szélén halmok emelkednek, melyekről, minél magasabbak, annál messzebb láthatjuk be a tájat. A tudományban a kiindulási pontok képezik a halmokat. Némelyikről az eseményeknek több oldalát látjuk, a rajta gyűjtött észleletek teljesebbek mint például a csillagászatban sem mindenütt lehet minden égi tüne-
 ményt egyenlő teljességben vizsgálni. A positivismusnak tehát nagy haszna abban áll, hogy oly pontokat nyújt, melyek az eddigiéknél mélyebben hagynak az események lényegébe pillantani, s ha nem is egészen függetlenek, de mégis függetlenebbek individuais velleitasoktól, a jelen behatásaitól, politikai, vallási elfogultságtól mint az eddigié: a kiindulási pontoktól függ pedig minden történelmi műnek értéke.

Azt mondják, hogy a bibliából a legellenkezőbb állításokat lehet bebizonyítani, a mint egyes helyeit kikapjuk: a történelemről ugyanazt lehet elmondani. Ugyanazon esemény, különböző kiindulási pontból tekintve; különböző, mindegyik egyformán igaz, egyformán hamis lesz. Vegyük csak a viszonyt habsburgházi fejedelmeink és a nemzet közt a mohácsi csatát követő két száz esztendőben. Voltak és vannak, kiket komoly megfontolás azon meggyőződésre vezetett, hogy e boldogtalan korszaknak minden baját, egy majd nyilván, majd titokban működő, sohasem nyugvó nemzetellenes politikának köszönhetjük, mely fejedelmeink szívét a nemzettől elfogta s őket ellenségeinkké vagy legalább el-leneink szövetségeseivé tévé. És nem lehet tagadni, hogy e felfogás mellett annyi tényt lehet felhozni, hogy ha valaki egyszer azt kiindulási pontul elfogadta, lehetőségkép feltette, nehéz, sőt lehetetlen lesz belőle kibontakoznia, s a mit maga hisz, má sokkal is el fogja hitetni. De viszont volt és van egy másik felfogás, mely a bajok ezen Iliasáért a nemzetet, annak makacs, izgága természetét, lázadó hajlamait okolja, önzést, hazaárulást lát oly tettekben, melyek az ellenkező felfogás szemében a leg-tisztább hazafiság cselekedetei. S vajjon ki fogja tagadhatni, hogy e vélemény is tud felfogása mellett számos, döntő tényt

felhozni, melyek valósága ellen kifogást nem tehetünk, hanem meg kellene hajlanunk a tények logikája előtt, ha magasabb, tisztább, több oldalubb kiindulási pontot nem találunk. Olvasunk csak a munkákat, melyek Tökölyi Imre életével foglalkoznak; ugyanegy emberről a legkülönbözőbb dolgokat fogjuk találni, anélkül, hogy az egyik vagy másikat szándékos hazugsággal vagy hamisítással kellene vádolni, mert a hiba az a l a e s o n y, e g y o l d a l ú szempontnak következménye. A hiányos szempont sajnos következményeit nagyban a múlt századbeli philosophok történeti műveiben látjuk. Mindnyájan szüntelen az igazság és valót hordák ajkukon; igen sokan, a legtöbben, valóban lelkesültek is érte. Tehetségeiknél fogva kiválólag képesítve voltak annak felfogására, és mégis sok tekintetben úgy meghamisíták a történelmet, mint soha semmiféle fejedelemnek béreuz írói, s e vád alól még Gibbont sem lehet teljesen feloldanunk, kinék pedig a történelem a legszebb, legtökéletesebb művet köszönheti. Hibájuk az önkényességi elvben, azon felfogásban feküdt, hogy a világtörténelmet egyes kasztok monopolisálhatják, hogy a babonát a papok találták fel, a népek szenvedéseit a fejedelmek okozák és más efféle vádak, melyek közül sokat az együgyti-ség még ma is hangoztat; és maga a nagy Voltaire — hogy Carlyle szavaival éljek — nem ítészeti szemmel, hanem csak mint a katholicismus ellensége olvasá a történetét; szemében a világ folyása csak századokra nyúló hozadalmas feleselés volt az encyclopaedia és a Sorbonne közt. Bölcs vagy esztelen, dicső vagy aljas-e valami, attól függött szemében, babona-e vagy hitelenség. Istennek nagy világa nem volt neki egyéb mint Sz.-Péter állama nagyobb kiadásban, melyből igen jó lett volna a pápát kihajtani.*)

Carlyle e felfogást a philosoph könnyelmű szellemének tulajdonítja, de talán igazságtalanul. A hiba mélyebben feküdt: a kiindulási pontban, melyet a Voltairenél sokkal komolyabb

---

*) Elöttem Carlyle kisebb műveinek 1855. Lipszében megjelent német fordítása fekszik, melynek II. kötetében van a Voltaire felett írt tanulmány, telve a legtalálhatóbb észrevételekkel, mint a nagy angolnak minden műve.

szellemek is elfogadtak. A pozitív felfogás azonban módot nyújt kisebb tehetségeknek is, elkertülni lángelméknek ilyen botlásait. Sehol sem tételez fel önkényt, hanem mindentütt szükségképi, fokozatos fejlődést; ha lát ezzel ellenkező tüneményt, nem állapodik meg, mint végső oknál, hanem tovább nyomoz, és találja — a mint eddig még mindig találtunk — hogy a mit a felületes szemlélő főoknak tekintett, az talán igen csekély eszköz magasabb tényezők kezében. A csillagászat nem állapodott meg annál, hogy vannak nap- és holdfogyatkozások; nem nyugodott meg a chinaiak hitében, hogy azokat egy sárkány idézi elő, mely az égi testeket elnyeléssel fenyegeti hanem ki is mutatta, hogy e tünemények a két égítést szabályszerű pályafutásának szükségképi következményei; hasonló feladatot kell a múltnak eseményeire nézve a történelemnek is megoldani.

A mit tehát történelmi felfogásnak nevezünk, nem más mint kiindulási pontoknak megválasztása az események vizsgálása végett, nem pedig — mint közönségesen venni szokták — ítélet az események felett. A kiindulási pontok közt, melyeket a positivizmusnak köszönhetünk, a legfőbb és legfontosabb az összefüggésnek, a fokozatos fejlődésnek már említettem elve, mely míg egyrészt képessé tesz bennünket számos alkiindulási pontokat találni magukban az eseményekben, másrészt kijelöli azon vonalat is, melyen túl lehetőséget — a legpositívabb adatok nélkül — nem szabad feltételeznünk.

A ki csak egy kissé foglalkozott is a történelemmel, tapasztalhatta, hogy vannak események, melyek mintegy környezetükből kiemelkednek, melyeknek hatását, jellegét a közvetlen kütfők vagy épen nem, vagy pedig nem úgy jegyezték fel, hogy azokban teljesen megnyugodhatnánk. Szintügy vannak jellemek, kiket a kortársak nem értettek, kiknek helyét a történelemben kijelölni még nem tudták. Itt a hézagot a későbbi tudománynak kell kipótolni, melynek a kényes feladat jut tényeket állítani fel, melyeket közvetlen egyenes adatok nem bizonyítanak; jellemezni, esupa következtetések alapján. Ha nincs is szabály, mit lehet következtetnünk: van arra nézve, mit nem következtetnünk; jelesen nem következtetnünk soha csodá-

kat, mik közé én minden Deus ex machinat számítok; nem következtethetjük, hogy valami nemzet vagy személy korának álláspontján tülemlkedett. Bizalmatlan szemmel kell tehát tekintünk minden nagyon feltűnő, korától elütő tüneményt, és kétes esetekben mindig azt kell elfogadnunk, mely közelebb esik, homogénebb a többi eseményekhez. Eddig úgy szólnán tisztán az izlés dolga volt, miképen fogjunk fel ily kétes tüneményeket. Elvül szolgált ugyan mindig a józan tudománynak, hogy minden korszakot, minden egyént a maga szempontjából kell tekinteni, de sem az illetőnek szempontját nem lehetett mindig tisztán felállítani, sem pedig nem volt elég nyomos ok, nem tenni fel, hogy itt kivétellel volna dolgunk. Egy felvilágosult bölcs sötét században, humanus emberbarát vad vérengző nemzetek közt: oly tünemények voltak, melyeken a phantasia mohón kapott, melyeknek a tudomány kellő okokkal ellent nem mondhatott, mert legfeljebb több kevesebb plausibilisább nézeteket hozhatott fel. Ha azonban a szabályos fejlődés menetét tettük fel, képesek leszünk bizonyos fejlődési fokokat megállapítani, s ahhoz képest itélni meg a kétes tünemények minőségét. Ezzel ugyan nem lesz minden homály eloszlatva; azt is megengedem, hogy lehetnek kivételek, és mi tévedünk, de azért, hogy a 12 éves Jézus a templomban megszegyeníté a nép véneit, nem következik, hogy más 12 éves fiuban is mindjárt hasonló bölcseséget tegyünk fel. És ha e methodus mellett megtörténik, hogy néha kiváló jelenségeket mellőztünk: jelentéktelen, közönséges dologból sem fogunk nevezetességet csinálni, s ez által néha az események egész láncolatát hamis világításba helyezni. A tudomány lehet hézagos, tökéletlen, de valótlanságot soha sem vehet fel magába.

Hazánk multjában is van elég pont, melynél az említettem elvnek hasznát vehetjük. Sokat valónak elfogadunk csak azért, mert nemzeti hiúságunknak hizeleg. Említsem-e, mikép igyekeztünk honfoglaló őseinknek vadságát elsimitani, szépíteni? pedig azon, mi minden kóbor népnél volt, minek lenni kellett szégyenkedni semmi okunk sem volna! De inkább későbbi dolgot, Kálmán példáját idézem, kit megtettünk a felvilágosodás esodájának, kétségtelen igazságnak vallván, hogy ő nem hitt a boszorkányokban, hogy oly fokon állott, melyen 5 száz évvel

később a nagytudományú Bodinus nem állott. De még tovább megytünk és felteszszük, hogy összes legislationk, az egész vencesellei zsinat vagy legalább túlnyomó többsége szint oly felvilágosult volt és feljebb állott minden egyéb akkori civilizált nemzetnél: vagy pedig Kálmánt olyan II. József-féle fejedelemnek kellene hinnünk, ki abszolút teljhatalommal önté a világosságot alattvalói fejébe; ám de azt sem igen tehetjük, tudván hogy egy XI-ik századbéli csekély hatalmú fejedelemnek ilyesmit tenni lehetetlen volt. Csodát csodára halmozunk tehát egy tetsző gondolat végett, s maga a mély felfogású Szalay is elbotlott, világos jelül, hogy a legnagyobb elme sem nélkülözheti a helyes methodust.

Nem állítom teljes lehetetlenségét annak, hogy Kálmán ily felvilágosult lett legyen — ámbár, mi engem illet én, inkább tudnám elhinni, hogy a gőzkocsit feltalálta, mert a gőz csak úgy meg volt hétszáz év előtt, mint ma, de az eszmék még nem állottak a mostani fokon —, de kérdem: nem járnánk e biztosabban, ha mielőtt ily intellectuális csodát elfogadnánk, az illető szövegnek más, századának inkább megfelelő megfejtését keressük? Ha vizsgálónk, nem-e a bűbájolóknak csak bizonyos fajának létet tagadta-e a nagy és kétségkívül kortársainál felvilágosultabb fejedelem, ki ily ráerőszakolt dicsőségre nem szorult? És csakugyan, úgy látszik, hogy Kálmán azon boszorkányok ellen, kik vadállatokká változtathatták magukat, a lykantrophia, a lousps-garous ellen emelt szót, kiknek lételét már a IV. században egy kisázsiai zsinat tagadta és szt. Ágoston — igaz, hogy hasztalan — kétségbe vonta.*) Azonban bármint legyen a dolog, elvtünk legyen, hogy ily kiváló tüneményt csak a legnagyobbabb bizonyítékok mellett fogadjunk el, ilyennek pedig nem tekinthető néhány szó, melyeknek hermenentikája kétes, melyekről még azt sem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a Kálmán-féle törvényhozás authenticus szövegét képezik-e?

Említém, hogy a positivusnak nemcsak e nemleges hasznot köszönhetjük. Midőn kimutatja, hogy — példával élve — a történelemben nem a theologiai nézetek, sem a kormány-

*) V. ö. Lecky History of the rise and influence of the spirit of Rationalism in Europe, ch. I.

formák a döntő tényezők, a minnek tehát eddig legfőbb fontosságot tulajdonítottunk, meglehet, hogy igen kevésbé, vagy éppen nem okozói ama jónak, melyre fellelkesülünk, ama rosznak, melytől elborzadunk: elveszi a tudománynak felekezeti vagy politikai jellegét, és míg képessé tesz minket a múltból megítélni a jelent, megóv a veszedelemtől, hogy a múltat a jelen szenvedélyeinek szemüvegével tekintsük. Eddig nagyon természetesnek látszott, hogy a történetíró némileg pártállást foglaljon; és csakugyan Cantù oly katolikus, Macaulay oly whig műveiben, mint a minő katolikus vagy whig volt a közéletben. Úton-útfélen halljuk említeni, hogy ezen vagy azon történeti munkát valódi szabadelvű szellem lengi át, holott szabadelvű vagy nem szabadelvű mathesis vagy phisicáról még sohasem hallott senkisésem beszélni. Azonban a történelem is lehet oly objectív, mint az exact tudományok, sőt azzá lenni feladata. Kétségkívül nehéz feladat; nehéz százados előítéletek-, balfelfogások- és behatásokból kibontakozni, s eddig csak lángelmék tudtak némileg inkább ihlet által, mint tudományos okoskodás fonalán oda emelkedni: a pozitivismus azonban megnyitotta az utat mindnyájunknak, és most már gyalog is eljuthatunk oda, hová azelőtt szárnyak kellett.

Nem lehet szándékom visszamenni a legtávolabbi múltba, példák végett, miben különbözik a pozitív felfogás az eddigiől, és mennyivel teljesebb, világosabb, igazabb képét adja az eseményeknek, mint elődei; legyen azonban szabad az újabb történet két legnagyobb eseményénél egy kissé megállapodnom: a hitújításnál és amaz intellectualis mozgalomnál, mely a XVII. század közepe táján megindulván, szülőanyjává lett a mai szabadelvűségnek, mely egyik legfontosabb tényezője civilizációnknak. E két esemény felfogásában látjuk egyik példáját, mikép tekinti a pozitivismus theologiai és politikai elfogultság nélkül az eseményeket, igyekezvén — a helyett, hogy a küzdő felek közé állna — a valósi és politikai mozgalom jellegét, és valódi lefolyását, — mintha csak valami physikai tüneményt észlelne, lehetőleg tárgyilagosan kitanúlni. Eddig a nagy szakadást, mely a XVI. század elején a nyugati egyházban beállott, majdnem kivétel nélkül felekezeti szempontból tekintették, s ez alól még a rationalistákat sem vehetem ki, kik különben a küzdő felek egyikéhez sem számították magu-

kat, mert azokat mégis a régi egyház elleni animositás elfoglaltta tevé. A katolikus felekezeti felfogással, mint az a jezsuiták műveiben, minálunk teszem Katonánál nyilvánult, már végzett a tudomány, az többé nem veszélyes: de az ellenkező felfogás még igen hatalmas. Mit köszönhet a civilizáció a catholicismusnak, azzal jóformán tisztában vagyunk: de a protestantismus hatását és jelentőségét még mindig túlbecsülik, kivált német szomszédaink. Az újabb civilizáció kiindulás-pontjának veszik, pedig csak annak egyik, és pedig gyöngye jelensége volt. Comte Ágost. midőn St. Simonnal, a haladás akadályának mondja, a mennyiben új táplálékot adott mindkét félnek a theologiai szellemnek*) kétség kívül nagyon messze vetette a súlykot: de annyi a positivismus szemében bizonyos, hogy az augustana vagy helvetica confessio nélkül is csak úgy fejlődött volna a világ, mint fejlődött azóta. Ez egész vallási mozgalom csak kifolyása volt ama scepticus szellemnek, mely a tudományok újjáéledésével kezdődött, s mely mai civilizációnknak kiindulási pontja. Az óvilág buká sával új elemek léptek föl, melyeknek intellectualis haladása, mintegy tetszhalottnak érverése, hatszáz évig alig volt észlelhető. A XI. században mutatkoztak először feltünőbb jelei. A gondolkodást a pusztá hit nem elégité már ki teljesen, és az egyház — Macaulay-val szólva — támasza a kisedednek, lassanként nyüggé lett a serdülő ifjúnak. Feltámadt a skepsis, vele a tudomány, és vele a tudomány, mely addig, míg a hit minden kérdésre megfelelt, s az egész gondolatvilágot elfoglalta, előre nem mehetett, mert csak az kutat, az vizsgál, az fedez föl újat, ki kételkedik. E hangulat növekedtében táplálékot talált az ismét feltámadó classicismusban, melynek hiveit a skepsis, legalább vallási tekintetben majdnem pogányokká tette. Az olasz intelligentia, maga X. Leo, mai felfogásunkhoz sokkal közelebb álltak, sokkal felvilágosultabbak voltak, mint Luther és Kalvin, hitbuzgó társaikkal. A felvilágosult és romlott olaszok szemében — mint Draper mondja — Luther bolond dologba fogott dogmaival, haszontalan, fölösleges dolgokat feszegetett, s egyetlen józan gondolatja az volt, hogy feleséget követelt magának.

*) V. ö. Littre i. h. 83. l.

Nem szenved kétséget, hogy e vallásos mozgalom is a tudományal egy forrásból, a skepsisből fakadt. A methodus új volt, de alkalmazása mutatta, hogy a férfiak, kik használták, még a középkorban, a hit világában éltek, és hasonlítottak azon honi ellenzékünkhez, mely a múlt század végén és a jelen elején az egyenlőséget hangsúlyozta, de azt akkép érté csak, hogy a köznemes oly súlylyal birjon, mint a mágnás: de a nemmesekeket büszke göggel lenézte. A reformátorok megtámadták a régi egyház tanait, hogy a magukénak igényeljenek esalhatatlan tekintélyt. A legfőbbek tisztán a hit alapján állottak, mert bizonynyal csak a hit foghatja fel a valóságos jelenlétet az oltári szent-ségben, akár úgy vesszszük, mint a katholika egyház, akár úgy, mint azt az augustana confessio tanítja. Tetteikben nem volt semmi fejlődés, sem consequentia, midőn a szabad vizsgálódás elvéből kiindulva, csak oly kötelező dogmatikát állítottak fel, mint a catholicismus; holott, ha őket a szellememancipatio bajnokainak tekintjük mai értelemben, vagy fonáksággal, vagy nagyon szeszélyes, gyöngé természettel kellene őket — és pedig igazságtalanul — vádolnunk. Ők csak egy theologiai és nem intellectualis mozgalomnak voltak hősei, mely mozgalom ugyan sok tekintetben előmozdítá a szellemi haladást, de némikép késleltette is, semmi esetre azonban nem volt vele azonos. A classicismus legkiválóbb képviselői, egy Erasmus, egy Moore Tamás, a legműveltebb nemzetek — akkor a latin fajok, élükön Olaszországgal — nem csatlakoztak azon mozgalomhoz, mely a műveltebb észak nemzeteit teljesen kielégíté, s jellemző tünemény, hogy az egyedüli secta, mely e felekezetgazdag időszakban, Olaszthonban keletkezett, melynek alapítója s legbuzgóbb apostolai olaszok voltak, Socini tana, túlmenvén Luther és Calvin újításain, Jézusnak Istenségét támadta meg, míg a későbbi olaszok a pantheismusig süllyedtek vagy emelkedtek. Távól van tölem nekik igazat adni, de az kétségtelen, hogy az, ki Jézus istenségét tagadja, tisztán észtani, míg az, ki a hit általi megigazulást tanítja, tisztán hittani okoskodás után jut következtetéséhez. Végül azt sem szabad felejtenuk, hogy a jezsuiták — kiknek iskoláiban a classicismus tetőzött, de el is fajult — éppen a szellemi, tudomány mezején ejték ellenfeleiken a legművebb sebeket,

és állíták meg őket diadalmi útjokban ; mi szintén csak azt bizonyítja, hogy a protestantismus nem volt azonos a nagy intellectuális mozgalommal, mert theologiai nézeteket, külsőleg alakuló felekezeteket lehet külső eszközökkel is szintűgy támogatni, fejleszteni, mint elfojtani, minek példáját ellenkező irányban Spanyolhon- és Angliában látjuk : de az intellectuális fejlődést, a felvilágosodás terjedését mégeddig semmiféle hatalom sem tudta megállítani.

Mind az, mit itt a reformációról mondék, nagy nevek tekintélyével igazolhatnám, de még inkább igazolják maguk a tények, ha objectiv szempontokból vizsgáltnak. Lecky, ki a positivismus szempontjából tekintve a dolgot, néhány lapot szentelt a felvilágosodás történetében a hitújításnak, igazabb és hívebb színtben tünteti fel azt, mint elődei mind, megszámlálhatatlan kötetekben.

PAULER GYULA.

Néhány hely a zázty-i apátság alapító-leveléből, s Anonymus-kora és kiléte.

I.

A történeti vitás kérdések között, melyek ez idő szerint a sikeres megoldást a magyar történetírás férfaitól még mindig várják, hogy első helyen Béla király névtelen jegyzője korának, vagy még inkább nevének földerítése áll, — mondanom sem kell.

Csak imént egy év leforgása alatt e tárgyat érintőleg, a magyar tudományos Akadémia szószékéről három értékczés hangzott, és pedig mint tudjuk, ünnepezt tudósaink ajkairól. Már, ha egyéb nem, e sürü hozzászólás eléggé mutatja, mennyire érdekünkben állana tudni: ki volt Anonymus, s a négy közül melyik Bélának vala jegyzője? És mindamellert is, hogy e kérdés körüli vágy és óhajlás, a történeti kütfők szorgalmas felkutatása, magának a krónika helyneveinek, nyelvezetének, s az egész művön előmlő szellemnek tanulmányozása, szóval minden, de minden öszpontosúl: az még most is majdnem azon stadiumban áll, melyben állott Schvandtér idejében, ki a krónikát első ismertette meg nemzetünkkel.

Ily nehéz, hogy ne mondjam sisyphusi munka lévén, a szőnyegre hozott kérdéshez, Árpádkori királyaink századaiból ránk maradt történeti írott kütfőink aránylag esekély száma miatt hozzászólani, az írónak, ki ezt mai napság mégis tenni meri, méltán ki kell, már a munka kezdeténél a siker felett mintegy kétségbeesve, a tollat kezéből ejteni: főkép ha még, mint én is, szellemi erejét a munka nagyságához mértnek egyáltalán nem érezi. — Mert, hogy őszinte legyek önmagam iránt, be kell vallanom, miszerint mindazok között, kik valaha Anonymusról értekeztek, vagy csak valánit is írtak, én vagyok a ki ezt legese-

kélyebb tudományos készültséggel, a történeti kútfők leggyérebb ismeretével kísérlem meg. S hogy nem csekély habozás után végre mégis elhatározám magamat ily merész lépésre, azt egyáltalán nem feltűnési vizsketegnek, sem kérkedésnek történeti ismereteimmel, hanem egyszerűen azon körülménynek kérem betudatni, hogy jelenleg oly helyen tartózkodom, hol a zázty-i apátság alapító-levelét¹⁾ egyik főrészében a helyszínén tanulmányozhatom; s ezen alapító-leveléből vélem én Anonymusnak már nemcsak korát meghatározhatni, hanem egyenesen nevét kiolvashatni és földerithetni. — Igaz ugyan — hogy mivel értekezésemben nem mindig szólhatok számtani határozottsággal, — ennek következtében véleményem is föltevésen alapszik, s ezt, Anonymus egyéniségére vonatkozólag kell leginkább értenem; de mind e mellett véleményemtől a valószínűség nagy látszatát, azt hiszem, senki sem fogja megtagadni.

Mielőtt azonban fölvelt tárgyam érdemleges vitasába ereszkedném, már itt megjegyzem: miszerint azon általánosan elfogadott nézetet Anonymusunkról, hogy ő pap, mégpedig főpap volt, szintén osztom és magamévá teszem. Korát illetőleg pedig a szétágazó nézetek közül azon koszorús történetíróinkét fogadom el, kik őt határozottan a XI. században éltnék, és így I. Béla jegyzőjének tenni állítják. Sőt elfogadom s teljesen osztom nagytudományú Ipolyinknak a múlt évben akadémiai felolvasásában először hangoztatott azon nézetét is, hogy Anonymus Eger vidékén élt, és így egri pap volt.²⁾

Mindezt előrebocsátva, meg kellett jegyezmem, mert tekintélyes íróink eme nézetei adták a világot vizsgálódásaim megkezdéséhez és folytatásához. Csakhogy az út, melyen vizsgálódásaimban haladtam, egyszersmind tekervényes is; több mellékítérést kell tennem, míg célomhoz: Anonymushoz eljuthatok.

¹⁾ A zázty-i apátság alapító levelének teljes szövege közölve van a Magyar Tört. Emlékekben. Árpádkori Új Okmánytár I. köt. 24. l. A M. Tud. Akadémia Tört. bizottmánya megbízásából közzé teszi Wenzel Gusztáv. Az oklevél hitelessége tehát kérdés alá nem jöhet. F. J.

²⁾ Ipolyi: Magyar történetkútfő-tanulmányok. I. Újabb vélemény Béla király névtelen jegyzőjéről.

Czélom úgy kívánja, hogy először is magáról a szóba vett apátság alapítójáról, majd az apátság egyik volt Borsod vármegyei birtokáról mondjak el annyit, a mennyi szorosan tárgyamhoz tartozik.

II.

A zázty-i apátságot Péter gróf, a ki magát csak e néven nevezi, a XI. században Salamon uralkodása alatt alapította, s adta ki róla alapítólevelét; dúsán megajándékozván azt a kor szokása szerint nagy kiterjedésű földbirtokkal, halastavakkal, s egyéb ingyen szolgáltatokkal.

Ki lett légyen ezen Péter gróf? nemzetiségre magyar, avagy az első királyaink alatt nagy számmal beköltözött külföldiek egyike volt-e? oly kérdés, melyet kivültem már mások is kíséreltek megoldani, de úgy tudom, biztos eredményhez alig jutottak.¹⁾ Nézetem szerint beköltözött külföldi volt, ki itt azután személyes tulajdonaiért Salamon király, de még inkább, mint alapító levelében maga többször felemlíti, Gejza vezér kegyéből nagy kiterjedésű birtokra tévén szert, birtokainak legnagyobb részét a zázty-i apátság alapítására fordította.

Az első terjedelmes birtok, melyet Péter gróf az apátságnak adományozott, — körülírva alapító levelében határait, — s melyet „*possessionem in Scenholm*“ nevez, Borsod vármegyében a mai Szihalom mellett terült el. És épen ezen szihalmi birtokrész az, melyre vonatkozólag egy pár tüzetesebb megjegyzésem van.

Szihalom, mint már más alkalommal is volt szerencsém helyrajzi fekvését ismereteni, a vármegye délnyugati végpontján fek-

¹⁾ Így Haan Lajos: „Békés vármegye főispánjai“ című cikkében. „Századok“ 1867. f. 273. l., hol Péter gróft Békés vármegye főispánjai közé sorolja azon okból, — de mint hiszem tévesen — mert úgymond: az oklevél szerint Békés, Szeghalom és Ladán békésmegyei helyeket bírta. Az oklevél Bekech helyneve alatt, hogy nem Békés, hanem Zemplén vármegyében a Takta-közben ma is fönnevő Bekecs falu értendő, ezt határozottan állíthatom; e mellett bizonyít maga az oklevél is, mely midőn Bekech-et említi, határolásával szintén e tájon forog. — Szerintem Péter gróf sokkal több joggal mondható szabolesi mint békési főispánnak.

szik, s határa egyik részével az egri völgyet zárja be, azon völgyet, melyet IV. Béla az egri püspökség birtokait elősoroló 1261-dik évről kelt oklevelében ¹⁾ a püspökség tulajdonának mond, a Borsod vármegyei Bél-nemzetség földjétől és Nagy-Gyórtól a Szemere-nemzetség földjeig, vagyis e vidéken maiglan fennlevő Szemere és Farnos községek határáig.

Szihalom határos Szemerével is. És a szihalmi határ épen azon részét, melyet egyik oldalról a szemerei határ, másikról pedig az egri völgy hasít, adományozza Péter gróf az apátság-nak. Ezt teljes biztossággal állithatom, és pedig azért: mert az apátság ezen a szemerei határ és egri völgy között elterült, s ide Szihalom alá szögeltett egykori volt birtokának egy bizonyos része később, talán az apátság megszűntével, vagy meglehet, ezt megelőzőleg az egri püspökre szállott át; és pedig valószínűleg per útján, a mint erre az alább mondandókból nem minden ok nélkül következtethetni vélek. Mivel azonban a birtok azon része, melyet a püspökségre átszállottnak mondok, egy időben az apátság tulajdona volt, innét az Apáti nevént nyervén, e néven jelenik meg már IV. Béla idézett oklevelében a püspökség birtokai között, közvetlen Szihalom mellett említve meg, mint ettől külön álló pusztá. És mint Szihalom melletti Kis-Apáti nevű pusztá szerepelt az a legújabb időkig, s nem lévén úrbéresföld, hasznó-bér útján jövedelmezett jelenlegi tulajdonosságának az egri káptalannak, melynek birtokába meg kétségen kívül ismét később a püspökségtől ment által. Az ezelőtt egy évtizeddel végbement tagosítás alkalmával azonban elvesztvén pusztá nevént, teljesen egybeolvadt a szihalmi határral; de a nép mind e mellett is, a határ ezen részét még mindig Kis-Apáti néven említi, s régi határát ez ideig körülnyomozni tudja.

Az egri völgy mint püspöki vagyon, és az apátság részben most ismertett birtoka mellett, a szóban forgó alapító-levél kelte idejében, itt Szihalom körül a magyar királynak is voltak, úgy lát-szik az előbbiektől más irányba terjedt földbirtokái. Erre enged következtetni az okmány azon helye, mely itt bizonyos nádtermő láp vagy tó mellett királyi lóakol vagy istálóról emlékezik, (area

¹⁾ Fejér: Codex Diplom. Tom. 4. Vol. III. pag. 33.

equorum Regis ad Nadestygny) ezen lóistállótól indulván ki határjárasi leírásában is.

Ismerve már most — mint imént előadtam — Kis-Apáti neve után az apátság itteni volt birtokát, s tőszomszédságában találva ma is a lápos nádtermő helyet, mely enlékezett szerint is még nem régiben nádat termett, mostanság pedig kaszálólül használtatik : ezen útbaigazító s bizton vezető jelek után nem nehéz kijelölni a helyet, hol a királyi lóistálló állhatott. Vizsgálódásaim nyomán azt, a Szihalomról Szemerére vezető országúttól balra; a szihalmi határ azon pontjára helyezem, hol az, az egri völgyből a borsodi Bükkhegység egész idáig kinyúló fennsíkjaira felkapaszkodva északkeletnek, a szomszédos Mező-Kövesd felé kezd mind inkább kiterjedni.¹⁾ Nézetem szerint ezen irányban feküdtek a királyi birtokok is; e mellett bizonyít a körülmény, hogy a most nevezett Mező-Kövesd, s rajta túl a vele határos Mező-Keresztes, jelenleg is a magyar szent korona tulajdonához tartoznak.

Az eddigiekben Szihalomnak oklevelekből merített XI. századi hármass birtokviszonya helyrajzát megbízható hitelességgel adva, további vizsgálódásaim tereül most már az alapító-levelé azon helyét választom, hol a szihalmi birtokrész körülírása után e tétel olvasható: „Ipsi autem predio dedi mansus numero X. sed plus invenitur; de ipsis vero inter me et Dersynum fuit conventio.“

Eloolvassván figyelmesen e szavakat, ezekből először is arról győződünk meg, hogy Péter gróf a körülhatárolt szihalmi birtokon tíz tanyát (mansus) adományozott az általa alapított apát-

¹⁾ Érdekesnek tartom ezen területre vonatkozólag, hol a királyi lóistálló állhatott megjegyezni, hogy e helyett, mint annak jelenlegi intelligens tulajdonosa beszéli, szántás közben nem egyszer akadtak már cselédjei épületfalrészekre, egyes kő- és tégladarabokra, melyeket a szántóvas forgatott ki. — Ismét néhol hamu és szénnel kevert égett-földet találhatni, hasonlólag a Földváron észlelt ásatási tünetekhez. Ugyancsak szántás közben merült fel négy vagy öt darab gyűrűfej nagyságú, szögletekre köszörült, s többnyire átfürt színes kövecs, melyek ékszerűl használtaknak mutatkoznak. Hogy azonban értékes, úgynevezett drágakövek legyenek-e? szakértőleg még nincs meghatározva.

ságnak ; de meggyőződünk másodszor arról is, hogy e vidéken még több tanya is volt található, melyeket Péter gróf úgy lát-szik szintén az apátságnak volt adományozandó ; ámdé azokhoz már bizonyos Dersy nevű egyén , ki itt szomszédbirtokos gya-nánt tűnik föl, tartván jogot, innét birtokháborítási czímen Péter gróf és Dersy között viszály, vagyis jogi kifejezéssel élve, pör fejlett ki.

Így értelmezvén, — mert máskép nem is lehet, — az okmány ezen helyét, ezzel szembe egész erővel tolja föl magát a kérdés : ki lehetett ez a Péter gróf által birtokaiban, avagy bármily érte-lemben vett tulajdonában háborgatott, s e miatt vele pörbe keve-redett Dersy.

Szerencsére e név az okmány végén ismét előjő, reményünk lehet tehát a kérdés megoldásához. És erre nagy szükségünk is van, mert e kérdés megoldása sarkpontját képezi értekezése-mnek, ez fogja adni, hogy úgy mondjam az alapot, melyre építeni akarok.

Az alapítólevél zárszavában, a tanúk nevei között, kiket Péter gróf fényes adományozása megerősítésére, s ezzel együtt az okmány hitelesítésére is felhívott, mindjárt a király Salamon, és a két fejedelmi rokon Gejza és László vezérek nevei után közvetlen a Dersy név is ott áll, ki itt magát érseknek, a r e h i e - p i s c o p u s D e r s y nevezi.

Az oklevél clején és utólján előforduló két név egymásnak tökéletesen megfelelő betűrenddel írva, azt hiszem nem enged kétkedni a felett, hogy itt egy és ugyanazon egyéniséggel van dolgunk ; vagyis hogy Péter gróf, — mondjuk ki határozottan — Szihalomnál birtokháborítás miatt senki mással, hanem egye-nesen az oklevél archiepiscopus Dersyével keveredett pörbe.

Ezt így állapítva meg, a Dersy személyiségét illető kérdés is fele részben meg van oldva, tudunk annyit az okmány szerint is, hogy Dersy fő-pap volt. De mondom, csak fele részben van a kérdés megoldva, mert szerintem Dersy nem volt érsek, nem kü-lönösen esztergomi, mint őt D e r s f i néven az esztergami érse-kek sorába, ha jól néztem utána — első volt Fejér, a ki beik-tatta, habár csak feltételesen ; mert megjegyzi : hogy eszter-

gami érsekül oklevelesen be nem igazolható.¹⁾ És valóban nem, mert a zázty-i apátság alapító levelén kívül a XI. századból eddig egyetlenegy ismert okmány sincs, mely Dersyről csak távolról is emlékeznek. Már pedig Fejér, midőn Dersyt esztergami érseknek vélte volt lenni, föltevésében ugyanesak és egyesegyedül a zázty-i apátság alapító levelére támaszkodva járt el, melyet rövid kivonatban Pray után már ismert, s okmánytárába is tőle vett fel.²⁾

Szerintem Dersy egri püspök volt, ezt határozottan állítom, vissza nem tartóztatva az oklevél archiepiscopus szóllamától, s állításomat ezennel okadatolni is sietek.

III.

A zázty-i apátság alapítólevelét újabb időben első volt Pray a ki ismerte és szóba hozta, közölvén egyik munkájában³⁾ annak zárszavát. Pray után szól az apátságról Katona is, oknyomozó történelmi művében.⁴⁾ És e két elsőrendű történet írónk figyelmét legkevésbé kerülhette el az oklevélben Dersy érsek neve. De természetesen a fő nehézség e nevet illetőleg rájuk nézve is abban rejlett, hogy az okmány érseknek mondja Dersyt, s nem említi az egyházmegyét, melynek kormányán állott. Megkísérlék tehát mindketten e nehézség megoldását, azonosítani akarván Dersyt a Salamon uralkodása alatt oly igen befolyásos győri, majd később kalocsai püspökkel; de ezzel elvégre is azonosnak tartani nem voltak hajlandók, nem pedig azért, mert Dezső, mint Katona idézett helyen megjegyzi, püspöknek iratik mind I. Géjzának a garamvölgyi apátságot alapító 1075, mind pedig Szt. Lászlónak 1093-ban kelt, s épen Dezső kalocsai püspök ellen István pécsi püspök javára ítéletet mondott okleveleikben.⁵⁾

¹⁾ Fejér: Index Codicis Diplom. Tomi I. pag. 34.

²⁾ Fejér: Codex Diplom. Tom. 7. Vol. I. pag. 119.

³⁾ Pray: Diatribe. pag. 66.

⁴⁾ Katona: Historia Critica. Tom. II. pag. 221.

⁵⁾ E két oklevél olvasható Fejérnél is. — I. Géjza oklevelében — C. D. Tom. 1. pag. 428 — Dezső kalocsai érseknek, Sz.-Lászlóéban pedig, — idézett h. 480. lap — püspöknek iratik. Elég, úgy hiszem egyszerűen megjegyezmem, hogy az előbbiben hihetőleg sajtóhibából áll Dezső neve után az érseki czím.

Katona ezen kettős oklevéllel támogatott érvelése igen alapos és világos; de mind e mellett is közbevetőleg nem lesz fölösleges megjegyezni, hogy még azon esetben is, ha a két oklevél megegyezőleg Dezsőt érseknek mondaná, őt Dersy-vel azonosnak tekinteni még sem lehetne; mert ennek mindig ellentmondana ama nagy különbség, mely akár a kiírás, akár pedig a hangoztatásban a Dersy és Desiderius nevek között van, ha mindjárt magyarosan Dezsőnek ejtjük is a Desideriust.

De hogy e közbevetett megjegyzés után ismét Pray és Katonához térjünk vissza: e jeles történetíróink továbbá, a mint Dersyt Dezső kalocsai püspökkel azonosnak nem tekiutik, úgy nem nevezik őt esztergami érseknek sem; sőt esztergami érsekségét még csak szóba sem hozzák, holott pedig erre már érseki cziménél fogva egyenesen utalva is lettek volna, az esztergami egyházfőket illetvén meg az időben egyedül az érseki czim. Shonnét vagy on részökről a mély hallgatagság, mely tudni sem akar Dersy esztergami érsekségéről? Miért e nézet megpendítésének gondos elkerülése? Alig csalódom, ha mondom, hogy azért: mert a zátyi-i apátság alapítólevele keltét megközelítő időkből írott nyomok után, Nehémiást találják az esztergami széken. És ez kétségen kívül fontos körülmény, mely Dersy érsekségének ellene szól.

Történet legyen azonban ez bár mi okból, nekem, ki egyik kézzel Dersy esztergami érseksége ellen is küzdöm, nagy könnyebb-ségemre, sőt öröömre szolgál tudni, hogy a küzdelemben a magyar történetírás két ily fénylő csillaga a múltból, mint Pray és Katona nem ellenem, sőtinkább, bár hallgatagon, de melletttem vannak.

És bár ez így lévén, még is nem csekély nehézséggel jár viszont Dersyt egri püspöknek bevitatni, nem pedig azért, mert mint tudjuk, az egri érsekség sokkal ifjabb, hogysem a XI. században az egri püspökök az érseki czimre igényt tarthattak, vagy azzal élhettek volna. Az okmány pedig az archiepiscopus kifejezést Dersyre vonatkozólag határozott alakban kétszer is használja; egyszer zárszavában, másszor pedig midőn Péter grófnak a dúsnoki lelkészt illető intézkedéséről beszél.

E nehézség előleges elosztatására pedig csak egy kisegítő módot tudok, azt t. i., ha az oklevélben az archiepiscopus kifejezést mind két helyen tollhibának, az episcopus czim kibővítésének vesszük; a mit talán már azon okból is megenged az okirat-ismetan, mert az apátság alapító-levelét nem eredetije, hanem IV. Béla 1267-dik évről kelt megerősítő levele után ismerjük.

De ha ezen kisegítő módot a diplomaticai tudomány el nem fogadhatná, az így el nem oszlatott nehézséggel szemben is megmaradok föntebbi állításom mellett, s az okmány zárszavában álló archiepiscopus Dersy kifejezést, annak másik, s már jelzett archiepiscopus szóllamával czáfolom meg először is; s kimutatom az okmány ellenére, hogy Dersy nem érsek, hanem püspök, és pedig mint vitatom, egri püspök volt.

Mielőtt azonban ezt tennem, itt ismét egy kis kitérő megjegyzésre vagyok szorítva. Említenem kell ugyan is, hogy midőn az apátság alapítólevelét tanulmányozás alá vettem, egészen mást kerestem abban, mint a miről most szólok. Kerestem nevezetesen a szihalmi után az apátság többi birtokait. Kerestem a helyet, a hol egykor a monostor feküdt; s mondhatom: ebbeli törekvésemet nem várt siker koronázta; mert ma már tudom, hogy miként a monostor egykor a mai egri érseki megye területén állott: úgy az apátság többi birtokai is kevés kivétellel a régi osztatlan egri püspökség területén feküdtek. Így p. o. azon falut is, mely az alapítólevélben Dusnoky néven említettik, Borsod vármegye felső részén kell keresnünk, ott: hol ez idő szerint Dusnok és Sajó-Ivánka falvak egymás közelében jelenleg is az egri érseki megye területén találhatók fel.

E kitérő megjegyzés után forduljunk már most az alapítólevélhez, kiolvasván abból Péter grófnak a dusnokiakra és lelkeszőkre vonatkozó eme szavait: „Tandem ego Petrus rogau Regem cum Duce Magno, et Duce Ladislao, vt hy populi decimas non darent preter duas capecias et vnam gallinam, sed hoc sacerdoti parochiano pro sepultura et baptismo, quam petitionem Rex cum Archiepiscopo fieri concesserunt.“

Itt Péter grófa dusnokiakat, avagy a Dusnok körüli tanyákon lakókat a királyi Salamon, Gejza és László vezérek beleegyeztével fölmenti a tized alól; s míg egyrésztől így jár el irá-

nyokban : addig más oldalról még is kötelességökké teszi, hogy papjoknak keresztelés- és temetésért, két csomó vagy mérő buzát (ily értelemben vélem fordíthatni az okmány e kifejezését : duas capecias) és egy tyúkot fizessenek ; s mind ezen intézkedését végre a király után az érsek által is, kit szükségkép Dersyben kell megszemélyesítenünk, mondja megerősítettnek.

Állítsuk egymás mellé és egyeztessük a mondottakat. Dusenok mint csak imént megjegyzém, az egi egyházmegye területén állott hajdan, s ott található fel most is. Ezzel szoros kapcsolatban van egy másik állítás, sőt annak természetes következménye, hogy t. i. a dusnoki lelkész meg az egi püspök joghatósága alá tartozott. Péter grófnak a dusnoki lelkész javára tett intézkedését a király után első sorban Dersy erősíti meg. Íme, e hármaskörülmeny egybeolvadva adja nekem az első, úgy hiszem nem épen súlytalan érvet, melyre támaszkodva, az oklevél kérdéses kifejezése ellenére is állítom : hogy Dersy nem volt érsek, nem különösen esztergami, hanem igen is volt egi püspök, mert csak mint ilyen gyakorolhatott joghatóságot az egi egyházmegye egyik lelkésze felett, a mit máskülönb tenni jogában nem állott volna.

Íme, így véltem az ellent először is saját kezéből kivett fegyverével legyőzhetni ; azaz : így véltem az oklevél egyik archiepiscopus szóllamáról, a másik alatt rejlő igazságot földeríthetni.

De még erősebben harszol Dersy egi püspöksége mellett, s azt úgy szólván minden kétségen kívül helyezi azon érv, melyet az alapítólevél már ismert peres helyéből, Szihalomnak fennt rajzolt XI. századi birtokviszonya tekintetbe vételével vonok ki.

Kimutattam oklevelesen, hogy az egi völgyet az e vidéken jelenleg is fennlevő Szemere község határáig, vagyis azon pontig, hol Péter gróf a zátyi apátságának földet ajándékoz, az egi püspök bírta, még pedig a legvalóbbszinüleg első királyunk adományozásából, miként ez IV. Bélának már többbizben említett okleveléből következtethető.

Ezen birtokviszony iránti tájékozottságon helyes voltát igazoltam továbbá az apátság volt birtokának Kis-Apáti neve utáni ismerésével, mely legkevésbé sem enged kétkedni a föltt,

hogy a püspöki és apátsági birtokok úgy a mint rajzolám, egymással csakugyan határosak voltak.

Szólottam végre Dersyről is, megállapítva s földelítve az oklevélben e névnek két különböző helyen fölemlítéséből egyéniséget. Tehát már iránta is annyira tájékozottak vagyunk, hogy tudjuk, kit kelljen érteni Dersy alatt, midőn a közte és Péter gróf között fölmerült peres ügyről van szó. És így érvelésem ez újabb pontjánál is odáig jutottam el, hol az előzmények után csak az alkalmazást kell megtennem. Lássuk azért ezt is.

Péter gróf Szíhalomnál a zátyi-apátságnak földet adományoz, s ezen alkalomból Dersyvel mint szomszédtulajdonossal birtokháborítás miatt perbe keveredik; és a mi különösen figyelembe veendő, — perbe keveredik a szíhalmi határ oly pontjánál, hol tulajdonkép és kizárólagosan csakis az egri püspök lehetett szomszédtulajdonos. Mit jelentenek már most e szavak? mit bizonyít ezen az oklevélből vett tényálladék, ha nem azt, hogy Dersynek szükségképen és elvitázhatlanul egri püspöknek kellett lenni; mert csak e módon lehetett Szíhalomnál az alapító gróf foglalási vágya által érdekelve, e módon lett indítattva s kényszerítve arra, hogy ebbeli vágyának ellenszegüljön, s végre közöttök viszály keletkezzék.

Valóban, az oklevél pörös helyéből vett ezen érv Dersy egri püspökségét oly világos és kétségbenvonhatlan igazság gyanánt tünteti fel, miszerint ennek ellenkezőjét még képzelni is alig lehet; nem lehet pedig azért, mert sem oklevelek, sem szóbeli hagyomány, avagy helynevek után indulva be nem bizonyítható, hogy valaha a hazai történelemben különben ismeretes Derzsi-nemzetség Szíhalom körül földet birt avagy csak lakott is volna, honnét aztán az volna következtethető, hogy nem az egri püspök, hanem a Derzsi-nemzetség valamelyik tagja pöröskedett Péter gróffal.¹⁾

¹⁾ Van ugyan e vidéken, de Szíhalomtól mégis távolabb a Tiszán túl, Külső-Szolnok vármegyében két helynév, mely a Derzsi-nemzetségre emlékeztet, az egyik: T i s z a - D e r z s y f a l u, Abád és Szalók fősomszédságában; a másik pedig: D e r z s i g á t j a p u s z t a, Szolnok, Török-Szent-Miklós s Tisza-Püspökinek is közelében. De az oklevelek még e tájtt is birtokosul nem a Derzsi, hanem a Tomaj, Szalók és

De ha mégis föltételesen, az apátság alapítása idejében Derzsiek birtak volna itt Szihalomnál, s ezek egyike lett volna, kit Péter gróf tulajdonában háborgat: akkor ennek először is az alapítólevélben kellene valami nyomának lenni, a mit abban híjában keresünk. Sőt az oklevél első ízben említvén Dersy nevét, egy hanggal sem sejteti kilétét, mintha csak mondani akarná, hogy az, az okmány más helyéből úgy is kiviláglik; s egyáltalán nem enged következtetni arra, mintha Dersy nem a zárszóban megnevezett főpap, hanem egy más vidékbeli birtokos lenne.

S ha már az alapító-levélben nincs szó a Derzsi-nemzetségre itteni birtoklásáról, még kevésbé van más újabbkori okleveleinkben; pedig ezektől várható volna legalább annak némi emléke, hogy mikor és mi módon szállottak át birtokaik az egri püspökségre? Ámde erről is mélyen hallgatnak okleveleink, hallgatnak, mert miként kevés kivétellel az egri völgyet egész Szemeréig ez idő szerint is az egri érsek főkáptalanával bírja, úgy bírta azt rendes viszonyok közt nyoleczszázad óta folytonosan és szakadatlanul, és e szerint bírta a zátyi apátság alapítása idejében is.

Bátran nevezhetem tehát már úgy hiszem az eddig felhordott okoknál fogva Dersyt egri püspöknek, és van jogom őt az esztergami érsek sorából, hol eddig is csak kétes helyet foglalt kitörülni, az egri püspökök sorába pedig ezennel beiktatni.

IV.

A munkás, ki nehéz dolgát végezte, örömmel teszi le kezéből szerszámát és édesen pihen. Nekem, ki eddig az első pillanatra mindenesetre nehéz munkát, — értvén Dersy egri püspöksége bebizonyítását — végeztem, nincs időm a pihenésre, reám

---

Zolyly nemzetségeket, s végre az egri püspököt is emlegetik. Nevezetes, s tárgyamat érintőleg feltűnő körülménynek tekintem tehát, hogy e két helynév is az egri püspök hajdani birtokai körül jelenik meg; honnét nem épen alaptalanul következtethetem, miszerint Tisza-Derzs és Derzsigtja helyek is neveket Dersy egri püspöktől nyerték. F. J.

értekezésem elején tett ígéretemhez képest újabb munka vár, ki-mutatni, vagy legalább csak véleményezni: ki volt Anonymus?

Anonymus egyéniségét véleményezendő, újabb feladatom megoldásában megint csak a zázty-i apátság alapító-leveléhez kell visszatérnem, nevezetesen annak azon pontjához, a melyből már egyszer eme szavakat kiirtuk: „Ipsi autem predio dedi mansus numero X, sed plus invenitur; de ipsis vero inter me et Dersynum fuit contencio.“

Az oklevél e helyére vonatkozó eddigi taglalataim közben készakarva hallgattam el azon néhány szót, mely az oklevélben is közvetlen a kiirtottak után, s azokkal szoros kapcsolatban állván, így hangzik: „sed Ducis gratia eos mee parti attribuit.“

Hozzá tevén ezeket az előbbiekhöz, íme, most már előttünk áll három sorban egy hosszú pörfolyam, kimondva benne, sőt okadatolva is (Ducis gratia) az ítélet. Ez, miként az okmány szavaiból érthetjük, Dersy egri püspökre nézve kedvezőtlenül ítött ki, mert a kérdéses tanyákat a vezér Péter grófnak ítélte oda.

A pörös ügyet Péter gróf és Dersy maguk között békés úton el nem intézhetvén, azt, mint az okmányból kivehető, ítéletmondás végett Gejza vezér elé terjesztették. A „Dux“ kifejezés alatt itt kétségtől ő értendő. Gejza vezér kegye pedig az ítélethozatalban a gyaníthatólag (?) külföldi, síma, a bizelgés mes-terségében jártas Péter gróf felé hajlott; és így, habár minden arra mutat, hogy a jog, az igazság Dersy részén állott; ő, a gróf ellenében mégis a rövidebbet húzta.

Befejezve lévén akképen az oklevélben az alapító gróf és az egri püspök között fölmerült pör, befejezhetjük mi is az a körülírt további vizsgálódásainkat. Mert, hogy a Dersy rövidségével végződött pör, megújult-e korábbi időkben az egri püspök és a zázty-i apát között? s ha igen, mikép folyt az le, s hogyan ment át később az apátság szíhalmi birtokainak egy része Kis-Apáti néven az egri püspök tulajdonába, hol azt már 1261-ben találjuk? oly kérdések, melyeket ezúttal tüzetesebben vizsgálni, főleg az adatok csekély száma mellett, nem feladatom.

E helyett fordúljunk inkább már Anonymushoz, s mielőtt az eddig mondottak alapján személye kilétére végkövetkeztetéstünk megtehnők, összegeljük az előzményeket, s gondoljuk ide mindazt, a mit Anonymust érdeklőleg már értekezésem elején előlegesen megjegyeztem. Tehát gondoljuk ide, hogy Anonymus, ha csakugyan I. Béla jegyzője volt, mint tekintélyes tudósok vitatják, krónikáját, mivel annak előszavában magát Magyarország néhai jó emlékezetű, nagydiós királyának, Béla jegyzőjének mondja — szükségképen Béla halála után, Salamon uralkodása alatt, és így a záty-i apátság alapítását megközelítő időkben kellett írnia. Gondoljuk továbbá ide, hogy ő közvéleményileg is főpap volt. S gondoljuk ide végre Ípolyi nézetét is, melyre szintén hivatkoztam, hogy t. i. Anonymus, — mint véli — Eger vidékén élt, mert munkájában Eger, s általában a Tiszavidék iránt legtöbb tájékozottságot tanúsít. Itt mindent ismer, pontosan nevez, s nem téved annyit, mint már akár a Dunántúl is. És midőn már az előzményekkel ekképen készen vagyunk, üssük fel magát Anonymust, s olvassuk meg Szabó Károly fordítása szerint krónikája IX. fejezetének végszavait, hol így ír:

„És Pannonia földjét előttök szerfölött jönak magasztalják vala; mondják vala ugyanis, hogy ott igen nevezetes forrásvizek folynak egybe, a Duna és Tisza, és más igen nevezetes, jó hallal bővelkedő források, mely földön szlávok, bolgárok, oláhok és a rómaiak pásztorai laknak; mert Attila király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknak nevezik vala, mivel hogy nyájaik Pannonia földjén legelnek vala. És méltán nevezik vala Pannonia földjét rómaiak legelőjének, mert most is rómaiak hiznak Magyarország javaiból.“¹⁾

1) Nem lesz fölösleges itt jegyzet alatt kiírni a jegyzetet, melylyel Anonymus e helyét, tudós fordítója Szabó Károly megvilágítja. „Jegyzőnk e szavai — mondja a tudós férfiú — melyekkel azon egyházi és világi idegen főurakra czéloz, kik a Nagy Károly császár által újra fölállított úgynevezett római, igazabban frank birodalomból hazánkba vándorolva, itt Szt.-István, sőt még atyja Gyeics idejétől fogva nagy befolyásra és vagyonra tettek szert, világosan tanúsítják, hogy jegyzőnk testtel lélekkel magyar volt.

E cstpös megjegyzés Anonymus ajkairól a korabeli beköltözött külföldiekre, igen közeli okot sejtet. S az a mesterkéeltség, melylyel kifakadásának utat készít; azaz erőltettség, melylyel elbeszélésében előzményeit szövi, ezekből akarván egy oldalrúgást mérni a beköltözött rómaiakra: mintegy sejteti az olvasóval, hogy itt a megsértett érdek tör ki az íróból, s mondatja vele e keserű, panaszos szavakat.

S ha már most Anonymus ezen helyét párhuzamba állítjuk a záty-i apátság minden változataiban megismertetett pörös helyével, s ha Péter grófot beköltözött külföldinek tekintjük, a mit mi sem akadályoz,¹⁾ Dersy egri püspököt pedig már nevé-nél fogva is tősgyökeres magyarnak s olyannak ismerjük föl, a kiben az Anonymus személyét illető, s a tudomány által eddig sikeresen vitatott kellékek mind feltalálhatók: csak psycholog-nak kellene lennem, hogy e párhuzamból megfeleljek a magyar történetírás férfait másfél század óta foglalkoztató nagy történeti kérdésre: **k i v o l t A n o n y m u s ?**

Mellözve azonban minden lélektani fejtegetést, csak egyszerűen utalok azon mindnyájunkkal közös emberi gyöngénkre, melynél fogva ha egymással szót váltunk vagy társalgunk, ha írunk: rendesen, a bennünket legközelebből érdeklő érzelmeinknek szoktunk adni kifejezést. Ezen emberi gyöngesség alól pedig, úgy hiszem, Dersy egri püspök, vagy, hogy ez elnevezéstől még most is vissza tartsam magamat: **A n o n y m u s** sem képezett kivételt.

Igen, mondom, Anonymus. — Mert bár eddigelé elég világosan értetém, hogy Dersy egri püspök volna az, kit I. Béla királyunk jegyzőjének, s a krónika írójának vagyok hajlandó tartani: mind a mellett is ennek döntő elhatározására nem tartván magamat illetékesnek, — arra egész tisztelettel a magyar történeti tudomány azon fölkeint apostolait hívom fel, kik e körül már annyit munkálkodtak, oly sokat fáradtak. Ők ítéljék meg szerény törekvésemet; s mondják ki tudományos tekintélyökkel, ha valjon Béla király jegyzője ezen túl I. Béla jegyzőjének és Dersynek nevezessék-e, vagy maradjon továbbra is a **k i v o l t : A n o n y m u s ?**²⁾

¹⁾ De viszont mi sem bizonyít.

Szerk.

²⁾ Ők már nyilatkoztak, névszerint Ipolyi, Toldy, a jelen

Ítéletökön — bármely oldalra dőljön az el, — előre is mondhatom, megnyugszom. Utóvégre, öröm lesz ajkaikról hallanom még azt is, — hogy tévedtem.

S ezzel végzem soraimat. Volna ugyan még több mondani valóm is a zátyi apátság alapító-leveléről; mert mint értekezésem közben már megjegyzém, több részében igen fontos, igen érdekes az; különösen érdekes történelhelyrajzi szempontból, úgy hogy abból még más történeli kérdés földerítése is megkísérthető. De mindezekről bővebben majd akkor, ha még ez év folytán az apátság birtokainak helyneveiről, s a tulajdonképeni apátság egykori helyzetéről lesz alkalmam szólni, s azt megismertetni.¹⁾

FOLTÍNY JÁNOS.

értekezés fölolvásásakor; s bármily szerencsésnek ismerik is el szerző művének Dersy egri püspökségére vonatkozó első részét: de viszont, hogy Anonymus ő lett volna: szerző argumentatióját erre nézve merésznek és több oldalról megtámadhatónak tartják. Maradjon tehát a Névtelen jegyző (s ki tudja, hogy nem II. vagy III-ik Béláé-e?) továbbra is — Anonymus!

Szerk.

¹⁾ Szívesen számítunk rá.

Szerk.

Könyvismertetések és bírálatok.

VIII.

Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. — E cím alatt is: A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának Okmánytára. Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. I. kötet. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván és Véghely Dezső választmányi tagok. Pest, 1871. n. 8. r. XV. és 632. l. Ára: 4 frt.

Az áldozatkészség, a munkásság egy szép eredményét mutatom be e füzetek olvasóinak a fennvezített könyvben. Az áldozatkészség nagy tiszteletünkre méltó példáját adta id. gr. Zichy Károly, a ki Történelmi Társulatunk honti kirándulása alkalmával történetbúváraink előtt zsélyi nagy, eddig nem is sejtett történelmi kincseket magában foglaló családi levéltárát nemesak dícséretes készség- és előzékenységgel megnyitatta, hanem a kincsek egy részét a jelen vastag könyvben saját költségén a tudós világ köztulajdonává is tette. Ezzel még meg nem elégedve, az úton, melyen elindult, tovább halad s már a második kötet nyomtatási költségét is, miről a „Századok“ t. közönsége máris értesült, folyóvá tette. Anyagi kormukban, főuraink közt, első és páratlan példa! Szabad-e reménylenünk, hogy nyomdokába többen is lépnek, vagy örökre áldozott volna le XVI. és XVII-ik századi arisztokrátiánk ragyogó tudományszeretete, mely szintén saját költségén nyomatta ki akkorj tudósaink műveit?

Tiszteletre kész a munkásság is, melyet a megfakult okmányok szemrontó s itt oly ritka pontossággal végrehajtott lemásolásával ifj. Kubinyi Ferencz, Nagy Imre, Nagy Iván, Supala Ferencz és Véghely Dezső, az okmányok sajtó alá rendezésével

pedig, a Történelmi Társulat megbízásából, Nagy Imre, Nagy Iván és Véghely Dezső fejtettek ki.

A terjedelmes munka, 632 lapon, 1093-tól 1341-ig terjedő időközből 592., majd hosszabb, majd rövidebb, eddig ismeretlen okmányt hozott. Főlélegesen említenem, hogy ennyi okmányban sok a haza, családaink, városaink, községeink történelmét felvilágosító adat. Vannak itt kir. adománylevelek, birtokba iktatások tiltakozással vagy a nélkül, eladások, elzálogosítások, eserek, határolások, hatalmaskodások, ezekkel járó kártételek, vérengzések, pörbe idézések, bírói ítéletek, végrendeletek stb.; vannak Borsod-, Szabolcs-, Szathmár-, Bars-, Ugocea-, Ung-, Pilis-, Torna-, Fejér-, Kraszna-, Nógrád-, Bereg-, Tolna-, Bács-, Bodrog-, Zemplén-, Szepes-, Abauj-, Trencsin-, Nyitra-, Sopron-, Szerém-, Valkó-, Sáros-, Csanád-, Verőcze-, Komárom-, Pozsony-, Gömör-, Torontál-, Baranya-, Szolnok-, Pozsega-, Arad-, Hont-, Zarándmegyék s Erdély történelmére vonatkozó adatok; vannak az egyes családok közt kivált Becsei Imre barsi főispán- és lévai várnagynak, valamint mind a két hivatalban utódának, Tötös fiának, ügyeiről szóló feles számú okmányok, melyekből bátran következtethetjük, hogy e családnak maga korában dúsgazdagnak kellett lennie.*)

Annyi új adat közül, mennyit e könyvben találunk, hosszú sorozatot allíthatnák össze, de attól tilt a hely szűke: így legalább a kir. adománylevelekből, a megjutalmazottak szolgálatai és érdemei közül szemelek ki egynéhányat. Így V. István király Teresztylene földtért Tornamegyében Kachuzi Mokud fiainak, Gál-, László- és Gergelynek azon hü szolgálataikért, melyeket szemé láttára több hadjáratban teljesítettek, különösen pedig azért adományozta 1272-ben, hogy testvérök, Pál, Feketehalom vára alatt megöletett, Gál karján megsebesített, László pedig a király fegyvereire vigrázott.

Hadjáratokban tevékeny részvéteért Gábor fiának, Tamásnak, 1274-ben IV. László király Kökényes és Halmi földtért Ugocea megyében adományozta.

---

*) Ezen Becsei Imre fejeztette le a lévai vár előtt a szerencsétlen Zách Felicián még szerencsétlenebb, mert ártatlan, Sebe idősb leányát,

Miklós zólyomi főispánnak azon érdemeiért, melyeket sok hadjáratban, különösen pedig azon ütközetben, melyben Ottokár cseh király is elesett, szerzett magának, 1280-ban IV. László király Jánostelke nevű birtokot adományozott.

Ugyanazon király 1282-ben beregmezei Chepánföldét Lászlónak s általa Hete és Mihály testvéreinek, azért adományozta, mivel nevezett László Scelench várának, mely a király ellenségeinek kezében volt, ostromlásakor kövekkel súlyos zúzásokot kapott.

Szintén azon király s ugyanazon évben Hem és Dömötör hadi szolgálatait gömörmezei Zubogy nevű földtérrel jutalmazta meg. — Hasonló érdekért hasonlótt tett Sándor bánnal, Pap nevű földet adományozván neki.

Mária királyné 1306-ban Kázmér fiának, Péternek, azért, mivel az esztergomi vár alatt, az ország bárói és számtalan nemes bizonyítása szerint, halálosan megsebesített, a multban pedig Erzsébet királyné, IV. László özvegye, iránt érdemeket szerzett magának, Somogy mezei három falut adományozott.

A már említett Becsei Imre hű szolgálatai jutalmául 1318-ban I. Károly királytól Fiuhtő, Perek és Szalk fejemzei birtokokat kir. adományul kapta.

Midőn Csák Máté Szepes városa ellen haddal indult, Fülöp nádor egyszersmind királynéi tárnok pedig, akkoron szepesi és abauji főispán is, a pártos ellen ment, az ütközetben Elus János vérét ontotta, az üzőbe vett nádornak elfaradt lova helyett a magáét adta, így őt a fogságba eséstől megszabadította, midőn pedig a Csák Máté hatalmában volt siroki és trencsini várak ostromoltak, nevezett Elus János halálosan megsebesített: ezen s más érdemeiért I. Károly király 1323-ban Borsodban Egerszeget neki és testvéreinek Lukácsnak, a ki Trencsin alatt elesett, adományozta.

Omode volt nádor fiai, János, Miklós, Dávid és László, Csák Máté párthivei, Sárospatak feldúlására mentek, de ott zsákmányukat László és Donch visszafoglalták, mely alkalommal

László az említett pártosok kezébe jutott, a kik őt I. Károlynak Kassa vidékére érkezteig fogva tartották, a zsákmány visszafoglalásaért pedig birtokait Donchéival együtt feldúlták s föleggették s ez által nekik ezer márkányi kárt tettek. Sáros várának ostromakor Donch nyíllal halálosan megsebesített. Omode említett fiai ellen vitt más ütközetben is László és Donch hűségüket a király szeme láttára, rokonaik és szolgálók halálával és saját vérök ontásával, tanúsították. E szolgálatokért I. Károly király Bozehya birtokot, melyet Pongrácz- és Miklóstól, Csák Máté párthiveitől, hűtlenségükért, elkoboztatott, 1321-ben Lászlónak és Donchnak Zemlen birtokukért cserébe adta.

Iván és Simon azért, mert Tamás fiai ellen Debreczen előtt vitt ütközetben és Adorján vára alatt a király szeme láttára véröket ontották, I. Károlytól 1317-ben biharmegyei Bankegyházat kapták.

Szintén I. Károly Magyar Pál tárnok- és ghimesi várnagynak hű szolgálataiért 1324-ben Tass, Ajak, Örpátróha, Egyházaspátróha és Doboka szabolcsmegyei birtokokat adományozta.

III. Endre király 1299. táján Bihar-, Szabolcs-, Szathmár-, Szolnok és Krasznamegyék részéről Váradon közgyűlést tartott, a hol a bárók és nemesek Istvánt, Mihály fiát, nyilvános gonosztevőnek és gyilkosnak nyilvánították; erre István a gyűlés helyéről elszökött ugyan, de halálra ítéltetett s kihirdtetett, hogy akárhol fog találatni, minden további per nélkül (sine strepitu judicii) halállal lakoljon.

A kor jellemzéseül szolgáljon a következő titkos tiltakozás. Villerm szepesi és abauji főispán Várday Pelbárt- és Jánosnak Várda, Litke, Rozsaly, Veresmarth és Öszöd szabolcsmegyei birtokait elpusztította, kárpótlásul azután nekik Bees szathmármegyei birtokát adta, de Várdayék utóbb ezt is nem jó szántukból, hanem attól féltőkben, hogy kiüzi őket az országból s más birtokaikat is elfoglalja, neki visszaadták s minden kereset alól feloldották, azonban a hatalmaskodó ellen 1334-ben az egrí káptalan előtt titkon tiltakoztak.

Régi okleveleinkben széltében találjuk, hogy ennyi vagy amannyi eke alá való föld valakinek adományoztatott, eladatott, kibéreltetett, elzálogosított, elcseréltetett: de egy eke alá való

föld mennyit foglalt magában? én legalább eddig sehol nem olvastam. Itt a 495. l. azt találom, hogy egy ekényi föld, az ország régi helybenhagyott szokása szerint, 150. holdra terjedett (terra unius aratri juxta premissum modum Regni Centum et quinquaginta Jugera in se contineret). Az erre vonatkozó okmányban meg van ugyan említve a hold széle és hossza is, de az okmány épen azon a helyen meg van rongyolva, csak annyit lehet kiolvasni, hogy széle 12, hossza 72, de micsoda? öl-e vagy más mérték? tudnunk nem lehet.

Hodosi Miklós özvegyét a fejérvári káptalan 1341-ben tolna-megyei Hodos birtok felébe beiktatta, de a beiktatás ellen Bessenyei János tiltakozott. A káptalannak ez iránti jelentésében feltűnő, mert a bevett szokástól eltérő, az, hogy mivel a király beiktató parancsában megidézést nem említett, Tar Mihály kir. ember s a káptalani tanú a tiltakozó Bessenyeit nem idézték meg.

Még némi apróságok, de a melyek eddigi ismereteinket szabatosítják.

A nádorok legteljesebb lajstromát eddig, tudomásom szerint, Czinár*) és Frankl**) állították össze. Ezek szerint Moys 1270. évre van nádornak téve, itt pedig 21. l. 1269-ben is nádornak találjuk. — Loránt nádor az 1290-nes években Czinárnál épen nem, Franklnál 1299. évre fordul elő; itt a 89. l. szerint már 1298-ban is nádorkodott. — Dózsa 1322-ki nádort mint szolnoki és szathmári főispánt eddig is ismertük, de hogy szabolcsi is volt, a 214. l. mutatja; különben mint szabolcsi főispán már 1315. és 1316-ban is fordul elő (151., 153. ll.).

Az erdélyi vajdákat illetőleg Czinárnál 1268. s 1270. közt hézag van, itt 21. l. 1269-re Mátyást találjuk, a ki ugyanaz-e Czinár 1270-ki Mátéjával? eldönteni nem tudom.

A broncsi és krucsói bánok közt 1273-ban Korbuly Imre***) Györgyöt említi, itt (33. l.) ugyanazon évre Gergely for-

*) Fejér György magyarországi okmánytárának betürendü tárgy-mutatója. Pest, 1866. 524—526. ll.

**) A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése. Pest, 1863. 155—165. ll.

***) A báni méltóság stb. Pest, 1868. 195. l.

dul elő. Melyik a helyesb olvasás, Georgius-e vagy Gregorius? az eredeti okmány dönthetné el.

Benedek aradi prépostot Czinárnál csak 1270-ik évre olvassuk kir. alkanczellárnak, itt a 31. l. szerint 1272. és 1273-ban is az volt.

István veszprémi püspököt mint 1313-ban a királyné kanczellárát (143. l.) Czinár munkájából eddig nem ismertük.

A főispánokra nézve is bővülnek Okmánytárunkból ismereteink. Valamennyi megyééit Czinár állította össze, így leginkább az ő munkájára kell hivatkoznom. E szerint Miklós zólyomi főispán 1281—1283-ig hivatalkodott; itt (44. l.) már 1280-ban is zólyomi főispánnak olvassuk.

Heysza 1301-ben bodrogi, tolnai és baranyai főispán (106. l.) mind a három minőségben nincs meg Czinárnál, mint bodrogi nincs Dudás Ödönnél (Századok, 1871. VI. f. 441. l.), mint baranyai nincs Hatos Gusztávnál (Századok, 1870. VI. f. 379. l.).

Jóbot, 1308-ban beregi főispánt (117. l.) eddig nem ismertük.

Sándort, 1304—1308-ig szabolesi főispánt ismertük ugyan a „Századok“-ból (1869. IX. f. 599. l.), itt azonban (122. l.) 1309., 124. l. pedig 1310. évre is mint olyan fordul elő.

Dezső beregi főispán Czinárnál említve van az 1330. évre; itt (128. l.) 1310. körül is említetik egy Dezső beregi főispán, a kit eddig nem ismertünk s a ki aligha ugyanaz az 1330-kival, mert a 129. l. szintén 1310. körül Tamás eddig ismeretlen beregi főispánt találunk.

Ilyen ismeretlen János 1312-ben somogyi és tolnai főispán (137. l.), a ki 1313-ban kir. főlovászmester is volt (146. l.)

Miklós somogyi főispán megvan ugyan Czinárnál 1323—1324. évekre, itt azonban (175. l.) már 1320-ban is mint olyan szerepel.

Iván szabolesi főispán nem fordul ugyan Czinárnál elő, de 1319-re említi a „Századok“ (1869. IX. f. 600. l.) itt (192. l.) 1321-ben is főispánkodik.

Becsei Imre barsi főispánnak hivatalkodása Czinárnál 1324—1330-ra terjed, itt (205. l.) 1321-ben, 213. l. pedig 1322-ben is olyannak találjuk, főispánsága e szerint 1321-től 1330-ig okmányokkal igazolható, sőt 376. l. 1331-ben, 389. l. 1332-ben,

1333-ban is előfordul még neve, de főispáni hivatalának megemlítése nélkül, az 1334. évnél pedig (424. l.) Tötös és Vesszős fiairól olvassuk: „Comites Borsyensis Comitatus et Castellani de Lewa.“ E szerint Tötös már 1334-ben barsi főispán volt, Czirárnál pedig e hivatala csak 1340-ben kezdődik.

Benedekről, 1323-ban verőzei főispánról (230. l.) eddig nem tudunk, valamint Lászlórol, 1326-ban tolnai főispánról sem.

Dezsőnek, 1332-ben beregi főispán- és munkácsi várnagynak vezetőkéneve is Beregi volt (385. l.).

János, eddig ismeretlen szathmári főispán, e hivatalt 1335-ben (473. l.), 1340-ben (577. l.), 1341-ben (608. l.) viselte.

1335-ben Csekmin királyi gyógyszerész (448. l.), 1339-ben pedig Pál, sárospataki plebános, királyi orvos (phiscus Domini Regis) volt (564. l.)

GARÁDY.

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi-Társulat vidéki kirándulása.

Társulatunk folyó évi, Zemplén és Ung vármegyékben tartott kirándulása lefolytát röviden vázolni akarjuk addigis, míg jövő füzetünkben a búvárkodó bizottságoknak, a kutatások tudományos eredményét ismertető tüzetes jelentéseit közölni alkalmunk lenne.

Pesten, szeptember 1-jén, az elnök távollétében a titkár által összehitt értekezleten Eötvös Lajos, Frankl Vilmos, Ivánffi Ede, Iványi István, Nagy Imre, b. Nyáry Albert, Pauler Gyula, Pesty Frigyes, Poór Antal, Thaly Kálmán és Véghely Dezső t. tagok jelentek meg s többen tudósításokat küldöttek, hogy útközben, vagy Kassán, illetőleg Leleszen fognak csatlakozni. Így másodelnök Horváth Mihály is, ki azon tájon a szobránczi fürdőkben időzvé, Leleszen volt a bizottsággal egyesüendő. Titkár, e tudósításokkal együtt b. Sennycy Pál tárnok és m. tud. akadémiai igazg. tanácsi tag s. k. meghívólevelét is bemutatta, mely rendkívül előzékeny és udvarias levélben a nemes báró „nagy kitüntetésnek veszi s hálás köszönettel fogadja,“ hogy e kirándulási alkalommal „a nagytekintetű küldöttség“ „becses figyelmét“ az ő „nemzeti levéltárára is kiterjeszteni kívánja.“ „Magyar szí-

vességgel személyesen óhajtja szerényhajlékában a küldöttség tagjait üdvözölhetni“ — miután azonban levéltára időközben Bélyből, Sátor-Alja-Ujhely tőzsomszédságába, Csörgőre tétetett át: még némi rendetlenségben van, de ő exca addigis, „míg a küldöttség megjelenéséhez szerencséje lesz: intézkedett, hogy minden lehető elkövetessék“ annak rendbehozására, „hogy a t. társulat azt áttekinthesse.“ „Csak azon kérelmet vagyok még bátor hozzá tenni — fejezi be levelét a szerénykedő nagyúr — hogy az igen tisztelt urak azon nagyon szerény kényelemmel méltóztassanak megelégedni, melyet ottani (csörgői) házam nekik nyújthat.“

E kitünő szivességű levél után természetesen mindenki teljesen meg volt nyugodva a b. Sennyey-levéltárnak is a társulat előtt leendő megnyittatásáról. Ehhez még azon örvedetes körülmény járult, hogy másodelnök úr tudósítá az értekezletet, miszerint gr. Sztáray Victor úr ömlga is, meghallván a társulatnak azon vidékekre rándulását: személyesen átment Szobránczra másodelnök úrhoz, és szivélyesen meghívta a kirándulokat Sztárára, családi levéltára átvizsgálására. A tisztelt gróf úr e nemes készsége s előzékenysége folytán elhatározott, hogy a homonnai bizottság tagjai egyszersmind Sztárára is ránduljanak át. Ezzel az egyes bizottságok tagjaira nézve némi tervzet készítettett, de annak végleges megállapítása a sept. 3-kán Kassán tartandó értekezletre halasztatott, midőn már többen fogtak együtt lenni.

Másnap, sept. 2-kán reggel, az indóháznál csak kilenczen találkoztak a kiránduló tagok, mivel Ivánffi és Pauler urak akadályozva lőnek az elutazásban. Ezek helyett azonban Szíhalmon Foltinyi János, Kassán pedig estve Cséplő Péter, Hajnik Imre, Nagy Gyula, Nátafalussy Kornél és Szabó Károly tagtársak csatlakoztak a Pestről érkezőkhez. Mindnyájokat a ft. prémontrei kanonokrend kassai háza fogadta és látta el, a legkitünőbb szivességgel s vendégszeretettel. Itt, Kassa város monographusa Tutkó József tagtárs úr is folytonosan körülben időzött, s sept. 3-kára a város régi műemlékeinek és nagyszerű levéltárának megtekintésére hívta fel őket. Ezt megelőzőleg azonban értekezlet tartatott, melyen a kutató bizottságok ekként állapítottak meg:

1) Homonna-sztárai bizottság:

Eötvös Lajos,

Frankl Vilmos,
Nagy Gyula,
Szabó Károly.

2) Pálóczi bizottság:

Horváth Mihály,
b. Nyáry Albert,
Poór Antal,
Thaly Kálmán.

3) Csörgői bizottság:

Cséplő Péter,
Iványi István,
Nagy Imre,
Véghely Dezső.

4) Leleszi bizottság:

Foltínyi János,
Hajnik Imre,
Lehoczky Tivadar,
Nátafalussy Kornél,
Pesty Frigyes,
Walkovszky Miklós.

A zárülés Leleszre, szeptember 12-ikére, — s a z elindulás Kassáról 4-ikén kora reggelre tüzetett ki. Horváth Mihály elnök úr Leleszre, táviratilag értesítettett.

Ez után a tagok, Tutkó József úr szakavatott szíves kalauzolása alatt, Kassa remek székesegyházát és műkincseit, úgy egyéb nevezetesebb építészeti emlékeit szemlélték meg, majd a városházára mentek. Rimanóczy polgármester és orsz. képviselő úrhoz, testületileg tisztelegni, — ki is kitünő nyájassággal fogadván őket, azonnal bevezette a levéltárba. Ennek beosztását s legnevezetesebb okmányait és műrégiségeit említett polgármagy és Tutkó urak a legnagyobb előzékenységgel magyarázták s mutogatták a társulati tagoknak, — kik is örömmel győződtek meg e szép rendben levő archivum nagyszerűségéről. Mire titkár köszönetét fejezvé ki a társulat nevében Rimanóczy úrnak a szíves bebocsáttatásért, megjegyzé, hogy előre scjtvén Felső-Magyarország fővárosa levéltárának e tapasztalt nagyszerűségét, melynek fölbúvárolása egy külön kirándulást igényelne, — épen azért nem is vonatott az be a jelen, Zemplén és Ung felé irányzott kirándulás keretébe;

hanem, hogy mégis a Kassán töltött egy nap se múlt el haszon nélkül, úgy a tagokra mint az archivumra nézve, — kérdezé: vajon nincsen-e a levéltárnak régiebb, még rendezetlen része, melyet hirtele- nében átnézethetnénk s rendezhetnénk? Csakugyan volt; s midőn az ezen indítványt helyeslő okmánybúvárok polgármester úr által a kér- déselt l y m b u s elé vezettettek: egyhangúlag kívánták annak átvizs- gálhatóságát s rendezését, — tüstént ráismervén csomagáiban a XVI. és XVII-ik század papirosaira.

Rimanóczy úr azonnal kiszedette e saroglyákra menő iratsoma- gokat, s behordatta a nagy tanácsterem zöld asztalára, hol aztán a 10— 15 szenvedélyes okmánybúvár délelőtt—délután munkálkodott a szét- teregetett roppant számú okmányok átvizsgálásán s a történetileg érde- kesebbeknek tervszerű kiválogatásán s rendezésén. A XVI-ik századból számos műveltség-történeti és magyar nyelvkinés került itt napfényre, s tömérdek érdekcsbnél érdekcsb missilis levél, mind esupa ismeretlenek — mert e l y m b u s t még sem Tutkó, sem más senki soha át nem vizs- gálta — egész II. Ulászló és II. Lajos királyok uralkodása idejétől, a mohácsi vész előtti időktől kezdve, továbbá a Zápolya-koron át. Pl. Zápolya János és Izabella királyné, Werbőczy István, az Alaghyak, Serédyek, Rozgonyiak, a XVI-ik század elején élt régi Rákóczyak, Dobó István és Ferencz, Zolthay, Mágócsy Gáspár, a Széchyek, Perényi Péter s Gábor, Károli Gáspár a bibliafordító s Pesty Gábor eredeti levelei, adatok Honter és Huszár Gál híres reformatorok életéhez, adat Thala- fútz, a Mátyáskori cseh rabló vezérről; számos magyar czéhszabály, polgári név- és adólajstrom, végrendelet, számadás stb. a XVI-ik szá- zadból, a kassai nagy templom és várerődítvények építését érdeklő ok- mányok s adalékok, úgy a kassai helyőrség élelmezését s egyéb köztük és a polgárság között fennforgott viszonyok történetét illetők. Szóval töméntelen jeles történelmi, kivált h e l y t ö r t é n e l m i kútfő, melyek- nek föltalálásával Tutkó, mint helybeli monographus járt legjobban, — s melyeknek java a még felesebb számú, későbbkori csekély becsű iratok-, és serartétáktól elkülönítettén, önállólag, a tartalmat és kort jelző föliratokkal ellátott csomagokba rendeztetett. A legkiválóbb be- csűek hirtelenében le is másoltattak.

Ekkép búváruink nemcsak magoknak élvezetes és tanulságos na- pot, de a kassai levéltárnak is — a rendezetlen rész ezen átvizsgálása s rögtönzött rendezése által — hasznot szereztek, mit nekik a derék

és kitünőleg előzékeny Rimanóczy polgármester úr, tőlük elbúcsúzza szívélyesen köszönt meg.

Sept. 4-kén reggel az összes bizottságok elváltak a kedves és barátságos Kassától; kiki rendeltetése után indult. A homonnaszatáriai és a pálóciak a Dargó hegységen át, Gál-Szécsig együtt, viszont a lelesziek és csörgőiek is S.-A.-Újhely tájáig együtt utazának. Midőn azonban a pálóciak a lengyel határok felé fordul homonnaiaktól elválva, Terebesen át útjukban Csörgőre szintén betekintettek volna: a csörgői bizottság tagjait nagy ámulatra nem találták itten, hanem azon izenet várt rájuk, hogy menjenek be utánok Újhelybe. Ez megtörténvén, a csörgői bizottság tagjai elkedvetlenedve beszéltek el a visszautasító, rideg fogadtatást, mely Csörgőn b. Sennyey tisztje részéről őket nem kis meglepetésükre érte. Ugyanis daczára a nemes báró főntebb közölt nagyszívességű meghívólevelének s lekötelő ígéreteinek, — nem bocsáttattak be, a tiszt semmiről sem akart tudni, kijelentvén, hogy neki sem a levéltár megnyitására, sem az érkezettek fogadására utasításai nincsenek. Ezen, a báró levele után oly meglepő nyilatkozatra és modortalan fogadtatásra tehát a bizottság azonnal hátat fordított Sennyey házának s behajtatott Újhelybe. Itt a pálóciakkal közösen azt határozták, hogy folytassák útjukat együtt Leleszre mindnyájan s közöljék a dolgot Horváth püspök úrral, mint elnökkel.

Másnap, sept. 5-kén reggel ehhez képest mindkét bizottság Leleszre indult, s a pálóciak útközben — némi kitéréssel — a borsikastélyt, II. Rákóczyi Ferencz szőlőházát is meglátogatván, délre megérkeztek az ősz prépostság régi várának időtül barnult tisztos falai közé. Itt élet pezsgett, zsongot az ősz kolostor: másodelnök urat s a leleszi bizottság tagjait már ott találták, s számos érdekelt urakat a vidékből. Jászovári ft. praelatus Kaczvinszky Viktor úr őmlga maga fogadta a történetbívárokat, s a közkedveltségű leleszi házfőnök ft. Szalánczy úrral a legnemesebben versenyzett a vendégeik iránti fölülmúlhatlan előzékenység s valódi benső szívélyességben, — valamint a rendház többi ft. tagjai is mindent elkövettek örömük és vendégszeretetük kitüntetésére. S valóban, ez, és a pálóci, szatári, homonnai egyaránt lelkes és szives fogadtatás igazán jól esett a csörgői kudarcz után, s a legkellemesebb elégtételül szolgált azon váratlan és kedvetlen esetért, melynek fanyarságát csakis a Zemplénben és Ungban

mindeniütt tapasztalt kitünő részvét és szivesség volt képes enyhíteni, — ha már teljesen el nem feledtethető.

Leleszen az ottani bizottság tagjait a pálócziak s csörgőiek a példás rendben tartott gazdag levéltárban már munkában találták, s a nap hátralevő részében magok is hozzájuk csatlakoztak. Leleszre érkezett továbbá, a szomszédos Deregnyről társulatunk egyik igen buzgó tagja, t. Graven Lajos úr, e leugyel származású, de a két haza üdvéért egyaránt buzgó, s mindkét nemes nemzet fényes múltjáért egyaránt érdeklődő hazafi, — ki nemesak hogy számos becses irományt hozott magával, különösen Thaly számára Rakoczianumokat, sőt maga is szorgalmasan dolgozott a leleszi országos levéltárban.

Este elnök Horváth Mihály értekezletre gyűjté egybe a három bizottság tagjait. A csörgői esetre határozottatott, hogy b. Sennyeyvel a társulat többé, mint ilyen, ez ügyben semminemű érintkezésbe nem léphet; hanem Horváth Mihály püspök úr fölkérte: írjon a bárónak magánlevelet, melyben tőle a csörgői fogadásra nézve fölvilágosítást kérjen. Minthogy pedig, azon elutasító fogadtatás után, a báró netaláni újabb meghívása esetére is, Csörgőre visszamenni többé egyáltalában senki nem akart, a társulat méltósága alattinak tartván, — ekként a csörgői bizottság feloszlása kimondatott, s két tag: Nagy Imre és Véghely a pálóczi, a más kettő: Cséplő és Iványi pedig a leleszi bizottsághoz osztatott be. Mivel azonban ez utóbbi bizottság egyébként is elég számos: tagjaiból Hajnik és Pesty urak a homonna-sztárai bizottsághoz kapcsolattak.

A bizottsági munkálkodások azután tényleg, ezen változtatások szerint mentek végbe; és így az egyes búvárló bizottságok végleg ekkép alakultak:

1) **Pálóczi (Ung) bizottság:**

Horváth Mihály elnök,
Thaly Kálmán titkár;
Nagy Imre,
b. Nyáry Albert,
Poór Antal,
Véghely Deszö. = 6 tag.

2) **Homonna-sztárai (Zemplén) bizottság:**

Eötvös Lajos,
Frankl Vilmos,

Hajnik Imre,
 Nagy Gyula,
 Pesty Frigyes,
 Szabó Károly, = 6 tag.

3) **Leleszi (Zemplén) bizottság:**

Cséplő Péter,
 Foltínyi János,
 Graven Lajos,
 Iványi István,
 Lehoczky Tivadar,
 Nátafalussy Kornél,
 Walkovszky Miklós. = 7 tag.

Összesen tehát 19 tag, — kik közül míg a Leleszre beosztottak helyben maradának, munkálkodásukat szorgalmasan folytatandók: addig másnap, sept. 6-kán reggel a pálócziak gr. Hadik Béláné szül. Barkóczy Ilona grófnő, e fennkölt lelkű s magas műveltségű úrnő családi kastélyába Pálócra, Hajnik és Pesty pedig 7-kén Sztára utazának. A pálócziak közül Nagy Imre, Véghely és Poór útközben betértek a már Ungban fekvő Csicserre, a Csicsery de eadem és Csicsery Orosz, egy törzsből eredett ősrégi nemes családok székhelyére, — hova megérkezve, a nélkül hogy jövetelöket előre tudatták volna, t. Orosz András és Csicsery Antal urak által valódi magyar szivességgel fogadtattak, s archivumaik, úri házaikkal egyszerezre nyíltak meg bűváraink előtt.

Ezalatt Horváth Mihály, Nyáry- és Thalyval Pálócra érve: a gróf Barkóczy-kastély s a fényes nemzetség levéltára, a nemes úrnő s derék férje intézkedéséből, már készen várta őket. A grófnő képviselője t. Reisz úr minden lehető kitüntetéssel fogadá az érkezőket, a ház lelkes asszonya pedig Triestből táviratilag melegen üdvözlé vendégeit, sajnálatát fejezván ki, hogy betegsége miatt körükben nem lehet. Mire másnap Horváth Mihály a következő távirattal felelt:

„Hadik Ilona grófnőnek Triestben.

Kitünő fogadtatásunkban mindenütt jelen lenni érezzük Excellentiád honleányi magasztos szellemét; de örömiünk csak akkor lenne teljes, ha hódolatunkat személyesen fejezhetnők ki. Adandó alkalommal ezt tehetni legforróbb óhajunk. — Excellentiátok levéltárából becses adalékokkal gyarapítjuk hazánk történelmét.“

Valóban, a pálóczi gr. Barkóczy-archívum annyi érdekeset nyújtott, hogy noha a kereséssel — a jó lajstromok folytán — nem sok időt kelle tölteni: mégis, az ott működött tagoknak naponkénti, késő estig, éjjig tartó munkásságra való szükség, hogy a kitzűzött zártilásig a történelmileg becsesh okmányok lemásoltassanak, illetőleg kivonataik elkészíttessenek. Pedig 7-kén estére Nagy Imre és Véghely is megérkeztek Csicserről, hol Orosz András úrnál több okmányt lemásoltak, — s miután Csicsery Antal úrnál 1100 dbnál többet számláló igen nevezetes levéltárra bukkantak, úgy hogy e nagy tömeget tüzetesen átvizsgálni s értékesíteni rövid idő alatt teljes lehetetlen: fölkérték a szives házi urat, engedné a Történelmi Társulatnak, egy évi használatra Pestre szállítani ezen okmányokat.

Ebbe Csicsery úr hazafias készséggel beleegyezett, s így a mintegy tíz ívnyi — regista-szerű — tüzetes térítvény két példányban elkészítésére Poór Antal tagtárs úr Csicserből maradván, Nagy és Véghely Pálócra jöhettek. Alig kezdtek azonban itt, elnökük s két társuk segítségére, működni: midőn a bizottság Pálócra létének híre elterjedvén, a szomszédos Mokcsáról Ung egyik östörzsökös családjának a Mokcsayaknak két tagja, M. Ödön és Cajus urak, testvérek, jöttek át Pálócra, tiszta hazafiúi buzgalomból meghívni búvárainkat családí levéltárak megtekintésére. A szives meghívásra b. Nyáry és Véghely azonnal átrándultak s több mint 100 db becses régi okmányt szemeltek ki s hoztak el, térítvény mellett a társulat számára, a derék tulajdonosok engedelmevel. Sőt a lelkes Mokcsay testvérek szivességüket még azzal tetézték, hogy másnap M. Ödön úr, Pinkóczra is átvitte Nyáryt és Nagy Imrét, rokonai: a Pálóczi Horváth család levéltára átvizsgálására, melyben nevezett tagtársaink szintén becses adatokat, különösen egy majd harmadfélszáz éven át folyó — magyar nyelven írt — nemzeti naptárt találtak. Ennek lemásoltatás végetti átengedése iránt is megtették az intézkedések a hasonlóképe jeles szivességet tanúsított Pálóczi Horváth család tagjainál. Míg Nagy s Nyáry Pinkóczra búvárodkodtak: Thaly Ungvárra rándult be, a Homonnai Drugethek és gr. Bercsenyi Miklós régi híres lakó-varának megismerésére. Majd ismét még az nap mindhárman visszatértek Pálócra, — munkájukat befejezendők.

Megemlítjük e helyen, hogy Pálócrról Horváth Mihály a sept. 5-iki határozat szerint, mindjárt 6-kán reggel írt Bélybe b. Sennye y

Pálnak, — kitől másnap megérkezett a válasz. Ő Exja írja ebben, hogy a csörgői eset híre reá nagyon kellemetlenül hatott; bocsánatot kér az udvariatlan fogadtatásért; erősíti, hogy ő megtette annak idején a kellő intézkedéseket: hanem tisztjei nem teljesítették; ezek hanyagságával menti magát, s elégtételül írja, hogy „kemény dorgáló leveleket“ küldött nekik. Ugyan ezt ismétlé ő mlga. sept. 11-én Leleszen személyesen, a praelatus és házfőnök urak előtt, — de a társulati tagok közül egygyel sem méltóztatott szólani, noha tudtára adatott, hogy épen a csehül járt csörgői bizottság két tagja is jelen volt akkor Leleszen*).

Ne többet e kelletlen tárgyról! . . . .

A homonna-sztárai bizottság Kassáról elindult négy tagja sept. 4-kén estére Homonnára érkezett, hol az ide is kiterjedő figyelmi lelkes gróf Hadikné ő exja szives közbenjárása folytán özv. Andrássy szül. Szapáry grófnő — a ministerelnök édes anyja — kegyeskedett számukra ősi kastélyában szállást rendelni, míg más részről Hadik-Barkóczy grófné megbizottja t. Újfaluassy főszolgabíró úr fogadta őket. Ugyan a magasztoslelkű Barkóczy Ilona grófnő eszközlése folytán, a már csak leányági örököseiben virágzó nagyhirű Homonnai Drugeth nemzetség levéltára azonnal megnyílt bűváraink előtt, — kik teendőiket, ezen, fájdalom, már igen megcsonkult, megfogyott, de azért maradványaiban is béces archivumban harmadnap alatt befejezvé, 7-kén Sztárára utaztak. Rendeltetésük e másik helyén találkoznak aztán Hajnik és Pesty tagtársakkal, s ekként számban, erőben gyarapodva, ernyedetlen szorgalommal hozzáálltak a meglepő gazdag és kitünőleg rendezett gr. Sztáray és Gersey Gróf

---

*) Hallottuk azt is, hogy ő Excja fényes nemzetségének levéltárát, — mely Csörgön az átszállítás ideje, tehát évek óta ládákbán beszőgezve feküdt — nagy részben megették az egerek, mit most vettek észre, midőn a nyáron, állítólag a mi számunkra, nyitogatni kezdtek volna. Tán ezt rösteltek ő Nmlga tisztjei? . . . Elég röstelni való biz az; de ha már megcsett: annál inkább ki kellett volna tární, — legalább bűváraink kiválogatták s a még menthetőt megmentették volna, a családnak és a tudományak.

Elég az, hogy a csörgői eset egyetlen sajnós emléke zempléningi, különben oly fényesen sikerült kirándulásunknak, — melyet, hogy úgy esett, hiszszük, hogy a nemes báró a posteriori tán még társulatunknál is inkább fájlalja.

Szerk.

Pethő-féle egyesített archivumok tanulmányozásához. Számos, igen nevezetes okmányt találtak és másoltak le itt, köztük vagy 15 Árpád-korit, s még oly távol vidékeket érdeklőket is, mint pl. Temes vármegye.

De bővebben úgy az ő, mint a többi bizottságok levéltár-büvárlatai tudományos eredményéről s az illető archivumok ismertetéséről, magok a jövő füzetünkben közlendő bizottsági jelentések fognak szólni; — a mi tisztünk e helyütt csak a kirándulás historicumának vázolója.

A homonna-sztárai bizottság tagjai a gr. Sztáray levéltár gazdagságát, érdekességét, s gr. Sztáray Viktor úr őnagya s főúri családjának megnyerő szivességét, kedves előzékenységét versenyt magasztalva érkeztek 11-kén délre Pálócra. Útközben Barkó és Vinna vár romjait megmászva, a vinnai kastélyba is betértek Draveczky Aurel úrhoz, kinek szintén több érdekes családi okmányát lemásolták, átvizsgálták.

Ekkép 11-én délben a pälöczi és homonna-sztárai bizottság tagjai együtt voltak a gr. Barkóczy vár barátságos falai között, — s együtt indultak be a Bodroghözbe, vissza az ős Leleszre, Ung és Felső-Zemplén okmánykincseiből merített történelmi adatokkal méhokként megrakodva. Este Leleszen értekezlet tartatott, melyben a másnap d. e. 10 órára kitűzött zárlés sor- és tárgyrende így állapított meg:

1. Elnöki megnyitó beszéd, Horváth Mihálytól. 2. A homonna-sztárai bizottság jelentése; előadó: Szabó Károly. 3. A pälöczi bizottság jelentése; előadók: Nagy Imre és Véghely Dezső. 4. A leleszi bizottság jelentése; előadó: Nátafalussy Kornél. 5. Thaly Kálmán irodalomtörténeti értekezése a Rákóczy-nóta és induló eredetéről, koráról, hatásáról. 6. Elnöki zárszó.

Sept. 12-kén nagyon élénk, zajos volt a leleszi prépostság ódon palotája. Kora reggeltől fogva mindenfelől robogtak az úri fogatok e vendégszerető ösfalak közé, Zemplénből és Ungból; — sőt még a távolabb Beregből és Szabolessből is jöttek vendégek. A „Zemplén“ és „Ung“ című sa.-újhelyi és unghvári hírlapok ugyanis eleve hirdették a zárlés idejét, a Bodroghöz vidéke pedig magoktól a szíves házi uraktól értesült. Ekként, zárlésünkön igen válogatott haligatóságot üdvözölhattünk; u. m. a nagyérdemű s igazi magyar szellemű ft. prémontrei rend számos tagjain kívül, Zemplén és Ung, különösen a Bod-

rogköz, értelmiségéből s nemességéből sokakat, név szerint a lelkes Matolay Etele zempléni alispán, Szirmay, Klobusiczky, Orosz stb. urakat.

Az ülésen — mely a régi történelmi arczképekkel díszített közép-teremben tartatott — Horváth Mihály püspök és Kaczvinszky Viktor jászóvári praclátus és leleszi prépost elnököltek, kit elnöktársa, mint társulatunk új alapító tagját, általános éljenzés közt jelentett be. A megnyitó beszéd és előadások, a sorrend szerint következő, kitünő érdekeltséggel hallgattattak mindvégig, — az előadókat zajos éljenek jutalmazták.

A 10 órakor megnyílt ülésnek — melynek végén elnök meleg szavakkal köszöné meg a ft. rend és t. közönség részéről a társulat iránt tanusított szives részvétet — d. u. 1 óra felé lön vége. Azután mintegy 80—90 terítékű fényes ebéd következett, melynél a sok szelleműs felköszöntés egymást éré, úgy, hogy a lakomának csak délest felé szakadhatott vége.

A tagok közül némelyek már ez este oszladozni kezdtek ; ki Szerencs, ki Patak, ki Kassa felé. De a legtöbben csak másnap búcsúztak el a feledhetlen kedves emlékü Lelesztől ; így Szabó Károly, Nyáry, Thaly, Nagy Imre és Gyula, Véghely és Eötvös, kik 13-kán mindenekelőtt S.-A.-Újhelyre menve, ott Matolay alispán ur szives kalauzolása mellett Zemplén vármegye igen gazdag levéltárában pár órát töltének. E csekély idő alatt is eléggé meggyőződtek, hogy ezen archivum egyike hazánk legterjedelmesebb s dúsabb megyei levéltárainak, s általában többen használták már, — még távulról sincs kiaknázva. Zemplén leendő monographusa leggazdagabb forrását találandja benne. Nevezett búváraink azon rövid pár óra alatt is lemásoltak néhány kiváló becsű okmányt.

Újhelyről Kassára menő útjokban Széphalmot érintvén : a kegyelet érzelmeivel látogatták meg Kazinczy sírját és lakháza helyén, a még bevégtetlenül álló diacsarnokot. . . .

Szabó Károly s Eötvös kutatásaikat Kassán még folytatták, főként ó-könyvészeti irányban, — a többiek siettek vissza Pestre szeretve tisztelt elnökünk után, kit a sept. 14-kén megnyílt országgyűlés teendői a fővárosba szólítának.

Ez, íme, a Történelmi Társulat zempléni kirándulásiának vázlatos képe, mely ha tán hiányos vagy halvány : azt csak

tollunk gyöngesége okozta. Ám az elfelejthetlen kedves emlékek és hála, melyet a derék zempléniek és ungiak, különösen pedig a fennkölt szellemű úrhölgy, Hadik-Barkóczy Ilona grófnő önmaga, az ép oly nemes mintszívélyes gr. Sztáray Victor, sa jászóvári mélt. praelátus Kacvinszky Victor úr, e szelíd lelkű és tudós főpap, továbbá ft. rendjének leleszi és kassai lelkes házfőnökei és tagjai iránt magunkkal hoztunk és sziveinkben táplálunk, — az a hála, mondjuk, s azok a kellemes emlékek, nem fognak elhalványulni soha!

— A Magyar Történelmi-Társulat october havi választmányi ülése e hó 5-kén tartatott Horváth Mihály és Ipolyi Arnold alelnökök, szép számú választmányi tagok és szakkedvelő közönség részvéte mellett.

Horváth Mihály megnyitván az ülést, néhány meleg szóval üdvözli az egybegyűlt tagokat, s kívánja, hogy a szünnapok alatt szerzett üdülést továbbra is megtartsák s ezáltal minél kitartóbb munkálkodásra képesítve legyenek.

Mindenekelőtt a legutóbbi — júliusi — választmányi ülés jegyzőkönyve hitelesítettven, ezután titkár a folyó ügyeket terjeszti elő. Megjegyzi, hogy miután a vidéki kirándulás szellemi eredményét az illető tagok már Leleszen, a zárúlésen vázolták volt: arról a jelen ülésen a szóbeli előterjesztések ismétlése annál inkább el fog, a leleszi megállapodás értelmében maradhatni, minthogy különben is a bizottságoknak tüzetes írott jelentései fognak a jövő november 2-iki ülésen fölolvastatni.

Bemutattatik Hornyik János v. tag jelentése Harmath Károly tagtárs úr által Pozsonyból beküldött két kecskeméti régi magyar köriratú pecséttrajzról. Hornyik tudatja, hogy e pecsétek mindegyike, az ő „Kecskemét város történeté”-ben már pontosan ismertetve, sőt kiadva volt. (II. k.) — A pecséttrajzok közlése tehát fölösleges.

Id. Mogyoróssy János tagtárs úr Békés-Gyuláról beküldi a Gyula határában általa fölfedezett s állítólag még az Árpád-királyok korából való **Giula** feliratos határkö rajzát és leírását. Mint a régészet köréhez tartozó, az Akadémia archaeologiai bizottságához fog áttétetni.

Titkár bemutatja a belgrádi szerb tudományos Akadémiától a Zichy-codex és a Századok megküldött példányai viszonzásául a tár-

ulat részére érkezett történelmi kiadványokat, s jelenti, hogy a Zichy-codex első kötetének megküldetéséért még a hód-mező-vásárhelyi reform. főgymnazium igazgatósága külön iratban tolmácsolja köszönetét.

Bergfest Rezső sz. kir. Selmeczbánya városának irattárnoka, saját maga által összeállított három rendbeli regestát küld be a nevezett város gazdag levéltára régibb okmányairól, 1244-től 1748-ig, melyek bár többnyire birtokviszonyokat illetők, mindazáltal néhány történelmi érdekű is van közöttük. Szives köszönettel fogadtatik.

Csaplár Benedek v. tag előterjeszti a magyar- és erdélyországi kegyes tanítórend általa irandó történetének nyomtatott tervrajzát, — mely tüzetes kidolgozású vázlat, a monographiák általános minta-tervrajzának megállapítására kiküldött bizottság munkaköréhez becses adalékul szolgálván, ezen bizottságnak adatott ki.

Rötth László temesi alispán beküldi a társulat részére az Ormós Zsigmond társ. alapító tagnak Temes vármegye főispánjává lett beiktatása ünnepélyén tartott beszédek 10 példányát. — Köszönettel vétetik, s miután a társulatnak könyvtárt alapítani céljain kívül esik: a példányok a jelenlevő v. tagok közt osztattak ki.

Thaly Kálmán a XVI-ik századból való (1582—1594) s becses művelődéstörténeti adatokat tartalmazó öt magyar végrendeletet: Homonnai Drugeth Ferencz és Miklós, Wárday Mihály, Zeleméry Mihályné és Dobosy Lászlóéit, mutat be, a vörösvári, Rákóczi-Aspremont levéltárból, s lemásoltatásukat indítványozza; — egyszersmind fölkéri a zemplén-ungi kirándulásban részt vett tagokat, hogy a társulat részére másolt hasonszerű magyar okmányok- és leltárakat sziveskedjenek mielőbb betérjeszteni. Másodelnök úr, h. Nyáry Albert és indítványozó már benyújtották az általuk másoltakat, sőt utóbbi azokat még ezen öt, azóta föltalálttal szaporítja. — Mindkét rendbeli indítvány helyeseltetett s a jelen öt végrendelet lemásolására Eötvös Lajos úr, t. tag, kéretett föl.

Titkár a következő 15 új tagot jelenti be:

a) Alapítók, száz-száz frttal:

Szerémi herezeg Odescalchi Arthur Szkiezón, Bars vármegyében, és a jászóvári prémontrei prépostság Jászón.

b) Évdíjasok: Buzogány Áron cultusministeri titkár és Paál Gyula belügyministeri számtiszt Budán, Matolay Etele zempléni alispán S.-A.-Ujhelytt, Matolay Victor h. ügyvéd Homonnán, a prépostsági

könyvtár Leleszen, Tabódy Jenő földbirtokos Budaházán u. p. Nagy-Kapos, Walkovszky Miklós gymn. tanár és Schuller Samu, Buzáth Károly, Orincsay László, Zlathényi Gyula h. ügyvédek Munkácson, Bognár Géza h. ügyvéd Sopronyban és Thóldt József földbirtokos Liptó-Nagy-Selmeczen, u. p. Rózsahegy. Mindnyájan egyhangúlag megválasztattak.

Az említett új évdíjas tagok közül Thóldt József úr egyszersmind a „Török Hold politikai és történelmi változásairól“ írt és 1860-ban Geroldnál Bécsben németül megjelent munkája egy példányát, és Ernő főherczeg 1586-iki eredeti pecsétlenyomatát küldi be a társulatnak. Köszönettel fogadtatván, az irattárban őriztetni határoztatott.

Erre következtek az értekezések. Ú. m.

1) Botka Tivadar nagy tanulmánynyal s rendkívüli szakismerettel írt terjedelmes értekezésének: „A vármegyék ös alakulásáról s szervezetéről“ negyedik részét fölolvasta Szilágyi Sándor. A szokott érdekeltséggel hallgatott értekezés befejeztével szerzőt lelkesen megéljenzék. A jeles műnek a Szolga-Győrök körül szóló tételci, Nagy Imre, Wenzel Gusztáv és Ipolyi Arnold tanulságos észrevételeire adtak alkalmat. Nagy, a dunántúli Szolga-Győrt és Karakót tagadja, hogy valaha vármegyék lettek volna, hanem várispánságoknak tartja. Ily értelemben nyilatkozott Ipolyi is, — azonban mind ők, mind Wenzel méltó magasztalásokkal illeték a kitűnő értekezést, mely füzeteinkben még az idén közöltetni fog.

2) Frankl Vilmos mutatta be eredetiben a zemplén-ungi kirándulás egyik legérdekesebb leleményét, t. i. azon II. Ulászló király által 1507-ben Gersei Pethő János részére kiadott czímereslevelet, mely Sztáran a gr. Sztáray-levéltárban találtatott, s melyben a nevezett uralkodó, az említett főúrnak — kit mint gyermekei nevelőjét különösen kegyelt — családi czímerét kibővíti, kiváltképeni kedvezményül megengedvén neki, hogy czímere fölött, úgy a mint az adománylevélre festve van, az ő — Ulászló — továbbá fia, az ekkor még csak egy éves Lajos és neje Anna királyné képcit viselhesse. A terjedelmes és nagy díszszel kiállított oklevélen csakugyan ott díszlik Ulászló arczképe, trónon ülve, szelíd, aluszékony, „Dobzsc“ kifejezésű arczával, előtte jobbról fia áll koronásan, balról mellette pedig a királyné, — de ennek képe már jóformán meg van rongálva. A képek

művészi beccsel bírnak s a német iskola valamelyik művésztől valók. Sokkal hanyatlóbb művészet látszik már ugyanezen okmányok II. Miksa által kiadott másolatán, mely még Miksa arczképével is megvan toldva. Ipolyi érdekes festéztörténeti megjegyzések közt constatálja, hogy a királyok képeinek e czímerbe adományozása, a maga nemében unicum, miután a Forgáchok czímerében levő, Wenzel által emlékeztetbe hozott Mária királyné képe nagyon Syren-szerű, s kétes: vajjon csakugyan a nevezett királynét ábrázolja-e? Wenzel örömmel hangsúlyozza a tényt, hogy ezen most, gr. Sztáray Victor úr szivességéből eredetiben bemutatott okmány fölfedezésével II. Ulászló és II. Lajos királyok eredeti egykorú arczképeit birjuk; melyeknek lefényképeztetése végett az okmány közöltetni fog az archaeologiai bizottsággal. Bővebb leírását a homonnasztrái bizottság jelentésében veendik olvasóink.

3) B. Nyáry Albert mutatott be és olvasott föl egy nagybecsű nyelvészeti és műveltségtörténeti ereklyét, úgymint egy 1488-ban a kaktai (ma: Párkány) plébános által leírt magyar incantatiót, vagyis a pogány szertartásokból a keresztyénségbe átjött varázsimát, mely különféle lóbetegségek elűzésére használtatott. — Ipolyi Arnold, mint a magyar mythologia nagymestere által irandó bevezetéssel meg fog jelenni a Századokban. Eredetijét Nyáry, saját családi levéltárukban Bagonyán találta.

4) Thaly olvasta föl b. Nyáry Jenő, az ép oly szerencsés, mint fáradhatlan régész két rendbeli tudósítását, legújabb pilinyi ásataisairól, — melyeknek meglepő eredménye, az ottani Leshegyen egy új, vaskori temető fölfedezése. E helyütt már is két, lovastól, kutyástól, fegyverestől eltemetett lovas vitéz holttestét ásatta ki, tömérdek mindenféle ékszerekkel, — pl. gyűrűk, gyöngyök, karikák, boglárók, és egy keleti jellegű feliratos pecsétnyomó, mely meghatározás végett Rómernek fog beküldetni.

Végül Thaly mutatta be Szluha Ferencz híres beszédének, melyvel a pragmatica sanctió elfogadását a rendeknek ajánlotta, 1723-iki eredeti kiadását, és egy „Bachusnak vig birodalma“ czimű magyar színművet, mely 1724-ben Pesten a k. r. gymnasium növendékei által adatott elő. Ez utóbbi közöltetik az illető monographus Csaplár Benedek úrral.

— **A m. tud. Akadémia** II-ik osztálya a nyári szünetek után első ülését október 9-én tartotta, Lónyay és Csengery elnökök jelenlétében, Horváth Mihály osztályelnök vezetése alatt. Horváth tudatá az osztályljal, hogy miután Rónay Jáczi n r. tag és a II-ik osztály titkára, király ö Fölsége által a koronaörökös mellé hivatott meg egy évi időtartamra magyar történettanárnak s ez állomását már el is foglalta: helyettesítése iránt a jog az alapszabályok értelmében az osztályfőnökököt illetvén, — ö, eme jogával élve, ezennel Frankl Vilmos levelező tagot bizza meg, mint helyettest az osztálytitkári teendőkkel. Mire Frankl rövid szavakkal megköszönve a megtiszteltetést, igéri teendői pontos vitelet, — azután pedig a fölolvásó asztalhoz ült, székfoglalóját megtartandó. Értekezése önálló részletet képez „Pázmány életé“-nek III-ik kötetéből, s azon fontos diplomai szerepet adja elő, melyet a lángeszű magyar bíbornok 1632-ben a szent-szék-nél, mint Ferdinánd rendkívüli római követe vitt. Pázmány diplomai missiója főként a svédek és észak-németországi protestansok ellen s oda vala irányozva, hogy a pápa a francia királyt a svédeknek való segélyadástól elvonni törekedjék. Az értekezés világos és folyékony előadásban van tartva és a kornak és viszonyoknak széleskörű ismeretével iratott.

Ezt követte Thaly Kálmán jelentése II. Rákóczy Ferencz politikai és hadi levéltára másoltatásáról. A hosszabb szóbeli jelentésből kiemeljük, hogy az országgyűlés által megszavazott javadalmazásból Thaly a tavaly Vörösvárról általa elhozott 94 csomag érdekesbenél érdekeseb, magyar, latin, német, francia, lengyel és orosz nyelven írott Rákóczi-féle okmányokat f. é. aug. hó végeig mind lemásoltatta, a 100—120 db eredeti török okmányt pedig Szilády Áron fordítá le. Erre Thaly f. é. szeptember hó közepén az egész szállítmányt visszavivén Vörösvárra, a II. R. F. korára még hátra levő ottani összes okmányokat, u. m. 40 fasciculust magával hozá. Sőt a páratlan szívességu tulajdonos, gr. Erdödy István úr engedelméből, ezúttal a levéltárnak birtokviszonyokat illető lajstromozott részéből is — az oda keveredett politikai actákat kiválogatván, — amazok kiegészítéseül szintén elhozta. Remélhető, hogy a 40 csomag és e kiszemelt okmányok másoltatása a tavaszra be lesz fejezve, — és vele II. R. F. egész politikai és hadi levéltára teljesen lemásolva lend; ekkép aztán sajtó alá rendezése megkezdethetik, — a mi annál kívánatosabb, minthogy e nagyfontosságú acták nemesak hazai, de világtörténelmi becses birnak, s a ma-

gyar ügynek a spanyol örökösödési és északi háborúval volt szoros kapcsolata folytán, Spanyolországtól, Versaillestól, s Londontól és Hágától, Konstantinápolyig, Benderig, Varsóig, Pétervárig és Berlinig nyúlnak el diplomatiái szálaik. A lajstromozott részből kiszemelt okmányok közül Thaly többeket ismertetett, pl. Zrínyi Péter 1670. ápril 17-kén kelt eredeti levelét, 1688-iki érdekes följegyzéseket II. Rákóczi Ferencz ifjúságára s a jaroslawi uradalom megvételére s kezelésére, és 1711—12-ben az emigráció ott tartózkodására vonatkozó adatokat. Figyelmezteté a genealogokat, hogy a Rákóczy-Aspremont levéltárban tőmérdek nenzékrendi adat: 15 teljes fasciculus létezik, melyekből a Rákóczy, Báthory, Zrínyi, Frangepán, Lorántffy, Gerendy, Thelegdy, Wesselényi, Bethlen, Gersci Pethő, Homonnai Drugeth, Dersfi, Wárday, Zeleméry, Dobó, Széchy, Batthyányi, Bánffy, Upor, Serédy, Pálóczy, Petthe, Alaghy, Mágócsy, Perényi, Muzsnay stb. magyar, továbbá a Báthoriakkal s utánok a Rákócziakkal vérrokon Kosztka, Lubomirszky, Siniaowsky, Sagresky, Radziwill lengyel családokról. Ezek közül felolvas a Rákócziak nenzékrendére oly adatokat, melyek az e család geneológiájában Nagy Ivánnal a XIV és XV-ik században látható házalogot betöltik, és későbbi családájukat is kibővítik. Bemutat továbbá eredetiben egy igen nevezetes adománylevelet, melylyel VI. Károly, mint spanyol és siciliai király („Yo el Rey“ aláírással) 1723. jul. 3-kán — tehát a pragmatica sanctio létrejötte évében — a bujdosó II. Rákóczi Ferencz fiának III. Györgynek Siciliában két falut, mint majoratust, és azonfelül 2500 scudi évdíjt adományoz „Comes de Valle Giunchi“ czímmel, oly föltétel alatt, hogy R. György és ivadécai Siciliában, mint a király hívei lakjanak s a „Giunchi gróf“ nevet viseljék. Thaly indítványára, Óváry Lipót Nápolyban élő s ott az Akadémia megbizásából működő hazánkfia, a helyszíneü továbbí nyomozásokat fog tenni ez ügyben: meddig bírta, R. György Giunchi és Contrasto falukat? — melyekbe hogy 1723-ban tényleg beiktattatott, a siciliai hatóságok által az okmányra vezetett spanyol záradék tanúsítja. — Annak is biztos nyomára jött jelentéstevéü hogy a Rákóczi-levéltárnak birtokviszonyokra vonatkozó részét is ki- vitte magával R. Ferencz 1711-ben, és hogy az még 1728-ben is külföldön volt. Jelentését hálás megemlékezéssel s köszönettel fejezé be a hazafias és tudománypártoló gr. Erdödy István iránt.

Az Akadémia által a chronologiai naptárra kitűzött pályadíjra

két munka érkezett be; melyek Ipolyi Arnold, Torma Károly és Finály Henrik tagoknak adattak ki bírálatra.

Az akadémiai bizottság oct. 7-iki értekeztetének tárgyai közül kiemeljük, hogy előadó, K r y t o b o u l o s magyar és görög kiadásait mint már egészen készeket bemutatta, csak a bevezetést várják még Konstantinápolyból Dethiertől, s akkor e világtörténelmi érdekű munka, a francia kiadással egyszerre, végre-valahára megjelenhetik. Az Árpádkori új Okmánytárból is ismét egy új kötet — merőben Kún-László kora — áll készen a fáradhatlan Wenzeltől, s a Történelmi Tárból még három kötet fog az idén befejeztetni, t. i. Vitnyédy levelei második kötete Fabótól, Rhédey László levelezései Nagy Ivántól, és a Kemény-levéltár P. Szathmáry Károlytól.

— Régi magyar községi pecsétek a Koháry-levéltárban. A már 1869-ben e nevezetes családi levéltárból közölt régi magyar községpecsétekhez, Szent-Antalon eszközölt f. évi újabb búvárlataim alkalmával, b. Nyáry Albert barátommal még az alább ismertetendőket találtuk, — melyekkel a szatmári béke előtti ismeretlen magyar községi pecséteknek a Századok által eddig közölt, — Nagy Gyula juliusi kimutatása szerint 98-at tevő száma — 105-re emelkedik. Ugyanis.

1) Gyöngyös-Pata városának 1654. 8. Jan. in Oppido Pata kelt s Koháry István szócésényi főkapitányhoz, mint egyik földesurához, szóló levelén látható egy, mostani tíz krosnál csak valamivel nagyobb kerek pecsét, ostyába nyomva. Körirata: PATA VARNAD PET. * *. A közből levő téren farkas fut, fölötte ágakon három rózsza.

2) Szintén „G y ö n g y ö s - P a t a i L a k o s o k,“ actum Gyöngyös-Pata, die 16. Aug. 1723. datum alatt fölírnak gr. Koháry István országbíróhoz Pestre. A levélen egy hüvely magasságú és szélességű kerek ostyapecsét. Körirata: PATHA · VÁROSA · PECSITH · 1710. Tehát még a szatmári békeelőtti ez is. A középteren: futó farkas, fejfel visszatekintve, szájában szőlőlevél, fölötte egy kis kereszt.

3) A „M a g y a r - F ö l d w á r v á r o s i J o b b á g y s á g“ 1654. julius 17-kén fölír „Chyászár és Koronás Király Urunk ö Fölsége Nagy-Győr várában lakozó Berdóczy Györgynek, mint mincünkünk igazságszerető földesurunknak, — Nagy-Győrré.“ Kerek ostya-

pecsét, egy hüvelyk átmérőjű. Közepén pajzs, melyből két szélről két, kúpfödelű, három-három ablakos, vártorony magaslik ki. Mi van magán a pajzson? a lenyomat kopottsága miatt ki nem vehető. Azonban épen megmaradt a körirat, melynek két szava, két külön szalagon áll, úgymint: + DVNA + ❖ FOLDVAR †. Érdekes tudni e levélből, hogy a XVII-ik században Duna-Földvárt vegyest így, vagy Magyar-Földvárnak nevezték magok az ottani lakosok is.

4) Gr. Koháry István országbírónak czimezett egy ma már üres levélborítékon, mai 20 kros nagyságú, kerek ostyapecsétet találtam, mely Pest vármegyei Úri helységé. Közepén, hegyével fölfelé fordított nagy szántóvas, mellette mindkét oldalról egy-egy hatágú csillag s a jobb csillag alatt négy golyó. A pecsétet díszes szalag környezi, melyen e fölirat. VRI · PÖCSET - 1709.

5) Pest vármegyei „Pátyi fölső-sori lakosok“ de dato Páty, 13. July 1713. irnak Bajtay Istvánnak, gr. Koháry István praefectusának, Szécsénybe. A levélen 20 kros nagyságú, kerek, már nagyon elkopott pecsétnyomóval piros spanyolviaszba nyomott pecsét. Közepén koronátlan paizs, s ebben buzogányt tartó kar. Körirat: PATI · FALV · PECETI. Noha évszám nincs, mégis a betűk régies jellegénél, a pecsétnyomó elhasznált ódon véseténél, továbbá az U és Cs helyett alkalmazott V és C régi helyesírási használatánál fogva hátrán állíthatni, hogy e pecsét még a XVII-ik században készült.

6) „Thót-Almásiak közönségesen“ aláírással e Pest vármegyei falu közönsége 1708. oct. 11-kén Laczkovich László Pest vármegyei labancz alispánhoz levelet, s a „tóth-almási jobbágyok“ 1729. febr. 10-kén gr. Koháry Istvánhoz kérvényt intéz, a község pecsété alatt. Mindkét iraton ugyanazon, egy hüvelyk átmérőjű, kerek ostyapecsét lenyomata látható, e körirattal: ❖ TOT : ALMAS : POCZETI ❖. Tehát a pecsét legalább is 1708-ból való. A körirat szalagon van, mely középteret foly körül; e téren sokágú és három virágú növény terjeszkedik, melynek szára tövei mellett két felől két kis kereszt vagyon.

7) „Körös városa főbírája Fruttus Márton, tanácsival együtt, és közönséges lakosok mindnyájan,“ — fölirnak Koháry István füleki fő-, és Bélteky Pál ugyanottani alkapitányokhoz. „Actum in afflicto Oppido Körös, die 16. 7-bris Anno 1670.“ Egy hüvelyk átméretű kerek ostyapecsét, — az eddig ismertetet több-

féle nagy-körösi pecsétektől különböző. Igen czifra szegélyzetű négyesegű pajzsban terebélyes fa (körös?), és díszes szalagon e körirat: **KOROS ✽ VAROSA ✽ POCHEŦI ✽ A. D. 1631. ✽** Ez volna tehát legrégebb magyar köriratú eddig ismert pecséte Körös városának. — Ugyane város főbirája és tanácsának gr. Koháry István országbíróhoz de dato Aszód, 1722. aug. 22-kén intézett levelén egy más, ahhoz hasonló pecsét van, melyet a Századok 1869. évf. 499. lapján ismerttettem, csak hogy az ugyanazonos nagyság és véset mellett az a különbség látszik, hogy míg a most említettnek körirata után A. D. 1687 áll: addig e Koháry-félén a körirat csak ez: **KOROS · VAROSA · PE-CSETE ✽** s az évszám — de a rozsz lenyomat miatt kivehetlen — a paizs közepén lévő terebély fa törzse mellett két oldalt volt bevésve. Tehát hogy mikori? határozottan nem tudhatni, s épen azért, nem is sorolom az újon föllelt 1711. előtti községi pecsétek közé.

THALY KÁLMÁN.

— **Adalék a Klement-ügy könyvészetéhez.** A „Századok“ 1870. évi január, február és mártiusi füzetében érdekes adatokat olvashatni b. e. Szalay László és Valentinus Bujdosó (Thaly Kálmán) tollából II. Rákóczi Ferenc egykori diplomatája, a később oly szomorú véget ért Klement János Mihályról. Olvashatjuk ott az életrajz folyamában politikai eselszövényeit, melyek végre őt egyszerű csalóvá tették s érintve látunk egy külföldi röpivot is (Századok, 1870. 185. l.), mely kivégeztetésekor jelent meg róla és eszközéről Lehmann György Henrikről. Vajjon egy-e eme röpivot az, mely a Nemzeti Muzem Jankowich-féle könyvei között, Crim. 222. jegy alatt áll vagy csak egyike az efféle alkalmakkor megjelenni szokott népies kiadványoknak? nem tudom, de mint a Klement-ügy könyvészetéhez tartozó érdekes apróságot jónak látom e helyütt megismertetni.

Betűhű czíme imez:

„Relation der Execution So den 18. April a. e. in Berlin An Clement und Lehmannen vollzogen worden, Wobey das Urtheil Und absonderlich auch Die Rede so Clement auf dem Schau-Gerüste An das Volk gehalten. Gedruickt im Jahr 1720.“ 4-rétben 4 számozatlan levél.

Tartalma röviden így adható vissza: April 8-án hozatott Klement és Lehmann 200 főnyi fődözet alatt külön kocsin Spandauból Berlinbe, a hol minden lelkész parancsot kapott a foglyok meglátogatására, kik közül Klement az idősb, Lehmann az ifjabb Schmidtet választotta. A mondott hónap 18-án reggeli fél kilencz óraker vezették ki őket a fegyvtörvényszékről; az idősb Schmidt ment elől a „világhírű gonosz“ Klementtel, kít az ifjabb Schmidt követett Lehmannal. A menet sok ezer ember kíséretében vonult az újpiaezra, hol a vérpad volt fölállítva, melyről a gonosztévők ítélete olvastatott föl. Klementé így hangzik: „Miután ő fölségsértés és nyílt árulás bűnét követte el, más gonosztettekkel egyetemben, — ezért neki tüzes harapófogókkal kell két ízben megszakgattatni és aztán kötél által meghalnia.“ Ez után közölve van a magába térő bűnös Klementnek egy kegyes beszéde, melyet a kivégzés leírása követ, s végül néhány anagramma olvasható a Joannes Michael Clement névre, minő p. o. En mala è dolis et hinc necem.

Közli · EÖTVÖS LAJOS.

— **Az államlevéltár ügye.** A budavári új országház épületében az államlevéltárnak szánt helyiségek készen állanak, s a belügyminister 1872-ik évre előirányzott költségvetésében látunk is egy tételt a bécsi két cancelláriai levéltár leszállítási s a budai új államlevéltár felszerelési költségeire fölvéve. De a tisztviselők állomásaira még semmi előirányzat nincsen, — s így attól lehet tartani, hogy majd mind a leszállítás, mind pedig — s ez a fő — a belső berendezéssel oly nagy mérvben összefüggő fölállítás és szekrények készítése, nem a kellő szakismerettel s a tudomány igényeinek megfelelőleg történend, a szakképzett vezetők és intézők hiánya miatt. Pedig akkor a szekrényekre tervezett tekintélyes összeg (9000 frt), — kidobott pénz leend, s így a tisztviselők kiuevezésének 1873-ra halasztásával nemcsak hogy az ügy marad továbbra, de a költség-megtakarítási czél sem leend elérve. Legalább a két-három főtisztviselőt 1872. elejével okvetlenül ki kellene nevezni s Brüsszelbe és Münchenbe, az ottani mintaszerű államlevéltárak beosztása és berendezése tanulmányozására kiküldeni, s úgy aztán az ő javaslataik alapján hozzáfogni a szervezéshez, fölállításhoz. A Bécsből és Kolozsvárról Budára hozatandó okmányok szállításának is az ő felelősségük

alatt lenne csak szabad végbe menni, a mit még megelőzne az erdélyi főkormányozók kilencz-tized részben haszontalan levéltára történelmileg becses okmányainak — valamint a kir. kamarai levéltárainak is — szakszerű segregatiója; mert minek ama 42 szobára menő archivum roppant molesét Kolozsvárról nagy költséggel fölszállítani, — mikor a mi benne valamit ér, csak két-három szobára való? Hanem természetesen, a kiválasztásnak szakférfiak által, előre megállapított tervzet szerint kellene történni, — ezért is szükséges a főbb tisztviselők azonnali kinevezése. Ajánljuk e megfontolásra érdemes ügyet mindazon t. képviselő urak becses figyelmébe, kiket hazánk közmívelődési és tudományos fejlődése érdekel. Bízunk különben, hogy e nagyfontosságú eszme hő pártolói: Csengery Antal, Horváth Mihály, Várady Gábor, nem hagyandják azt cserben, épen a megvalósulás küszöbén, hanem a kellő mederbe terelendik, hathatós befolyásukkal.

— **Kolozsvár Története.** Jakab Eleknek általunk is sokszor emlegetett, pályanyertes nagy munkájából „Kolozsvár Története“ az I. kötet július hó folytán megjelent, — de azon havi füzetünk akkor már ki volt nyomva, azután közbe jöttek a nyári szünidők, és így csak most van alkalmunk e monumentális mű forgalomba bocsátását jelenteni. Mindenesetre díszére válik az úgy a nagyszorgalmú szerzőnek, mint a nemes városnak, mely e munkát — a m. kir. államszolgálat a m. kir. egyetemi nyomdában Budán — oly fényvel és ízléssel állíttatta ki, hogy e tekintetben minden eddigi monographiai kiadványainkat fölülmúlja. Maga az elbeszélő rész, vagyis az ősidőktől I. János király haláláig (1540.) terjedő első kötet, 640 nagy 8-adrétű lapot tölt be, melyhez járul külön kötetben az „Oklevéltár“ első darabja, 420 lapon, továbbá ismét külön kötetben a Kolozsvár városára vonatkozó pompás térképek, rajzok és pecsétek másolatai. Mi azon szerencsés helyzetben valánk, hogy e becses munkát mindeneknél előbb, még kéziratából, 1870-iki évfolyamunkban (50—54 l.) kissé bővebben ismertethettük, — akkori czikkünkre utaljuk tehát a t. olvasót addigis, míg amaz ismertetés után, most már majd bírálati megjegyzéseinket is közölhetni fogjuk.

— **Török-magyarokori Történelmi Emlékek.** A m. tud. Akadémia történelmi bizottsága kiadásában megjelent „Török-ma-

gyarkori Történelmi Emlékek“ hetedik, vagyis a „Török-magyarkori Államokmánytár“ ötödik kötete elhagyta a sajtót a szünnapok alatt. Ezen a XVI. és XVII-ik század történeteire nevezetes világot derítő vállalatot, tudvalevőleg, Szilády Áron és Szilágyi Sándor szerkesztik, s a jelen kötetet 1671 elejétől 1678. május 2-káig kelt okmányokból állították össze. A szám szerint 355 db okmány (levelek, utasítások, diplomaiati jegyzékek, egyezmények, pontozatok stb.) legnagyobb részt az erdélyi muzeum levéltárából és pedig gr. Kemény József gazdag gyűjteményéből vétetett; innét, túlnyomólag az erdélyi történelmet érdeklik, de nem csekély számú az általános hon-történet körébe is bevág. Többnyire magyar nyelvűek, és így nagyobb mérvű elterjedésre alkalmasok hazánk olvasó közönsége között.

— **Vitnyédy István levelei.** Az akadémiai történelmi bizottságnak a főtebbi mellett még egy nagybecsű kiadványa jelent meg legközelebb; ez a „Magyar Történelmi Tár.“ XV, vagyis az „új folyam“ 3-ik kötetében foglalt „Vitnyédy István Levelei,“ 1652—1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcs-történetéhez közli Fabó András (Garády) m. akad. l. tag. „Első kötet 1652—1662. A nagy Zrínyi Miklósnak különösen kedvelt belső emberétől, a lángeszű és ép oly ravasz, mint merész Vitnyédytól 272 lapon 245 levelet tartalmaz e kötet, mely közül majdnem mindegyik érdekes s egynémelyik valóban kiváló becsű. De főérdeme e leveleknek az, hogy ismerettük, használatuk nélkül Zrínyi a költő és hadvezérnek, a XVII-ik század ezen egyik legnagyobb férfjának tüzetes életrajzát megírni nem lehet, — annyi bennök a reá és műveleteire vonatkozó kisebb-nagyobb adat. Igen jó szolgálatot tön tehát azok sajtó alá rendezésével a gondos és szorgalmas Fabó, — ki a kiadvány becsét még azzal tetéző, hogy Vitnyédyről derekas életrajzot s minden egyes korszakhoz korjellemző s ezért a használatot és helyes megértést kevésbbé jártasoknak is megkönnyítő bevezetésekot csatolt, — azonkívül, hogy magokat a leveleket is egyenként tartalmi kivonatos címekkel látta el. Csak az a kár, hogy a kiadványban több oly lényegesebb sajtóhiba maradt, mely az értelmet nemesak megzavarja, sőt olykor épen más, helytelen jelentésre viszi át. Néhány oly hibát is vettünk észre, mely úgy látszik, a nem eléggé biztos olvasásból eredt. Mindezek

aránylag véve csekély ségek, mert avatott ember hamar észreveszi s kiigazítja, — de a kevésbbé szakjártások kedvéért jövőre célszerű lesz több ügyelettel lenni, különösen a nyomdai javításra.*)

— **A magyar királyság Alkotmánytörténete.** A szünnapok ideje alatt a fővárosi mellett a vidéki sajtó is meghozta a maga maradandó értékű termékét a történetirodalom mezején. Csáthy Károly debreczeni jóhírű könyvtáros jeles kiadványát értjük, *Ladányi Gedeon* debreczeni tanár főntezimzett művének utolsó füzetét. E harmadik, terjedelmes füzet, vagy kötet, a magyar alkotmány történetének igen változatos és tanulságos részét: a XVII-ik század elejétől a XVIII-ik elejéig, vagyis a bécsi békétől a szatmári békéig terjedő kort tárgyalja. Érdekes kor, átalakulások, új pactumok, változások kora alkotmányunk viszontagságteljes történetében. S szerző elfogulatlan, higgadt ítéllettel s a források bő ismeretével oldotta meg föladatát. Előadása világos, folyékony, és jó magyarságú. Hanem mikor sajtóképeni tárgyán kívül jár, Ladányi nem látszik oly lelkiismeretes gondot fordítani az események pontos előadására, mint midőn az alkotmányfejlődési mozzanatokat fejtegeti; pedig az ezekre befolyással levő hadi stb. eseményeknél is, ha már említetnek, ugyanazon gondosságot várnök. Így pl. hibásan állítja szerző a 298. lapon, mintha az 1697-iki Hegyallya táji népfölkelest Károlyi Sándor nyomta volna el, — holott azt nem Károlyi, hanem Buttler egri várparancsnok és Vaudemont herceg

*) Ime, csak hirtelenében néhány példa: 64. l. „barátságos passust“: értsd „bátorságos passust;“ 23. l. „... gyalog jó puskást, kik az hadakat és puskásokat őrizték,“ értsd és olvasd: „... kik az hidakat és portusokat őrizték;“ 146 l. „teljék be ő Nga“, olv. „ő Ngán,“ t. i. az a-nak fölrántott vége, régi írásokban n-nek, vagy m-nek olvasandó; 151. l. utolsó sor s 152. első: „el is fogom vinni az Ngod ajánlós kegyelmességét“, olv. „el is fogom venni az Ngod ajánlott kegyelmességét.“ U. o. „Szendy basát“ h. olv. „Szeidy basát;“ az 156-ik lapon (9-ik sor) a „confusiójára“ szó lehetetlen, hogy az eredetiben így álljon; inkább *consolatiojára*. A 168. l. 10. s. „Boszna legyen“ h. olv. „haszna legyen,“ s az utolsó sorban „delincálta“ h. „delineálta.“ A 250. l. al. 8. s. „egyertévtén“ h. olv. „így értvént;“ a 251. l. 10. s. „németség“ h. olv. „nemesség;“ stb. stb. S az 55. l. al. a 9. s 10. sorb. a rosz commatisatió folytán ne úgy értsd, mintha Leopold herceg halt volna meg, hanem, hogy a császár meghalván, Leopold herceg vette magához a tárház kulcsait.

csapatái semmisítették meg. Ladányit nyilván Károlyi 1703-iki dolhai actiója ejtette tévedésbe. Figyelmeztetjük még, hogy midőn a 340. lapon Rákóczi Emlékiratai két állításában, a béke elfogadására névze ellentétet keres: ott, ha figyelmesen átolvassa a mint idéz és állít, — épen nincs semmi ellentét; s Forgách nyilatkozata után tett észrevételéből is a fejedelemnek épen nem az tűnik ki, mintha Rákóczi már 1704-ben semmi áron nem akarta volna a Habsburg-dynastiát, — sőt ellenkezőleg, világosan mondja, hogy mind ő, mind a nemzet ráállanak vala József királysága alá hajlani, ha Leopold a trónról lelép.

Ezek csak futólagos megjegyzések; igyekezni fogunk a tüzetes ismertetésre mindenestre méltó művet részletesebb bírálat alá venni, — addigis azonban kifejezzük óhajításunkat, hogy szerző folytassa munkáját az 1711-ik évnél tovább is, ha lehet, egész a legújabb korig.

— **Levéltárhúvárlat.** B. Nyáry Albert és Thaly Kálmán aug. hóban mintegy három hétig dolgoztak a szent-antali hg K o h á r y-levéltárban, mely idő alatt utóbbi a Rákóczi-korból 50—60 ivnyi jegyzetet készített s Nyáryval egyetemben az egész roppant tömegű rendezetlen részen, az 1869-iki futólagos átnézés után megegyeszer, gondosan végigmenvén, — tömérdek történelmi becsű okmányt választottak külön. A nevezetcsb férfiak levelezéseit külön csomagokra rendezték, a Rákóczi-kort évek szerint. Kiváló figyelemmel voltak továbbá a műveltség-történeti adatokra s a végek történetére, mire névze a Koháry-levéltár szerfölött gazdag. — Azután Selmezbánya sz. kir. város dús levéltárában töltöttek néhány napot, Goldbrunner városi főispán úr ő mlga által a legelőzékenyebben fogadtatva. Itt a XVI-ik század még rendezetlen missilis leveleit vizsgálták át, és 1495-től 1590-ig mintegy 400 igen becses missillist válogattak ki, rendesen regisztrálták s kivonatokat tettek belőlök. Nyáry a Radvánszky-család nevezetes levéltárában is dolgozott Radványben, s felcs regestákat készített ottan is. Nagy Imre pedig Soprony város levéltárában tőn a XIV. és XV. századról becses fölfedezéseket.

— **Pályázati eredmény.** A m. kir. Akadémia főtítkára jelentí, hogy a magyar hölgyek alapítványából a történelmi kortan kézi könyvére 1871. sept 3-ki határidővel kítüzött jutalomra ugyan e határideig következő pályamunkák érkeztek be: I. A kortan kézi könyve. Jelige: In. examine . . . . litterarum debet attendi . . . maxime datum litterarum seu dies emanationis privilegiorum, atque

annorum positio.“ Verböczi p. II. tit. 17. II. A Történelmi kortan kézi könyve. Jelige: Nem fényleni, használni akarok művemmel. A Pór Antal által visszaajánlott hölgyalapítványi jutalomból hirdetett egyptologiai pályakérdésre, melynek határideje 1871. oct. hó elseje volt, nem érkezett pályamunka.

— **Vegyes közlések.** Nagy-Szebenben a városházánál, raktárátalakítás alkalmával legközelebb egy lédára akadtak, mely telve volt régi okmányokkal, u. m. Izabella királyné levele, erdélyi fejedelmek által kiállított menevéd- és egyéb levelek s más 15., 16. és 17-ik századi irományok, melyeknek átvizsgálásával a Királyföld avatott története: Seivert Gusztáv szebeni városi tanácsos bizatott meg. — A Miskolczon megjelenő „Borsod“ című lap sep. 14, 21, 28 és oct. 5-iki számaiban „Régészeti és történelmi levelek meggyénkről“ cím alatt nagy szorgalommal és helyismerettel írt közlemények láttak világot Kandra Kabos aláírással, Tisza-Bábolnáról keltezve. Hasonló dicséretes közléseket a szombathelyi és sopronyi lapok is hoznak, saját vidékeikről. — A lefolyt tanév végén megjelent és hozzánk beküldött iskolai Értesítvények közül megemlítjük 1) a csík-somlyai gymnaziumét, melyben Imecs Fülöp Jákó „A székely nemzet mozgalmi a hazai fejedelmek alatt“ című terjedelmes történeti tanulmányt közöl; 2) a löcsei kir. reáltanodaét, melyben e tanoda hazafias szellemű s levéltári búvárlatokkal örmest foglalkozó igazgatója Hanthó Lajos, Gosnovicer Mátyás XVII-ik századi leveleskönyvét ismerteti, melyről már a Századok 1869-iki folyamában is (748. l.) emlékezett; 3) a kassai prémontrei főgymnaziumét, melyben „A classicai óda és Berzsenyi“ című irodalomtörténeti című tanulmány foglaltatik, Agáczy Norberttől. — Rüstow, a híres harcztörténeti és katonai író, legújabb munkája: Az 1870 — 71-iki porosz-franczia háború történetének magyar kiadása már teljesen, azaz mind a négy füzet, megjelent és kapható Ráth Mórnál. — Ugyancsak Ráth kiadásában már több mint fele részben ki vannak nyomva. s dec. folytán okvetlenül megjelenendnek Thaly irodalomtörténeti erekyéi a Thököly- és Rákóczi-korból, történelmi értekezésekkel, tájékozásokkal, két kötetben. E műben fog foglaltatni szerzőnek Leleszen fölvasott értekezése is a Rákóczi-nótáról és indulóról. — Dr. Flór Ferencz Pest városának a nyár folytán szeren-

cséltlenül kimúlt tiszti főorvosa, elhunyt fia „Flór Gyula alapítványa“ név alatt 20,000 ftot hagyományozott a m. tud. Akademiának — melynek I. tagja volt — oly kikötéssel, hogy abból 10,000 frtnak kamatai egyedül magyar történelmi czélok előmozdítására fordíttassanak. Reméljük, e kamatok évenkénti hova fordításáról nem az igazgató tanács, hanem a történelmi osztály vagy bizottság fog intézkedni. — Salamon Ferencz, mint hírlík, legközelebb elfoglalja az egyetemen magyar történettudományi tanszékét, és így ezentúl e tanszék, melyet eddig egyedül Kerékgyártó Árpád tartott elfoglalva, ezentúl két tanár által lesz betöltve. Óhajtjuk, hogy nemes verseny keletkezzék köztük, a mai materialisticus irányú ifjúságban a történelmi érzék minél nagyobb mérvű fölébresztésére!

Történelmi könyvtár.*)

— **Kolozsvár Története.** Irta Jakab Elek; a m. t. Akadémia I. tagja. Első kötet: ós, ó, és középkor. (513 Kr. e. — 1540. Kr. u.) Kiadja sz. kir. Kolozsvár város közönsége. Budán, 1870—71. A m. kir. egyetemnyomdában. Nagy 8-adr. 640. l. Ugyanehhez: 1) „Oklevéltár“ I. kötet. Nagy 8-adr. 420. l. Nyom. u. o. 2) „Kolozsvár Története világosító Rajzai.“ XXXVI. tábla egy kötetben. Nyom. a m. kir. államnyomdában Budán.

— **Török-magyarokori Történelmi Emlékek.** Kiadja a m. t. Akadémia tört. bizottsága. I. osztály. Okmánytár, 7-ik kötet. (Az „Államokmánytár“ ötödik kötete). Közli Szilády Áron és Szilágyi Sándor akad. tagok. Pest, 1871. Eggenberger T. akad. könyvtárúsnál. 8-adr. 552. l.

— **Magyar Történelmi Tár.** Kiadja a m. t. Akadémia tört. bizottsága. XV-ik, vagy a II-ik folyam III-ik kötete. („Vitnyédy István Levelei“ 1652—1664. Közli Fabó András akad. I. tag. első kötet, 1652—1662.) Pest, 1871. Eggenbergernél. 8-adr. 272. l. Ára 1 frt 50 kr.

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehesük: kérjük a t. szerzőket és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Kilenczedik füzet.

1871.

November hó.

A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungi kirándulása, 1871-ben.

I.

Horváth Mihály elnöki beszéde

a Leleszen, september 12-kén tartott zárülésen.

Üdvözlöm Önöket, tisztelt tagtársak, kik, mint a virágmezőkön megrakodott méhek kasaikba, úgy térnek vissza e középponti bizottság keblébe, terhelve újabb tudományos zsákmánynyal azon gazdag levéltárakból, melyeket nagyérdemű tulajdonosaik a Történelmi Társulat ez idéni vándor tagjainak megnyitni, Önök pedig átbüvárlani szívesek valának.

Üdvözletem mellett szíves köszönetet is mondok a hazai történelmi tudomány nevében, mind azon hazafiaknak, kik levéltáraikat számunkra megnyitották, mind pedig Önöknek, hogy történelmünk újabb gyarapítása végett ismét számos, e szép idényben bizonyára vígabban tölthető napokat áldoztak a történelmi adatok fáradalmas búvárlatára. Csak folytassuk, tisztelt tagtársak, e levéltári nyomozásokat még ezentúl is kitartással társulatunk szünnapjaiban: s mindnyájau örömmel látandjuk, mily roppant, egyelőre nem is sejtett adatkinces fogja hazai történelmünk gyarapodásában jutalmazni fárado-

zásainkat. Önök, jól tudom, megvannak erről győződve ; mert hiszen ép e meggyőződés indíthatta Önöket arra, hogy Társaságunk szűnidejét is ily fáradalmas bűvárlatokra fordítsák.

Hallottam azonban, de sietek hozzá tenni, nem most, nem ezen gyülekezet tagjaitól, kicsinylő nyilatkozatokat is Társaságunk e nembeli működéseinek eredményeiről, melyeket szó nélkül hagynom nem szabad. Elfognak azok hatni talán azok fülébe is, kik ezen tévedésben vannak, s megigazitandják tévedésöket.

Vannak, kik, mivel társulatunk minden ünnepeyes formaiságokat, minden zajt s lakomákat kerülve, e vidéki kirándulásain minden idejét egyedül munkának szentelve, oly szerény csöndben működik, hogy csak legközelebbi környezete hall valamit működéséről, azt látszanak hinni, hogy a mi ily zajtalanul lép fel, annak eredménye sem lehet igen nagy.

Vannak, kik azért kicsinylik e működésünket, mivel azt hiszik, hogy az országos nagy politikát, a nemzet életére feltűnőbbben kiható hadi s más zajos eseményeket illető okmányok már különben is elég ismeretesek lévén, azon részletekből, melyeket e levéltári bűvárlataink alkalmával napvilágra hozunk, a reáfordított fáradságot is alig érdemlő haszon háramlik hazai történelmükre.

Az elsőkre nézve, kik zajtalanságunkból következtetnek működéseink eredményeinek csekélységére, csak kevés a mondani valóm. Kivánatos volna ugyan, hogy a Történelmi Társaság vidéki kirándulásai is a levéltári kutatásokra azon helyeken, hova e kirándulások intéztetnek, nagyobb közönséget hozzanak össze. Ha ez történnék, nagyobb ünnepeységgel is lehetne megtartani e vidéki gyűléseket. Lehetne ily körülmények közt olyféle köz érdekűbb felolvasásokat is tartani, minőket Társulatunk kolosvári első, s hontmegyei második gyűlése alkalmával tartott. E felolvasásokból kétségkívül egynémi közvetlen haszon áradna a közönségre: ébresztenék az érdekeltséget a hazai történelem iránt tágabb körökben is ; fejlesztenék, mívelnék a történelmi érzéket azokban is, kik a történelmi tudományyal tüzetesen nem foglalkodnak ; és ekként tágítva a történelmi művek olvasásában gyönyörködők körét, jótékonyan, gyarapítólag hatnának

vissza történelmi irodalmunkra. De hogy a közönség e vidéki gyűléseinkre nem jön össze nagyobb számmal, melynek aztán a fáradságra méltó legyen felolvasásokat is tartani, nem a Történelmi Társulat hibája. Oka ennek nagy részt magában a gyűlések azon viszonyában fekszik, mely szerint Társulatunk feladata e vidéki gyűléseinél nem az, hogy nagyobb közönségű városokat, hanem oly levéltárakat keressen föl, melyek gazdagabb tartalmukkal történettudományunk gyarapítására szolgálhatnak. Ily levéltárak pedig vajmi ritkán léteznek oly helyeken, melyek nagyobb művelt közönséggel is dicsekedhetnének.

Azt végre, hogy Társulatunk e vidéki kirándulásainál nem tart, sőt el sem fogad örömet zajosabb lakomákat, hanem egész idejét zajtalan, de annál hasznosabb munkának szenteli, úgy hiszem, senki sem fogja büntül felróni társulatunknak.

Annál több mondani valóm van azoknak, kik azt hiszik, hogy mivel az országos nagy politikára, a hadi s más zajos vagy jelentékenyebb horderejű eseményekre vonatkozó okmányok már jobbára ismeretesek, azon morzsalék-részletek összegyűjtésével, melyek még ismeretlenek, alig hajtunk fáradságunkkal arányban lévő hasznot történelmünk gyarapítására.

Önöknek, Uraim, kik a tudomány szentélyébe eléggé beavatva vannak, úgy hiszem alig kell mondanom, hogy azok, kik e miatt kicsinylik Társulatunk működését, nagyban tévednek, s hogy ők sem általában a történelmi tudomány feladatát, sem különösen hazai történelmünket nem ismerik.

Mert vajjon, minek s milyennek kell lenni a történelemnek, hogy céljának, feladatának teljesen megfeleljen? E kérdésre már a római nagy szónok és bölcs M. T. Cicero megírta a választ, mondván: hogy „a történelem az idők tanúja s az élet tanító mestere.“ A történelemnek tehát, hogy feladatának megfeleljen, tanúskodnia kell az idők minden viszonyairól; meg kell fejtenie az időben előforduló események minden indokait, ki kell hűvelyeznie azok rejtélyesebb oldalait s minden következményeit, hogy valóságos tükre legyen az időnek; át kell ülelnie az egész emberi életet, miként az lefolyt minden kisebb s nagyobb eseménycivel, s az ezek előidőzésében munkás rugonyokkal; át kell ülelnie s visszatükröznie az emberi életet min-

den nem csak lármásabb, esattanósabb, de minden csekélyebbeknek látszó részleteivel is, mert csak ezek összessége alkotja az életet, mert igen gyakran figyelemre is alig méltatott okokból erednek a legnagyobb horderejű események. És csak így, ha az életet összességének teljében, minden oldalairól coneret positivitással tükrözi vissza, válhatik a történelem azzá, minek hogy céljának megfeleljen, lennie kell: az élet tanítómesterének.

Alkalmazzuk már e rövid, csak futólagosan vázolt elméletet hazai történelmünkre, s kérdezzük: vajjon tanítja-e az az idők minden viszonyainak? Vajjon átfogja s visszatükrözi-e az minden oldalairól, minden viszonyaiban s részleteivel a nemzeti életet?

Fájdalom, nem! Én legalább, ki már körülbelül negyven év óta foglalkodom nemzeti életünk letűnt korszakainak tanulmányozásával, úgy érzem, úgy tudom, hogy hazai történelmünk, bár elég terjedelmes könyvekben van is megírva, még koránt sem öleli át s tükrözi vissza nemzetünknek s az abban egymást fölváltott nemzedékeknek egész életét minden oldalú viszonyaiban. Úgy tudom, hogy van a nemzeti életnek több részlete, melyek eddigelé csak igen hézagosan s hiányosan vannak kifejtve s visszatükrözve, sőt nevezhetnék több olyant is, melyek még érintve is alig vannak.

Tekintsük csak röviden s futólag hazai történelmünk jellemét. Első tekintetre is úgy látjuk, hogy abban a nagy politikai csemények, melyek fényükkel, zajokkal a nemzetet eltöltötték, a nemzeti hiúságnak és chauvinizmusnak bízogtek, vagy következményeikben az egész nemzetre vagy annak nagy részére kihatottak, jelentékenyebb változásokat, haladást vagy ideiglenes süllyedést hoztak elő, — első tekintetre is látjuk, mondom, hogy ezek meglehetősen terjedelemben, számos esetben még apróbb részleteikkel együtt kifejtve, elbeszélve léteznek. Ugyanezt mondhatjuk azon kisebb-nagyobb harcokról, voltak légyen azok támadó kül- vagy belharcok, melyek zaja hazánk határaitban, többé kevésbé pusztítva, diadallal vagy vereséggel, a biztonságot, szabadságot, jóllétet emelve vagy alácsülyesztve lezúgott. Még nemzetközi külviszonyaink is türehető világba vannak helyezve.

Úgy látjuk, hogy a nemzeti életfolyamnak leginkább ezen három oldala körül forog összes történelmünk. Mondhatnánk ta-

lán, hogy még e három irányban is több helyt lézagosságot találunk az indokok megfejtésében, a folytonosság kimutatásában. És még nagyobb valósággal mondhatnánk, hogy a letűnt nemzedékek minden politikai intézményeit, közéletök minden jelentékenyebb mozzanatát sem ismerjük eléggé kimerítőleg. A cselekvő, iránytadó egyéniségeknek pedig, melyeknek tulajdonságai, erőnei és bűnei, gyöngeségei s hibái, szenvedélyei s fogatkozásai gyakran feltételező befolyással hatottak az események alakulására, a fejlemények előnyös vagy káros voltára, — még ezeknek jellemrajzait sem bírjuk számos esetben eléggé híven s kidomborítva előállítani.

De ha mind ebben nem volna is hézag és hiány; ha történelmünk már teljes hűséggel s kimerítőleg tükrözné is vissza nemzetünk egész politikai életét, minden intéstitióinkkal, ezeknek minden időnkénti módosulásai- s átalakulásaival; ha teljesen bíránk is az idegen támadások visszaverésére, az elnyomott, megcsontított szabadság visszaszerzésére vívott kül- és belharczok, felkelések s forradalmak történetét; és végre, ha kimerítő pontossággal s hézagtalan folytonosságban ismerünk is már eleink minden nemzetközi viszonyait, béke- és háború-szerződéseit: vajjon nem maradt volna-e már semmi teendők hazai történelmünk mezején? Vajjon csak ezen három-négy oldalú viszonyokban van-e összefoglalva s kimerítve a nemzet összes élete? Csupán ezekből áll-e az, mit e tartalomdús szóval jelzünk: civilisatió?

Ki nem tudja mily jelen'ékeny szerepet já'szanak a nemzetek életében, haladásában vagy hanyatlásában az úgynevezett erkölcsi érdekek: a tudományok és művészetek, a vallások és erkölcsök miből'lete, a vallási felekezetek egymás iránti jogviszonya, a hitélet kisebb-nagyobb élénksége, a köz s a családi erkölcsök tisztaságának különféle fokozata, a fölvilágosultság és értelmi sü'etség, az előítélet, vakhit és babona? Ki nincsen meggyőződve, hogy a mivelődési eszl.öz'knek, a sajtónak, iskolának időnkénti állapota, a tanrendszer minősége, a tanszabadság foka, a tanszakok tekintetében uralgó divat, mondhatni elhatározó befolyást gyakorol a külön népek, nem különben mint ugyanazon nép külön nemzedékeinek haladására vagy stülye-

désére, virágzatára vagy pangására? Kell-e vajjon még azt is említenem, mennyire függ a nemzet vagyónállapota, s cvvel együtt míveltsége, virágzata, súlya, hatalma s befolyása megszo- kott mindennapi főglalatosságaitól, iparától, kereskedelmétől, forgalmától, s ezeknek feltételező körülményeitől, a forgalmi s közlekedési eszközök mi karban lételétől? És a jólétnek, virág- zatnak mennyire feltételező tényezői a közerkülesiség, a családi s házi élet mibenléte, a divatozó koreszmék, szokások stb. minősége?

Igen is, mindezeknek összegéből s mozaikszerű kapcsola- tából és egymásra való kölesönhatásából áll a nép, a nemzet élete. S a történelemnek, melynek feladata, hogy a nemzeti élet tükre legyen, ha minden igényeket kielégíteni akar, az élet mind ezen ágait át kell ölelnie, azokat korszakonként, emelke- désök vagy hanyatlásuk különféle alakzataiban s folytonossá- gukban előtüntetnie.

Kérdem már: ilyen-e már nemzeti történelmünk? És ha, fájdalmasan bár, de tagadólag kell válaszolnom: vajjon nem az-e ennek legfőbb oka, hogy eddigelé leginkább a csattanósabb politikai s nemzetközi életre, a harezok és forradalmak zajos eseményeire vonatkozó adatok gyűjtettek hasonlíthatatlanúl na- gyobb szorgalommal, mint azon okmányok, melyek a közmívelt- ségi állapotokat, az erkölesi érdekek mibenlétét, a esöndes, zaj- talan, s ezért a figyelmet könnyen is elkerülő, mindennapi élet viszonyait tüntetik föl?

Való igaz, értelmes új korunkban ezekre is kiterjedt már a figyelem, s egynémely szorgalmas bívarunk kitartó ügyeke- zete jelentékeny adalékokkal járult már nemzeti életünk, ezen talán kevésbé érdekesnek látszó, de annál tanúlságosabb, s mondhatjuk, hasznosabb oldalainak felvilágosításához. De mily kevés ez ahhoz, a minek még összegyűjtetnie kell, hogy törté- nelmünk közmíveltségi, értelmi s erkölesi oldalait is kellőleg visszatükrözhesse nemzeti életünknek! Mennyi még a hézagos- ság minden lépten-nyomon!

És mind ezen adatokat lehetőleg teljesen összegyűjteni, ren- dezni s kritikailag megrostálva a tudomány használatára előkészí-

teni, leginkább a Történelmi Társulat fődadata. Meg vagyok győződve, úgy érezzük ezt mindnyájan, kik e Társulat tagjai vagyunk.

Nem volt-e tehát igazam, tisztelt tagtársak, azt állítván, hogy sem általában a történelem feladatát, sem különösen hazai történelmünket nem ismerik, a kik Társulatunk működését az aprólékos adatok összegyűjtésében, s e mostanihoz hasonló levéltári kutatásokban kicsinylik?

Igaz ugyan, hogy egy-egy levéltár átbúvárlása néha vajmi csekély eredményt mutat elő! Mert fájdalom, az emberek minden korban nagyobb figyelmet fordítottak a szokatlan, zajos, esztelen eseményekre, mint a köznapi élet zajtalan, de áldásdús foglalkodásaira; nagyobb buzgalommal jegyezték föl a szenvedélyeket fölizgató, az érzékeiket megragadó bünt s iszonyatos, dúlásaikban válságos jeleneteket, mint a csendes erényt s a szellemi és erkölcsi tevékenységnek eredményeikben jótékony, nemes szüleményeit. S innen van, hogy néha hosszabb időt igényelt, fáradalmas búvárlatnak is vajmi csekély a gyümölcse.

De ne csüggedjünk, tisztelt tagtársaim! A kitarító, nemes célú munkának nem maradhat el eredménye. Ha mi ezen levéltári kutatásokat számos éven át folytatjuk; ha az ország külön vidékein létező, kisebb-nagyobb levéltárakat szorgalmasan áttanulmányoztuk, s ezekből nagyobb részben összegyűjtöttük azon adatokat, melyek közmívelődési állapotaink történetének egyes jelzői, s nemzeti életünk nagy kertjének mind meg annyi virágszájai: akkor büszke öntudattal fogjuk érezni, hogy Társulatunk megoldotta feladatainak legfáradtságosabbikát, de egyszersmind legszebbikét s leghasznosabbikát is. És akkor, ne kételkedjünk, föl fog tűnni nemzetünk keblében a hivatott művész is, ki ezen virágszálakat, nemzetünk dicsőségére, egy bokrétába fűzve, meg fogja írni nemzeti életünk kimerítő, tanulságos történelmét.

H. M.

II.

A leleszi bizottság jelentése.

Tisztelt Választmány!

Alúlirottak társulatunk ez évi vidéki gyűlése alkalmával a jászó-prémontrei kanonokrend gondjaira bizott leleszi országos Levéltár átvizsgálásával bízván meg, mihelyt szept. 5. rendeltetésünk helyére érkezünk, azonnal kitűzött ezélunk valósitásához fogtunk. Mielőtt azonban hat napi szakadatlan működésünk végsikeréről számot adnánk, szabadjon minden más előtt eme ősrégi prépostság s a vele egybecapcsolt nagyhirű levéltár viszontagságait főbb vonalaiban érintenünk, és csak azután kutatásunk eredményéről egyenkinti jelentésünket s a levéltárban található okmányok általános kijelölését előterjesztenünk.

A XII. század második tizedében, Franciaország északkeleti tájain létesült prémontrei kanonokrend még a nagynevű alapító, sz. Norbert magdeburgi érsek életében, 1130-ban, magyar földön is szives fogadtatás- és lelkesült pártolásban részesült. A honalkotó Árpád fejedelmi ivadékai s az ország egyházi és világi nagyjai vetélkedve emeltek hajlékokat az evangéliumi tanok új hírnökeinek, a nyugoti polgárosodás munkás és edzett bajnokainak.¹⁾ Monostoraik száma már egy század folytán ötvennél több, igen jól megadományozott s tekintélyes prépostságra szaporodott.²⁾ E monostorok között alapítási sorrend sze-

¹⁾ Fessler, Geschichte der Ungern. I: 298.

²⁾ A prémontrei prépostság számát illetőleg eltérők a vélemények. Layruol Szervác általános prémontrei helynök negyvenötre (Fuchshoffer Czinár. Monaster. II: 2.), Mallyo József egykori jászómindszenti pr. esperes-plébános s nagytudományú régiségbúvár „Brevis Notitia Circariae Hung. Ord. Praem.“ cz. kéziratában ötvenre, Pázmány Péter esztergomi bibornok-érsek ötvenhatra (Péterfy, Concilia. In appendice), Katona István lihetőleg Kazzy nyomán hatvankettőre (v. ö. Defensiv honor. Eccl. p. 46.), végre a rend évkönyvei) v. ö. Lud. Car. Hugo, Annales Ord. Praem. I. k. az

rint harmadik helyet foglal a hazánk közéletében oly jelentős szerepet játszott sz. kereszttről ezimzett leleszi prépostság. Alapítóját a főuri családból származott, Bihar- és Zemplén vármegyékben birtokos Boleszláv vácezi püspökben tiszteli a hálás maradék, adományozván számára saját ősi javai mellett mindazon birtokot, melyet II. Bélától ajándékba kapott akkor, midőn megkereszteltetésével e tragikus sorsú királynok a keresztapai tisztet teljesíté. Eredetét, bár biztos adatok nélkül szükölködik az állítás, III. Béla korába 1186-ra helyezi többérdemes történetbúvár; annyi azonban bizonyos, hogy az eredeti alapító oklevél azon ismert bántalmazások alkalmával, melyeket Bolcszlav az ingerlékeny Inre királytól szenvedett, elcseszvén, a nevezett főpap II. Endre beleegyezésével 1214. újra alapítja a prépostságot.¹⁾ Ugyanekkor nem éppen jelentéktelen bővületet nyert az alapítvány a Nagy-Váradhoz közel fekvő Mikusa pusztában, melyet II. Endre a végből adományozott a prépostságnak, hogy meggyilkolt neje, a férfi lelkü Gertrudért, kinek földi maradványai részben a leleszi egyházban tétettek örök nyugalomra, ugyanott két áldozár mindörökre sz. misét szolgáljon.²⁾

Innen túl a hivatását, az idők súlyos viszontagságai daczára méltóan betöltött prépostság története összeesik a közhaza politikai s vallási történetével. Föltett ezélnokon azonban túl vinne, ha a leleszi prémontréiek változatos eseményekben gazdag hétszázados életére kiterjeszkedni akarnánk: e helytt tárgyunkra vonatkozólag csakis azt említjük meg, hogy az általános rendi hivatáson kívül még egy külön rendeltetést is nyertek az által, hogy prépostságuk hiteles helyi előjoggal s az evvel összekötött teendőkket fel-

---

indexben) hatvanötre teszik mindkét rendbeli társházainak számát. Napjainkban két, egymástól független prémontréi prépostság létezik honunkban.

¹⁾ V. ö. Katona, Hist. Crit. IV: 416. 553,; V: 180. — Fejér, Cod. Dipl. III. I: 153. — Péterfy, Concilia I: 83. — Pray, Annales R. H. I: 185.

²⁾ Kaprinay, Hung. Dipl. II: 195.

ruháztatott. Mely évben s melyik királyunk által? azt a távol régiség homályában eltűnő nyomok miatt meghatározni nem lehet, s csak azt tudjuk, hogy 1270. táján e jogának már gyakorlatában volt. Kitűnik ez a Csicsery-család által, az ezidei kutatások alkalmával társulatunk számára lemásolás végett ritka szives készséggel átengedett okmányok pontosan egybeállított jegyzékéből, mely szerint Lelesz 1271. hiteles helyként működött.¹⁾ A következő XIV. s XV. században fokozott buzgalommal folytatta közhasznú tevékenységét, s hatásköre nem csak a szomszéd, hanem a távolabb eső megyékre is kiterjedett. Pedig a prépostság jövedelmei, amint év-év után haladt, az erőszakos birtokfoglalások következtében tetemes csorbulást szenvedtek. A birtokvillongások ugyanis talán földrészünk egyetlen egy országában sem voltak oly gyakoriak, sem oly súlyosak, mint hazánkban. A leleszi levéltár szomorú tanúságot tesz róla, hogy a prémontréiek onnan az Árpád-ház sírbeszálltától kezdve le egészen napjainkig arra voltak kárhoztatva, hogy szüntetés nélkül birtokaikat védjék, s azok visszaszerzésében s biztosításában fáradozzanak. Főleg a nagyobb országos zavarok idején, midőn a törvényes fék meglazult, történt, hogy minden részről tömeges megrohanások intézettek birtokaikra, ki mit tudott és birt, azt foglalván le a maga számára. Nem volt elégséges, hogy Király-Helmecz már korábban odaveszett s Kapost a csicseri nemesek ismételt izben elpusztították, a csapást még tetézték a Pálóczy-testvérek, Mátyás és Mihály, midőn 1403. nagybátyjuknak, a rend évkönyveiben kiválóan magasztalt Domonkos prépost és drivesti címzetes püspöknek halála után Agárdy Lőrincz, Zerethvay Péter, Báthory András és István, Dobó-Ruszkay Jakab, Zerdahelyi Péter és Ferencz, Gegeni Ákos,

---

¹⁾ L. ez okmány bővebb ismertetését a pálóczy-bizottság jelentésében, Nagy Imrétől. — Eleddig a Kollár által (Amvenit. Hist. et Juris Hung. II: 111.) közzétett s 1290. kelt okmány, melyben Benedek leleszi prépost conventje előtt bizonyoságot tesz arról, hogy Imre és Miklós, Jánosnak fiai Ung megyéből, Pánk Jakab ungi ispánnak Fata nevű szolgálójukat hat márkáért eladták, tartatott e hiteles hely első kiadványának. V. ö. Jerney, A hiteles helyek ismertetése. Magyar történelmi tár. II, köt. 102, 1.

Dávidházy Antal, Nyarady András, Zelizy Pál, Mogyorósi Tompa János, Pinkóczy István, Csicseri Polhos Miklós, Barta Mihály, Budaházy György, Cseke Simon, Kisfaludy Péter és Márk kíséretében Leleszt éjnek idején, nem kímélve a convent egyházában kiterítve feküdt Domonkos holttestét, fegyveres kézzel megtámadták, az ellenszegülő rendtagokat földre sujtva meglhurcolták s tetteleges bántalmakkal illették úgy, hogy a verés következtében János levéltári ör elhalt, János perjel pedig elméjében megháborodott. Ezen jogsértő betörés alkalmával úgy az egyház és prépostság magánvagyonra, mint a házi s országos levéltár érzékeny veszteséget szenvedett. A levéltár ajtaja feltörtvén, a II. Endre által megújított alapítványi okiratot elvitték, a magánosak birtoklását igazoló okmányokat egymás között felosztották, a többieket pedig pogány kézzel tépték, megsemmisítették.¹⁾ Képzeltető tehát, mennyi történelmi kincs esett áldozatul a tudomány soha ki nem pótolható kárára! Hihetőleg illetén tények birták reá a Bachkay családból származott IV. Balázs prépostot (1451—1479.), hogy 1453., midőn Hunyady János országos főkapitány meghívása folytán a déli tájakon garázdálkodó török ellen táborba szállott, az irattárat magával vigye. Azonban maga ezen különben dicséretre méltó óvatosság is a levéltár kárával járt, az oklevelek egy része odaveszvé.

Még nagyobb csapások érték e prépostságot s vele együtt a levéltárat ama boldogtalan belviszályok idején, melyek a soha eléggé meg nem siratható mohácsi gyásznapi után hazánkat eláraszták. Ugyanis II. János prépost a Péchy-családból (1526—1547.), kezdetben a nemzeti párt választottjával, János királyllyal tartott, miért is I. Ferdinánd vezére, a haszonleső Serédi Gáspár Leleszre csapott s a prépostot foglyul ejtve Kövesd várába hurcolta, honnan azonban Homonnay Ferencz, ki Perényi Péter biztatására fegyvert ragadott, megostromolván

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. X, 4. 271. Az eredeti a jászói levéltárban. — A czinkosok főnöke Palóczy Mátyás, vagy mint őt újabb történetíróink nevezik: Máté, utóbb országbíró, Gara Miklós halála után pedig 1434. nádor lett! V. ö. Szalay, Magy. tört. II: 409.

Leleszt, rövid idő múlva kiszabadította. János utóbb látván, hogy a Szapolyai-párt nem képes elégséges segédet nyújtani, sőt hogy az eddig nyújtottat is drága áron kelle megvásárolnia, amennyiben Nagy-Kapost, más néven Kápolnás-Kapost 1532. Homonnay Ferencnek 900 forinton átírni kényszerült, már 1533. Ferdinánd hívéül szegődött, kitől aztán engedélyt nyert a maga s levéltár biztosítása végett monostorát várad módjára megerősíteni. Egyébkint már ez időtájtban a nevezett prépostnak oly kevés rendtársa volt, hogy kiküldések s egyéb hiteles helyi működések eszközésére világi papokat is kell vala alkalmazni. — Mily csekély védelmet nyújtottak azonban a különben sem igen erős falak, mutatja a Péchy Jánosra következtet Bódy Györgynek (1547—1559.) tiltakozása Homonnay Ferenc, Serédy Gáspár s István és mások ellen, kik a conventet foggyeres kézzel megrohanván, az okiratok részét magukkal vitték, részét pedig megsemmisítették. 1556. új ellen jelentkezett. Perényi Gábor, ki a korábbi időkben Bódyval baráti viszonyban élt, mihelyt a reformáció híve lett, Leleszre tört s magát a prépostság birtokába helyezvén, a hiteles helyet hivatalos működésében oly mérvben akadályozta, hogy az 1557. 21. t. z. szükségesnek látta elrendelni, miszerint felszabadulásáig az egri és szepesi káptalanok, meg a jászói convent től'ének be az illető vidékeken körét. Lelesz három év múlva felszabadult¹⁾ s Bódynak a esanádi püspöki székre történt áthelyezése után a dalmát származású Bolusich Ágostonban gondos prépostot nyert ugyan, de régi fénye s tekintélye hosszú időkre elhomályosult. Romlását eléggé szembetűnőleg rajzolja az 1567. 31. tez., melyben mondatik, hogy „a leleszi prépostság annyira meg van rontva, hogy itt már megbízó levelet sem lehet kiállítani, annál kevésbé nagyobb végrehajtásokat eszközölni; minck az az oka, hogy Schwendi Lázár a javakat, melyek a prépostság fentartására szolgáltak, Nagymihályi Sándornak, Vékey Ferencnek s Panka Péternek elzálogosította.“²⁾

¹⁾ Istvánffy, Hist. I. 19. p. 232.

²⁾ Forgács, Lib. XVI. 393. l. — Katona id. mű XXIV: 329. Jellemzők Verancz Antalnak Schwendi Lázárra s a többi

Ez az aggasztó körülmények között a prémonstreiek a folytonos támadások és erőszakos foglalások miatt sem lévén képesek rendes szerzetes házat tartani, a sokat szenvedett Bolusichnak 1567. decz. 27. történt halála után elhagyák Leleszt s elszélyedve élvén, egyenkint kihaltak, anélkül, hogy utódokat nevelhettek volna. Ily esetben, miután mind a hazai, mind az egyházi törvények azt rendelik, hogy az egyházi javak egyházi célokra fordíttassanak, a nemesek pusztán üresedésbe jött, de valósággal elhagyott prépostság érdemesebb világi főpapoknak a dományoztatott olyatén kötelezettséggel, hogy a hiteles helyi feendőik eszközzésére elégséges számú s kellő képzettségű áldozárokról gondoskodjanak. Azonban a felvállalt kötelezettségnek a válságos birtokviszonyok okozta nem elég pontos teljesítése,¹⁾ vagy a hazai törvények önkényes megsértésével kinevezett osztrák eredetű Langh Ferdinánd prépost iránt támadt személyes gyűlölet, vagy mindkét ok összemunkálása arra bírta az 1605. ápril 17. Szerencsen tartott országgyűlést, hogy a levéltárat két nemes hites tag, egy jegyző s egy írnok őrgondjaira bizza, kik aztán hivatalos kiadványaikban ily jogezímmel éltek: *Nos inquisitores litterarum et litteralium instrumentorum in Sacristia, sive conservatorio Ecclesiae s. crucis de Lelesz repositarum et legitimorum mandatorum Serenissimi Domini Stephani (t. i. Bocskay) Dei gratia Hungariae et Transylvaniae Principis et Siculorum Comitis executores.* Ezen levélkutatók öt éven át működének Leleszen,²⁾ míg nem Habardy László egri kanonok s bél-háromkúti apát, mihelyt 1610. a leleszi prépostság kormányával is megbízott, a világiak kezéből Zemplén vármegye közönsége

ezen kori német tábornokra vonatkozó szavai: „In tanta hominum multitudine et tanta licentia per tempus belli punitus quisquam nec visus nec auditus. Disciplinam ac severitatem laudatam ac olim celebratam praescis ducibus, interire crederes.“ Ep. ad Aep. Strig. Vicinae. 28. dec. 1566.

¹⁾ V. ö. az 1600. orszgy. 26. cz., mely rendeli: „ut in Conventu Lelesziensi sacerdotis sufficienti numero interteneantur, cum iam vix unus ibi fuerit.“ — Szirmay, Not. Hist. Com. Zempl. 105. l.

²⁾ V. ö. az 1608 : 12. és 1609 : 49. ttecz.

előtt azonnal visszavette az országos levéltárat, hogy azt élte alkonyán, 1620. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem s választott magyar király megbizottjainak engedje át.

A besztercezi országgyűlés ugyanis azon indokolatlan vád ből indulván ki, hogy a clerus javaival visszaélt s azokat nem az isteni tisztelet emelésére szentelte, hanem egyesek dőlyfűk táplálására, feslett életmódra, sőt a haza nyugalmanak felzavarására használták, — a többi között a leleszi prépostság birtokait is a korona elidegeníthetlen javainak nyilvánította s jövedelmeit, amennyiben a hiteles helyhez kinevezett négy konventtag s egy jegyző, fejenként kétszáz forintban megállapított évdíját felülmúltnák, a Tisza és Bodrog folyók szabályozására rendelte fordítatni.¹⁾ — Három év múlva, midőn az imént említett országgyűlés követelései s végzésesei lassankint feledésbe merültek, újra egyháziak kezében találjuk a conventet, melynek sok és régi idők óta használt s elkopott pecsétje helyett Somogyi Ferencz prépost (1654—1666.) az 1655. országgyűlés 103. tcz. engedélye folytán, újat készített, a régit pedig Zemplén vármegye által megsemmisítetteti.²⁾

A XVII. s XVIII. század összetalálkozásakor komoly veszély fenyegette a nagybecsű irattárt. Mokchay András³⁾ Lelesznek királypárti prépostja (1674—1680.) s választott erdélyi püspök, a megsértett polgári s lelkiismereti szabadság visszaküzdésére Thököly Imre által támaszott védelmi harez idején székhelyét a német őrséggel bőven ellátott Kassára tevő át, az országos levéltárat pedig nagyobb biztosság végett a közel fekvő unghvári erősségbe szállíttatá. De a hol menhe-

¹⁾ V. ö. a besztercezi végzések 6. s 36. ttezez. — Szirmay id. mű 150. l. — Frankl Vilmos, Pázmány Péter és kora, I: 553.

²⁾ Jerney id. mű id. l.

³⁾ Mokesai Mokchay András, Mokchay János és Daróczy Klára fia, Ungvármegye legrégibb törzsökös családjának ivadéka, kit az irók néha Maksaynak is irtak (Fancsali Dániel, Series Episcop. p. 31.), azonban helytelenül, — most már bizonyosan tudható, hogy a Mokchay család tagja volt. V. ö. Nagy Iván, Magyarország nemcs családjai. VII. 275. s 538. l.

lyet keresett, éppen ott érte kiszámíthatatlan veszteség az ország lakosainak e megbecsülhetlen vagyónát. Az említett várba szállásolt német katonának ugyanis nem ismervén az iratok értékét, azok nagy részét már-már ágyutöltésül használták fel, midőn Ungvár hőslélkű parancsnoka, a későbbi Rákóczi-kor egyik legkiválóbb alakja, gr. Bercsényi Miklós a körülményre miveltebb udvari szolgálái által figyelmessé levén, a még ép iratokat azonnal zár alá helyezi s 1701. ápr. 5. Brunócz várában kelt levelében fölhívja a leleszi conventet, hogy kebléből néhány hites tagot Ungvárra küldvén, itt az alispán s megyei jegyző jelenlétében az iratokat, akár lajstromozva, akár pedig csak úgy összeziláltan, mint azokat a kártevő lövészeknél találta, átvegyék, — adván az átvételről kellő nyugtatványt, hogy a lelkiismeretes átadás fölötti aggodalma se legyen.¹⁾ Az átvétel megtörtént, az okiratok Leleszre hozattak s Bercsényi-actáknak neveztettek el, annak emlékeül, hogy a végpusztulástól a derék gróf által mentettek meg.

---

¹⁾ Bercsényi levelét, mint drága ereklyét, nagy gonddal őrzik a prémontréiek s kiváló előszeretettel mutogatják a levéltárat fölfölkereső vendégeiknek. Szó szerinti szövege következő: „Reverendissime, Admodum Reverendi, et Reverendi Domini, Domini mihi observandissimi! Salutem, servitiorumque meorum promptitudinem. Non longo abhinc tempore Pixidarius suae Sacratissimae Majestatis in Arce mea Unghvariensi constitutus certa quaedam Litalia Instrumenta ad obvias quasve necessitates hinc inde dissipans, contigit, ut et Pictori, et Cocco meo Aulico aliquam partem Litterarum dedisset, ac tandem eruditiores servitores mei occasionaliter advertissent ejusmodi Literas majoris momenti, et quidem ad Venerabilem Conventum Lelesziensem pertinentes esse, rem mihi denuntiarunt, ubi tam magnum Regni, et Regnicolarum damnum advertens, Pixidarium accuratius examinari curavi, ubi nam, et qualiter ejusmodi Literae ad manus ejusdem devenissent, et an plura adhuc ejusmodi Litalia Instrumenta superessent, responditque sibi occasione receptionis Arcis a Rebellibus per Militis Germanicae Officiales assignatas esse ejusmodi Literas, ut pro usu artis suae pixidariae, quibus charta necessaria esset, ejusmodi papyrus applicaret, ac proinde nesciens Literas alicujus momenti esse, haecenus pro libitu dissipavit, quae vero adhuc extitissent, eas ad manus meas, ne ulterio dissiparentur recepi, facile conjiciendum tamen

Ekkor, másfél százados száműzetés után újra prémontréiek lakták az ódon falakat. I. Leopold ugyanis tekintetbe véve az egykor Magyarországon oly szépen virágzott rend századokon át szerzett érdemeit, hogy azonfelül, mint ezt az 1697. kir. visszaállító oklevél elismerőleg mondja, az Ausztriába kebeleztet pernecki prémontréi prépostság által a török háborúk idején nemes hazafiúi buzgósággal hozott 230,000 fonyi áldozatát némileg megjutalmazza, a többi között a leleszi prépostságot is a főntebb említett év jun. 12. Schöllingen Ferenc pernecki prépostnak adományozta olyképen, hogy az utóbbi által kinevezendő s ő felsége által megerősítendő leleszi prépostok mind a lelkiekben, mind pedig az ideiglenesekben a pernecki préposttól függjenek, ez ellenben köteles legyen elégséges számú rendi egyéneket tartani, hogy az isteni szolgálaton kívül, a hiteles helyi teendő- és kötelemeknek megfelelhessenek.¹⁾ Perneck azonban csak tizenhárom évig bírta a leleszi prépostságot s 1710. a morvaországbeli lukai apátság váltotta magához, melynek kebeléből következő férfiak bírták a leleszi prépostságot: Tahvári és Tarkeői Tahy Károly (1710—1729.) egyszersmind kir. táblai főpap s az egri püspöknek hat megyében teljhatalmazottja; — Brauner Mátyás

est, quam inaestimabile damnum a tot Annis dissipatae Literae Regnicolis causaverint, netamen Regnicolae plus ultra ab defectum Litterarum, quae in Conservatorium Venerabilis hujusce Conventus sepositae fuissent tam improvise patiantur, conscientiae meae duxi, ut Venerabili Conventui earum hunc praesentibus notificarer, ac simul humanissime requirerem, quatenus placeret Venerabili Conventui aliquos ex commembris suis cum Domino Notario Conventuali Ungvarium mittere, ubi in praesentia Dominorum Vice-Comitis et Notarii I. Comitatus Ungvariensis ejusmodi Literas adhuc superexistentes, sive registrative, sive in confuso, uti eas in Pixidario rehabere potui, recipere possint, datis super eiusmodi resignatione sufficientibus quietantijs, ut nullus de conscientiosa resignatione mea superexistere valeat scrupulus. Quibus me Venerabilis Conventus favore commendo, et manco Practulatarum Dominationum Vestrarum, Datum in Castello Brunoez. Die quinta Aprilis 1701. Servus paratissimus Comes Nicolaus Bercseny m. p.⁴⁾

¹⁾ Jászózi házi levélt. V. l. ajstr. 128. füz. 554. sz. — Annal. Ord. t. II. ad Perneck,

(1730—1733.); Kunitz Ferencz, Kunitz és Weissenburg grófja (1733—1763.); Lambek György 1763., még ugyanazon évben lukai főpát lett; — edlingeni Edlingen Teophil (1764—1779.); Todl Dániel (1779—1781.); utóbb lukai főpát; végül administrator czímmel Schochovszki Ágost (1781—1787.), lelkcs, munkás, hivatásuktól át-meg átha'ott férfiak, kik a prépostság elévült jogait új életre kelték, a másfél század zavarai által összekúszált birtokviszonyokat tapintatosan rendezték, az omladozó conventet az enyészettől megóvták s bővítették, új épületeket emeltek, szóval a letűnt évek kényszerű mulasztásait lankadatlan buzgalommal pófolgatták s társadalmi állásuknak díszet és fényt szereztek. A levéltár is mindent átkoroló tevékenységük szép emlékeit szállítá az utódokra. A rendetlenül szerteszétszórt okmányokat gondosan összeszedve évröndbe sorozták, lajstromozták s részben lemásolták, a jegyzők megrongált jegyzőkönyveit bekötötték, s végül a levéltári helyiséget négyszög kövekkel kirakatták s az ablakokat erős vastáblákkal s rostélyzattal biztosították.

Eredménydús munkásságuk gyümöleseit azonban nem soká élvezhették a lelesziek. A jelek, melyek az utóbb bekövetkezett catastrophát sejtették, már II. József uralkodása második évében mutatkozni kezdtek s évről-évre mind sűrűbben jelentkeztek, míg végre az 1787. okt. 16. e prépostság tűnő életének is véget vetett. Javai a vallási alaphoz csatoltattak, az irattári akták s jegyzőkönyvek pedig beesomogalva, négy kocsin, 1783. jun. 11. Budára a kir. kuria levéltárába szállítottattak, honnan 1791. a vidéki felek nagyobb kényelme végett, országos intézkedés folytán az egri káptalanhoz vitettek át.

Közel tizenhat évig birta az eltörölt prépostság birtokait a vallási alap, midőn b. e. I. Ferencz király az eltörölt szerzetes rendek visszaállítása érdemében ritka lelkesedéssel felszólalt vármegyék kérelmeinek,¹⁾ 1802. mart. 12. kelt legfel-

¹⁾ L. Pozsony, Komárom, Győr, Mosony, Hont, Szaboles, Békés, Varasd, Veszprém, Nyitra, Trenesin, Nógrád, Bars, Vas, Ung, Abauj vármegyék ez érdemben hozott határozatait s felsőbb helyre felterjesztett feliratait: „Collectio Repraesentationum et Pro-

sőbb elhatározásával eleget tett's a benzéket, cisterciákat és prémontréieket visszaállíttatni rendelvén, ez utóbbiakat két prépostságban, tudniillik a jászóvári- s csornaiban egyesítette, — Jászóhoz Leleszt és Nagy-Váradhegyfokot csatolván. Ugyanezen évi országgyűlés 16. czikk a leleszi convent közhitelőségét is visszarendelte, minek következtében az iratok Egerből ősi helyükre visszakerültek. Ekkor a kora történetbúváraival sürü levelezésben állott, fáradhatlan szorgalmú, Mallyi József jászóvári prém. kanonok s mindszenti esperes-plebános a visszaállított rend első főnöke, dr. Zasio András által Leleszre küldetett, hogy az itteni országos levéltárat is, mint előbb a jászóit, rendezze és lajstromozza, mely alkalommal a régi acták jelentős része nagy gonddal s nem kevesebb fáradsággal hitelesen lemásoltatott. Elismerésre méltó buzgalmat fejtettek ki még eme férfias kitartást s nagy szakismeretet igénylő munka létesítésében Bánóczy Ignác, Novák Ignác, Nátalussy Ferencz és Zsarnay Márton levéltári főjegyzők, kik közül a két utóbbi az által is nevezetes szolgálatot tőn a tudománynak, hogy az akadémia számára több ivre menő, magyar nyelven szerkesztett okmányt, melyek a „Nyelvemlékek“ becses részét alkotják, minden díj nélkül lemásolni hazafiúi kötelemüknek ismerték.

A levéltár legrégibb okmánya II. Endre királynak az ős Brebiri-család részére, 1223. kiadott adománylevele, hártýára írva, melyet azonban a letűnt századok hosszú sora már eléggé megviselt, s majdnem olvashatlanná tett. Ezen századból az okmányok különböző osztálya szerint van még 48 darab, és így összesen Árpád-kori a levéltárban 49 található. — 1360-tól az okmányok egyre szaporodnak úgy, hogy míg az Árpádok utósó századának hét évtizede, tehát több mint félszázada alatt az okmányok száma félszázra föl nem szaporodott, már a XIV. század közepén, így 1364-től 1265-ig, tehát egy év

---

to collorum J. J. Statuum et Ord. Regni Hungariae, occasione altissimi decreti de die 28-a jan. 1790. e Generalibus Congregationibus Responsi instar submissorum“ cz. gyűjteményes munkában.

leforgása alatt a levéltár 47 darabbal növekedett, mely szám a XV. században ugyanannyi időközben már a százat is meghaladja. Így történhetett aztán, hogy a levéltár ez időszertint 30,805 darabot számít.

Ezen okmányok, habár vannak közöttük nagy számmal közérdekűek is, s melyek már jobbadán kiadva s a történetírásnál sokéremű történéseink, ú. m. Kaprinay, Katona, Pray, Fejér, Szimay, Horváth, Wenzel, Kazinczy Gábor s mások által felhasználva vannak, még is leginkább a kebelbeli Zemplén vármegye után, a szomszédos Bereg, Szabolcs, Ung s a távolabb fekvő Máramaros vármegyék földbirtokos nemeseinek s jobbágyaiknak peres ügyeit tartalmazzák. Ezen peres ügyekről szóló okmányokon kívül vannak még szintén nagy számmal iktatóparancsok (statutoria) és határjárás iratok (metales), melyek, főleg az utóbbiak az egyes megyék monographiáira, különösen a helyrajzot illetőleg, mind meg annyi becsesnél becsesebb adatokat őriznek.

Az oklevelek következő osztályozást nyertek :

I. V e g y e s t a r t a l m u a k (miscellanea) 1223-tól napjainkig. Ezek ismét évrend szerint, következőleg oszlanak fel. A XIII. s XIV. századra esik 26 csomagban 901 darab; a XV-re 82 csomagban 3932; a XVI-ra 219 csomagban 6394; a XVII-re 135 csomagban 3263; a XVIII-ra 172 csomagban 7277; a jelen XIX. századra 75 csomagban 2538.

II. B e i k t a t á s i s e l l e n m o n d á s i o k i r a t o k. Számuk 263 csomagban 3973 darabot tesz.

III. B e r e s é n y i - a c t á k. Kezdődnek az 1399. évvel, s mindenféle okmányokat tartalmaznak, melyek a leleszi prépostság birtokviszonyaira, különféle családokra, jószágaikra, pereikre stb. vonatkoznak. Számuk 40 csomagban 1699 darabra rug.

IV. A b a u j , B e r e g , M á r m a r o s , S z a t m á r , S z a b o l c s , U n g , U g o c s a é s Z e m p l é n v á r m e g y é t é r d e k l ő h a t á r j á r á s i o k i r a t o k , 11 c s o m a g b a n 449 d a r a b .

V. N e m e s i e z i m e r e s l e v e l e k , é s p e d i g a k ö v e t k e z ő e s a l á d o k a r m a l e s e i :

1. Ács, más néven Békesy Mihály. Gábor erdélyi fejedelem-től. 1613. 2. Aranyas László, András és Péter, Rudolf királytól

1578. ápr. 13. 3. Ary Sámuel, József és István. Ugyanattól 1581. 4. Antalóczy László, András nemesi bizonyáglevelé Ung megye által kiadva. 5. Bagamér Boda Márton nemesi bizonyáglevelé Abaúj vm. részéről. 6. Baling György. VI. Károly császártól 1720. 7. Balogh Mihály. Átirat Zemplén vmtől 1742. 8. Balogh Mihály és András III. Ferdinánd királytól 1652. máj. 3. 9. Balogh, más-ként Tegey István. II. Ferdinándtól 1624. 10. Banga Mihály. 11. Barbély János, István. 12. Baranyay, más néven Sanchai Horváth. 13. Bárdy Mihály. 14. Békesy János Mihály. 15. Berey Miklós. Prága, 1580. mart. 8. 16. Béres István. 17. Bihory, más néven Kovács István. Gábor erdélyi fejedelem s vál. magyar királytól. Nagyszombat, 1621. febr. 1. 18. Biró Mihály. 19. Borsy Imre. 20. Bosóky Pál. III. Ferdinándtól; Bécs, 1655. aug. 20. 21. Bárezay. 22. Bállya. 23. Bodó János. Prága, 1580. mart. 18. 24. Borsos. 25. Balczér v. Sámuel Márton. 1694. jul. 15. 26. Borbély. 27. Bryganth Lajos de Brassócz. 1516., 28. Csengery. 29. Cherney. 30. Chyér. 31. Csoma. 32. Csomós. 33. Czelenk, más néven Cznetnich, Fábíán, Ferencz, János, Balász és Lukács szlavonországi nemességgel ruháztatnak föl I. Ferdinánd király által, Bécs, 1553. aug. 13. Kiténtették magukat, és pedig Fábíán Kacziáner alatt, de különösen Pest ostrománál Zrínyi vezérlete alatt, — János Szeged és Lippa alatt, — Lukács Lindva mellett, Balázs pedig Oláh esztergomi érsek s főkanzellár gazdaságát híven kezelte. 34. Chichvay. 35. Chenky. 36. Csernák. 37. Csuka. 38. Dragus. 39. Dely. 40. Deér. 41. Ders. 42. Dobozy. 43. Déczegi Máté és Ferencz. Bécs, 1702. jan. 3. 44. Dettrich. 45. Dióss. 46. Duresák. 47. Dosnyák. 48. Dobra Mátyás I. Leopoldtól, 1659. aug. 20. 49. Dorincez, v. Német Gáspár. II. Rákóczy Gy. Gyulafehérv. 1654. mart. 15. 50. Danchy István, Bécs, 1610. febr. 20. 51. Egry. 52. Fejér. 53. Fodor. 54. Föris Máté, Laxenburg, 1722. máj. 1. 55. Fazekas István. I. Lipót királytól. Pozsony, 1659. aug. 17. 56. Fizéry Mihály, 1599. ápr. 1. Prágában kelt. 57. Finta. 58. Feöldy Albert, de Kald. Rudolftól, 1587. dec. 15. 59. Fónagy. 60. Gaáll. 61. Gállás. 62. Gál. 63. Gálos. 64. Gyakumik. 65. Hajnal. 66. Hardichy. 67. Harsányi. 68. Hatala. Péter, I. Lipóttól, 1666. szept. 2. 69. Hartyány. 70. Hány. 71. Herezeg. 72. Herdon Tamás és Balázs, Soprony, 1625. okt. 17.

73. Horvát. 74. Huszthy. 75. Haranghy. 76. Hatházy. 77. Jakuborosky. 78. Jesioviez. 79. Jódy. 80. Iklódy. 81. Iszé. 82. Juhász. 83. Iske. 84. Illyés. 85. Jakab-Tsahien János. II. Rákóczy Györgytől, Gyula Fehérvár 1654. márt. 5., 83. Jurkánics. 87. Kanta. 88. Kapicz, vagy Kovács Balázs, Pozsony, 1647. jun. 14. 89. Kovác. 90. Kászonyi. 91. Kefala. 92. Kegyes. 93. Kelemen. 94. Kis-Klebecz. 95. Komlóssy. 96. Koresma. 97. Kovách (több). 98. Kramericz. 99. Kádas. 100. Kóthy. 101. Kaszás. 102. Kis-Orbán. 103. Kis Nagy-Homok. 104. [Kónya. 105. Kánthor. 106. Kasszay János, György, Anna s Borbála, 1661. márt. 16. 107. Kádár. 108. Kállay. 109. Kossuth. 110. Las tóczy. 111. Lente. 112. Lőrincz. 113. Lugassy. 114. Lipcsey 115. Marina. 116. Marschalko. 117. Mező. 118. Mihályfy. 119. Markos Simon técsői lakos Bécs, 1699. jan. 29. 120. Molnár. 121. Malonka de Dombrád. 122. Marinka. 123. Malomhegyi. 124. Nagy (több) Miklós, III. Ferdinándtól. Pozsony, 1647. feb. 19. 125. Nemes (több) György és fiai, 1643. okt. 2. 126. Niry Péter, Soprony, 1622. jun. 13. 127. Nyvyezky. 128. Németh (több). 129. Novák. 130. Orbán. 131. Orosz. 132. Palay Miklós, Pozsony, 1659. szept. 1. 133. Pálffy (több) Miklós de Nagyroszvági, 1643. febr. 8. 134. Pályó. 135. Pap. 136. Péczely Török. 137. Perha. 138. Posta. 139. Prosma. 140. Pethry. 141. Potor de Hermanszegh. 142. Póchy. 143. Parlanghy. 144. Pap (kettő). 145. Pankovics-Pap. 146. Popovics. 147. Révay. 148. Rigómezey. 149. Rimaszombathy. 150. Racsay. 151. B Reviczky János. Bécs, 1773. nov 28. II. József cs. tól. 152. Rosz-pota. 153. Sárkány. 154. Sárközy. 155. Sebe. 156. Silvius. 157. Sinka. 158. Szokolányi Pál, Ebersdorf, 1698. szept. 20. 159. Soós (több). 160. Szabó (több). 161. Szarka. 162. Szegedy. 163. Székel. 164. Szilágyi (kettő). 165. Solymossy. 166. Szelecseny. 167. Szodos. 168. Szolnok. 169. Szöcs. 170. Szlavkov. 171. Soltisz. 172. Széchy [György, Pál, András, Lőrincz s Péter Bécs, 1627. jul. 4. 173. Szeldmayer. 174. Sallay. 175. Szöcke. 176. Sziurtey. 177. Sámuel. 178. Sztanó. 179. Szőlősy. 180. Szidllár. 181. Tar János, Bécs, 1654. jul. 4. 182. Tarczay. 183. Tarpay. 184. Tegeny. 185. Terebesy. 186. Telecky. 187. Tibay. 188. Tivadar. 189. Tolvay. 190. Torday. 191. Torma. 192.

Thót Imre, Benedek, Jakab s Ambró, Prága, 1580. febr. 26. 193. Thoraconinus János a szépsi kamara másod titkára, Rudolf királytól, Prága, 1599. ápr. 1. 194. Tállyay. 195. Turos István s Mihály, Bécs, 1654. jul. 4. 196. Thuszó János. 1631. mart. 18. 197. Turóczy Miklós és Mátyás. Bécs, 1655., 198. B. Truckel. 199. Várady. 200. Vargyassy. 201. Varjas. 202. Vasas. 203. Veres (kettő). 204. Vinceze. 205. Vonez. 206. Újhelyi. 207. Úr. 208. Urbán. 209. Varju. 210. Vajda. 211. Zábó (több). 212. Zalay. 213. Zsiday de Kormafalva, 1577. ápr. 27. 314. Zigetthy. 215. Zák.

Ez osztályba soroztatnak még I. Lipót királynak 1661. nov. 8. k. átirata, melyben Beregszász ősi szabadalmait megerősíti. Továbbá ugyancsak I. Lipót királynak Bécsben 1690. aug. 22. k. oklevele, melyben Bihar vármegyé számára az elveszett régi helyett új pecsétet engedélyez. Végül székhelyi gr. Majláth Antalnak a kir. pesti egyetemtől 1818. aug. 17. nyert bölcsészettudori oklevele.

VI. Adománylevelek (donationales), számszerint kettő, az egyik (Bécs, 1807. jan. 16.) Ludányi Bay István, a másik (Bécs, 1808. mart. 18.) Csepei Zoltán Pál részére.

VII. Fasciculus signaturarum (jegyzők jegyzetei), be nem kötve 65 darab. Bekötve 36 könyv.

A kezelés különböző időkbén különböző volt. Kezdetben elfogadták s írásba tették a vallomásokat s fogalmazták a szerződéseket, melyeket aztán hiteles pecséttel ellátva, a feleknek kiadtak, anélkül, hogy ezeket jegyzőkönyvbe vették volna. Ez okból az illetően iratok felette ritkák, habár többször történt, hogy az ilyen okmányokat a felek biztosabb megőrzés végett visszahozták, vagy pedig a convent tagjai által buzgóságból meg is szereztettek. Később a letétemény biztosítása végett nagyobb alaku ABC betűk irattak a papírra vagy lártyára, melyek keresztülmetszetvén, az egyik félrész a feleknek adatott, a másik pedig az irattárban visszamaradt. Az ily kettémetszett betűk szintén csak ritkábban jönnek elő. I. Ulászló s Mátyás király idejében már az a gyakorlat uralkodik, hogy a királyi s birói parancslevelek hátára írták a kiküldött királyi vagy birói ember s conventbeli hites tanuknak a véghezvitt tényről adott szóbeli

előadását. Ennek alapján jegyzőközzel készült aztán a bizony-
ságlevél a parancs folytán véghezvitt idézés-, határjárás-, nyo-
mozásról stb., mely, a papír vagy hártya ekkor drága levén,
ennek kimélése végett szintén a parancs hátára vagy aljára
iratott le. Az így fogalmazott bizonyságlevél papíron vagy hártyán
letisztáztatván s hiteles pecséttel ellátatván, a feleknek kiadatott,
a parancslevél pedig a hátiratokkal a levéltárba letéteztett. Lele-
szen a XVI. század első idejében hozatott be, hogy azontúl a
szóbeli előadások, vallomások s tiltakozások jegyzőkönyvbe is
foglaltassanak. A főntebb említett „*Libri signaturarum*,”
vagyis a jegyzők jegyzetei nem csekély fontossággal bírnak,
amennyiben gyakran ki is egészítik az aktákat.

A convent pecsétjét láthatni egy 1448. évben kia-
dott okiraton, mely kerekded alakú s ily köriratot visel: „*S. Con-
ventus de Leles*.” Belül kettős kereszt. Az 1655: 103. tez.
által megújított pecsége chez hasonló, e körirati különbséggel:
„*S. Conventus S. Crucis de Leles*.” Belül kettős kereszt
három hegyfok felett, alatta két olda'on virágok, felül a jobb
oldalon csillag, a balolda'on pedig félhold.

Végül, ha még fölemlítjük, hogy a kiváló gonddal másolt
százhetvennégy nagy ivrét alaku jegyzőkönyv s ki-
merítő tárgy-s névmutatóval ellátott harmincz négy laj-
strom (elencus) a történetkutatói czélokot tetemesen könnyítik
s előmozdítják, leróttuk elismerésünk adóját a tulajdonos rend
iránt, mely a fejedelem bizalmának első pillanatától le egészen
napjainkig, oly dicséretes gondossággal örködött a nemzetnek,
hűségére bizott eme vagyona felett, hogy e tekintetben csak egyet-
lenegy, de az is alaptalan panasz fordult elő III. Balázs pré-
post ellen (1347—1355.), kit az ország nádora, Kont István előtt
a pataki gyűlésen arról vádoltak, miszerint Luchkai Pál fia,
Miklós számára hamis oklevelet szolgáltatott ki; minek folytán
a prépost elfogatott s tömlőczre vettetett, de a nagyváradi káptalan
nyomozása folytán ártatlannak nyilvánított. ¹⁾

¹⁾ Fessler, id. mű III: 847.

Megismertetvén ekként a prépostság s hozzá tartozó országos levéltár hétszázados múltját, az utóbbi berendezését s ennek folytán használhatása előnyeit, szabadjon kutatásaink eredményét egyenkint a következőkben terjeszteni a t. Választmány elé:

I. A szept. 3. Kassán tartott értekezlet engemet (t. Cséplő Pétert) a csörgői bizottsághoz csatolt. Ennek folytán szept. 4. Nagy Imre, Véghely Dezső s Iványi István társaimmal Csörgőre rándultunk, hol azonban a bizottság működésre közbejött akadályok miatt tért nem nyerhetvén, Leleszre költözött, hol tagjai közül Iványi és én a kebelbeli bizottságba oztattunk be. Ezen kellemetlen előzmények után figyelmemet főleg a Bihar vármegyét érdeklő okmányokra irányoztam; azonban csakhamar tapasztalnom kellett, hogy, ezen különben igen gazdag levéltárban Bihar vármegyére vonatkozó adat aránylag kevés találtatik. Efféle okmányok szaporodnak ugyan I. Lipót uralkodásának utolsó idejéből, és ez, valamint azon körülmény, hogy a megyének az említett király által 1690. engedélyezett peesétről szóló okmány — korábbi peesétje a török hódítás korában elveszett — itten őriztetnek, arra látszanak utalni, miszerint Bihar vármegyének huzamos ideig, — legalább míg a nagyváradi káptalan teljesen helyreállítatott, — Lelesz szolgált hites helyül. De ezen okmányok vagy igen csekély érdekűek s legfőlebb egyes falvak hatáira, vagy a nemesség jószágaira s kisebb-nagyobb perlekedésekre vonatkoznak, vagy közérdekűek ugyan, de történetírásunknál Pray, Gánóczy, Keresztury és mások által már rég felhasználtattak. Ez okozta, hogy daczára folytonos buvárkodásomnak, csak kevés okmányt, számszerint tizenhatot másolhattam le, melyek közül az érdekesebbeknek vázlatos tartalmát ezzel közlöm:

1. Zsigmond király 1397. meghagyia Domonkos leleszi prépostnak, hogy a felejtetlen neje, Mária által Gerebench bán özvegyének s Mihály és Miklós fiainak adományozott Zalach nevű majorságot, melyhez egyszersmind Hertigh földé is tartozik, de melyet Lacht László fia, Miklós jogtalanul lefoglalt, jogszerű birtokosainak visszaadassa. A parancsolat Lacht Miklós ellenmondása daczára végrehajtatik. (Prot. II. pag. 708.).

2. Zsigmond király Chaak Miklós, előbb] erdélyi vajdának, most Békés vármegye főispánjának 1414. meghagyja, hogy Sarangli Mihály fiának birtokát Saranghot, mely tőle hűtenség miatt elvétellett, ártatlan testvéreinek Imre, János és Miklósnak visszaadván, közöttük feloszszá. (Prot. II. pag. 687.).

3. 1419. határigazítás Albes Dávid Márton nevű fiának birtoka Zekelhid s Telegd, és a váradi káptalan Bagamér és Sylynd birtoka között. Barátságosan elintéztetett. (Prot. II. p. 704.).

4. Gara László nádor 1454. a leleszi prépostot és conventjét megkeresi, hogy hiteles személyt jelöljön, ki a szent-joghi apátúr birtokát, Szent-Joghot és Sz-Miklóst, Hasznos, Kebelkuth, Mind-szent és Poklostelek határaitól elkülönítse. Az elkülönítés azonban Losonezy István ellenmondása következtében megakadályoztatott. (Prot. II. p. 687.).

5. 1496. Solmos László kérelmére Solmos és Füdi határai újonnan kijelöltetnek ugyan; de a váradi püspök Domonkos, úgyszintén Chaak Miklós, István Cefa ura és Telegdy István a határszabályozásnak ellenmondván, új határszabályozást kérelmeznek. (Prot. II. p. 695.).

6. II. Lajos 1517. Árthánházy özvegyének, Zsófiának, úgyszintén Ferencz és László fiainak az örökösök nélkül elhunyt Hodosy Jakab örvegyének birtokát Monostor-Pályit, Fejértót, Bagost, Chalandost, Hosszu-Pályit, Pirchet és Keotelest adományozza. (Prot. I. p. 3.).

7. 1543. Sylynd János és Ágoston Sylyndben levő birtokrészeket a váradi káptalan birtokától elkülöníttetni kívánják, de Imre prépost és a káptalan a határigazításnak ellenmondanak (Prot. II. p. 696.).

Vége érdekeseznek találom még megemlíteni azt is, hogy lemásoltam a Prot. Act. 126. számából Apagy Apagyi Györgynek és hitvese, Szent-Mihályi Juliánnának 1769. k. végrendeletét, mely okirat a múlt századbéli társadalmi viszonyainkra, jelesül a jobbágyok állására földesuraikhoz, éles világitást vet.

II. Azon dús történeti anyag és adathalmaz közül, melyet a leleszi prépostság országos levéltára hangyaszorgalommal rendezetten, s példányszerűleg gondozva magában rejt; engem (Foltinyi Jánost) legkiváltképen a Szabolcs vármegyét

érintő adatak érdeklettek. Búvárlatomban tehát a főfigyelmet ezekre fordítván, működésem egyoldalú volt; és még így is csak egy kis töredékét nézhettem át s másolhattam le azon okmányoknak, — mert oly számosak azok, — melyek Szaboles vármegyére vonatkoznak. És ismét az egytermészetű s rokonságtartalmú okmányok külön osztályából ezúttal azokat forgattam, melyek bűnvádi s birtokháborítási ügyekben kiküldetéseket s különböző határozatokat tartalmaznak, melyek t. i. bő világot vetnek a vármegye XIV. és XV. századbeli birtokviszonyaira s helyneveire. Ezekhez sorolhatóak még tartalomra nézve egy pár adományozás- és birtokfelosztásról szóló okiratot is. Az általam lemásolt okmányok rövidletben következők:

1. 1332. Bathkay Miklós mes'er, az egi káptalan előtt András és László testvéreinek beleegyeztével Szaboles vármegyei Petur, Leve és Leven nevű birtokait úgy Baka, Gure, Zalameér és Poukatelkét is Petew ispánnak (comes), nem különben János és István testvéreinek örök időkre s visszavonhatlanul adományozza, azon hasznos szolgálataik tekintetéből, melyeket úgy meghált atyja, mint iránta is minden időben tanúsítottak; különösen pedig, mivel Petew comes „in Terra Bazara Wayvode Olachorum ubi multi ex Hungaris corruerunt ab Olachys in mortem ipsius anhelantibus viriliter dimicando cum effusione sanguinis ipsum defendisset“ Az okmány zárszavában, Miklós olvasó; Márton éneklő, János örkanonokok, Domonkos újvári, Péter zempléni, Lőrincz kemci, Dávid szabolesi, Gergely mármárosi és Péter hevesi főesperesek említettek.

2.) 1340. A Katha nemzetségből származó János nógrádi főesperes és testvére Lőrincz, úgy szintén Gug és Tamás azon nemzetségből, Pál királybíró előtt az iránt tesznek jelentést, hogy nemzetségbeli István ősüktől rájok maradt, és most idegen kézen levő Zammonostora nevű birtokukat visszaszerezni akarván, azt a visszaszerzés után maguk között három egyenlő részre akkint osztják fel, hogy az első részt János és Lőrincz, a másodikat Gug, a harmadikat pedig Tamás fogja nyerni.

3.) 1346. I. Lajos király kiküldi a váradi káptalant Isakai Zoard királyi embere kíséretében, hogy Zam, Zobuzló helyek, és a Hortubag vize szomszédságában eső Zomayun nevű birtokot

Kozma, Péter és István, úgy László, Tamás és Mátyás között igazságosan megoszszák.

E két, bár különböző tárgyú, de közel korú s helynevekben összevágó okirat megérdemli, hogy már most némi magyarázó észrevétellel kísérem.

Az előbbeniben határozottan *Zammonostora* említetik; az utóbbiban hasonlóan *Zam* helynév fordul elő *Zobuzló* és *Hortubag* nevekkal együtt említve. A zámi apátság a monasterologiákból már eddig is ismeretes, csak hogy minden biztos alap nélkül elég hibásan a veszprémi püspöki megyébe helyeztetett. A fentebbi két okmány nem hagy kétkedni, hogy a zámi apátság Szaboles vármegyében keresendő, hol ma is létezik *Zám* nevű puszta, mely jelenleg Debreczen város tulajdona. S hogy a zámi monostor csakugyan Szabolesban feküdt, ehhez a váradi regestrum is szolgál adattal; de még inkább s *Zichy-codex* közelebb megjelenendő kötete, mint erről Nagy Imre úr, a nevezett codex főszerkesztőjétől értesülve vagyok. Különben alapos okom van hinni, s lesz még alkalmam kimutatni, hogy a zámi apátság egy és ugyanaz a zátyi apátsággal, melynek XI. századi levelét igen, de fekvését eddigelé még nem ismertük.*)

4.) 1350. István a várdai egyház papja és borsvai esperes, Jakab mesternek, Lónyai Jakab fiának két márka pénzzel tartozván, János mester, borsodi főesperes és érseki helyettes által kiadott levelében kötelezi magát, hogy tartozását a leleszi convent előtt a következő nagyboldogaszszony ünnepe nyolczada alatt lefizeti, mit ha tenni elmulasztana, rája tiz márka birság rovandó.

5.) 1359. Zeechi Borbála, Tusai Márk neje, Péter leleszi prépost előtt, Szaboles vármegyei Gerel birtokát, mint leánynegyedet nővérének, Ágnesnek adományozza.

6.) 1361. Nagy-Tárkani László fiai Márton, János és Benedek ugyanesak Szaboles vármegyei Gerelgh birtokuknak őket illető negyedét, minden haszonvételével Péter leleszi prépost előtt Imbreghi László és Dénes rokonuknak visszavonhatlanul örök időkre adományozzák.

*) L. Századok f. é. VIII. füz. 546—551. ll.

7) 1361. I. Lajos király meghagyja Szabolcs megye alispánja és szolgabírának, hogy nyomozzák ki, ha valjon Péter, Ajaki Zcttkének, és Miklós, Peduri Istvánnak fia, egy ugyanazon ősötől származtak-e? s neki erről jelentést tegyenek.

8) 1361. Péter leleszi prépost Bubek István országbíró rendeletéből tudatja Pusri Lászlóval és Lukácsesal, hogy Ezeni Tamás ellenében, ki azt állítja, hogy Tarkani Donch fiának, Lászlónak jobbágyaitól hat ökröt ők hajtottak el, a leleszi convent előtt, két más nemes jelenlétében, az esküt letenni tartoznak.

9) 1364. Tamás, Mikolai János fia és Ibrani Margit, Nabradi János neje, Péter Lelesz prépostja előtt, a Kállaiak ellen Kont Miklós nádor előtt Szabolcs vármegyei Bagus, Sima és Szent-Péter birtokok iránt támasztott keresetüktől elállván, kiegyeznek.

10) 1364. Miklós, Tusyri Benedek fia, Konth Miklós nádor előtt, a szabolcsi és beregghi nemesek ügyében Karázon tartott közgyűlésben óvást tesz azon eljárás ellen, hogy Lukács és László vértestvérei Komoród név alatt bizonyos földterületet Komoródi Tamás fiától, Jánostól zálogba vettek, holott azon földrész, nem a komoródi, hanem a tusyri határból van kihalasítva, miért is tilt mindenkit azon föld birtokba vételétől.

11) 1368. I. Lajos király, kiküldi a leleszi conventet, hogy Kis-Ajaki Imre fia, Miklós ügyében, ki panaszolja, miszerint Tusseeri Lukács és Bakai Mihály szabolcsi szolgabírák, ugy Perechei Péter jegyző, a közte és Chabai Dezső fia Jakab, azon vármegye alispánja között fennforgó nehézséget nem csak hogy el nem ismerték, hanem a kir. rendeletet megvetvén és mibe sem vevén, még rá birtokait is a nagyváradai püspök nagyajaki jobbágyai által teljesen feldúlták s elpusztították, — vizsgálatot tartsanak s neki jelentést tegyenek.

12) 1378. Lajos király meghagyja a leleszi conventnek, hogy vizsgálatot tartsanak s neki jelentést tegyenek, Kállai János és Szaniszló, ugy Kállai Imre fia, Domokos ügyében, kik panaszolják, hogy Ibrani Gergely fia Miklós Zochfertew nevű halastavukat erőhatalommal megtámadván, abból ezerszázhatvan darab jó halat (bonos pisces) elrabolt, s ezzel meg nem elégedvén, másod ízben ismét hetven darab halat fogott ki.

13) 1378. Bogdán Leukus és fiai, Balázs és János, panaszkodnak Lajos király előtt, hogy bizonyos földterületet Madai Forgách András nekik elzálogosítván, a leleszi convent vonakodik erről nekik írott levelet kiállítani; meghagyja tehát a király a conventnek, hogy Bogdán Leukus és fiai kívánságát a közigszolgáltatás elvénél fogva teljesítsék.

14) 1400. Chicheri Ormos István Kis-Anarchi Fábiánnal, ki arról gyanúsítottatott, hogy Ormos István Komorón lakó jobbágyaitól két ökröt ellopott, Domokos leleszi prépost előtt kigyczik.

15) 1402. Zsigmond király kiküldi a leleszi conventet Petnichazai Benedek és Endes Mihály kíséretében, hogy a Pazoni testvérek Benedek, Gergely, Barnabás és Mátyás, ugy Petri László között fenforgó ügyet, mely utóbbi arról vádoltatván, hogy a Pazoniak jobbágyait megverte s őket is gyalázzal illette, megvizsgálják, s neki jelentést tegyenek.

16) 1406. Gara Miklós nádor s kunok birája, Gyulaházai Orsolya, Istphandi Gergely neje panaszára meghagyja a leleszi conventnek, hogy miután Baka Bálint már Peréni Péter által, a szabolcsi nemesek ügyében Karász mellett tartott közgyűlésen felszólítatott bizonyos pörös iratok kiadására, s azt mindeddig nem teljesítette, őt erre újabban is felszólítsák, s három márka lefiztetésével kötelezzék.

17) 1419. Zsigmond király kiküldi a leleszi conventet vizsgálatra Losonczy László bán fiai, Dénes és Zsigmond ügyében, kik arról panaszkodnak, hogy Petri Lőrincz, Dénes, Mátyás, és Sebestyén swrk-zent-mártoni s aranyosi jobbágyaikat javaikban folytonosan háborgatják, erdeikben is a makkot felétették, s ezzel meg nem elégedve még fel is gyűjtötták.

18) 1419. Zsigmond király előtt panaszolják Butkai Tegics Péter fiai, András és Miklós, hogy András váradi püspök ajaki tisztjei, Anarchon, Berenchen és Kékehén lakó jobbágyaikat nem csak hogy több rendbeli bántalmakkal illették, hanem még Anarch és Berenche falvaikat is felgyújtván, elpusztították. A király kiküldi ez ügyben a leleszi conventet szigorú vizsgálat- és jelentéstételre.

19) 1419. Kállai Klára, Kállai Lewkews lánya, testvér-

bátyja Miklós és ennek fiaival Szaboles vármegyei Vásáros-Kálló, másik Kálló, Toth-Semyen, Byr, Oroz, Váralya, Napkor, Ozlar, Lewk, Gyoman, Bagos, Laskod, Philep, Bodolo, Keer, Semyen, Bathka birtokaikból öt illető leánynegyed iránt Miklós leleszi prépost előtt kiegyezik.

20) 1420. Zsigmond király kiküldi a leleszi conventet vizsgálatra és jelentéstételre Pazoni Miklós fia, Lukács ügyében, ki arról panaszkodik, hogy a szabolesi nemesek érdekében a legközelebbi szombaton tartott ítélőszék előtt ellene vád egy oldalról sem emeltetvén, őt mégis a vármegye alispánja, ülésen kívül, két szolgaíróval tanácsot tartván, bizonyos László nevű ember és Nagyfalusi Gergely panaszára erőszakoskodás vádjában elítélte.

21) 1420. Zsigmond király előtt panaszt emel Kállai Szaniszló fia, János, hogy Semyeni Leukes fiának Miklósnak emberei Hajnal Benedek jobbágyát a kállai vásárban halálra verték. A király ez ügyben is a leleszi conventet küldi ki vizsgálatra.

22) 1421. Báthory János fiai, István, János, Tamás, Mihály és Bertalan panaszt emelnek Zsigmond király előtt Báthory István ellen, ki nyiregyházi birtokukon minden tiltakozásuk dacára sörházat (domum Braxatoriam) akar építtetni. A király ez ügyet a leleszi convent által vizsgálattja meg.

Az itt elsorolt, s egész terjedelmében lemásolt okmányokon kívül több, számszerint 25 darab, szintén XIV. és XV. századbéli okmányból kivonatot is készítettem, melyekben az eddig említett helyneveken kívül előjönnek még a következők: Bezdéd, Gáva, Gyakfalva, Jánosi, Jéke, Kenér, Kerechen, Mándok, Ráska, Rohod stb., melyek mind Szaboles vármegyében forognak.

III. Én (t. i. Lehóczky Tivadar) rövid kivonatot készítettem az elnök ö méltósága által áttekintés végett nekem juttatott jegyzőkönyvekből, melyek magukban a XIV. század s a reákövetkező közepének, leginkább a birtokviszonyokra vonatkozó adatait tartalmazzák; de sok egyéb történetünkre vonatkozó érdekes eseményt is érintenek. Vázlatos tartalmukat következőkben terjesztem elő:

1) 1354. sárosi és szepesi várnagyul és főispánul Czudar

Péter említették, kinek anyja Bulczui Domonkos leánya volt. (Prot. Act. I. 37. sz.)¹⁾

2) 1364. Lachk Miklós és Pál terebesi várnagyául János említették, ki Drugeth János hórri jobbágyától öt lovat, 300 db kőst, két forintra becsült kardot elvett. (U. o. 87. sz.)

3) 1365. Feria 3. post fest. Luciae virginis Lajos király Diósgyőrött volt. (U. o. 2. sz.)

4) 1365. Lajos király (Visegrad, in Vigilia festi Epiphan.) meghagyja Ung vármegye közönségének s nemeseinek, hogy László havasi vajda ellen, ki Havasalföldet (Terram Transalpinam) elfoglalta, fegyveresen, lőháton Temesvárott gyűljenek össze, ott a sereghöz csatlakozandók. (U. o. 19. sz.)

5) 1367. Lachk Miklós pataki várának parancsnoka Vörös (Ruffus) Máté volt. (U. o. 4. sz.)

6) 1373. Feria 3. ante fest. Ascensionis Domini. Lajos király Krakkóban időzött. (U. o. 3. sz.)

7) 1379. Ungi főispán geréni Drugeth Miklós volt. (U. o. 1.)

8) 1379. Nagy-Bánya Asszonypatakának (Rivulus dominarum) és Medius Mons = Felső-Bányának mondatik (17. s 41. sz.)

9) 1383. Feria 6. p. fest. divisionis Apost. Mária királyné) Diósgyőrött tartózkodott. (U. o. 43. sz.)

10) 1437. Máramaros vármegyei alispánul Besenyedő Gergely említették; szolgabírákúl pedig Uglai Mihály, szlatinai Vanch, Aranesikfalvi Vanch és Bankyvan. (Prot. II. 1. sz.)

11) 1451. Pálóczy László országbíró meghagyja a leleszi conventnek, hogy Doby László és György, néhai Homonnai Miklós leánya, Ilona fiai kérelmére, köztök és homonnai Drugeth István és Bertalan közt az osztályt a jeszenői, barkói s nyeviczkei várak s azokhoz tartozó egyéb jószágok iránt tegye meg. (U. o. 16. sz.)

12) 1451. In obsidione castelli Szent-Király, in festo beati Egedii Abbatis Hunyadi János meghagyja a leleszi káptalannak, hogy Várdai Miklós és testvére István (tudor, doctor), valamint

¹⁾ Az volt még 1368-ban. V. ö. Czinár, Tárgymutatója Fejér Gy. Okmánytárához 542. l.

Várdai László között a háttas lovakat és egyéb birtokaikat ossza el. (U. o. 17. sz.)

13) 1452. István kaposi plebános, Bodó István s Konez Balázs lampert-szasrai lakosok, úgy szintén az egész városi közönség ellen, bizonyos két hordó bor árának lefoglalása miatt pert indítván, utóbb az esztergomi helynök (vicarius) előtt, húsz arany forint lefizetése után a vizályt megszüntnek nyilvánítja. (U. o. 4. sz.)

14) 1452. Pálóczy László országbíró meghagyja a leleszi conventnek, hogy vizsgálatot indítson György, rácz despota panasza folytán Dobi László és rokonai ellen, kik sz. Pál ünnepe előtti vasárnap a tályai várat (castrum Tallya) és Mád helységét fegyveres kézzel megtámadták. Tályai várparancsnok volt ekkor Pataky László, fia pedig Mihály, kik Dobi ellen szint-úgy vádat emeltek. (U. o. 8. sz.)

15) 1452. Konezházi Konez Oswald, Pálóczy László országbírótól a sőt 600 ftért kibérelvén, elismeri, hogy neki 339 fttal adósa maradt. (U. o. 20. sz.)

16) 1453. Feria 3. post fest. div. Apost. V. László király Nagy-Váradon tartózkodott. (U. o. 11. sz.)

17) 1453. Vizsgálat Tornay Silvester részére, Sarkus László és Bálint, boldogkői (Boldoka) várnagynak Helembai Sándor alvárnagya ellen, kik György rácz despota beleegyezésével vádló Enes birtokára rontottak s otthon talált jobbágyait mind elfogták s bebörtönözték. A vár tisztjeiül említettnek még Barakori Bálint és Dénes, Alpári István és Salánki Tamás. (U. o. 36. sz.)

18) 1453. Itélet Pálóczy Simon kérelmére, György rácz despota ellen, kinek tisztje Csaholi János 1450. P. Simonnak Ardó, Derezen beregmegyei és Szerednye, Ignécz, Csomonya, Dobroka, Orlyova, Hodlyo, Monyorós és Lengyelfalva ungmegyei helységeit elpúsztitá s a jobbágyok összes marháit elhajtá. (U. o. 38. sz.)

19) 1454. Pataki plebánosul, Agárdy Mihály említetik. (8. sz.)

20) 1454. György rácz despota tályai várnagya még Pataky László volt. (16. sz.)

21) 1454. Csáky Ferenc volt Biharmegye főispánja. ¹⁾ (35. sz.)

22) László király 1453. feria 2. post. fest. exalt. s. crucis Pozsonyban, 1453. feria 3. ante fest. b. Thomae Budán s 1455. feria 2. ante fest. Annunc. b. Mariae Virg. Bécsben tartózkodott. (U. o. 40. 41. s 8. sz.) Ugyanezen év Gál tuncpét pedig Budán tölté. (U. o. 11. sz.)

23) 1456. Egy a kovászói (Beregh m.) erdőben elpusztított sertésnyáj s más kihágások iránti vizsgálatban említetik, hogy ez erőszakoskodások akkor tétettek Csernavodai György, roszi Kun György és Attyai János s embereik által, midőn Jakesi László „ a bereghi és szabolcsi nemesekkel az országban dült esek ellen ment volt. (U. o. 31. sz.)

24) 1456. László király meghagyja Frangepani Dwym borsodi főispán és diósgyőri várnagynak s azon megye tisztjeinek, hogy a Tarkeu-völgy mellett levő, Szűz Mária tiszteletére alapított karthausi kolostort és conventet, a Szerz és Norvay nevű birtokához tartozó erdeje birtoklásában, a kövesdi királyi helység polgárai és birái ellen védelmezzék. (U. o. 11. sz.)

25) 1462. Keresztzégi várnagyokul Földesi Márton deák és Gutí Zsigmond említetnek. (U. o. 20. sz.)

A főnebb említett jegyzőkönyv átbúvárlása után az általam munkába vett Beregh vármegye Monographiájához gyűjtöttem a leleszi, sok jeles irattal bővelkedő országos levéltárban adatokat és másoltam érdekes okmányokat, mit is annál inkább kötelességemnek tartok fölemlíteni, mert örültem az alkalomnak, mely nekem erre igen kedvezően kínálkozott.

A régi iratok áttekintésénél továbbá szemembe ötlöttek az azok papírjain levő vízjegyek; miért is megragadván az alkalmat, a legrégeb, 1348. évből való papiros oklevél idejétől kezdve le egész 1526-ig, a mohácsi vésznapiig, illetőleg a vegyesházból származott királyok uralkodásának korszaka végéig terjedő időközből lerajzoltam összesen 274 különféle igen érdekes jegyet.

¹⁾ Hogy 1455. az volt, tudjuk a Wenzel Gusztáv által összeállított névsorból. V. ö. Egyet. Magy. Enc. VI. 220. N—y. K—l.

Nem leszek tán unalmas, ha röviden megemlítem, miszerint a XIV. században, Nagy Lajos idejében papirgyári jegyű leginkább kereszték, kulesok, tegzek, felajzott nyilak, virágok, levelek, gyümölcsök, továbbá állatok, mint kecskék, lovak, majd kürtök s erődítési tornyok szerepeltek.

Érdekesek Mária királynő, 1389-ik év körüli iratain a tolas sisakok, lófejek s a többi között a kulacs, mely mint látszik, akkor is már a vitézek kedves hadi eszköze volt. Zsigmond király korával kezd divatba jönni a bikafej, mely majd egyszcrűen, majd csilaggal, kereszttel s különféle disztménynyel fordul elő s nem megy ki a divatból a XVI. század közepéig. Zsigmond alatt szerepel még a halba végződő hitregés nőalak, kereszttel ékített korona, különféle harang, sisak, ló, egyszarvú, sőt az 1414. s 1416. évekből egy fejjékel és egy másik, koronával disztített, kissé fitos orrú asszonyosság; majd helyenkint szarvasfő jön elő terjedelmes agancsokkal, két kapuval ellátott vár, a me-seországból való szárnyas oroszlány (griff); 1417-ből pedig egy három halomból kiemelkedő kettős kereszt is. 1422. előjön a horgony, 1423. az olló, mely a mieinkhez teljesen hasonlít; ez évből van egy buzogány, lándsa és nyilakból összeállított hadi díszjel is ábrázolva, mi az akkori fegyverekre vet világot. 1424. a harang már háromszegű koronával van ellátva; 1426-ból van egy kancsó, és két ablakú a tetején rácsos torony; 1447-ből látni egy, a mostaniakhoz hasonló két ágú mérőt, 1448-ból, Hunyady János okmányán egy szárnyas angyalt vagy nemtőt; és egy másikon egy magyar nadrágot. 1448- s 49-ből szőlőfűrtők emlékeztetnek arra, hogy a bornak akkor is voltak barátai, s egy azon évi papiron egy falusi magyar menyecskének szép alakú feje is van ábrázolva, hátul szalaggal disztített varkocsban végződő dús hajjal. . . .

Egy 1450-ki okmányon egy barátforma csuklyás alak esókoláson éretik; 1453-túl a mérők, ökörfejek, mikén magas rúdon csillagok és kereszték díszlenek, sűrűn szerepelnek; egy ily keresztén a felesavarodott kígyó is látszik. A Mátyás király korabelieken a rendalakú kereszték különféle szép alakban; majd összetett nyilak, hold fölött kereszt, mi talán a török feletti diadalt jelenti, harangok, nyakvért, korona, szőlőfűrt, koronás

ökörfej, kürt, olló, mérő, levelek, ágak, körtvék és koronás sasok szerepelnek. A horgony különféle alakban folyvást előjön, le II. Ulászló és II. Lajos koráig, kiknek okmányain majdnem kizárólag a mérő és horgony szerepelnek; ez utóbbi talán éppen ellentétül annak, ami 1526. a mohácsi téren bekövetkezett, midőn az ország dísze, virága, mi több, önállósága oly reménytelenül sírba szállott!

Egyébkint fenntartom magamnak ez érdekes tárgyról bővebb értekezést szerkeszteni s azt a rajzokkal együtt a t. Történelmi Társulatnak beküldeni.

Érdeklésemet nem kevésbé felhangolá a leleszi monostor űs falai között, az első emelet keleti részén levő, a templommal határos, egykor, mint hallám az egyház kincstárául szolgált góth stylú szobának *v a s a j t a j a*, melynek lemezére régi góth betűk vésvék. Én e feliratot, melyet a XV. század első évéből valónak tartok, s melyet, mint értesültem eddigelé megfejtteni nem sikerült, ekképen értelmezém:

		„W.	D.	P.		
L.	M.	†	✠			J.
A.	C.	H.	S.	P.		A.
R.	M.	E.	L.	C.		H.
J.	O.	R.	B.	A.		L.
T.	H.	A.	Z.	R.		A.
R.	A.	S.	1	4	— 0 ^a	

azaz: Venerabilis Dominicus¹⁾ Praepositus Lelesziensis Monasterii S. Crucis (ország czimere). In Honorem Caspar, Melchior, Balthazar. Anno reparatae salutis 1400.

IV. Alúlirott bizottsági előadó főleg a prémontréi rendre vonatkozó okiratokat vonta kutatásai körébe. Ez okiratok ugyan jobbadán a rend birtokviszonyait és magán-

¹⁾ Az itt említett Domonkos prépost a Mohácsnál utolsó fiivadékában is ellúnyt történelmi nevezetességű Pálóczy családnak volt sarja, nevezetesen Mátyusnak, Pálóczy urának fia. A leleszi prépostságot 1379—1403. ritka erélyvel kormányozta. Mint a magyarországi összes prémontréi rend főapátja (Pater Abbas et Gubernator) általános káptalant tart, s a kevésbbé képes prépostokat méltóságuktól megfosztja. A drivesti püspökség czímét is viselte.

ügyeit érintik, de vannak közöttük olyanok is, melyek egy vagy más tekintetben hazánk egyetemes történelmének íróit is érdekelhetik. Jelesül:

1) 1345. Lajos király megengedi Balázs prépostnak, hogy a leleszi monostornak Zaránd vármegyében fekvő Peutuktelek pusztáját benépesíthesse, oly feltétel alatt azonban, hogy a leendő lakosok három évig minden jobbágyi kötelezettség alól fölmentve legyenek. (Peutuktelek a későbbi okmányokban már Peuthuklaka, Peuthukfalva neveken fordul elő.)

2) 1362. A nyulakszigeti sz. Mihály arkangyalról nevezett egyház prépostja, Jakab, mint Péter leleszi prépost felhatalmazottja, János budai építészszel szerződést köt, mely szerint ez a leleszi egyház tornyának kiépítését 200 arany forintért magára vállalja.

3) 1365. Kassa városa bizonyítja, miszerint Péter, leleszi prépost, Miklós, kassai polgárral s festővel szerződést kötött, melyben ez a leleszi egyházhoz megkívántató négy üvegablaknak elkészítésére 100 arany forintért vállalkozik.

4) 1365. Lajos király szigorúan meghagyja Péter, leleszi prépostnak, hogy a pejlóvat, melylyel neki az ország szokása szerint tartozik, mielőbb küldje el.

5) 1367. Renysper István, orgonaművész bevádolja János leleszi prépostot, miszerint a leleszi egyház számára készített orgonáért járó 40 ar. forintot s egy lovat neki meg nem adta; minek folytán Bubek István országbíró fölhívja a nevezett prépostot, hogy önigazolása végett, sz György vértanú nyolezada alatt, a váradi egyház áldozarai jelenlétében, stallumában esküt tegyen.

6) 1369. Zsigmond király meghagyja a jászói, thuróczy, saagi, bozóki, chéchi, hatvani és nagyváradhegyfoki prépostoknak, hogy a török háború költségeinek fedezése végett rájuk rótt illetéket Domonkos, leleszi prépostnak, mint a prém. rend főpátjának kezeihez hadéktalanul lefizessék. — Ez illeték egy, 1398. k. intőlevelé szerint ezer aranyat tett.

7) 1398. Zsigmond király nyugtatványa, mely szerint elismeri, hogy Domonkos leleszi prépost a temesvári országgyűlés

határozatánál fogva rávetett 215 ar. forint hadilleték felét — 107 frtot — kezeihez személyesen lefizette.

8) 1399. János, az ungvári tanoda igazgatója (Rector scholae) visszakövetel bionyos könyvet, melyet testvére Lukács pap, Fábian leleszi konventtag s jegyzőnek hat dénárért elzálogosított.

9) 1429. János, a Mindszentekről ezimzett lampertházai (beregszászi), egyház plebánosa kötelezi magát, hogy a Miklós (de genere Chicher) leleszi prépost s conventje által György rácz despota számára kiállított beiktatási levél után járó négyszáz aranyforintot két részletben fizetendő le.

10) Évszám nélkül. Perényi János Mármaros- és Szepessvármegye főispánja fölkeri Miklós, leleszi prépostot, hogy a Szepességet pusztító s a lengyelekkel ezimboráló cseh hussziták ellen, a Leleszen kereszt felmagasztalt társakor tartatni szokott vásár alkalmával, általános fölkelést hirdessen.

11) 1441. I. Ulászló Ákuskának, Csapi Imre fiúak adományozza a leleszi egyház feletti kegyuraságot. Nevezetes ez okmány, melyet egyébkint már Cornides Dániel az Ung. Magazin II. 173 s köv. ll. kiadott, azért, mert más hitesebb okiratokkal ellenkezőleg, Ákuskának őseit mondja leleszi prépostság alapítóinak.

12) 1453. Vizsgálat Tornay Silvester részére, Lukács jászói prépost ellen, ki az Albert király halála óta az ország felső részein tanyázó csehekkkel ezimborálván, ezek az ő tanácsára a tornai várba létrán bemásztak s Vida nevű várnagyát kegyetlenül megölték, onnan nemesak sok értékest elaboltak, hanem egyéb birtokait is a templomok- s házakkal együtt feldúlták, s a tornai családnak százezer aranynál több kárt okoztak.

13) 1455. László egrai püspök Miklós pápa s a bibernokok testülete nevében Magyarország összes lakosait a törökök ellen általános fölkelésre szólítja.

14) 1458. Albert a sz. sz. Margit tiszteletére alapított hatvani prémontrei egyház prépostjának végrendelete. E

szerint hagyott a sz. Antalról czimzett pesti templomnak egy szekeret s 16 ar. frtot. Benedek szerzetesnek egy rókaprémés öltönyt, nagyobb köpenyegét s egy hordó bort, Imre rokonának egy rókabőrös öltönyt, egy könyvet s Fülöp pesti orvosnál levő 27 frtot, valamint a Márton nevű gyöngyösi aranyművesnél le-tett 10 frtot s egy hordó bort; István szolgájának hagyott egy nyúlbőrös subát, 1 frtot stb.; Mihálynak egy köpenyegét; az Oláh Jánosnál volt 14 frtját a hatvani egyháznak, ágyát a szegények s árvák közt rendelte elosztatni. A végrendelet tanúül előfordulnak: Fülöp orvos, Nyirő Orbán, Ajándék Balázs és Fülöp orvosnak tisztességes neje. — Később azonban megváltoztatta e végintézkedést Máté hatvani- és Tamás boldogfalvi plebánosok s mások előtt, hagyván Benedek szerzetesnek egy hordó bort, egy rókabőrös felöltönyt; Imrének egy hordó bort, egy subát s 24 ar. forintot oly föltétel alatt, hogy megkezdett tanodai pályáját végezze be, különben az összeg felét atyjának tartozzék adni stb. A fönnebb érintett s Imrének hagyományozott könyv „Liber de expositione canonum“ címet viselt.

15) 1461. Mátyás király meghagyja Balázs prépostnak (de genere Bachka), hogy lovasok- s gyalogokból álló dandárával a haza ellenségei ellen — Giskrát és escheit érti — mielőbb táborba szálljon. (Ez oklevelet már Kaprineczy is közölte.)

16) Találtam még egy okmányt, mely a „kegyes király“ I. Lajos absolut hajlamaira éles világot vet. Ő ugyanis 1365. évről k. rendeletével szigorúan megparancsolja a prémontrei rend thuróczi és leleszi prépostja (Praepositis de Thuruch et de Lelez), hogy Miklós jászói pépostot, miután őt az osztrák herczeg kérelmére (mellözve a rend szabad választási jogát) a prépostság javaiba behelyezte, annak élvezetében háborgatni semmi módon se merészeljék. (Fasc. III. Nro 21.)

Szabad legyen még a felsoroltakon kívül az általam átnézett s részben lemásolt okmányokból kijegyzett fő- s alispánok ügy szintén várnagyok neveit ide iktatni.

1347. Pál, Frank fia volt Ung vármegye alispánja.

1351. Tamás mester Ugocsa, Morenchuk László Beregh, István, Miklós fia Ung s Bachkay László Bihar alispánja.

Egy 1359. okmányon Drugeth Miklós, mint országbíró fordul elő. Czinár Mór szerint ez évben Ugrini Miklós volt.

1362. Tamás mester Zemplén alispánja.

1365. 1368. 1375. György, Nagymihályi Lőrincz fia Ung vm. alispánja.

1371. Péter, Mikoutha fia, Zemplén főispánja.

1381. Zombory György, Ung. vm. alispánja.

1383. György, tárnokmester és beregi főispán.

1445. Bornemisza János, Szatmár vm. főispánja.

1448. Butkai András, Zemplén alispánja.

1452. Pán Demeter Ung vm. alispánja.

1458. Parlaghy Pál és György tokaji várnagyok.

1458. Matyonczi Péter, (király-) helmecezi várnagy.

1462. Upor László és ruszka Dobó Domonkos Ung vármegye alispánja.

Végül előadói kötelességemnek vélek eleget tenni, midőn főlemlitem, hogy K u k o l y B á l i n t prém. kanonok s az országos levéltár őre, úgy szintén V a l k o v s z k y M i k l ó s tagtársunk a levéltár elenchusaiból a társulati irattár számára több ivre menő kivonatot készítettek, melyben az 1342—1450. kelt okmányok jelentékeny része röviden jelezve van; — I v á n y i I s t v á n társulati tag pedig a Lehóczky Tivadár által megkezdett vízjegyek másolását folytatván; jutalmazó credménynyel a XVI. század közepéig haladt; — H a j n i k I m r e, N a g y I m r e, P e s t y F r i g y e s, T h a l y K á l m á n s V é g h e l y D e z s ő t. tagtársaink viszont azon rövid idő alatt is, melyet Lelesz vendégszerető falai között töltének, becses adatokat gyűjtöttek, kiki saját czélja szerint, történetírásunk gyarapításához.

A Magyar Történelmi Társulat 1871. évi vidéki gyűlése leleszi bizottságának tagjai.

Cséplő Péter.   *Iványi István.*   *Lehóczky Tivadár.*
Foltiny János.   *Graven Lajos.*   *Valkovszky Miklós.*

Nátafalussy Kornél, bizottsági előadó.¹⁾

¹⁾ A pálóczi és a homonna-sztárai bizottság jelentéseit jövő füzetünkben közlendjük. Szerk.

A positivizmus hatásáról a történetírásra. *)

II.

Egy nagy vallási mozgalmat vizsgálva, önkéntelenül a vallási mozgalmak általános természetére vezetettünk, s akkor találni fogjuk, hogy mindegyiknél — egészen függetlenül a bennük foglalt dogmák minőségétől — bizonyos közös tünetmények jelentkeznek, bizonyos physiologiai menet mutatkozik. Ilyen az, hogy minél buzgóbb valaki hitében, minél inkább meg van győződve annak igazságáról, annál hajlandóbb lesz elítélni, üldözni az ellenkező véleményt, s annál fogva nem kárhoztathatjuk többé Gibbonnal Theodosiust, hogy a haldokló, veszélytelen pogányságot üldözze minden észszerű ok nélkül, míg a pogány császárok dühét legalább az új hitnek veszélyes volta motiválhatta; mert tudjuk, hogy az efféle tettek, ha nagy alakot öltenek, soha sem a számító, fontolgató elmének, hanem, hogy úgy szóljak, physiologiai szükségességnek következményei. S épen a legnemesebb, legönzéstelenebb kedélyek esnek legkönnyebben túlzásba, mint azt a politikai mozgalmaknál is, a legszélsőbb eszközök embeleinél tapasztalhatjuk, s evvel élelényszik a vizenyős felfogás, hogy minden vallási türelmetlenség csak gonosz, bujtogató papok átkos műve. A vallásos fanatizmust sem nem lehet mesterségesen előidézni, sem nem lehet egy csapással megszüntetni. Csökken a miveltség haladásával, de leghatalmasabb ellensége a skepsis, és annak szüleménye, a közöny. A papi osztály — bármily felekezetnek legyen is tagja — legtávolabb áll mindig a skepsistől,

*) Akadémiai székfoglaló értekezés.

s azért leginkább hajlandó a türelmetlenségre, üldözésre, mint a katona a harezra, az ügyvéd a perre — nem mert gonosz, hanem mert jó és buzgó hivatásában. Igaz, hogy a vallásos üldözések sommájában, a legnagyobb rész a katolikus papságot terheli, de nem szabad felejtetünk, hogy véletlenül az ő kezében több hatalom pontosult össze, mint más vallású kollégáikéiban, s ahol protestans papság hason hatalomra tön szert, mint Genfben vagy még inkább Skótiában, ott tőle telhetőleg igyekezett vetélkedni a szent inquisitíóval. Castelliót, a ki az első mondá a supernaturalis dogmákat oly közönyös dolgoknak, mint azt, ha vajjon egy fejedelem kocsin vagy lóháton, vörös vagy sárga ruhában tartja-e bevonulását, és ennélfogva türelmet kívánt más véleményűek iránt, Calvin és Béza támadták meg leghevesebben, és véleményét a legoeszmányabb tannak mondák, melyet valaha a pokol kapui kiokádtak. Két évvel pedig a nantési rendeletnek megszüntetése után hugenotta papok, kiket XIV. Lajos vallásuk miatt földönfutókká tett, egy zsinatukban istentelenségkép elveték a tant, hogy a világi hatalomnak nincs joga alattvalóinak vallásos meggyőződésébe avatkozni. ¹⁾ Ha hazánk múltját vizsgáljuk tüzetesebben és elfogultság nélkül, számtalan példát fogunk találni, hogy nem csak a katolikusok voltak üldözök, nemesak a régi egyház főpapjai tevék a vallást a hazának ügye elé. Olvassuk a megyék feliratait, a XVII. századból, és ott fogjuk találni, hogy a lelki szabadság elébb való a testi szabadságnál; találni fogjuk, mily nagy bántalomnak vétetett, ha valahol a kath. kisebbség templomot követelt magának, s alig tudjuk elképzelni a gyűlöletet, mely „a faistent imádó pápista kutyák“ ellen lángolt buzgó protestánsok kebelében. Megdöbbenhetünk-e vad szellemen, de nem csodálkozhatunk, mert keletkezését, természetes fejlődését már most nyomról-nyomra követhetjük, sőt arra sem fogunk ragadtatni, hogy pálezát törjünk a papság felett, mely e zelosus szellemet tehetségéhez képest ápolá,

¹⁾ Újra kiemelem, hogy itt nem saját, hanem egy Buclé, Lecky, Draper eszmeit adom elő: v. ö. különösen az itt mondottakra nézve Buclé, *History of the Civilisation in England*, I. köt. 8. fejj., és másutt. Lecky i. h. 4. ch. Draper, *Hystori of the developpement sat. ch. 20.*

és éleszté, mint azt a XVIII. század philosophiája tevé. A szembeszökő bajok mellett — mint Lecky megjegyzi — nem szabad felednünk a végtelenül nagyobb áldást, melyet az emberiség a vallásos szellemnek egyáltalában, különösen pedig a papoknak köszönhet; s habár e működésük természeténél fogva, rejtettebb és kevesebb helyet foglal el a világtörténetben, mint türelmetlenségük tettei: hatásában mégis mélyebb nyomokat hagy hátra az üldözéseknél.

Napjainkban azonban sokkal kisebb a veszély, hogy valaki vallásos szempontból legyen elfogulttá, mint az, hogy politikai meggyőződése folytán lássa hamis színben a múltakat. Különösen nagy pedig e veszély, midőn létezik oly politikai felfogás, mely mintegy másfél százados léte óta úgy szólván a mívelt osztályoknak közmeggyőződésévé vált, és oly szép elvekből indul ki, oly magasztos ezélokot tűz ki, hogy önkénytelenül magához vonzza a legnemesebb kedélyeket. Értem a szabadelvűséget, a liberalismust. És csakugyan, ha tekintetbe vesszük, mit köszön civilizációjuk a liberalizmusnak: a kegyetlen testesonkító büntetések megszűnésétől, a törvényelőtti egyenlőségig, megfogható, hogy szabadelvűnek lenni oly dicsnév, minő volt vallásos államokban az igazhívő, a feudalitas korában a nemes neve. Az ó-világnak megdűlése óta civilizációjukban még csak egy hozzá fogható hatalmas tényezővel találkozunk: az egyházzal, a hívés korszakában, az V. századtól a XIII. századig, de míg ez csak a csecsemő civilizációnak volt dajkálója, amaz a már felserdültnek oktatója és vezetője. Mily könnyű itt eltántorodni, mily ellentállhatatlan a csáb, e nagy eszmék szempontjából tekinteni a múltakat, úgy mint tekintjük a jelent! Elhinni és tanítani, hogy már megtaláltuk a teljes tökély útját, melyen nemünknek indulni kell, és ott látni haladás, a hol hason, tespedést vagy visszaesést, hol ellenkező eszmékkal találkozunk. Bármily hálás legyen is azonban e szempont, a tudomány azt el nem fogadhatja. Mennyiben jogosultak a szabadelvű eszmék a politikában a jelenben, azt vitatni nem ide tartozik, s az egészen más szempont alá eső kérdés, mert a jelenre nézve a szabadelvűség tény, melyet tekintetbe kell venni: de magában véve már az, hogy politikai jelszót képez,

elég, hogy nagy óvatossággal használjuk a történeti események megbirálásában. Ezt ugyan minden politikai, minden theologiai pártról elmondhatjuk: de van a szabadelvűségnek egy különös jellemvonása, melynél fogva kiválóan alkalmatlan a múltnak hív felfogására. Mint a philosophia, melyből fakadt, át meg át subjectív, ép ellentéte a történeti, s kiváltképen a positiv felfogásnak. Maga a hit, mely pedig a szabadelvű világ-nézetben nagy szerepet játszik: hogy teljes haladás eszközölhető, ellenkezik az eddigi tapasztalatokkal. Lecky átvizsgálván civilizáciunk fejlődését, kezdve azon időponttól, midőn az a középkor homályából kibontakozott, napjainkig, azon meggyőződésre jött, hogy nincs tökéletes haladás, mert minden újabb vívmánynál veszünk valamit abból, mit régebben bírtunk. Anélkül, hogy a haladást tagadnók, mi csakugyan képtelenség volna, állíthatjuk, hogy az emberiség nem tesz lépést, mely által minden tekintetben tökéletesebbé lenne, mint voltak elődei, s e szomorú ténynek hasonmását látjuk az egyes ember életében. Az ifjú kétségkívül haladottabb a gyermeknél, de nincs meg már benne annak tisztasága, míg a meglett emberben, jóllehet észben felülmúlja az ifjút, mégis sajnosan nélkülözzük az ifjúságnak lelkesedését. Ennek egyik oka talán abban fekszik, hogy nincs hatalom, — mint Lecky megjegyzi, — mely hatalmával vissza nem élt volna, és hozzá tehetjük, mely mint hatás, egyúttal ellenhatáskép is ne működött, sok gyommal virágokat is ki ne tépett volna. A második, még nyomósabb ellentét ama mechanikai világ-nézetben fekszik, a melyről, legalább a continensen divó szabadelvűség tettei oly hangosan tanúskodnak, mintha az emberi társulat valami gép volna, melyet némi ügyességgel, némi tudománnyal megigazítani, vezetni, gyorsabbá vagy lassúbbá tenni mindig az ember hatalmában állna, s ha ilyen kísérlet megbukik, annak oka mindig a vállalkozóban, eszközeinek elégtelenségében feküdnék, nem pedig abban, hogy a feladatot vagy épen nem, vagy még most nem lehet semmiféle hatalomnak megoldani. Ebből folyik, hogy a szabadelvűség nem veszi tekintetbe, sőt tagadja, legalább tényleg, a történeti összefüggést, a múltnak hatását a jelenre, s így felfogása a történelmi tényezőkről a lehető leghomályosabb. Az ó-testamentomi könyvek-

nek felfogása, melyekben mindenütt Isten lép fel mint közvetlen szereplő, sokkal igazabb, és történetibb, mert, végső elemzésben mégis mindennak Isten, vagy a természet, vagy a minnek nevezük az oka; itt tehát csak a közbeneső tényezők hagyatnak ki: míg a szabadelvűség oly momentumoknak tulajdonít döntő fontosságot, melyek az események menetére igen-igen csakély befolyással bírnak.

A szabadelvűségnek és szempontjainak megítélésében számomra szabad feledtünk rokonságát a classicizmussal, nem azt, hogy a speculatív philosophiának, a visszahatásnak gyermeke, mely a középkorbeli hitvilág ellen keletkezett, és mint visszahatás élő bizonyítványa a Lecky által felállított törvénynek. Jellege a politikában az, mi volt a classicismusé az irodalomban; eszén és művészi tökély mellett, szakít a történelmi fejlődéssel, s a nemzet múltja helyett az ó-világból veszi mintaképeit. A lehető sötét színben láttatja a középkort és lealázza ősapánkat, hogy idegen nemzetek álnagyságán lelkesüljön. Sajátságos tünnemény ép azoktól, kik mindig a haladást emlegetik, hallani olyasféle felfogást, mintha a világ Augustustól Columbusig aludt volna. Pedig a középkor végtelen haladás volt az ó-világgal szemben, nem csak sociális vagy erkölcsi tekintetben, mit már most csak a tudatlanság tagadhat, nem csak a művészetek legtöbbjében, mit szakemberek szintén nem vonnak kétségben, de intellectuális tekintetben is, mit Comte emelt ki, megdönthetetlenül, és a sötétség századainak köszönjük a hangjegyeket, a papírt, az órákat, az ablak- és szemüvegeket, a puskaport, a delejtűt, a hajókázás és közlekedési eszközöknek oly tökéletesítését, melyről az ó-világ alig álmodott. Mind oly találmányok ezek, melyeknek hatását a civilizációra nem lehet túlbecsülni. Azt szokták ugyan mondani, hogy e találmányok elszigetelt jelenségek, nem egy megfelelő intellectuális mozgalomnak következményei, de úgy látszik nekem, hogy ez állítás csak úgy keletkezhetett, hogy e találmányok és a szellemi állapotok közti kapcsolatot még nem vizsgáltuk kellőleg. Mindenesetre azonban a középkor intellectuális fejlettségének legvilágosabb jele, hogy az, mit új kornak nevezünk, egyáltalában és oly alakban, minőben látjuk, beállott, már pedig, hogy az új kor véghetetlenül

meghaladja az ó-világot, azt nem vonja senki sem kétségbe, meghaladja pedig ép azon alapoknál fogva, melyeket a középkor tett le.¹⁾

Midőn az, mit szabadelvű világnézetnek mondunk, a XVIII. század folytán általánosabbá lett, a történelem teljesen egy állásponton állott vele. Gibbon és Hume philosophok voltak, mint akár D'Alembert vagy Helvetius, és csak annyiban különböztek, hogy kivált Gibbonnak mély, objectiv szelleme, minden philosophia mellett, képes volt kitapogatni a valót a leggyűlöltebb mez alatt is. Legnagyobb összhangzásban e kettő talán Montesquicunél mutatkozik, ki még mindig a szabadelvű felfogásnak atyja, míg történelmi állításait a legtöbb tekintetben a tudomány mint elavult dolgot félreveti. A jelen század óta lehet mondunk, hogy a történelem külön utat követett. A szabadelvűség lényegileg még ma is az, mi volt a Constituante és Convention heves küzdelmeiben és nagy teeteiben. A történelem ellenben tovább haladt, nézetei mindinkább tisztázódtak, mindig elfogulatlanabbak lettek a múlt iránt, s így szükségképen ellenkezésbe jött a philosophiai iránynyal. Németországban, hol minden igazság néhány száz év óta — mi okból: nem itt a helye vizsgálni — szolgálalakban jelentkezett, a „*geschichtliche Schule*“ nemcsak annak mit szabadelvűségnek nevezünk, de egyáltalában véve a szabadságnak, haladásnak, a szabadelvűség legszebb eszméinek ellenségévé lön. Angliában ellenben, hol a múltnak fejlettségéről áldásairól, kétségtelen jelek beszélnek, melyet csak a vak nem lát, sohasem tudott az a continentalis szabadelvű felfogás sem az életben, sem a tudományban általánossá lenni, de ott a Leoféle szellemek sem emelhetnék fel fejttket. Az angol fajnál találkozott eddig a positivismus is legtöbb helyesléssel, mely szerencsésen egyesíti az objectiv valóságot, a haladás és szabadság iránti lelkesedéssel.

A positiv szempontból tekintve az eseményeket, a nemzetek politikai és sociális fejlődése intellectualis állapotjaiktól,

¹⁾ A positivismusnak és Comtenak viszonyáról a divatos szabadelvűséggel szemben („*vulgären Liberalismus*“), mint Franz mondja, Franz Constantinnak: „*Die Naturlehre des Staates*“ című műve 452. s k. ll. sok találó észrevételt tartalmaz.

attól függ, minő, és mily terjedelmű ismeretek vannak a nemzet közt elterjesztve. Ez azonban csak a megelőző események következménye, úgy hogy a jelen alapjaiban mindig csak a múltak alluviója. Alkotmányok, állami institutiók könyvekhez hasonlók, melyeket a tanuló csakúgy fog megemészteni, és valódiilag felfogni, ha fejlettségi foka immár arra képesitené. Egy tízéves fiúnak biába adjuk Hegel műveit, de viszont egy húsz éves ifjút nem elégítik ki többé dajkamesék; az egyiket a szabadelvűség barátjai, a másikat ellenségai tévesztik mindig szem elől.

E szempontnak mellőzésével találkozunk 1789 óta mindenütt, hol a szabadelvűség diadalt ült, és utána ismét reactio következett be, s ez egyúttal kulcsa, miért kellett oly szent célok mellett, oly sok és oly szégyenletes bukás szemtanúinak lennünk. E felfogás mellett tisztelni fogjuk II. Józsefet, de nem fogunk csodálkozni, sem sajnálkozni, megbukásán. Igazságosak leszünk a jakobinusok és vendéiakkal s midőn kimutatjuk a nyomot, melyen egyedül lehetséges haladni, a haladásnak menetét talán biztosabbá, fictióktól mentebbé tesszük. A tudomány volt túlnyomólag subjectiv és speculativ irányában, szülőanyja ama tév felfogásnak, melynek ismét csak a tudomány fog ellenmérgeül szolgálni. A szellemi mozgalom ez irányban, — mint ép a positivizmusnak léte is mutatja — már megindult, s talán éppen nemzetünk van hivatva például elöljárni a continens többi nemzetéinek. Elméletileg kevésbé művelt mint tudós szomszédjai, kevesebbet is kell felejtenie. Lehetséges, minek van példája multunkban, hogy egy lépéssel oda emelkedhetik a haladásban, hová más nemzetek hosszú, nehéz küzdelem után fognak eljutni, de féltő az is, minek szintén van példája, hogy a tudománynak legújabb vívmányai helyett még oly eszmékbe helyezendik a tudományt, oly eszméket igyekez életbeléptetni, melyek már másutt hitelüket veszítik, avulni kezdenek.

Így tehát elvégeztem volna a mit a positivizmus felfogásáról az eseményeket illetőleg, kimért időmhoz képest, elmondhatni véltem: azonban van tudományunknak egy sajátsága, melynél fogva a leghelyesebb kiindulási pont, a legélesebb elme mellett is el lehet téveszteni az igazságot, s ez az: hogy az anyag maga nem valami kívülünk álló változatlan test, mint

egyéb physikai tünemények, hanem magunknak kell még azt alakítanunk, hogy vizsgálódásunkat megkezdhessük. A mód tehát, mely szerint az eseményeket szeméink elé állítjuk, felette fontos, mert attól függ, mit látunk min magunk, s mit mondunk el, mint észleletet másoknak; s ez az alaknak kérdése, mely épen nem azonos azzal, hogy vonzó, kellemes, stilistikailag befejezett művet létesítsük. Valamint az anatómiának tanítása végett szükséges a holttestek egyes tagjait különösen elkészíteni, hogy azokon p. o. bizonyos idegek tisztán szemlélhetőkké tészenek: szintűgy kell a történettudománynak is — feladatához képest — az eseményeket úgy és akkép állítani össze, hogy azokból a bennük jelenkező törvények, minél tisztábban feltünjenek.

Miután tehát valamit, mi már jelentkezett, s ennélfogva változhatatlan, kell nyomoznunk, kell valami változhatatlan methodusnak is lenni, mely legbiztosabban, legteljesebben vezet célunkhoz. E methodusnak megállapítása volna tehát a feladat. Itt azonban nem szabad felejtünk, hogy tudományunk még gyarló, gyenge; hogy, ha tudjuk is, miszerint vannak törvények, mégis alig vagyunk képesek csak néhányat, és pedig tekintve az események összeségét, csekélyebb jelentőségüket kimutatni. Midőn tehát az anyagot előkészítjük, nem lehet már bizonyos, megállapított igazságokból kiindulnunk, nem mondhatjuk még, hogy ez vagy amaz igazság kimutatása ezen vagy azon tények felhozása által eszközöltetik legbiztosabban: hanem kénytelenek vagyunk minden egyes tényt figyelembe venni, mint teszem a légtűnettanban a levegőnek minden egyes változásait feljegyezzük, hogy ekkép tisztán constatált adatokból aztán magasabb igazságokat lehessen levonnunk. Feladatunk — legalább most még — nem más, mint kapcsolatban egymás mellé állítani az eseményeket, vagyis elbeszélni, mit a helyes ösztön eddig úgy is már követett, de mit ezentúl követni, — úgy látszik nekem — tudományos szükség leendő. Anélkül, hogy a positiv iskola hivei közül valaki kimondotta volna, elveik által el van döntve a vita az elbeszélő (descriptiv, Thierry-Baranteféle, és az úgynevezett oknyomozó (pragmaticus, Guizotféle) történetírás közt; mert ha igaz, hogy az események lényegét csak az eseményekből vonhatjuk ki, úgy nincs többé

alapja az olyan előadásnak, mely az eseményeket csak háttérnek tekinti, anyagnak, melyből okoskodásokat szövhessen. Valamint a physikában, természetesen a villanyosság- és delezességnek tüteményei képezik a tudomány valódi anyagát, a megfejtésük végett felállított hypothezisek pedig — míg tényleges igazságoknak nem bizonyultak — igen mellékes dolgok: szintúgy kell a történelemben is a tényeknek maguknak szólniok. A jelentőség, a jelleg, melyet mi tulajdonítunk nekik, nem jöhet tekintetbe, mert vagy az eseményekből voltak következtethetők, bizonyos szempontból tekintvén azokat vagy nem. Az első esetben felesleges azokat kiemelni, mert ha következtetésünk nem volt téves, ugyanazon szempontból kiindulva, ugyanazon tényeket tekintve minden helyes gondolkozású embernek ugyanazt kell következtetnie: a második esetben nincs kellő tudományos alapja állításainknak és mint pusztán subjectív vélemények mellőzendők.

A történelmi tények, valamely egyenlet tagjaihoz hasonlítanak, melyeket csak jól fel kell állítani, hogy az igazság önként következzen belőlük. Ha azt még nem vagyunk képesek véghez vinni, jobb ha változatlanul átadjuk a jövőnek, mely talán szerencsésebb lesz nálunknál, mintsem hogy elhitessük magunkkal, hogy a megoldást már megtaláltuk.

Megállapítván a tisztán elbeszélő módnak előbbségét, még nem fejtök meg azt, mit, és mikép kelljen elbeszélünk? vagyis más szavakkal, mi képezi a történelem lényegét, döntő fontosságú anyagát, és mily módon előálítva foghatjuk azt fel legteljesebben? Az újabbkor e tekintetben messzen felette áll az óvilágnak, de felfogásának biztos alapot csak a positiv iskola nyújtott. Aesthetikai tekintetben alig tehetünk többet, mint utánózni a classicusokat, és a jó styl mindig csak individualis, nemzeti sajátosságokban fog különbözni Thucydides vagy Tacitus irányától. Ellenben, ha hason nagy szellemek fognak most feldolgozni a classicusok anyagát, talán csak Julius Caesar és Thucydides művei maradnának meg minden változtatás nélkül, és úgy hiszem, hogy ez új dolgozatok tudományos becs dolgában fel fogják múlni a régieket. Nekünk most már egészen más és talán mondhatni, helyesebb fogalmaink vannak arról, mi lényeges a történetben, mint volt a classicusoknak. Ők ugyan nem estek a XVII.

és XVIII. század azon lelketlen iróhadának hibájába, mely a nemzetek annalisait fejedelmi adomákkal, az uralkodók családi eseményeivel, udvari pletykák- és ünnepelekkel, főképen pedig mint legfontosabb dolgokkal, státusokmányok és hiábavaló ütközetekkel tömte tele: de a történelmi élet legfontosabb tényezőit, a nemzetgazdászati, tudományos, és vallásos tényezőket szintén nem ismerték vagy kevés figyelembe vették. Ők is túlnyomólag az úgynevezett politikai történettel foglalkoztak, mely azonban leginkább csak a felszínen tapogatózik, míg a lényeges tényezők, melyektől az események függenek, messze lenn a nemzeti élet mélyében fekszenek. Ha a tudomány mindig a felszínen állapodott volna meg, nem állíthatnók most a világesemények szabályozott menetét. Ha meg is villant volna valakiben a törvényszerűség gondolatja, azt inductió útján bebizonyítani, lehetetlen lett volna — mélyebben kellett tehát leszállni oly viszonyok közé, hol a fokozatos fejlődésnek, összefüggésnek világosabb jelei mutatkoztak, mint az egyéni eseményekben: a nemzetek szellemi, anyagi életébe. Nem új eszme, hogy a műveltségi viszonyokban fekszik a történelemnek fősúlya, azokat festeni legfőbb feladata. Már Machiavelli így gondolkodott, és Voltaire-nek egyik legnagyobb érdeme, hogy azt világosan kifejezte. Napjainkban sem fogunk többé találni tudóst, méltót e névre, ki azt elméletileg kétségbe vonná, de gyakorlatban vajmi kevesen követik. Mindentitt túlnyomó fontosságot tulajdonítunk aránylag igen csekély jelentőségű dolgoknak. Néha lapokat töltünk be egy ütközettel: míg a legfontosabb műveltségi eseményeken néhány szóval átsurranunk. Mindig túlnyomó még az individualis, biographiai felfogás. Úgy tekintjük a történetet, mint egy eszmó ember külön-külön tetteit, melyek külön-külön legméltóbb tárgyát képezik figyelmünknek: holott a történelem eseményei egy nagy folyóhoz hasonlóak, melynek egész folyását, és nem egyes felesapó hullámainak kell vizsgálnunk. Tudjuk, természetesen, hogy hazánkban egyik pogány felkelésnek vezére, Váthya, a másiké János volt, és ezen adatnak fontosságot tulajdonítunk, méltán; de az, mily viszonyban állott e felkelés idejében már az evangéliumvallása az ősi nemzeti hittel, mennyiben mutatkozott már ekkor a kereszténység hatása a nemzeten, mennyivel vetette vissza a civilizációt

1) Ott is —
 Suetonius,
 Ios Kriff,
 Plutarchos
 is.

e két mozgalom, azt még legalább tudtommal, nem vizsgálta tüzetesen senki, pedig a fennmaradt gyér adatokból is lehetne egyik-másik, talán meglepő tényt constataálnunk.

Minden tankönyvben olvassuk a napot, melyen Buda visszavétetett, a csatákat, melyeket lotharingi Károly, badeni Lajos, a török kiűzése végett vívtak: de mily változást idézett az elő e nagy esemény összes sociális életünkben? mit gondolt, mit érzett a honti vagy abaúji nemes, midőn közvetlen, veszélyes szomszédja, egy csapással száz mértföldnyi távolságba vettetett tőle? az mint valami felesleges dolog mellőztetik. Míg számtalan esetepátét, számtalan palánk-vívást feljegyezve találunk: a hódoltsági viszonyoknak csak a legújabb időben akadt egy jeles tollú feldolgozója. [A tatárdulás következményei, melyek a feudálisnak alapját veték meg, a latinosság menete és fluctuatioi a XVII. század folyamában, s a XVIII. század elején, — mely páratlan tüneménykép az újabb történetben a nemzeti nyelvnek úgy szólván teljes kiküszöbölésével végződött — sokkal fontosabb feladványok volnának, sokkal méltóbbak, hogy tanulmányoztassanak, mint valamennyi követség, mely János-Zsigmondon kezdve Apaffyig Konstantinápolyba ment kunyorálni, s melyeknek jelentéseit nagy kincsek gyanánt gyűjtögetjük.] És ha foglalkozunk is a műveltségi állapotokkal, legtöbb esetben, az úgy nevezett belső állapotok egyes ágaival éljük be. Csak Szalayt említem, kijeles művében, a jogfejlődésnek, vallásos életnek elég teljes képét nyújtja, de a tudományos, nemzetgazdászati viszonyoknak alig szentel itt-ott egy árva szócskát. Külföldön is számtalan ily példával találkozunk, és Lingard jeles „Anglia történetében,” Shakespeare neve elő nem fordul. Oka e következetlenségnek talán abban fekszik, hogy a műveltségi adatok sokkal gyérebbek, hézagosabbak, elszórtabbak, sem hogy azokból mindig csak némileg is kielégítő képet lehet alkotni; de továbbá — valljuk be — az egész felfogásnak, mely a műveltségi állapotokra fekteti a fősúlyt, nem volt meg a kellő, meggyőző alapja. Inkább sejtítettük, mint tudtuk, hogy ezekben nyilvánul a valódi történet, és a múlt századbeli encyclopaedisták sok tekintetben inkább a régiek ellen való oppositiónból, és mert a műveltségi állapotok elmosódott rajzaiba könnyebben csempészhették be elméleteiteket, mint egyes politika

[Salamon]

1) Szentágyai

factumokba : hangoztatták e tanítást. És csakugyan, ki atörténetben csak önkényes eseményeknek halmazát látja, nevetségesnek találhatja, hogy lehet hason, vagy tán még nagyobb fontosságot tulajdonítani annak, minő conventiót kaptak estei Hippolyt cselédjei, mint Hunyadi Mátyás valamely dicső győzedelmének ? A positiv felfogásnak azonban ezen adatok fontosok, mint a nemzet életének symptomai, a tömegek életében mutatkozik pedig azon fejlődés, melynek törvényeit kitanúlni a történelem feladata. Magában véve nem az fontosabb, mily oktan babonákkal alacsonyították le az egyptomiak isteni tisztelettiket, mikép temették el halottaikat, teszem Nagy-Sándor issusi győzedelménél : de fontosabb, mert abból némileg tanuljuk, milyen volt az egyptomi nép : míg a csata csak az mutatja, mily lángeszű katona volt a macedoni hős, mily kitünőleg fegyelmezett had volt a phalanx, mi magában véve csekély tényező, mert a phalanx jó volt Pydnánál is, mégis megdőlt Róma legioi előtt. A nemzetekkel úgy vagyunk mint egyes emberekkel, sokkal jobban megismerjük őket, ha meglessük magánéletükben, mindennapi foglalkozásaik mellett, mintsem, ha ünnepi köntösben jelennek meg előttünk.

A mód, melyen eddig a műveltségi adatokat általában feldolgozták, nem volt alkalmas, hogy belőlük mindazon tanulságokat merithessük, melyek belőlük vonhatók volnának. A politikai történet egyes szakaszai után hozzá függesztük a műveltségi adatokat ; külön említők a vallást, a közigazgatást, hadi, törvénykezési, nemzetgazdászati viszonyokat, a tudományok és művészetek állását. Így olvassuk azt Hume-on kezdve le Telekiig, számtalan műben. Emód mellett egyes darabokat kaptunk a csontvázból élő test helyett ; holott a történelem az életnek tudománya. Nem tagadom ugyan, hogy az ilyféle előadásnak meg volt a didaktikai haszna, a mennyiben egyes adatokat külön választva a különneüektől egyes viszonyok tekintetében könyvebb áttekintést nyújtott : de a tudománynak nem az feladata, hogy egyes viszonyoknak, hanem hogy az összes bizonyos időbeli fejlődésnek képét adja. Ezt pedig csak úgy érheti el, ha az életnek minden mozzanatát összefüggésében, kölcsönhatásában tekinti, mert az egyes tényezők nemcsak kiegészítik egymást,

hanem legtöbb esetben ép attól függ jellegük, hogy egymással kapcsolatban vannak. A különbséget a hindú és hellen tudomány közt, és ennek valódi okát csak akkor foghatjuk fel tisztán, ha mind a hellen mind az indus életet a maga összességében tekintjük. Minden más mód csak egyoldalú képet nyújt, és megnehezíti, sőt lehetetlenné tenné a célzt, melyet a positivismus magának kitűzött. A leghelyesebb ösztön sugallatát követi Macaulay, midőn Mons-nak elveszése, és az Ashton-féle összeküvés, Pennek üldöztetése közé Foxnak életet és halálát szövö, vagy whitehalli és holyroodi titkos tanácsokból a skót felföld füstös kalibáiba és gulyát, lovat lopó, mezitlábás clanek esaládi életébe vezetí az olvasót. Nehéz is volna, hü képét adni, teszem hazánk múltjának, a XVII. század alatt a megyei mozgalmak nélkül. De ki lesz képes azokat híven festeni, ha nem említí a befolyásokat, melyek alatt a hangadó megyei nemesség állott? Ha el nem mondja a végek állását, az ott tanyázó honi és külföldi katonák szokásait, minőségét, zsarolásait és az azokból folyó folytonos villongásokat, ha nem említí a hódoltságokat, a spahiak kalandozását és bele nem szövö a vallási állapotokat, ez időszaknak legeslegfőbbik tényezőjét? S íme — anélkül, hogy észrevennők, — meg lesz az egész életnek képe, csak le kell szoknunk attól, hogy minden tényezőt külön-külön tekintsünk. A legnagyobb politikai esemény, és legesekélyebb kézmű-találmány, szükséges kövecs a mozaikképhez, melyet alkotnunk kell. XIV. Lajos úgy mint Pascal, a jansenismus úgy mint a négyes szövetség, a szónok és polemicus Pázmány úgy mint Bethlen Gábor, Sámbar és Pósházy úgy mint Wesselényi és Nádasdy tényezők kornak fejlődésében, és egymás mellett egymásra való hatásukban tekintendők. Göthe vagy Petöfi életét adván elő, nem jut többé eszébe senkinek előbb mondani el, hol született, hol végzé iskoláit, hol halt meg, szóval külső éltének adatait, és csak azután venni elő szellemi munkásságát: hanem kapcsolatban tárgyaljuk mindkettőt s az egyikből felvilágosítjuk, kiegészítjük a másikat. Nemzetek életénél az úgyan több nehézséggel jár, de a technicai akadály — mint számosan úgy az ó-világban, mint az újabbak közül megmutaták — épen nem legyözhetetlen, csak kövessük a legtermészetesebb módot, vegyük mintául a minden-

napi beszélgetést, melyben mindig teljes képét tudjuk adni annak mit elmondandók, vagyunk annélkül, hogy izekre szednők széttárgyunkat. Meg kell vallanunk, hogy az ilyen előadás nehézségeit, legalább látszólag, növelte a pozitív felfogás, a történelmi fejlődésnek egy új szükségképi tényezőjét állítván fel, melyet tehát a többi tényező közé be kell szöni: a tudást, a tudományt. A nehézséget azonban el is enyészttette kifejtvén e tényezőnek minőséget. Azelőtt hallók a nagy szót: a tudomány hatalom, de csak a pozitív felfogás, kiválólag pedig Buclen fejté ki tisztán, mikép érvényesíti az hatalmát. Nem lehet ugyan osztanom Buclenek azon felfogását, hogy a tudomány egyedüli emeltyűje a haladásnak, de az kétségtelen, hogy hatalma mindig nagy, és vannak korszakok — minő épen a jelen — melyekben minden más tényező szinte elenyészik mellette. Az eszmék előzik meg ugyanis és szülik az eseményeket, az eszméknek keletkezése és minősége pedig legfőképen az intellectualis fejlettségtől, az pedig legnagyobb részt a tudás fokától függ. A történelem figyelmét tehát nem annyira a tudományok egyes tantételei, mint annak hatása, köti le, és ez a nagy különbség a tudomány története és a világ, a nemzetek története közt, s ebből egyszersmind önként következik, miképen és hol kell a tudomány fejlődését az eseményekbe szöni: nem ott, hol keletkezett, hanem a hol hatni, működni kezdett. Platot és tanait könnyebben lehetne elhagyni a peloponnesosi háború korából, mint a keresztény vallás, és az alexandriai iskola történetéből. Napoleon életében mellőzhetjük Bichat-t, de nem mellőzheti őt napjainknak történetirója. Minden korszakban azon tudományos jelenségek a legfontosabbak, melyek századukat jellemzik, ámbár azok csak kivételesen a legkiválóbbak tudományos tekintetben. A sophisták tana fontosabb Pericles korszakára nézve mint Plato vagy Xenophon philosophiája; Ovidius mint kütfő fontosabb Sz.-Pálnál, Helvetius és a sensualistákkal többet kell foglalkoznunk, mint Spinoza vagy Leibnitzzal. Az individualis nagyságnak el kell törpülni a tömegek előtt, és nem figyelmezhetünk bármily nagy legyen is, egyes fára, midőn az egész erdő zúgni kezd. Nem kell mellőzni ugyan saját idejüknél ama nagy szellemeket sem, kik kortársaikat megelőzve a jövőnek magvetőivé, hírnökeivé lettek,

de a főfigyelem mégis mindig az általános hangulatot, állapotot, annak jelenségeit és modulatait illeti.

A történeti események feletti legtöbb téves felfogásnak oka abban fekszik, hogy a történetírás eddig inkább az eseményekkel foglalkozott, és kevésbé vizsgálta azon általános hangulatot, mely különböző századokban különböző levén, oka annak, hogy ilyen vagy amolyan jellegű események történhettek. Ennek tiszta képét adni pedig főfeladata a tudománynak, mert az a legközvetlenebb eszköze a fejlődésnek. Következménye az számtalan előzménynek, és változásai hasonlítanak azon változáshoz, melyen évek folytán az egyes embernek gondolkozási módja átmegey anélkül, hogy egyes okait, időpontját mindig pontosan ki lehetne jelölni. A emberiség nehezen feled, nehezen tanul. Fejlődése nem öntudatos; nála a tudomány is hitté válik; elfogad bizonyos eszméket, nem mert azok helyességét átlátja, hanem mert disponálva van azok elfogadására. A tömegek nem emelt fővel, biztos léptekkel, hanem mintegy félálomban, öntudatlanul taszítottak a cél fele, melyet nekik a gondviselés kitűzött, s melynek minden egyes stadiuma — úgy látszik legalább — némi haladást jelez. A XII. században egy amiensi Péter képes volt az egész katolikus világot felláztatni, hogy „Isten úgy akarja!” kiáltással a Szentőldre rohanjon, legkevésbé sem kételkedvén, hogy Istennek valami kedves szolgálatot tesz ölte, pusztítva a mohamedan földeken. Két század múlva a pápák hatalmuk zenithjén, nem tudtak már hadat összeszedni hason cél végett. A XVI. században a tudós Bodinuson kezdve a legutolsó banyáig mindenki hitt a boszorkányokban, anélkül talán, hogy kellő okát tudta volna adni; másfél század múlva, már kiveszett a babona, anélkül, hogy azt valaki tüzetesen czáfolta volna. Azelőtt hittünk csodadolgokban, kellő ok nélkül, most nem hiszünk, szintén kellő okadatolás nélkül. A nagy francia forradalom hitt a szabadság és egyenlőség büvös hatásában, és még most is vannak elegen, kik biznak üdvözítő szavakban: meglehet, hogy a jövő század úgy fogja őket tekinteni, mint mi tekintjük a falusi javasasszonyt, ki füstöléssel gyógyítja betegeit.

Ha nem vagyunk tisztában e hangulattal, lehetetlen kelőleg felfognunk a tömegek vagy egyesek tetteit. Minden lépten-

nyomon hibákat fogunk találni, pedig csak a mienktől elűtő fel-fogással van dolgunk. Nem helyes dolog IX. Lajost, egyikét a legtisztább jellemeknek, gyengének, paposnak mondani, vagy nagy Lajost vádolni, hogy a pataranusokat üldözte, mert nem mindegy most, vagy 600 év előtt követett-e el valaki vallási üldözést, és vajjon mit mondanánk mi, ha a család, a tulajdon, a vallás idő folytával elenyészvén, az utókor hígeszsűséggel vádolná valamennyi nagyjainkat, kik meghaladott dolgokba helyezték a socialis élet alapjait? A bűn ugyan mindig bűn marad, de a beszámításnak foka végtelenül súlyed vagy emelkedhetik a körülményekhez képest.

De a valódi nagyság megítéléséhez is ez nyújtja a legbiztosabb támpontot. A babért nem a tények logikája osztja; a történetírás nem szegődik a siker szolgájává. Nem az a legnagyobb, ki legtöbbet vitt ki. Csekély tehetség is, a korszellem által támogatva, alkalmas pillanatban lépven fel, kivisz dolgokat, melyek lángelméknek meghiusultak. Minél nagyobb valaki, annál inkább megelőzi korát. Igen sok nagyságnak, épen mert nagy volt, és korát megelőzte, el kellett bukni, és csak a késő utód szolgáltatott neki igazságot. Voltak ugyan nagy szellemek, kik koruk eszméinek áldozva, azokat előmozdítva, használtak és diadalmaskodtak; nem is mondom, hogy minden bukott eszme már eo ipso magán hordja a nagyság bélyegét: de hogy általában véve igazam van, száz helyett egy példát mutatok fel: a megfeszített Jézust Golgothán.

Minél magasabb szempontból tekintjük az eseményeket, annál inkább elenyészik az individualis hatás; a sokat emlegetett mondás: kis okok, nagy okozatok, nem egyéb banalis hazútságnál. Igaz ugyan, hogy egy szikra föllobbant százezer mázsa lőport, — de azért mert lőport, míg egy marék homokot egy egész máglya sem tudna felgyújtani. Minél lejjebb szállunk azonban, minél specialisabb eseteket vizsgálunk, annál nagyobb tért nyer az individualitas, annál inkább függenek az események egyes emberektől. Egy csata sorsát gyakran eldönti egy embernek lángesze vagy hibája; Mohácsnál talán Tomorynak gyengesége volt oka a csatavesztésnek, de hogy a veszített csata százados bajok kútfejévé lön, arról már a kalocsai érseket nem

lehet vádolni. Valamint tehát nagy eseményeknél a tömegeket, úgy kisebbeknél az egyéneket kell jellemeznünk; mert mi ott az általános hangulat: az itt az egyéni minőség, kútfeje és kulcsa a cselekedetnek. Azért az egyéni jellemzés szintoly fontos, szintoly nehéz feladata a történetírásnak, szükségképi kötelesség, melyet meg szabad mellőzni; nem csak sajnál, hogy élénkebb, plasticusabb elbeszélést nyújtsunk. Szabályokat felállítani, miképp kelljen jellemezni, hiábavaló igyekezet volna; oly lehetőség az, mint a költő vagy festő ihlete, melylyel a valót meglélni és feltüntetni képes, de felállíthatjuk a tételt, hogy a jellemzés nem lehet epitaphium, nem búcsúztató, melyet elmondunk a halott felett, mielőtt megválnánk tőle, hozzácsatolván subjectiv itéletünket élete felett, hanem kiindulási pontja az összes cselekvőségnek. Nem végszó, hanem előbeszéd, melylyel a személyt, mielőtt actioba lépne, bemutatjuk, egy indok, egy tényezővel több a fejlődésben. A milyszükséges tehát egyáltalában a cselekvő személyek jellemét is kifejezni, majdnem oly szükséges is azt akkor tenni, mielőtt a cselekvés megindul, annál is inkább, mert az a leghathatósabb mód megérteni a tettek jellegét az olvasóval a nélkül, hogy az epikai modort a didacticaival feleserélnők.

Azonban int az idő, hogy végezzek, s úgylis már sok ideig revém igénybe a tek. Akadémia figyelmét, tehát csak még egyszer röviden összefoglalom azon tétéleket, melyeket a positivismus a történetírás tekintetében vagy világosan felállított, vagy melyek tanaiból önként következnek és a mennyiben már úgylis gyakorlatban elismertettek, általa újból sanctionálvalőnek. A főelv, hogy a történelem is csak physicali tünemény, mint az egyének élete, s ha egyáltalában feltehető valami, feltehető az, hogy a történelem menetét is változatlan törvények szabályozzák. Etörvényeknek kikutatása valódi célja a tudománynak. Nem lehet tagadni, hogy közreműködnek oly tényezők is, melyeket az anyagvilágnak fogalma alá nem lehet vonni, mint az emberben a lélek: de azon tényezőknek, valamint a léleknek hatása is, physicali külső jelekben, anyagi módon nyilvánul. E physicali tünemények vizsgálatában legalább még most csak azt a methodust követhetjük, melyet a természettudományoknál általában követünk: az induciót. Fűczélunk tehát mindenenek előtt az egyes tüneményeket,

vagyis eseményeket tisztán, menten minden elővéleménytől, a maguk valóságában előállítani. Teendők ennélfogva nem az okoskodás, hanem elbeszélés, nem a bírói, hanem az előadói tiszt. Hogy azonban előadásunk való, a kép teljes legyen, tekintetbe kell venni a történelmi életnek minden mozzanatát, de legfőképen a műveltségi adatokat és pedig nem elszigetelten egymástól, hanem összefüggésben, együttesen, mert csak így fogja megközelíthetni a tudomány valódi célját: képe leírni a múltnak, kulesa a jövőnek.

PAULER GYULA.*)

T Á R C Z A.

— A Magyar Történelmi Társulat november 2-kán tartott választmányi ülését, mely úgy választmányi tagok, mint szakkedvelő vendégek által igen látogatott vala, Horváth Mihály másodelnök nyitotta meg.

Titkár az octoberi ülés jegyzőkönyvének fölolvasása s hitelesítése után indítványozá, hogy a társulat jegyzőkönyvilag fejezze ki örömet nemzeti tudományosságunk egyik legelső büszkeségének, Ipolyi Arnold társulati harmadelnök úrnak, legközelebb király ö Főlsége által beszerzebányai püspökké lett kineveztetése fölött. Mely indítvány általános éljenzéssel s helyesléssel fogadtatott, — jelenlevő harmadelnök úr pedig meleg szavakkal köszöné meg e megtiszteltetést, s támogatását és közreműködését a Történelmi Társulat céljaira, — továbbra is följánká.

Szlávy József földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter úr oct. 14-kén 27. kiáll. sz. a kelt leiratával, az 1873-ban Bécsben tartandó világtárlatban leendő közrehatásra hívja föl a társulatot. — Ipolyi Arnold elnöklete alatt Nagy Imre és b. Nyáry Albert urakból álló bizottság küldetik ki, kik a társulatot ez ügyben képviseljék. Miről nevezett miniszter úr továbbá intézkedés végett azonnal értesíttetni határoztatott.

*) Első közleményünkbe, 531. l. föl. a 14. sorba értelemzavaró sajtóhiba csúszott be, melyet ezennel helyre igazítunk; ugyanis az idézett helyen e helyett: „semmi fejlődés, sem consequentia,“ olvasd: „semmi fejlődési inconsequentia.“ Szerk.

Titkár indítványozza, hogy a mai ülésből keltezeve, mint a mi-
kor a zemplén-ungyi kirándulás tudományos eredményét körvo-
nalozó bizottsági jelentések előterjesztetnek: a társulat részéről kö-
szönő iratok intéztesse az azokhoz, kik e kirándulást levéltáraik meg-
nyitása, szives vendégszeretők s áldozataik által leginkább előmozdí-
tották, és így a tudományos eredmény létrejöttében is tetemes részök
van. Ez indítvány folytán egyértelműleg elhatározott, hogy Hadik-
Barkóczy Ilona grófnőnek, Sztáray Victor grófnak és Ka-
czvinszky Victor jászóvári praelatus és leleszi prépost úr-
nak köszönőlevelek küldetnek.

Az ugyanezen kirándulás alkalmával lemásolt művelődés-
történeti adalékok (XVI- és XVII-ik századi magyar végren-
deletek, leltárak stb.), melyeket titkár, a tagoktól összegyűjtve bemu-
tat, egyelőre a társulat irattárában fognak őriztetni s alkalmilag újak-
kal szaporíttatni. Addigis azonban a szerkesztő-titkár közölhet belőlök
mutatványokul érdekesebb darabokat a Századok tárczájában.

Gróf Hadik-Barkóczy Ilona úrnő, mint alapító tag,
száz forint alapítvánnyal a társulatba lépni óhajtván, — a nemes szel-
lemű s tudományos képzettségű honleány ezen újabb áldozatkészsége s
társulatunk iránti buzgó érdekltsége általános örömmel fogadtatott,
s ő Nmlga az alapítótágok közé egyhangúlag megválasztatott. Évdíjas
taggá lön: dr. Novák Sándor úr Pakson.

Titkár bemutatja a zágrábi dél-szláv-akadémia leg-
újabb küldeményét: „Rad“ című közlönye XVI-ik füzetét. Cserébe
a Századok küldetik meg érte.

Henszlmann Imre v. tag előadja legújabbán, Haynald
Lajos kalocsei érsek ö excja költségén Báth-Monostoron tett
ásatásai eredményét. Megtalálta a XII-ik századbéli román stylu temp-
lom alapfalait, melyekre később góth modorúvá átídmított egyház ra-
katott. Az oltár előtt tán még a XII-ik századból való sírt találtak,
több apróbb régiségekkel, melyek közül egy sasos rézlemez a legérde-
kesebb. Faragványos és történelmi becsű feliratos római emlékköre is
bukkant Henszlmann ugyanezen ó templom falai között, mely kö felirata
a IV-ik századra utal Kr. u.

Henszlmann előterjesztése után Frankl Vilmos ült az értekező
asztalhoz, s fölolvassa a leleszi bizottságnak Nátafalussy
Kornél által nagy gonddal kidolgozott ama terjedelmes jelentését,

melyet jelen füzetünkben élvezhet az olvasó. Utána a pálóczyi bizottság jelentése következett, Véghely Dezső által fölolvasva. Ezt, és a homonna-sztárai bizottság jelentését — melyhez Szabó Károly és Eötvös Lajos kassai, jászai, leleszi és miskolczyi könyvtárbúvárlatainak vázlata is lesz csatolva — december havi füzetünk tartalmazandja.

Véghelyt Nagy Imre követte, ki az ungi átvizsgált okmánytárak közül a Csicsery, Orosz, a Pálóczyi Horváth és Mokcsay családokéit ismerteté. Fölolvasása a pálóczyi bizottság jelentésének részét képezi.

B. Nyáry Albert egy magyar nyelven, a XVII-ik század végén, vagy a XVIII-ik első negyedében írt, „A szerelem és fájdalom áldozatja“ czimú tanodai színjátékot mutat be, egykorú kéziratban. Tizenegy „kimenetel“-ben (jelenetben) van írva. A kézirat a színműnek csak rövid kivonatát, mintegy programját tartalmazza.

Thaly Kálmán a szent-antali levéltárból másolt néhány érdekes ifjúkori levelét (1664—1666.) mutatja be Koháry Istvánnak, melyek a költő tanuló korára, nevezetesen azon eseményre vonatkoznak, midőn a nagyszorgalmú s szép képzettségű fiatal magyar főúr, a bécsi egyetemen bölcészeti tantételek fölött disputatiót tartott s ez alkalmából I. Lipót császár által aranylánczczal díszítettett föl. Ezen úgy életrajzi, mint tanügy-történeti szempontból érdekes levelek ki fognak adatni a Századokban. — Ugyancsak Thaly egy XVII-ik századi kézirati füzetecskét is mutatott be, mely „Az füveknek jószágáról, a z a z hasznokról“ szól, magyar nyelvű receptek alakjában.

Székely Sándor úr Csákvárról 20 db XV—XVI-ik századi, eredeti okmányt ajánl megvételre a társulatnak. Átvizsgálás és jelentéstétel végett Horváth Árpád v. tagnak adattak ki.

Ezzel az ülés véget ért.

— **A magyar tudományos Akadémia** II-ik, vagyis történet-törvény- és államtudományi s bölcészeti osztálya közelebről november 6-ikán ülésezett. Ez alkalmossal Pesty Frigyesztől hallottunk egy, vasszorgalommal egybegyűjtött tömérdek új adat nyomán,

éles criticával írt értekezést a régi eltűnt vármegyékről. Értekező tulajdonkép egy nagyobb tanulmánynak töredékeit olvasá föl, — melyhez adjon az ég neki mennél több erőt és időt, hogy mielőbb bevégezhesse. Botka és ő a vármegyék történetét egész új stádiumba léptették nagybecsű okmánybúvárlataik s összehasonlító, itészeti nyomozásaik által. Pesty értekezése az eltűnt vármegyékre egyáltalában kiterjed ugyan, de mégis legbővebben Szörény és Bodrog vármegyét tárgyalja. A szörényi bánok- vagy főispánoknak úgyszólván teljes névsorát adja, s Bodrog és Bács vármegyében mintegy száz elpusztult vagy ma már egészen más néven ismert helységet sorol elő. Különben, úgy hiszszük, leendő alkalmunk e jeles értekezésből egy-két önálló részletet közölni.

Pesty után Knausz Nándor mutatott be több, eddigelé ismeretlen, XVI-ik századi magyar, vagy Magyarországot érdeklő nyomtatványt. Ezek egyikéből azon műveltség-történetileg igen becses adat derül ki, hogy a fametszés művészete hazánkban már II. Lajos alatt virágzott, s 1518-ban egy Aczél nevű magyar fametsző élt. Tartalmilag legnevezetesebb könyvek közül ama Német-Újvártt nyomtatott magyar historiás-éneket, mely Báthory Zsigmondnak Szinán basa ellen Havasalföldén vívott 1595-iki győzelmes hadjáratát tárgyalja. Még azon évben, vagy a következő esztendő elején készült és nyomtatott ki. — Közlés végett át fog adatni a „Történelmi Tár“ számára.

Az akadémiai történelmi bizottság november hóban nem tartott ülést.

Adalékok a Dürer-család történetéhez.

A „Századok“ f. évi májusi füzetének 352—355. lapján Murr Kristóf adatai nyomán egy kis cikket közöltünk a Dürer-családról, mintegy megemlékezésül a művész születésének négyszázados évfordulójára. Ebben említők vala azt is, hogy a Murr által idézett s minden kútforrásban a Dürerek származási helye gyanánt szereplő Eytas falut nem ismerjük. A közlemény e pontját Márki Sándor tagtárs már a júliusi füzetben figyelmére méltatta (L. Századok. 518. l.), állítván: hogy „amaz Eytas nem más, mint a Bihar vármegyei Atyás falu.“

E véleményt, ha immár biztosat nem tudnánk, első tekintetre is három oldalról lehetne megingatni, u. m. vajjon a ma Atyás néven ismert helység létezett-e ugyanazon névvel a XIV. és XV-dik században; továbbá, vehetünk-e két falut egy és ugyanazonnak, melyek egyike adataink szerint 8, a másika „körülbelül csak 5 mértföldre“ fekszik Nagy-Váradtól; és végre, vajjon Murr tudatlanságát — a ki melleleg megjegyezve, igen bő tudományú ember volt — lehet-e és szabad-e érvelni fölhozni akkor, midőn jelezve van czikkünkben a forrás közvetlensége, melyet pedig a múlt századi Murr önmagától meg nem szerezhetett?

A helyett azonban, hogy ez önkényt felöltő kételyek széteszlatásába bocsátkoznánk, vegyük elő Dürernek eredeti családi jegyzeteit. Ezeket fölhasználta már Sandrart Joachim az ő „Teutsche Academie der edlen Bau-, Bild- und Malerey-Kunst“ (Vol. I. Nürnberg, 1675. Vol. II. 1697.) című művében, mely azonban a Neinzeti Muzeum könyvtárában niucs meg, de látom idézve Arend Henrik Konrád grundi lelkésznek a művész halálának kétszázados évfordulója alkalmával közrebocsátott következő című munkájában: „Das gedechtniss der ehren eines derer volkommnesten künstler seiner und aller nachfolgenden zeiten, Albrecht Dürers, um eben die zeit, als er vor 200 jahren die welt verlassen. Gosslar, 1728. 8 r.,“ melyben melegen emlékezik meg a Dürert is dicsőítő Sandrartról s ennek idézett művéből közzéteszi azon adatok egy részét, melyeket Murr után mi is közöltünk volt.

Fölhasználta ez adatokat Schöber Dávid Gottfried is „Albrecht Dürers Leben, Schriften und Kunstwerke“ (Leipzig und Schleiz, 1769. 8. r.) című sok érdekes részletet tartalmazó kiadványában, Roth János Nándor nürnbergi pap pedig kiadta ama kéziratokat szóról szóra „Leben Albrecht Dürers, des Vaters der deutschen Künstler“ (Leipzig, 1791. 8. r. 112—120. l.) cz. művében, de tudtomra legutolján 1828-ban jelentek meg azok a Campe-féle „Reliquien von Albrecht Dürer“ (Nürnberg, 1828. 16. r. 1—9. l.) cz. kiadványban, honnét érdekesnek tartjuk a családtörténeti adatokat kivonatilag közölni, azt híven, hogy eme legközvetlenebb forrásból merített tények alapján legbiztosabban kimutatható a Dürerek magyar eredete.

Az érdekes régi német irányú följegyzés így kezdődik: „Én, ifjabb Dürer Albert összeszedegtettem atyám irományaiból, hogy ő honnét vette

származását, miként jött ide és maradt itt s miként húnyt el boldogul. Isten legyen kegyelmes neki és nekünk. Amen. Anno 1524.“ Ezentúl így folytatja tovább: „Idősb Dürer Albert Magyarországbán született egy faluban, nem messze egy Jula nevű városkától, Nagy-Váradon alól nyolcz mértföldnyire, mely közvetlenül ama kis város mellett feküdt s Eytas nevet viselt; a család lovak és ökrök után éldegélt. De apám apja, Dürer Antal, gyermekkorában a nevezett városkába ment egy ötvöshöz, s nála ama mesterséget megtanulta. Azután elvett egy Erzsébet nevű leányt, kivel három fiút s egy leányt, Katalint nemzett. Az első fiú Albert, az én kedves apám volt, a ki szintén ötvös lett; egy valódi becsületes ember*). A második fiú Lasle (László) volt, a ki szíjgyártó lett s az ő gyermeke az én unokaöcsém, a Kölnben élő Dürer Miklós, a kit közönségesen Magyar Miklósnak (Niclas Unger) neveznek; ő hasonlókép aranyműves és e mesterséget itt Nürnbergben apamtól tanulta. Harmadik fia János volt, kit tanítatott nagyapám s a ki aztán Váradon plébánus volt 30 éven át.“

Elbeszéli továbbá, hogy miként ment atyja Németalföldre s később Nürnbergbe, a hol hosszú ideig dolgozott Haller Jeromos híres aranyművesnél, mígnem 1467-ben nőül vette annak 15 éves Borbála leányát. „Azt is méltó tudni — folytatja tovább, — hogy nagyanyám, anyám anyja, Oellinger leánya Weissenburgból s neve Kunigunda vala.“ Haller Borbálától 18 gyermeke született az öreg Dürernek, kiknek születési adatait művésziünk akként sorolja elő, a hogy apja az ő könyvébe (in sein Buch-biblia) szóról szóra beírta s melyek főbb pontjait mi is közöljük, miután egy magyar ember családi viszonyaira vonatkoznak.

1. 1468-ban született Borbála.
2. 1470-ben sz. János.
3. 1471-ben sz. Prudentius napján, a keresztjáró hét péntekjén szül. Albert, keresztapja Koburger Antal, a híres nyomdász.
4. 1472-ben sz. Sebald.
5. 1473-ben sz. Jeromos.
6. 1474-ben sz. Antal.

---

*) Itt ellenmondás látszik, nevezetesen Dürer azt írja apjáról, hogy Eytason született, holott nagyapja már gyulai ötvös volt. Talán megszűnik ez ellenmondás, ha fölveszszük, hogy a család még folyvást birt valamit Eytason, vagy a családtagok nagy része még folyvást ott élt s alkalmilag ott született Dürerünk.

7. 1476-ban sz. Ágnes.	} ikrek.
8. 1476-ban sz. Margit	
9. 1477-ben sz. Orsolya.	
10. 1478-ban sz. János (Hanss.)	
11. 1479-ben sz. Ágnes.	
12. 1481-ben sz. Péter.	
13. 1482-ben sz. Katalin.	
14. 1484-ben sz. András.	
15. 1486-ban sz. Sebald.	
16. 1488-ban sz. Krisztina.	
17. 1490-ben sz. János (Hanss.).	
18. 1492-ben sz. Károly.	

Elbeszéli folytatólag, hogy mily jó apa volt az öreg Dürer, daczára annak, hogy egész életét nehéz munka között kellett töltenie; mily kegyes ember volt s ő mennyivel tartozik emlékezetének. Elbeszéli halálát és saját életéből egyebek közt megériinti, hogy 1494-ben Frey Hanss rávette apját, hogy Ágnes leányát veie vetesse el, a mi csakugyan meg is történt, habár — mint életirataiból tudjuk — e nő megkeserítette és megrövidítette művésznök életét.

Ennyit gondoltunk szükségesnek kiemelni a családra vonatkozólag. Dürer saját jegyzeteiből. Most visszatérhetünk az Eytas szóhoz, melyet minden életirója egyformán ad, jelöl, hogy a németek meg se kísértették e szó kiderítését, de Gyulára nézve már *Arend*nél *Culat*, *Julat* és *Gulat*, *Schöber*nél *Culat* és *Gyulat*, *Roth*nál pedig *Julat*, *Culat* és *Gyulát* találunk, de ez, a sok eltérés daczára is, a mai Gyula városa.

A mi az Eytas szót illeti, ennek magyarban immár három különböző értelmezését ösmerjük. Az első *Ormós Zsigmondé*, a ki egyik művében (*Adatok a művészet történetéhez*. Pest, 1859. 8. r. 159. l.) e szót Kétegyházával egynek véli, mivel — ugymond — „ha az újabbkori német és tót telepítésű helyeken kívül a többi magyar és román ajku helységek ezelőtt négy századdal mostani nevezetükkel már léteztek Gyula körül, úgy az Eytast leginkább „egyház“-hoz hasonlítjuk és következőleg az Eytas név alatt annyival inkább hajlandók vagyunk a mai Két-egyházát érteni, mivel ez egyébkép is Gyulához közel fekszik“.

A másik vélemény Márki Sándoré, mely Atyásra utal s végre a harmadik a „Tudományos Gyűjtemény“ egyik névtelen czikkírójáé (1818. XII: 116. l.) s valószínűleg ennek nyomán Békés vármegye monographusa, Haan Lajosé, ki (Békés vármegye hajdانا. Pest, 1870. 8. r. I. köt: 111. lap.) a közvetlenül Gyula mellett fekvő **Ajtós** pusztával azonosítja Eytast. És ez a legvalóbb színű, miután Dürer határozottan kimondja, hogy Gyulához igen közel fekszik (Albr. Dürer der Aeltere, ist aus seinem Geschlecht geboren in Königr. Hungarn, nicht fern von einem Städtlein genannt Jula . . . . . aus einem Dörflein zu nächst dabei gelegen, mit Namen Eytas), holott ez sem Atyásról, sem Kétegyházáról nem mondható el. Aztán az Ajtós név közelebb is áll az Eytashoz, mint a másik kettő. Dürer idejében még az *a*, *e* és *o* betűk gyakran fölcseréltek a németben s bizonyosan még könnyebben fölcserélte ezeket az irodalmi műveltséggel nem bíró öreg aranyműves. Egyszóval: a „Tud. Gyűjt.“ névtelen czikkírójának igazat adhatunk annyival is inkább, mivel legújabban Békés monographusának helyösmerete által is oda döntenek el e kérdés, a mik után teljes bizonyossággal megállapíthatjuk a Dürerek származási helyét, mely nem más, mint a ma már pusztává lett Ajtós falu.

Miután a Dürerekről közlünk egyet-mást, nem lesz tán érdektelen hozzászólni a családi névhez sem. Tudtunkra e család Száraz nevét legelőször az 1857-ben elhalt gróf Teleki Sámuel használta, ki a „Tudom. Gyűjtemény“-ben (1828. IV: 6. 7. ll.) érinti, hogy e család tagjai „eredetileg vagy Döry, vagy Száraz, vagy más ily hangzású nevet viseltek.“ Valószínűleg Teleki után használja ez utóbbi nevet Ponori Thewrewk József 1844-ben, azóta aztán Toldy Irodalomtörténetébe és Haan Lajos idézett munkájába is bement e név, még pedig utóbbi olyformán, hogy „Szárez Antal nagyatyja volt a nevét németesített Dürer Albrechtnek“. (U. o. 111. l.)

Senki sem örvendene inkább, mint e sorok írója, ha valaki képes volna alapot mutatni e véleményhez, de mi nem hiszszük, hogy ezt valaha csak remélhetnök is. Mi megvagyunk arról győződve, hogy a földműveléssel foglalkozó ajtói családnak a XIV-dik század végén még nem volt családi neve. Ekkor még a magas állású egyéneknél sem volt mindig határozottan megállapítva a családi név s bizonyára még kevésbé történt ez a jobbágyágnál. Nem volt tehát családi neve bizonyosan az idősebb Dürernek sem, de midőn Nürnbergben polgárrá

lőn: akkor kapta ama nevet. Meglehet, hogy e névhez egyenesen valami esetleges körülménynél fogva, p. o. talán sovány testalkata miatt jutott. Ily esetre nem egy példát lehet fölhozni, a minthogy a Sánta, Vörös, Fekete stb. családnevek a legtöbb esetben eredetileg ily alkalmi elnevezések voltak.

De hogy nem volt általánosan használt családi neve a Dürereknek: azt abból is valószínűnek tartjuk, a mit főntebb magától a művésztől idéztünk, hogy t. i. Miklós nevű unokaöccsét Kölnben egyszerűen Magyar Miklósnak nevezték, miután magyar származású volt. Bármint legyen is azonban a dolog, az mindenesetre kétséges, hogy a nürnbergiek egyszerűen lefordították volna a Száraz nevet Dürerre.

Itt azonban fölleveníthetjük gr. Teleki Sámuelnek 43 év előtt kifejezett óhaját, hogy t. i. vajha kikutatná valaki Váradon az idősb Dürer egyik testvérének Jánosnak családi nevét, a ki ott 30 éven át plébánus volt a XV-dik század második felében. A történelmi társulat váradai tagjai nagy jót tennének azzal, ha bebizonyíthatnák, hogy e család tiszta magyar, nem pedig Németországból beköltözött német család volt, miként olvastam ezt nemrég valami német tudós alapos (?) művében.*)

EÖTVÖS LAJOS.

Beregvármegyei főispánok.

1205. Meska.¹⁾

— — Heym, Comes de Borsoha.²⁾

1214. Borsvai Hano.³⁾

1248. Farkas, comes de Borsova.⁴⁾

1260. Aladár, (a Várdai nemzetségből.)⁵⁾

1271. Bertalan, comes de Bereke.⁶⁾

*) Különösen fölkérjük e tárgyra váradai t. tagtársaink egyik legbuzgóbb- s legszakavatottabbika: ft. Cséplő Péter prémontrei kánonok és főgymnasiumi-tanár úr becses figyelmét s szíves búvárkodását.

Szerk.

¹⁾ Lehóczky András, Regni Hung. Status et Ordines.

²⁾ Endlicher 709. Várdai regestrum 271. pont.

³⁾ Fejér György: Codex diplomaticus T. II. 163. lap.

⁴⁾ Szalóki adomány. Fejér id. m. IV. vol. 2. 26. lap.

⁵⁾ U. o. vol. 3. 17. lap.

⁶⁾ U. o. T. V. vol. 1. 153. lap.

1272. László.⁷⁾
 1273. Tornai István mester, (major plaustrorum regis Ladislai, comes de Bereg et de Patak.)⁸⁾
 1280. Gergely. (Georgius filius Hunt, de genere Huntpaznan,⁹⁾
 1299—1307. Gergely, Lew orosz herceg tiszte.¹⁰⁾
 1308. Jób mester.¹¹⁾
 1310. Alaghy Zsigmond.¹²⁾
 — — Tamás.¹³⁾
 1323—1332. Beregi Dezső. (Becse fia, munkácsi várnagy.¹⁴⁾ 1330-ban Desen, frater Dama említették beregi főispánul.¹⁵⁾
 1341. Pető.¹⁶⁾
 1347—1356. Marocsa (Marochwk), Mária királyné főlovász mestere.¹⁷⁾
 1366—1378. Pál mester, Laks vagy Lathk fi, Miklós zempléni főispán testvére.¹⁸⁾
 1380. Kusali Gergely, Jaks fia.¹⁹⁾
 1383. Ismét Pál mester.²⁰⁾
 1369. Alaghy Albert.²¹⁾
 1400—1414. Tódor, podoliai herceg.²²⁾

⁷⁾ U. o. 121. lap.

⁸⁾ U. o. Tom. V. vol. 2. 121. lap.

⁹⁾ Testimonium capit. Varadiensis de concambio inter comitem Gregorium de Hunt et m. com. Aegidium superpossessionem Budulou peracto.

¹⁰⁾ Katona, Tom. VI. p. 1200. Századok 1869. 603. lap. Zichy-codex I. 114. lap.

¹¹⁾ Századok id. h., Zichy-cod. 117. lap.

¹²⁾ Lehóczky A. id. m.

¹³⁾ Századok 1871, 567. lap.

¹⁴⁾ Zichy-cod. 384. lap.

¹⁵⁾ Fejér id. m. 424. lap. Idem Deseo possessionem Sály cum Varsány a generatione Kata cambiat. 1350. Fejér i. m. 747. lap.

¹⁶⁾ Zichy-c. 638. Századok i. h. 600. lap.

¹⁷⁾ Századok id. h. — Beregszászi Privilegium 1356. évről.

¹⁸⁾ Századok i. h. 601. lap. Fejér i. m. 560. l.

¹⁹⁾ Lehóczky A. i. m.

²⁰⁾ Hunyadiak kora, 12. köt. 289. lap.

²¹⁾ Lehóczky A. i. m.

²²⁾ Leleszi levéltár, prot. B. B. I. pag. 139. N. 15. és prot. Metalium N. 11.

1423. Pálóczi Mátyás.²³⁾
 1436. Kusali Jakcsi György.²⁴⁾
 1451. Kenderesi János,²⁵⁾
 1482. Csetneki János, munkácsi várnagy.²⁶⁾
 1515. Tomory Pál munkácsi várnagy.²⁷⁾
 1523. Fornosi László.²⁸⁾
 1526. Ártándi Pál.²⁹⁾
 1539—1549. Büdy Mihály.³⁰⁾
 1558. Büdy Mihály.³¹⁾
 1567. deregnyői Daróczy Szeráf.³²⁾
 1568. Szent Jánosi Lajos.³³⁾
 1574. Mágócsi Gáspár.³⁴⁾
 1587. A főispáni szék üresen állott.³⁵⁾
 1590. gr. Rákóczy Zsigmond.³⁶⁾
 1603. Priberi Melith Pál.³⁷⁾
 1607. Mágócsi Ferencz.³⁸⁾
 1616. Daróczy Ferencz.³⁹⁾
 1617. gróf Eszterházy Miklós, ki egyszersmind zólyomi és soproni főispán is volt ⁴⁰⁾

²³⁾ Lehóczky A. i. m.

²⁴⁾ U. o.

²⁵⁾ Makaria helység kiváltságlevele.

²⁶⁾ Munkácsi privilegium.

²⁷⁾ U. o.

²⁸⁾ U. o.

²⁹⁾ Szerencsfalvi kenézlevél. Ártándi P. Gritti parancsára, mint beregi főispán lenyakaztatott 1532. Szalay L. Magy. or. tört. IV. k. 124. lap.

³⁰⁾ ³¹⁾ Leleszi levéltár, beikt. okm.

³²⁾ Lehóczky A. i. m.

³³⁾ U. o.

³⁴⁾ Izvori és más azonkorú kenézlevél a munkácsi uradalomban.

³⁵⁾ Corp. Juris I. 573. lap: a rendek kéri a főispáni szék betöltését. 1587. 38. tetz.

³⁶⁾ Paszikai kenézlevél.

³⁷⁾ Leleszi levéltár: prot. stat. X. M. 9.

³⁸⁾ Új-bisztrai és más kenézlevél.

³⁹⁾ Lehóczky A. i. m.

⁴⁰⁾ Számos kenézlevél a munkácsi urbáriumban.

1644. Lónyay Zsigmond, királyi tanácsos 1652.⁴¹⁾
 1655. gr. Barkóczy László.⁴²⁾
 1660. id. gr. Csáky István.⁴³⁾
 1703. ifjú gr. Csáky István.⁴⁴⁾
 1724. gr. Csáky Péter.⁴⁵⁾
 1726. gr. Csáky Zsigmond.⁴⁶⁾
 1728. b. Szent-Iványi János, kir. tanácsos.⁴⁷⁾
 1746. gróf Schönborna Frigyes.
 1747. Péchy Zsigmond, helytartó.
 1748. Szent-Iványi József, helytartó.
 1749. gróf Schönborn Jenő Ervin, főispánnak kineveztetik.
 1779. Kapy József helytartó.
 1790. Pogány Lajos, helytartó és kancelláriai előadó.
 1794. báró Vécsey Miklós, helytartó.
 1801. gróf Schönborn Fülöp Ferencz főispánnak kineveztetik s a helytartó meghagyatik.
 1846. gróf Schönborn Károly.
 1849. Eötvös Tamás.
 1854. Tabódy Pál, cs. k. megyefőnök.
 1861. gróf Sztáray Antal, helytartó.
 1862. Buday Sándor, ideigl. helytartó.
 1866. Lónyay János, alkotm. helytartó.
 1866. gróf Schönborn Ervin főispánnak kineveztetik.
 1871. május 5. Lónyay János főispánnak kineveztetik.

LEHÓCZKY TIVADAR.

⁴¹⁾ Több azonkorú oklevél.

⁴²⁾ Lehóczky A. i. m.

⁴³⁾ Az atyai várhoz tartozó birtok átadása iránti lokevél a leleszi levéltárban.

⁴⁴⁾ Szalay László Magyarország. Tört. VI. k. 78. l.

⁴⁵⁾ Lehóczky A. i. m.

⁴⁶⁾ Beregmegyei levéltár.

⁴⁷⁾ Beregmegyei levéltár. Szent-Iványi János a Rákóczi-forradalomban palotás czredes, 1711-ben pedig a munkácsi várban az öszsz kuruczgyalogság parancsnoka volt. (Századok 1867. 281.)

— **Ipolyi Arnold.** Rég fogadott a haza, legalább annak értelmisége, vallás- és pártkülönbség nélkül, nagyobb és általánosabb örömmel kinevezést, mint nemzeti tudományosságunk egyik első rendű férfiarak Ipolyinak besztercebányai püspökké kineveztetését. A legmegérdemlettebb kitüntetést, s egyszersmind a legtapintatosabb választást látja ebben mindenki, — s az örvendezés a távolabb vidékek körében is annyira megy, hogy pl. Bars vármegye, közelebbi közgyűléséből Botka Tivadar jeles tudósunk indítványára egyhangú lelkesedéssel elhatározá, miszerint örömét és üdvözlését a köztiszteletű egyháznagygyal küldöttségileg tudatandja. Annál inkább örvend, természetesen a Történelmi Társulatlak minden tagja, buzgó alelnökiinket ért e legfelsőbb kegy nyilvánulása fölött; lehetetlen azért, hogy mint tagtársaink érzelmeinek hü tolmácsai, ebbeli örömiünknek mi is e helyütt kifejezést ne adjunk! — Az ily események a tudomány diadalünnepei; föl kell tehát jegyeznünk azokat; s midőn az újon kinevezett érdemdús egyházi méltóságnak szerencsekívánatunkat nyilvánítanók, a hála üdvözlétével tartozunk Pauler minister úr iránt, hogy ő Fölsége legmagasbfigyelmét Ipolyinkra irányozni méltóztatott.

Hasonló elismerést érdemel a cultusminister úr azon, szintén az irodalmi érdemet jutalmazó választása, hogy ft. Knauz Nándor jeles egyháztörténet-írónkak s bűvárunkak egyik megüriült kanonoki állomásra nevezette ki az esztergomi székes-káptalannál. Mi ugyan távol vagyunk az ultramontanizmusnak még árnyékától is, — sőt e sorok írója épenséggel kálvinista ember; de a föntebbi két kinevezettnek mégis igazán szivünkbiől kívánjuk: *Ad multos Annos!*

— **Toldy Ferencz** érdemkoszorús veterán tudósunk 50 éves írói örömiünnepeét a m. tud. Akadémia dísztermében, Horváth Mihály elnöklele alatt, f. hó 12-kén tartották meg, a kitűzött sorrend szerint. Elnök emelkedett szellemű beszédben üdvözlé az ünnepeletet. Azután Greguss nyújtotta át, félszázados irodalmi érdemeit vázolva Toldynak az aranytollat s ezalkalomra vert aranyérmet. Erre Toldymélyen megindulva válaszolt. Most Szász Károly olvasá föl a jubilált tudós tiszteletere írt költeményét, s ennek végeztével az ülést Horváth berekeszté. A nagyszámú közönség Toldyt mind megjelenése-, mind távozásakor szünni nem akaró éljenzéssel üdvözlé, — mely éljenek azután még a

díszlakoma felköszöntései alkalmával sokszorosán megújultak. Este az egyetemi ifjúság fáklyás-zenével üdvözlé az ünnepeletet, mint az egyetemnek is idei „Magnificus Rector“-át.

Király ő Főlsége Toldynkat ez alkalomból a Lipót rend lovagkeresztjével díszíté föl.

— **Ráth Mór történelmi kiadványai.** E magasb irodalmi szempontoktól vezérlett, vállalkozó szellemű és választékos ízlésű kiadónál a következő történelmi kiadványok fognak még a jelen év folytán teljesen megjelenni: 1) Horváth Mihály „Függetlenségi Harcz“-ának új kiadása; 2) Ipolyi Arnold historico-archaeologiai tanulmányai; 3) Szabó Károly kisebb munkái — köztük néhány oly értekezés, melyeket a Századok volt szerencsés először közölhetni — két kötetben; 4) Thaly Kálmán irodalomtörténeti ereklyéi s tanulmányai a Thököly- és Rákóczi-korból (1670—1735.), szintén két kötetben. E kiadványok nyomtatása már vége felé jár, sőt némelyikének egy része, mint Horváth-é, már meg is jelent. Lesz tehát elég becses olvasmány újévi ajándokul a történelem barátainak.

Megjegyezzük még, hogy Ráth Mór a jövő év elejével egy új olesó irodalmi vállalatot: családi könyvtárt indítand meg, melynek történelmi részébe egyelőre e művek vannak kijelölve: Horváth Mihály Függetlenségi Harcz Története; Szabó Károly történelmi kútfő-fordításai (Anonymus, Roger, Thuróczy stb.); Mikes Kelemen Törökországi Leveli Toldy Ferencz, s II. Rákóczi Ferencz ötödik kiadása, Thaly Kálmán közlése szerint. — E vállalat egy-egy kötete csak 1 frt leend, hogy pl. az érettebb tanuló ifjúság is könnyebben megszerezhesse.

— **Történelmi s régészeti országos javadalmazások.** A cultusministerium 1872-ik évi költségvetésében is elő van irányozva a) történelmi kútfők nyomozására, másoltatására s kiadására 20,000 frt, b) régészeti műemlékek fenntartására, föl kutatására s kiadására 16,500 frt. Az első rendbeli összeg az akadémiai történelmi, a második pedig ugyan az akadémiai archaeologiai bizottság kezelésére leend ismét bizva. Az országos pénzügyi bizottság, úgy tudjuk, elfogadta e tételket, s ajánlani fogja megszavazásukat a képviselőháznak, — mely, mint honatyáink bölcsessége- s tudományszere tetétől bizton várható, az idén sem fog fukarkodni: meghozni e csekély áldozatot a hazai tudományosságnak!

— **A vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltár,** azon ismertetések folytán, melyek róla a m. tud. Akadémiában és a Magyar Történelmi Társulatban újabb időkben Csengery Antal, Szabó Károly és Thaly Kálmán által tartattak, s részint az Akadémiai Értesítőben, részint a Századokban megjelentek, — már-már európai hírűvé lesz, megnyitója, a lelkes gróf Erdődy István diesőségére. A mondott értekezésekről ugyanis nemcsak több német lap vett tudomást, de legújabbán a londoni „The Academy“ című tudományos és irodalmi közlöny is, f. é. november 1-ji számában, külön cikkben ismerteti Thaly legújabb akadémiai értekezését a vörösvári levéltárról s a Rákóczi-írományok másoltatásáról. — Potoczky gróf, a volt osztrák miniszterelnök pedig, a Századok múlt évi november havi füzeté után bécsi lapok közléseiből értesülvén, hogy Báthory István lengyel királylyá választatási diplomája eredetiben Vörösvártt, a Rákóczi-örökségi levéltárban létezik: fölkerlte gr. Erdődyt annak számára leendő lemásoltatására. A nemes gróf, mint értesülünk, eleget is tön a hírneves államférfiú kívánatának.

Mind e szép érdekelttség azonban akkor fog még csak fokozódni, s kivált francia, porosz, svéd és orosz földre is áthatni, majd ha egyszer a vörösvári archivum XIV. Lajost, I. Frigyes, Nagy-Pétert és XII. Károlyt érdeklő diplomatiai okmányai kiadását megindíthatjuk.

— **Botka Tivadar,** a vármegyék alakulásáról s ősi szervezetéről irt terjedelmesb, nagybecsű tanulmányát, a már elkészült ötödik közleménnyel befejezte, mely közleményt, mint értekezést, a jeles szerző maga szándékozik fölolvadni társulatunk december 7-iki választmányi ülésén. Azután ez is a negyedik közleménnyel együtt, meg fog jeleni a Századokban.

— **Veszprém vármegye monographiája.** Ezen ügy, melyről már volt szó közlönyünkben, jelenleg — mint értesülünk — oly stadiumban van, hogy a megye által a város indítványozása folytán kiküldött bizottság elvégre, Bezere dy püspök úr elnöklete alatt ülést tartván, elhatározá, miszerint 500 arany pályadíj tűzessék ki a három év alatt megirandó műre. De, minthogy a megyei bizottmány elég fukar a nemesi insurrectionalis pénztárból a föntebbi összeget e szellemi célra nem utalványozni, — kitudja, miféle csődörtenyészédre fogván inkább ama pénztár jövedelmeit fordítani; ennek következtében, nem marad egyéb hátra, mint a pályadíjnak közadakozás útján öszszeszerzése. Ek-

kép az ügy nagyon sokáig haladhatna ; hanem, úgy halljuk, a kezdeményező lelkes város kebelében már is fölmerült az eszme: legalább **Veszprém városa** monographiáját mielőbb megírtni, s e czélból a város külön aláírást rendezend.

— **Vegyes közlések.** A Helvétiaiban tanuló magyar ifjuság, nagy történetirónk néhai **Szalay László** emléke iránti kegyeletének közelebről azt a szép jelét adta, hogy Zürichben azon házat, melyben a kitünő férfiú, a foradalom után mint számüzött lakott volt, illő felirattal ékeskedő márványtáblával jelölé meg. Itthonni lakóháza még nincs ily táblával jelölve. — **Ipoly-Ságon** ama helyütt, hol egykor a régi **sághi vár** állott, s mely hely utóbb igen elhagyatottá lön, — néhány év előtt **Pongrácz Lajos** Hont vármegyei főjegyző úr kezdeményezése s lankadatlan fáradozásai folytán szép sétány létesült, mely az emlékezetes helyet ismét díszessé s most már az ipoly-sági értelmiség kedvencz gyűlhelyévé tette. E sétányon csinos kioszk épült, melynek alapfalai ásásakor több darab középkori régiségre akadtak. A nyáron pedig, a régi várra emlékeztető fölirat tétetett a kioszk belső falára. Kegyeletes megemlékezése a lelkes honfiaknak, — kiket ezen alkalomból még csak arra kérünk, hogy az oly szépen megindult **Szondy-emlék** ügyét is (akár szobor, akár kápolna légyen!) elaludni ne engedjék. — **Debreczenben**, ifj. Csáthy Károly kiadásában meleg ügybuzgalommal irt régészeti füzetke jelent meg **Szántay Aladártól**, melyben — Szabolcsvármegye példájára — Bihar megyei és Hajdú kerületi kő- és bronz régiségek tírának föllállítása indítványoztatik.*)

— **Sajtóhibák.** Múlt füzetünk 572-ik lapján alúlról a 13-ik sorban „szőlőházát“ helyett olvasd **szőlőházát**, s az 584-ik lap fölülről 10-ik sorából a szót „melyekből“ töröld ki, — ellenben az 585-ik lap fölülről 3-ik sorában „akadémiai bizottság“ helyett igazítsd a kimaradt szót: „akadémiai történelmi bizottság.“

*) „Történelmi könyvtár“ czimű rovatunk hely szűke maradt ki. Szerk.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

SZÁZADOK.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖZLÖNYE.

Tizedik füzet.

1871.

December hó.

A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungi kirándulása, 1871-ben.

III.

A pálóczy bizottság jelentése.

Tisztelt választmány!

Zemplén és Ung vármegyékbe rendezett f. évi kirándulásunk alkalmából alólirottak, mint a pálóczy és környékbeli ungi levéltárak átkutatásával megbizottak, ezen működésünkről szóló jelentésünket a következőkben terjesztjük elő:

A Szalai gróf Barkóczy-nemzetség levéltára, Ung vármegye gyönyörű rónaságot képező déli részén, a múlt időben némi szerepet is játszott pálóczy várkastély egyik tornyában van elhelyezve, s bár pontosan lajstromozva és a szerint rendezve van, úgy hogy e tekintetben semmi kifogás alá nem vehető, — mégis a helyiség szűk volta miatt, de leginkább a — különben dicséretes — óvatosság túlzásából származhatott nem szellőztetés következtében az okmányok legnagyobb része már igen megromgált állapotban van.

A levéltár lajstromozott okmányainak száma: 6989. — és pedig ezek közül

a XIII. század = 2,
 a XIV. „ = 5,
 a XV. „ = 26,
 a XVI. „ = 253,
 a XVII. „ = 1242,
 és a XVIII. „ = 5461 darab okmány által van képviselve, megjegyezvén, hogy a XVIII. századból való okmányok közül a szatmári béke előtti korra 550 db. esik.

A levéltár időrend, illetőleg évszám szerint lévén rendezve, — ekkép bűvárokodásunk az igen pontos és elég részletes tárgykivonatokkal bíró Indexek segítségével elég könnyen történhetett.

Az okmányok legnagyobb része birtokviszonyokat érdeklő ugyan: de a XVI. századtól, — mint a Barkóczyak nagyobb mérvű szereplésétől óta már országosj érdekű és különösen a mivelődés történetéhez is fölhasználható becses adatokat találunk. — A vármegyék közül Bács, Bereg, Bihar, Gömör, Heves, Körös, Liptó, Pest, Pozsega, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Ugoesa, Ung és Zemplén — e két utóbbi különösen gazdagon — vannak e levéltár által érdekelve, — a családok pedig, melyekre nézve e levéltár adatokkal rendelkezik, a szatmári béke előtti korból, a következők: Anarchi, Nagyalvi Apafy, Atfi, Barkóczy, Boeskay, Báthory, Batthyányi, Bánocz, Borbély, Bizon, Berkez, Beke, Pinkóczyi Bitthow, Berenez, Bathka, Bakos, Bezdédi, Belnai, Borsovai, Bán, Bebek, Buthka, Bornemissza, Beregi, Bajánházi, Balassa, Mikófalvai Bekény, Bay, Bayesy, Bika, Bernátfy, Veskóczyi Budaházi, Alapi Balog, Csaholy, Czobor, Ezeni Csapi, Czeglédi — alias Bizon, Czeke, Czekei, Csebb, Homonnai Drugeth, Dobó, Debreközi, Malathini Demka, Dobzai, Ders, Demjénd, Nádasdi Darabos, Nagy-Mihályi Eödönfi, Edeuch, Eöri, Feuldesi, Fithe — alias Szkárosi, Gerbedi, Horváth, Hagymási, Haraszthi, Hosszumezei, Hubkai, Horváth — alias Marynyth, Haller, Imregh, Illosvay, Ibrányi, Jakai, Kusali Jakesi, Csicseri Jobbos, Joo, Kisvárdai, Katyilith, Komjáthy, Kupay, Kanyar, Kovách, Jánosii Kántor, Kosuh, Kyslazon, Rozsályi Kun, Kállói Kerekes, Kapócsi, Nánai Kompolth, Kenderes, Komoróczy, Korláth, Kanizsai, Malachi Lukácsy, Kállói Lenkes, Lá bathlan, Ragyolezi Lady, Losonezy, Lorántfy, Melýth, Mohy,

Munkács, Makray, Majti, Malomvizi, Mathuzinai, Malczay, Móre — alias Ladmóczi Sebesy, Nempty, Nagy-Váthy, Szászvárosi Oláh, Komorói Ormos, Gúthi Ország, Csicseri Orosz, Orbonaz, Pálóczy, Hetesi Pethe, Pelényi, Patóchy, Pankotay, Prényi, Palocsai Horváth, Petheu, Piky, Petricsevics, Pavaz, Philpesi, Palajtay, Ráskay, Révay, Rhédey, Rákóczi, Raskoványi, Ramócsay, Semsey, Sebesy, Sárközy, Sulyok, Szegedi, Szepesi, Széchy, Szentkirályi, Nagy-Mihályi Szobránczy, Csaholi Székely, Szent-Marjai és Erdőteleki Szentmarjay, Szöllősy, Szokolyi, Tatay, Therják, Teglegdy, Rozsályi Thibe, Thegzes, Újhelyi, Urathnay, Upor, Uray, Uza-Panyiti Uza, Viczmándy, Kis-Kállai Vitéz, Vass, Vékey, Vizkeleti, Villey, Vetésy, Zolthay, Császári Zele, Zemeke, Zula, Zobonya és Zeleméry.

Helyén látjuk itt a nevezetesebb okmányokat is rövid kivonatban ismertetni :

1) Garai Miklós nádor, 1379-ben Visegrádon (24. die octavarum festi Epiphaniarum domini) Berenchi László és Domonkos fiainak Bachkai Miklós fiai ellen folytatott perében, Bachka, Buro, Zygan (Zemplén m.) Checher, Benk, Monyorus, Kenes, Ladan, Baka, Anarch, Kekehe, Berench, Hymes (Szaboles m.) Monostor (Bihar m.) Apeykereztura, Kozmadomján vár, Zelnyche, Kedhel, Lukuchench, Felseuvizneksegh, Alsóvizneksegh (Körös m.) Zalad, Nezde, Fylke és Bykas (Somogy m.) nevű birtokokat érdeklőleg ítéletet hoz.

2) I. Ulászló király, 1442-ben figyelembe véve azt, hogy Pálóczy Máté nádor fiai : Péter és János hűtlenséget tanusítván, Erzsébet királynéhoz pártoltak, összes birtokaikat hívének, Pálóczy Simonnak adományozza. (Nagy Szombat, feria 5. ante dominicam oculi.)

3) I. Mátyás király, Budán (in vigilia festi ascensionis domini) 1462-ik évben kelt levelével Athyai András magszakadta folytán, Athya, Zaytha, Kis-Rosál, Hodos, Wzka (Szatmár m.) és Salánk (Ugocsa m.) nevű birtokokat Rosáli Kun Jakab fiainak : Kristóf, László, Miklós, Jakab és Jánosnak adományozza.

4) I. Mátyás király 1464-ben (feria 4-ta pr. p. dominicam reminiscere) Budán kelt levelében Bachkai Tegzes fia Lászlónak,

a Kapóchi Simontól vásárolt Apáthy (Szabolesm.) birtokra beleegyezését adja.

5) I. Mátyás király Besztercebányán (feria 3-io ante dominicam Ramis palmarum) 1465-ben kelt levelével Malathyni Demka Lőrincznek Kusolazy nevű falúban (Liptó vm.) egy nemesi udvarterket adományoz.

6) Pálóczy Antal zempléni főispán 1524-ben (Datum in Civitate nostra Sáros-Patak in Festi S. Margarethae V.) a sáros-pataki plébániát conferálja „Domino Michaëli de Raska, fratri nostro, praeposito majori almae ecclesiae Csanadiensis.“

7) Perényi Péter Abaúj vármegye főispánja, Sáros-Patakon 1536. évben (sabbato proximo post festum G. Mathaei ap. et evang.) kelt levelével Pálóczy Katát özvegy Ráskai Györgynét egész életére kiterjedőleg azon előnyben részesíti, hogy sáros-pataki szőlője után semmi vámot ne fizessen.

8) I. Ferdinánd király, Bécsben 1556. évi szeptember 28-án kelt levelével a hozzá hűtlenné lett Pathócsy Boldizsár Kecskeméten levő részbirtokát Vizkeleti Jakabnak adományozza, és őt ennek bírásában mindenki ellen megvédeni igéri.

9) I. Ferdinánd király, Bécsben 1557. szeptember 12-én kelt levelével Zewles, Zelena Malnapataka, Biztriczka nógrádmegyei, Felső-Szkáros, Strása, Visnyó és Boroznok gümörmegyei birtokokat, Zelenai Szőlősy János és Szkárosi Fitke Miklós s Mátyás hűtlensége folytán, Császár Oláh Miklósnak, Goszthonyi Boldizsárnak, Nagy Benedeknek és Pelényi Bálintnak adományozza, és az ezen birtokokba leendő beiktatást az egri káptalanra bízta.

10) Miksa Főherczeg Bécsben 1558. évi april 6-án kelt levelével Szeged városát Pelényi Bálint kezelése alá adja.

11) Miksa király Posonyban 1567. évi julius 19-én kelt levelében Gersei Pethő János és Mérey Mihály kértére megigéri, hogy Barkóczy László érdemeit figyelembe véve, 20 jobbágy telekből álló birtokkal fogja megadományozni.

12) Miksa király Bécsben 1569. évi jul. 11-én kelt levelével Kysujlak, Káros és Csörgő birtokokat Barkóczy Lászlónak adományozza, — s így 1567-ben tett ígérését csakhamar beváltja.

13) Ferdinánd király 1561-ben Pilinyi Bálintnak adományozza Szeged városa Tápé és Százegyház nevű községeit.

14) Miksa király 1562-ben Pilinyi Bálintnak adományozza „propter fidelia servitia in Arcis Agriensis et Szegediensis provisoriatu praestita, per sex Annos administrationem Civitatis Szegediensis.“

15) A szepesi kamara 1593-ban Melýt Pálnak, szatmári lovas magyar kapitánynak inseribálja Bereg vármegyei Kigyós községet 6000. magyar forintban, hátra levő zsoldjai fejében.

16) Dobó István fia Dobó Ferencz 1602. april 21-kén Sáros-Patakon másod végrendeletet tesz, — mivel öcsese: b. Balassa János, Dobó Krisztinának a költő Balassa Bálinttól született fia, kit első végrendeletében főörökösévé tett volt, — „ezen idő alatt Istenben elnyugodott.“

17) Gr. Eszterházy Miklós nádor levele 1635. febr. 15-kéről Sopronyból, melyben a Barkóczy László kállai kapitány és őrsége közt támadható viszályok ellen tiltakozik.

18) III. Ferdinánd, Bécs, 1642. aug. 23-kán 1200. toborzandó magyar lovas ezredesévé nevezi ki b. Barkóczy Lászlót.

19) N. C. Piccolomini tábornok Prágában 1644. nov. 16-kán dicsérő oklevelet állit ki b. Barkóczy László kállai főkapitány és ezredes részére, ki magyar huszár ezredével Szilézián át a császári seregekhez csatlakozván, a svédek ellen jelesen harczott, s különösen Lipcsénél tüntette ki magát.

20) III. Ferdinánd, Bécs, 1648. oct. 28-kán tudatja Barkóczy Lászlóval, hogy I. Rákóczi György erdélyi fejedelem meghalván: az általa birt magyarországi vármegyéknek (Szatmár és Szaboles kivételével) a linzi békekötés értelmében leendő viszálykapcsolására a maga biztosait kiküldötte. Meghagyja neki, hogy biztosainak mindenképen segélyére legyen.

A művelődés történetéhez nagyszámú és igen becses adatok foglaltatnak az egyes végrendeletek és jegyzékekben; így pl. kiváló figyelmet érdemel gr. Báthory Istvánnak 1603. június 19-én Ecsedben kelt magyar nyelvű és igazi magyaros zamatú végrendelete, melylyel Tatay István árváit érdeklőleg intézkedvén, a többek között ezeket írja:

„Szépen, istenesen neveljétek az övékből, isteni félelemben keresztény szent erkölcsiben tanítassátok, az mi hitünkön való

keresztény hitben neveljétek, soha közöséges iskolában ne neveljétek, hanem mestert tartsatok nekik, pápista udvarba se adjátok soha; úgy tartsátok az Istenért, hogy ne rongáltassanak, szépen s jó móddal neveljétek.“ A végrendelező egy fekete dobmányát is a többek között a nevezett árváknak hagyta, de miután ezen rendelés a temetéskor még föl nem bontatott: ezt Báthoryval eltemették; — mely körülményt a végrendeleti végrehajtó Pethő István, egy kis czédulán gondosan szintén följegyzé.

Igen nevezetes adatot tartalmaz Melith Pálnak azon levele, melyben sz. László király nagyváradi koronájáról emlékezőn, írja, hogy ő azt Rudolf császárnak ajándékozta.

E levél, mely egész terjedelmében közlésre méltó, így hangzik:

„Sacratissima Caeserea et Regia Maiestas, Domine Domine mihi semper clementissime.

Dimidietas ista Coronae sequestrata est ex Corona S. Ladislai Hung. Regis, qua idem toto eo tempore quo Salomon, similiter Hungariae Rex Andreæ I filius ob suam insolentiam et dicto Ladislao ac Geysae fratruelibus suis frequenter ¹stultas insidias in exilio vitam egit (et non legitimi regis corona) Vsus est. Haec autem corona asservabatur in serinio Capituli Varadiensis (In hac enim Ecclesia idem Ladislaus Rex a se magna ornatu structura, amplissimisque dotata redditibus anno domini 1095 sepultus est) tandemque obsidione dicto Varadiensi imminente civitati R^{mo} quondam Matthia Zab^oardino loci ejusdem Episcopo illi praesidente ecclesiae, frater suus et rector Capituli personaliter eandem cum reliquis potioribus eiusdem Ecclesiae thesauris tutioris asservationis gratia in Castrum Eched asportarant. Cujus Castri praefecturam Egregius quondam Georgius Szokoli gerens dictam adeptus est coronam. Quo demortuo, duo ipsius superstites filii eandem in duas seindentes divisere partes; quarum alteram, praesentem videlicet, ab altero illorum Georgio vocato aegre comparatam, S. Ceasareae Maiestati, D. Domino meo clementissimo humillime ac devoto affero animo, Sacram Caesaream Maiestatem Vestram humillime exorans, honorarium istud, pre-

cio licet exiguum antiquitate tamen commendatum clementer et gratioso suo Vultu intueri et suscipere dignetur.

S. Caes. et Reg. Mattis. Vrae.

humillimus et fidelis servitor

Anno 1603 die 21 aprilis

Paulus Melÿth.

(Másolta Horváth Mihály.)

Helyén van itt összeállítani azon mivelődéstörténeti okmányokat, melyek általunk, a Történelmi Társulat részére egész terjedelműleg lemásoltattak, — úgymint:

1) Félegyházi Ferenczné, Thegzes Dorkó végrendelete, 1564. Másolta Horváth Mihály.

2) Néhai Félegyházi Ferencz ingó és ingatlanjóságainak regestruma, 1565. Másolta Véghely Dezső.

3) Marínth-Horváth Ferencz végrendelete, 1566. Másolta Horváth Mihály.

4) Anaresi Thegzes László végrendelete, 1573. Másolta b. Nyáry Albert.

5) Ráskay Kata, özv. Barkóczy Lászlóné végrendelete, 1601. Másolta Horváth Mihály.

6) Báthory István végrendelete, 1603. Másolta Nagy Imre.

7) Monoky Erzsébet hagyatékának leltára, 1607. Másolta Horváth Mihály.

8) Tatay István hagyatékának inventariuma, 1607. Másolta Horváth Mihály.

9) Ugyanannak hagyatékáról más lajstrom, 1609-ből. Másolta Véghely Dezső.

10) Pelíni Anna, özv. Rozsályi Kún Gáspárné végrendelete, 1616. Másolta Thaly Kálmán.

11) Gersei gróf Petheő Zsuzsána, id. gróf Barkóczy Ferenczné menyasszonyi hozományának leltára, 1662. Másolta Thaly Kálmán.

12) Gr. Barkóczy László, Kis-Várda várában letett ingóságainak lajstroma, 1677. Másolta Horváth Mihály.

13) Dersóffy Klára, özv. gr. Barkóczy Istvánné végrendelete, 1679. Másolta Thaly Kálmán.

14) Gr. Barkóczy László Palocsa várába letett ingó javainak leltára, 1681. Másolta Horváth Mihály.

15) Gr. Barkóczy Erzsébet Ungvár várában talált ingóságainak lajstroma, 1684. Másolta Horváth Mihály.

Mindezen leltárak és végrendeletek magyar nyelven irvák, többnyire igen részletesek és terjedelmesek, s a régi magyar társadalmi élet- s műveltségtörténetre tömérdek érdekes adatot tartalmaznak, melyeket társulatunk egykor megfelelő feldolgoztatás által szerfölött gyümölcsözőkké tehet. Azért másoltuk le is valamennyit, egész terjedelműleg.

De térjünk át egyéb tárgyra.

Érdekes curiosum gr. Rhédey Ferencz a volt erdélyi fejedelemnek következő adománylevele egy czigány-vajdáról:

„Én gróff Rédei Ferencz, adom pro testimonio ez levelemet, hogy Szaniszlai János vajda nevű czigányomat Mihók nevű fiával (ki Szaniszlórlul elidegenedett) adtam Fejér Péter uramnak; mellyet ő kegyelme szabadossan birhasson és az hol feltalálja, oda vihesse valahova szereti. — Kiről adtam ez peccétes levelemet. In Huszt, die 16. april 1665. Comes Rédey m. p. P. H.“

(Eredeti, negyediven; sub numero 929.)

Én (Thaly Kálmán) a pálóczi levéltárban munkálkodásomat leginkább a Thököly- és Rákóczi-kor okmányainak tanulmányozására, másolására és kivonatozásaira fordítám. E korszakokra nézve a nevezett levéltárat, rövidre vontan, a következőkben jellemezhetem.

Ha Barkóczy Istvánnak, de különösen Ferencznek a XVII. század második felében a fölvidéken való oly nevezetes szereplését tekintetbe vesszük: ez időből tömérdek és nagy horderejű levelezést várhatnánk e levéltárban; azonban, fájdalom, a levéltár rendezésekor a missilis-levelek legnagyobb részét megsemmisítették. Innen van az, hogy Barkóczy István szerepléséről majdnem semmi, Ferenczéről is aránylag csak igen kevés missilis-levél maradt fenn.

Ezek közé tartozik Thököly Imrének néhány eredeti levele, melyek közül az 1683 május 22-én Szerencséről írottban a fejedelem, Barkóczy Ferenczet junius 1-jére mennél fényesebb ké-

születtel magához hívja, hogy őt a nagyvezér táborába, többi fő-híveivel együtt elkísérje. Barkóczy el is ment, s a fővezér és Thököly által a dunántúli fölkelés szervezésével bízott meg. Midőn a bécsi ostrom meghiúsult, és Thököly hadával a Tisza felé vonulni kényszerült: ismét irt Barkóczynak, hogy jőjjön táborába. — Ez azonban ekkor már ezt írta sajátkezüleg Thököly levelére:

„Szaladó tót fejedelmet nem követem, királyom hűségét megtartom.“ És így attól, kit mint győztest uralt, szerencsétlenségében elpártolván, újra a császár hűségére ment át.

Thökölynek még egy hozzá írott levelét Lotharingi Károlynak küldte be. L. ez utóbbinak válaszát az apaidai táborból, 1687. nov. 6-káról Barkóczy Ferenczhez, — ki a császártól hűségéért már 1684. június 26-án zempléni főispánsággal, 1687. december 8-án — családja 1631. május 18. óta viselt bárói rangja helyett — grófi czímmel, és 1689-ben mart. 13. kassai vice-generálissággal jutalmaztatott. — Az uralkodó házhoz való hűségét tanusítják egyebek közt gr. Pálffy Károlynak 1675. dec. 21-kéről Debreczenben, — Sobiesky János lengyel királynak 1684. január 13-kán Krakkóban, — Eszterházy Pál nádornak 1685. jan. 28-kán Bécsben, — Bonisius bíbornok és pápai nuntiusnak 1686. nov. 10-kén Bécsben, — a cs. k. udv. hadi tanácsnak 1688. mart. 1-jén Bécsben, — gr. Pálffy Jánosnak 1697. aug. 26-kán Nagy-Váradon, — I. Lipót császárnak 1698. oct. 9-kén Bécsben, — ugyanannak 1699. jan. 16. és nov. 19-kén ugyanott kelt és id. gr. Barkóczy Ferenczhez intézett, vagy részére kiadott levelei és okiratai, — melyek, mint egy vagy más tekintetben fontosak, általam s részint b. Nyáry Albert társunk által kivonatoztattak vagy lemásoltattak. De számos okirat jelzi viszont, hogy az ellene boszús kuruczok által jószágai elpusztítottak, a császáriak fizetését nem adták ki, — és így, midőn 1703-ban Rákóczi fölkelésekor Barkóczy Ferencz a kuruczok elől Kassára beszorult: jószágai Rákócziék kezére jutván, a császártól pedig zsoldját nem kapván — úgy, hogy hátrálékai a 40000. ftot fölőzték — mint maga írja, — nem kis nyomorúságra jutott.

A Rákóczi-korból mintegy 70 darab közérdekűbb okmány maradt fenn, melyeknek mindnyájáról bő kivonatokat — illetőleg másolatokat — készítettem. Nevezetes ezen okmányok közül Barkóczy Ferencznek keserű hangon írtt emlékirata, melyben a bécsi udvarnak hálátlanságát szemérc hányva, 1704-ben Kassa feladásakor tőle elbúcsúzik, a császárnak azt kívánva: „a d j o n I s t e n n e k i h í v e b b s z o l g á k a t , m i n t ő v a l a !“

Az öreg Barkóczyt, mint hadi dolgokban régi, jártas ember, Rákóczi eleintén mint Tisza-Duna-közi generálist s a nemesi fölkelések vezérét alkalmazá; az 1705-ben alakult országos szövetség egyik senatorává választotta, s hogy mint ilyen tevékeny részt vett a tanácskozásokban: Rákóczitól hozzá írt számos eredeti levél igazolja. És noha a fejedelem tényleges hadi szolgálatokra a hajlott korú főurat már nem igen használta: 1707. június 25-kén, az ónodi mezőn megadá számára kitüntetés gyanánt a tábornagyi (marechal) czímet. Az erről szóló igen díszes diploma megvan, bár a nedvesség miatt megrongált állapotban.

Az öreg Barkóczy, miután még néhány tanácskozásban részt vett volna, 1709. július végén, pálóczi kastélyában — mint Rákóczinak végig hive — meghalt.

Hasonnevű fia, szintén ezredese, majd dandárnoka volt Rákóczinak, de inkább csak érdemes atyja kedvéért diszíték föle ranggal — maga többnyire jószágain tartózkodott, míg czredét Mihály György vezénylé. Mindazáltal néhány hadi érdekű levél maradt fenn e Barkóczy Ferenczhez is. — Ugyanő 1711. január havában, midőn a császári hadak Zemplén felé közeledtek: minden ostrom nélkül föladá Csicsva várát és hozzájuk pártolt, — sőt Lancken császári tábornokot folytonos levelezéseivel segítette.

Pálffy magához hivatván, megdicsérte, s az udvarnak ajánlotta. Ezen ajánlat meg is termé gyümölcsét, mert ifj. gróf Barkóczy Ferencz jószágait még a szatmári béke előtt visszakapta, sőt nem sokára zempléni főispánságát is.

Ennyit röviden a pálóczi levéltár Thököly- és Rákóczi-korból való okmányairól. Mint igen eredetit s a hires Károlyi Sándorra nézve jellemzőt, megemlítem még e korból, hogy midőn rokona ifj. Barkóczy Ferencz a közösen birtokolt baktai

jószágokon Károlyi által fölhasznált téglái miatt panaszkodnék, Károlyi azt felelé neki: „Édes sógor uram, én a kegyelmed tégláiból omlófélben levő kastélyomat reparáltattam, és egy kis kápolnát építtettem; — egyik sem lehet kegyelmednek praediciumára: mert a házámban akármikor beszállhat kegyelmed, kápolnácskámat pedig lelki üdvösségére használhatja.“

Végül megemlítem azt is, hogy a XVII-ik század végén egypár többé-kevésbé érdekes adat gr. Bercsényi Miklósról, továbbá a kuruczvilág utáni időkből néhány okmány az 1717-ben Savoyai Eugen győzelmes belgrádi ütközetében elesett gr. Baróczy János halálára vonatkozólag is maradt fenn.

Az újabb korból való okmányok birtok- és pénzviszonyokat érdeklők lévén, s így búvárkodási körünkhöz nem tartozván, — ezekről szólni nem föladatunk.

Ennyi az, mit a pálócezi levéltárról jelenteni szükségesnek láttunk; — adja Isten, hogy a „magistra vitae“ a történelem javára minélelőbb fölhasználtassanak e röviden elősorolt, de mégis becses adatok!

HORVÁTH MIHÁLY.

b. NYÁRY ALBERT.

POOR ANTAL.

NAGY IMRE.

THALY KÁLMÁN.

VÉGHÉLY DEZSŐ,

bizottsági előadó.

IV.

Nagy Imre jelentése az ungi kisebb levéltárakról.

Én (Nagy Imre) Véghely Dezső és Póor Antal tagtársainnal Leleszről szeptember 6-án, a pálócezi bizottsággal együtt, Ungvármegyébe indulván: mindenekelőtt a csi-ceseri nemes községben lévő családi levéltárakat átbúvárlandók,

a Pálócra távozó többi bizottsági tagoktól kissé elválánk. Mí-
dön e kitérést tettük, nem is gondoltuk, hogy czéljainknak
annyira megfelelő s bő aratásra fogunk találni.

Csicsér község Ungvármegyének Zemplén felé eső dél-
nyugati részében fekszik; a régi okmányokban Csicsernek ira-
tik. Hogy ezen földtér a csicseri nemes családok őseinek már
első királyaink alatt telepedési helyül szolgált, arra biztos ada-
tunk vannak; az alább említendő irott emlékekből ugyanis ki
fog tűnni, hogy az Oroszok és Csicseryek őseiket egész Kálmán
király uralkodásáig okmányilag fölviszik.

Csicseren Orosz András úr vendégszerető háza fo-
gadott be bennünket. A szíves házigazda megtudva odajöve-
lünk czélját, a legnagyobb készséggel azonnal előmutatta a
nála lévő okmányokat, melyek e család levéltárának csak ki-
sebb részét képezik: a nagyobb rész már, Orosz Mihály úr által,
a nemzeti muzeumnak ajándékozott, s innét közölni az
Árpádkori Okmánytár VII. köt. 72. lapján IV-ik Bélának Vis-
ről szóló adománylevele.

A még a családnál maradtak közül a következő Árpád-
kori okmányokat említem föl:

1265. IV. Béla király tekintetbe véve, hogy a csicseri föld-
tért már Kálmán király a Latorca folyóval együtt Fridriknek s
fiainak, Andrásnak és Frankának adományozta, abból Mixe
örökrészét Szoboszlónak s rokonainak, Lőrincz, Simon és Loránd-
nak, a nevezett Fridrik dédunokáinak birtokába átadni ren-
deli. (Ezektől származtak azután a Jobbos, Ormos, Orosz és
Csicsery családok, melyek közül a két utóbbi még mai napig
virágzik.)

1284. IV ik László király Csicseri Jóbnak Komlós-földet
adományozza.

1291. III. Endre ezen adományt megerősíti, tekintetbe
vevén különösen a nevezett Jóbnak Bécs város ostrománál ki-
tűntetett vitézségét.

Még több későbbkori okmányt is másoltunk le. Ezek kö-
zül különösen megemlítendőnek tartom Zsigmond királynak
1410-ben kelt új adománylevelét, melyben a király a föntne-
vezett családbelieknek az elmúlt országos zavarokban hűtlen-

ségüket megbocsátván, Csicsér, Vaján Ung vármegyei, Komoró, Viz, Bodon, Berkesz, Szabolcs vármegyei, Radács, Dobrova, Karacsateleke Sáros vármegyei, Csomortelke, Frankfalya másképen Olaszí Zemplény vármegyei és a két Harabor nevű Bereg vármegyei birtokokat nekik újra oda adományozza.

Elvégezvén Orosz András úrnál kutatásunkat, Csicsery Antal urat látogattuk meg, ki is kérésünkre családi levéltárát előttünk azonnal föltára.

Meglepettünk az ott látott okmányok mennyiségétől, s azonnal meggyőződünk, hogy az érdekesebb magán levéltáraknak egyikét találtuk itt fel. Az okmányok évszám szerint ugyan rendezve nem voltak, azonban legnagyobb részök jól fönt van tartva.

A mint az okmányok átvizsgálásához fogtunk, a szives házi úr azon kellemes meglepetésében részesülénk, hogy belátva azt, miszerint időnk a kített czélra kevés: igazi fönkelt szellemmel s önzetlen hazafiúi készséggel azon ajánlatot tette: vigyünk magunkkal a Történelmi Társulat részére az okmányok közül annyit, a mennyinek és a melyeknek tudományos czélra való felbúvárlását szükségesnek véljük. Így két napi ott létünk alatt kiválogattunk és jegyzékbe vettünk összesen 1178 darabot.

Ezek között van Árpádkori 11, Anjoukori 163; a többinek nagyobb része, úgy mint 712 drb a XV-ik századból való.

A Pestre magunkkal hozott okmányok egész tartalmát az idő rövidege miatt még át nem vizsgálhattuk; azok mindnyájáról tehát most még részletes jelentést nem tehetek, az érdekesebbeket azonban még is kiemelem; különösen

1271-ről a leleszi conventnek egy okmányát, mely anynyiban is érdekes, hogy eddigelé ez a legrégebb ismeretes kiadványa ezen conventnek, mint erre bennünket Nátafalussy tagtársunk utóbb Leleszen figyelmeztetett. Eddig egy 1291-ben kelt okmány tartatott a legrégebbnek. Ezen általunk feltalált eredeti, függőpecsétes okmány tehát ennél húsz évvel régiebb, és így az ismeretlen alapítású leleszi hiteles hely fönnállása e fölfedezés által húsz esztendővel fölebbvihető. Az okmányon függő pecsétről azt tartom, hogy különösen kettős keresztje az eddig ismerteknél kisebb alakúnak látszik lenni.

Tartalma ezen 1271-ben kelt okmányoknak az, hogy Benedek prépost és a leleszi convent előtt Zekleni Máté fia Benenyg, Ung vármegyében Batua nevű földtért, Imre fiának Jánosnak 16. márkért eladja. Érdekes ezen okmányban az is, hogy a szomszédok között egy József „major castris de Ung“ említetik. Hogy a József keresztnév a XIII-ik században már hazánkban is használatban volt: — előttem ez az első eset.

1297. Omode nádornak Ungon, october 19-én kelt okmánya szerint aradi Fekete Péter comes, ki a csicserei családból származott, Simon fiának Jóbnek a Latorcza nevű erdőt átengedi.

Az ezen levéltárból Véghely tagtársamnál levő Árpád-kori okmányok rövid tartalma a következő:

1247. IV. Béla király, az örökös nélkül elhalt Bodolónak birtokát a Zina folyó mellett, Wolther fiának Pálnak, de villa Sarusd, adományozza, s öt Detre fia Mikou sárosi főispán által beiktatni rendeli.

1273. IV. László Budán in crastino decollacionis beati Johannis baptiste kelt okmányában Jób mesternek Dach falut adományozza.

1273. Ugyanaz Jób mesternek a királyi szakácsok igazgatójának (rector cocorum nostrorum) Radáchfelde Sáros vármegyei falut adományozza.

1297. Budán quarto die b. Laurencij kelt birói kiadványban Marhard fia Mihály, és Belus Comes pathaki castellán között főntforgó ügy kiegyenlítettik.

1299. A pozsegei káptalan által Farkas fia Zah comes részére kiállított adományozás.

Év nélkül. III. Endre király kiadványa kelt Győrött in festo beati Sixti pape, a Jób mester és Lőrincz fia Sándor között főntforgó ügyben. Ebben a többek között az is említettik, hogy a felek a király előtt perdöntő p á r b a j t v i r t a k.

1300. Datum in Symen in quindenis purificationis beate virginis. Ezen okmány így kezdődik „Nos omodeus palatinus Comes Zaladyensis de korkou“, melyben ezen nádor a Jób mester és Theue fia, István között Bereg vármegyei Hazabor nevű földtér iránt főntforgott pörös ügyet kiegyenlítettik.

A későbbkoriak közül nem mulaszthatom el fölemlíteni az 1459-ki szegedi országgyűlés czikkelyeit, és 1454-ből az országos tanács küldöttségének Terebesen kelt, s a Giskrával és zsoldosaival való hadjáratra vonatkozó kiadványát, melyben a kiküldött tagok egyenként megnevezvék, s pecsétjeikkel az okmány megerősítették. Van itt továbbá Verbúczynek egy levele a XVI-ik század elejéről stb. stb. érdekesnél érdekesebb adatok, melyeknek bővebb ismertetésével annak helyén és idején szolgálándunk.

E levéltárban a vármegyei kiadványok igen sűrűen fordulnak elő. Az itteni adatokból különösen Ung vármegyének a XV-ik században hivataloskodott alispánjainak névsora majdnem teljesen összeállítható. A XIV. században szerepelt számos alispán és főispán említettik, valamint Zemplén, Sáros, Szabolcs, Bereg és Abaujvár megyei eddig még nem ismert fő- és alispánok neveire is találtunk. Mindezek névsorát összeállítva a Századokban közelebről közlendjük, — addig is megemlítvén, hogy ezen adatok szerint Ung vármegye köz- és törvényszéki főleseit a XIV. és XV. században leginkább Nagy-Kaposon, Zemplén vármegye pedig Terebesen tartá.

Mokcsán, az űs M o k e s a y család székhelyén, Mokcsay Cájus, István és Ödön urak meghívására Pálóczról átrándúlva, a levéltárt báró Nyáry Albert, Poór Antal és Vég-hely Dezső tagtársaink búvárolták át, honnét a családbbeliek szíves engedelmével, lemásolás végett, 176 db régibb okmányt válogattak ki és hoztak el a társulat részére.

Mokcsay Ödön úr indítványára és szíves kalaúzolása mellett, alólírott, báró Nyáry Albert kíséretében, pár nap múlva, ungi működésünk központi helyéről Pálóczról, a közeli Pinkóczra rándult által, az ott birtokló P á l ó c z i H o r v á t h e s a l á d levéltárát átkutatandó. Itt a [szíves házi úr, bár jövetelünk felől előre nem is volt értesítve, szintén a legelőzékenyebben fogadott bennünket, s föltára több ládára menő családi levéltárát.

Mint az itt létező okmányok tanúsítják: a Pálóczy Horváth család őse: Miklós, a Sztancsics-Horváthok egyik sarjadéka, a XVI. század második felében Horvátországból jött hazánkba, s Ruszkai Dobó Ferencz által 1586-ban Léváról Ung várme-

gyébe hivatván, ettől Pálócson curiát nyert. Miklós fia György azután Ung vármegyében végképen megtelepedett.

A XV-ik századot megelőzőleg régibb okmányok e családi levéltárban nincsenek; azonban a XVI. és XVII. századból annál több érdekes adatot találtunk. Így különösen a XVI-ik század végéről Ungvár városa részéről kiállított több magyar okmányt.

Említést érdemelnek itt a múlt századbéli magyar naptárak s több régi könyv; az 1735-ki Peróféle lázadásról egy nyomtatvány 1749-ből; továbbá Torday póstamester Kerekes Gergelynek, a zilahi póstamester Pallovics Gáspárhoz irt levele Tordáról 1784. dec. 5-ről, melyben a Hóra-féle lázadás alkalmával Abrudbánya városának 1784. november 15-én történt elpusztítását leírja.

Végre pedig, és ez különösen, a Pálóczi Horváth családbeliek által 1622-től 1786-ig vezetett magyar nyelvű napló, melyben ezen évekről családi jegyzetek között, hazánkat érdeklő történelmi csemények is, az akkor élt családbeli szentánú tagok által leiratnak, kivált az 1670—71-ik évekre és a II. Rákóczi Ferencz háborújára vonatkozók, ez utóbbiak Rákóczi főhadipénztárnoka: Pálóczi Horváth György tollából. Horváth Ödön úr ígéretét birjuk, hogy e családi naplót és az 1784-iki levelet a Történelmi Társulatnak lemásolás végett, családjá engedelmevel át fogja engedni.

NAGY IMRE.

V.

A homonna-sztárai bizottság jelentése.

A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungi vidéki kirándulása alkalmával alólírott bizottsági előadó, Frankl Vilmossal, Nagy Gyulával és Eötvös Lajossal a homonnai és sztárai levéltárak átvizsgálásával lévén megbízva, az erről szóló hivatalos jelentést a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

Kassáról szeptember 4-dikén estve Homonnára megérkezvén, ott özvegy gr. Andrássy Károlyné, szül. Szapáry grófnő kas-

télyában, hol a Homonnai Drugeth család levéltára két alkalmas szobában jelenleg Major Pál ügyvéd úr fölügyelete alatt áll, három napig munkálkodtunk.

Ezen levéltár, melynek tartalma mintegy 4000 darab oklevélre számítható, különösen Felső-Zemplénre, melynek legnagyobb részét a Drugeth-család bírta s maig is ezen család leányági örökösei bírják, továbbá a terebesi uradalomra, mely a XVI-dik században a Perényi-családtól Perényi Erzsébet, Homonnai Drugeth Ferenczné jogán szállott a Drugeth-családra és utódaira, az Ung vármegyében a Drugethek által birt Ung és Nyeviczke váraihoz tartozó uradalomra, továbbá a szomszéd Abaúj s némi kis részben Borsod vármegyére nézve bír fontossággal. Okleveleinek hasonlíthatatlanul nagyobb része Zemplén vármegyére tartozik, melynek monographusa ezen levéltár gazdag adatainak búvárlásában hónapokig haszonnal munkálkodhatnék.

A levéltár, melynek kimerítő lajstromait és indexeit ezen század első felében Fridvalszky Imre és utódja Hankóczy József levéltárnokok készítették, magánjogi szempontból van rendezve. Külön vannak lajstromozva I. A homonnai uradalmat illető levelek 47 csomagban, II. A terebesi uradalmat illetők 52 csomagban, III. A Rozgonyi-Rákóczi jószágokat illetők 41 csomagban, IV. A Kis-Várdai s több rokon családok jószágait illetők 27 csomagban, V. Gyámsági okmányok 13 csomagban, VI. Határjárási okmányok 13 csomagban. A homonnai kastélyhoz tartozó felső-zepléni nagy terjedelmű jószág egyes uradalmaira, u. m. magára a homonnai kastély tartozandóságaira, melyek közé vannak foglalva Barkó és Jeszenő várak a hozzájuk tartozó falukkal, a csicsvai, mogyorósi várakra, végre Varanó mezővárosra és tartozandóságaikra külön-külön indexek is vannak készítve. Ily rendezés mellett természetes, hogy az időszak szerinti áttekintés és búvárlás tetemesen nehezítve van.

Az eredeti okleveleken kívül egész terjedelmes kötetekben található e levéltárban a Homonnai Drugeth és vele rokon családok jószágaira vonatkozó oklevelek hiteles átíratái, melyek a múlt században a leleszi, jászai, egri, esztergomi, budai és több más hazai káptalanok és conventek levéltáraiból adattak ki.

Hogy ezen levéltárban, egy pár darabot kivéve, Árpád-kori eredeti oklevél nem található, annak okát könnyen megfejtjük, ha elgondoljuk, hogy a Drugeth-család alapítói, Fülöp és János nádorok Olaszországból csak Róbert-Károly idejében költöztek hazánkba, s János fia, Vilmos nádor ezen királyunktól nyerte adományban a Zemplén és Ung vármegyei jószágokat, melyek előbb kétségtelenül királyi birtokok voltak, és így e birtokokkal régiebb családokat illető okleveleket nem vett és nem vehetett kezéhez. Az említett két darab eredeti Arpadianum egyike 1300-ból a terebesi uradalomra tartozó levelek legrégibbjé, s ezt mint Zemplén vármegyére vonatkozót Nagy Gyula másolta le; a másik pedig, mely V. István ifjabb király 1264-ben kelt adománylevele Sándor szabolesi főispán, Drug fia, részére, nem tartozik a Drugeth-családra, bár a háttára régen írt kivonatban Alexander comes filius Drugethnek van is hibásan keresztelve, mely hibát azonban később valaki igen helyesen kijavított, a Drugeth névből az eth betűket kitörölvén. Ennek másolatát én vettem.

Legérdekesebb ezen levéltárnak Terebesre vonatkozó része, melynek régi vára több XIV-dik századi oklevélben castrum Paris néven van emlegetve. Nem kevésbé érdekesek a levéltár ezen osztályában azon XIV—XVI-dik századi oklevelek, melyek a Borsod vármegyei Csorbakő nevű várról szólnak. De legnagyobb fontosságúak ezen terebesi levelek a Perényi-család történetére nézve, melynek tagjai közül János, Imre fia, 1455-ben V. László királytól nyerte adományban Terebes és Sztropkó várait.

A mily gazdagnak mondható a homonnai levéltár az azon vidéki egyes várakra, u. m. Jeszenő, Barkó, Csicsva, Mogyorós, Sztropkó, Terebes, Zemplén, Ungvár, Nyeviczke, Füzér és Csorbakő váraira, a homonnai, szinnai és zempléni kastélyokra, Homonna, Zemplén, Terebes, Varanó és Szinna mezővárosokra s általában egész Felső-Zemplén vármegye majdnem valamennyi helységére vonatkozó adatokban, éppen oly szegénynek találtuk azt az ország történelmére világosságot derítő és így közérdekű oklevelek s magánlevelezések dolgában. E tekintetben

egyetlenegy csomag képez kivételt, mely 20-dik számmal és Miscellanea czímmel van jelölve.

Ezen csomagban mintegy 100 darab hivatalos és magánlevél van a XVI-dik század első felétől a XVIII-dik század elejéig, nagyrészen magyarul írva, melyek egy vagy más tekintetben majdnem mind tanulságosak. Közöttük néhány darab érdekes fényt vett a Bocskay-mozgalom kitörésének kezdetére, számosabb vonatkozik az erdélyi fejedelemség politikai viszonyaira, s még több szolgáltat adatokat Felső-Magyarországnak a török uralom korszakabeli állapotjára. Az ezen csomagban foglalt, valamint a levéltár többi részében is feles számmal található, magyar nyelven kelt levelek, melyek közt a legrégebb Homonnai Drugeth Imrének 1540-ben írt végrendelete, világos bizonyosságai annak, hogy nemzeti nyelvünk a XVI-dik és XVII-dik században Felső-Magyarország északibb vidékein is, Zemplénben, Ungban, Sárosban nemcsak az előkelő urak és birtokos nemesek házaiban virágzott, hanem a vármegyei és községi közigazgatás és törvénykezés terén is keletnek örvendett.

Első pillanatra föltűnő volt előttünk, hogy a most említett Miscellanea című csomagban Bethlen Gábortól, Thökölytől és II. Rákóczi Ferencztől kelt, vagy az ő korokban folyt nemzeti küzdelmekre vonatkozó levelet teljességgel nem találunk. Ennek megfejtését azon biztos tudomáson alapuló fölvilágosítás adta meg, hogy a szomorú emlékü Bach-korszakban az akkori levéltárnok, Hankóczy ezen leveleket mint veszedelmeseket félelemből vagy talán ellenszenvből megsemmisítette, a mivel magának némi kis herostratusi nem irigylendő hírnevet szerzett, hazai történelmünknek pedig mindenesetre sajnálandó kárt okozott.

Megemlítendőek e levéltár nevezetesebb darabjai között a XVI-dik századbeli magyar végrendeletek, melyek nemcsak eszládi, hanem főleg műveltségtörténeti jelentőséggel bírnak. Ezek a következők:

1540 Homonnai Imre végrendelete.*)

*) Lemásoltatott, s közlendjük mint nevezetes magyar nyelvű régiséget.

1564 aug. 26. Perényi Imre végrendelete.

1564 dec. 15. Perényi Imre codicillusa.

1580 aug. 30. Homonnai Miklós végrendelete.

1582 jan. 10. Homonnai Ferencz végrendelete.

1586 február 4. Daróczi Szerafine végrendelete.

A mi a homonnai levéltárban töltött három napi munkálkodásunkat illeti: Frankl Vilmos Pázmány Péter néhány eredeti levelén kívül, több az ő korára s a magyar egyházi viszonyokra tartozó levelet másolt le egész terjedelemben vagy kivonatosan, Nagy Gyula a Zemplén vármegyei legrégebb és legérdekesebb okleveleket, Eötvös Lajos a XVI. és XVII-dik századi legtanulmányosabb magyar leveleket válogatta ki és másolta, magam pedig a már említett Arpadianumon kívül 20 darab török-magyar korszaki okiratot másoltam le, mely utóbbiak, az Eötvös által másolt néhány efféle darabbal együtt, a m. tud. Akadémia „Török-magyarkori Államokmánytár“-ában fognak megjelenni.

September 7-dikén délután bizottságunk Homonnáról átment az ahoz mintegy két órányi távokra eső Sztárára, útközben a Barkó falu fölött emelkedő régi Barkó vár romjait is megtekintve, melynek még a múlt században ép falai közt akkori birtokosa gr. Csáky, a hagyomány szerint fényes vendégségeket szokott rendezni. Sztárán gr. Sztaray Victor igaz magyar főúri szellemű, vendégszerető ősi kastélyában oly gazdag s mind tartalmára, mind rendezésére nézve annyira kitűnő levéltárt találunk, hogy igazán csak azt lehetett és kellett sajnálnunk, hogy bűvárokodásunkat a leleszi közgyűlés sept. 12-dikére kitűzött határideje miatt, csak három napra voltunk kénytelenek szorítani.

A levéltár a kastély emeletén igen alkalmas, tágas, világos teremben van elhelyezve, hol nemcsak négyen, hanem miután sept. 8-dikán estve Pesty Frigyes és Hajnik Imre tagtársaink megérkeztek és hozzánk csatlakoztak, hatan is a legnagyobb kényelemmel dolgozhattunk.

A levéltár tudományos szempontból időszak szerint van rendezve, az egyes csomagok folyó számmal s a bennök foglalt oklevelek szakadatlan sorszámval vannak jelölve, s a csomagok tábláin olvasható tartalmakat áttekintve, az ember rögtön tisztában lehet az egész levéltár rendezésének tervével. A lajstromok,

név- és tárgymutatók segítségével pedig, melyek oly pontosak, oly részletesek és kimerítőek, hogy semmi kivánni valót nem hagynak fenn, bármely kívánt darab néhány percz alatt kézbe vehető. A csomagokban mindazon okleveleknek, melyek szakadozottak, avúltak s az írásmód miatt nem szakemberre nézve nehezen olvashatók, habár nem teljesen betűltű, de hibátlan másolatai vannak mellékelve.

A példányul szolgálható rendezés néhai Ertl János levéltárnok érdeme, ki ezen évtizedeken át folytatott és teljesen bevégezett munkájában szakavatottságának, buzgóságának és fáradhatatlan szorgalmának méltó emléket hagyta hátra. Halála óta a grófi család külön levéltárnokot nem tart, s ennek szükségét sem érzi, mert bármely tárgyra bármely keresett oklevelet akárki is biztosan megtalálhat s a levéltárt bármely rendszerető ember folytonosan rendben tarthatja, csak a kivett darab visszahelyezésére ügyeljen. S hogy ezen levéltárban folyvást dicsérendő rend uralkodott és uralkodik, annak legmeggyőzőbb bizonyossága az, hogy bár hatan három napig folytonosan kutattunk, nem volt eset rá, hogy a keresett levelet a maga helyén rögtön meg ne találtuk volna.

Az egész levéltár három osztályból áll. Az első legnagyobb rész a XIII-dik század közepén élt Jákótól, Jákó fiától, származott Sztáray család fiú-ági jószágait illető leveleket foglalja magában 1234-től maig „Acta Jákóiano-Nagy-Mihályiano-Sztárayana sexus masculini“ czim alatt; a másodikban vannak a család anyai ágon birt jószágait és jogait illető levelek 1244-től fogva „Materna“ czim alatt; a harmadik osztályt a kihalt Gersei Pethő család levéltára képezi.

Az I. osztályban van :

1234—1349.	1—	61. sz. =	61 darab.
1350—1399.	62—	234. sz. =	173 „
1400—1499.	235—	389. sz. =	155 „
1500—1599.	390—	1296. sz. =	907 „
1600—1699.	1297—	2296. sz. =	1000 „
1700—maig.	2297—	5324. sz. =	3028 „
Continuatio 9 csomagban	1321-től fogva	1506	„
			összesen : 6830 darab.

A II. osztályban van :

1244—1439.	1—	118. sz. =	118 darab.
1440—1499.	119—	255. sz. =	137 „
1500—1599.	256—	462. sz. =	207 „
1600—1699.	463—	1178. sz. =	716 „
1700—után.	1179—	2215. sz. =	1037 „
Continuatio 5 csomagban			1002 „
összesen :			3217 darab.

A III. osztályban van :

1280—1496.	1—	13. sz. =	13 darab.
1497—1599.	14—	267. sz. =	254 „
1600—1699.	268—	885. sz. =	618 „
1700—1816.	886—	1825. sz. =	940 „
összesen :			1825 darab.

És így az egész levéltár létszáma 11,872 darabra megy.

Valamint a Homonnai Drugeth, úgy a Sztáray család levéltárában is az oklevelek igen nagy része különösen Zemplén és a szomszéd Ung vármegyére tartozik, melyek monographiáit a sztárai levéltár nélkül kellően megírni nem lehetne. Vannak azonban a fúúági levelek közt is több más vármegyékre, Szatmárra, Szabolcsra, Abaújra, Borsodra, Sárosra stb., a nő-ági osztályban pedig az ország majd minden vidékére vonatkozó igen érdekes oklevelek, ezek között mintegy 100 darab XIV—XVI. századi Temesianum is, a mi ily számmal ily távol vidéken valódi ritkaság. Különösen a nőági osztályban számos régi előkelő családot, mint a Melitheket, Eödfönfeket, Dersficket, Tibaiakat, Oroszokat, a Temes vidékén lakott Fejéregyháziakat illető levelek egész tömege található, melyek e családok múltjára s hazánk régi birtokviszonyaira érdekes adatokat szolgáltatnak.

A magyar nyelven kelt törvényes irományok és magánlevelek a XVI-dik század közepétől fogva itt aránylag is, általában is még nagyobb számmal vannak, mint a homonnai levéltárban.

A hazai pecsét- és czimertanra nézve igen számos érdekes oklevelet foglal magában a sztárai levéltár, melyben, különösen a Gersei Pethő-levelek osztályában, a sok jó karban tartott, ép függő pecsétű pergamen oklevél gyönyörűséggel lepi meg a bűvárkodót. E tekintetben összes ismert okleveleink egyik legérde-

kesebb darabja II. Ulászló királynak 1507-ben Gersei Pethő János részére adott ezimeres levele, melynek ezimerében II. Ulászló, neje Mária és kis fia II. Lajos művészileg festett arcképei láthatók. Ezen a maga nemében valódi unikumot a szivességben kifogyhatatlan gr. Sztáray Victor, ki búvárlataink iránt a legnagyobb érdekeltséget tanúsította, örömmel adta át Frankl Vilmos tagtársunknak, hogy Pesten a társulat ülésében eredetiben bemutassa, s közzététele által, mit a m. tud. Akadémia archaeologiai bizottmánya fog teljesíteni, a tudománynak hasznos szolgálatot tehessen.

Ezen okmány *) II. Ulászlónak 1507-ben gersei Pethő János részére kiállított adománylevele. A nevezett főúr 1502-ben a francia Anna királynénak udvarmesterévé neveztetett, s halála után (1506.) hasonló minőségben meghagyatott a királyi gyermekek: a csecsemő Lajos és Anna mellett, s így ezeknek nevelése is reá bízott. Hűsége, gondossága által megnyerte a családjához melegen ragaszkodó király bizalmát és jóakarátát. De a kimerült kincstár és az elparazolt koronajavak nem engedték meg, hogy elismerését anyagi jutalommal kifejezze. Ennek folytán királyi kegyelmét kitüntetésekkel kívánta bebizonyítani. A részére kiállított okmányban magasztaló szavakkal halmozta el. Különösen kiemeli, hogy miként ő, úgy ősei is mindig következetesen hívei voltak a trónnak. Ennek bizonyosságai — úgy mond — „Ipsi quoque annales Regum Hungariae, qui in aedibus nostris Tavernicalibus conservantur, in quibusque acta omnium temporum diligentissime et summa cum fide conscribuntur.“ Ezen nevezetes helyből kitűnik, hogy a tárnokmester felügyelete alatt szerkesztettek és őriztettek az ország történeti évkönyvei. Sajnos, hogy ezek a bekövetkezett catastrophák közepette nyomtalanul elvesztek.

II. Ulászló tehát Pethő János magasztalt hűségének és szolgálatainak jutalmául biztosítja őt, hogy a k. hercegek udvarmesteri és nevelői hivatalát mindig kizárólag maga fogja bírni „et neminem alium tibi eiusdem, sive muneris participem, sive collegam adhibere volumus.“ Továbbá megengedi, hogy pecsét-

*) Frankl Vilmos tüzetesebb ismertetése szerint.

jeiben vörös viaszt használhasson. De nevezetesebb ezeknél azon kiténtetés, melyben őt részesíti, midőn eddigi czimerét oly módon bővíti, mely hazánkban egyedül áll. Főhatalmazza ugyanis, hogy ő és családjának tagjai czimerük fölé a királyi családnak: II. Ulászló, Lajos és Annának arczképeit helyezhessék. És a bemutatott adománylevél föltünteti gazdag miniature festményben az ekként bővített czimert.

A festményt ékes, stilizált virágfüzér környezi. A czimer fölött arany trónon ül Ulászló, jobbában a kereszttel ellátott alma, baljában a királyi jogar, fején a korona. Az utóbbi fölött egy második korona látható, mely — a király saját szavai szerint — „quodam modo in ipsum venerabilem verticem coelitus descendit.“ A király jobbján áll a kis Lajos, — *capillus albis* et nunc primum *pullulantibus*, — jobbában jogart tartva, fején és fölötte szintén két korona. A király balján pedig a kis Anna áll, „*coma flava sparsa et per lactea colla defluente* ;“ baljában az arany almát, fején korona viselve. Azonban sajnos, az okmány a nedvesség romboló befolyása alatt két részre vált el, és éppen azon rész, melyet Anna képe foglalt el, elenyészett.

A mi e festménynek műtörténeti jelentőségét illeti, az a rajz némely hibái mellett szebb miniatúrjeinkhez tartozik. Azon a XIV. és XV-dik században uralkodó németalföldi van Eyck-féle iskola realistikus befolyása szembetűnő. Minélfogva következtethetjük, hogy azon „*pictor*,“ ki — az okmány szerint — „*non indocta manu*“ azt készítette, a németalföldi vagy a kölni iskola tagja volt, holott az ellenkezőt kellene föltennünk a Mátyás udvarában uralkodó olasz festészeti irányzatnál fogva. E jelenség egyébként könnyen megmagyarázható, ha tekintetbe vesszük, hogy Mátyás korában, sőt udvarában is az ó-német festészet számos emlékeivel találkozunk. Legfontosabb ezen okmányban mindenesetre az, hogy bírjuk II. Ulászlónak egykorú és udvarában készült arczképét, melyet joggal hűnek tarthatunk. A művész nem kívánt hizelegni, miután a király ezen arczképéről is könnyen leolvashatjuk azon szomorú jellemvonásokat, melyek miatt a történelem e szerencsétlen uralkodót megbélyegzi.

Ugyanott fölleltük még Miksa királynak 1572 nov. 14-kén kelt, szintén fényesen kiállított okmányát, melyben Pethő János

k. főkamarásmeister — az előbbi fiának — kérelmére II. Ulászló adománylevelét átírja és a Pethő-czimert újabban bővíti, t. i. két sasszárnyyal, mely a czimer paizsa fölött emelkedik. Ezen okmány összefűzött nagy lapjainak egyikét egészen elfoglalja egy festmény, mely egyéb diszítések mellett a Pethő-czimert két példányban tünteti elő. Az egyik az, mely Ulászló okmányán látható. A másik a Miksa által bővített czimer, melyen Ulászló családjának arczképei hiányzanak, és a két sasszárny között Miksának alakja tűnik föl császári costume-ben. A festmény azonban a művészetnek már sokkal alantabb fokát jelzi.

Megjegyzendő, hogy a Wagner és Nagy Iván által közrebocsátott Pethő-czimerek mind az Ulászló-, mind a Miksa-féle czimertől lényegesen eltérnek.

Eddig Frankl; mi pedig térjünk vissza most már kutatásaink egyéb tárgyai fölemlítéséhez.

A mi a bizottság tagjai három napi munkálkodásának eredményét illeti, Frankl Vilmos itt is, mint Homonnán, a hazai egyháztörténelemre tartozó adatokat kutatta és jegyezte, Pesty Frigyes mintegy 60 darab temesi oklevelet másolt le, Hajnik a hazai közjogra, törvénykezésre, megyei s városi szerkezetre világosságot derítő levelekből készített kivonatokat, Nagy Gyula a tömérdek zempléni oklevél legérdekesebbjeit, magam pedig a levéltárban találtató 19 darab Arpadianumot másoltam le, mely utóbbiak kivonatait az alább következő jegyzékbe foglalva terjesztem elő.

SZABÓ KÁROLY,
bizottsági előadó.

1) 1234. II. András király a Szatmár vármegyei Giljénös nevű földet 100 márkáért megveszi, illetőleg az erdélyi Szolnok vármegyei Szilvás nevű földdel elcseréli, a Kátha-nemzetségbeli István comes nejétől. — A kelet helye és napja nincs kitéve. Eredeti.

2) 1244 körül. Az egri káptalan bizonyítja, hogy Péter, Szoboszló fia, Hozdó nevezetű 10 ekényi földjét Ung-új vármegyében (in parrochia Castri de Vnguy existentem), Detre,

Ettől és Günczel nevű szabad állapotú embereknek adományozta, kik neki különösen a tatárjáráskor a tenger mellékén hű szolgálatokat tettek. — Szakadozott állapotban; a kelet éve is ki van szakadva. E r e d e t i.

Nevezetes ezen oklevélben az Ung-Újvár név, mely az Aba-Újvár, Heves-Újvár, Sáros-Újvár, mindmegannyi vármegyei székhely neve mellé sorakozik.

3) 1244. Péter, Szoboszló fia, néhai Apa bán unokája, a budai káptalan előtt saját leánya, Jákó comes (a gr. Sztáray család őse) neje részére örökbe vallja Rynche nevű földét, melyet Mihály nevű birtokától a Szirsva vize választ el. — Kivonatosan beírva Pál országbírónak 1346-diki levelébe, melyet átírt Garai László nádor 1416-ban.

4) 1248. Péter mester, Szoboszló fia, Mihály (Nagy-Mihály), Tapula (ma Tapolyán) nevű és egy más faluját, mely a Laborez vizén túl fekszik, a budai káptalan előtt halála utánra örökösen nejének adományozza, menyasszonyi ajándéka fejében. — Kivonatosan ugyanott, mint a fentebbi 3. szám.

5) 1249. IV. Béla király engedélyéből Péter comes, Szoboszló fia, neje Ágnes, férjétől menyasszonyi ajándéka fejében kapott s a fentebbi szám alatt elősorolt faluit két leányának: Katalinnak, Jákó comes nejének, és Petronellának, Filep comes nejének és utódaiknak adja egyenlő részben és örökösen. — Kivonatosan ugyanott, mint a fentebbi 3. és 4. sz.

6) 1249. Péter comes, Szoboszló fia, Tarnava, Vinna és Száláska nevű örökös faluit a sz.-fejérvári káptalan előtt örökbe vallja a fentebb 5. szám alatt említett két leányának: Katalinnak és Petronellának. — Kivonatosan ugyanott, mint a 3. 4. 5. sz.

7) 1258. Az esztergami káptalan bizonyítja, hogy Filep pilisi főispán neje, Szoboszló fiának Péter comesnek leánya, Visegrádon betegen fektüdve, az atyjától leánytestvérével, Jákó comes nejével, közösen kapott és közösen birt három falu: Vinna, Szalacska és Tirnova öt illető fele részét leánytestvére fiainak: Andrásnak és Jákónak hagyományozta, s hogy ezen rendelkezést említett úrnő halála után annak anyja, Péter comes neje is helybenhagyta. Kelt 1249. december 10-kén. E r e d e t i.

8) 1269. István ifjabb király Demeter és Mihály comeseknek, András fiainak, Füzér várát és a hozzá tartozó 11 falut adományozza. — Egyszerű másolat, melyre föl van jegyezve, hogy az eredeti Ráskán Bornemisza János utódainál volt.

9) 1273. IV. László király a Zemplén várához tartozó Perece és Sztára nevű földeket, melyeket Mihály comes, Jákó fia, királyi adományban bírt, de a melyek attól mások kezére s végre rá mint királyra szállottak, András Ung- és Jákó Zemplén vármegyei főispánoknak, Jákó fiainak adományozza. — Az egri káptalan 1328-diki átiratából, melyet ugyanazon káptalan 1416-ban újra átirat. (Kaprinay másolataiból XXIX. B. 1. l. közölte Fejér, Cod. Dipl. V. d. II. köt. 79—82. l.).

10) 1275. IV. László király Péter és Benedek borsodi várjobbágyokat, az Ottokár cseh király ellen a Morva vize mellett és Győr vára alatt vívott harcokban kitüntetett vitézségükért, a nemesek közé emeli. Eredeti, a kelet helycnek és napjának kitétele nélkül (a leányági levelek közt). — Kiadta hasonmásal együtt, de azért számos olvasási hibával, Kovacsóczy, Árpádia II. köt. 264—267. l. Ezen hasonmás után közölte Fejér is Cod. Dipl. VII. dar. III. köt. 75—77 l.

11. 1279. IV. László király bizonyítja, hogy István kulcsói bán és több rokonai azon pörben, melyet Jákó kir. pohárnokmesterrel és András comessel, Jákó fiaival, Gilyános nevű földért folytattak, előtte úgy egyeztek meg, hogy ezt a földet, melyről saját rokonaik bevallották, hogy az Andrásé és Jákóé volt, azoknak örökre visszabocsátották, miért is Lőrincz tárnokmestertől Erdőfalva és Gagy helységeket kapták cserébe. Eredeti. — A Wagner-Jankovich Kaprinay és Pray-féle kéziratokból közölte Fejér, Cod. Dipl. V. d. II. köt. 557., 558. l.

12) 1279. IV. László király Zemplén vármegyében Perece és Sztára helységeket András mesternek és Jákó kir. pohárnokmesternek, Jákó comes fiainak adományozza a cseh király ellen folytatott háborúban szerzett érdemeikért, s egyszersmind előbbi adományát, melynek alapján Mihály és Tamás, Mihály fiai, ezen helységek iránt pört folytattak, megsemmisíti. Eredeti. — A Fejérvári Károly és Pray másolatgyűjteményeiből közölte Fejér, Cod. Dipl. V. d. II. köt. 550., 551. l.

13) 1280. Az egri káptalan, hogy Tahi Sixtus, Sixtus fia, Fel-Ida nevű részjóságát, melyet ő a Benedek fiaitól, mint ezen Benedek megöletése ügyében rendelt bajjívásban diadalmas fél nyert volt, az Aba nemzetségbeli Dávid comesnek, és fiainak Finta nádornak s Amadé szebeni ispánnak, kinek nemzetségétől idegenítettett el ez a föld, 80 márkáért, két jó loért és két pár öltözetért visszaadta. Eredeti (a Gersei-Pethő család levelei közt).

14) 1282. IV. László király Wolf, Bálint és több megnevezett rokonai ungvári várjobbágyok kérelmére, Tiba nevezetű földjüket, melyet tőlük Finta, Dávid fia, erőszakosan elfoglalt, visszaadja. Kelt Patak vára alatt, 1282. aug. 4-dikén. Eredeti.

15) 1283. IV. László király Wolf, Bálint és több velük rokon ungvári várjobbágyok kérelmére megengedi, hogy Ung vármegyei Tiba nevű földjüket bárkinek szabadon eladhassák. A kelet helye és napja nélkül. — Az egri káptalan 1372-diki átiratából, melyet ismét átírt Imre nádor 1374-ben.

16) 1284. Az egri káptalan bizonyítja, hogy István mester, az Ákos-nemzetségbeli Erney bán fia, Borsod vármegyei Kondó nevű földjét, melyet atyja szerzett, szolgájának, Vas vármegyei Örvényi Herbordnak és örökösének adományozta, a Gede vár alatt a kúnok ellen, és Borostyánkő vár alatt vívott csatákban neki tett hü szolgálataiért. — Az egri káptalan 1343-diki átiratából (a leányági levelek közt).

17) 1284. Az egri káptalan bizonyítja, hogy Endre, Herceg fia, Bálint, Miloszt fia, Wolf, Tamás fia és Fekete Simon ungvári várjobbágyok több rokonaik nevében is Ung vármegyei Tiba nevű földjük egyharmadát 80 márkáért Feliciánnak, Gál comes fiának örökösen eladták, s ezen eladásba több előtte személyesen megjelent szomszéd várjobbágyok is beleegyeztek, egyszersmind ezen földhatárait is leírja. — Rozgonyi Simon országbíró 1414-diki átiratából.

18) 1290. Az egri káptalan bizonyítja, hogy István, Benedek, Wolf, Bálint és több megnevezett ungvári várjobbágyok Ung vármegyei Tiba nevezetű örökös földjüket András és Jákó mestereknek, Jákó fiainak 300 márkáért örökösen eladták. — III. András király 1291-diki megerősítő leveléből.

19) 1291. III. András király a fentebbi szám alatt kelt oklevelet átréván megerősíti, és azt András és Jákó comesek részére, az Albert osztrák herceg ellen folytatott hadjáratban tett hű szolgálataikért, nekik kiváltságlevél alakban kiadja. — Az egri káptalan 1372-diki átiratából, melyet ismét átirnt Imre nádor 1374-ben.

VI.

Szabó Károly jelentése könyvtárbúvárlatairól.

A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungi vidéki gyűlése alkalmával régi magyar nyomtatványok tekintetéből Miskolcra a ref. gymnasium, Sztárán a gr. Sztáray Victor, Kassán a püspökség, a seminarium, a jogakadémia, a prémontréi főgymnasium és a dominicanusok, Leleszen és Jászón a prémontréi prépostság könyvtárait vizsgáltam át.

Sept. 2-dikán Kassára utaztomban Miskolcra reggel megállapodván, a délutáni vonat indultáig áttekintettem a ref. gymnasium könyvtárát, mely mintegy 12,000 kötetből áll. A betűrendben szerkesztett czimtárt átnézvén, s az engem érdeklő könyveket a jó rendben tartott könyvtárban maga helyén rögtön megtalálván és megtekintvén, csakhamar meggyőződtem, hogy ezen könyvtár régi magyar nyomtatványokban általában szegénynek nem mondható ugyan, a mennyiben a XVI-dik századból 2, a XVII-dikből 30 darab magyar könyvet s ezek közt néhány szép példányt mutathat föl: azonban mindezek közt egy darabra sem akadtam, mely mint igen ritka vagy egyetlen példány tizenegy év óta összeírt czimmásgyűjteményemet gyarapította volna. Már búcsút voltam veendő a szíves könyvtárnok, Kún Pál tanár úrtól, midőn egy csomagot hozott elő, melyet azelőtt rövid idővel kapott az iskola ajándékba Kassa vidékéről, s melynek darabjai a czimtárakba beiktatva s a könyvtárba elhelyezve még nem voltak. Ez a csomag mind kassai, löcsei, bártfai XVII. századi igen érdekes magyar és latin nyomtatványokból

állt, melyek között három eddig előttem ismeretlen unikumot, s egy igen ritka munkát találtam. Ezek a következők:

1) *Alvinczi Péter*. Az *Vrnak Szent Wacsoariarol* valo reovid intes az *Szent Pal Apostol* tanitása szerent. Egy nehany szükséges kérdésekkel és feleletekkel egyetemben. Irattatot. *Alvinci Peter* által. Nyomtatta *Cassan Nicolaus Mollerus*. év n. (1622.) 4r. 85 lap. — Elöl: czíml. 1 levél. — Ajánlva van *Bethlen Gábor* erd. fejedelemnek „*Cassan* 26. April. Anno 1622.“

2) *Kecskeméti C. János*. *Pazmany Peter Kalauzzanak*, Tizen harmadik könyvére való *Felelet*. Melyet irt *De Invocatione Sanctorum*; Az *Szenteknek segítségül való hívásokról*, és *esedezésekről*. *Kecskeméti J. C. Ungvári Praedicator* által. *Bartfan*, Nyomtattatott *Klez Iakab* által, 1622. Esztendőben. 4r. A—I; = 33 sztan levél. — Elöl: czíml. ajánlás, latin üdvözlő versek 4 lev. — Ajánlva van *Güncei Fejér Istvánnak*.

3) *Kecskeméti C. János*. Az *Papistak* között es mi közöttünk, vetelkedesre vettetet, három fő *Articulusokról*. A keresztsegről. Ur *Vaczorájáról*, és az *Antichristusról* való *Praedicationiók*. Irattattanak és *praedikaltattanak* *Ungvárat*. Anno 1619. *Kecskeméti C. János* Ungvári *Praedikator* által, Nyomtattatot: *M. DC. XXII*. Esztendőben. 4r. A — X = 21 iv = 84 sztan levél. — Elöl: czíml. ajánlás, latin üdv. versek 4 levél. — Nyomdai kiállítása, papirja a föntebbi szám alattival teljesen egyező, és így kétségtelenül *bárfai* nyomtatvány.

4) *Lippóczi Miklós*. *Jubilum Ecclesiae Evangelicae Cassoviensis*, Az az, *Lelki örömmel és vigasztalással* tellyes *Praedicatio*, Mellyet tött *Nemes Cassa Városának* meg-vétettésekor az *Nagy Templomnak* nagy solennitással vissza-foglaltattatásában ben az *Templomban* 1682. Eszt. *Kis-Asz. Havának* 17. reggel 9 *Orakor*. Az *Méltosagos Thóköli Imrenek Magyar Ország-nak Fejedelmének* s-egyik részének *Uranak Udvari és Tábori Praedicatora*. *Lippóci Miklós*. *Lótsen*, Nyomtatt: *Brewer Samuel* által. 4r. A — C = 3 iv = 12 sztan levél. — Ajánlva *Tököli Imrének*. — Mint alkalmi nyomtatvány bizonyosan még azon évben: 1682-ben jelent meg. — Ez a munka nem egyetlen példány ugyan, a mennyiben egy példányát a magyar nemz.

Muzeumban (a Jankovics-gyűjteményben) láttam: de mindenestre a legritkább magyar könyvek közé sorozható.

Kassáról sept. 3-dikán reggel a homonna-sztárai bizottsággal útra kelletvén indulnom, az ottani könyvtárak átvizsgálását visszajövetelen idejére halasztottam. Levéltári bűvárkodásaink közben Homonnán szakasztottam magamnak időt a r. kath. parochia, s Sztáran gr. Sztáray Victor könyvtára áttekintésére. Amabban, mely ezer kötetnél többet számlál, csak Pázmány „Kallauzá“nak 1637-diki kiadását, ebben, mely mintegy 4000 kötetre tehető, csak néhány közönségesen ismert régi magyar nyomtatványt találtam.

Nem voltam szerencsésebb a leleszi prépostság jó karban és rendben tartott, s az újabb bel- és külföldi irodalom számos becses termékét tartalmazó, mintegy 5000 kötetnyi könyvtárban sem, melyben Pósházi 1669-ben nyomtatott Igazság Istápján kívül más régi magyar nyomtatvány nem található.

Kassára sept. 13-dikán visszatérvén, ott Eötvös Lajos barátommal, ki kutatásaimban nagy segítségemre volt, két nap alatt négy, s harmadnap magamra maradvá, a püspökség könyvtárát is átvizsgáltam. A prémontréi gymnasium, a seminarium és a dominicanus kolostor könyvtárában van ugyan néhány, az elsőben 2, a másodikban 5, a harmadikban 10 darab régi magyar könyv, mind kizárólag kath. íróktól, Telegditől, Pázmánytól, Kálditól, Illyefalvitól stb., de ezek közt egy sincs olyan, mely a valódi ritka munkák közé volna sorolható. Annál nevezetesebb eredményre jutottunk azonban a jogakadémia mintegy 20,000 kötetnyi könyvtárában, mely a régi kassai jézsuita collegium könyveit is magában foglalja. Ezen forrásból került ezen könyvtár csaknem minden régi magyar nyomtatványa, melyek száma 71 darabra megy, s melyek — egy vagy kettőt kivéve — teljesen épek s nagy részben föltünően szép s jó karban tartott példányok. Ezek közül mint részint egyetlen, részint igen ritka példányokat kiemelhetem a következőket:

1) Velechinus István. Halálrol való emlékezet, mely lett az Felsőleges Bethlen Gabornak . . . kedves házastársának, az nehai Felsőleges Caroly Sysanna Fejedelem Aszonnak temetésének idején, Sz. Iacab havának 1. napián, 1622. eszten-

dőben. Cassan. Velcehinus Istvan, az Cassaj Magyar Ecclesianak második meltatlan Lelki páztora által. Nyomtatta Cassan, Mollerus Miklos, ú Felsége typographusa. 4r. A — Cz = $2\frac{1}{2}$ iv = 10 sztlan levél. Irodalomtörténetünkben eddig ismeretlen munka, mint alkalmi nyomtatvány kétségtelenül 1622-ből.

2) Alvinczi Péter. Quadragesima Vasarnapra tartozó szent Evangeliomnak magyarazattya lét Praedikativ szerént, melyből meg tezik az kisírtet miben ályon, az Bójtnek igaz értelme mi légyen, és az Angyali szolgálatról mit kellyen érteni Róvid Tanúságokkal tractáltatot Cassán. Alvinczi Peter Pap által, A. 1628. Közönségesen kinomtatott, A. 1632. Cassoviae. 4r. A — N = 13 iv = 52 sztlan lap. — Ajánlva Telegdi Annának, Bedeghi Nyári István szabados zászlós úr, szentelt vitéz, Szaboles vármegyei főispán, kir. tanácsos és komornik nejeinek. — Eddig ismeretlen, egyetlen példány.

3) Alvinczi Péter. Egy Róvid Vti Praedikativ, Viz Kereszt Vtan Harmadik Dominicából, mely lét Szepes Vármegyében Tepliczén. Alvinczi Peter Pap által, 1632. esztendőben. Melle iarvl az Meltosagos Grof Bethlen Peter Vrnak, Meltosagos Grof Illyésházi Catharina Aszszonyal hűttel lét házasságbeli frigy Kötése előtt való intés, Trinesin Varaban ugyan Alvinczi Peter Pap által. Cassoviae, Anno Domini, 1632. 4r. A — F = 24 sztlan levél. — Ajánlva Kapi Andrásnak, az erd. fejedelem belső tanácsának, Kolos vármegye főispánjának, Erdélyország főarendátorának. — Ezt a könyvet, bizonyosan az enyedi ref. collegium egykori példánya után ismerte és ismertette ugyan már Sándor István is („Magyar Könyvesház“ 26. l.): azonban, miután az enyedi példány 1849-ben elpusztult s én az általam átvizsgált könyvtárakban mindeddig más példányt nem találtam, hajlandó vagyok ezt egyetlen példánynak tartani.

4) Baróti Miklós. A Sz. Bylesv Méltosaganak, és hasznainak igaz értelmére vezérlő Róvid tanvsag, melyet e kis könyvecskében az hivek eleibe ad Sz. Ferencz szerzetiben lévő Baroti Fr. Miklos. Cum permissu superiorum. Nyomtattott Cassan, Severinus Marcus által. 1659. Esztendőben. 8r. 331. lap. — Elöl: czíml., ajánlás, előbeszéd 8 sztlan levél; végül:

errata 1 lap. — Ismerte Sándor István (e. h. 40. l.); én csak ezen példányát láttam.

5) Keresztyén Catechismus . . . . (reformatu-soké, 5-dik jobbitott és öregbitett kiadás.) Saros Patakon, Nyom-tatta Rosnyai Janos. M. DC. LXVII. 8r. 254. lap. — Eddig nem láttam.

6) Evangeliomok es Epistolak, Vasarnapokra és Innepekre valók, a Kalendariummal és a Satoros Innepi Enekekkel. Cassan, az Iesvita Páterek bőtfüvel, Lubovienski Ferencz által. 254. lap. — Elől: cziml. és naptár 8, végül: könyörgés 1 1674. 8r. szatlan levél. — Ajánlva Mokesai András corbovai püspöknek és leleszi prépostnak, hrapkói Sz. Lélek apáturának, kinek költ-ségén jelent meg. — Más példányát eddig nem láttam.

7) Ily és István. Készület A jól meg-haláshoz, Szép oktatásokkal, biztatásokkal . . . . N. Szombat. 1693. 8r. LXXVI lap. — Ennek eddig csak egy, elején s végén csonka példányát ismertem a kolozsvári r. kath. lyceum könyvtárában.

A kassai püspökség mintegy 15,000 kötetnyi szép rendben tartott könyvtárában, mely a püspökség föllállításával csak 1810 után alakult, 20 darab régi magyar nyomtatványnál többet nem találtam ugyan: de ezek közt akadtam egy igen ritka és két eddig irodalomtörténetünkben ismeretlen munkára. Ezek a kö-vetkezők:

1) S y m m a i a A z o k n a k a z A r t i c l o s o k n a k k i k - r e v l v e t e k e o d e s e k t a m a d t a n a k a z A u g u s t a n a C o n f e s s i o b a n v a l o t a n e t t o k k ö z ö t t , e s a k k i k . E z k e o v e t k e o z e n d e o i r a s b a n , (m e l y a z E g g y e s s e g n e k k ö n n e b ű l M a g y a r n e l u e n i r a t t a t o t t) I s t e n i g e j e n e k t a n e t t a s a z e r e n t e s a z h ű t n e k e g i e n l ő f o l y a s a z e r e n t I s t e n i f e l e l e m m e l m e g m a g y a r a z t a t t a n a k . E c c l e s i a s t i c i 4 . M i n d h a l a l i g v i a s k o d g y a l a z i g a s s a g e r t , e s a z I - t e n m e g g y ő z i e r t e d a z t h e e l l e n s e g i d e t . A n n o M . D . X C V I I I . 8 r . A — L 4 = 1 0 1 / 2 i v = 8 4 s z t l a n l e v é l . C o l o p h o n j a : N y o m t a t t a t o t K e r e z t u r a t M a n - l i u s I a n o s a l t a l .

A két első ivet (A B) az előbeszéd foglalja el, mely szól „Minden tisztességes és istenfélő rendeknek, kik egész Magyarországbán s kiváltképen Sopron, Vasvár és Zala vármegyékben vadnak.“ Ebben igen sok adat van Beythe István superin-

tendenségére, kinek ellenfelei adták ki ezen könyvet. Ezek nevei az előbeszéd 6 utolsó lapján ily fölrással olvashatók: „Sequuntur nomina eorum, qui Libro Concordiae, in eodemque contentae huius Epitomae praemisso solenni iuramento Anno 1596. subscripserunt.“ Joannes Reczes Senior, Georgius Thokoitch Senior, Stephanus Klazekouitth Senior, Leonhardus Widos Senior, Gorgius Murakózi és más 73 evang. pap és tanító.

A könyv egykorú bőrbekötött tábláján aranyos betűkkel e szavak olvashatók: „Egregio et vera nobilitate insigni Domino Michaeli Gallen Spectabilis ac Magnifici Comitis Francisci de Nadasd familiari etc. Domino suo obseruandissimo 1598.“

Ezen könyvet már Németh János ismerte és leírta (Memoria Typogr. Hung. et Trans. 89. l.) én azonban mindeddig csak ezen egy példányát láthattam.

2) Kőszegi Gáspár István. Lelki Tököre Az Embernek Az Isten akarattya felől, Mely áll; az Istennek a Sinai Hegyen két kő Táblán kiadattatott Tíz Parantsolattyaból. Mellyet somma-szerint rövideden rendel meg-magyarazott. Kőszegi Gaspar Istvan Osdgyani Predikator. Lótsen, Brevver Lórintz ált.: 1659. 12r. A—F=72 sztlan levél. — Elől: cziml., ajánlás, latin üdv. versek 8 sztlan levél. — Ajánlva Bakos Gábornak, II. Rákóczi György erd. fejedelem szatmári főkapitányának „Osdgyánban Pünkösöd havában 1658. Eszt.“

3) Kőszegi Gáspár István. Jo Utra Igazito Könyvetske. Az jól élni és járnai igyekezőknek kedvekért Irattatott Elmelkedes-keppen. Kőszegi Gaspar Istvan, Osdgyáni Praedikator által. Lótsen, 1659. 12r. A—E 6 = 4½ iv = 54 sztlan levél. — Elől: cziml. és ajánlás 5 sztlan levél. -- Ajánlva van Bakos Borbálának, Máriási Imrénének, Bakos Máriának, Vér Ferencznének, Bakos Zsuzsánnának és Bakos Mojses ifjú úrfinak „Osdgyánban Febr. 20. napján An. 1659.“

E két utóbbi munka, melyet eddig sehol említve nem találtam, együtt nyomtatva egy kötetben jelent meg.

Kassáról Kaczvynczky Victor praelatus ő méltósága szives meghívása folytán vele együtt Jászóra rándultam át. hol a mintegy 10,000 kötetnyi könyvtárban sok szép incunabulát, számos becses Hungaricumot, értékes legújabb kori tudományos mun-

kákat, de régi magyar nyomtatványt aránylag igen keveset, összesen 10 darabot, Telegdi, Monoszlai, Pázmány, Káldi s más sok közönségesen ismert s éppen nem ritka munkáit találtam. Ezért az itt töltött három nap nagyobb részét a convent országos, és a prépostság házi levéltárában töltöttem, hol az Árpád- és Anjou-korszak szebbnél szebb s a későbbi korszakok tanulmányosabb okleveleiből, a mennyire az idő rövidsége engedte, részint jegyzeteket készítettem, részint néhány legrégibb darabot le is másoltam, s csak azt kellett sajnálnom, hogy több szabad idővel nem rendelkezhetvén, az itt előttem föltárult, s különösen Felső-Magyarország régi viszonyaira nevezetes gazdag levéltár tartalmáról, a részletes és pontos lajstromok segítségével, legfőlebb általános áttekintést is alig szerezhettem.

SZABÓ KÁROLY. *)

---

*) Midőn ezzel az 1871-dik évi vidéki kirándulás és levéltár-búvárlatok vázlatainak közlését befejeztük, nem mulaszthatjuk el azon óhajvásunk nyilvánítását, vajha jövőre is minden évben hasonló gazdag eredményt mutathassanak föl a hazai történelem gyarapítására, kirándulásaink!

S z e r k.

Közlemények a Thurzó-levéltárból.

VI.

Thurzó György levelei nejéhez, Czobor Erzsébethez.

1.

Vác melletti táborból, 1603. sept. 20. (Nro. 361. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. . . . Az mi táborunk felől . . . én, édes szívem, szerelmes lölköm, azt írhatom, hogy még ez ideig el nem érhettem ökököt. Ma Pesten alúl ment, és ott egy mélyföldön Pesten alúl szállnak táborban; azon vannak, hogy az élést be ne eresztenék Budára, kit ha véghez adna az Úr-Isten vinnünk, Budának megvételértül is jó reménységünk lehetne. Az mi táborunk, Istennek hála, igen szép tábor és sok jó vitéz ember vagyon benne, és naponkint mind szaporodik. Ma is másfélezer fegyveres megyen az táborban, és háromezer német gyalog; én is leszek közel három ezeren. Az Úr-Isten áldja meg minden jó igyekezetünket, úgy hogy jó véggel és szerencsésen járhassunk s. t. b.

Irtam Vác mellett való táborban, 20. Septembris Anno 1603. . . . . Thurzó György s. k.

2.

Érsek-Újvárból, 1603. sept. 24. (Nro. 362. El. M.)

Köszönetemnek s magam ajánlásának utánna stb. . . . Az mint édes lölköm, megirtam vala, engem az táborban hivatott vala marsall uram *) nagy sietséggel, sőt Mátyás herczeg urunk

---

*) Rosswurin. Magyar nyelven írott levelének eredetije megvan a fentebbi levelek között. (Dat. Comarunii, Augustus 5. Anno 1603.) K. M.

is keményen parancsolta, hogy elsiessenek, minthogy az ellenséggel az mi táborunk meg akarna vinni. Én hiszem, elég sietséggel mentem vala, mennél többed magammal lehetett. Az táborban érkezvén, úgy mint az felsőben, marsall uram az második táborban hivata, mely Budán alúl vagyon, és jelenté, hogy az ellenséggel való megvívásában módja nem volna; hanem hogy bizonyos számú katonákat ott hagyván, én visszajöhetek, és az mikor megfizetnek*), úgy menjek osztán az táborban. Én is, az vármegyék lovasival egyetemben, ezerhatszáz lovasnál többet hagytam az táborban és kétszáz gyalogot. Én magam az újváriakkal ma érkeztem ide Újvárra, jó egészségben. Az végbelieket is Forgách Zsigmond urammal haza bocsátom. Immár várjuk az fizetést, mely nihent érkezik: ismét sietvén az táborban kellek mennem. Igy fárasztott heában alá az jó marsall. Több hasznom nem lett ott való létemben, hanem hogy az alsó táborban megint volt két száz puskás lovasom gróf Sultyczal, az budai lovas és jancsár kitöröttek volt reájok az Dunárúl, melyekre reájuk menvén az vármegyékbül kiszedett puskás lovasim, úgymint két százan, meg futamították az törököt, és sokat vágtak le benek, főtörököket is fogdostanak. Nagyobb része az jancsárnak az Dunába veszték, — kiért legyen áldott az Úrnak az ő szent neve! Az török volt egygyel-mással 400. Az ellenség immár felérkezett Buda felé, és naponként többre többre gyülekezik. Az mi táborunk azonképen többül: de az ellenséget sem kevesnek mondják lenni, — de mindezeknél erősb az mi Istenünk, ki nem hagyja az ő benne bizó hiveit és megrontja és megszegyeníti az ellenséget. Szerelmes én édes lölköm, az két ezer forint felöl mit végezz komámmal Dersffy Miklós urammal, kérlek add értsemre; minthogy Illésházy uram talám megjün Prágából, örömet meg téríteném ő kegyelmének. Most egyébrül nem lévén az mirül irjak, stb.

Irtam Újváratt, 24. 7-bris Anno 1603. stb.

Thurzó György m. k.

*) T. i. midőn a hadaknak a zsoldot megfizetik. K. M.

3.

Újvárról, 1603. sept 28-án (Nro. 365. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Az mi táborunk felől semmi olyast nem irhatok. Az török azon vólna, hogy hidat csináltatván az Dunán által, az mi táborunkra reá menvén, megharezolna vele ; kit ha véghez viszen is, és az hidat megcsinálja : kétség nélkül elhittem, hogy az Úr-Isten megszegyeniti őket, noha még a szerecseneket is reánk hozzák. Nagyobb részre meztelenek, és egyéb szerszámok ninesen parittyánál. Hiszem Istennek, hogy eljűvén az dörök, még a subát is magukra vennék, ha kaphatnák, és noha parittyával jöttek ránk : de nem lévén Isten velek, nem leszen oly hasznos az, mint szent Dávidnak Goliát ellen. stb.

Irtam Újváratt, 28. 7-bris Anno 1603. stb.

Thurzó György m. k.

P. S. Azt is irhatom, hogy ismég egy esatám érkezett, Istennek hála, tizenkét törököt hozának, hoztak egy szerecsen parittyát is, azt az herezcgnek (Mátyásnak) küldém fel ma Bécsben.

4.

Újvárról, 1603. oct. 4-kén (Nro. 369. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Csataim, Istennek hála, még ez ideig jó szerencsével jártanak ; tegnap is tizenöt törököt, lovakat, öszvéreket és barmot is hoztanak ; de ma Bota Mátét bocsátottam volt esatára, magoktúl egyeledvén együvé nem úgy jártak az mint hadtam volt, rosztul is vették hasznát, megverték őket. Az én szolgálímban Szüdi János és Macskássy Ferencz vesztenek oda és az vén trombitásom, ezeknek kivülte Verebéli János vári katona és egy Chik Balás (nevü) esztergomi vajda (gyalog kapitány) vesztenek el szegények . . . Lovas legény mintegy 28. Így járnak azok, az kik úgy nem járnak, az mint nekik hagyják és szót nem fogadnak. stb.

Irtam Újváratt, 4. 8-bris Anno 1603.

Thurzó György m. k.

5.

Újvárról, oct. 5. 1603. (Nro. 370. El. M.)

Az mi táborunk felől azt írhatom, hogy mind az két félt nagy esendességben és békességben vannak. Az tatárok egyben össze vesztenek az törökökkel: mind az két félben sok elhullott, és az tatárok rabolván az török birodalmában, úgy mentek hazájokban. Az Úr-Isten ezután is hasonló zürzavart támaszszon közikben, és szégyenítse meg őket, szent fiaért . . . . . Az én gyalogim, Istennek hála, jól jártanak. Nyolcz öreg hajókat és két sajkát vertenek fel, úgy mint az törökét. Ma bocsátok is még két csatát, — adjon Isten jó szerenesét nekik. stb.

Irtam Újváratt, 5. 8-bris 1603.

Thurzó György m. k.

6.

Újvárról, 1603. oct. 7-kén (Nro. 371. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Mint-hogy . . . azon vagyom az mi táborunk, hogy Isten segítségével velünk lévén, az ellenséggel megviijunk, holott a nélkül is az ellenség az elébbeni veszedelme miatt és az tatároknak tőlök elmenetelük miatt nem kicsiny félelemben és rémülésben vannak, naponként táborok kisebbedvén: nincs kétségünk az mi Istenünkben, hogy megszégyeníti általunk őket. Immár csak a földi, úgymint Kassa tájáról való vitézljő népet várják, melyeket mihent értem, hogy a mi táborunkhoz el közelgettenek: én is mennél többed magammal elmehetek innét, az táborban megyek. Az Úr-Isten szent fiaért, áldja meg és szerencséltesse minden igyekezetünket. Az én hajduim ismég, hála legyen az Úr-Istennek, jó szerencsésen jártanak: holott kétezer lovas törökre találván, és azokkal megviván, sokat hullattanak el az ellenségben, — egy német urat is, Chernemell nevűt, mely Fejérváratt veszett vólt el tavaly, megszabadítottanak, és török császár leveleit, azonképen az portán való vezérekét és passákét elhozták, és jó nyolcz törököt hoztanak; kiért legyen áldott az Úrnak az

ő szent neve. Az harczon az hajduságban nyólecznál több el nem veszett, de az nyereség így jár, kevés kár nélkül nem lehet. stb.
Irtam Újváratt, 7. 8-bris 1603.

Thurzó György m. k.

7.

A Garam-torok mellől, 1603. oct. 11. (Nro. 374. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Ma Ma-rosra szállok, holnap Váczhoz, onnéd az táborban megyek. Valami kevés hajdukat bocsátottam volt csatára. Csak Isten tudja honnét valók találkozván melléjek, mód nélkül jártanak, fel verte az ellenség ököit. Mennyien vesztenek szegények? még nem tudhatjuk. Szegény Berkeszy Gergely is nem nyughatván, elment az hajdukkal, és legutóbb ötet fogták el szegényt. Az mely szolgálja és lova maradott, im azt hazaküldöttem. Feleségének és gyermekinek elég keserves hír leszen, -- de úgy kell lenni, mint Isten akarja! Nem akarám azért, én édes szivem, az szegénylegényt hozzád lölkömhöz levelem nélkül bocsátanom. — Az frigyét üntig, az választig tractálják; ez este érkezett egy török követ Esztergomból, az ki az frigy felől jött, együtt ettem vacsorát velek. Véghez megyen-é az békesség vagy nem? csak Isten tudja. stb. Datum hamarsággal az Garam-torok mellett, 11. 8-bris Anno 1603.

Thurzó György m. k.

8.

Váczról, 1603. october 14-kén. (Nro. 375. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Az mi táborunknak állapotja felől azt írhatom, hogy által akarván az mieink az hidat az ellenségre csinálni, sánczok csináltatának volt, ott az hon az hidnak az végit akarták általvetni, és az én alattam való ország gyalogját, Nádasdy uramét és Kolonich uramét, vetették oda az sánczhányásra, és az sánczban való lételre. Voltak mintegy hatszázan; az kike az egész török császár hada reájok menvén: csak az Isten oltalmazta Kolonich

uramat is, hogy oda nem vezett; az gyalogokban pedig vesztek szegényekben háromszáz felé, minthogy meg nem segíthették szegényeket. Így vesztették őket szegényeket mód nélkül. A nélkül is kevés az magyar nemzetség, így hamarabb elfogynk, ha mind így kezdnek cselekedni! Én is hólnap, az Úr-Isten velem lévén, bemegyek az táborban, mint-hogy hamarsággal hivatnak is. stb.

Irtam Váczott, 14. 8-bris 1603.

Thurzó György m. p.

9.

A vácsi szigeten való táborból, 1603. oct. 19-kén. (Nro. 376. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Mentünk vala szerencsét próbálni Nádasdy és Kolonich uramékkal, — voltunk mintegy másfélezer lóval, ez elmúlt pénteken; de az török el nem jöve, mert az Kolonich uram kozáki közül, az ki tatar volt, beszökött az törökökhöz, és megmondta ott való létünket. Ha mindenesztül az török tábor reánk felesedett volna: Isten tudja csak, mint jártunk volna; de az Úr-Isten mindnyájunkat mégis békével elhoza. Ma ismét az török tábor az előbbi helyből megindulván, Szent-Gellért-hegye között és Buda között szállott táborban. Mint leszen ezután dolgunk? az Úr-Isten és az idő megmutatja.

Datum in Castris in Insula in Vaciense positis, 19. 8-bris. 1603.

Thurzó György m. k.

10.

Ugyanonnan, 1603. oct. 20. (El. M. Nro 377.)

Az mi táborunk állapotja felől egyebet nem írhatok, hanem hogy az ellenség az előbbi helyből megindítván táborát, az Kelenföldre: úgymint Buda és Szent-Gellért között szállította; onnét hova legyen szándéka? azt nem tudom. Engemet

Szent-Endréhez szállítanak ma táborban, minthogy ott csinálták az hidat által, és egy erősséget is csináltak. Azt féltik, hogy az ellenség reá menvén, valahogy azt meg ne vegye, és az hidat, ki nem jó volna, tőlünk el ne szakassza. stb.

Irtam az váczai szigeten való táborban, 20.8-bris Anno 1603.

Thurzó György m. k.

11.

A Szent-Endre mellett való táborból, 1603. oct. 22. (Nro. 378. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Új hírt innét egyebet nem irhatok, hanem, hogy az szécsényiek ma egy fő-rabot csauszt hozának, de minthogy nemesak magok voltak: két száz harminczkét forintot adtam érte, de ha élhetünk, úgy veszem eszemben, hogy nem leszen káros. Sok levelet találtak nála, az melyeket az második táborban marsallnak küldöttem. Az török felette igen oltalmazza magát, úgy annyira, hogy az csaták inkább mind cserben járnak. stb.

Irtam Szent-Endre mellett való táborban, 22. 8-bris 1603.

Thurzó György m. k.

12.

Ugyanonnan, 1603. oct. 26. (Nro. 380. El. M.)

Tegnap mentem volt szerencse próbálni, Nádasdy és Kolonich uramékkal; hála legyen az Úr-Istennek, jó szerencsével jártunk. Hetven eleven törököt és sok öszvért, lovat hoztunk; adjon az Úr-Isten azután is jó szerencséket szent fiáért! Az rabok és az pribékek azt beszélnek, hogy az török immár nem késik, hanem Székes-Fejérvár felé megyen; mit akar mielni (mivelni) utjában, rabolni avagy Palotát, Veszprémet meg akarja-e szállani? azt nem tudhatjuk. Ha az ellenség erős helyen nem volna, és módunk volna az általmenetelben: ezeket az Úr-Isten magok romlására hozta volna; de, hogy soha semmi kárt nem

tehetek ez esztendőben országunkban, — az is nem kevés javára és hasznára vagy on országunknak és az keresztyénségnek. Berkeszit szegényt sebesen fogták volt el, levágták; azt immár nem kellek feleségének és gyermekinek szegényeknek ide kívárni vagy szabadulását remélleni.

Irtam Szent-Endrénél való táborban, 26. 8-bris 1603.

Thurzó György m. k.

P. S. Édes lölköm, azt is írhatom, hogy mind császártól s mind az hercegtől eléggé búcsúszom, erőssen tartóztatnak ök is levelek által: de én most is egyáltalában megirtam, hogy tovább nem maradhatok.

13.

Bécsből, 1603. nov. 3. (Nro 381. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. Az mint . . . minapiban megirtam vala, engem ö Felsége nagy kemény parancsolattal ide Bécsben hivatott vala. Az miért hivatott kedig, holnap leszen tanácsunk felöle. Az többi között az Illésházy uram dolga leszen¹⁾; császár urunk ö Felsége ide bocsította reánk, úgy mint az magyar tanácsra az dolgot; mint és hogy lesz dolga szegénynek? megírom mindjára. Mátyás herceg urunknak ö Felségének én az írást és búcsúzásomat ím beadtam, mi válaszom leszen felöle? az üdö megmutatja. Én mindenképen azon volnék, hogy az jó tiszttől megmenekedjem; nem is lehetséges, hogy ilyképen fizetetlenül szolgálhassak, az mint az hercegeknek szómmal is böségessen megmondottam. stb.

Irtam Bécsben, 3. 9-bris Anno 1603.

Thurzó György m. k.

---

¹⁾ Illésházy István ellen az 1602-ki országgyűlés alatt folségértés miatt vád emeltetvén, miután akkor a bírák egymástól eltérő ítéletet hoztak, most ügye újabban tárgyalás alá fogatott.

14.

Bécsből, 1603. nov. 5. (Nro. 382. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. . . . .
 Personálist¹⁾ megfogták és várban vitték be fogságban. Illés-
 házy uram is nem bizván dolgához, csak harmad magával ki-
 ment az városból; ha meg nem jön és meg nem mentheti ma-
 gát: bizony ő neki is szegénynek nem jó leszen dolga. Bizony,
 az kik itt fen volnánk az tanácsok közül, elég kihült szívvvel
 vagyunk, hogy magyarok lévén, ily dolog történt meg rajtok;
 de néha az ember maga oka gonosz szerencsésjének. Mint és hogy
 lett kedig a dolog? levelemben meg nem írhatom, — nem is jó
 mindenkor akármit irogatni, mivelhogy őket is az irogatás vesz-
 tette. stb.

Irtam Bécsben, 5. 9-bris 1603.

Thurzó György m. k.

15.

Ugyanonnan, 1603. nov. 8-kán (Nro. 383. El. M.)

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna stb. . . . .
 Sokféle dologért hivatott vala fel ő Felsége. Szegény Illés-
 házy uram is nem várván végét az ő Felsége akaratjának, az
 kirül nem most, hanem ez elmúlt gyűlésben Pozsonbau és Prá-
 gában azután, végeztenek vólt, és csak ki kellett vólna mon-
 dani²⁾, — kimenvén Bécsből, hun legyen? . . . nem tudom. Jó-
 szágát mindenét az adjudicata szerént el akarják az fiskus szá-
 mára foglalni. Maga személyének mint leszen dolga? csak Isten
 tudja; felette igen nagy haragja vagyon császárnak reá. Perso-
 nális is maga gonosz szerencsésjének oka lön: sokszor más em-

¹⁾ Joó János kir. személynököt.

²⁾ Joó János kir. személynök oly czélből idéztetett Bécsbe, hogy
 Illésbézy ellen az ítéletet meghozza s kihirdesse; azonban mielőtt ez
 megtörténhetett volna, Illésbézy vádat emelt ellene, fölmutatván egy
 levelét, melyben a király s főherczegek ellen élesen kikel. Horváth Magy.
 tört. III. 386.

bereknek vermet ásván, ő maga esett bele. Megfogván azért Bécsben, ez elmúlt éjjel vitték alá fogva Pozsonban Azon könyörög, megösmervén vétkét, hogy csak életit engedje meg és törvényt ne láttasson reá, bár mindenét el vétsesse is ő Fölsége, és csak annyit hagyjon neki, hogy feleségével és gyermekivel éhel meg ne haljon. Megengedi-e ő felsége életét vagy nem? azt nem tudom, de jószágát annak is mind elfoglalják. Az én magam búcsúzása felől egyéb válaszom nem lön, hanem császárra igazítottak; de azt itt is úgy találták Bécsben, hogy méltó okai vannak búcsúzásomnak, holott az mit végeztenek is vélem Prágában, soha semmiben meg nem állottak. stb.

Irtam Fissament, 8. 9-bris Anno 1903.

Thurzó György m. k.

A Betlenfalvi gr. Thurzó-család árvavári levéltárából közli

IFJ. KUBÍNYI MIKLÓS. *)

---

*) A föntebbi leveleknek szokásos bekezdését s befejezését, továbbá a levélíró családi körülményeit érintő, valamint általában magánérdekű részeit, térkímélés okáért elhagytam, csupán a közérdekű, történelmi becsesel bíró részeket közölvén. Ezeken azonban egy szót sem változtattam.

K. M.

Könyvismertetések és bírálatok.

IX.

„Leonhard Böhm: Monographie der privilegierten Militär-Communität Weisskirchen. Banat-Weisskirchen. 1871.“

A múlt nyáron, a budai lövész-ünnepély alkalmával, a Margit-szigeten sok vendéget láttunk, ki előttünk több tekintetből érdekes volt. De nemesak mi gondolkoztunk így. Az egyik asztalnál az élénken társalgók egyike kérdést intéz azon ismeretlenhez, ki az ő érdekeltségét leginkább fölébresztette: hová valók az urak? Felelet: „Mi fehértemplomiak vagyunk; eddig elé graniesárok voltunk, január elsejétől fogva magyarok leszünk!“ Nagyon kellemesen érintette e válasz fülemet, mely bizonyos elégedettséggel érzelt azon időpontra, a melyen az 1871. június 8-kán kelt királyi leirat értelmében, a katonai határőrvidék területe Magyarországhoz lesz visszakapcsolandó, s vele együtt Fehértemplom is, szabad királyi városi ranggal.

Ezen város története fekszik most előttünk német nyelven, megírva Böhm Lénárt által, ki már két nagyobb szerű munkával tette magát érdemessé hazánk történetirodalmában. Legújabb munkája általános történeti becsén kívül reánk nézve még azért is érdekes, mert belőle oly városi községi életet tanulunk ismerni, mely hazánk többi városainak küll- és beléletétől lényegesen elűt.

Böhm Lénárt a monographiát regényszerű modorban kezdi, melynek a történelem alapja hiányzik, és melynek egyéb célja nincs, mint az olvasó előtt képét nyújtani azon vidék vadságának és elhanyagoltságának, melyet megtelepíteni és művelés alá

venni volt hivatása a németországi bevándorlóknak a XVIII-dik század elején. Azonban már a második fejezetben, és ezentúl végig szigorúan a történet terén áll. A szerző kezdi Fehértemplom alapításának elbeszélését, itt egyúttal 1717. évre tevén a telepítés idejét. Horváth Mihály (Magyarország történelme IV. köt. 224., 225. lap) régibb eredetet látszik föltenni, mert 1691. év alatt elmondja, hogy akkor ezen város Fehér-Palánk név alatt létezett. Mennyiben igaz azon állítás, melynek forrását nagynevű történetírónk nem közli, nem az én föladatom vizsgálni, de igenis, Böhm föladata lett volna legalább tudomást venni róla, és nézetét hozzákapcsolni, vajjon a kérdéses Fehér-Palánk alatt nem Új-Palánkot vagy más Al-Duna menti várost kell-e érteni?

Szerző világos, minden mesterkéeltségtől távol eső előadásával elvezet bennünket a város második alapításának idejéig, mely azért lett szükségessé, mert a törökök 1738. évben azt tökéletesen földúlták. Következik a szervezés, a fejlődés korszaka. Nem országos dolgokkal, zajt titó eseményekkel mulattathat itt bennünket a szerző. A mit közöl, a közegészségi és művelődési állapotokra vonatkozik; a katonai igazgatás egy része polgári kezekbe adatik, egy érdemes plébános mellé segédlelkész rendszeresítettik, a katonai határvidék területe előbb két ezred, aztán két ezred és egy zászlóalj, végre három ezred területére osztatik, a mi körülbelül megfelel azon eljárásnak, mint midőn a vármegyék területeit módosítjuk. Elmondja, miként látták el gazdaságukat, mivel kereskedtek a fehértemplomiak, mi volt az áruk értéke, micsoda kiváltságokat nyertek az udvartól, mi módon voltak hatáságaik szervezve? stb. De ezen igénytelen közleményeket a figyelmes és gondolkodó olvasó nem kicsinyelheti, mert egy munkája és ipara, szorgalma és kitartása által közbeesülést kiérdemelt község beléletét jellemelik. Az iskolai állapotokról 1774. azt találjuk följegyezve, hogy 10 iskolamester között egy „nyomorult“-nak (elend), három rozsnak, kettő középszerűnek, és csak egyetlenegy találatott tűrhetőnek (passable). A városi tanács 1802. a dohányzást az által akará megszüntetni, hogy minden dohányzó polgárra 10 forint büntetést és a pipa elkobzása mellett szigorú fogságot szabott, minden „vagyontalan“ lakos és szolgálta pedig 50 bottal fenyegettetett.

Az ország viszonyaival már inkább összefügg a krusiczai lázadás az 1808. évben, melyről a 8-dik fejezetben érdekes részleteket olvasunk. Dják Dömötör, egy 26 éves rác pap állt annak élén, túl a Dunán pedig Ráma környékén szerb csoportok gyülekeztek, csak a jeladást várván, hogy hazánk földére áttörjenek. Az összeesküvés célja nem volt egyéb, mint a katolikus népség kiirtása Versecz, Oravicza, Fehértemplom stb. városokban, és egy orthodox szerb különterület fölállítása. Tehát már akkor! Helyén vélem itt azon biztos forrásból merített tudomást megemlíteni, hogy az előtte való esztendőben, t. i. 1807-ben Pancsován is hasonló célú összeesküvés volt kitérőben, de mindkettő jókor fölfedeztetvén, csak az indítóknak vált vesztére. A veszély azonban nagy lehetett, mert emléke a német lakosokban még 1831. évben is oly élénk volt, hogy midőn ekkor a katonai határőrezredek csataképes zászlóaljai kivonultak: Fehértemplomban az 1808. évi események ismétlődésétől tartottak; tény is, hogy rác népvezetők ekkor is titkon csakugyan gyakran ülészttek egy félrecső zárdában.

Következnek az 1848—49-dik évi események, a mennyire Fehértemplomra vonatkoznak; ezeket szerző Jakob őrnagy és fehértemplomi polgármester jelentése alapján adja elő, mely 1859. évben a kormány meghagyásából készült. Nem teszünk a közlött tények ellen észrevételt, de a fehértemplomi polgárság akkori viseletét Jakob úgy indokolja, mintha az jelenleg is haditörvényszék előtt volna kénytelen magát azért védelmezni. A fehértemplomiaknak a magyar ügyhöz ragaszkodását ő a „viszonyok hatalmánál fogva előidézett pillanati rokonszenv“-nek nevezi, s elmondja, hogy a németek inkább a magyarokhoz szítottak, mert az 1808. évi rác összeesküvést még most sem tudták felejteni, és általában mindent elmond, a mit lehetett, hogy a fehértemplomiakat azon „rác látszat“ ellen védelmezze, mintha a forradalmat helyeselték volna. Böhm Lénártot annyiban hibáztatjuk, hogy Jakob jelentését legkisebb észrevétel nélkül közli, sőt alig lehet észrevenni, hogy nem Böhm mondja mindezeket, hanem Jakob; pedig Fehértemplomnak az 1848—1849. években a magyar történetben szerzett lapja polgárainak örök dicsőségére és hazafiúi büszkeségére szolgálhat, és nincs ok, azt

a magatartást, melylyel ama nehéz korszakban az ország elismerését kiérdemelte, kisebbiteni vagy eltagadni.

A mellékletben szerző a város pecsétjeit közli különféle korszakokból; ezek között a magyar pecsétet 1848. évből ezen körirással: „Határörv. szabad. község. Fehértemplom.“ A másik a szerb kormányzó közegé 1849. évből szerb körirással és a szerb fejedelemség emblemaival. Nem helyeselhetem, hogy szerző mind a két pecsétet (tehát a magyar is!) curiosumnak nevezi s csak mint ilyent közli; valamint azt sem, hogy midőn most is egy dél-magyarországi „Bánság“ nevű „provinciáról“ szól, ismét ama szokásnak áldozik, mely már annyiszor vétkezett történetünk ellen, és melyről szerző is határozottan lemondott magyar nyelven írt nagyobb munkájában.*)

A monographia másik része a város fekvésével, kiterjedésével, népességével, a vallás, adó, iskolák, ipar, kereskedelem, közlekedési eszközök, egyletek, jótékony intézetek és a társadalmi élet kérdéseivel foglalkozik és itt alig hiszem, hogy szerző figyelmét valami kikerülte volna, a mi ide tartozik. Ezen adatai mind levéltári kutatásokon alapszanak, és tökéletes képét nyújtják e város viszonyainak.

Kevés igazítandót jelöltem ki a munkában, többet kellene írnom annak ajánlására, de a helyett inkább utalok magára a műre, melynek minden lapja tanúsítja, hogy ily részletesen, ily lelkiismeretes fáradsággal csak oly szerző írja meg valamely város történetét, a ki egész szívvel e város polgárának érzi magát. Fehértemplomnak szerenesét kívánhatunk, hogy ily jeles monographusa akadt, csak bár kissé magyarosabb, nemzetiebb szellemben írt volna!

PESTY FRIGYES.

---

*) A czímlapon előforduló Banat-Weiskirchen nevet is szeretném Magyar-Fehértemplomra változtatni, a miként e nevet már évtized óta használja az osztrák álladalmi vasutttársaság. Ez annál inkább kívánható, mert mint reményljük, Fehértemplom és vidéke Temes vármegye területéhez fog kapcsoltatni, — mindenesetre magyar törvényhatóság részét képezendi.

X.

Történelmi Adattár Csanád-egyház megye hajdانا és jelenéhez. Havi folyóirat. A csanád-egyház megyei papság közreműködése mellett szerkesztik Orthmayer Tivadar és Szent-Klára y Jenő gymnasiumi tanárok. Temesvárott, 1871.

Midőn a Századok pályafutásuk ötödik esztendejét a jelen füzettel befejezik, alkalom- és időszerűnek véljük megemlékezni a főntebb idézett czím alatt Temesvárott megjelenő vállalatról, mely sok tekintetben a Századok útjain jár, és a kezdet nehézségeivel kipróbáló első esztendőt épen most haladja túl.

A csanád-egyház megyei r. kath. papság ezen vállalat által a legszebb példáját adja hazafiságának és műveltségének: mert ők tartják azt fönn szellemileg és anyagilag, és ha a folyóirat a kijelölt úton halad: el fogják érni általa tán már rövid évek alatt céljukat, hogy a történelmi anyag Csanád-egyház megye majdani történésze számára lehető teljességgel összegyűjtessék, mint ez a vállalat előszavában mondatik.

Kezdetben — megvallom — oly föltevészel voltam, hogy ezen egyháztörténelmi füzetekben kevesebb lesz a tulajdonképeni történelem, mint más egyéb, a mi t. i. kirekesztőleg az egyházi életet érdekli. De bár ezen fölfogásnak az első füzetek ellene nem mondtak is: jól esett mégis az a discret modor — ha szabad magamat így kifejeznem, — melylyel azokban a szorosabb egyházi ügyek is tárgyaltattak. A vállalat haladtával azonban a történettudományi irány határozottan meggyökerezett abban, és én ezen időponttól kezdve legalább, az Adattárban a Századoknak egyik segédvállalatát tekinthetem; mert miként a Századok közleményei, szelleme, iránya az Adattár által mintegy terjesztetnek és honosíttatnak: úgy viszont az Adattár közleményei mindig becses forrásául fognak szolgálni a Századok írói búvárlati körének. Az Adattár dolgozataiban ugyanis fölismerhető a valódi tudomány iránti önzetlen lelkesedés, és a jőzan critica a helyi viszonyok lehető tökéletes ismeretével egyesül azokban. Mennyi gyarapodást nyerhetne történetirodalmunk, ha az ország többi egyházmegyéi is követnék a csanádi püs-

pöki megye példáját, mely megye pedig levéltári készlet tekintetében bizonyosan a legmostohább körülmények közt van. Mindazáltal sok, igen sok adat nem látott volna világot, ha ezen vállalat nem közli; a lelkész urakat, kik plébániáik történetét egyházi anyakönyveikből és egyéb följegyzésekből a szerkesztőknek megküldék, ezen közreműködésért nem lehet eléggé dicsérni.

Szívesen ismertetném az egyes, eddig megjelent cikkeket, de erre a Századok szerkesztője aligha engedhet tért. Legyen tehát szabad legalább csak annyit megjegyezmem, hogy eddigelé Almás-Kamarás, Apácza, Apátfalva, Arad, Bachovár, Bárdány, Battonya, Béba, Török-Becse, Becskerek egyházközségek története jelent meg, még pedig oly részletes kidolgozással, hogy bizvást kimerítő monographiáknak nevezhetők. Széles olvasottságról és józan criticáról leginkább a Becsére és Becskerekre vonatkozó közlemények tesznek tanúságot; melyek elseje — ha nem csalódom — Szent Kláray, másodika Orthmayer tollából ered, ezek a mai történetírás színvonalán állnak és bizonyosan oly tételekben is, hol az okmányos adatok hiánya miatt a combinációhoz kellett szerzőknek folyamodniok: ezt oly sikerrel tették, hogy az előadott érveléseket komoly fontolóra érdemes venni.

Találunk végre e füzetekben a csanád-egyházmegyei püspöki levéltárból közlött okmánytárt, melyből többi közt felvilágosítást nyertünk arról, hogy a XIII. és XIV-dik században a pankotai apátság és füesperesség a hozzá való plébániákkal együtt hová tartozott? valamint a csanádi püspökök joghatóságáról Szeged városában. Ugyanitt találjuk föl Zaránd, Békés, Csanád, Külső-Szólnok, Csongrád és Arad vármegyék helységei névsorát 1561-ben, — Engel csanádi püspök tudósítását egyházmegyéje állapotáról az 1766-dik, és Stamislavics csanádi püspökét az 1741-dik évről, stb.

Üdvözljük a csanád-egyházmegyei derék papságot ezen a téren, és kívánjuk, hogy lelkes példája másokat is hasonló üdvös tevékenységre ösztönözzön. Jobbjaink elismerése nem fog elmaradni.

PESTY FRIGYES.

T Á R C Z A.

— **A Magyar Történelmi Társulat** december havi ülése, e hó 7-kén d. u. 5 órakor Horváth Mihály elnöklete alatt, 15 választmányi tag s nagyszámú közönség jelenlétében ment véghez.

Miután elnök az ülést megnyitotta, szokás szerint először a megelőző ülés jegyzőkönyve olvastatott föl és hitelesítettett. Ezután titkár a folyó ügyeket terjeszté elő. Úgy mint:

1. Fölvasta Szlávy József magy. kir. földművelés-, ipar- és kereskedelmi minister úrnak nov. 18-kán 113. kiáll. sz. a kelt válasziratát, melyben ő Nmlga megköszövné a társulatnak az 1873-diki bécsi világtárlat előmunkálatai iránt, múlt hó 2-diki határozata által tanúsított érdekeltségét, tudatja, hogy a kiállítási országos bizottságba a társulat részéről Horváth Mihály és Ipolyi Arnold elnök urakat nevezte ki, s számukra a kinevezési okmányokat és a dec. 18-diki bizottsági első értekezletre szóló meghívókat ezennel megküldi. Ez okmányok és meghívók, jelenlevő elnök uraknak átadatván, Horváth Mihály fölszólítá a novemberi ülésből kiküldött társulati bizottság tagjait, hogy indítványaikat vele vagy Ipolyival dec. 18-káig, az országos bizottsági értekezletben leendő képviseltetés végett, közölni sziveskedjenek. A minister válaszirata különben helyeslő tudomásúl vétetett, s a mellékelve volt kiállítási programmpéldányok a jelenlevő tagok közt szétosztattak.

2. Zala vármegye közönsége Zala-Egerszegen nov. 6-kán s folytatólag tartott bizottmányi közgyűléséből 6115/440. jk. sz. a kelt átiratával, üdvözlő nyilatkozata mellett, megküldi a társulatnak az 1870-ik évben foganatosított népszámlálás eredményét Zala megye községeire nézve kitüntető füzet egy példányát. Köszönettel fogadtatik.

3. A miskolczi helv. hitv. lyceum tanári kara köszönetét nyilvánítja a Zichy-codex díjtalan megküldéséért. Tudomásúl szolgál.

4. Szeley Antal társulati tag Csákvárról indítványt küld be az iránt, hogy az 1872-ik évtől kezdve a Századokban ne csak az önállólág megjelenő, de a hazai — fővárosi ügy, mint vidéki — hirlapok-, folyóiratokban stb. időnként világot látó mindennemű, a hazai történelmet érdeklő közlemények, okmányok stb. czímsorozata is

lehető teljesen közöltessék, hogy így a történelem barátja társulatunk közlönyében mindent együtt lásson, a mi történelmünk körében koronként fölmerül, s az egyes tárgyak és korszakok földolgozói tetemes könnyebbségükre, mintegy általános útmutatást találjanak e czímsorozatokban. A mi a foganatosítást illeti: indítványozó ezt a társulat összes tagjainak buzgalmától várja.

Titkár a választmányának különös figyelmébe ajánlja és a maga részéről melegen pártolja e nagyfontosságú indítványt, de annak valóztatására nézve az ajánlott módot nem tartja gyakorlatinak; ugyanis míg egy-egy tárgyat az országban szerteszt lakó tagtársak közül igen is sokan beküldenének, addig némely más czikk netalán mindnyájának figyelmét kikerülné. E helyett ő azon egyszerűbb és biztosabb módot javasolja, hogy miután a nemzeti muzeumi országos könyvtár számára minden a hazában sajtó alól kikerülő bármí nyelvü nyomtatvány hivatalosan beküldetik: a társulatnak a nemzeti muzeum könyvtári osztályánál alkalmazva levő, s különben is könyvésztettel foglalkozó tagjai közül bizatnék meg e czélből — bizonyos tiszteletdíj mellett — pl. Supala Ferencz, vagy Eötvös Lajos, a ki aztán rend szerint kivonná, s havonként, két havonként, vagy évnegyedenként beküldené a Századok számára a kérdéses czímsorozatot.

Ipolyi és Horváth Mihály szintén pártolják az indítványt, és pedig a Thaly által ajánlott mód szerint, melyhez képest az el is fogadtatott s új évtől életbe léptettetni határozatott, a belföldön bármí nyelven megjelenő történelmi közlemények czímsorozatának összeállítására a jelenlevő Supala Ferencz v. tag, a nemzeti muzeumi könyvtár segéd-öre, — a külföldön megjelenő, de hazai történelmünket érdeklő művekre nézve pedig Horváth Árpád v. tag, magy. kir. egyetemi könyvtárnok úr kéretvén föl. A fölszólítást mindketten szíves készséggel elfogadták, s a czímsorozatoknak negyedévenkénti közlését ígérték, miután a könyvtárakba is negyedévenként történnek a beküldések.

5. Tholdt József társulati tag észrevételeket küld be Anonymus korát illetőleg, Foltinyinak a Századok f. é. VIII-dik füzetében megjelent cikkére. Ki fognak adatni az említett czikk irójának.

6. A ft. esztergomi székes-káptalan beküldi az ezen káptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó „Okmányok Tára“ két példányát. (Kézirat gyanánt, az illetők használatára nyo-

matva). A szíves figyelem és becses ajándék köszönettel vétetik s az Okmánytár a Századokban ismertettetni fog.

7. Évdíjas tagokul ajánlottak és egyhangúlag megválasztottak: Kandra Kabos s. lelkész úr Kis-Tállyán u. p. Maklár, Balogh László úr, a magyar jelzalogbank jogtanácsosa Pesten, és Hudra János k. r. tanár Léván, az első 1871-től, az utóbbiak 1872-től kezdve,

8. Ercey Samu hely. hitv. papnövendék Sáros-Patakon, jelenti, hogy ő a Történelmi Társulat zemplén-ungi kirándulásakor földezett Pálóczy-Horváth-féle családi naplót lemásolta, s a kéziratot megvételre ajánlja. Föl fog hivatni a másolat beküldésére, a mely, ha a t. család szíves ígérete szerint szintén beküldendő eredetivel egybeazonlítva, pontosnak és hűnek fog találtatni, megszerzése elrendeltetik. Ellenkező esetben a társulat új másolatról gondoskodand.

Ezen előterjesztések után következének az értekezések.

Először Deák Farkas olvasta föl Szabó Károly jelentését a homonna-sztárai bizottság levéltári, valamint előadóinak és Eötvös Lajosnak könyvtári búvárlatairól. Jelen füzetünkben immár egész terjedelműleg olvasható.

Másodszor Csaplár Benedek olvasá föl Balássy Ferencz jogtörténelmi nyomozását Szelistye és Talmács vára területéről, — illetőleg jelentését a Simon Florent úr által benyújtott e tárgyú történelmi adatokról. Az erdélyi régi határ- s jogviszonyokra tetemes világot vető becses tanulmány ki fog nyomtatni a Századokban.

Ennek végeztével szintén Csaplár tett rövid jelentést a Thaly által october hóban bemutatott „Bachusnak vig birodalma“ című 1724-iki magyar színű programjáról, mely a mondott évben a pesti k. r. főgymnasium növendékei által „sokféle vigassággal“ adatott elő. A színű farsangi bohózatnak látszik s az akkori társadalmi életre nézve érdekes. Balássy, mint a hazai kegyes rend történetirója, fölkéri mindazokat, kik hasonló színjátékokra vagy azok programjaira akadnának, sziveskedjenek leleteiket velo közölni; egyszerűsmind köszönetet mond a választmánynak s Thalynek a jelen szindarab közléscért.

Horváth Árpád jelentést tesz a Székely Sándor úr által beküldött okmányokról. A húsz darab okmányból 5 hártýára, 15 papirosra van írva, s a nagyobb rész a mohácsi vész előttről való. A

legrégibb 1495-ben, a legújabb 1549-ben kelt. Tartalmukra nézve: Tolna és Fehér vármegyei birtokviszonyokat illetők s leginkább a szegzárdi convent kiadványai. Elnök tudatja, hogy Székely Sándor úr, újabb levele szerint ezen okmányokat a társulatnak ajándékozza, melyért a lelkes adományozónak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott. Az okmányok pedig, miután Nagy Imre regestákat készíttendek belőlök, át fognak adni a nemzeti muzeum kéziratárának.

Végre Supala Ferencz ismertette a Konth Miklós nádor és a szegzárdi convent között 1360-ban Zathmár nevű Fehér vármegyei földtér határait illetőleg létrejött egyességlevelet, a fajszi közbirtokosság levéltárából. Mely több tekintetben érdekes okmány, bemutató úr tájékozásaival kísérve, közölni fog a Századok Tárczájában.

Ezek után zárt ülés tartott, melyben elnök Horváth Mihály jelenté, hogv miután dr. Fischer Kálmán megválasztott pénztárnok e hivatalát, változott viszonyainál fogva el nem foglalhatja, Pesty Frigyes volt pénztárnok pedig eddigi működését f. évi december hó 31-kénél tovább nem folytathatja: ő, elnöki jogánál fogva, a választmány beleegyezéssel, az 1872-ik év január 1-jétől fogva az azon év májusában tartandó közgyűlésig, Balogh László urat, a magyar jelzálogbank jogtanácsosát (Pesten, Lipótváros három-korona utca 6. sz. I. em.) nevezi ki társulati helyettes pénztárnok ul, a kit azonnal be is mutatott.

E helyeslő tudomással fogadott elnöki kijelentés után elhatározott, hogy a társulat alaptőkéjét képező értékpapírok és kötvények új évtől fogva a kereskedelmi és iparbank pénztárából kivétetvén, elnök és új pénztárnok urak közvetítésével a magyar jelzálogbanknál fognak elhelyeztetni. A pénztári álladék átszámolására Deák Farkas, Horváth Árpád v. tag. és Pauler Gyula társulati ügyész- és jegyző urakból álló bizottság küldetett ki, kik a régi és az új pénztárnok urak közt az átadást az új év első napjaiban közvetítendik s a választmánynak jelentést teendnek. Az idén készpénzül befizetett alapítványi összegeken földhitelintézeti záloglevelek fognak vásároltatni.

Evvel az ülés befejeztetett.

— A m. tudományos Akadémia történelmi és társadalmi osztálya december hó 4-kén tartá legutóbbi ülését. Ekkor Henszli-

ma n n Imre értekezett, szokott élénkségével, a visegrádi várban föllett állítólagos koronatarató rejtkekről. E rejtkek tulajdonkép egy sziklába vágott verem, a király egyik belső szobája alatt; hogy pedig a mondott czélra használtatott: értekező a vár területén legújabbban teljesített ásatási s helyreállítási munkálatok folytán fölmerült helyszíni körülményekből, és a XV-ik századbéli korona-orzó K o t t a u n e r I l o n a ismert naplójának ide vonatkozó följegyzéseiből igyekezik megállapítani. Azonban Henszlmannak fáradhatlan régész-társa R ó m e r, más véleményen van, s ellenészrevételeket tesz. Szerinte majdnem minden középkori várban vannak hasonló — víztartóúll, vagy más czélra használt — vermek, pl. az árvai várban ma is teljes épségben megvan egy ily verem. Kottauner is, midőn annyi részletet leír: mért épen a v e r m e t nem említi? Ő boltról és szobáról, nem veremről beszél, és hallgat arról, mintha ilyes helyre leereszkedtek volna. — Henszlmann ugyan iparkodott Rómer mindegyik észrevételére czáfolólag vagy fölvilágosítólag válaszolni; — annyi mégis bizonyos, hogy a hallgatóság nem épen megingathatlan tudatával annak, hogy a visegrádi sziklaverem csakugyan korona-rejtkek volt, hagyta el a termet. Majd tán további nyomozások kétségtelenebb bizonyosságúvá teendik e kérdést.

Az akadémiai történelmi bizottság dec. 2-diki ülésén I p o l y i A r n o l d azon szép áldozatkészségről tanúskodó ajánlatot tette, hogy Oláh Miklós XVI-dik századi esztergomi érsek összegyűjtött leveleit saját költségén kész kinyomatni a Monumenták között. Köszönettel fogadtatott.

Előadó Toldy Ferencz ugyanekkor bemutatta a Rákóczi-féle Diplomatarium legközelebb megjelenő első kötetét (Londoni Okmánytár, S i m o n y i E r n ő t ő l).

F r a n k l V i l m o s akad. I. tagot a bizottság tagjává választván, őt az Akadémia e minőségében, dec. 4-kén megerősítette.

Ismeretlen historiás énekek

a X V I. é s X V I I - d i k s z á z a d b ó l.

VII.

A f. é. juliusi füzetben foglalt VI-dik közleménnyel, azt hívém, befejeztem főntebbi czímű cikksorozatomat. Miután azonban azóta még két érdekes és eddigelő ismeretlen historiás ének került kezeim közé, —

íme, közleményeim kiegészítéseül ezeket is megismertetem a Századok olvasóival. Legyen minden e nemű — a mit a „Régi Magyar Vitézi Énekek“ és „Adalékok a Thököly- és Rákóczi kor Irodalomtörténetéhez“ című két-két kötetes kiadványaim keretén kívül fölmutathatok — teljesen együtt a történelmi társulat közlönyének folyó évi folyamában. Így legalább az irodalomtörténet bűvárai is könnyebben föltalálhatják.

Az említett két ének régebbike 1653.-ból való, Fülek városának, akkor — a két Koháry István idejében — tekintélyes véghelynek megégéséről szól. E verszetet a múlt nyáron Szent-Antalban, a hg Koháryház levéltárában folytatott bűvárlataim alkalmával találtam, a rendezetlen rész XVII-dik századi irományai közt. Így hangzik pedig :

„Szép ének Füleknek megégéséről.“

— 1653. —

Ad notam : „Szörnyű nagy romlásra . . .“

1. Nem fülelhetem el Vég-Fülek veszését,
Több romlási között mostani esését,
Sem török, sem pogány által lött égését —
Egy plundrás némettül annak befültését.
2. Keserves volt előbb ennek elveszése :
Sokkal siralmassabb mostani esése,
Sok szegény emberek sűrű könyvezése,
Minden jószágoknak az ő megégése.
3. Noha ugyan nagy kár Fülek elromlása,
Mert sok esztendőktől nem hallatott mássa,
Valamelly városnak hogy illy pusztulása
Lett volna, mint ennek szörnyű nagy romlása.
4. Romlása volt ennek Trójához hasonló,
Hogy városhoz közel csináltatott fa-ló,
Melly az ellenséget befogta mint hajó,
Vagy miként a földet bélopi a nagy hó.

5. Úgy az Justítia kezdetett csinálni,
Füleki pinceszéknél házat építeni,
Kit az discretio ott nem hagyta lenni,
Város parancsára kényszerített tenni.
6. Megjövendölte ezt minden okos elme,
Hogy ez ház által lész Fülel elveszése;
Valamint Trójának a ló bévivése —
Lett a fa-ló által az ő elveszése.
7. Fa-ló által esett romlása Trójának:
Város háza által Fülel várossának;
Az város lakossit hívom bizonyoságnak,
Hogy e volt rontója Fülel lakossinak!
8. Adjon Isten előtt azon ember számot,
Ki a szegénységnek illy nagy kárt okozott:
Minden jószágától mert ő megfosztatott,
Immár koldulásra az ő fejek jutott.
9. Megrontá az Tróját lóban való sereg:
Fölgyújtá Füleket házban levő féreg.
Most többet nem irok, mert szivem kesereg,
Az irigyektől is szivem igen retteg.
10. Hol vagy most Vég-Fülel ragyogó csillagja,
Fő Koháry István, szegények gyámola,
Árvák és özvegyek kegyelmes jó atyja,
Hozzád járulóknak irgalmas birája?!
11. Hogyha most láthatuád ilyen nagy romlását,
Te lakóhelyednek szörnyű pusztulását:
Könyves szemmel néznéd barátok klastromát,
Mellyet felépttet a te igaz birád.
12. Búsultában eztet az ezerhatszázban
Csinálta egy személyl Fülel várossában,
Ahhoz tartozandó ötvenharmadikban,
Kisasszony havának az ő napjaiban.

A 10-dik versszakra nézve megjegyzendő, hogy annak két első sora némi változattal az ugyanezen korból való „Kovács György végbúcsúdalá”-ban is (Régi Magy. Vitézi Énekek I. k. 228—231. l.) előfordúl, ilyképen:

„A török várának nagy az ő csillaga,
Fő Kohári, te vagy legények gyámola.“

Lehet, hogy a két verszet ugyanazon szerzőtől származik, vagy ha nem is, az egyik mű szerzőjének ismernie kellett a másik költeményét.

A második közlendő ének, e fülekinél sokkal jelentékenyebb, a mennyiben az erdélyi nevezetes főurakat egyenként jellemzi, a Bánfi Dénes veszedelme alkalmából. Eredetijét Bodó Lipót úr, t. tagtársunk volt szives velem közleni, melyről lemasolva, itt következik.

Bánfi Dénes veszedelméről.

— 1674. nov. —

1. Szomorú változás

Keserves nagy romlás
Esek szegény hazánkban.
Csak az minapiban
Torda határiban
Bánfi Dienes dolgán,
Mert reá ütének
És zsákmánt vetének
Népében és jóvában.

2. Amaz két Andrások

Ebben hírharangok
Ha nem lettenek volna:
Armatús Achilles
Maga is Dienes
Kézben akadott volna.
Illyen nagy bódulás,
Rút dulás, praedálás
Hazánkban nem jött volna.

3. Az manifestumban

Irják világossan
Regulátlan embernek:
Urát nem böcsülte,
Csak semminck vélte,
Adta volna németnek
Jó Erdélyországát
Édes szép hazáját
Az idegen nemzetnek.

4. Semmit ne félj Béldi,

Kornis és Macskási —
Uraságra mehettek!
Csáki, Betlen Miklós
Legyetek vígságos, —
Diénest elvesztettétek!
Ki miatt sokképen
Ti nagy félelembem
Mind eddiglen éltetek.

5. Bezzeg tündérország
 Volt ez Erdélyország,
 Mert ha ki állapotra
 Csak mi uraságra,
 Méltóságocskára —
 Felkaphatott valaha :
 Székiből kibúzta,
 Az földhöz paskolta —
 Ez volt tüle jutalma !
6. Mint példa Zólyomi,
 Kemény és Barsai
 Kik hirtelen veszének.
 Úri rend, tanúld meg —
 Ezeket fontold meg —
 Maholnap úgy fizetnek !
 Nagyságos titulus,
 Ha nincsen vitulus
 Nem használhat senkinek.
7. Bánfi Zsigmond okos,
 Hallgat Betlen János, —
 Salamoné vén tanács,
 Hatták az iffjakra
 Értelen tanácsra . . .
 Óh bezzeg mely nagy vakság!
 Vajha meggondolnád
 Ország, megfontolnád :
 Ezért követ pusztaság !
8. Rhédai úr biztat,
 Bethlen Farkas futtat
 Szebenben, Szent-Miklósról ;
 Dienes dolgátúl
 Igen fél tánczátúl,
 Ezt elvetni magárúl
 Igen igyekezik,
 Sokat mesterkedik —
 Tart az székely kardjátúl.
- 9 Dienes tihája,
 Meghitt jó pajtársa
 Sógor Teleki Mihály !
 Mi lelt, hogy elbúttál,
 Magadnak maradtál —
 Pajtársodnak mellé állj.
 Erdélyi urakkal
 Haza fiaival
 Nosza, mostan szemben szállj !
10. Ország fejedelme,
 Kegyelmes vezére —
 Igen magadra vigyázz !
 Az idők gonoszok
 És az állapotok ;
 Titkon az gonosz vadász,
 Csak bizvást járdogál ;
 Veszélyes hálóval
 Törben ejt az madarász.
11. Veselényi Pálról
 Nem gondolkodhatol,
 Míg ez nap tart az égen :
 Mellőled el nem áll,
 Éretted talpán áll,
 Megmarad ez hűségben ;
 Hazáját szereti,
 Urát megbecsülly —
 Bátor próbáld meg ebben !
12. Kapival ne gondolj,
 Kapdos, emészt mint moly,
 Bizony semmit nem árthat ;
 Nincs neki fegyvere
 Sem Sándor ereje —
 Senki ő tülle nem tart.
 Ben szokta ez lakást,
 Kíván csak jó tartást —
 Nem fárasztja az farát.

13. Urak, tanújátok,
Mire jut sorsotok,
Ti jól meggondoljátok!
Az haza fiait
Bene-meritusit
Soha meg ne bántsátok.
Mert ez haza szülte
És fel is nevelte,
Az praemiumra méltók.
14. Ha felkél Marosszék,
Hires Udvarhelyszék —
Ti úgy jártok mint Bánfi!
Hol tanálnak rátok:
Nemes udvarháztok
Porrá s hamúvá teszi.
És ha ez nem elég:
Háromszéki sereg
Kész mindgyárt segíteni.
15. Elérkeznek ide
Országnaq ügyében
Az ezímeres vármegyék
És készek kardokkal
Lenni oltalommal
Kegyés fejedelemnek.
Szép hazájok mellett
Ontani véreket
Nem szánják ők, szegények.
16. Mivel bizonyára
Dulce pro Patria
Mori, — azt megtanulták,
Az haza fiai
Ne csudáld akarki
Hogy megháborodtanak;
Tanúlj ez példárúl,
Mások romlásárúl —
Vesd le az bagariát.
17. Irtam ez ezerben
Hatszáz hetvennégyben,
Szent-Andrásnak havában.
Az Aranyas mellett
Ez néhány verseket
Kedvetlenül dúdolván, —
Hogy emberck dolga,
Urak méltósága
Vagyon nagy változásban.
18. Neked dedicálom
Bethlen János uram,
Igaz haza hívének;
Neked is ajánlom
Bánfi Zsigmond uram,
Ország praesidensének.
Jó néven vegyétek
Tülem ez verseket —
S az hazát szeressétek!

Datum in Collegio Enyediense.

Finis hujus operis.

Eredetije — némely más kezű javításokkal — a Bodó-család levéltárában Alsó-Szelezcsényben, Barsban. Hosszában kettéhajtott nagy félívre van írva.

Beecs adalék Apafi kormányzatának történetéhez, kivált más egykorú kútfókkal egybevetve,

Ezekkel a XVI és XVII-dik századi ismeretlen historiás énekek közlését, azt hiszem, állandóul befejeztem, — bár még további felfedezéseknek épen nem volnék ellensége; de ritka madár az ilyen!*)

THALY KÁLMÁN.

— **Adalék az első oláh biblia történetéhez.** A Szent-Irást oláh nyelvre — az oláhságnak a reformált vallásra térítése czéljából — mint tudjuk, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem fordíttatta le legelőször és nyomatta ki saját költségén. Ez utóbbi körülményre vonatkozólag írja ezen fejedelem, Fogaras várából 1646. január 7-kén, Király-Daróczi Debreczeni Tamáshoz, magyarországi összes javai praefectusához szóló levelében:

„Isten áldásából mi most is békével s тұrhető egézséggel s jó állapottal bírunk; az más héten kelve Brassó felé megyünk, onnét Barsai Ákos lakodalmára Háromszékre. — Az posztó, gálliczkő igen kívántatnék, ne késlelje kglmed elküldeni; piskolezotis vagy húsz mázsával küldjön kglmed: most az Bibliát oláh nyelvre fordíttatjuk s ki akarjuk nyomtatni, az oláh betűöntőnek (tehát betűöntőde is volt már ekkor Erdélyben) nines olyan materiája, ittbenn sem találni. — Az lövészszámok úgyainak szálját bőven hordasson, mind Patakon, Munkácson, Tokajban, Regéczen.“ etc.

Eredeti levél a kir. kamara levéltárában, rendezetlen rész.

Ezen oláh bibliákból úgy látszik bizonyos készlet maradt fenn, melyek aztán a Rákóczi-ház ecsedi várába tétettek le, s félszázad múlva onnét adattak el b. Klobusiczky Ferencznek, mint I. Rákóczi Ferencz árvái jószágai kormányzójának rendeletéből. Ugyanis Klobusiczky Zétényből 1690. oct. 5-kén Nagy Gergely ecsedi tisztartóhoz Ecsedbe szóló levelében olvassuk:

„Az oláh bibliákat kęgyelmed csak adja el, ha árosa találkozik.“

Eredetije a kir. kamarai levéltárban Budán, a rendezetlen rész 828-dik csomagában.

Közli

V. ö. *Új M. Műz.* 1859. II. 216. VALENTINUS BUJDOSÓ.

*) Végül megjegyezzük, hogy a jelen cikksorozatunk V-ik közleményében (junius havi füzet) foglalt Barsay Ákos-féle gúnyirat (u. o.

— **Észrevételek a Bereg vármegyei főispánok névsorára.** Érdekkel pillantám meg a Századok múlt havi füzetében a beregi főispánoknak **L e h o c z k y T i v a d a r** tagtársunk által közölt névsorát, előre föltételezve azt, hogy a közlő, szokott pontosságánál fogva, minckelötte a névsort összeállította, minden arra vonatkozó adatot itészetileg megvizsgált.

Megvallom azonban, hogy maga a száraz névsor kellemetlenül hatott reám ; szerettem volna, hogy azokról, kiket **Lehoczky** úr Bereg vármegye főispánjairól elősorol, legalább néhány szóval az illető okmányokat ismertette volna meg, mint ezt például **Pesty Frigyesnek** Temes vármegye főispánjairól a Történelmi Tár 12-dik kötetében közzétett jeles értekezésében olvashatjuk. De mivel ezt az ő közleményében ezúttal nélkülöznünk kell : azzal vigasztaltam magamat, hogy Bereg vármegye monographusa tán nem akarja erről közrebocsátandó munkájának egyik legérdekesebb részét kiszakítani s előre közölni. Megnyugodtam tehát azon reményben, hogy maga a névsor, forrásai és összeállítására nézve, oly kielégítő leendő, hogy legalább a mennyire az eddigelé ismert adatok alapján lehetséges, Bereg vármegye főispánjainak teljes sorozatát állítandja előnkbe. Azonban fájdalom, esalatkoznom kellett. Ne vegye tehát rosz néven t. tagtársunk fölszólalásomat ; mert az olvasó közönség, miután a történetírásnál már oly bő adatforrás áll rendelkezésünkre, méltán megvárja tőlünk, hogy ne írjunk hazánk múltjáról — kivált hasonló közléseknél — egyebet, mint olyast, mit előbb a kritika rostáján jól megrostáltunk ; minthogy pedig a közölt névsor e szigorú, de indokolt kívánalomnak nem minden részben felel meg : tartoztam a Századok eddigi hitelének az alábbi észrevételek megtételével s a hibás idézeteknek is helyreigazításával. *)

412. l.), mint utólag észrevettük, **Sz al á r d y** Siralmas Krónikájába iktatva is előfordúl ugyan (414. s k. II.), de a két példányt összevetve : alig van pont, melyben eltérés ne volna ; továbbá az általunk használt egykorú példány **Szalárdy** közlésénél itt-ott bővebb és értelmesebb. Így is helyén volt tehát közlése, mindazáltal **Szalárdy**t sem akartuk elhallgatni, már csak egybehasonlítás kedvéért is. T. K.

*) A kérdéses cikk Bereg vármegye monographusától jöven, — ki egyébiránt társulatunknak is választmányi tagja — azt, mint legilletékesebb helyről vettet, mi természetesen perczig sem habozhattunk közölni, valamint közöljük most e reá tett észrevételeket. S z e r k.

Mindjárt az első helyen Meska említették főispánul. Ezt Lehoczky András, kire közlő, mint nem a leghitelesebb forrásra csak szükségből hivatkozhatott, az idézett helyen Meskunak nevezi. Az 1214-ből említett Borsvai Hannó Fejér Györgynél nem T. II. 163., hanem III. T. 163. lapon említették az országnagyok között, II. Endre király 1214-ben kelt okmányának végén. Vajmi igen kívánatos lett volna a nem annyira avatottak kedvéért e helytt a névsorban legalább röviden megjegyezni, hogy egész a XIII-dik század közepéig Bereg vármegye *Borsova* név alatt volt ismeretes, és hogy utóbb ezen elnevezést Bereggel fölcserélvén, a Borsova név azután csak az egri hajdani püspöki megyét kiegészítő főesperességi kerületre alkalmaztatott.

1248-ról Farkas „comes de Borsova“ fordul elő, idézve mint első forrás, a szalóki adomány; de hogy mit foglal magában, vagy hol olvasható egész terjedelmében ezen adományról szóló okmány? — mely valószínűleg kéziratban van meg közlő tagtársunknál -- arról nincs említés. A második forrásul idézett Fejér J. IV. 2. 26. lapon azonban Farkas, mint borsovai comes nem fordul elő: arról ezen idézet rövid áttekintése után mindenki meggyőződhetik; mert ott az egri káptalan okmánya Kocs és Tekse-Szalók határjárásáról csak kivonatban közöltetik és Farkas az okmány záradékában a többi főesperesek között nem mint comes, hanem mint borsovai főesperes említettik.

1360. Aladár (a Várdai nemzetségből); forrásul idéztetik Fejér Tom. IV. vol. 3 17. lap. Átolvastam ezen egész lapot, sőt az 1260-ról azon kötetben közlött többi okmányt is átkutattam: de Várdai-nemzetségből származott Aladár, mint Bereg megye comesére sehol sem akadtam, sőt a mi több, Várdai-nemzetség nem is létezett, mert Aladár, a későbbi Várdaiak őse, Guthkeld-nemzetségből eredt. — mint erről tisztelt tagtársunk a legújabbban megjelent Zichy-codexből is meggyőződhetik.

1271. Bertalan, az idézet itt is hibás; ugyanis Fejér György illető kötetének nem 153., hanem 155. lapján említettnek „Bertalan és Felicián Bereg és Ugocsa vármegyék főispánjai“ V. István király azon nevezetes okmányában, melyben az egri káptalan javadalmairól az ország számos főurai, s ezek között a nevezett főispánok is hit alatt kikérdeztetnek, s hol a többek közt ez is előfordul. „Beregh et Ugocsa

fuerunt forestae sanctorum Regum.“ Vajjon a Borsova elnevezés alatt nem értetett-e e két megye összevéve?

Nem hagyhatom itt említetlenül, hogy közlő úr Bertalan comes de Bereket ír e helyen; a mi e szó eredetét véve, mindenesetre helyes, esakhogy Fejér György az idézett lapon Bereghnek írja.

1272. László. Feh. Gy. V. 1. 121. lapján ezt ismét nem birtam fölfedezni, hanem föltaláltam ugyanazon kötet 266. lapján Demetert, mint Bereg vármegye főispánját, kit Lehoczky névsorában hasztalan kerestem.

1273. Tornai István mester. Ezt az idézett helyen föltaláltam, de a Tornai előnév nélkül. Ezután közlő ismét a Fejér György által V. 2. 146. lapon említett Miklós kir. főpinczemestert és beregi comest hagyta ki a névsorból.

1280. Gergely. Hogy a váradi káptalannak idevonatkozó bizonyítványa, melyben Gergely ezen évben már mint beregi főispán említetik, hol olvasható? Lehoczky úr nem idézi.

1299. Gergely. Ez Fejér György VI. 11. 216. lapon szintén említettik.

1318. Alaghy Zsigmond. Ezt, valamint föntebb Tornai István családí nevét, közlő úr Lehoczky András után, id. hely 115. lap után közli; azonban e családnevek iránt szabadjon némi kételyt kifejeznem annál inkább, mert maga Lehoczky András Stematographiája 7-dik lapján sem Alaghy Zsigmondot, sem az alább 1369-ben előforduló Alaghy Albertet a családtagok között, — valamint a Tornai-családot az illető helyen — nem említi föl.

1330. Bereghi Dezsőnél Fejér György illető helye, a hol az mint főispán említettik: VIII. 3. 424. lap. Hogy miért idézi t. tagtársunk a 15-dik jegyzetben Fejér György codexének 747. lapját, ismét a kötet megnevezése nélkül az 1350-ik évről e Dezsőre vonatkozólag, nem világos előttem, minthogy Dezső ezen utóbbi évnél a névsorban mint főispán nem fordul elő. Megjegyzem, hogy Fejér Györgynél IX. 6. 80. lapon Barotuch említettik mint beregi főispán, ki ugyanaz lesz a névsorban is előforduló Marochukkal. A névsorban előforduló Pál 1366-ból Fejérnél IX. 3. az 560. lapon, 1383-ból pedig a Hunyadiak Kora 12-dik kötetének nem 289., hanem 298. lapján található föl.

Ennyit véltem szükségesnek tisztelt tagtársunk közleményére megjegyezni. A többi főispánok nagyobbbrészt az általa vizsgált eredeti okmányok alapján állítottak össze, mely adatok csak ő előtte ismer-

tesek, és így a névsor utóbbi része vizsgálódásunk körén túl esik, csupán azt jegyzem meg még, hogy Eszterházy Miklós nem csak 1617-ben, hanem egész 1645-ig haláláig viselte a Bereg vármegyei főispáni hivatalt és czimet¹⁾, és hogy Zólyom vármegye főispánjává 1621., Soprony vármegye főispánjává pedig csak 1625-ben lön kinevezve.

N. IMRE.

— **Történeti naptárak.** A „Századok“ 1869. évi folyamának IX. füzetében indítványt volt szerencsém tenni a vármegyei monographiák megírása tárgyában, úgy vélekedvén, hogy efféle történeti dolgozatokat az illető vármegyei lapok közölhetnének. Azonban egy közlönynek annyi gondolkozásmódú olvasója van, hogy hosszabb munkálatokat a szerkesztők nem örömet adnak ki, ha csak előfizetőiknek egy, ezen tárgytól idegenkedő nagy részét azokra nézve érdektelen dolgokkal terhelni s ezáltal talán magától a laptól úgyszólván elüldözni nem akarják. Viszont a szűkre szabott tér az illető történetirót egy vagy más esemény fölött való véleménye bővebb megismertetésében, sőt az adatoknak részletesebb előterjesztésében is gátolja. Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy sok évi búvárlataiért sem anyagi, sem szellemi jutalmat nem kap, nem lehet esodálkoznunk, ha a munkálatoknak ilykép való kiadására nem nyer ösztönt az író. Nincs anyagi haszna, melyben fáradsalmainak némi jutalmát látná; mert különösen a mi vidéki lapjaink szerkesztői nem képesek illő díjazásra. De sovány a szellemi jutalom is, mert e lapok többnyire bizonyos pártszínezettel bírván, a másik táborból csak kivételesen mutathatnak föl előfizetőket; s így a monographia olvasása még az illető megyében is meg van szorítva.²⁾

Ennyi — sajnos, de valóban létező — akadály a mű külön kiadása mellett szólna; de már említett cikkekcskémben bátorkodtam megje-

¹⁾ A czímet igen, de a hivatalt alig, miután Bereget Bethlen és Rákóczi birták, Eszterházy pedig királypárti volt. Szerk.

²⁾ Épen az ily általános becsű cikkek lennének hivatva, hogy az illető közlönyt — legalább „Tárczá“-ira nézve — pártkülönbség nélkül olvasottá tegyék, — ha nálunk a tudomány iránti valódi vonzalom léteznék! De, fájdalom, még központi nagy lapjaink is igen gyakran pártszempontból dicsérik vagy ócsárolják a tudományos írókat, s ehhez szoktatják a közönséget. Szerk.

gyezni, hogy ennek foganatosítása sokkal nehezebb, mint az előbbié; tanískodhatik erről sok — e nemű — jeles kézirat, mely épen a részvételesség folytán nem jöhet napvilágra.

Máskép állana a dolog, ha a kiadást maguk az illető megyék eszközölnék.¹⁾

Hagyjuk az író körülményeire, miként akarja kiadni munkáját.

Hogy azonban a vidéki lapok közönsége megyéje története iránt folytonosan érdeklődhessék, a nélkül, hogy az eziránt közönyösek a laptól a tetemesb tér-igénybevétel miatt elpártolnának, legyen szabad a vidéki t. szerkesztő urak figyelmébe ajánlanom a chronologiai táblák egy kevés teret igénylő faját: az u. n. történeti naptárt. Igaz, hogy ebben az egyes események mellett nem lehet soká időzni s hogy az író véleményét az egyes adatokra csak odavetve mondhatja; az is igaz, hogy igen hiányos az egész: mert a legfontosabb eseményeknek is ki kell a sorozatból maradniok, ha az év mellett a hó és nap, melyen történtek, nincs följegyezve; nem tagadhatni továbbá, hogy az ily följegyzések nemcsak egy kerék egészet nem képesek fölmutatni, de még csak valódi rendszerbe sem foglalhatók: mert egymással semmi viszonyban nem álló dolgok kerülnek össze, ha különböző évben, de u. a. hónapban és napon történtek; s így a mellett, hogy ki nem kerülhető szárazságukkal az olvasót úntatják, fárasztják, még könnyen tönkelegbe vezethetik, ha ügyetlen kezekben van az Ariadne-fonál. S ha meggondoljuk, hogy efféle történeti naptáraknak tulajdonképi tudományos becsök nincs is, nagy veszély fenyegeti szerény indítványomat.

Pedig én mindezek daczára, bátorodom azt vidéki lapjaink figyelmébe ajánlani; mert ha az író pontosan kijelöli a forrásokat²⁾, honnan az egyes eseményekhez merített, olvasója tudja, hol kell tovább kutatnia, ha egy vagy más különösen megragadta figyelmét. E megyei történelmi naptárak sokkal becsesebbek, mint az általánosak, egyetemiék, melyeknek készítésénél egész világirodalom áll az összeállító szolgálatára. Itt az írónak gyakran kell a levéltárak s avúlt, már alig ismert nyomtatványok poros lapjait forgatnia, ha az év minden napját egy-egy kis emlékünneppé akarja varázsolni. Neki előzők hiányában, saját magának kell

¹⁾ E részben újabban kevés panasz lehet; útalunk Pest, Kolozsvár, Kecskemét, Szeged városok, Zala és Temes vármegyék, a Jászkúnkerület stb. lelkes példáira!

Szerk.

²⁾ Hogy czikkének kútfői becsét ne veszélyeztesse. M. S.

ítéletet teremtenie. Ha az ily közlések terjedelmét illetőleg merülne föl kérdés: legyen szabad saját közleményeimre utalnom, melyeket a „Bihar“ című nagy-váradi lapban e tárgyban teszek. Minden hónap egy öthasos tárczát foglal el, s így évenként 12 tárczát. Ennyit pedig lehet szentelni a megyei történelemnek.

Nem merek valami kedvező fogadtatást jósolni indítványomnak; de azt hiszem, valószínűbb kevesebb nehézséggel van összekötve, czéljának némileg mégis megfelel. Mondanom sem kell talán, hogy a rendszeres monographiákat sokkal többre becsülöm. MÁRKI SÁNDOR.¹⁾

— **Zemplén-Zemlín, s a néhai helytartótanács föld-irati jártassága.** Midőn a múlt szeptemberben Leleszről Kassára vizsztatérve S.-A.-Újhelyen megállapodtunk, Zemplén vármegye itt őrzött levéltárába betekintvén, szemembe ötlött, hogy Szirmay Antal „Notitia Historica Comitatus Zempleniensis“ című munkájának azon példányában, melyet a halhatatlan Kazinezy Ferencz a Zemplén vármegyei levéltárnak 1831-ben ajándékozott, a czímlap előtti 2-dik levélen a nagy író kezével következő érdekes jegyzés olvasható:

„Zemplény Comitatus et Zemlinum ad Belgradum. Fasc. 183. Actor. Politic. Nro. 5. ex Exc. Consilio R. Locumtenentiali venit Intimatatum ad Comitatum Zemplén 1772. de danda informatione, qualiter via Eszekiensis quae ad Zemlin ducit, reparari debeat?

Non ergo mirum Josephum Benkő in sua Transilvania dixisse, quod Gubernator Hunyadi apud nos Zemplenienses mortuus fuerit,“ — jegyzi meg rá gúnyosan Kazinezy. Ugyancz könyvben a czímlap előtti levélen újabb irással olvasható:

„Az újhelyi várhegyen létezett utolsó s emlékül szolgáló várrom darab kőfala ledöntetett 1865-dik év június 16-dik napján, nem tudni, kik által; később kiderült, hogy a ledöntés a b. Kellner nevét viselő gyalogezered itten tanyázó századabeli közkatonák által pajkosságból történt.“

Közli:

V. D.

¹⁾ T. cikkíró urat kérjük, hogy egy másik beküldött cikke érdekében magát velünk személyes érintkezésbe tenni szíveskedjék. Szerk.

— **Államlevéltár.** Az államlevéltár ügyét a képviselőház december 10-diki ülésében tárgyalta, — a belügyministerium 1872-dik évi költségvetése alkalmából, s ellenvetés nélkül elfogadta a pénzügyi bizottság e tárgyú javaslatát, mely így hangzik :

„8. A Bécsben lévő magyar országos (azaz : a két cancelláriai) levéltár Budára leendő leszállítása és itteni kezelése költségeire, 14.731 frt. A tisztviselők és szolgálókra 3231 frttal előirányzott költség nem új szervezés folytán merült föl, mert ezen személyzet eddig Bécsben kezelte a magyar és erdélyi volt udvari cancelláriák levéltárait és az ő Főlsége személye körüli minister előirányzatába volt fölvéve; melynek tárgyalása alkalmával a képviselőház f. é. január 26-án 2820. sz. a. hozott határozatával utasította a ministeriumot, miként a budai várban a ministerium részére emelendő épületben a levéltár számára kijelölt helyiségek elkészülte után, az eddig Bécsben elhelyezett levéltár hazánk fővárosába szállíttassék át és az itt levő levéltárak, a kamarai és Erdélyország kormányzékai levéltáraival egyesítettvén, mint országos (= állami) levéltár, kellő gonddal állíttassék föl.

A minister jelentése szerint ezen ministeri épületnek egy része már elkészült, s többi része az országos levéltár számára kijelölt helyiségekkel készülöben van; miért is a bizottság a ministeriumot fölhivandónak véli, hogy a budai országház további építésénél e czélt szem előtt tartva, az összes országos levéltár befogadására elegendő s alkalmas helyiségek elkészítéséről gondoskodják; ezenkívül — miután a bécsi volt cancelláriai nagybecsű levéltár az 1872. év folyama alatt le fog szállíttatni — mihelyt az annak föllállítására szánt helyiségek kiszáradva lesznek — czélszerűnek látja a bizottság, ha szakértőkből álló enquete hivatnék össze a végett, hogy a levéltár országos kezelésére és megfelelő föllállítására nézve véleményt adjon és tervet dolgozzék ki. Egyébiránt az előirányzott 14,731, azaz tizennégyezer hétszáz harminczegy forintot megszavazandónak véli.“

Ezen összeg meg is szavaztatott, sőt a jelentés egész terjedelműleg határozattá emeltetvén, annak a szakértőkből álló enquete összehívását és a levéltárnak az új épületben czélszerű és elég tágas elhelyezését illető tétélei, Tisza Kálmán figyelmeztetése folytán, különösen hangsúlyoztatni fognak

a képviselőház jegyzőkönyvében, hogy a kormánynak a fentebbi határozat foganatosításánál zsinórmértékül szolgáljanak.

Üdvözljük az országgyűlés e bölcs intézkedését, s belügyminis-ter úr tapintatától elvárjuk, hogy az enquetet valóban szakér-tők ből, történet- és levéltárbúvárokból fogja összehívni, s annak munkáját kellő figyelemben részesíteni. Több lényeges tekintetből óhajtható volna, ha ezen enquete még a bécsi levéltárak leszállítása előtt hivatnék egybe.

— **A vidék régészeti egyletei.** Az Archaeologiai Értesítő ügybuzgó szerkesztője, R ó m e r Fl ó r i s ösztönzéseire hazánk külön-böző részeiben, úgymint Szabolcsban, Liptóban, Békésben megyei ré-gészeti egyletek és muzeumok alakultak, legújabbán pedig Vasvár-megye székhelyén, Szombathelyen van ily egylet alakulóban. Igen örvendünk rajta, a mennyiben a régészet a történelemnek segéd-tudo-mánya, és általában is, mert az ily tudományos egyletek kétségtelenül fölötte hathatós terjesztői a közművelődésnek, s pusztító jellegű fajun-kat lassan-lassan kogyeletességhez szoktatják. Azonban mi a mellett volnánk, hogy az ily egyletek ne csupán a régészet, de egyszersmind a t ö r t é n e l e m művelését és terjesztését is tüzzék ki czélszókúl. Ugyanis pusztán régészeti nevezetességeit: barbár és római régiségeit kutatni föl s gyűjteni össze valamely vidéknek, — magában nagyon egyoldalú, ha t. i. a mellett az okmányok búvárlását s gyűjtését, az az tulajdonképi n e m z e t i t ö r t é n e l m ű n k művelését, gyarapítását elmulasztjuk. Mert s a j á t é d e s m a g y a r f a j u n k t ö r t é n e l m e — a mi pedig már az írott okmányok korszakába esik — tán mégis csak közelebb áll hozzánk, mint a czelták, agathirzek, quádok, szarna-ták, dákok, görögök és rómaiak cserépedényei!

Tisztelet a régiségeknek, a régés őskor emlékeinek, melyek be-nünket az emberiség gyermekkorába vezetnek vissza, — kutassuk föl s rendszeresen gyűjtsük ezeket is: de önnön fajunk, vérünk, nemzetünk dicső történelmét — melyre annyiszor büszkén hivatkozunk — és a magyarkori ezredév írott emlékeit b ű n v o l n a l e g a l á b b i s h a - s o n l ó b u z g a l o m m a l n e m m ű v e l n ű n k .

Azt ajánljuk tehát általában a vidék, de különösen a vasvár-megyei most alakuló egylet figyelmébe, hogy „történelmi s ré-gészeti egylet“-té, ne pusztán régészeti vé szervezze magát. Igen szépen megfér e két rokontudomány-együtt, mire kiváló czélszerű mód-

nak azt tartanánk, ha minden ily vidéki egyesület egy elnökség és választmányban két bizottságból: egy szorosán vett történelmiből, és egy régészetiből állana; amaz az irott emlékeket kutatná föl, gyűjtene és rendezné a közös muzeum okmánytári osztályában, emez pedig az érmekeket és műrégiségeket, szobrászati, festészeti stb. ereklyéket. Az első koronkénti összeköttetésben állana a Magyar Történelmi Társulattal, mint központi szakegylettel, a második pedig az archaeologiai bizottsággal. Mind e két központi intézmény — meg vagyunk győződve, — hogy a legnagyobb készséggel támogatná a vidék e czélú törekvéseit.

Ily szervezeti együttes, tervszerű működésnek aztán sokkal gazdagabb és határozott eredményei lennének. Anyag mindkét irányban elég van, csak ügybuzgó férfiak legyenek, a kik az eszmét fölkarolják. A kezdet nehézségeitől nem kell visszariadni: menni fog idővel; — s aztán itt van utasításaival mind a két irányban a föntebb említett két központi intézet.

Különösen levéltári okmányokban s nemesi és főnemesi családokban oly gazdag megyének, mint Vas, nem lehet, nem szabad a nemzeti történelmet kizárva, száműzve, csupán régészeti együletet alakítani. A fényes Batthyányi és Erdődy, az ősrégi Ostffy, Kisfaludy, Radó, Szelestey, Káldy, Egerváry, Vidos, Rummy, a szintén régi és történelmileg szerepelt gr. Somogyi, gr. Festetics, Bezerédj, Ebergényi, Chernel, Szegedy, Sággy, Hertelendy, Sitkei Nagy, Szent-Györgyi és Mankó-Büki Horváth stb. családok földén annyi föl kutatandó levéltári irott emlék van még, hogy egy vidéki történelmi egyület működésének nagyon is gazdag tért nyit, ide véve maga a vármegye és a vasvárszombathelyi káptalan, úgy Kőszeg és Szombathely városok levéltárát is, melyek még mind csak kis részben vannak a hazai történelem számára kiaknázva s ismertetve. Gyűjteni is tömérdek okmányt lehetne Vasban a megyei muzeum számára. S mennyire meg lenne könnyítve ily működés által a vármegye majdani monographusának föladata, a mi végre is egyik főczélja kell, hogy legyen a vidéki történelmi és régészeti egyuletek működésének.

— **Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez.** Ez a czíme **Thaly Kálmán** azon legújabb kiadványának, mely Ráth Mór cabinet-kiadásai közt épen most került ki sajtó alól. A kétkötetes, több mint ötven nyomott ivből álló mű, mintegy

másfél száz kisebb-nagyobb historiás-éneket, verses krónikát, harci dalt, bujdosó és siralom-éneket, hymusokat, balladákat, színműveket, parodiákat, gúnyverseket stb. tartalmaz, — közlő által 12 év óta az ország különböző részében, leginkább levéltárakból összegyűjtve, s külön-külön darabonként történelmi és életrajzi jegyzetekkel, tájékozásokkal, értekezésekkel kísérve. Az egészet terjedelmes bevezetés előzi meg a gyűjtemény keletkezéséről, czéljáról, stb. A Thököly- és Rákóczi-kort irodalmi, politikai, erkölcsi és társadalmi oldaláról, s szellemi életének, műveltségi állapotának nyilvánulásaiban igyekezett közlő a jelen Adalékok által ismertetni: tehát egészen új szempontból. Gyöngyösi Istvánnak is XVI. levelét mellékelte az I. kötethez. Ez Toldynak, a Rákóczi-kort tartalmazó II-dik kötet pedig Horváth Mihálynak van ajánlva.

Mi, e helyütt, azon viszonynál fogva, melyben Thaly füzeteinkhez áll, nem szólhatunk bővebben e műről, — tenni fogják azt, hiszszük, a hazai irodalom más közegei; sőt már némely külföldi: német és angol irodalmi közlöny is megemlékezett e kiadványról, mielőtt még sajtó alól kikerült volna. Mi, mint társulatunkat közelebbről érdeklőt csak azt említjük még meg, hogy azon történelmi értekezés a „Rákóczi-nótáról,” melyet Thaly folyó évi vidéki kirándulásunk zárgyűlésén Leleszen oly nagy hatással olvasott föl, szintén ezen munka II-dik kötetében foglaltatik, s így t. tagtársainkat oda utaljuk.

Ára a két, díszes kiállítású kötetnek füzve 4 frt 40 kr., angol kötésben 6 frt. Kapható Ráth Mórnál s általa minden hazai könyvkereskedésben.

— **Ipolyi Arnold**, Szabó Károly és Salamon Ferencz kisebb munkái, történelmi és irodalmi tanulmányai Ráth Mórnál szintén a cabinet-kiadások között fognak megjelenni, s mind a három sajtó alatt van. Ipolyi e munkái közt lesznek nagybecsű műtörténeti tanulmányai, s történelmi és irodalomtörténeti értekezései, Salamontól pedig egyebek közt ezen történelmi dolgozatok: Mária-Terézia koronázása. — A régi vármegyék. — Utasítás Magyarország térképéhez 1627-ben. — Magyar műveltségtörténet és a német historicusok. — A reformatióról Magyarországon. — Zrínyi Miklós a költő ifjúsága, stb. Szabó Károly kiadványa tartalmáról már a múltkor emlékeztünk rövideden; most névszerint megemlíthetjük, hogy ebben fognak egyebek közt foglaltatni a jelen szerző következő tanulmányai: Priscus Rhetor

életéről és történeti iratáról. — A magyarok hadszerkezete Árpád korában. — A bolgár-magyar háború 888-ban. — A hét magyar nemzetiségről. — A besenyőkről. — Erdély a magyar vezérek alatt. — Igaz-e, hogy a Kárpát-alji felföldet Szent-István hódította meg? — A székely krónika védelme. — Eulakai székely fölirat. — A magyar helynevekről. — Béla kir. névtelen jegyzőjének német bírálói. — Egy schweizi követ Mátyás udvarában. — A Kendefiek a XIV. és XV. században. — Huszár Gál életéről és nyomdájáról. — A XVI-ik századi műnyomdák-ról s Heltairól stb.

Mind a három rendbeli mű két-két kötetet képezend, s az új év elején, legkésőbb a tavasz megnyitáig megjelenendnek.

Ráth Mór cabinet-kiadásai máris egész könyvtárt képeznek, melyben sok a történelmi érdekű mű. A jelen kiadások által még inkább fog gyarapodni ezek száma és így az egésznek is értéke.

— **Az esztergomi főkáptalan Okmánytára.** Ama gyűjtemény, melyet a ft. esztergomi székes káptalan legközelebb nyomtatásban — bár csak kézirat gyanánt, különleges használatra — közrebocsátott, 233 nagy negyedréti lapon 201 db oklevelet tartalmaz, 1156-tól 1858-ig. Ezen okmányok mind a nevezett káptalan birtokviszonyait illetik ugyan, de azért számos egyéb, országos érdekű eseményre is történik hivatkozás bennök, főbecsöket tehát természetesen e körülmény adja. Méltó elismeréssel tartozunk ekként, s tartoznak főkép az illető vidékek monographusai e becses okmánytár napvilágra juttatásáért a ft. káptalan tudománypártoló tagjainak. A mű beosztása ugyan szorosán vett okmánytár-szerkesztési szempontból kifogás alá eshetnék, annyiban, hogy az egyes darabok nem korrend szerint, hanem ily fejezetek alá sorozva közöltetnek benne. I. Királyi adományok. II. Érseki jótékonyság. III. Egyesek adatai. IV. Tulajdonképeni szerzemények. E beosztás a gyűjtemény használatát nehézkessé teszi, — mit maga a szerkesztő (a ki megnevezve nincs) érezvén, az által igyekezett pótolni, hogy az okmányoknak egymás mellé sorozott tartalmi rövid kivonatát bocsátá előre. Ez az áttekintést némileg könnyebbíti ugyan, de a korrend hiányát még sem hozhatja helyre. Igaz, hogy a gyűjtemény kézirat gyanánt nyomtatván, megítélésénél nem szabad oly szigorúaknak lennünk.

— **Vegyes közlések.** A magyarországi protestáns egylet 600 frt pályadíjt tűzött ki „a magyar protestáns egyház történetének a szat-

mári békétől a türelmi parancs (II. József) kiadásáig terjedő szakasza megírására.“ Határidő 1872. october 1-je, beküldendő Pestre, Kovács Albert egyleti titkárhoz. — S a y o ú s E d e francia írótól, ki több időt töltött fővárosunkban s viszonyainkat és nyelvünket tanulmányozá, a P. N. szerint ily czimű historico-politikai mű fog közelebb megjelenni: „Histoire des Hongrois et de leur literature politique 1790—1815.“ Tehát a nagy Napoleon és — Alvinczy kora. — Szarvas városa a jövő évben fogja megülni másod-alapítása százados évfordulóját, mely alkalomra a város monographiáját készülnek kiadni, derék tagtársunk Zsilinszky Mihály, ottani tanár és író tollából. — Bessenyeey György kéziratait és családja levéltárát, melyek a költő halálakor Debreczenbe, és ott padlásra kerültek, s legújában György Aladár és Szél Farkas urak hírlapi fölszólalásai folytán a figyelem reájok fordult, — Imre Sándor debreczeni tanár átvizsgálta és lajstromukat elkészítvén, a m. tud. Akadémiának be fogja küldeni. — Egy másik debreczeni jeles készütségű tanár: Balogh Ferencz „Egyetemes egyháztörténet“-et írt és adott sajtó alá ifj. Csáthy Károlynál. A mű négy füzetre fog terjedni. — A „Revue des deux Mondes“ egyik újabb kötetében érdekes, bár néhol kissé francziás könnyűséggel írott rajzot olvasunk Rodostórúl, a Rákóczi-féle emigratio idejéből e reánk nézve oly emlékezetes ruméliai kikötő-városról, Dumont Alberttől. A kies fekvésű város jelenleg 23—24 ezer lakossal bír, kiknek több mint fele török, a többi örmény, görög és zsidó. A görög templom leírásánál, melyben a lánglelkű Bercesényi Miklós és a hú Eszterházy Antal hamvai pihennek, említi Dumont, hogy ezen egyházban nagy és ékes sírirtai olvashatók ama magyar száműzötteknek, kik ide jövének menhelyet keresni.*) A magyarok kegyeletet táplálnak e sírok iránt s majd minden évben zarándokolnak ide Pestről és távolabbról is.“ Hogy kegyeletet táplálnak irántuk, — szent igaz; de hogy közülünk újabb időben id. Kubinyi Ferenczet, Ipolyit és Henszlmant kivéve, valaki Rodostóba zarándokolt volna, fájdalom, nincs tudomásunk róla; ha csak Konstantinápolyban élő honfitársaink néha-néha meg nem látogatják. — Az Arad kö-

*) L. e sírirtokat általunk közölve: II. Rákóczi Ferencz Emlékirtai második magyar kiadásában 355. s köv. ll. Szerk.

zelében domboruló glogováci történelmi emlékü öt balom területét, birtokosa a kincstár, elárverezteteti. Így tehát elszántják, bevetik, meg fognak semmisülni. Szemeink előtt látjuk elpusztulni, min vandalságunk miatt, műemlékeinket egymásután. A kolozsvári kaputornyokat, ime, a glogováci halmok követik, s a kormány míg egy helyütt nagy költséggel építtet (Vajda-Hunyad), más helyütt — maga pusztít. — A régi ozorai vár közelében nagyszerű hajdankori leletre bukkantak; az értékes műtárgyakat Bisitz Mór úr a nemzeti muzeumnak ajándékozta. — Balassa-Gyarmaton ily című könyv jelent meg: „Korrajzok és eszmetöredékek az 1850—1867-iki évszaktól. Jankovics Vince naplója után.“ Kik olvasták, azt állítják, hogy érdekes és pikáns adatok foglaltatnak benne, különösen az ötvenes évek abszolutismusának sokszor tragicomicus történeteiből. — Társulatunk alapító tagja, a tősgyökeres magyar szellemű és nemzeti történelmünk iránt melegen érdeklődő herceg Odescalchi Arthúr közelebből Ónodon kutatásokat tett Rákóczi-kori emlékek után, s e tekintetben több érdekes részletet volt szives közölni velünk. — Nápolyból pedig Óváry Lipót már előlegesen is újságolja, hogy az általunk a vörösvári levéltárban fölfedezett 1723-diki „del Valle Giunchi“ adománylevélről nyert fölvilágosítás és utasítások alapján már is több becses adalékhoz sikerült jutnia II. Rákóczi Ferencz fiainak: József- és Györgynek dél-olaszországi birtoklásaira vonatkozólag. A Giunchi grófságot György, Károly császártól 1727-ben elpártolván, elvesztette, mely aztán szintén bátyjának adományoztatott; meddig birta ez? Óváry még ezután kutatandja ki, s az illető okmányok másolatait megküldendi. — Nagy Gyula derék fiatal történetbúvárunk, kit olvasóink már ismernek, jelenleg Münchenben időz, s ott egyebek közt a bajor államlevéltár szervezetét tanulmányozza, ebbeli ismereteit majdan a fölállítandó magyar államlevéltárnál érvényesítendő.

Történelmi könyvtár.*)

— Az esztergomi főkáptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó Okmányok Tára. (Kézirat gyanánt, az illetők használatára ki-

*) Hogy e rovatot az újon megjelenő hazai történelmi munkákra nézve mennél teljesebbé tehesük: kérjük a t. szerzőket

nyomatva). Pest, 1871. Lonkay Antal nyomdájában. Nagy 4-ed r. XLII. és 233 l.

— **Monographie** der privilegirten Militär-Kommunität Weiskirchen. Gesammelt und bearbeitet von Leonhard Böhm. Fehértemplom, Wunder Gyulánál, 1871. Nagy 8-ad r. VIII. és 94. l. Könyomatú térképpel és pecsétrajzokkal. Ára 1 frt.

— **A magyar királyság Alkotmánytörténete** a szatmári békekötésig. Az olvasó közönség számára írta Ladányi Gedeon, a debreczeni h. h. főiskolában a történelem tanára. Harmadik füzet. (Vége). Debreczenben, 1871. ifj. Csáthy Károly kiadása 8-ad r. 97—450. l. Az egész mű ára 6 frt.

— **Az 1870—71-iki porosz-francia háború.** Előadja Rüstow V. Hadi térképekkel és tervekkel. Jogositott magyar kiadás. III. és IV-ik füzet. (Vége). Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór. Nagy 8-ad r. 492. l.

— **Az erdélyi egyházmegyei Batthyányi-könyvtár kéziratainak névsora.** Összeállította Beke Antal. Gyula-Fehérvár, 1871. Nyom. a püspöki nyomdában. 8-ad r. VIII. és 56 l. Pesten kapható Tettey és társánál, ára 60 kr.

— **Debreczen környékén, Biharmegyében** s a Hajdú-kerületben talált kő- és bronz-korszaki maradványokról. Írta Szántay Aladár. Debreczen, ifj. Csáthy Károlynál, 1871. 16-od r. 16 l. Ára 20. kr.

Sajtóhibák.

Múlt havi füzetünkben, a leleszi bizottság jelentésében a következő részint föll-, részint sajtóhibák fordulván elő, ezennel kijavítjuk.

Az 593. l. első sorában, „harmadik“ helyett olvasd hatodik.

Ugyanazon l. 10-ik sor 1186. h. olvasd 1180.

Az 594. l. 25-ik sor „Mihály“ h. olv. Imre.

Vége a 601. l. 29. sor, „tizenhat“ h. olv. tizenöt.

és kiadókat, hogy könyveiket — vagy legalább azok címét — hozzánk (Budavár, egyetem-nyomdatér 162. sz.) beküldeni ne terheltessenek.

Felelős szerkesztő: THALY KÁLMÁN.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

